POPA TANDA

Nuvelă

I

Ierte-l Dumnezeu pe dascălul Pintilie! Era cîntăreț vestit. Și murăturile foarte îi plăceau. Mai ales dacă era cam răgușit, le bea cu gălbenuș de ou și i se dregea organul, încît răsunau ferestrele cînd cînta *Mîntuiește Doamne, norodul tău!* Era dascăl în Butucani, bun sat și mare, oameni cu stare și cu socoteală, pomeni și ospețe de bogat. Iară copii n-avea dascălul Pintilie decît doi: o fată, pe care a măritat-o după Petrea Țapului, și pe Trandafir, părintele Trandafir, popa din Sărăceni.

Pe părintele Trandafir să-l țină Dumnezeu! Este om bun; a învățat multă carte și cîntă mai frumos decît chiar și răposatul tatăl său, Dumnezeu să-l ierte! și totdeauna vorbește drept și cumpănit, ca și cînd ar citi din carte. Și harnic și grijitor om este părintele Trandafir. Adună din multe și face din nimica ceva. Strînge, drege și culege, ca să aibă pentru sine și pentru alții.

Mult s-a ostenit părintele Trandafir în tinerețea lui. Școlile cele mari nu se fac numai iac-așa, mergînd și venind. Omul sărac și mai are, și mai rabdă. Iară cu capul se lucrează mai greu decît cu sapa și cu furca. Dar toate s-au făcut și nici n-au rămas lucru zadarnic. Trandafirică a ajuns popă în satul tatîne-său, în Butucani, bun sat și mare, oameni cu stare și cu socoteală, dar la pomeni și la ospețe părintele Trandafir nu mergea bucuros.

Minunat om ar fi părintele Trandafir dacă nu l-ar strica un lucru. Este cam greu la vorbă, cam aspru la judecată: prea de-a dreptul, prea verde-fățiș. El nu mai sucește vorba, ci spune drept în față, dacă i s-a pus ceva pe inimă. Nu e bine să fie omul așa. Oamenii se prea supără cînd le luăm căciula din cap. Și e bine să trăim bine cu lumea. Aceasta s-a văzut și cu alde părintele Trandafir. Un om ca el nici doi ani n-a putut să stea în Butucani. Cînd una, cînd alta: o dată da cu vorba-n săteni, altă dată-n protopop. Și este știut că, mai ales cu protopopul, preoții trebuie să nu facă multă vorbă. Decît vorbele, la protopopi, darurile au mai mult înțeles. Iar asta părintele Trandafir nu voia s-o priceapă.

Nu-i vorbă! drept avea părintele Trandafir. Este numai că dreptul e treaba celor mai mari în putere. Cei mai slabi trebuie să și-l arate pe-ncetul. Furnica nu răstoarnă muntele, dar îl poate muta din loc: încet însă, încet, bucățică după bucățică. Poate că știa și părintele că este așa în lume; dar el avea legea lui: „Ce-i drept și adevărat, nici la dracul nu-i minciună!" Acesta era cuvîntul lui; cu acest cuvînt și-a făcut și calea din Butucani... Adecă nu tocmai el a făcut-o, ci sătenii. O vorbă și încă ceva, pentru mai bună înțelegere, la protopop, o cale la episcopie, și aici o vorbă bună de la protopop: lucrurile se fac, numai dacă le știm face. Cu mult, cu puțin, părintele Trandafir fu trimis de la Butucani la Sărăceni — pentru buna înțelegere între credincioși.

Popă-n Sărăceni? Cine știe ce vrea să zică popă-n Sărăceni! Dar așa-i trebuie părintelui Trandafir! Cine vrea să sară peste groapă, arunce-și mai nainte desagii peste ea. Părintele Trandafir n-avea însă decît o nevastă și doi copii: desagii îi erau deșerți. Pentru aceea îi era atît de greu să sară din Butucani la Sărăceni.

*

Pe Valea-Seacă este un sat pe care oamenii îl numesc Sărăceni. Un sat „Sărăceni" pe o vale „seacă": mai rău nu poate să sune însămnarea unui loc.

Valea-Seacă!

„Vale", pentru că este un loc închis între munți; „seacă", pentru că pârîul ce și-a făcut cale pe mijlocul văii este sec aproape întregul an.

Iată cum stă valea.

În dreapta este un deal numit Rîpoasa. În stînga sunt alte trei dealuri numite: Fața, Gropnița și Aluniș.

Pe Rîpoasa cresc stînci; pe Fața sunt holde; pe Gropnița este satul, iară pe Aluniș sunt mormintele satului între aluni și mesteacăni.

Așa-n dreapta și așa-n stînga; dar lucrul de căpetenie este tocmai în fund. Aici sunt munții; de aici vine ce vine.

Dincolo, peste Rîpoasa, este Valea-Răpiții, o vale mai adîncă decît Valea-Seacă și numită așa pentru că prin ea curge Răpița. Răpița este supărăcioasă, mai ales în timp de primăvară, iar pârîul de pe Valea-Seacă este un crac al Răpiții. Primăvara, cînd se topește neaua pe munți, Răpița se supără, varsă o parte din mînia ei în cracul de pe Valea-Seacă, și asta încetează de a mai fi „seacă". În cîteva ceasuri Sărăcenii sunt numai prea bogați de apă. Așa o pat aproape în fiecare an. Cînd sămănăturile din vale par mai frumoase, Valea-Seacă minte cu numele și spală tot ce-i pică în cale.

Ar fi încă bine dacă această năpădire ar ține numai scurtă vreme. Apa rămîne însă pe vale, formînd multe locuri de adăpost pentru neamul broscăresc.

Iară în locul grînelor, pe lîngă bălți, cresc răchite și se îmbuibă sălcișul.

Este oare minune dacă în urma acestora sărăcenenii s-au făcut cu vremea cei mai leneși oameni!? Este nebun acela care seamănă unde nu poate secera ori unde nu știe dacă va putea ori nu să secere. Pe Fața locul este nisipos, grîul crește cît palma și păpușoiul cît cotul; pe Rîpoasa nici murele nu se fac, iar în vale apa mănîncă rodul. Unde nu e nădejde de dobîndă lipsește și îndemnul de lucru. Cine lucrează vrea să cîștige, iară sărăcenenii și-au fost scos gîndul de cîștig; pentru aceea nici nu se aflau îndemnați să lucreze. Cît puteau, petreceau vremea întinși la răcoare; nu puteau, își mîncau zilele

lucrînd prin alte sate învecinate. Cînd venea apoi iarna... vai și amar!

Iar cine e deprins cu răul, la mai bine nici nu gîndește; sărăcenenilor le părea că, decît așa, mai bine nici nu poate fi. Peștele-n apă, pasărea-n aer, cîrtița în pămînt și sărăcenenii în sărăcie!

Sărăcenii? Un sat cum Sărăcenii trebuie să fie. Ici o casă, colo o casă... tot una cîte una... Gardurile sunt de prisos, fiindcă n-au ce îngrădi; uliță este satul întreg. Ar fi prost lucru un horn la casă: fumul află cale și prin acoperiș. Nici muruiala pe pereții de lemn n-are înțeles, fiindcă tot cade cu vremea de pe dînșii. Cîteva lemne clădite laolaltă, un acoperiș din paie amestecate cu fîn, un cuptor de imală cu prispa bătrînească, un pat alcătuit din patru țapi bătuți în pămînt, o ușă făcută din trei scînduri înțepenite c-un par cruciș și cu altul curmeziș... lucru scurt, lucru bun. Cui nu-i place să-și facă altul mai pe plac.

În vîrful satului, adecă la cel mai înălțat loc, este o alcătuială pe care sărăcenenii o numesc „biserică". Ce să fie asta? Este o grămadă de groși bătrîni, puși unii peste alții în chip de pereți. În vremile bătrîne, cîndva, nu se știe cînd, acest fel de pereți se aflau cu partea de din sus privind tocmai spre cer; acum însă, nici asta nu se știe de cînd, ei se află în supusă plecare spre acea parte, care avea să țină locul unui turn. Asta pentru că stîlpii din față, fiind putreziți de cînd a bătut vîntul cel mare, s-au plecat spre răbdătorul pămînt, trăgînd cu sine întreaga alcătuială. Așa a și rămas apoi, fiind biserica, cel puțin în Sărăceni, un lucru de prisos.

Popă? Se zice că nu e sat fără de popă. Pesemne cine-a făcut zicala asta n-a știut de Sărăceni. Sărăcenii erau un sat fără popă. Adecă era sat cu popă, numai că popa lor totdeauna era popă fără sat. Un lucru singur în felul lui cu Sărăcenii ăștia. Mai că n-a fost încă popă care să fi stat mai mult decît trei zile în Sărăceni; și care a stat mai multă vreme aici s-a curățit de păcate.

Iar-acum părintele Trandafir ajunsese la acest canon de pocăință. El nu mai putea să aștepte că va face ca alții, să vină o zi, să stea alta și să se ducă în a treia. Știa că s-a pus prea rău la protopop pentru ca să poată

crede că-l va trimite în alt sat. Iară făr' de sat nu putea să rămînă. Popă făr' de sat: roată făr' de car, jug făr' de boi, căciulă pusă într-un vîrf de par. Își puse dar de gînd că s-o ieie precum i se face, să facă din nevoie drag și să stea bucuros în Sărăceni. Era un sat cel puțin de nume: nimeni nu putea zice „că e popă făr' de sat". Și într-adevăr, mai potrivit sat nici cu bobii nu s-ar fi putut găsi. Traista popei se potrivea cu pragul poporenilor.

Chiar de la început, părintele Trandafir a înțeles un lucru: cum că în Butucani era mai bine decît în Sărăceni. Oamenii aveau cîte ceva; iară de unde este poți lua. În Sărăceni însă toate încuietorile erau de lemn. Și apoi părintele judeca: popa face treaba satului, iară satul să îngrijească de traista popii.

Multă vreme n-a trecut pînă ce părintele a început să prindă încredințarea că cu desăvîrșire proști n-au fost oamenii care au început cu pomenile și cu ospețele. „Este un lucru folositor — zicea el — cînd oamenii se adună spre a se mîngîia și veseli împreună. Chiar Mîntuitorul a început cu pomenile și cu nunta de la Cana Galileii." Așa gîndea acum părintele Trandafir: dar în Sărăceni nu erau nici pomeni, nici ospețe.

„Un lucru! își zise părintele mai în urmă. În satul sărac popa nici spice n-are de unde culege. Cîtă vreme vor fi sărăcenenii leneși, ei vor rămînea săraci și eu flămînd!" Își puse dar de gînd ca să facă din poporenii săi oameni harnici.

Omul harnic mănîncă piatră, scoate caș din apa de baltă și seceră fir de grîu unde au crescut cucute.

„Apoi — sfîrși popa — cînd are vaca hrană, ea nu rămîne stearpă!"

Așa a zis; așa s-a pus să și facă.

Un om care n-are ce să mănînce își face treabă din treaba altora. Nici acum nu face bine! Orbul n-ajută pe olog; flămînzii nu-ndreaptă treaba satului: cînd gîștele păzesc stratul, puțin îi rămîne grădinarului. Ei, dar părintele Trandafir e vîrtos la cap: unde pleacă, merge și ajunge, ori moare pe drum.

În cea dintîi duminecă, părintele Trandafir ține o predică înaintea oamenilor ce s-au adunat în număr mare ca să vadă pe popa cel nou. Nu este mai mare mulțumire pentru omul ce dorește binele altora decît aceea cînd vede că este ascultat de către alții și că vorbele lui prind rădăcini. Gîndul bun se-nmulțește, cuprinzînd loc în mai multe suflete, și cine îl are și poartă, mai ales atunci dacă îl prețuiește, se bucură cînd vede că-și face cale-n lume. Părintele Trandafir se simțea norocit într-acea zi. Niciodată el n-a fost ascultat cu atîta luare-aminte ca astă dată. Părea că oamenii aceia ascultă ceea ce știu, dar nu știu bine, și-i sorbeau vorbele cu atîta sete, încît părea că ar voi să-i scoată sufletul, ca mai ușor să culeagă din el învățătura.

S-a citit în ziua aceea evanghelia asupra fiului rătăcit. Părintele Trandafir a arătat cum Dumnezeu, în nesfîrșita lui iubire de oameni, l-a făcut pe om spre fericire. Fiind omul în lume, Dumnezeu voiește ca el să simtă toate plăcerile curate ale vieții, pentru că numai așa poate să o iubească și să facă bine într-însa. Omul care din vina sa ori în urma altor întîmplări simte numai amar și necazuri într-astă lume nu poate iubi viața și, neiubind-o, disprețuiește în chip păcătos acest înalt dar dumnezeiesc.

Ce fac însă oamenii leneși, oamenii care nu-și dau nici o silință, care nici mîna nu și-o întind ca să ia darul? Sunt păcătoși! Căci nu numai dorințe avem, ci și pofte trupești. Poftele cele curate sunt date omului ca să le astîmpere prin rodul muncii; dorințe îi sunt date în suflet ca să cuprindă lume și Dumnezeu în sine și, fericit, să le privească. Lucrarea este dar legea firii omenești, și cine nu lucrează greu păcătuiește.

După aceste, părintele a arătat cu vorbe care dau gîndirilor chip viețuitor cît este de ticăloasă viața unui om peritor de foame, și a dat credincioșilor săi sfaturi, zămislite în mintea lui înțeleaptă, cum ei ar trebui să lucreze în primăvară, în vară, în toamnă și în iarnă.

Oamenii au ascultat; în fețele lor era scrisă vorba părintelui, iară mergînd spre casă, ei vorbeau numai

despre ceea ce auziseră în biserică și fiecare se simțea cu un om mai mult decît pînă acuma. Erau poate mulți și de aceia care așteptau numai să treacă sfînta duminică pentru ca în cea dintîia zi de lucru să înceapă.

— Așa popă n-a mai fost în Sărăceni! grăi Marcu Florii Cucului, despărțindu-se de vecinul său Mitru.

— Popă, chiar popă, ca la un sat cinstit, răspunse Mitru, ca și cînd ar fi simțit că cinstit satul său, tocmai cinstit nu este.

Au venit apoi alte dumineci. Părintele Trandafir a mai dat însă îndărăt cu predicile. Chiar în a doua duminecă n-avea cui să-i vorbească. Era vremea cam ploioasă și oamenii au rămas pe acasă. Alte dumineci însă era vreme frumoasă: pesemne atunci nu se îndurau oamenii de vreme; le venea greu a se despărți de cerul lui Dumnezeu. Așa cîte o babă bătrînă, cîte un moșneag slab la auz mai avea părintele prin biserică. Adeseori rămînea numai cu Cozonac, clopotarul. Așa nu se face treabă.

Dacă ar fi fost altfel de om, s-ar fi oprit aci. Părintele Trandafir e însă ca și capra în grădina cu curechi. Cînd îl scoți pe ușă, îți intră prin gard; cînd astupi gardul, dai că sare peste gard și îți face mai multă pagubă, stricînd și streașina gardului. Dar ține-l Dumnezeu! — e numai vorbă! — tot bun om rămîne părintele Trandafir.

— Așteptați! grăi el. Dacă nu veniți voi la mine, mă duc eu la voi!

Și apoi porni popa la colindă. Cît e ziua de mare, gura lui nu se mai oprea. Unde prindea oamenii, acolo îi ținea la sfaturi. La cîmp dai de popă; la deal dă popa de tine; mergi la vale, te întîlnești cu popa; intri-n pădure, tot pe popa îl afli. Popa la biserică, popa la mort, popa la nuntă, popa la vecin: trebuie să fugi din sat dacă voiești să scapi de popa. Și unde te prinde te omoară cu sfatul.

Vrun an de zile a dus-o părintele Trandafir cu sfatul. Oamenii ascultau bucuros; le plăcea să stea de vorbă cu popa și chiar să prindeau de sfaturi. Atîta însă, și mai departe tot povestea cea veche: știau oamenii cum să facă, dar nu făceau. Părintele se cam necăjea. De la o vreme a fost sfîrșit cu sfaturile. Nu era om în

sat asupra căruia să nu fi descărcat întreaga sa învățătură: nu mai avea ce să spună.

„Ei! că nu e bine așa! grăi iarăși preotul. Nu merge cu sfatul. Să-ncep cu ceva mai aspru."

Se începu batjocura. Unde afla un om, părintele Trandafir începea a-l face de rîs și a-și bate joc de el în tot chipul. Trece pe lîng-o casă, care nu e tocmai de ieri acoperită: „Măi! dar isteț om mai ești tu!—grăiește către stăpîn—și prin vîrful casei ai ferestre. Tare iubești lumina și sfîntul soare!"

Află o femeie cu cămașa nespălată: „Uite măi! dar de cînd ați început voi să purtați rochii de postav?"

Se întîlnește cu un copil nespălat: „Auzi, nevastă, mult lictar aveți voi de se mînjesc copiii atît de tare".

Dă de un om culcat la umbră și-i zice: „...Bun lucru! bun lucru!" Iar dacă omul se scoală, îl roagă să nu se lase de lucru, că are copii.

Așa începe și o duce mai departe tot așa. A ajuns treaba într-atîta, încît oamenii cale de-o poștă se feresc din drumul popei. A ajuns ca și ciuma. Dar mai rău decît toate este una: după atîta tîndălitură, oamenii i-au pus numele „Popa Tanda". Apoi Popa Tanda a și rămas.

Vorbind drept, sătenilor numai într-un chip nu le plăcea felul popii. Fiește care rîdea bucuros cu popa de alții; nici unuia nu-i plăcea, însă, cînd alții rîdeau de dînsul. Așa e firea omului: fiecare pune bucuros șeaua pe iapa vecinului. Și de asta le plăcea părintele Trandafir poporenilor săi; cu atîta însă popa nu se mulțumea. Nici n-a trecut anul, pînă ce toți oamenii din sat erau batjocoriți; n-a mai rămas de cine să-și bată joc, căci de la o vreme și cei batjocoriți începeau să rîdă. Aici apoi s-a sfîrșit. A rămas numai una: ca satul să-și bată joc de popa.

Doi ani de zile au trecut fără ca părintele Trandafir să fi mișcat satul înainte, măcar numai atîta cît e de la vorbă pînă la supărare. Oamenii ajunseseră atîta de sfătoși și atîta de batjocoritori, încît ziua întreagă stau grămezi, citeodată la sfat, citeodată la batjocură. Era lucru minunat: oamenii cunoșteau binele, rîdeau de rău, dar nu se urneau din loc.

Ei! spună om cu suflet: să nu se supere părintele Trandafir? Ba să se mînie, greu să se mînie!

El s-a și mîniat. A început să ocărască oamenii. Cum a purces la sfaturi, la batjocuri, așa acum la ocări. Unde prindea omul, acolo-l ocăra.

Dar acuma n-a dus-o departe. La început oamenii se lăsau ocărîți. Mai tîrziu, mai răspundeau și ei cîte ceva, așa, pe sub căciulă. În sfîrșit, însă, văzînd că merge prea gros, începură și ei să ocărască pe popa.

De aici înainte trebile se încîlciră. Mergea cînd cruciș, cînd curmeziș. Oamenii începură să spună popii vorba că nu se vor lăsa de rîs și de ocară, ci vor merge la episcopie și-l vor scoate din sat.

Numai asta îi trebuia popii. Au nimerit-o poporenii! Să-l scoată din Sărăceni: acuma începu popa cu adevărata ocară.

Așa a și mers; poporenii s-au pus în car. La protopop, și de acolo la episcopie.

*

Este în cartea învățăturilor despre viața lumească o scurtă învățătură: binevoitorii de multe ori ne sunt spre stricare și răuvoitorii spre folos.

Părintele Trandafir astă dată n-a avut noroc să tragă folos din răuvoitorii săi. Episcopul era un suflet bun, vrednic ca să fie pus în toate pomelnicele de pe fața pămîntului. I s-a făcut milă de bietul popă și i-a dat dreptate, ocărînd pe poporeni.

Adecă tot în Sărăceni a rămas Popa Tanda.

*

Îndeobște, nenorocirile se grămădesc asupra omului. Una naște pe cealaltă; sau că ele sunt surori de cruce. Destul că le aflăm totdeauna ca umbra și lumina, una lîngă alta.

Părintele Trandafir avea acum trei copii. Cînd sosi acasă de la episcopie, găsi pe preuteasa în pat. Era a patra bucurie la casă.

O soție bolnavă, trei copii mici, al patrulea de lapte, o casă numai hîrb: prin pereți se furișa neaua, cuptorul afuma și acoperișul era tovarăș cu vînturile, iar hambarele goale, punga deșartă și sufletul necăjit.

Părintele Trandafir nu era omul care să fi putut afla calea pe care să iasă din această încurcătură. De ar fi fost alții în starea lui, el le putea da ajutor; pe sine însuși nu se putea mîngîia. El stete multă vreme gînditor la opaițul ce arunca lumină somnoroasă; împregiurul lui dormeau toți. Și bolnava dormea. Apoi nimic nu îndeamnă mai mult spre întristare decît tocmai privegherea între cei ce dorm. Iar acești dormitori erau iubiții lui, iubiți de a căror fericire el avea să răspundă, iubiți prin care el viețuia și a căror iubire da preț vieții sale. Gînd se înșira cu gîndul în capul lui. Sufletul îi trecea în trecut și în viitor, și viitorul, în starea în care se afla, nu putea să și-l înfățișeze decît cu cele mai triste colori. Copiii lui! soția lui! ce va fi de dînșii!? Inima îi era grea, dar nu afla un singur gînd mîntuitor, un singur chip de scăpare; în lume nu afla nimic de unde ar fi putut prinde speranță.

A doua zi de dimineață era duminecă; părintele se duse la biserica cea închinată spre pămînt, ca să citească utrenia.

Ca îndeobște oamenii, părintele Trandafir niciodată nu și-a dat seamă despre cele ce făcea. Era preot și era bucuros. Îi plăcea să cînte, să citească evanghelia, să învețe creștinii, să mîngîie și să dea ajutor sufletesc celor rătăciți. Mai departe nu se gîndea. De s-ar fi întrebat, cîndva, dacă cuprinde el și înalta sfințenie, tainicul înțeles al chemării sale, ar fi rîs poate în tăcere de toate acele pe care omul numai în momentele grele le pricepe. Este în firea omului că după ce mintea pricepe un șir de lucruri mai ascunse, ea pune aceeași măsură pe lumea întreagă și nu mai crede ceea ce nu poate înțelege. Nu totdeauna însă omul gîndește. Sunt întîmplări în fața cărora mintea stă locului: în primejdie, cînd sufletul nu mai află ajutor, în bucurie, cînd el nu află izvorul din care îi curge norocul, și în înșirarea gîndirilor sale, cînd el nu le mai află legătura. Atunci cînd omul în orice chip a ajuns la locul unde

putința începe să se atingă cu neputințele sale, înceată a mai gîndi, gîndind în locul său firea omenească.

Părintele Trandafir intră în biserică. De cîte ori a intrat el în astă biserică! Dar totdeauna precum intră făurarul în făurărie. Acuma însă îl prinse o frică neînțeleasă, merse cîțiva pași înainte, se opri, își ascunse fața în amîndouă mîinile și începu să plîngă greu și cu suspin înăbușit și fioros. De ce plîngea el? Înaintea cui plîngea? Din gura lui numai trei cuvinte au ieșit: „Puternice Doamne! Ajută-mă!..“ Și oare credea el că acest gînd, cuprins cu atîta înfocare în desperarea lui, îi va putea da ajutor? El nu credea nimic, nu gîndea nimic: era purtat.

II

Sfînta *Scriptură* ne învață că întocmai precum plugarul trăiește din rodul muncii sale, și păstorul sufletesc, care slujește altarului, din slujba sa, de pe altar, să trăiască. Și părintele Trandafir și într-asta era credincios către sfînta învățătură; el totdeauna a lucrat numai pentru povățuirea sufletească a poporenilor săi, așteptînd ca aceștia, drept răsplată, să se îngrijească de traiul lui zilnic. Nu însă totdeauna lumea este întocmită după cum este scris și este poruncă; așa era numai popa, iară nu și poporenii. Din slujba sa părintele trăgea foarte puțin folos, atît cît nu era destul, adecă: patru bucăți de pămînt la țarină, birul de la poporeni și folosul de la cei născuți și cei morți. Toate la un loc — nimic, fiindcă pe pămînt nu răsare aproape nimic, birul nu este decît de nume, cei născuți se botează de milă și celor morți li se face pomană de către popa.

În apropierea bisericii se află o casă pustie, numai după nume, casă. Stăpînul casei ar fi ținut vitele într-însa, dar n-avea vite. Lîngă casă era un loc de grădină, grădina însă nu era, fiindcă zis a fost cum că garduri în Sărăceni nu sunt. Părintele Trandafir cumpărase casa cu loc cu tot și locuia în ea. De cînd casa era a popii, prea multe îndreptări nu i se făcuseră, și acum era tot

hîrb, pereții ciur și acoperișul mreajă. Părintele numai de ale altor case purta grijă.

Masa popii nu era mai bună decît casa. Vorba cu lumea gheboșilor: omul se îndreaptă după oameni, chiar și cînd ar voi să-ndrepteze oamenii după sine; popa trăia în felul satului. Noroc avea numai cu zestrea preotesei; dar de unde numai se ia, multă vreme nu se ia; și asta se apropia de postul cel mare.

*

„Nu merge! grăi părintele Trandafir. Așa nu merge!" Începu a se face și el om ca lumea, a se îngriji mai nainte de toate de binele casei sale.

Numaidecît în primăvară luă un țigan, îl puse să frămînte imală și-și lipi casa. În cîteva zile toți patru pereții erau lipiți și muruiți. Acum părintele ședea mai bucuros afară decît în casă, fiindcă din casă nu se vedea atît de bine muruiala casei; și era frumos lucru o casă muruită în Sărăceni, mai ales cînd omul își putea zice: „Asta e a mea!" Era însă un lucru care de fel nu se potrivea. De cîte ori ochii părintelui scăpătau peste pereți pe acoperiș, el intra în casă; îi părea c-a văzut acuma destul. Nu privea bucuros la acoperișul stricat și, totuși, de cîte ori voia să vadă pereții, vedea tot acoperișul. Afurisitul de acoperiș! Nu mai era chip să-l lase precum era.

Colo jos în vale, pe unde sunt bălțile cele multe, nu cresc numai sălcii și răchite; pe ici, pe colea este și șovar, pipirig, papură, ba chiar și cîte un fir de trestie. „Așa voi să fac!" gîndi popa. Luă un om, îl puse la șovar, la pipirig, la papură și trestie. Simbătă era plin împregiurul casei, tot snopi legați cu nuiele de răchită; iară în cealaltă simbătă acoperișul era cîrpit și tivit pe vîrf cu snopi detrestie, peste care erau întinse două prăjini legate cu furci. Acuma lucrul era chiar bun — și nu scump. Oamenii treceau pe lîngă casa popii, clătinau din cap și ziceau cîteodată: „Popa e omul dracului!" Iară popa petrecea bucuros pe afară.

Dar nici astă bucurie n-a ținut multă vreme. Tot se mai afla un lucru care nu se potrivea. Popa se

simțea prea în cîmp. Ca și a lui casă nu mai era nici una în sat; s-ar fi potrivit ca ea să fie cumva despărțită de sat. Părintele se cam sfia a zice „la mine acasă", fiindcă vedea că „la el" este „în sat". Un gard trebuia încă și o portiță, pe care să intre oamenii cînd vin la popa; să fie gard numai de nume, să fie portița numai pîrleaz, dar să se știe că, mai nainte de a intra în casa popii, trebuie să intri în curtea lui.

Popa iarăși luă om, îl trimise să taie spini și pari, bătu parii în pămînt, puse spinii printre pari și gardul fu gata. Înaintea casei, înspre biserică, loc de vreo 400 de stînjeni, locul fu îngrădit: iară portița se făcu din patru pari înțepeniți cu alți doi, care erau puși cruciș.

Mai ales preoteasa se bucura foarte cînd se văzu așa îngrădită; mai ales popa se bucura cînd vedea că se bucură preuteasa. Nu era zi în care popa ori preuteasa să nu le zică copiilor de vreo zece ori: „Auziți? să nu ieșiți afară din curte! Jucați-vă frumos aici, acasă!"

Cînd omul a făcut începutul, el nu mai ajunge la capăt. O dorință naște pe cealaltă. Acuma preutesei i-a intrat un lucru în cap.

— Știi tu ce, popă? zise ea într-o dimineață. Eu aș gîndi că ar fi bine să fac cîteva straturi colo de-a lungul gardului.

— Straturi?

— Da! să semănăm ceapă, morcovi, fasole, barabule și curechi.

Părintele rămase uimit. Îi părea că asta ar fi peste putință. Straturi în Sărăceni!... Dar cîteva zile capul îi era plin de straturi, de barabule, de curechi și fasole; așa, peste iar cîteva zile, locul era săpat, straturile erau făcute. Nu era ziuă în care atît popa, cît și preoteasa să nu fi mers măcar de zece ori la straturi, pentru ca să vadă dacă nu erau răsărite semințele. Mare a fost bucuria într-o zi. Popa s-a sculat mai de dimineață.

— Muiere, scoală!

— Ce-i?

— Au răsărit!

Toată ziua aceea popa și preuteasa cu copii cu tot au petrecut vremea șezînd pup între straturi. Care vedea mai multe semințe încolțite, acela era mai norocos.

Iară sătenii treceau pe lîngă casa popii, priveau printre spini la straturile popii și-și ziceau și astă dată: „Popa e omul dracului!"

— Auzi tu, preoteasă, grăi acum popa. Oare n-ar fi bine să sămănăm păpușoi pe lîngă gard și împregiurul straturilor?

— Ba bine, zău așa! Mie-mi place păpușoiul verde!

— Și mie, mai ales copt pe jăratec!

Lucru nou! popa se-ncungiură cu păpușoi. Îi rîdea inima cînd gîndea cît se va face de frumoasă treaba, cînd giur împregiur păpușoiul va crește și va acoperi spinii din gard, care începeau a nu-i mai plăcea părintelui. Dar tot vorba cea veche: un necaz naște pe celălalt. În dosul casei era încă o bucată de loc, de vreo cinci ori mai mare decît acea îngrădită. Asta nu mai ieșea din mintea popii. Pentru ce să stea goală? Oare n-ar putea el pune păpușoi și în dosul casei?

În țarinile de pe față oamenii arau și sămănau, în sat însă neatins era pămîntul, pentru că aici era sat.

Marcul Florii Cucului, vecinul popii, avea un plug cam stricat... dar plug, iară Mitru Cătănaș, vecinul lui Marcu, avea doi boi slabi și un cal spetit. Popa, Marcu, Mitru, boii și calul împreună munciră o zi de dimineață pînă seara; locul fu arat și semănat cu păpușoi.

Popa de aci înainte sta mai bucuros în dosul casei. Era lucrul minunat și frumos — așa brazde și printre brazde, pe ici și pe colea, cîte un fir de păpușoi abia încolțit. Cu toate acestea, popa se scărpina cîteodată, ba foarte adeseori, după ureche. Părea că tot îi mai apasă ceva pe inimă. Era lucru greu, de care nu cuteza a se prinde: pămînturile din țarină. Pînă acum le-a fost dat în parte; acum nu știa ce să facă cu ele. I-ar fi plăcut ca să le lucreze însuși. Să-și vadă el sămănăturile lui, să meargă la ele cu preuteasa, apoi la toamnă... Era lucru foarte adimenitor!

S-a făcut multă vorbă cu preuteasa asupra acestui lucru. Trebuiau cai, trăsură, plug, slugă, grajd. O mulțime de lucruri trebuiau. Iară popa nu se prea pricepea

la plugărie... Şi totuşi, straturile erau verzi, păpuşoiul încolţea. Popa îşi întări gîndul; luă rămăşiţa din zestrea preotesei, care sta încă încuiată în ladă, şi se apucă de muncă.

Plugul Marcului era bun pentru început. Un cal cumpără popa de la Mitru; alt cal se afla la un om din Valea-Răpiţii; Stan Şchiopul avea un car cu trei roate. Popa îl cumpără, fiindcă a cîştigat o roată de la Mitru, ca adaos la calul spetit.

Cozonac clopotarul se prinse să fie slugă la popa, fiindcă casa lui era numai la o săritură de aici. Popa bătu apoi patru stîlpi la capătul casei, doi mai înalţi, doi mai scurţi, alcătui trei pereţi de nuiele, făcu acoperiş de şovar, şi grajdul fu gata.

În vremea asta, părintele Trandafir a îmbătrînit cu zece ani; dar întinerea cînd încărca preuteasa şi copiii în trăsură, da bici la cai şi mergea ca să-şi vadă holdele.

Sătenii îl vedeau, clătinau din cap şi iarăşi ziceau: „Popa e omul dracului!"

Preuteasa avea însă necazurile ei muiereşti. Ea avea o icoană frumoasă, pe care a fost căpătat-o în cinste de la feciorul popii din Vezura. Şi acum icoana zăcea pusă în fundul lăzii, învelită în hîrtie. Ar fi dorit mult s-o pună între ferești, să pună şi flori de busuioc împregiurul ei, s-o mai vadă mai adeseori, fiindcă icoana era chipul Sfintei Maria, Maica Domnului, şi pe fiica preotesei o chema Maria. Era şi un alt lucru ce o supăra pe preoteasa: o fereastră era astupată cu băşică de porc, iar în celelalte două erau trei ochi sparţi şi cîrpiţi cu hîrtie. Era cam întunerec în casă.

Paştile se apropiau. Nu mai erau decît cinci zile pînă-n Săptămîna cea Mare. Dacă popa voia să petreacă Paştile cu preuteasa împreună, nu-i rămînea decît să cîştige trei lucruri de căpetenie: var pentru pereţi, ferestre pentru casă şi privaz pentru icoana sfintei Mariei, Maicii Preacurate — tot lucruri care numai în oraş se pot căpăta. La tîrg dară!

Avea popa cai, avea şi trăsură. Îl cam supărau însă lesele, din care n-au fost rămas decît spinarea cu coastele. Îl prindea apoi ruşinea, ca popă ce era, să meargă fără de lese la tîrg. În împrumut nu putea lua, fiindcă

se afla în Sărăceni, unde nici popa n-avea lese cumsecade.

Nevoia este cel mai bun învățător. Părintele trimise pe Cozonac în vale, după nuiele, bătu doi pari în pămînt, între pari, tot la depărtare de o palmă, bătu beți-găsește mai subțirele și apoi popa, preuteasa, copiii și Cozonac se puseră la împletit. Multă vreme nu trecu pînă ce lesele și fură gata. De minune nu era lucrul: erau însă cele mai bune lese în Sărăceni, bune, încît Cozonac nu se putu răbda să nu-și zică: „Popa e omul dracului!"

La tîrg și de la tîrg acasă, părintele se făli cu lesele sale; află că alții au, ba chiar cumpără mai rele lese decît acelea pe care le făcuse el.

— Ce faci, popă?

— Lese.

— Dacă doar ai!

— Fac pentru cei ce n-au.

După Paști, Cozonac începu să curăţe bălţile de nuiele, iară popa să împletească la lese. Cu cît mergea lucrul mai nainte, cu atît mai bine mergea; cea din urmă leasă era totdeauna cea mai bună.

Marcu Florii Cucului era om sfătos. Îi plăcea să stea de vorbă cu popa. Cozonac curăţea nuiele, popa împletește, iară Marcu zace întins pe burtă cu capul pe pumni și privește în dragă voie.

— Nuiaua asta e cam lungă, zise părintele, măsurînd o nuia cu privirea. Măi Marcule! ia dă-mi toporul cela, ca s-o fac mai scurtă!

Toporul era la picioarele lui Marcu; Marcu ridică partea de dinainte a trupului, se răzemă pe cot, întinde piciorul și moșcotește, voind să tragă toporul cu piciorul.

— Tare ţi-e degrabă! îi grăiește popa, și-i trage una cu nuiaua.

Marcu sare și se încredinţează că el este cu mult mai sprinten decît credea. În urmă, astă încredinţare i-a fost de mare folos. Înainte de Rusalii, părintele a gătit un car de lese, cu care avea să meargă la tîrg, și Marcu știa foarte bine că, dacă popa vinde lesele, și el va să

aibă sărbători bune. I-a fost ajutat popei cîteva săptămîni, și lucrul totdeauna îi aduce folos celui ce-l face.

Înainte de Rusalii începură însă niște ploi, care părea că nu vor mai înceta.

— Nu știu, zău, eu ce voi face, zise popa. Parcă m-oi lăsa cu tîrgul pînă după Rusalii. Mi-e groază să plec pe ploaia asta. Dacă n-o sta ploaia pînă joi, apoi eu, unul, nu mă duc!

Marcu se scărpină după urechi, dar nu zise nimic. Vedea și el că popa nu se cade să fie plouat. Îl supăra însă lucrul și-l făcea să se gîndească.

— Oare — grăi el într-un tîrziu, începînd a împleti —oare n-am putea noi împleti o rogojină? Șovar, rogoz și pipirig este în vale!

— Măi, poate că ai dreptate, îi răspunse popa. Și aceea tot cam așa trebuie să fie ca și asta ce facem noi.

Dîndu-i ajutor popii, Marcu a început să facă mai bune lese decît popa. Rogojina a ieșit în cinstea lui; iară popa n-a venit plouat, ci cu punga plină de la tîrg.

Ziua sfintelor Rusalii astă dată a fost zi bună. Preuteasa avea rochie nouă, cei trei mai mărișori aveau păpucași din oraș, Măriuca cea mai micuță avea o pălărie de paie cu două flori roșii, iară pereții erau albi chiar și pe dinafară, ferestrele erau întregi, casa era luminoasă și icoana Sfintei Mariei Maicii Preacurate se vedea bine cum era pusă sus, între ferestre, și împodobită cu florile crescute pe marginea straturilor. Făină albă, carne, unt, ba chiar și zahăr a adus popa de la oraș. Părintele o iubea pe preuteasa; ei însă niciodată nu s-au sărutat. Preuteasa a început să plîngă — nu știe de ce — iară părintele Trandafir era să plîngă cînd a sosit în biserică; a văzut însă oamenii pe la icoane și a intrat în altar cu lacrămile în ochi. Zic oamenii că el niciodată n-a cîntat mai frumos decît într-astă zi. A rămas vorba: „Cîntă ca popa la Rusalii!“

*

Vremile vin; vremile se duc: lumea merge înainte, iară omul, cînd cu lumea, cînd împotriva ei.

Drumul de țară vine din oraș, trece pe lîngă Valea-Seacă și merge mai departe pe la Valea-Răpiții. Unde se întîlnesc drumurile, la împreunarea celor doauă văi, pe Răpița, este o moară, lîngă Răpița este o rugă, lîngă rugă este o fîntînă, iar lîngă fîntînă sunt opt paltini frumoși. Locul acesta se zice: „La rugă la Sărăceni!“ De aici pînă la Sărăceni nu este decît cale de un ceas. Cu toate aceste, de cîte ori vine din oraș, sărăceneanul se oprește aci, adapă caii și mai stă puțină vreme, așteptînd ca să vie vrun drumeț care să întrebe: „Ce sat e acela unde se vede biserica cea frumoasă cu pereți albi și cu turn sclipitor?“ Fiind întrebat astfel, el își netezește mustățile și răspunde privind fălos spre acel loc: „Acolo sus pe Gropnița? Acela e satul nostru, Sărăcenii. Dar clopotele să le auzi: ce clopote sunt în turnul acela!... S-aude cale de trei ceasuri!“

Unde se despart drumurile este un stîlp cu două brațe: pe un braț stă scris: „Spre Valea-Răpiții“, pe celălalt: „Spre Valea-Seacă“. Drum ca acela care trece prin Valea-Seacă înspre Sărăceni giur împregiur nu este. Neted ca masa și vîrtos ca sîmburele de cireșă. Se vede că sărăcenenii l-au făcut de dragul lor. În dreapta și în stînga, tot zece-cincisprezece pași unul de altul, sunt niște nuci stufoși, la care omul privește cu drag. Albia pîrîului rămîne la dreapta: drumul trece pe coaste, mai pe sus, ca să nu-l atingă năpădirea apei. Sărăcenenii au trebuit să sfarme stînci în calea lor; dar au făcut-o bucuros, fiindcă din stînci și-au făcut drumul.

Pe aicea sărăceneanul se simte acasă, pentru aceea mînă numai în pași. De altminterea, nici nu i se urăște. Aproape la tot pasul întîlnește cîte un cunoscut, cu care mai schimbă vorba „de unde și pînă unde“. Ăsta duce un car de var, celălalt un car de poame; mai apoi vine unul cu împletituri, altul cu un car de roate, doage, ori alt lemn lucrat. Iară pe marginea drumului, din cînd în cînd, dă de petrarii care ciocănesc din zori de zi pînă la apusul soarelui. Astă cale nu e pustie!

Unde cotește valea și drumul, acolo sunt vărăriile. Aici apoi e tîrg întreg. Unii încarcă var, alții descarcă

piatră și lemne; pietrarii fac tocot; vărarii aruncă lemne în foc; stăpînii fac larmă unul pentru cinci.

De la acest loc și satul se vede mai bine. Grădinile sunt însă prea îndesate cu pomi; numai printre crengi ori peste pomi vedem pe ici, pe colea, cîte o bucată din pereții și acoperemintele caselor. Casa popii este tocmai lîngă biserică: nici din asta nu vedem însă decît cinci ferestri și un acoperemînt roșu cu doauă hornuri. În față cu biserica e școala. Casa, din care nu vedem decît o bucată de perete cu doauă ferestri mari și acoperemîntul, este a lui Marcu Florii Cucului. Iară zidirea cea mare, care se vede mai în vale, este primăria. Dacă satul nu ar fi atît de îndesat, ar trebui să ni se înfățișeze foarte frumos. Așa însă rămîne învelișul, din care trebuiește să urmăm la cele ce nu vedem.

Toate s-au schimbat; numai părintele Trandafir a rămas precum a fost: verde, vesel și harnic. Dacă părul cărunt și barba căruntă nu ar vesti vremea lui, am crede că copilașii cu care se joacă înspre seară la laița cea de dinaintea casei sunt copilașii lui. Unul dintre copilași, pe care l-a ridicat ca să-l sărute, îi fură pălăria din cap și fuge cu ea năstașnic. Măriuca deschide fereastra și strigă: „Trandafirică al mamei, nu lăsa pe moș-tătuca cu capul gol". Apoi fuge de la fereastră, pentru ca să prindă pe Ileana, care a furat ceapța bunichii, s-a împodobit cu ea și vine să se fălească la moștătuca. Moș-tătuca rîde din toată inima; îi place gluma. Tocmai vine de la vecernie și părintele Coste, și prinde atît pe Ileana cît și pe Măriuca, le sărută și apoi se pune pe laiță lîngă socrul său. Marcu, vecinul, vechiul prieten, socrul Măriucăi, om de casă, vede alaiul și vine și el să steie de vorbă. „Bătrînule! na-ți căciula, nusta cu capul gol!" grăiește bunica, întinzînd căciula pe fereastră.

Un om din sat trece, le poftește „bună odihnă" și-și zice: „Ține-l, Doamne, la mulți ani, că este omul lui Dumnezeu!"

SCORMON

I

Cît e de lung gardul, de la portiță pînă la colitura uliței, Sanda l-a măsurat, nici ea singură nu știe de cîte ori, cu firul în mînă. Jos, lîngă portiță, e vîrtelnița cu jirebia de tort. Sanda ia capătul firului, îl sucește pe lîngă cel dintîi par din gard, apoi merge lăsînd firul printre degete, din par în par, pînă la stîlpul din colitură; acolo sucește firul încă o dată și iarăși se întoarce înapoi. Vîrtelnița se mișcă alene, scîrțiind îndelungat, și lasă firul a se dezveli. Din cînd în cînd, scîrțîitura încetează și firul nu mai curge. Sanda fuge la vîrtelniță, descurcă firele și iarăși părîndă parii. Așa se urzește pînza. Și gardul e cel mai bun urzitor: pari bătuți unul lîngă altul și legați între dînșii, loc de șase palme de la pămînt, cu o împletitură de nuiele. Lîngă gard locul e neted; dincolo grădina cu legume și cu flori. Cucurbăta se întinde de-a lungul, se ridică și pe alocurea se răsucește pînă în vîrful parilor, încît firul Sandei se ascunde în verdeața frunzelor ori scutură albini din florile galbene. Așa de a îndemînă nu e urzitorul cu craci lungi ca păianjenul. E bun în vreme de iarnă. Acum însă naica Marta s-a dus cu copiii la stînă, badea Stan a plecat cu un car de scînduri: Sanda e singură-singurică. Îi mai place afară la uliță. Nu pentru că ar fi trecători, dar afară cîntecul vine mai bine. E cald, dar deprinsă e fata la ger și la arșiță. Cu brațele goale,

cu poalele aninate în brîu şi cu ştergarul în cap, ea nici nu simte vremea lui cuptor; cîntă, întinde firul, descurcă jirebia şi se perde în tinereţele ei.

Din vale vine, abia tîrîndu-se, un cîne flocan, pe mijlocul uliţei. Cîteva sute de paşi de la cotitură, el zăreşte o clipă pe Sanda, se opreşte, ridică capul, ciuleşte şi începe a scheauna încet. Sanda se întoarce cu firul şi iarăşi se arată la cotitură. Cînele tresare, prinde viaţă şi, cu ochii aţintiţi la Sanda, se răpede în sus.

Pentru o fată care urzeşte pînza de-a lungul gardului, un cîne flocan, mai ales cînd nu vine, ci se răpede, totdeauna este o ivire mai mult decît supărăcioasă. Sanda ţipă, apoi rămase încremenită de spaimă, cu faţa albă ca fagurele şi cu ochii aţintiţi la cîne.

Ca o şopîrlă însă, cu labele întinse, colbăind cu coada şi scheaunînd, se tîrîie cînele pînă în apropierea ei. Acolo apoi rămase turtit la pămînt, privind fata speriată, scheaunînd iar cu frică şi mişcîndu-şi coada neîncetat.

Sanda îşi veni în fire. Îi părea c-a mai văzut adeseori acest cîne, dar unde şi cum nu-şi aducea aminte.

Deodată, faţa ei se însenină.

— Scormon! strigă ea cu bucurie, ca şi cînd ar întîlni un vechi prieten.

Cînd auzi cînele acest cuvînt, sări iute la picioarele ei, apoi se ridică cu labele pe ea şi iarăşi îi cuprinse picioarele, sări împregiur vesel, începu să latre, să scheaune şi iarăşi să-i lingă mînile.

— Scormon! dragă Scormon! zise ea, plecîndu-se spre cîne şi netezindu-l. Cît e de slab, sărmanul! Unde e Pascu?

La auzul acestui nume, cînele începu să scheaune încet, mai tare, tot mai tare, în sfîrşit el îşi ridică capul în sus şi începu să urle.

Sanda îl privi cîtăva vreme cu mişcare.

— Bietul cîne! cum urlă! zise ea înduioşată. Scormon, nu urla! urmă apoi, simţind că lacrămile îi vin în ochi. Cine ştie, poate a şi murit în cătănie. Bietul cîne! Apoi începe a se şterge la ochi, aşezîndu-se pe piatra de lîngă portiţă. Cine ştie, poate a şi murit! Trei ani vor fi la toamnă de cînd l-au dus în cătănie. Şi mulţi mor în cătănie.

Se zice că-i bate și-i ține cu mîncări rele. Vai ș-amar! Nu se mai aude nimic de el. Despre alții tot mai vine cîte-o veste. Dar el n-are pe nimeni decît pe bietul acesta de cîne, care piere de foame.

La acest gînd, Sanda privi împregiur. Scormon era tupilit la picioarele ei. Ea începu să-l netezească.

— Scormon! tu n-ai stăpîn!

Scormon se ridică și-și puse labele pe genunchii ei, privindu-i în față.

Sanda începu a-și face mustrări. De trei ani, de cînd s-a dus Pascu, ea abia cîteodată și-a adus aminte de el. Măcar numai să se fi gîndit la el. Și așa nu se mai gîndește nimeni altul în lume. Dar atunci cînd îl luase în cătane Sanda era încă tînără, de tot tînără și nepricepută. Iar el totdeauna a fost bun cu dînsa. Cînd mergea la stînă, iarna, cînd ședeau seara la sfărîmat de porumb, și primăvara, cînd oile începeau să fete, totdeauna el îi aducea pe cel mai frumos dintre mieii priori. Cine știe? poate el... Da! de dragul ei el ar fi fost gata să facă orișice. Ar fi dorit să știe unde-i și ce face, și cum e, și ce gîndește, ar fi dorit să-l vadă și numai să-l vadă.

Scormon se ridică cu labele pe umerii ei.

— Scormon! strigă ea înduioșată, apoi îi cuprinse capul și îl sărută, privind speriată împregiur, ca să vadă dacă nu o va fi zărit cineva. După aceea se ridică repede, intră în curte, în casă și ieși cu o bucată de mălai proaspăt.

— Scormon, ia, mînîncă! grăi ea, întinzîndu-i bucata.

Cînele începu să mușine mălaiul.

— Mînîncă, Scormon, mînîncă! Sărmanul, cît e de slab: abia a mai rămas păr pe el! Mănîncă, Scormon!

Scormon apucă bucata cu sfială și o puse între labe, iar fata se așeză lîngă el și rămase privind cu mulțumire cum cînele din ce în ce se îndemna mai tare la mîncare.

— Unde e Pascu, Scormon?

Cînele lasă bucata și iarăși începe a scheauna.

— A murit, știu c-a murit! cînele simte mai bine decît omul!

Naica Marta se opri la portiță și stete uimită: Sanda ședea jos și netezea un cîne străin.

— Ce faci, tu fată?

— A murit, mamă! știu c-a murit! Urlă cînele.

— Cine-a murit?

— Pascu! Ia, acesta e cînele lui.

— Care Pascu?

— Pascu, care era cioban.

— Aha! îmi aduc aminte, bălanul! răspunse naica Marta. Dar de unde știi tu?

— Urlă cînele, mamă. Să vezi. Scormon! Unde e Pascu?

Cînele, la intrarea naicăi Martei, se retrase și făcu un cerc împregiurul femeilor. Acum se opri și ridică capul în sus.

— Unde e Pascu? întrebă Sanda încă o dată.

Cînele începu iarăși să urle.

Muma și fata stăteau privind cu înduioșare la cînele ce în limba lui se plîngea de singurătate.

— Da, nu e a bine! grăi naica Marta într-un tîrziu. Dumnezeu să-i ierte păcatele! Era băiat bun. Nu mai știe nimeni să facă brînza cum o făcea el. Bietul cîne, cum urlă!

Acum, cînd și naica Marta zisese că Pascu a murit, Sanda ar fi dorit să-i arăte că e cu putință ca el să nu fi murit. Cînele poate urla și numai de dor să vadă pe stăpînul său. Văzînd însă că și mumă-sa își șterge lacrămile, ea o urmă în casă, fără să-i vină a zice vrun cuvînt.

Ceva mai tîrziu, Sanda iarăși măsură lungimea gardului cu firul în mînă, ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. Scormon era culcat la vîrtelniță, purtînd capul în urma fetei, pe care și-o alesese stăpînă. Ea se apleca totdeauna cînd sosea la vîrtelință și-l netezea, iar cînele se tăvălea dezmierdat înaintea ei.

— Bietul cîne! Cum se bucură!

Numai în cealaltă zi dimineață se simți urma zilei acesteia.

— Ce ți-e, fată? o întrebă mamă-sa îngrijată.

— Nimic, mamă.

— Ești galbenă ca ceara!

— Nu știu! zise Sanda, mergînd să dea mălai la cîne.

Şi din zi în zi Sanda se făcea tot mai tăcută, mai galbenă şi mai gînditoare. Îi plăcea să iasă seara afară, numai cu Scormon. Acesta, peste cîteva zile, încetă a mai urla cînd îl întreba unde e Pascu, ci scheauna numai privind împregiur, ca şi cînd l-ar aştepta.

„Cine ştie? poate că nici n-a murit", îşi zise Sanda. Parcă-i spunea un glas tainic că el trăieşte; iar cînd auzea acest glas, parcă se temea de ceva.

Şi de cîte ori vedea pe Scormon, glasul răsuna în sufletul ei şi în răsunetul glasului se ivea frica.

Peste cîteva săptămîni, naica Marta ieşi cu o bucată de mălai.

— Scormon!

Nimic.

— Scormon!

Nimic.

— Tu fată! ia-n vină, cheamă cînele cela.

Cheamă fata, cheamă muma, cheamă toţi, dar e zadarnic. Astăzi, mîne şi poimîne: s-a dus Scormon. Cine ştie unde?

— Păcat de cînele acela! Era bun la casă, grăi naica Marta.

Sanda s-ar fi bucurat că a scăpat de el, însă îi părea c-a rămas satul pustiu.

II

Trei văi şi trei dealuri: cale scurtă-n tinereţe; cine o face în voie bună a sosit la Măciniş fără chiar să bea apă din izvoarele din cale.

Jos în vale curge rîul; mai sus, pe coaste, răsfirat, se întinde satul prin holde şi grădini. Sus, pe culme, paşte turma în iarbă verde şi îndesată. Stîna e aşezată tocmai lîngă cruce, de unde ochiul cuprinde amîndouă văile. Un nuc bătrîn şi stufos dă umbră păstorului.

Berbecii sunt bătăuşi, mioarele sunt grase şi mieii zburdalnici, dar păstorul totuşi e tăcut. Zadarnic ia fluierul în mînă; doina nu mai are farmecul pe care-l avea odinioară.

— Scormon, ține!

Scormon sare și se repede între berbecii care se bat în capete, despărțindu-i pe șapte în șapte părți, apoi rămîne stînd cu capul ridicat, ca să vadă dacă lupta e sfîrșită. Iar cînd vede că toți pasc, latră încă de cîteva ori, ca semn al privegherii sale, și se întoarce încet lîngă stăpînul său. Aci se întinde, își pune capul pe labele de dinainte și rămîne urmînd cu ochii săi mișcările lui Pascu. Din cînd în cînd, ciulește, tresare, ridică capul ori mormăie, parc-ar fi simțit ceva nepriincios.

Pascu nu-l vede. El se simte singur. Cîtă vreme a fost în cătănie, adeseori și-a adus aminte de el. Muntele, turma și Scormon au fost prietenii din revărsatul tinereților lui. Acuma însă, de cînd a sosit acasă, parcă e sătul de traiul de mai nainte. De patru săptămîni își paște turma și încă nu și-a botezat chiar nici pe berbecul ce poartă clopotul cel mare. Poate cu vremea, cu zilele, lucrurile iarăși vor intra în firea lor de mai nainte.

Scormon ridică capul, se ridică de tot, privește ciulind în vale, apoi, ca lăsat din pușcă, se duce peste gropi și tufișuri în jos.

— Unde, păcate, se duce cînele așa? Scormon, Scormon!

Scormon n-are vreme să stea de vorbă.

Pascu se ridică și privește în urma lui.

Din vale șerpuiește, albă și netedă, poteca îngustă. Jos, unde se pierde în dosul spinișului îndesat, Pascu vede o femeie venind grăbită în sus. Scormon merge drept la ea, apoi joacă împregiurul ei, se tăvălește, latră, sare pe ea și iarăși ia calea înapoi pînă la Pascu.

— Ce-i, Scormon? Cine e aceea?

El ar spune dac-ar ști vorbi. Dar scheaună, sare, latră și iarăși fuge la Sanda, și de la Sanda la Pascu, și de la Pascu la Sanda, cale tot mai scurtă, pînă ce nu îi poate vedea față în față.

Sanda se oprește cu obrajii aprinși înaintea lui Pascu.

O, dacă n-ar fi plecat, dacă n-ar fi venit, dacă n-ar fi aici!

Pascu o vede şi-şi aduce aminte de ea. Da, e Sanda lui badea Stan. Parc-o vede acum tot cum era înainte de trei ani, dar totuşi parcă tot nu e cum a fost atunci. Parcă e — ferească Dumnezeu — cum! Ar voi să-i spuie o vorbă, dar nu o găseşte, tocmai de aceea.

— Mi-a spus Florea lui Butuc c-ai venit acasă! grăi Sanda înăbuşită.

Pascu abia putu să o audă.

— Da! am venit acasă. Şi Florea a venit acasă, răspunse el căutînd vorbele. Am turmă frumoasă. Patruzeci şi şase de berbeci, o sută şasezeci şi două de mioare şi optzeci de miei.

— Frumoasă turmă!

— Şi iarba e foarte bună, să zici că-i pagubă să pască oile în ea. Ia! berbecele cela e al meu: simbrie. Să ţi-l arăt.

El pleacă înspre turmă şi Sanda în urma lui, iar Scormon, adunînd turma, înaintea lor.

— E grasă turma.

— Foarte grasă. Aşa turmă n-am avut încă. Vezi aceea şi aceea, şi berbecul cela, şi celălalt, urmă el, arătînd oile răsfirate. Am tot de la zece una.

Sanda umbla în urma lui, privindu-l furişat, iar cînd el stete locului şi se întoarse la ea, amîndoi rămaseră ca în cea dintîi clipă a întîlnirii lor.

— Eu mă duc acasă! zise Sanda cu glas tremurător.

— Te duci acasă?

— Da! mă duc! răspunse ea, plecînd.

Pascu plecă în urma ei.

Acuma se opri Sanda.

— Dar unde ai plecat? o întrebă Pascu.

— Am fost numai iac-aşa!

— Ce duci în cîrpă?

Sanda privi la cîrpă, apoi la Pascu. Ochii începură să i se împăinjenească. Scormon văzu cum o lacrămă se strecură în jos pe obrazul ei şi începu să scheaune, văzînd c-acuma nu e bine.

— Ţi-am adus nişte struguri! zise ea, fără ca să-şi şteargă lacrăma. Sărmanul, a venit la noi.

Mai departe nu putu vorbi.

Nu știu ce și nu știu cum... Pascu se simți că nu se mai știe... Fără de a putea să-și dea seamă în ce chip, el se trezi că îmbrățișează pe Sanda.

Scormon privea neclintit la ei.

*

În toamna viitoare, peste trei dealuri și trei văi, în umbra unui tei era o trochiță. Scormon e culcat lîngă ea și privește în tăcere cum copilul se joacă cu mînuțele lui, bombănind vorbe de tainic înțeles.

LA CRUCEA DIN SAT

I

Naica Floare n-are vreme. Cuptorul este ars şi plăcinta nu e încă întinsă. Multă grabă nu-i prea bună: Marta ar fi trebuit să mai aştepte cu cuptorul. Ea însă umblă cu gîndul tot pe la cei din casă; abia apucă să se vadă şi ea la masă cu scărmănătorii de pene. Sunt prea veseli: îi aude rîzînd în casă. Bujor spune minciuni; trei zile şi trei nopţi el nu ar sfîrşi. Cînd n-o ştie de la altul, o scorneşte de la sine. Şi apoi mai este bun la clacă şi pentru că nu se mînie cînd Ileana îi face o glumă, iar Ileana bucuros îi face cîte una. Aşa-i asta între tineri.

În vreme ce naica Floare întinde plăcinta şi tinerii petrec vesel împrejurul mesei, stăpînul casei, badea Mitru, şade pe prispă, în umbra celor de la masă. Ca totdeauna, pipa îi este în gură, dar de mult a uitat că nu arde. Simte că-i lipseşte ceva, ce însă anume nu ştie. Tot aşa de puţin ştie de veselia celor din casă. Simte că singur nu este; mai departe nu-şi bate capul. Veselia lor nu îl supără, dar nici nu îl înveseleşte. Scoate pipa din gură, cască o dată, se întinde, apoi, pentru ca să facă şi el ceva, ia un pumn de pene şi începe a le număra aruncîndu-le jos una cîte una.

Un nou hohot îl trezeşte şi pe el din astă nepăsare. Ileana a făcut o cunună de pene cu coada dindărăt şi a pus-o pe nesimţite în capul lui Bujor. Bujor a simţit, dar se face a nu fi simţit, fiindcă-i place să vadă pe Ileana

rîzînd. Toți rîd cu hohot, rîde mai ales Ileana. Bujor stă cu cununa pe cap, făcîndu-se a nu ști de ce rîd ceilalți. Îi șade foarte poznaș. Marta deschide ușa: acuma rîde și ea. Ileana însă, văzîndu-i pe toți așa rîzînd de Bujor, însăși se oprește din rîs, face o față ca și cînd ar fi răsturnat oala la foc și grăiește:

— Dar, prostule, nu vezi că de tine rîd!?

Bujor vrea să-și ieie cununa din cap; Ileana nu-l lasă, ci frumos, precum a pus-o, o ia însăși, curățindu-l în urmă cu îngrijire de pene. Sfîrșind, îl trage o dată de ureche, iar Bujor se supără d-un lucru: c-au fost prea puține pene.

Vrînd ori nevrînd, badea Mitru le-a văzut toate. Chiar i s-au mișcat și lui buzele a rîde.

— Măi Bujor! grăi el alene, după ce s-au sfîrșit toate.

Bujor sări în picioare.

— Ai adăpat tu boii?

Bujor s-așează în semn de răspuns.

— I-ai adăpat?

— Asta nu se face acum; știi d-ta bine că noi adăpăm boii cînd se culcă găinile!

— Dar caii...

Bujor îi taie vorba:

— Bade Mitre! Ca în toate serile, și astăzi s-au hrănit porcii, apoi s-au închis, s-au muls vacile, apoi s-au adăpat, s-au adăpat și boii și caii; plugurile sunt în car; sămînța este în saci; grăpile la îndemînă. Mîne dimineață, cînd răsare luceafărul boului, noi adăpăm — și ziua ne prinde în cîmp.

— Dar tot ar fi mai bine să nu-ți pierzi tu vremea pe aici pe la fete!

— Dar ce să fac în grajd? Nu e destul Toader la vite?

— Ești bun de gură, îi zise badea Mitru după aceste vorbe. Dar om n-are să iasă din tine!

— Ia dă-mi pace! răspunse Bujor, făcîndu-se a glumi. D-ta ai vrea ca toți să fim moșnegi. Ce zici tu, măi Ghiță!?

Ghiță era flăcău numai d-aici din vecini. Foarte bucuros petrecea seara la scărmănat de pene cu Ileana și cu ceilalți tineri veseli. Așadară el știa că badea Mitru este cam rău de gură. Gîndi că este mai bine să nu răs-

pundă nimic. A răspuns însă badea Mitru, scurt, dar gros:

— Măi! cu Ghiță nu te potrivi: tu ești slugă, iară el nu are stăpîn.

Bujor părea că n-a auzit bine aceste cuvinte. El privi o dată aspru la badea Mitru, privi mînios la Ghiță, privi încă o dată împregiur, fără ca să poată vedea și pe Ileana; apoi se sculă încet și-și luă pălăria de lîngă cuptor. Ileana îl ghionti, îl mai trase de sucman, dar el ieși fără ca să zică „noapte bună", ca și cînd ar fi fost să se mai întoarcă. Îi părea că e cam cald în casă.

Mai tîrziu a ieșit și Ileana, pentru ca să vadă dacă e coaptă plăcinta ori ba. Mult nu rămase afară. Cînd intră, află pe tatăl său culegînd penele pe care le-a fost aruncat pe jos.

— Tu fată! dă-mi foc în pipă.

Ileana iarăși ieși în tindă, pentru ca să aducă un tăciune. Ochii ei însă umblau mai mult p-afară decît pe la vatră, încît era p-aci, p-aci s-aducă un cărbune stîmpărat în loc de tăciune. Dar nu vedea nimic. Astăsară plăcintele s-au mîncat fără de Bujor. Naica Floare a întrebat după el de vro trei ori, fiindcă îi plăcea să vadă tinerii veseli, iar în lipsa lui Bujor veselia totdeauna mergea cam schiopătînd. Ileana a mai ieșit după aceea din casă, spre a-i spune lui Bujor c-a întrebat „mama" de el.

Bujor ședea în mijlocul curții pe oiștea carului. Poate chiar aștepta să iasă Ileana și să-l cheme a intra în casă. Cînd însă o văzu mișcîndu-se spre ușă, el se ridică și trecu în dosul carului. Și aici îl văzu Ileana. Nu știa însă de ce, ea stete cîtăva vreme nehotărîtă, apoi iarăși intră. În tindă se opri încă o dată și-și zise cam necăjită: „Nu știu ce om e și tata!"

Nici n-a făcut Mitrea Boarului bine zicînd așa vorbe, Bujor nu era nici slugă, nici om nou în casa lui. Aici a poruncit el. Cînd era școlar, venea des-de-dimineață să ia pe Ileana cu sine, fiindcă Ileana era mică și naica Floare n-ar fi lăsat-o să meargă singură ori numai cu Păscuț la școală, Păscuț, copilul care i-a murit acum vro opt ani.

Bujor însă o trecea peste punte și purta grijă de ea ca de ochii săi. Dar nici Ileana nu voia să meargă fără de Bujor. Mai tîrziu, de la vîrsta de șaptesprezece ani, Bujor a rămas cu totul la Mitrea Boarului, și de șase ani de zile este om din casă. Badea Mitru știe că celelalte doauă slugi nu-i fac pe jumătate treaba pe care i-o face Bujor singur. O știe și Bujor. El lucrează acasă, nu la stăpîn. Așa vorbe nu s-ar fi căzut să-i zică badea Mitru. Zău, Bujor s-a cam supărat. El știe însă că badea Mitru nu e om rău. Nu, dar tocmai de vorba lui s-a cam supărat. Erau însă și alții de față. Era și Ghiță. Bujor s-a supărat pe Ileana pentru că ea a auzit această vorbă, Ileana îl mîhnește: ea n-ar trebui să asculte la asemenea cuvinte. Apoi, barem să fi venit și să-i fi zis: „Bujorel! dar fii cuminte, știi tu cine este tata". Dar ei nici că-i pasă de el. Cine știe, poate se și bucură c-a scăpat de el.

Bujor se ridică repede de pe oiște, unde a șezut, apoi iarăși se așează încet și astîmpărat. Nici acum însă nu îl ținea locul; el sări mai repede încă, privi o dată la fereastră și plecă de-a dreptul spre gardul care despărțea grădina tatîne-său de aceea a lui Mitrea.

Voia să vorbească cu tatăl său.

Tatăl său, Stan, a petrecut într-astă seară neobicinuit de mult la lumină. El este al doilea ctitor la biserică și a stat multă vreme cu popa la sfat. Este vorba să se facă un clopot nou la biserică din banii ce Mitrea Boarului i-a dăruit pentru vecinica odihnă a tătîne-său. Cînd a venit acasă, copiii erau culcați; Stan a privit la ei, a ascultat răsuflarea lor, apoi s-a dezbrăcat, a stins lumina și s-a culcat și el. Cînd a venit Bujor, l-a trezit din cel dintîi somn.

— Cine e?

— Eu!

— Cine, eu?

— Eu, tată!

— Hm! Bujor!? Dar ce vrei acum noaptea?

Bujor stete o vreme fără de răspuns. Îi părea că tot ar fi mai bine să tacă.

— Vorbește, măi, dacă m-ai trezit din somn!

— Deschide ușa; aș vrea să-ți spun ceva!

— Spune numai. Și așa te aud eu!

— Vezi d-ta, taică, să mă crezi... fiindcă...
— Scurtă vorba, măi!
— Tată, eu nu mai rămîn la Mitrea Boarului.
— Ei, apoi bine faci și tu o dată în viața ta.
— Auzi, tată! Eu nu rămîn, chiar nu rămîn.
— Apoi vezi bine că nu rămîi dacă nu vrei să rămîi. Ce vorbă!

După aceste vorbe Stan se-ntoarse la perete, cu inima îmbucurată că fiul său iese de la Mitrea Boarului. Vecinii nu prea trăiau bine unul cu altul. Mitrea Boarului era bogat, și acum se făcuse leneș și cam încrezut, iară Stan, ca om cărturar ce era, deși sărac, se ținea mai presus de bogatul său vecin.

Bujor rămase stînd la fereastră. El știa de mai nainte că tatăl său nu se va supăra dacă va veni acasă; totuși, parc-ar fi dorit să-l ocărască pentru această hotărîre a sa și să-i zică: „Tu trebuie să rămîi!"

Era să plece cînd auzi ușa și văzu pe mamă-sa ieșind din casă. Au stat multă vreme apoi de vorbă, mama și fiul, așezați pe piatra de lîngă portiță. Bujor n-a spus mamei sale pentru ce nu vrea să rămînă: aceasta n-ar fi putut-o spune nimănui pe fața pămîntului; zicea numai că nu vrea. Mama zicea să rămînă, fiindcă-i merge mai bine decît acasă. „Suntem mulți la puțin!" era cuvîntul mamei; tocmai acest cuvînt îl îndemna însă pe Bujor să facă ce s-a fost hotărît.

— Apoi, dacă suntem la puțin, vreau să fim la mai mult, grăi el hotărît. Și Marta trebuie să vină acasă! Noi doi nu vom lua pita de la cei mai mici. Sîn-George este aproape, atunci mi se împlinește anul.

Dară Bujor nu s-a ținut de vorbă. El nici pînă la Sîn-George n-a așteptat. Numaidecît, în ziua următoare, a spus stăpînului că tatăl său dorește să meargă acasă și el ar dori să meargă acuma, cînd e vremea de lucru.

— Bine faci! drept ai, îi răspunse badea Mitru, acuma e vremea. Eu eram însurat cînd am fost de doauăzeci de ani!

De ce nu mai rămîne Bujor, la asta badea Mitru nu se gîndea. El gîndea foarte puțin!

Naica Floare a prădat multe vorbe de dragul lui Bujor. Îi părea că-i vine să fugă d-acasă cînd auzi că

Bujor merge. Așa lucru nu i s-a mai pomenit. Omul acesta crește în casă și acuma se duce. Treaba s-a sfîrșit cu vorba: „Mai mult peste pragul meu să nu treci!"

Ileana singură știa „pentru ce" merge Bujor; asta însă nici chiar sie nu și-o spunea. Ziua întreagă ea era unde se afla Bujor; mereu voia să vorbească cu el și totdeauna, cînd îl întîlnea, îi ferea din cale, pentru că nu știa ce vrea să-i zică. Cîteodată apuca un gînd, ieșea anume la Bujor și iarăși intra. Totdeauna gîndul, în urmă, îi părea fără de înțeles. Îi plăcea că Bujor vrea să meargă; pentru lumea asta nu ar fi voit ca el să rămînă; și totuși, adeseori, fața i se aprindea de mînie, gîndind că el chiar se duce. Iară cînd Bujor a plecat, Ileana nu s-a putut răbda să nu se sfădească, acuma întîia oară, cu Marta, sfadă nu pentru fratele Martei, ci pentru că Marta n-a închis ușa cum se cade. Așa sunt femeile: se sfădesc foarte ușor. E vorbă veche că babele bătrîne și fetele de măritat sunt supărăcioase. Însă Ileana tot numai pe taică-său era supărată. Îi părea om cu inima neagră, deși prea mult ținea la el. Zisese că Bujor e slugă, și pentru asta nu-l putea ierta.

II

S-a dus Bujor și Ileana l-a lăsat să meargă. Măcar nici atîta nu i-a zis: „Mai vino cîteodată pe la noi". Cînd el se gîndea la asta, începea pămîntul să se clatine sub el.

Naica Floare a zis vorbe mai grele. Pe ea nu era însă Bujor atît de mînios. El era mînios pe Ileana, pentru că n-a zis nimic. Tot se gîndea la Ileana și, cu cît mai mult se gîndea, cu atît mai mînios se făcea, și cu cît mai mînios era, cu atît se gîndea mai mult. În sfîrșit, a ajuns că nici nu mai gîndea la alta decît la Ileana; iară cînd o zărea cîteodată trecînd pe dinaintea casei, el tresărea, îl prindeau fiorii și-i furnicau vinele, încît să fi avut paharul de cuminecătură în mînă, și pe acela l-ar fi scăpat. O dorință ar fi avut numai: să-i spună verde în față ceea ce altui om pe rotogolul pămîntului nu-i putea spune, ce-i zace pe inimă. Numai frățiorii cei mai

mici şi Antiţa simţeau cîteodată mînia lui Bujor. Cînd n-o mai putea purta, o descărca asupra acestora, şi apoi, pentru ca iarăşi să-i împace, îi cioplea Antiţei o păpuşă şi-i făcea lui Toderică o morişcă de vînt ori un arc lui Mărian.

Nu însă multă vreme a rămas asta aşa. Bujor era om deprins la lucru. Peste cîteva zile au început a-l mînca palmele; îi părea că i se spoieşte pielea. Totdeauna se gîndea însă la lucrul de colo, unde a mai lucrat şase ani de zile. Aici, acasă, se simţea străin. Îi părea că lui îi este totuna dacă trebile merg bine ori dacă ele merg rău.

Dacă ploua, Bujor îşi aducea aminte de iazul de la ţarina Boarului şi se întreba dacă este stăvilit ori nu; iară la aceea nu se gîndea, că a lor ţarină este pe coaste, şi de iazuri nici că-i pasă. Cu vremea, însă, omul se schimbă. Din zi în zi Bujor privea tot mai mult împregiurul său; mai mergea prin grajd, mai prin grădină, mai pe la ţarină. În urmă afla că, zău, şi aici vor fi multe de îndreptat, multe de stricat şi multe de făcut. În sfîrşit, începu şi el a lua parte la necazurile casei şi a zice tot „la noi" şi tot „la Boarul". Apoi, cînd oamenii ca Bujor încep să-şi facă grijă şi să lucreze, ei nu mai încetează, ci-şi fac de lucru chiar şi cînd nu au!

Dar nici Ileana nu stetea cu mînile în sîn!

Războiul şi ghergheful sunt doauă cîmpuri pe care nimeni nu ştie răsfira florile ca Ileana. De asta se vorbeşte giur împregiur, cît ajunge vestea bună. Parcă-i fărmecată la degete. A şi avut însă de la cine să înveţe. Naica Floare[1] în viaţa ei n-a făcut alta decît covoare şi altiţe. Puţine fete se mărită în Vezura care să nu o poftească cumătră, pentru că ea totdeauna are cîte ceva la îndemînă pentru zestrea miresei. Dar Ileana începe a o întrece şi pe ea. Are chip şi chibzuială puind vrîsta între flori, pune verde lîngă roşu, pe cîmp alb o floare neagră, lîngă ea o frunză-n fir, toate bine potrivite, parcă nu e pus, ci crescut.

[1] În toate ediţiile: *Sanda*.

Naica Floare are zor. Firele sunt întinse pe război; fuşteiele sunt bine aşezate; năsădeala este în suveică; iţele sunt ridicate.

— Şezi, Ileană, să începem!

Sunt doauă săptămîni pînă la Paşti. Iară la Paşti Ileana trebuie să meargă cu mîneci noauă la biserică. Nici Ileana n-are vreme. Are să fie o pînză cum Ileana pînă acuma n-a văzut; fire subţirele puse în urzeală, des, unul peste altul; iară năsădeala rară, fire groase, fir de fir. Crede că se poate, dar încă nu ştie. Astă-iarnă Bujor a făcut spata cum a fost dorit-o ea.

Lucru greu, pentru că spata şi iţele sunt temelia războiului. Cînd iţele se încurcă ori se rupe vrun dinte la spată, cînd iţele sunt groase şi spata rară în dinţi, pînza rămîne plină de noduri, iară nodul în pînză nu-i cinstea ţesătoarei. Bujor a făcut spata pentru Ileana, adecă cum altele nu sunt făcute: dinţi deşi şi subţirei ca ascuţişul briciului, legaţi nu cu aţă, ci cu păr de cal, pentru ca îndesat să rămînă fir lîngă fir. Şi legătura este făcută cu măiestrie: chip iscodit la nevoie de către Bujor, de dragul Ilenei. Iară capetele spetei sunt crestate frumos, ca lucrul să fie deplin.

Ileana începe a ţese. Gîndeşte la spată şi, gîndind, Bujor îi vine în minte. Asta nu e bine. Cînd ea gîndeşte la Bujor, este cam aprinsă şi mînile îi cam tremură. Dă prea aspru cu suveica; apasă prea tare asupra iepelor şi, cînd trebuie să bată firele cu spata, dă cu toată puterea. Aici ar trebui tocmai ca năsădeala să rămînă rară, fiind făcută cu chibzuială. Tot ea a zis lui Bujor să facă dinţii subţirei: de ce uită acuma că tot ce e subţire uşor se rupe?

Dară nu s-au rupt dinţii, ci părul de cal. Lucrul este cam slab, dară nici n-a fost făcut pentru ţesătoare mînioasă.

Ileana stă cu suveica în mînă, parcă s-a huluit casa asupra ei.

Naica Floare n-aude războiul şi intră să vadă ce e.

— S-a rupt părul şi cad dinţii!

— Pentru ce dai aşa de tare?

— Dară nu dau!

Multă vreme s-a muncit mama şi fiica pentru ca să lege dinţii. Pînza era abia începută şi, cu cît mai scurtă

era pînza, cu atîta mai mare necazul. Nu însă toată mîna era bună ca să facă acest lucru, mai ales acuma, cînd legătura trebuia făcută în război, cu grijă de fire. Asta numai unul o ştie: Bujor.

— Du-te, cheamă pe Bujor! grăi naica Floare cînd văzu că nu poate face nimic.

Ileana sări de la război şi plecă să cheme pe Bujor. Capul îi era atît de plin de iţe, de spete şi de fire, încît uitase cine este Bujor. Parcă şi acuma era numai ici în curte. Cînd se află însă în curte, ea roşi ca bujorul, stete speriată, apoi iarăşi intră în casă.

— Mergi tu, mă tem că nu va veni dacă-l chem eu!

Naica Floare n-avea vreme. Se duse totuşi.

Ileana rămase la război. Îi părea că arde casa în capul ei. Vine Bujor. Oare să vină!? O! de-ar da Dumnezeu să nu vină! să nu fie acasă! să nu vrea să vină! Ba! asta nu. Asta o dată cu capul n-ar fi vrut-o Ileana. Ea ştia că el va veni, auzind că s-a rupt legătura din spată.

Îndată ce auzi portiţa, Ileana sări speriată şi plecă spre uşă, ca şi cînd ar fugi de moarte. Îi era grabă: i-a venit tocmai în minte că în pod este o suveică mai mică, de care ar putea să se folosească.

Cînd Bujor suia treptele spre tindă, Ileana suia scările spre pod. Ei priviră unul la altul, o privire din vina căreia Bujor nu afla uşa, iară după ce naica Floarea i-o deschise, el căzu peste prag.

Cînd se află în faţă cu războiul, începu a se şterge de sudori. Însă nu-i era cald. Îi părea că războiul ţese de sine, că iţele joacă şi nu vedea firele cum se cade. Lucrul mergea cam anevoia.

— Măi Bujor! grăi naica Floarea într-un tîrziu, de ce nu mai vii tu pe la noi?

Ea de mult a fost uitat că i-a zis să nu-i mai treacă pragul.

— Dară eu vin, naică Floare!

*

— E mînios pe mine! zise Ileana amărîtă, cînd văzu pe Bujor ieşind pe portiţă. Nici n-a voit să vorbească cu mine! Îi era să plîngă, dar o zări naica Floare.

— Ce faci, tu fată, în pod?
— Caut suveica, mamă!
Bujor a privit o dată pe neștiute la scară, a și văzut-o pe Ileana.
„E mînioasă! își zise el. A fugit de mine."
Asta îl amăra, nu vedea decît spete: chiar și gardul stricat al lui Petrea Popii îi părea o spată pe care ar trebui să o lege.

III

Prescurile făcute din făină albă sunt puse în cîrpă; luminele sunt legate și busuiocul este la îndemînă.
— Bătrînule! trage clopotul.
Stan ia prescurile, luminile și busuiocul în stînga, pălăria în cap, bățul în mînă și plecă la biserică. Este Joia Mare, zi în care va lua sfînta cuminecătură. Naica Sanda îl petrece pînă la portiță, și aici îi zice: „Dumnezeu să primească!" Apoi rămîne privind în urma soțului său. El n-a luat calea spre biserică. „Dumnezeu a vrut așa!" își zice el printre buze, și merge mai nainte la vecinul său Mitrea, să-l roage de iertare. Ei n-au avut în curînd vorbe slabe; Stan însă a simțit o ură tăinuită către vecinul său, pentru că era bogat din sărac. „Dumnezeu a vrut așa, ca el să fie bogat." Acuma, cînd Dumnezeu cuprinde sufletul lui, simte că această ură e nedreaptă și se ușurează. În portiță se întîlnește cu vecinul, care tocmai plecase la el; dau mîna; Stan îi întinde mîna și vecinei; apoi amîndoi, împreună, pleacă la biserică.
„Dumnezeu să primească!" zic soțiile cînd îi văd trecînd puntea.
În cealaltă zi este Vinerea Mare și apoi vin sfintele Paști.
Naica Floare n-are vreme. Toți sunt gata să plece la Înviere; numai ea s-a întîrziat. Așa o pate mama totdeauna; n-are stare pînă ce nu-și vede mai nainte fata gătită. Îi șed foarte bine Ilenei mînecile noi. Mama a pierdut prea multă vreme privind-o din toate părțile. Ileana însă mai ales de una se bucură: că le-a făcut ea însăși, cu spata lui Bujor.

Clopotele și toaca n-au sunat încă. Este însă grabă, fiindcă astăzi acela e mai norocos, care iese mai întîi la uliță. Grăbește dar Stan, ca să meargă cu toții.

Aici naica Sanda își făcea de lucru cu copiii. Astăzi ei au fost cei dintîi treziți. Ouăle roșii nu i-au lăsat să doarmă. Totuși, încă nu sunt îmbrăcați; își pierd vremea asemănîndu-și ouăle. A rămas că al Antiței este cel mai frumos; altfel, ar merge plîngînd la biserică, iar astăzi nu e bine să plîngă omul.

— Aici sunteți cu toții!

— Numai mătura am lăsat-o acasă!

Sună toaca. Vîntul fură cîte o bucățică din sunetul ei: oamenii stau și ascultă. Încep clopotele, precum vîntul adie, mai tare, mai slab: dară clopotul Boarului s-aude neîntrerupt. E cam departe biserica; nu e însă negură; cerul e senin; vîntul se mișcă leneș în răcoarea dimineții, și calea are să fie plăcută. Abia puțin se vede, înspre răsărit, vestea zilei, o lumină ascunsă în întunerec. Cocoșii cîntă, cîntă privighetoarea, cîte un cîne, cîte o vacă s-aude din cînd în cînd, rîul ici alunecă de-a furișa peste prundișul lins, colo se izbește în rîpă și murmură mai înspre vale: printre toate, toaca și clopotele. O pușcă se descarcă, încă una.

— Acum putem pleca!

Ileana le dă copiilor cîte un ou, schimbă și cu fetele mari cîte unul, apoi sărută pe Antița, care astăzi nu se mai desparte de dînsa, o ia de mînă și toți pleacă. Copiii fug înainte; trec după aceea bătrînii puntea, iară în urma lor, muierile și cei mai tineri. Bujor îi lasă pe toți să treacă. Avea el un gînd: să dea Ileanei oul cel roșu, la care a lucrat trei zile cu vîrful cuțitului. Dară nu l-a dat: gîndea că e mai bine să-l deie astăzi la joc.

E sfînta liturghie, biserica e plină. Astăzi satul întreg a venit să cînte *Hristos a înviat*. Mărian a citit *Sfîntul Apostol;* Stan, ctitorul, a umblat cu tasul prin biserică, cu capul ridicat în sus, în semn de sărbătoare, oprindu-se la fiecare „mărire Tatălui". Și pe dinaintea Ilenei a trecut; și înaintea ei a stat, privind-o cu bunăvoință. Bujor a cîntat irmosul. Cînd el a rostit cuvintele „Îngerul a strigat", ca o săgeată a trecut sunetul cîntării prin sufletul Ilenei: fața i s-a roșit, inima îi bătea

tare și ochii îi rămaseră ațintiți spre buzele cîntărețului. Bujor a cîntat adeseori, și cînta bine; ea însă parcă se temea că acum el va rămînea de rușine. Și într-adevăr, cînd Bujor ajunsese la „saltă acum", unde irmosul este mai frumos, ochii lui întîlniră, între sute de alții, doi ochi, a căror privire ațepenită îl făcu mut. „Saltă acum", și mai departe nimic. Irmosul, pe care l-a cîntat de atîtea ori și atît de bine, acuma nu-i mai era în minte. El stete în mijlocul cîntării; o clipă privirea lui rămase ațintită asupra Ilenei, apoi încongiură, speriată, împregiurimea sa, cărțile și oamenii.

Irmosul i-a ieșit din minte și glasul îi lipsea. Ileana voi să fugă din biserică, și totuși, acuma, tocmai acuma, nu putea. „Mai departe, dă înainte, că merge bine!" zicea privirea ei, și astă privire a dat lui Bujor fir și glas. A cîntat apoi mai departe, și sufletul lui întreg era în astă cîntare.

În viața ei, mai fericită Ileana nu a fost. În vreme ce Bujor cînta și după ce el a cîntat, numai auzul ei era la dînsul, ochii treceau printre oameni și pe fiește care față ea vedea acea minunare, care era în sufletul ei. Și privirea aceea! Astfel el încă nu a privit-o. Îi venea să plîngă aici în biserică; atît de mare plăcere simțea, încît dureri îi erau plăcerile.

Pînă la sfîrșitul liturghiei a trecut o clipă vecinică. Bujor și Ileana vorbeau în priviri și cu privirile se îmbrățișau. „Încă o dată privesc la el, apoi nu mai privesc." „Ea nu este mînioasă!" „El nu este mînios."

La sfîrșitul liturghiei, Bujor a trecut cu coatele printre oameni și în cîteva sărituri a fost la ușa bisericii. Aici așteptă pe Ileana. Privirile lor se întîlniră peste oameni. Cu cît însă Ileana era mai aproape de ușă, cu atîta mai cu cinste se arăta către femeile mai bătrîne, lăsîndu-le să treacă înaintea ei, și cu atît mai dinadins vedea Bujor că nu-i șade bine să închidă calea. Rămăseseră numai cîteva muieri în biserică, și Ileana tot nu putea ieși.

„O aștept mai la vale!" grăi Bujor cînd văzu că Ileana chiar vine, și plecă, mergînd încet.

Marta, Ghiță și Ana steteau împreună la o parte, necăjindu-se că nu mai vine Ileana. Bujor pe aceștia

nu-i văzu decît atunci cînd, mai la vale, ei trecură pe lîngă el cu Ileana.

— Dară tu ce stai? întrebă Ghiță.

— Aștept pe tata! răspunse Bujor.

Ei merseră înainte, iară el rămase necăjit pe sine însuși.

Trecînd înspre casă, Ileana a stat foarte multă vreme înaintea Stăneștilor. Erau aici multe de văzut. Surorile au văruit casa; pe dinlăuntrul ferestrelor au boit cu vînăt, iar pe la margini au tras vrîste cu roșu. Era frumos așa. Ileana s-a hotărît însă ca ea să facă mai frumos. A mai cules apoi flori din grădina pe care a fost sădit-o Marta la ferestre. Gardul era alcătuit în chipul lui Bujor, care a făcut și portița. Mai frumoasă era însă vramița. Lucru de nimic și totuși frumos. Patru leațuri cioplite frumos și încheiate laolaltă. Înspre mijloc sunt încă doauă mai scurte, iar între aceste o cruce. Este făcută numai în semn de vramiță. Pe un stîlp este o moară de vînt. Cînd bate vîntul, moara se învîrtește, și doauă cătane, cioplite din lemn și întocmite cu iscusință, încep a se bate în săbii. Pe celălalt stîlp este altă morișcă, care pune pe un faur în mișcare; dă faurul în ileu, tot dă și nu mai încetează. Poznașe lucruri a făcut Bujor.

IV

După prînz oamenii mai stau de vorbă, apoi se duc la vecernie. Înaintea bisericii e satul întreg: copiii la jucării, bătrînii la sfat, iară fetele și flăcăii împregiurul lăutarului.

Bujor n-a mîncat astăzi cumsecade, deși era ziua de Paști. Se necăjea foarte de lucrul ce a făcut azi. El a lăsat pe Ileana să treacă pe lîngă dînsul! Acuma voia să-și îndrepteze greșala.

„Astăzi mergem împreună la joc!“

V

Crucea din sat este tocmai în marginea rîpei. Rîpa, tocmai înaintea casei Boarului. Dincolo de cruce este

un proptiș făcut din cîteva lemne, pentru ca să nu cadă vitele în pîrîu. Bujor luă un pumn de pietre, merse la proptiș, în dosul crucii, se răzemă și stete privind cum apa cade și se izbește în rîpă. Din cînd în cînd el arunca cîte o petricea în rîu, privea îndărăt cînd i se părea că prin murmurul apei aude portița din dosul lui, și iarăși privea cum cade apa, cade, se izbește, se prăbușește și apoi se alină mai în vale. El aștepta, și totuși, vremea îi părea scurtă.

Portița nu se auzea, și totuși, îi părea că vorbește cu Ileana. Dorea să vadă pe Ileana, și totuși, tresărea cînd îi părea că aude portița, temîndu-se că ea va ieși.

Ileana privea din tindă la crucea de piatră. Tocmai cînd voia să plece, pentru ca să meargă cu Marta la joc, ea a zărit pe Bujor la cruce. Îi era oarecum frică să iasă.

— Nu mergi, tu fată, la joc?

— Aștept pe Marta, mamă!

Ileana văzu pe Marta trecînd puntea înaintea lui Ghiță. Fără ca să știe de ce, ea făcu un pas îndărăt, ca să nu fie văzută, iară după ce ei trecură, începu să numere petricelele ce Bujor arunca în apă. I-ar fi plăcut să vadă cum cad aceste petricele, să audă picatul lor; i-ar fi plăcut să știe ce vede Bujor în apă de privește atît de dus la ea. Totuși, dacă ar fi început să ardă casa în capul ei, acuma ean-ar fi păsit de la prag. Numai atunci cînd Bujor arunca privirea la portiță, ea păsea în tindă, lăsînd un ochi peste ușchior.

Ușa de la casa cea mare făcu pe Ileana să tresară. Dac-ar fi fost mai luminos în tindă, naica Floare ar fi întrebat-o: „Ce e cu tine, fată?“ În întunerec însă nu se văd toate. Ea crezu dar cînd Ileana îi spuse că și-a uitat cîrpa acasă, deși chiar și prin întunerec ar fi putut vedea că Ileana ține cîrpa în mînă. Biata fată răsufla însă atît de cu greu, încît tot omul trebuia să creadă c-a fugit cale d-un ceas ca să-și caute cîrpa.

Naica Floare coborî treptele, iară Ileana intră în casă pentru ca să-și ieie cîrpa din dulap.

Cînd iarăși se afla pe prag, Ileana privi speriată, privi încă o dată, fugi la portiță, privi de aici în toate părțile. Nu era, ca în palmă; Bujor s-a dus.

— Bujor! strigă Ileana. Noroc c-a strigat atîta de încet, încît abia c-auzea ea însăşi. Dar a doaua oară nu strigă, ci stete puţin locului, apoi merse, stînd la fiecare pas, spre crucea de piatră, unde a fost stat Bujor, de unde el arunca pietricele şi privea în apă. Aci ea se propti şi privi în apă. Nu vedea nimic deosebit. Tot cum a mai fost. Crucea a fost rămas la stînga, cam în dos. Ea făcu un pas îndărăt şi şezu necăjită pe piua crucii.

Piatra e piatră, dar mai nemişcată rămase Ileana după ce se aşează pe ea. Un fior, o roşaţă în obraji, şi în urmă ca o beţie groaznică: Bujor şedea în cealaltă parte a crucii. Cînd el zări pe Ileana, mîna i se deschise, pietrele căzură, şi el se şterse pe mînă de praf. După aceea rămase neclintit ca dînsa.

Cînd oamenii şed aşa pe piatră, încît numai o cruce îi desparte, atunci ei nu vorbesc, chiar nici nu gîndesc nimic. Este însă o limbă tainică, care nu are vorbe şi nu cuprinde gîndiri, o limbă pe care o pricep şi cei ce n-o ştiu. Asta se vorbeşte însăşi pe sine. Într-un tîrziu, Ileana suspină de trei ori într-o răsuflare — suspinul cu care se trezesc copiii speriaţi în vis.

— Auzi tu, Ileană! Vezi rîpa asta? Să nu fiu om dacă nu sar d-aici!

Ileana nu i-a zis să nu sară. Acuma şi ea ar fi sărit bucuroasă. A privit însă la el lung şi blînd, încît trebuia să rămînă neclintit sub această privire, apoi a început să-i netezească aripa sucmanului, privind la ţesătura firelor.

— A fost foarte bună spata pe care mi-ai făcut-o!

— Bună? Da... ştiam eu că are să fie bună. Tu ai zis s-o fac aşa!

Ileana îi povesti apoi lui Bujor cum a ţesut pînza, cîte fire i s-au rupt, cîte crîmpiţe i s-au făcut, ce-a zis mama, cum o dată a sărit motanul peste război şi au căzut trei fuşteie: le-a povestit toate îndeamănunt, una cîte una; avea atît de multe de a spune, încît Bujor numai a ascultat.

Cînd umbrele se împreunară în amurgul serii, Ileana se ridică de pe piatră. Era vremea ca să se mulgă vacile şi să se adape boii.

— Noapte bună, Bujor!
— Noapte bună, Ileană!

*

Pesemne, pentru că i-a poftit-o Ileana, Bujor a avut astă dată o noapte foarte bună — bună nu pentru că a dormit bine, ci pentru că nu putea dormi. Lumea îi părea atît de frumoasă, încît nu se îndura să închidă ochii să n-o mai vadă. El nu știa că acea lume este cea mai frumoasă pe care o vede cu ochii închiși.

Cînd intră pe portiță, cînele Flocan sări de lîngă trepte, unde era culcat, și fugi de-a lungul casei, pentru ca să se ascundă dinaintea lui Bujor. Era o neplăcută aducere-aminte. Astăzi, cînd Bujor sosea de la biserică, cînele petrecea gonind găinile împregiurul ogrăzii; pentru asta, Bujor și-a vărsat veninul asupra lui. Acum, la întîlnire, amîndurora le veni în minte întîmplarea de dimineață și Bujor se simți cuprins de o durere nepricepută, amestecată cu rușine, cînd văzu cînele fugind de el.

Îl chemă înapoi cu atîta duioșie, încît cînele se opri și îl lăsă să se apropie de el.

— Vezi că nu-ți fac nimic, bietul de tine! îi zise Bujor netezindu-i părul, apoi îi luă capul sub brațul drept și, îmbrățișîndu-l astfel, îl privi în ochi.

¡Un cîne a împăcat Bujor, și această împăcăciune îl bucura atît de mult, încît ar fi stat noaptea întreagă îngenuncheat lîngă perete ca să petreacă cu el. Antița însă i-a sărit din dos în spate, și, cuprinzîndu-l cu brațele, a început să-l hățească.

|— Ia-mă, bădică, în spate!

În spate și în brațe a luat-o apoi bădica. A sărutat-o, a dezmerdat-o, a necăjit-o: iară cînele juca împregiurul lor, sărind cîteodată sus spre Antița, care se juca cu el țipînd nebunatec cînd cînele o atingea cu labele.

— Încă o dată, bădică!

Bujor îi săruta ochii și făcea încă o dată.

Încă o dată și încă o dată... tot mai rar, tot mai încet, mai alene, mai obosit, pînă ce mica adormi în brațele frăține-său. Bujor o duse la Marta, o dezbrăcară

tiptil-tiptil, ca să nu se trezească, și apoi o culcară. După aceea Bujor ieși din casă, mai stete gînditor pînă ce-i veni fluierul său în minte. De mult l-a fost uitat: acum însă simțea dor de el. Jos, tocmai în fundul grădinii, pe unde curge apa peste pietricele, locul este atît de liniștit, mai ales acuma seara. Aci se duse Bujor. Se așează pe pajiște, se propti cu spatele de nucul cel tînăr și începu doina trăgănată. Cîțiva pași la dreapta, cînele, întins la pămînt, cu capul așezat pe labele de dinainte, zăcea privind la cîntător, ca și cînd el ar ști ce vrea să zică doina aceea.

Alene vîntul, alene rîul, alene doina — o lume legănată alene...

Dar tot mai încet sună fluierul, pînă cînd el se sfîrși într-o duioasă șoptire. Bujor îl pusepe iarbă lîngă sine și rămase privind la pălăria sa, pe care o pusese într-un par din gard.

Luna plină grăbea cu răpejune spre un nour rătăcit; el o urma cu privirea, iară cînd luna nu se mai văzu decît în mărginile argintate ale norului, el închise ochii, ca mai bine să vadă icoanele ce se dezveleau din sufletul său, părîndu-i ca niște vedenii fără de trup, care se leagănă în văzduh. Vedea biserica, oamenii în biserică și pe Ileana între oameni; se vedea pe sine așteptînd la ușă, i se reivea simțirea de bucurie fioroasă cu care aștepta și iarăși trecea roșeața peste obrajii lui, aducîndu-și aminte vorba: „Aștept pe tata". Crucea de piatră și apa ce cade și se izbește în ripă se iveau pretutindenea, rupînd șirul gîndurilor sale; iară mîna Ilenei mereu dezmierda aripa sucmanului său. Naica Floare și badea Mitru — greu a supărat pe acești doi oameni. Mult ar fi dat dacă într-astă clipită ar fi putut să-i împace. Ar fi dorit să sărute mîna naichii Floarei și ca badea Mitru să-i dea o palmă și apoi să-i pară rău c-a făcut-o. Așa se năștea un gînd pe altul în sufletul lui; intra tot mai adînc în această lume, pînă nici nu mai știa dacă se află aici ori acolo. Iarăși se simțea crescut în casa Boarului și se mustra pentru greșelile ce le-a făcut de cînd a ieșit din această casă. Mai deunăzi a trecut pe lîngă holdele Mitrii. Erau rău lucrate. Și boii au fost prea slăbiți de cînd nu mai steteau sub

îngrijirea lui. Ar fi trebuit să-i spună stăpînului, fiindcă el nu poartă grijă de nimic. „Mîne dimineaţă, în crepetul zorilor, trebuie să vorbesc cu el!“ zise Bujor grăbit, şi se ridică de la pămînt.

— Ce faci tu, fată, în grădină? s-auzi glasul naichii Floarei de peste gard.

— Nimic, mamă! răspunse Ileana speriată — răspunse pentru sine, căci nimeni nu o putea auzi.

Bujor tresări. Îi venea să plîngă, cînd găsi că Ileana a fost stat în apropierea lui. Apoi grăbi la gard şi o văzu fugind spre casă.

— Ileană! Auzi tu, Ileană! o chemă el, dar atît de încet, încît nu se auzea.

VI

În vreme ce tinerii petreceau la cruce, bătrînii steteau de vorbă.

De la slujba de seară vecinii plecaseră împreună înspre casă. Era Stan şi Mitrea, Gligor, tatăl lui Ghiţă, şi Păvăloc Ţăpăloiu, om bogat şi din neam ales, ca şi Gligor. Puţină vorbă se schimbă între vecini, pînă cînd Stan nu începu, arătînd spre o vrîstă de nori, ce se vedea înspre apus.

— Dacă ar da bunul Dumnezeu!

— Zău, o ploiţă n-ar strica. Grînele sunt cam pălite, zise Gligor.

Păvăloc era casier la sat şi om care se pricepe la destăinuirea firii. El privi mai îndelungat la nori, apoi încredinţă pe vecinii săi că mai nainte de mîne dimineaţă nu se poate aştepta la ploaie.

De aici înainte vorba se întinse asupra ploilor. Fiecare ştia să povestească despre cîte un rămăşag pe care l-a cîştigat de la cutare şi cutare.

— Eu îţi dau rămăşag că plouă la noapte! îi zise Stan lui Păvăloc.

— Nici vorbă! înainte de zori, nu!

— Vere Mitre — grăi Gligor — ce zici, o să plouă la noapte?

— Să vedem ce zice el.

Mitrea mergea cu doi pași înainte. El se opri și dete din umeri:

— Ce știu eu?!

— Vezi așa, îi zise Stan, ești mare meșter într-asta. Totdeauna știi cînd e vremea de semănat. Dacă nu ploauă după ce ți-ai pus tu sămînța în pămînt, apoi rămîne secetă vara întreagă.

— Parcă-i călindar, așa o potrivește de bine. Iacă, eu, unul, vă spun că totdeauna aștept cu sămînța și cu prășitul pînă ce nu văd pe Mitrea că seamănă și prășește!

— Apoi asta o face satul întreg!

Mitrea se îndreaptă cu fața mîndră, ca și dintr-o buiguială îndelungată, și încongiură cerul cu privirea.

— N-are să ploauă chiar nici mîne! zise el hotărît.

— N-am zis eu că nu ploauă la noapte!?

— N-am zis eu că nu ploauă mîne dimineață!?

De aci înainte vorba trecu la holde. Mitrea era mai vorbăreț, dar tot scurt și măsurat.

— Ăst timp ți-au ieșit semănăturile cam rău.

— Ce ai semănat pe lîngă șipot, în sus pe coaste? îl întreabă Gligor.

Mitrea nu răspunse nimic, dar în urmă trecu roșeața peste obrajii lui.

— E păpușoi, dar n-a răsărit încă! zise Păvăloc.

— Măi Stane, la tine am văzut păpușoiul frumos.

Stan își suci mustața:

— Apoi cînd are omul trei feciori ca mine!...

— Asta să fie zisă — îi răspunse Păvăloc — plugar ca Bujor al tău nu mai este în sat!

— Pe asta o au unii de la fire, grăi Gligor. Trebuie să fie în înțelegere tainică cu pămîntul. Mai în vară aram ca să semăn ovăz aici. „Rău faci că pui ovăz aici, îmi zise Bujor; este pămîntul cam gras și ți se pălește.“ Așa am și pățit-o. Apoi la potrivirea vremii nimeni nu se pricepe mai bine decît Bujor.

Oamenii începură să-l laude pe Bujor.

— Ei! vezi ce lucru pocit, zise Păvăloc, arătînd la păpușile lui Bujor, care în adierea vîntului își făceau jocul.

— Mare meșter! mare meșter!

— Ei bine, grăi Stan fălos, Bujor îți face carul mai trainic și mai frumos decît cel mai vestit rotar.

Vecinii plecară înainte spre casa lui Mitrea, care i-a fost poftit la un scaun de odihnă și mai multă vorbă bună; Mitrea însă rămase privind păpușile lui Bujor; își aducea aminte că în tinerețele sale și el îi făcea asemenea bucurii lui Păscuț, copilul care-i murise acum opt ani. Deci, ca totdauna cînd își aducea aminte de Păscuț, el era cam trist intrînd pe portiță.

Naica Floare acoperi masa cu pahare. Se bucura totdeauna cînd putea să vadă oameni cinstiți la casa ei. Vorbărcață precum era, îi plăcea să fie de față unde se înșiră vorbele, așteptînd să-i vie și ei rîndul la glumă, ca și la vorba înțeleaptă. Acuma însă oamenii au fost urmat vorba de la păpușile lui Bujor. Stan își lăuda fata și feciorii, iară naica Floare își da toată truda să arate că numai niște piscoi sunt toți pe lîngă Bujor.

— Iacă, să spuie Mitrea, el știe mai bine cine este Bujor. Vro șase ani de zile el singur a purtat gospodăria noastră, și așa gospodărie nu era în sat. Acuma, de cînd s-a dus el de la noi, toate merg avalma.

Toți așteptau răspunsul lui Mitrea. Dar Mitrea era necăjit de laudele care i se făceau lui Bujor. Nu pentru că nu l-ar fi știut pe Bujor vrednic de laudă, ci pentru că vedea pe Stan fălindu-se cu el.

— Apoi da, zise el cam cu jumătate de gură, e flăcău harnic!

Într-astea, paharele se schimbau. S-a închinat în sănătatea tuturora. Stan a închinat[1] un pahar chiar în sănătatea clopotului celui mare, care s-a făcut pe socoteala lui Mitrea. La asemenea rînduri Stan se pricepea mai bine: a stat adeseori la vorbă și s-a veselit la masă cu popi, cu dascăli și cu alți oameni cărturari, care știu potrivi vorba în placul altora.

Păvăloc privea pe fereastră la cruce. Era tocmai în vremea cînd Ileana și Bujor ședeau acolo. El trase pe Mitrea de sucman și-i făcu semn să privească. Și-i plăcea lui Mitrea să privească. Bujor era înalt și spătos, iar Ileana, făptura tătîne-său, numai cu o palmă mai

[1] În toate edițiile: *încheiat*.

mică. Se potriveau bine lîngăolaltă, iar asta el n-o găsise pînă acuma.

Şi Păvăloc privea cu plăcere. El ridică paharul plin şi-l închină lui Mitrea:

— Vere Mitre! să jucăm la nuntă! Soră Floare! Vecine Stane! să fim cu veselie!

Şi Gligor ridică paharul, închinînd pentru încuscrire. Dar Mitrea era dus pe gînduri şi nu pricepea gluma, iar naica Floare o pricepea şi nu voia s-o priceapă. De cînd Ileana era mică, ea se dezmierda cu dorinţa de a fi o dată soacra părintelui din sat. Ileana e făcută să fie preuteasă. Dar cum gîndea acum la Bujor, ar fi dorit ca el să fie popa, şi mai că n-ar fi fost în stare să închine şi ea.

Nici Stan n-a gîndit încă la asemenea lucru şi era cam supărat c-au gîndit alţii. Tot nu prea era omul lui Mitrea. Om însă care niciodată nu rămîne dator, el ridică paharul şi cumpăni puţin vorbele:

— Cam grăbit, vere Păvăloc. Ai greşit casa. Iacă, vărul Gligor, om bogat, are fecior voinic. Eu?! mai sunt şi alte sate. Pe Bujor îl ştie lumea. Şapte fete pe un deget.

— Hai! că n-am eu fată! Să am şapte fete, toate i le-aş da lui Bujor.

Stan începu a-şi răsuci mustaţa, privind cam aspru şi fălos la Mitrea.

Mitrea porni în răsuflat greu, se aprinse în sfîrşit, sări şi dete cu pumnul în masă.

— Să n-am Dumnezeu de nu crap masa asta în doauă! În casa mea eu sunt stăpîn, strigă el mînios.

Toţi se uimiră de asemenea purtare pripită.

— Dar ce te-a supărat, dragă? îl întreabă Floare, care de vro opt ani nu l-a văzut aşa de aprins.

— Să nu se fălească cu el, că eu l-am făcut om; din casa mea a ieşit, în a mea cinste este cum este! răspunse Mitrea hotărît.

— Ce!? nu cumva ai voi să-mi iai feciorul?

— Ţi-l iau, că e de casa mea. Eu l-am făcut om!

Să nu mai lungim vorba, pentru că nici n-a mai ţinut mult. Aprins era Mitrea, Stan aprins: vecinii s-au

despărţit cam supăraţi. Naica Floare era necăjită de cele petrecute. Ea căuta pe Ileana şi, simţind că e în grădină, o chemă în casă. Ileana e fată mare, dar ea încă nu ţine minte să o fi ocărît mamă-sa vrodată. Acuma naica Floare o luă de scurt şi-i spuse că unei fete mari nu-i şade bine să umble prin grădini.

— Tu eşti fată de măritat, trebuie să-ţi păzeşti numele.

De asemenea vorbe Ileana s-a foarte amărît, şi amarul ei multă vreme n-a lăsat-o să doarmă.

Badea Mitru nu se mai cunoştea pe sine însuşi. Părea c-a găsit o comoară. Afară din seamăn era mulţumit de vorbele pe care le-a fost zis lui Stan. L-a lovit tocmai unde mai tare îl doare. Apoi simţea că a zis adevărul. Bujor îi era ca fecior. Atît de tare o simţea asta, încît numai acuma începu să se mînie pe Bujor pentru că a ieşit din casa lui, şi ar fi fost în stare să meargă acum noaptea să-l aducă acasă.

*

Astă-seară era răcoare de primăvară, dară Bujor şi Ileana ştergeau sudori cînd calde, cînd reci. Cînd Bujor plecă de la tei, Ileana era în pat, dar nu putea dormi. Naica Floare se cam neliniştea auzind-o suspinînd şi întorcîndu-se mereu de pe o latură pe alta. Dară oricît ar fi dorit să o liniştească, nu ştia cum să înceapă. Era şi ea cuprinsă de gîndurile sale.

Deodată Ileana se ridică în pat, stete puţin, apoi se coborî şi ieşi încet din casă. Naica Floare îşi opri răsuflarea, dar nu mai auzi nimic.

Ileana a ieşit să se astîmpere puţin. În casă găsea că era năbuşeală. Ea se aşează pe prag şi stete cîtăva vreme aici neliniştită, muşcîndu-şi buzele şi hăţînd legătura rochiei, pe care n-a fost lepădat-o. Într-un tîrziu ea se ridică iute şi plecă cam fuga spre portiţă, o deschise şi ieşi, lăsînd portiţa aşa.

În casă, naica Floare se neliniştea tot mai tare.

— Ileană! auzi tu, Ileană! Ileana mamii!

Nici un răspuns.

Ea se coborî din pat și ieși. Ileana nu se mai vedea nicăiri. Speriată, se întoarse în casă și sculă pe Mitrea, care dormea dus ca un copil scăldat și bătut.

— Ce e? întrebă el buiguit.

— Ei, du-te de vezi unde e Ileana.

— Apoi unde e?

— A ieșit și nu știu unde a perit.

— Ori tu ți-ai ieșit din fire!?

— De un ceas a ieșit și nu mai vine. Am fost s-o caut și n-o găsesc.

Mitrea se coborî din pat și ieși în cămașă, precum era.

Afară numai cînii îi ieșiră în cale, mișcîndu-și cozile și scheaunînd încet. Privi în toate părțile, dar nu se vedea nimic. Ar fi chemat-o, dar îi venea greu să-și strige fata în capul nopții. El o chemă de cîteva ori încet, dar nu primi nici un răspuns. Dacă nu era atît de aprins în căutarea fetei sale, ar fi văzut portița deschisă și ar fi găsit calea. El plecă însă spre grădină, apoi suci pe la capătul casei.

— Ileană! auzi tu, Ileană!

Nici un răspuns.

— Păcatele mele — zise el plin de îngrijare — unde poate fi fata aceea?!

În clipa aceasta sosi la colțul casei. În dos, între casă și gardul lui Stan, văzu ceva mișcîndu-se.

— Tu ești, Ileană!?

Nici un răspuns, dar și arătarea care se vedea rămase neclintită.

— Cine e acolo? strigă badea Mitrea, pășind mînios spre el.

— Eu sunt, bade Mitre! zise Bujor cu glas tremurător, văzîndu-se un pas de la Mitrea.

— Dar ce dracul cauți tu aici pe vremea asta?!

Bujor stete cîtăva vreme turburat, apoi scoase vorbele fără de legătură.

— Bade Mitre! Să-mi dai pe Ileana, s-o măriți după mîne, că zău nu-i bine dacă nu faci așa!

Mitrea rămase uimit de vorbe și de felul în care erau zise.

— Ei bine, zise el, apoi acuma noaptea vii tu să-mi peţeşti fata?

— Dară n-o peţesc acuma, nici n-am venit de asta, grăi Bujor amărît, apoi se suci în călcîi. Adecă nu mi-o dai. Nu mi-o da. Ţine-ţi-o ţie!

Cînd Mitrea văzu că Bujor pleacă, făcu un pas spre el.

— Auzi, măi Bujor, zise el molcomit, d-apoi că n-am zis eu că nu ţi-o dau.

Zicînd aceste, îl apucă cu mîna de braţ şi ei steteră multă vreme aşa, fără să se mişte, fără să grăiască careva vrun cuvînt.

— Dar Ileana unde e? întrebă Mitrea mai în urmă.

— Ileana? Nu e în casă?

— A ieşit şi nu ştiu unde a perit.

Bujor tresări la aceste cuvinte. De mult a văzut el uşa deschisă, a auzit chiar cînd cineva a deschis-o, ba a şi gîndit că Ileana ar fi putut să iasă pe uşa aceea.

Cînd se găsiră la uliţă, Bujor plecă spre cruce.

— Stăi, grăi Mitrea. La dreapta!

Ileana şedea pe laiţa de dinaintea casei lui Stan şi se săruta cu naica Sanda, muma lui Bujor.

GURA SATULUI

I

Nu-i vorbă! răi sunt oamenii, încît mai răi nici n-ar putea să fie. Chiar și acela pe care toată lumea îl știe de bun își are ceasurile de răutate, și nu avem decît să-l atingem unde-l doare pentru ca să-l facem mai dîrz decît alții. Dar nenea Mihu tot om bun rămîne.

Se și cuvine însă unui om din oameni, ca dînsul, să fie de bună chibzuială, să cumpănească vorbele și să umble mai mult călare decît pe jos.

Acasă, asta-i altă vorbă!

Oamenii s-au obicinuit a zice mai bucuros „la Mihu Saftei" decît la „Safta Mihului" fiindcă... așa-i lumea! Cînd oamenii nu au ce face, ei scormonesc o vorbă și își petrec vremea cu ea. Să te ferească Dumnezeu să nu cazi pe gura satului.

Pentru aceea, cînd Safta începe să facă gură, nenea Mihu își pune mînile în cap și-i zice:

— Nevastă! nu mă da pe gura golanilor.

Iar apoi caută să-i facă pe plac, numai să scape de urechile vecinilor. Astfel, cam într-un chip și cam într-altul, Safta face să treacă de stăpînă în casă.

Dar se zice că nu-i stăpîn fără stăpîn.

E cineva și mai presus de Safta.

Nenea Mihu are doi feciori voinici și o fiică frumoasă.

Feciorii, fiindcă sunt doi și feciori, oricît de voinici ar fi, stau sub porunca părintească; Marta însă e una

singură, adecă nu mai are în casă pe nimeni deopotrivă cu dînsa.

Încă pe cînd era în fașe, Marta avea obiceiul de a pune toată casa în mișcare.

Nenea Mihu, auzind-o plîngînd, alerga plin de îngrijare din grădină ori din curte în casă.

Și cu cît creștea, cu atît i se lățea stăpînirea, căci — vorba lui nenea Mihu — fata mare-i cinstea casei.

Dar tot nu e stăpîn fără stăpîn.

Ce-i drept, cît ține preajma casei, nu se găsea nimeni mai presus de Marta; dar lumea e mare și multe lucruri se găsesc într-însa.

Cînd Marta iese la joc și trece de-a lungul uliților, nevestele și babele pizmașe de tinerețe grăbesc la portiță și privesc în urma ei. E frumos cum își ține capul, cum își poartă trupul și cum se mlădie la tot pasul; și frumos îi șade părul creț pe frunte, frumos i se lipește bogata salbă pe sîn, frumos îi cad altițele pe brațe și cătrința bătută în fir frumos i se rotunjește pe pulpi. Chiar babă să fii, o privești și ai dori s-o tot vezi.

— Oare cine, soro? zice una.

— Cine altul decît Toderică, îi răspunde alta.

— Toderică?

Așa umblă gura satului. Nici că visezi din ce scornește o poveste.

Pentru ca să vorbim drept, Toderică e Toader, ba chiar Tudoroiu. Lasă că avea din cine să iasă fiindcă și tatăl său, Cozma Florii Cazacului, seamănă cu dînsul. Fecior și tată, cînd calcă, puntea le scîrțîie sub picioare.

La joc, Tudoroiu se face mai mult Toderică decît Toader și ți-o duce și frămîntă, încît să pui rămășag că ți-ar putea juca pe urzeală fără ca să-ți încurce firele. E bun la veselie, deschis cu flăcăii, darnic unde-i vorba să se arate și prea mult îi place să șuguiască la joc și la șezători cu fetele.

Cînd, la joc, Marta se ivește în preajma vederii lui, Toader scutură din cap, își netezește părul de pe frunte, ridică din umeri, își potrivește peptarul pe trup. Iar dacă ca se apropie, dacă este aproape de dînsul, Toader îi zice:

— Ce mai faci, Marto?

Ea răspunde:
— Mulţumesc de întrebare, bine!
El apoi întreabă:
— Nenea Mihu ce mai face?
Ea răspunde:
— Mulţumesc, face bine că-i sănătos.
El iarăşi întreabă:
— Leica Safta ce mai face?
Ea atunci răspunde:
— Şade, Toderică.
După aceste, ea îşi adună buzele şi întreabă:
— Ce mai fac ai voştri?
— Ei! Ce să facă? răspunde el, iacă! mai una, mai alta...

De aci înainte vorba trece la lucruri mai depărtate. Toader spune că a vorbit cu cumnatul, cu vărul, cu finul, în sfîrşit, cu cutare şi cutare dintre oamenii vrednici de a fi stat de vorbă cu dînsul; iar Marta îi spune cine a fost şi cine nu a fost de curînd la dînşii, cu cine a vorbit şi cu cine nu, cine ce a zis şi ce nu a zis.

În sfîrşit, Toader priveşte îndelung în ochii mari ai Martei, Marta îi zîmbeşte cu o răcoroasă bună-cuviinţă şi, văzînd acest zîmbet, el îi apucă mîna şi zice:
— Să jucăm una, Marto.
Ea răspunde veselă:
— Dacă vrei, Toderică.
Toader atunci bagă mîna stîngă în şerpar, scoate un pumn de bani, îi aruncă lăutarului şi strigă:
— Acum, una pe pofta mea!
Iar cînd Toderică se prinde la joc cu Marta Mihului Saftei, babele şi moşnegii se ridică din umbră, sparg sfatul şi grăbesc să mai vadă şi ei o dată.

Aşa se petrec lucrurile. Dar gura satului prea face dintr-un ţînţar un armăsar. Pe cînd Marta şi Toader vorbesc numai aşa, ca să nu tacă, cei ce n-au ce face le pun floare la ureche.

Cu totul fără nici un temei nu sunt însă nici vorbele babelor. Prea se potrivesc tinerii la stare şi la făptură, prea sunt deopotrivă în sat şi-n şapte sate!

E vorba, cine-a fost Cazacul, cine Florea Căzacului şi cine este Cozma Florii Căzacului? Un copil nevîrstnic o

știe pe de rost. Om să-i pui alături și să-l cauți în șapte sate, nu găsești unul mai bun decît Mihu, care nu-și mai știe rubedeniile și cuscrii și finii și care nu-și numără averea pe boi, ci pe juguri.

Așa judecă satul și, dacă e vorba să spunem drept, nici Mihu, nici Cosma nu sunt scoși din sat. Prea se simțeau străini în același sat și le plăcea să se mîngîie cu nădejdea de înrudire.

Marta și Toader? Ei s-au trezit încă de mici în gura satului, și nici că-și mai dedeau bine seamă despre cele ce se vorbeau zi pe zi. Ar fi trebuit să vie cineva și să le spuie că nu-i așa, pentru ca să-i puie pe gînduri și să-i facă a se întreba cum adecă este.

Cineva! Dar cine? Dintre toți unul singur era care ar fi dorit să se puie împotriva gurii satului, dar acesta era tăcut și gînditor.

În toate duminecile și zilele de sărbători, dis-de-dimineață, cobora despre munte și intra călare în sat un voinic curățel. Nimeni nu se întreba de unde vine și unde descalecă; toată lumea știa că este Miron oierul și nimeni mai mult nu dorea să știe.

Trecuse un an de zile de cînd Miron venea mereu la joc; flăcăii îi erau prieteni, iar fetele se adunau bucuros împregiurul lui ca să-i asculte poveștile, vorbele șegalnice și cîntecele frumoase. Din cînd în cînd, dar foarte arareori, Miron scotea din șerpar un fluieraș, pe care cînta cîte o doină plină de duioșie, încît oprea răsuflarea celor ce-l ascultau.

Din cînd în cînd, numai arareori, scotea Miron fluieraşul său: îl scotea însă totdeauna cînd Marta îl ruga: ba era chiar destul ca ea să privească la șerpar, pentru ca Miron să puie mîna pe piept, gata de a-i face pe plac.

Acesta e lucru știut de toți, ba chiar un lucru care de sine se înțelegea. Cine nu ar fi dorit să asculte cîntecele lui Miron și care fată nu ar fi dorit să-i fie în apropiere și să-i audă graiul limpede? Marta era fiica Mihului Saftei, și era un lucru firesc ca atunci cînd ea îl roagă, să nu zică ba, mai ales știind să-l roage atît de frumos cum avea obiceiul. Fetele dar, cînd voiau să asculte, rugau pe Marta; Marta însă mai totdeauna le răspundea

că Miron nu voiește, fiindcă nu e tocmai în voia lui cea bună. Numai din cînd în cînd, foarte arareori, Marta ruga pe Miron să cînte.

În horă Miron totdeauna e cumpătat, încît parcă numai şuguieşte cu jocul. Dar ochii tuturora se opresc asupra lui. Înalt şi mlădios, cu umerii laţi şi cu pieptul ieşit, el calcă lat şi pe întreaga talpă, încît la fiecare pas întregul trup i se scutură şi se leagănă cînd la dreapta, cînd la stînga. Cînd stă însă şi-şi ridică fruntea ieşită din faţă, feţele tresar sub privirea lui. Un cap bălan cu părul lung pînă pe umeri, cu o faţă albă şi străbătută ca de-o răsuflare de rumeneală, cu doi ochi mari şi albaştri ca faţa cerului privită de pe culmea muntelui. Totdeauna e în această faţă ceva ce nu se mai găseşte în alte feţe, un fel de tristeţă, un văl de gînduri, iară în surîsul de pe buzele lui ascuţite totdeauna e ceva ce-ţi deschide sufletul.

E minunat flăcău Miron şi nu e minune că toţi îl caută şi doresc.

Înspre amurgul serii, cînd jocul se sparge, Marta pleacă spre casă.

Unii merg într-o parte, alţii într-alta.

Toderică merge cu Marta pînă la răspîntie, îi dorește de bine, apoi cotește la stînga și o lasă să meargă cu ceilalți mai departe.

Pînă acasă ea merge însoţită de fete şi de flăcăi. Între flăcăi este şi Miron, care, precum de la sine se înţelege, totdeauna merge alături cu dînsa.

Peste puţin, ei lasă apoi uliţa, trec un pîrleaz de la dreapta şi merg pe o cale mai scurtă, pe poteca dintre vii, pe la Fîntîna Corbului, unde izvorăşte apa cea bună.

Pînă aci merge Miron. Mai departe, nu. Aici apoi, cîteodată, fetele şi flăcăii se opresc şi Marta roagă pe Miron să cînte.

Şi adeseori casele din satul apropiat abia se mai văd, cînd fetele şi flăcăii pleacă şi lasă pe Miron singur la Fîntîna Corbului.

Odată, de mult acum, cîntase atît de frumos, încît vremea se întîrzia şi singură Marta mai cuteza să rămîie şezînd pe iarbă.

— Ş-au dus toţi! grăi Miron îngrijat, cînd se văzu singur cu Marta.

— Nu-mi pasă! îi răspunse Marta încălzită. Cîntă mai departe.

— Dar e tîrziu!

— Cîntă! îi zise ea încă o dată.

Miron se simţi cuprins de un fel de beţie, se aşeză pe doaga fîntînii şi începu să-şi verse sufletul într-o doină ce se perdea în liniştea serii.

Marta ascultă cîtva timp dusă, apoi se ridică, se apropie încet de fîntînă, se aşeză lîngă Miron şi îşi răzemă capul de umărul lui. Miron, simţind răsuflarea ei caldă şi undoiarea sînului mişcat de bătaia inimii, tresări cuprins de o îngrozitoare uimire.

— Cîntă mai departe, căci grozav de frumoasă e doina! îi zise ea cu stăruinţă, apăsînd mîna pe umărul lui.

— Nu mai pot, îi zise el, răsuflînd din greu, apoi se ridică.

— Bine, zise ea. O să cînţi altădată.

Miron privi cîtva timp în faţa ei, îi apucă după aceea mîna şi grăi:

— Marto! Dacă tu ai şti cît de bine mă simt cînd te văd, cînd îţi aud glasul, cînd mă priveşti, dac-ai şti cît de bine mă simt cînd mă gîndesc la tine, nu ştiu cum, dar parcă ar trebui să plîngi.

— Ştiu, Miroane! îi răspunse ea, fiindcă şi eu mă simt bine cînd sunt aproape de tine.

După aceste ei îşi mai steteră cîtva timp tăcuţi în faţă, apoi Marta plecă spre casă, iară Miron rămase privind în urma ei.

E de mult de atunci, şi de atunci Marta n-a mai fost singură cu Miron.

Sosind acasă în acea seară, nu-i vorbea mamei sale decît despre Miron, spunîndu-i mereu cît de frumos cîntă, cît de dulce e la vorbă şi cît de plăcută îi este toată înfăţişarea.

Safta asculta cu privirea aţintită la buzele fiicei sale, care vorbea cu atîta căldură şi atîta de frumos, încît ar fi dorit ca zi şi noapte s-o asculte. Iară cînd îi spunea că Miron în toate îi face pe plac, era mîndră de întîietatea ce i se dă fiicei sale pretutindeni şi de către toţi.

Şi de aci înainte Marta foarte adeseori îi vorbea mamei sale despre Miron şi foarte adeseori îşi aducea aminte de dînsul.

Gura satului?

La lucru şi pe la şezători fetele cîntau doinele pe care le învăţaseră de la Miron, îşi aduceau aminte de faţa lui drăgăstoasă, se mîndreau cu vorbele dulci primite de la dînsul şi fericeau pe Marta, care îi era dragă.

Atît însă şi numai atît; mai departe nimeni nu cuteza să ducă vorba: ba fetele mai fericeau pe Marta şi pentru că în curînd avea să fie mireasa unui june atît de voinic şi de bogat ca Toderică.

II

Ce să-i faci? Aşa s-a deprins lumea! După ce vinul a stat de fiert şi începe a se deosebi de drojdii şi a se limpezi, flăcăii vor să se însoare, iară pe fete le apucă dorul de măritiş.

Dar Cosma încă din primăvară pusese temelia pregătirilor de nuntă, căci Toader trecuse de douăzeci de ani şi nu se mai cuvenea să-şi piardă anii bătînd căile şezătorilor, iară Simina, soţia lui Cosma, ardea de dorinţa de-a se vedea soacră mare, maică nurorii din casă şi cît mai curînd bunică.

Pe cînd dar vinul ferbea prin butoaie, Simina îşi făcea mereu de lucru prin şopron şi mereu îşi zicea: „Vinul ăsta nu se mai astîmpără". O zi însă, alta şi iarăşi alta, şi în urmă apoi una de sărbătoare, aceea în care argaţii sloboziră butoaiele pe pălămări groase în pivniţă, întrebîndu-se în şagă cine oare, şi cînd, şi de dragul cui va sparge butoiul cel mare şi cu deosebire pe cel mai mic, în care se păstra cel mai bun vin din anul în care s-a născut Toderică.

În sfîrşit, după ce toate erau puse la cale, Cosma se aşează la masă şi privi îndelungat la soţia sa.

Ea dete din umeri.

— Ei! ce zici, nevastă? o întrebă el.

— Ce să zic? îi răspunse ea. Cum vei crede tu mai bine.

Înțelegerea era deplină și nu mai rămînea decît un lucru pe care trebuiau să-l pună la cale, dar acesta era greu și trebuia să fie făcut cu multă băgare de seamă.

Nu-i vorba! Mihu și Safta știau de mult cînd anume vor avea să primească oameni buni la casa lor; dar ei o știau după spuse, din cîte o glumă scăpată la timp potrivit, o știau din gura satului; acum trebuia să li se spuie după cum se cuvine, cu toată cinstea și omenia și fără ca să mai rămîie îndoială dintr-o parte ori dintr-alta.

Întrebarea era dar cine să dea cinstea, cine să ducă vorba și să primească răspunsul. Trebuiau să fie oameni de frunte, oameni din oameni, oameni care știu să zică „bună dimineața", știu să potrivească întrebarea și, mai ales, care știu să primească răspunsul, oameni trebuiau să fie, care fac cinste caselor, între care se pun.

Cosma dorea ca, trecînd oamenii lui de-a lungul uliței, satul să privească în urma lor și să zică: „Aceștia sunt oamenii lui Cosma Florii Cazacului" și ca Mihu, după ce-i vor fi ieșit din casă, mulțămit, să le poată grăi vecinilor: „Am avut pe cutare și pe cutare la casa mea".

Și lucrul nu e cu totul lesne de pus la cale, căci o greșeală, fie orișicît de mică, ar putea să strice toată înțelegerea și buna învoială.

Oamenii cumsecade, mai ales după judecata Cosmii Florii Cazacului, sunt puțini și, dintre aceștia, unul ar fi cum ar fi, are însă obiceiul de a striga prea tare cînd vorbește, altul e minunat, dar e deprins a face glume proaste, și iarăși altul, care ar fi cel mai bun dintre toți, e cumnat cu Stan, numit Gură-Spartă. Astfel, mai ales Simina nu-și găsea în tot satul oameni pe plac, și a trebuit să treacă multă vreme pînă ce soț și soție s-au înțeles să roage pe Simion al Anei Popii și pe Mitrea Podarul, amîndoi oameni nici prea bătrîni, nici prea tineri, cumpătați la veselie și bine chibzuiți în potrivirea vorbelor, cu deosebire însă oameni de neam bun și bine văzuți în sat.

Făcîndu-se înțelegerea, Cosma își îmbrăcă sucmanul și porunci să cheme pe Toderică, iar cînd feciorul intră, tatăl își luă pălăria, o puse în cap și se așeză.

— Toadere! zise el peste puțin, apăsînd asupra vorbelor. Am socotit c-ar fi vremea să te însori.

— De, taică! răspunse Toader. Cum vei socoti d-ta.

— Prea bine! grăi bătrînul. Ce zici? îți place Marta, Marta Mihului, a Mihului Saftei?

— De, taică! răspunse Toader, și dete din umăr.

— Adecă, astfel, ne-am înțeles, încheiă Cosma, apoi se ridică, își luă bățul și ieși cu pași lați.

Dacă însă Cosma era pregătit pentru nuntă, nici Safta nu rămăsese cu mînile în sîn.

Marta era aproape de șaptesprezece ani, adecă începuse să fie cam-cam fată bătrînă, căci Safta se măritase la vîrsta de cincisprezece ani. Să nu ne prindă dar mirarea că ea, încă de mai mulți ani, era gata să-și primească pețitorii. Nu împlinise încă cincisprezece ani, cînd troanele de zestre, împodobite cu flori tăiate în scîndură de tei, erau pline de altițe, de cătrințe, de trîmbe de pînză și de albituri cusute gata, pline erau și acoperite cu fel de fel de velințe lucrate cu mult meșteșug; iară de atunci Marta lucrează mereu, țese, alege, coase și aruncă flori pe gherghef, încît zestrea s-a adunat pentru șapte mirese. Prea mult însă niciodată nu se poate aduna, fiindcă cinstea nevestei tinere este de a le face mireselor daruri de nuntă din zestrea sa bogată și, cu cît mai multe daruri poate face, cu atît mai mare cinste i se cuvine.

Acum bătuse vîntul din partea aceea, și anume Simina trimisese pe Stanca lui Cîrcioc, așa din întîmplare, la Tudora, vecina Saftei, și Stanca îi șoptise leicăi Saftei c-a auzit de la cineva că are să vie cineva, de undeva, cu un gînd bun oarecare. Safta, îndată ce auzi, puse mînile în șolduri și își zise nedumerită: „Vai de mine, dar de ce să mă apuc!"

Era vremea frumoasă și se gîndi că ar fi bine să puie albiturile să se azvînte. Porunci dar să scoată troanele împodobite cu flori tăiate în lemnul de tei și să le așeze înaintea casei pe doauă scînduri puse pe niște polobocele.

După ce troanele fură așezate, leica Safta le deschise pe toate și începu, dimpreună cu Marta, să scoată, bucată cu bucată, velințele, cătrințele, altițele, trîmbele de pînză și albiturile cusute, să le scoată, să le scuture și să le întindă pe sfoara legată de stîlpii pe care zăcea lungul foișor și cerdacul cel mare.

Era frumos și plăcut la vedere cum, în sfîrșit, toată această bogăție a lucrurilor de mînă sta dezvelită în vederea tuturora, și leica Safta privea din cînd în cînd pe furiș la uliță, pentru ca să vadă cine trece și cine stă să privească.

În urmă sosiră și carele de la cîmp, și patru pluguri cu cîte patru boi intrară în curtea largă, iar în urma lor venea călare, pe un murg buiestraș, Vasilie, feciorul mai mare al stăpînului.

Cînd argatul voi să închidă poarta în urma carelor, Mihu, care sta în mijlocul curții, ridică dreapta și-i zise încet: „Lasă!"

Poarta rămase deschisă.

Argații voiră să tragă carele în șopron și să ducă boii la grajdi, Mihu iarăși ridică mîna și le zise:

— Lasă! Puneți plugurile la o parte, întoarceți boii la car și le aruncați cîte un braț de fîn.

Așa făcură argații.

— Mîne ducem la moară! le zise apoi Mihu, plimbîndu-se cu pași mari prin curte. Scoateți grîul din hambar și-l puneți în saci.

Vasilie privea, asculta și înțelegea; descălecînd dar, el își legă calul de loitra unui car, luă căciula din cap, își netezi părul de pe frunte și iarăși puse căciula în cap.

— Măi Mitre, îi zice apoi frăține-său, scoate caii la apă.

Peste puțin Mitrea scoase din grajdi doi cai înalți și trupeși și-i duse de căpăstru la fîntîna din fundul curții.

Sosiră apoi vacile lăptoase, porcii lacomi, caprele neastîmpărate și oile blajine.

Pe cînd, înspre seară, Simion și Mitrea intrară cu pași măsurați pe poarta deschisă, curtea era plină: slugile așezau în grămadă sacii cu grîu, boii rumegau

la carele puse în șir, slujnicile mulgeau vacile, porcii sfărîmau zgomotoși grămezile de păpușoi, caprele se obrăzniceau în toate părțile, oile stau înghesuite într-un unghiu al curții, iară Mitrea se lupta cu caii nărăvași.

Mihu, stăpînul, se plimba mereu prin curte, iară Marta, fiica stăpînului, își făcea de lucru, împărțind porunci în toate părțile.

Afară, înaintea porții, sta un copil și privea, oprindu-și răsuflarea la cele ce se desfășurau sub ochii lui.

Cînd Mihu văzu pe Simion și pe Mitrea intrînd pe poartă, el plecă spre dînșii cu capul ridicat și legănîndu-și alene trupul la fiecare pas.

— Bine te-am găsit! Bine te-am găsit! grăi Mitrea cu fața deschisă.

— Bine să fiți primiți la casa noastră! le răspunse Mihu, întinzîndu-le mînile. Dar cum și unde și în ce treabă?

— Umblăm și noi, răspunse Simion, mai încoa, mai încolo...

— Iar treaba ne este mare și binecuvîntată, numai noroc să avem la dînsa, adause Mitrea, privind cu mare băgare de seamă în ochii lui Mihu.

— Norocul, zice Mihu, vine de la Dumnezeu.

— Amin! răspund amîndoi.

După ce-și făcură astfel *binețele* cuvenite, toți trei înaintară spre scările casei. Mitrea însă, ca om cu multă chibzuială, peste puțin se opri și aruncă privirea peste curte.

— Precum văd, ați fost astăzi la plug, zise el ca din întîmplare. Unde ați arat?

— Nici n-aș ști să-ți spun bine, răspunse Mihu, întorcîndu-se spre curte. Știți cum e omul cînd îi cresc feciorii. Abia-i cunoști musteața, și te scoate din gospodărie. Măi Vasile! urmă el apoi, chemînd pe fiul său. Unde ați arat astăzi?

— În Dosul Plopului, răspunse flăcăul, apropiindu-se.

— Bune pămînturi! zise Mitrea și, dacă nu mă înșel, erau ogoare.

— Da, sunt bune! grăi Mihu, dînd din umeri. Dar sunt mai slabe decît cele de la Vadul-Tătarului.

Pentru ca să-i lămurească, Mihu le spuse apoi cîte și unde-i sunt pămînturile, care sunt moștenite de la bunicul său, care sunt cîștigate de tatăl său și care sunt agonisite de dînsul, și le spune cît rod a adunat estimp, cît an și cît anțerț.

Pe cînd să sfîrșească, Simion privește la boi și zice că sunt frumoși, apoi pleacă toți trei, ca să-i vadă mai de aproape.

De la boi trec în urmă la vaci, la porci, la oi și la cai. Pretutindenea Mihu le făcu împărtășire despre cum și cînd și în ce chip, le spune prețul și vremea cumpărării, laudă soiul și scoate la iveală buna prăsilă ieșită din gospodăria sa.

Sosind la vraful de saci, el dezleagă gura unui sac, pentru ca fiecare dintre cei de față să poată lua un pumn și să laude bobul plin. El însuși ia un pumn, îl scutură, îl privește, zice c-a ieșit bine, îl aruncă jos, apoi leagă gura sacului.

Simion ține pumnul plin la gura unui bou apropiat, iar Mitrea ia cîteva boabe între dinți și aruncă prisosul între saci, ca să găsească și păsările ceva.

— Rău ai brodit-o, zice Simion, căci aici ele găsesc în de prisos.

Cînd se îndreptară din nou spre casă, Safta se ivește, ca din întîmplare, la capul scărilor.

— Vai de mine! cum ne-ați găsit! le zise ea. Dar să iertați. Așa-i omul cu gospodăria! Oricît te trudești, n-o scoți la capăt.

— Lasă, că te știm cît ești de harnică, îi zise Mitrea.

— Dar uite ce velințe! Unde le-ai cumpărat, de-ți sunt atît de frumoase?

— Vai de mine! Eu să cumpăr? strigă Safta. M-a ferit Dumnezeu! Tot din casa mea!

— Nu te cred, grăi Mitrea cu răutate. Prea sunt de-a degete tinere.

— Și oare nu am fată mare? zise leica Safta.

— Ei, grăi acum Simion. Ai brodit-o, vere Mitrea. Ai brodit-o!

— Așa mai înțeleg și eu, glumi acesta. Dacă e vorba de fată mare, apoi noroc să aibă!

— Norocul vine de la Dumnezeu! le răspunse și leica Safta.

— Amin! ziseră amîndoi, schimbînd o privire plină de înțeles.

După aceste, plecară de-a lungul foișorului, iară Safta începu să le spuie care, cînd și cum și în ce chip. Cele mai multe erau lucrate în casă; pe ici, pe colo erau întinse cîte o velință mare, cîte o cătrință bogată ori cîte o pereche de altițe, lucruri primite în dar de la cutare și cutare dintre rudeniile din satele mai depărtate ori lucruri moștenite de la bunica ori chiar de la mama bunichii.

Pe cînd ajunseră să intre în casa cea mare, unde pereții sunt acoperiți cu zaveze și împodobiți giur împregiur cu fel de fel de vase, începu a se întuneca, și Marta intră să pună două lumînări pe masă și să le zică oaspeților „bună seara".

— Noroc să ai, nepoată! îi ziseră oaspeții.

— Norocul, răspunse Marta roșind, vine de la Dumnezeu!

— Amin! ziseră ei și astă dată.

Acum nu mai rămînea îndoială că lucrul se poate pune la cale. Nici tată, nici mamă, nici fată nu a zis: „Va da Dumnezeu și norocul cu vremea", o vorbă foarte neplăcută la asemenea prilejuri. Simion și Mitrea începură dar, pe departe și mai pe aproape, apoi mai de-a dreptul și mai lămurit, pînă ce n-ajunseră la vorbă fățișă. Safta și Mihu se mai făceau că nu înțeleg, în urmă nu îndrăzneau să creadă și erau uimiți de cinstea ce li se face, în sfîrșit, spuneau că nu sunt încă gata precum ar dori, că le vine greu a se despărți de singura lor fiică... la urma urmelor — că teacă... că pungă, pînă ce Mitrea nu se ridică vesel și grăi:

— Va să zică, lucrul e gata, numai să vrea și fata!

— Ei, așa i-o fi fost ursita! grăi Mihu, zîmbind cu mulțumire.

Leica Safta își supse buzele și zise:

— Să o întrebăm pe ea. Ce mai știi? fetele sunt cam de capul lor.

Zicînd aceste, ea chemă pe Marta să mai aducă o garafă de vin.

— Ei, dar în grabă ne laşi, nepoată! grăi Simion cînd ea voi să iasă. Nici nu te-am văzut precum dorim să te vedem.

Marta se opri turburată.

— Se şopteşte că ai să te măriţi! zise Mitrea glumind.

— O fi! îi răspunse Marta zîmbind, dar eu nu ştiu nimic.

— Şi dacă noi am şti?

— Mi-aţi spune şi mie! le zise ea.

— Asta-i, vere, asta! grăi Simion, că nu ştim nici noi; dar se zice, îi spuneam tocmai vărului Mihu, c-ar fi să te peţească Toderică, îl ştii acum! Şi se teme...

El tăcu, şi Marta tăcu, şi toţi tăcură. Cuvîntul următor trebuia să fie al mumei; ea se apropie dar de Marta şi-i zise:

— Ei, spune, ce-ai zice tu?

Marta dete din umeri şi grăi:

— Cum a vrea tata.

— Noroc să ai, grăiră amîndoi oaspeţii, ridicîndu-se de pe scaun, iară Mihu simţi o deosebită răcoare la inimă văzînd că lucrurile se fac atît de pe voia lui.

Cu aceste, toată treaba era pusă la cale şi luîndu-se înţelegere ca peste trei zile, adecă dumineca, junele să vie cu părinţii şi cu oamenii săi să peţească după obicei şi să se facă logodna.

Cei doi trimişi plecară cu răspunsul, Marta le sărută mînile, iară Mihu şi Safta îi însoţiră pînă la portiţă.

III

Satul se gătea de nuntă.

În sfîrşit, avea să se petreacă lucrul pe care oamenii îl aşteptau atît de demult. Încă duminică se vorbea că peste săptămînă Toderică va peţi pe Marta, iară joi, cînd trecu prin sat ştirea că Cosma Florii Cazacului îşi va trimite oamenii la casa Mihului, nevestele şi fetele mari nu se mai putură stăpîni şi plecară, pentru

ca, trecînd pe dinaintea porţii deschise, să vadă cum îşi aşteaptă Marta peţitorii.

Seara, toată lumea ştia cum s-au petrecut lucrurile, ce a zis Mihu, ce-a zis Safta, ce-au zis Mitrea şi Simion şi în ce chip Marta a stat înaintea lor şi a zis că are să fie cum vrea Mihu, stăpînul casei, fiindcă astfel se cuvine să răspundă o fată de casă bună. Unul văzuse cum Mihu şi Safta au petrecut pe Mitrea şi pe Simion pînă la portiţă; altul auzise cum i-a rugat să spuie sănătate şi voie bună viitorilor cuscri şi să-i dorească de bine junelui, şi iarăşi altul a văzut pe Simina foarte veselă şi a fost în apropiere cînd oamenii s-au întors la casa ei. Pentru ca să facem vorbă scurtă; gura satului se pornise ca niciodată mai nainte.

Dar vorbele multe izvorau din bucuria obştească. Nu era în sat nici un om care nu s-ar fi simţit părtaş la bucuria celor doauă case, căci unii erau rude, alţii cuscri ori prieteni şi iarăşi alţii fini sau oameni ce se ţineau de una ori de alta din cele doauă case fruntaşe. Avea dar să fie o nuntă de care se va vorbi prin fii şi nepoţi, o nuntă a satului întreg, încît ospeţia, chiotele, jocul şi voia bună şapte zile şi şapte nopţi să nu se mai curme, căci acum o dată este un Mihu care-şi măritä fata după un fecior de seama lui, şi cine ştie cînd se va mai pomeni o asemenea potrivealä!

Fetele şi nevestele ardeau de neastîmpăr să vadă găteala de mireasă a Martei, să vadă podoaba cununiei, rubedeniile sosite din alte sate, călăreţii trufaşi ai junelui, şi le trecea un fior plăcut cînd se gîndeau la toate aceste.

Nu rămînea îndoială că Miron are să fie vătavul voinicilor, deoarece este bun prieten cu Toderică şi prea mult ţine la Marta. Deocamdată însă nici logodna nu era făcută, şi lucrul era o taină despre care nu se putea vorbi făţiş şi fără de cotituri decît în casă.

Aici apoi se făceau pregătirile pentru logodnă, dar cu totul în tăcere, ca din întîmplare, şi astfel ca stăpîna casei totdeauna să poată zice: „Vai de mine! Cum ne-aţi găsit! Dar să fie cu iertare, că ne găsiţi atît de puţin pregătiţi.“

Era mîndră Safta că-și poate mărita fiica, că poate primi oameni și nuntași și că-și poate desfășura comorile. Din cînd în cînd însă o cuprindea îndoiosarea. Toate erau bune, toate frumoase, dar Marta ieșea din casă. Cînd se gîndea la aceasta, se așeza întristată, începea să-și șteargă lacrămile și, dacă Marta îi era în apropiere, îi acoperea fața de sărutări.

Mihu nu plîngea, nu-și săruta fata, chiar nu vorbea: el mormăia mereu ca un urs îndîrjit. Îi era crescută Marta la suflet, și acum, cînd se gîndea că veselia casei lui se depărtează, nimic nu-i prilia, nimic nu-i era pe plac, nimeni nu știa să-i vorbească după dorință. Grozav i se părea lumea înrăutățită: argații, feciorii săi, nevasta, vecinii, toată lumea se schimbase, și numai Marta era, și chiar mai mult decît altădată, un leac de alinare pentru orișice suferință.

Dar toate ca toate! Un lucru însă nu-i putea intra Mihului în cap: Cum adecă un flăcăiandru să vie, să-i ia fata din casă, și el însuși, care a crescut-o și a păstrat-o ca pe lumina ochilor săi, să zică: „Ia-o și te du cu ea!“

Ceasuri întregi Mihu se plimba necăjit și frămîntat de gînduri prin casă și mereu își zicea: „Așa trebuie să fie! Nici alții nu sunt mai buni decît tine. Oricum o sucești, tot aici ajungi.“ Așa zicea el, dar nu se putea împăca cu acest gînd.

Marta, în sfîrșit, era mireasă.

Mireasă! Cînd această gîndire i se ivea în suflet, o trecea un fior dezmerdător, un fel de beție, care o seca de puteri.

Această gîndire stîrnea într-însa o mulțime de altele, care mai de care mai străine și mai tainice, gîndiri pline de farmec, care-i aprindeau inima și apoi iarăși o umpleau de răceală. Era o viață noauă de care se apropia, o viață necunoscută, și această necunoștință în o clipă da loc celor mai dulci nădăjduiri, și în alta celor mai îngrozitoare temeri. Era să părăsească mumă, tată, frați, casa părintească, să părăsească tot ce-i era lipit de suflet și sta uimită ca de un lucru pe care nu-l putea crede; dar dincolo de această uimire era farmecul unei vieți pe care parcă ai putea-o umplea după cum te

poartă gîndul. Acum zilele îi păreau prea lungi și peste puțin se înspăimînta de scurtimea lor. Acum ar fi dorit să fie aproape de Toader și să privească în ochii lui binevoitori, și peste puțin îi venea să fugă la mumăsa și să strige: „Mamă, nu mă mărita!"

Și iarăși chipul lui Miron se arăta în sufletul ei; îl vedea înaintea ei atît de viu, atît de a vorbind, încît parcă razele soarelui ar cădea asupra lui și l-ar lumina. Și atît se simțea de ușurată cînd se perdea în gîndurile despre dînsul, atît de bine se simțea cînd și-l închipuia în apropiere, șezînd lîngă dînsa, vorbindu-i în graiul lui cel limpede și ademenitor, apucînd-o de mînă, coprinzîndu-o cu brațul și zicîndu-i: „Marto!"

Nu-și închipuia ce-ar zice Miron mai departe, dar atît de fericită se simțea cînd și-l gîndea astfel, grăind cuvîntul „Marto", încît iarăși și iarăși sufletul i se umplea de chipul lui.

Ceasurile treceau, și în trecerea lor ea tot mai mult se amețea, încît, sosind ziua de sîmbătă, ea umbla buiguită fără de a-și mai putea da seamă despre vreun gînd hotărît.

Era ajunul zilei în care trebuia să se logodească cu junele ce-i fusese ales din copilărie, junele pe care se obicinuise a-l privi ca pe viitorul ei soț, junele care-i era drag și care o avea în drag; cu cît însă ziua se apropia de cădere, cu atît mai viu i se ivea într-însa dorința de a face să se amîne această logodnă. Oricînd, numai acum nu, cînd se află într-o stare, singură nu știa cum, dar o stare în care logodna îi părea peste putință.

Dar, acum întîia oară în viața ei, Marta simțea că nu poate să spuie nimănui ceea ce gîndește. Nu-și găsea loc de astîmpăr, dorea de singurătate, îi venea să plîngă și se retrase pe o laiță ce sta în fundul grădinii, sub un păr cu frunzele îngălbenite.

Safta, care pretutindenea o căuta cu privirea, o văzu intrînd în grădină, o văzu așezîndu-se pe o laiță, merse apoi, închise portița și se întoarse cu ochii plini de lacrămi în casă.

Ziua încetul cu încetul se învălui în noapte, liliecii și gîndacii tomnateci începură să zboare prin aer, luna plină se ridică în dosul dealului acoperit cu pădure,

pe cerul senin. Era o seară liniștită, numai din cînd în cînd străbătea cîte un freamăt printre frunzele copacilor, se auzea mugetul unei vaci ori lătratul unui cîne.

Deodată, prin liniștea serii, de departe, ca prin vis, străbate de pe dealul din dosul grădinii sunetul unui fluier, o doină ce se ridică și cade ca un șir de mărgăritare.

Marta tresare și se ridică asemenea unei căprioare speriate, ascultă, oprindu-și răsuflarea, la dreapta și stînga, înșiră sunetele, alcătuiește doina, apoi fața i se înseninează și se umple de strălucire.

„El" strigă ea pierdută în înțelesul acestui cuvînt, apoi se pornește ca fiind cuprinsă de-o vrajă, iese pe portița din dosul grădinii, trece prin gardul de spini ce împrejmuiește viile și merge dusă, fără de gînduri, înfierbîntată, cu părul desfăcut, cu ochii plini de văpaie, cu obrajii aprinși, cu buzele cuprinse de tremurare, cu pieptul mișcat de viforul inimii, merge drept pe calea sunetului dulce și duios, printre rîndurile de viță, prin desimea tufișului, tot mai iute, tot mai neastîmpărată, tot mai îmbătată de fericirea apropierii.

În sfîrșit, vede murgul păscînd și pe Miron rezemat de un stejar singuratec, îl vede și ochii i se împăingenesc.

— Miroane, Miroane! țipă ea dezmerdată și fuge lîngă dînsul.

Miron îi aude glasul plin de simțire, o vede grăbind spre el și rămîne cuprins de uimire.

— Marto! Ah, Marto! strigă el, apoi, deznădăjduit, aruncă fluierul, face un pas înainte și o cuprinde în brațele sale bărbătești.

— O, Doamne! șoptește ea, închizîndu-și ochii. Cum te iubesc, Miroane, cum te iubesc!

Gurile lor se împreună în o lungă sărutare, obrajii ei se umplu de lacrămi, și astfel rămîn cîtva timp încremeniți în apropierea stejarului, sus, pe coasta luminată de razele lunei gînditoare.

Într-un tîrziu, Miron îi privi îndelung în față.

— Marto! zise el încet, o singură dată trăiește omul, dar aș dori să mor în clipa aceasta. O! cît de mult am gîndit, cît de mult am visat, cît de des am furat feri-

cirea, închipuindu-mă fericit! Tu n-ai fost la munte, nu cunoști podoabele lumii. Cînd cerul e senin și vînturile se așează la odihnă, auzi de jos, din vale, murmureala pîraielor, un zgomot așa și vecinic tot așa, atunci îmi iau fluierul, gîndesc la tine și cînt. Cîntecul îmi sfîșie inima, dar cînt ca să mi-o sfîșie. Cînd se stîrnește apoi viforul și copacii se încovoaie, crapă și ies din rădăcini, cînd puhoiul năpădește, atunci privesc înspre dealul ăsta, îl caut din ceață și, cînd îl văd, mi se sfîșie inima, dar îl caut, ca să mi-o sfîșie. De cînd te-am văzut, Marto, parcă am șapte vieți: atît am trăit, atît am gîndit, atît m-am zbuciumat, încît e minune că nu m-am mistuit. Iar acuma, cînd te simt în brațele mele, îmi vine să cred că te tot visez și, știind că nu visez, parcă mă topesc, mă sting, mă mistuiesc!

El tăcu.

— Vorbește! îi zise Marta cu stăruință.

— Ah! de ce-ai venit aici? grăi Miron cu amărîciune. Ce gînd te-a purtat? Care ursită te-a mînat? De ce nu mi-ai lăsat liniștea amărîciunii, pe care o iubeam atît de mult? Nu am dorit niciodată mai mult decît atîta. Într-un an o vorbă bună, o privire blîndă, o strîngere de mînă. De cînd am auzit însă că în adevăr te mărîți, mă cuprind gînduri nebune și umblu pribeag prin lume; nu-mi mai știu de turmă, nu-mi mai știu de ciobănie, ci stau pironit lîngă acest stejar și privesc uscîndu-mă spre curtea voastră.

— Ah! îi zise Marta deznădăjduită. Mă cuprinde groaza cînd mă gîndesc, dar așa vrea tata.

— Ce vrea tata? strigă Miron. Nu mai vrea nimeni nimic. Acum nu te mai scoate nimeni din brațele mele. Ori ești a mea, ori — o, Doamne — fă să n-o zic într-un ceas rău, ori te ucid cu mîna mea. Nu-mi mai sunt stăpîn.

Marta se alipi mai dinadins de dînsul. El însă deodată o dete la o parte.

— Du-te! îi zise apoi. De ce-ai venit? De ce mă duci în ispită? De ce mă scoți din minți?

— Miroane! grăi dînsa înduioșată, apropiindu-se de dînsul și cuprinzîndu-l din nou cu brațele ei rotunde. Nu mă trimite! Lasă-mă să vin mereu la tine, să stăm

împreună, să ne plîngem de lume, să ne povestim dragostea. Miroane! strigă apoi din nou și îl sărută. Nu mă lăsa, căci pier!

Miron sta zguduit de lupta ce se petrecea în sufletul lui. Numai acum ajunsese a-și da pe deplin seamă despre cele ce se petreceau cu dînsul. Încetul cu încetul, fața lui se umplu de o liniștită asprime.

— Marto! grăi el încet. Noi trebuie să ne despărțim pentru totdeauna. Ceasul acesta e zestrea vieții noastre. Nu uita că ești fiica Mihului. Ce ar zice lumea dacă te-ar vedea aici cu mine?

Marta tresări și privi înspăimîntată împregiur, apoi se îndreptă și rămase turburată-naintea lui.

— Da! mă duc, zise ea, dar să știi că mă prăpădesc.

— Dumnezəu să-ți binecuvînteze tot pasul! grăi Miron trist, apoi o cuprinse în brațe, o sărută și după aceea se despărțiră în tăcere.

Păstorul privi timp îndelungat spre sat. Într-un tîrziu, se mișcă, își ridică fluierul, îl puse pe genunchi și-l frînse, aruncînd bucățile la dreapta și la stînga, apoi încălecă pe buiestraș și plecă spre munte.

IV

Cocoșii cîntau de zori, vitele mugeau, păsările își spălau penele, ziua tot mai mult se revărsa și tot mai mult se dezvăluia din noapte.

Mihu se zvîrcolea în culcușul său. Nu mai putea să-și dea sama dacă a dormit ori dacă a stat treaz toată noaptea, ci ședea cuprins de oboseală, asemenea unui om care a trecut printr-un șir de zguduiri și nu-și mai este stăpîn pe o singură cugetare hotărîtă. Îi era silă să se ridice și-l cuprindea un fel de leneșă îngrozire cînd se gîndea că peste zi are să primească oameni acasă, să vorbească și să fie cu băgare de seamă la tot ce zic alții și la tot ce trebuie să zică ori să facă el însuși.

Sculîndu-se, Mihu era mai ursuz decît totdeauna și se mișca ticăit și fără nici o treabă prin casă: simți dar o adevărată ușurare cînd Safta deschise ușa și intră cuprinsă de îngrijare la dînsul.

— Mihule! îi zise ea cu stăruință. Eu nu știu ce e de capul Martei. Aseară a stat pînă tîrziu pe laița de subt părul din fundul grădinii! Cînd s-a întors apoi în casă, era mîhnită și tăcută, iar după ce s-a așezat la odihnă, mereu suspina, mereu se zvîrcolea în culcuș și plîngea prin vis de se înăbușea. Eu nu știu ce o fi... sfîrși ea ștergîndu-și lacrămile.

— Nu știi! grăi Mihu îndîrjit. Se vede că nu știi! Ba s-a bucura că iese din casă. Se vede că eu mă bucur; se vede că tu te bucuri! Știi că nu ne mai rămîne nici cîne, nici pisică dacă pleacă ea. Toată casa se duce cu dînsa.

Îi era greu Mihului la inimă, dar nu se arăta și nu-și dezvelea slăbiciunea chiar nici înaintea nevestei.

— Așa-i! urmă Safta. Astăzi dimineață am întrebat-o: „Marto, draga mamei, ce-ți e?“ Tăcea și tăcea. Nu puteam să scot o singură vorbă din ea. Privea mereu la mine, parcă era speriată, parcă voia să mă roage, parcă voia să-mi ceară iertare. Și tăcea, încît îmi sfărîma inima. „Nimic, zise ea în sfîrșit, dar grozav mi-e de greu. Roagă pe tata să nu facem azi logodna.“ „Cum? nu vrei să te măriți după Toderică?“ o întrebai eu. „Da, îmi răspunse ea, mă mărit, dar mai tîrziu. Numai acum, nu.“ Auzi, Mihule, mi se rupe inima! Trimite vorbă că astăzi nu se poate, că Marta e bolnavă, că eu nu sunt bine, că... în sfîrșit, spune ceva.

Mihu asculta oprindu-și răsuflarea, iar cînd soția sa îi vorbi despre amînarea logodnei, privi îndelung și uimit la dînsa.

— Safto! zise el apoi, ți-ai ieșit din fire? Cum s-ar putea să mai schimbăm un lucru care e pus la cale? Primesc oamenii lui Cosma, oameni de cinste, cu care nu te poți juca, le dau vorba mea, satul întreg știe că atît eu, cît și Cosma suntem gata de logodnă, și apoi, țop, ca din senin, să-mi calc vorba pe care am grăit-o cu multă chibzuială și să mă fac de rîsul lumii!

— Dar Marta nu voiește! grăi Safta.

— Nu voiește? răspunse Mihu nedumirit. Știu și înțeleg că nu voiește. Dar voiesc eu, și așa trebuie să fie, cum... trebuie să fie.

— Dar, Mihule, e grozav!

— Nevastă! îi strigă Mihu aprins. Dă-mi pace! Nu-mi pune foc în creștetul capului, căci să nu am Dumnezeu dacă nu sfărîm tot ce-mi cade în vedere. Așa trebuie să fie! Lasă-mă!

Safta ieși, iar Mihu rămase umblînd prin casă.

„Am să trag o nuntă, încît să-i meargă vestea în șapte țări, își zise el într-un tîrziu. Un an întreg să nu se mai curme beția, și nepoții să povestească cum a fost cînd Mihu și-a dat fata din casă și a făcut legătură de cuscric cu Cosma Florii Cazacului!"

Ieșind în curte și mergînd pe la grajduri, Mihu nu găsea nimic după dorința sa, certa pe toți ce-i ieșeau în cale și nu-și mai găsea răbdarea obicinuită.

— Astăzi stăpînul nu e de loc cu chef, zise Marcu, parcă-i vine să caute cearta cu lumînarea.

Peste puțin, Mihu ieși din curte și plecă să meargă la casa satului și de aici la biserică.

Ținîndu-și bățul lung în mîna dreaptă, el mergea drept pe mijlocul uliței, cu capul ridicat, cu pași lați și legănîndu-și mereu trupul. Pretutindenea pe unde trecea, la dreapta și la stînga, oamenii se ridicau și își descopereau capetele, femeile stau cuviincioase, iar nevestele tinere, fetele și copiii grăbeau să-i atingă mîna cu fruntea.

Oricît de mîhnit, el se simțea bine.

Dedea mereu din cap la dreapta și la stînga, întreba pe unul ce mai face, apuca bărbiile unei fete și o necăja cu măritișul, le da cîte un ban copiilor, iar dacă erau din casă mai bună, le lăuda frumusețea și, astfel, mergea încet înainte. Simțea că toți privesc în urma lui, toți vorbesc despre dînsul și toți așteptau cu neastîmpăr nunta pe care avea să o facă.

Cînd se gîndi la nuntă, inima iar i se strînse. De cînd știa că Marta nu ar dori ca logodna să se facă astăzi, mîhnirea îi era cu atît mai adîncă. Se stăpînea însă și se mîngîia cu mult prețuita încuscrire.

„Da!" își zise el. E mare cinstea pe care i-o fac eu dîndu-i odorul casei mele.

Plin de aceste simțiri, el sosi la Părîul Corbului.

Aici locul cade. În partea despre care venea Mihu, sus, pe dîmb, este o casă, și înaintea casei vreo cinci-șase femei ședeau pe niște pietre la vorbă.

Cînd se apropie, femeile se ridicară și rămaseră privind în urma lui.

Mihu privi zîmbind la ele, își clătină încet capul și înaintă mai departe.

Pîrîul era aproape toată vara sec și nu se umplea decît pe vremi ploioase. Și atunci era însă atît de mic, încît carele și oamenii treceau fără multă greutate prin el. Un om era însă care foarte adeseori trecea pîrîul și căruia nu i se cuvenea să treacă sărind de pe un bolovan pe altul. Chiar însă dacă Mihu ar fi trecut însuși, Marta era fată mare; așadar, încă acum doi ani Mihu poruncise slugilor să facă o punte pe la un loc mai strîmt. Puntea, cam de doi stînjeni și jumătate de lungă, era făcută din doauă scînduri de fag puse alături pe niște pari groși, înțepenite prin mari cuie de fer. Lasă că oamenii treceau mai mult pe lîngă punte decît peste ea, dar în vreme de ploaie, cînd pîrîul se umfla, ea slugea întregului sat de trecătoare.

Cînd Mihu dete să scoboare spre podeț, văzu ivindu-se din dosul gardului de peste pîrîu un om înalt și gros, care venea spre dînsul călcînd din greu, încît parcă era să se clatine pămîntul sub picioarele lui.

Acest om era Cosma Florii Cazacului.

Nu se putea un lucru mai neplăcut. Astăzi era bine să nu se întîlnească viitorii cuscri și chiar întîlnindu-se să fie destul de departe, pentru ca, dîndu-și binețele cuvenite, fiecare să poată merge mai departe, ca și cînd nu ar ști nimic despre cele ce aveau să se petreacă înspre seară. Aici, la punte, ei trebuiau să treacă unul pe lîngă altul, ei trebuiau să-și dea mîna, trebuiau să stea de vorbă.

Mihu își încreți sprîncenele.

Sus, înaintea casei, stau femeile și priveau în urma lui; jos era puntea îngustă, pe care nu puteau să treacă doi oameni alături, și vorba era care căruia să-și dea cinstea întîietății.

Ei se apropiau de punte cu pași nehotărîți, dar se apropiau astfel încît să sosească deodată la cele două capete ale scîndurii.

Mihu stete puțin la îndoială, apoi se îndărătnici și, auzind femeile în dosul său, puse piciorul pe scîndură.

Tot atunci Cosma călca puntea, ce se încovoia sub pasul lui.

Cam pe la mijlocul punții ei își ajunseră pept la pept și se opriră turburați și posomoriți față în față.

— Noroc bun! grăi Cosma necăjit.

— Să dea Dumnezeu! răspunse Mihu cu amărîciune.

Ei își strînseră mîna și steteră cîtva timp turburați și căutînd să meargă fiecare mai departe, iară femeile de dinaintea casei începură a-și astupa gurile.

— Prost e făcută puntea asta, grăi Cosma.

— Îmi pare rău, îi răspunse Mihu supărat, căci eu am făcut-o.

— Apoi rău ai făcut-o, îi zise celălalt nerăbdător, încît nici nu pot să treacă doi oameni cinstiți pe ea.

— Poftește și treci! grăi acum Mihu, și sări la dreapta de pe punte.

— A, nu! ferească Dumnezeu! A d-tale e puntea, îi răspunse Cosma, și sări la stînga, în albia părîului.

Femeile nu se mai putură stăpîni și începură să bufnească.

— Dacă era făcută de d-ta, trebuia să-mi dai mie pasul întîi la trecere! strigă Cosma și se depărtă cu obrajii roșiți.

— Se-nțelege! răspunse Mihu stăpînindu-și mînia. Numaidecît! Cine sunt eu? Auzi! Trebuie să-i las pasul întîi!

Mergea apoi Mihu, mergea fără de a mai privi la dreapta ori la stînga, mergea drept înainte, și femeile parcă veneau în urma lui și bufneau, și rîdeau în hohot, și-și băteau joc de dînsul. Vedea cum una fuge la alta, cum își spun întîmplarea, cum fiecare îi pune cîte-o codiță, cîte un cornuleț, cum întregul sat nu mai vorbea decît despre rușinea pe care a pățit-o.

Nu mai putea să meargă la casa satului, nici la biserică; el intră prin vii și se întoarse pe la Fîntîna-Corbului acasă.

— Ce e, Mihule? îl întrebă Safta cînd îl văzu întorcîndu-se înainte de vreme.

— Nimic, toate sunt bune! răspunse el intrînd în casă.

V

Pe la amiazăzi tot satul știa că Mihu s-a certat cu Cosma, iară după amiazăzi oamenii și femeile steteau grămezi-grămezi și nu vorbeau decît despre nemaipomenita întîmplare.

Unul, mai știutor de tainele celor două case, îi spunea șoptind prietenului său mai apropiat că Toderică se întîlnise vineri seară cu Anica Podarului la portiță, că Anica l-ar fi necăjit cu însurătoarea și că el ar fi zis că Marta e subțirică, încît n-ai ști ce să faci cu ea, temîndu-te ca nu cumva să o frîngi între degete și alte asemenea lucruri de luat peste umăr ar fi grăit Toader. Anica le-a spus toate aceste Floarei lui Ciucur, iar Floarea a dat vorba mai departe, încît Safta a prins de veste de vorbele pe care le grăise Toderică, viitorul ei ginere, și grozav s-a supărat și a început să facă gură. Mihu, blînd ca totdeauna, numaidecît a plecat la Cosma, voind să-i spună că, dacă e vorba așa, apoi nu-i mai dă fata. Așa s-au întîlnit apoi pe punte și s-au certat din pricina vorbelor pe care le grăise Toader.

— Așa o fi! ziceau oamenii, și clătinau gînditori din cap.

Cu deosebire însă fetele și nevestele tinere nu erau mulțumite cu această lămurire. Tița lui Colac auzise de la cineva că lucrul stă cu totul altfel. Adecă Marta nu ar fi voind să se mărite după Toderică, fiindcă ar fi în dragoste cu Miron și, auzind Simina despre aceasta, i-ar fi zis Cosmii să meargă la Mihu și să-i spună că, dacă-i vorba așa, apoi nu se mai duce Toader la petite. Așa s-au întîlnit apoi pe punte și s-au certat.

— Așa o fi, soro! își ziceau femeile, și nu se mai îndoiau despre nimic.

— Nu spuneam eu că nu are să iasă nimic din toată nunta aceasta? zicea una. Și orbul putea să vadă că lui

Toderică nu-i umblă mintea la însurătoare. Mereu pe la șezători, mereu pe la portițe...

— Așa-i, soro! îi răspundea alta. Apoi Marta? N-ai văzut cum se leagă de Miron? Nu ziceam eu? Dacă-i odată bogată, își alege cel puțin un bărbat încît să-i cauți pereche.

Astfel, din vorbă în vorbă, satul ajunse la înțelegere și, pe cînd se înseră, toți știau cum s-au petrecut lucrurile și nici unul nu se mai îndoia că Mihu o dată cu capul nu-și va da fata din casă.

Cînd era însă vorba de Miron, mulți clătinau din cap și ziceau:

— Multă apă va mai trece pe Părîul Corbului pînă ce Mihu își va da fata după un cioban.

Femeile însă nici despre aceasta nu se mai îndoiau.

În vremea aceasta Toader era vesel, Simina era necăjită, Cosma era mîhnit, Marta îi făcea cu ochii plini de lacrămi mărturisiri Saftei, Safta asculta răcită pînă în adîncul inimii, iară Miron cutriera culmile munților ascunși în ceața depărtării.

De cînd a strîns pe Marta în brațe, de cînd a sărutat-o, de cînd a dezvelit scumpa taină a vieții sale, sîngele îi rămăsese înfierbîntat și sufletul lipsit de astîmpăr. O vedea mereu, și mereu fugea de dînsa; simțirea pe care o avuse atunci mereu se reivea, și el căuta mereu să o gonească. Adeseori îl apuca o pornire de turbare, încît se simțea ucigaș și se vedea sfărîmînd pe Toderică, pe Mihu, pe Cosma cu o singură lovitură. Și iarăși se alina pe o clipă, dar deodată îl apuca dorul și-l purta spre vale. „Mă duc, își zicea, o iau și o aduc aici, departe, departe de lume...“ Dar cum putea să răpească mîngîierea bătrînețelor?

Norii se străcurau în liniște, unul cîte unul, pe deasupra lui; luna mereu se ascundea în dosul lor și iarăși ieșea pe cîmpul senin al cerului; stelele, carul cu boi, cloșca cu pui, întregi cetele strălucite pe nesimțite își mutau locul și înaintau pe calea robilor înspre cădere: păstorul zăcea întins pe spate, cu fața spre cer și cu privirea perdută în adîncul înălțimilor lumești, cu care atît de mult se deprinsese. Acest cer atît de străveziu, atît de limpede era cîmpia pe care Miron se juca în copilărie,

era cartea cea mare din care în tinerețe își tălmăcea tainele vieții; iară acum, cînd, obosit de munca zilei, trupul lui era cuprins de amorțire, sufletul său dezlegat ca o pară de foc se ridica și se depărta de la fața pămîntului, pe care își părea atît de străin.

VI

Grozav se îndîrjise nenea Mihu.

Ședea și iarăși ședea ceasuri întregi, fără ca să poată ieși la capăt cu gîndurile sale.

Peste puțin el uitase întîlnirea neplăcută pe care au avut-o la punte și nu se mai gîndea decît la răutatea oamenilor, care acum aveau despre ce să vorbească. Îi părea că-i vede adunîndu-se grămezi, că aude glumele lor proaste și adeseori îi venea să-și ia pălăria, să plece la Cosma și să-i ceară iertare, numai ca satul să rămîie de rușine cu clevetirile sale. Cosma îi zăcea greu la inimă, dar nu putea să se mînie pe dînsul. În sfîrșit, amîndoi erau părtași la aceeași soartă, amîndoi deopotrivă dați pe gura satului; Mihu îl privea deci mai mult ca pe un păgubaș și prieten la nevoie. Duminecă după amiazi, Barbura lui Corbeiu veni să spună din partea Siminei că de cu seară nu poate veni, fiindcă se bolnăvise una dintre fetițe.

— Toate sunt bune! grăi Mihu cînd Safta îl încunoștință despre aceasta. Sîngele i se ridică însă în cap; aceasta era o nemaipomenită necinstire pentru dînsul! Îi părea bine că logodna nu se face, dar seara, cînd ar fi trebuit să se facă, îl treceau fierbințelile.

„Nu! își zicea umblînd neastîmpărat prin casă, atît de departe nu ar fi trebuit să meargă; dintr-un lucru atît de mic cum au fost vorbele de la punte nu ar fi trebuit să facă unul atît de mare, cum este acela de a strica o logodnă."

Luni dimineață, văzîndu-l mai deschis, Safta începu a se învîrti pe lîngă dînsul. Atît îi vorbise Marta despre Miron, încît capul și inima îi erau pline de chipul frumosului păstor; sta însă la îndoială și nu credea că Mihu va voi să audă despre dorințele Martei. De cînd era încă

în leagăn, tata și muma se mîngăiau cu gîndul că o vor mărita după Toderică, și acum nu putea să se împace cu gîndul că Marta să-și aleagă alt soț. Cînd își vedea însă fiica prăpădită și se uita în ochii ei stăruitori, începea să se înduioșeze; iară cînd Marta scăpa cîte-o lacrămă, îndată îi zicea:

— Marto! vino, draga mamei, să mergem la el.

— Nu, îi zicea Marta. Nu pot! Du-te singură, căci mie îmi vine să mă ascund în fundul pămîntului.

Iar cînd Safta pleca, Marta fugea după dînsa și o ruga să nu meargă.

— Mihule! grăi Safta în cele din urmă. Am să-ți spun o vorbă.

Mihu dete din cap și intră cu dînsa în casă, apoi se așeză tăcut.

— Precum văd, zise acum Safta întristată, din măritișul Martei nu are să se aleagă nimic.

— Nu știm încă, răspunse Mihu așezat. Să vedem ce zice Cosma.

— Ce zice? îi întîmpina Safta. Pentru ce n-a făcut logodna ieri? Se vede că și-a schimbat gîndul.

— Nu știi! grăi Mihu. Dacă ar fi astfel, trebuie să așteptăm, ca să-și trimeată oamenii, pentru ca să-mi întoarcă vorba, după cum se cuvine. Iar dacă nu, urmă el stăpînindu-se, apoi o să vedem care-i mai tare.

— Se vede că Toderică nu o mai vrea pe Marta, grăi Safta cam turburată.

— Nu o mai vrea? zise Mihu aprinzîndu-se. Cum? Ori nu-i pare destulă fată?

— Nu te aprinde, dragă Mihule, răspunse nevasta, dar vezi, pesemne s-o fi vorbind prin sat, și Toderică a auzit...

— Ce se vorbește prin sat? întrebă Mihu albindu-se ca varul.

— Mihule dragă, îi zise Safta îngrijată, liniștește-te! Nu te-am văzut niciodată atît de nerăbdător. Vezi, tu știi cum sunt tinerețele. S-ar putea ca Martei să-i fi căzut vreun flăcău la inimă, și Toderică să fi auzit și așa să nu o mai voiască.

— Cum așa? întrebă Mihu cu ochii mari.

Safta suspină din greu, apoi începu să lăcrămeze.

— Mihule! zise ea, niciodată nu ne-am gîndit la una ca asta. Se prăpădește, piere, se usucă! De ieri dimineață nu mai vorbește decît de dînsul; plînge și suspină, încît îmi sfîșie inima.

— Sărmana fată! zise Mihu înduioșat. Pentru ce nu mi-ați spus mai demult?

— Nu știam! urmă Safta. A trecut un an de cînd îmi tot vorbește despre dînsul, mereu mi-l laudă, mereu îmi spune cît e de voinic, de frumos și de dulce la vorbă; totdeauna îmi vorbea, însă așa, că nu mă gîndeam la nimic. Acum, deodată, nu o mai cunosc... și nu știu ce-i de făcut... Uite, Mihule, să nu te mînii; e cioban de la munte și nu știu...

— Un cioban? șopti Mihu răcit în tot trupul.

— Da, un cioban, răspunse Safta.

— Și Marta îl iubește?

— Da, încît se prăpădește, zise mama plîngînd.

Mihu căzu pe un scaun de lîngă masă, își rezemă capul în pumni și stete cîteva clipe tremurînd de zguduire.

— Mi-ați mîncat viața! strigă el după aceea, ridicîndu-se. Ce să mă fac? Mai bine îi sucesc gîtul decît să mă fac de rîsul și de batjocura lumii! Unde am ajuns!?

— Mihule! o să-l uite cu vremea, grăi Safta călcîndu-și pe inimă.

— Da, strigă Mihu cu amărîciune. O să-l uite de dragul altuia. Lumea însă nu o să-l uite!

El își acoperi fața cu amîndouă mîinile, stete puțin în luptă cu sine, apoi se îndreptă și grăi liniștit, dar aspru:

— Adă-mi fata!

— Mihule! strigă Safta înspăimîntată și cu ochii ațintiți asupra feței lui aspre.

— Adă-mi-o! ori mă duc s-o aduc eu însumi, ca toți argații să vadă cum o aduc, îi zise Mihu.

Safta ieși, iară Mihu rămase nemișcat la locul în care se afla.

Peste puțin, Marta, însoțită de mamă-sa, intră cu capul ridicat și cu fața albă, dar liniștită.

— Marto! zise Mihu înăbușit. Dar ce să-ți zic? Tu mergi de capul tău?

— Nu merg, tată! îi răspunse ea.

— Nu mergi? dar umbli și vrei să te măriți precum te poartă gîndul, grăi Mihu.

— Nu vreau! răspunse Marta hotărîtă.

— Atunci ce vrei cu acel ticălos? strigă Mihu purtat de patimă.

Marta se zgudui în tot trupul, obrajii i se roșiră, ochii i se umplură de văpaie, buzele începură să-i tremure; ea făcu un pas înainte, apoi zise cu răceală:

— Taică! nu zice că e ticălos, căci îți batjocorești fata!

Aceste cuvinte erau grăite cu atîta simțire, încît Mihu deodată nu mai știu ce să-i facă, ce să-i zică.

Marta se apropie și se alipi de dînsul, își așeză brațul pe umărul lui, apoi grăi:

— Lasă, taică, nu te supăra! Nu fi mîhnit! Nu am să-l uit în viața mea, dar niciodată n-am să vă vorbesc despre dînsul. El s-a dus, pentru ca să nu se mai întoarcă. Poate însă că, dacă l-ai cunoaște, i-ai zice să rămîie, atît e de nu știu cum, încît nu se poate să-l vezi și să nu-i duci dorul. Nu cer să-l mai văd, dar doresc, taică, să-l vezi și tu, apoi mărită-mă după cine vei voi.

— Draga mea copilă! răspunse Mihu mișcat. E mai bine să nu-l vezi nici tu și nici eu să-l văd. Mi s-ar sfărîma inima.

— Dacă socotești, tată, apoi fie și așa! grăi Marta; după aceea ieși încet din casă, iară Safta ieși în urma ei.

Mihu se lăsă pe un scaun de lîngă masă, își răzemă capul pe cot și rămase vreme îndelungată perdut în gînduri mistuitoare. Viața îi era ruptă în doauă, după toate cîte a suferit în cele din urmă zile; acum se temea că nici în viitor nu-i mai rămîne nici o mîngîiere. Nu se îndoia că Marta peste cîtva timp se va alina și va perde gîndul de dragoste pentru păstor; dar suferințele ei erau mai grele pentru dînsul. Ar fi purtat și aceste suferințe, și nu-l mîhnea decît un singur gînd: Ce va zice lumea? Toată viața a trăit astfel, ca lumea să poată vorbi numai bine despre dînsul; așa învățase de la părinți, așa se obicinuise, așa își găsea cea mai mare din mulțumirile vieții și acum, deodată, vedea risipindu-se partea cea mai scumpă din prețul bogățiilor și al bunelor sale fapte.

Într-un tîrziu, el se ridică, își netezi fruntea, apoi grăi încet și fricos:

— Dar ce-mi pasă de gura satului!

După ce rosti aceste vorbe, fața lui se schimbă: nu mai era Mihu, omul bun și blînd, ci omul bogat, căruia nu-i mai pasă de nimeni.

Afară începură să latre cînii.

Mihu ieși.

Erau Mitrea și Simion.

Stăpînul casei îi primi după cum se cuvenea, îi duse în casă, apoi, după ce-i pofti să șadă, îi întrebă ce gînd bun i-a adus la casa lui.

— Pentru ca să nu facem multe cotituri la dreapta și la stînga, răspunse Mitrea, am venit pentru vorbele slabe pe care le-ați avut cu Cosma.

— Nu are pricină, grăi Mihu rece.

— Adecă da! urmă Mitrea. Cearta a fost din pricina copiilor, și vina, pe drept vorbind, nu este nici a unuia, nici a altuia. Și fiindcă se vorbește prin sat că nu ai fi voitor să-ți dai fata din casă...

— Așa-i! zise Mihu, ne vine greu să ne despărțim de dînsa.

— Tocmai fiindcă-ți vine greu, urmă Mitrea, și, pe drept vorbind, știm că ai putea să faci cum vrei în casa d-voastre! dar, fiindcă se vorbește prin sat că nici fata nu ar cam vrea și nu ai fi tocmai voitor să nu-i faci pe dorință, deoarece e singura pe care o ai...

— Așa-i! zise Mihu mulțumit. Țineam să o vedem fericită.

— Și fiindcă se vorbește prin sat, urmă Mitrea, că ai fi hotărît să-ți iei ginere în casă, adecă să zidești de alături o casă pentru Marta, și ai fi zis că nu rîvnești la bogăția nimănui, căci ai de unde să dai...

— Așa-i! zise Mihu, începînd a se mîndri. Mult, puțin, ne-a dat Dumnezeu, numai noroc să fie...

— L-a dat Dumnezeu! grăi Simion.

— Și fiind astfel, încheiă Mitrea, Cosma s-a gîndit că nu ți-ar fi cu supărare dacă ți-ar înapoia vorba, te-ar ruga să fii bun iertător și să rămîneți cu cinste ca mai înainte.

Mihu stetea turburat înaintea oaspeților săi.

— Așa-i, zise el, îmi pare bine de vorbele pe care mi le trimite Cosma, dar nu înțeleg cuvintele despre măritișul fetei mele.

— Vere Mihule! grăi Simion așezat și cam aspru. Să-mi ierți vorba, dar ne ești cu supărare cînd vrei să ne ascunzi un lucru de care se reazemă cinstea casei de la care venim. Slavă Domnului! satul nu e pustiu, și este pe ici pe colo cîte un om care știe ce se petrece prin casele vecinilor. Oamenii îți laudă dărnicia și spun cît de mult l-ai fi luat în drag pe Miron, oierul; iară d-ta voiești acum să arunci vina pentru stricarea logodnei asupra lui Cosma.

— Ferească Dumnezeu! grăi Mihu, sunt gata să o spun întregului sat că vina e din casa noastră. Dar prin sat se vorbește mai mult decît este adevărat, și despre măritișul fetei mele cu Miron pînă acum nu s-a luat nici o hotărîre; aceasta vă rog să li-o spuneți tuturora.

— Dar a fost vorba, zise Mitrea.

— Da, ca să vă spun drept, răspunse Mihu, așa, în treacăt, a fost; și dacă ni s-a potrivi flăcăul, apoi cum va fi voia lui Dumnezeu!

— Te înțelegem acum! grăi Simion zîmbind. Dar noroc să ai de ginere. Ce-i drept, flăcăul nu e bogat, dar e flăcău, încît să-i fie satului cinste cu dînsul.

— Nu-l cunosc, zise Mitrea, dar așa se zice prin sat.

— Eu îl cunosc, grăi iarăși Simion, și ți-o spun din inimă.

Mihu sta buiguit între amîndoi, privea cu îndoială cînd la unul, cînd la cellalt și nu știa ce să le mai zică. El le dete mîna, îi petrecu pînă la poartă, dar nu-și mai dădea seamă despre cele ce face ori zice.

Ar fi dorit să vie cineva să-l întrebe pentru ce a venit Mitrea și Simion; dar nimeni nu se arăta. Se întoarse dar în casă și începu să umble nedumirit în sus și-n jos. Se simțea cu totul alt om.

„Miron! își zise el înseninat. Numele e bun. Se vorbește prin sat că aș fi hotărît să-l iau de ginere în casă, că aș fi hotărît să-i zidesc de alături o casă. Cîte nu mai scornesc oamenii?... Dar adecă pentru ce să nu fie cu putință... Hm! Cum zice Marta; poate că dacă l-aș

cunoaște, aș judeca și eu altfel. Se-nțelege c-am fost cam pripit."

Și acum Mihu începea să dea cu socoteală că trebuie să fie ceva de flăcăul acela, dacă Marta îl iubea. Vedea în gîndul său cum meșterii lucrează la casă, cum el însuși împarte porunci, vedea pe Marta cu copilul în brațe și auzea cum oamenii își zic: „Se vede că o durează pentru Marta". Îi părea că aude cum nepoții își povestesc: „Așa și așa era pe vremea cînd Mihu își luase ginere și-i zidise o casă".

Era un farmec nespus în toate aceste.

Mihu plecă spre ușă, dar, cînd era să deschidă, se opri și zise: „Nu! Nu încă! să nu mă pripesc! Să văd mai nainte, să mai întreb, să mă încredințez mai bine, să-l văd apoi cu ochii mei."

Iarăși începu să umble prin casă și să-și cumpănească gîndurile.

Deodată fața lui se întunecă.

Vedea pe Cosma înaintea sa, și sufletul i se umplea de amărîciune cînd se gîndea că Cosma ar putea să-i zică: „Tot omul cu oamenii de seama lui!"

„Nu! își zise Mihu, eu tot nu-mi dau fata după un cioban; mai bine să rămîie fată mare!"

VII

Casa lui Mihu era tristă și mîhnită, tinerețea și darul veseliei pieriseră din ea.

Safta, harnica gospodină, ședea retrasă și tăcută ceasuri întregi, fără de nici o treabă și departe de plăcutele griji ale casei. Dumnezeu îi dăduse destul; avea din ce să trăiască și nu se temea că-i vor rămînea copiii necăpătuiți.

Mihu, stăpînul mîndru de bogățiile sale, dimpotrivă, din zori de zi pînă seara tîrziu muncea alături cu slugile. Feciorii îi erau încă tineri; le mai rămînea destulă vreme să muncească.

Marta, în sfîrșit, era blîndă, harnică și totdeauna în voie bună, gata de a le zîmbi celor ce-i privesc în față; dar ea nu mai era copila zburdalnică ce răsfăța lumea

prin neastîmpărul veseliei. De pe o zi pe alta sîngele îi pierea din obraji și vinele tot mai mult îi străbăteau prin pelița albă a mîinilor.

Despre întîmplările petrecute nimeni nu mai cuteza să vorbească, și această tăcere, purtarea liniștită și prefăcuta uitare îl umpleau pe Mihu de îngrijare. Parcă se temea de ceva și, oriunde privea, el nu vedea decît o mustrare ascunsă. Sub acoperămîntul casei sale era mereu nedumirit, iar cînd ieșea între oameni nu-și mai găsea cumpătul și buna chibzuială de mai nainte, fiindcă se știa judecat în taină și nu știa judecata lumii. Ar fi dorit să vadă pe cineva plîngînd, dar nimeni nu plîngea. Ar fi dorit să-l mustre cineva, dar nimeni nu cuteza. Ar fi dorit să se mai întîmple ceva, dar întîmplările se înșirau după obiceiul vremilor. Nu putea să-și dea seamă ce dorește; simțea însă că lucrurile îl supără și că nu mai pot rămînea cum sunt. Toată casa i se schimbase, fără ca să poată înțelege destul de lămurit pentru ce. Inima i se umplea de amărîciune cînd vedea că nimeni în lume nu-și mai deschide sufletul înaintea lui și că a ajuns a fi străin chiar între pereții casei sale.

Adeseori sta și privea așa în lume, da din umeri și iarăși urma lucrul. Era o supărare în casă, dar avea să treacă și asta.

Zilele treceau însă, și nimic nu se schimba.

De pe o zi pe alta își pierdea răbdarea, se mînia fără ca să știe pe cine și-i venea poftă de ceartă. Perduse ceva ce nu mai putea găsi; era obicinuit cu o mulțime de lucruri, care nu i se mai puneau în cale; îi lipsea rostul obișnuit și tihna de toate zilele.

Cosma îi sta Mihului greu pe inimă. El era vinovat de toate; pentru el se urmează lucrurile cum s-au urmat. Dar socoteala era încheiată și Cosma parcă nici nu mai trăia pe fața pămîntului.

Într-o duminică, întorcîndu-se de la biserică, Mihu găsi pe Safta șezînd singură la fereastra din casa cea mare. Atît era de adîncită, încît tresări cînd îl simți intrînd în casă.

Mihu nu se mai putu stăpîni.

— La ce te gîndești, nevastă? grăi el.

— La ce să mă gîndesc? îi răspunse ea. Ştii cum sunt gîndurile: vin cu sila şi se duc fără de veste.

— Aşa-i! zise Mihu uşurat.

— Dar, cînd ochii lor se întîlniră din nou, el văzu furişîndu-se o lacrămă din ochiul soţiei sale.

— Safto! zise el cam aspru. Prea te dai după fată.

— Dar n-o vezi cum e? îi răspunse nevasta cu amăriciune.

— Ce zice? întrebă Mihu liniştit.

— Nimic! grăi Safta. Nu vrea să se dea în vorbă despre dînsul.

Mihu rămase cîtva timp cuprins de o viuă îngrijare.

— Safto! grăi el hotărît. Să o măritäm după el.

— Fă cum vrei, răspunse ea.

— Să fac cum vreau? zise Mihu. Ori nu văd că v-aţi pierdut odihna şi v-aţi schimbat firea? O să mă duceţi pînă la anul tot aşa. Vreau cum vreţi voi!

— Mihule! grăi acum Safta. Nu zice că noi voim! Tu eşti stăpîn în casă; tu fă cum vei chibzui.

— Aşa-i! zise Mihu turburat. Aşa-i! zise iarăşi, ridicîndu-şi mereu părul de pe frunte. Aşa-i! eu am să hotărăsc.

Ar fi dorit ca Safta să mai zică ceva: Safta însă, văzînd că el nu mai zice nimic, tăcu şi ea. Astfel au stat, fiecare cu gîndurile sale, pînă ce a intrat Marta, ca să întrebe dacă nu vor să şadă la masă.

Mihu acum simţea pe umerii săi întreaga sarcină a lucrurilor viitoare, dar nu se putea hotărî. Dacă ar fi fost cineva să-l împingă într-o parte ori în alta, fie un copil, fie chiar unul dintre slugile sale, el s-ar fi bucurat; acum însă chiar nici Safta nu-i mai zicea: „Eu nu zic să faci, bărbate; cred însă că ar fi bine".

Era în sufletul lui o luptă care de la sine nu se mai putea curma, şi în cîteva zile această luptă îl secă de puteri. Mercuri luă deci un fel de hotărîre, îşi puse în gînd să cunoască, înainte de toate, pe Miron, iar joi de cu zori plecă la munte, zicînd că merge să vadă turma dusă la jir.

Seara, cînd se întoarse, buiestraşul era plin de spumă. Mihu descălecă încet, iar cînd Safta îl întrebă despre

trebile zilei, el răspunse scurt și cuprinzător: „Toate sunt bune!"

A găsit stîna lui Miron, dar pe Miron nu l-a mai găsit. Plecase cu vro trei săptămîni mai nainte. Își vînduse partea din turmă, își luase viței și juncanii și plecase, nimeni nu știa unde și nimeni nu știa pentru ce. Se dusese în lume.

Mihu tăcea, deși era cuprins de o viuă părere de rău. Marta, fata lui cea înțeleaptă, tot mai strîns i se lipea de suflet, se simțea parcă anume făcut de Dumnezeu numai de dragul ei, și chiar feciorii săi îi păreau străini.

Dară Marta era mulțumită și nu mai cerea nimic, iară el însuși nu mai avea nici o dorință pentru dînsa.

Era tristă casa lui Mihu, tristă și mîhnită...

VIII

Vremea dă și vremea duce: vremea e stăpîna lumii.

Trecuseră doi ani de zile de cînd casa lui Mihu fusese zguduită. Farmecul întîmplărilor stînsese dureri și dorințe, dar nu a putut pune inimile la locul lor de mai nainte.

Despre Miron nu se mai vorbea prin sat decît din cînd în cînd, pe la șezători sau în serile de iarnă, cînd fetele și flăcăii se adunau la clacă. Și atunci însă vorbele se înșirau ca într-o poveste rămasă din bătrîni. Toată lumea știa că Miron s-a dus în lume; nimeni însă nu știa unde s-a dus și ce s-a făcut. Unii credeau c-a intrat în oaste, alții că a trecut munții și iarăși alții credeau că a trecut în Țara Turcească și că nu se va întoarce decît cu chimirul plin de galbeni. Singură Marta ar fi știind unde e Miron, dar nimeni nu cuteza să o supere cu întrebări, fiindcă știa de mai nainte că-i va tăia vorba. În casa lui Mihu, Miron era uitat; Saftə de mult nu se mai gîndea la el, iar Mihu numai atunci își aducea în treacăt aminte, cînd prietenii buni îl apucau cam pe departe despre măritișul fetei, lăudîndu-i pe cîte un flăcău ce ar fi bun de ginere în casă. Mihu își aducea aminte privirea cu care îl întîmpina fiică-sa cînd era

vorba de asemenea lucruri, se făcea că nu înțelege și se întorcea mîhnit acasă.

Nu mai erau vremile de demult.

Mihu zidise casa de alături, pe care și-o gîndise odinioară atît de frumoasă. Vasilie se însurase și avea un copil. Tata și feciorul erau vecini și oameni de aceeași casă, cum le venea mai bine. Safta avea noră în casă și nu avea, cînd i-ar fi fost cu supărare. Nepotul era cînd la mama, cînd la bunica și cînd iarăși la mătușa, era purtat de pe brat pe brat și le da tuturora de lucru și pe toți îi întinerea.

Şi Toader se-nsurase.

— N-am zis-o? strigau nevestele, pe cînd era logodit cu Anica Podarului. Şi orbul putea să vadă cît de colo!

Se vorbea că Mihu era să fie nun, deoarece ținea foarte mult la cinstea cumetriei și e mare om de casă acela care ne cunună copiii și ne botează nepoții. Dară Cosma nu știa dacă Mihu va fi bun voitor de a primi, iar Mihu era jignit și nu-i venea să se arate doritor de cinstea cumetriei.

Mihu, cu toată casa, a fost poftit la un scaun de odihnă, un pahar de băutură și mai multă voie bună, și, poftit fiind, nu putea să lipsească. La nuntă apoi, încetul cu încetul, sufletele se deschiseră; înspre seară, Safta se sărută cu Simina, iară pe la miezul nopții Mihu strînse mîna lui Cosma.

— Să trăiești, cumetre! îi zise el din toată inima! Dacă nu-mi ești, țin să-mi fii, cu voia Domnului, țin să-mi dai cinstea aceasta!

— În partea mea e cinstea! răspunse Cosma, îndreptîndu-se cu mîndrie, înalt și gros.

S-a schimbat casa lui Mihu, s-a schimbat satul, lumea întreagă s-a schimbat; numai Marta rămăsese tot cum a fost, blîndă, harnică și totdeauna în voie bună. Dar atît de demult era că Marta fusese tot astfel, încît nimeni nu-și mai aducea aminte de vremile acelea în care era altfel; lumea se deprinsese cu firea ei, și parcă ea totdeauna a fost fată înțeleaptă. Acasă, la biserică, la joc, la clacă, la nuntă, pretutindenea față cu oamenii ea se arătascurtă la vorbă, în voie bună și plină

de bună-cuviință: așa o știa Safta, așa Mihu, așa o știa lumea întreagă.

Numai cîteodată ea își pierdea răbdarea obicinuită.

Cu deosebire de cînd se făcuse bunic, Mihu începu a fi stăruitor. Își vorbea mereu despre perii încărunțiți înainte de vreme; se tînguia că n-a avut noroc, spunea mereu că o singură dorință ar mai avea în viață; ba într-un rînd îi vorbi Martei despre vredniciile lui Lepădat, feciorul lui Petrea Dogarul, și în alt rînd despre Dinu, feciorul lui Popa Nichita, preotul din Bălășeni.

Cînd se apropia toamna, Marta pe zi ce mergea se făcea tot mai nedumerită și mai gînditoare, adeseori era tristă, dorea de singurătate, în sfîrșit își perduse liniștea. Adeseori, cînd serile erau frumoase, îi plăcea să stea vreme îndelungată pe laița din fundul grădinii, cu capul răzemat de tulpina părului și perdută în gînduri nehotărîte.

— Marto! îi grăi Floarea, soția lui Vasilie, văzînd-o perdută astfel în gînduri. Ia mai lasă gîndurile! Nu te întrista. O dată-i lume; o dată-i tinerețe!

— Eu să mă întristez? întrebă Marta uimită. Dar pentru ce?

— Pentru ce? grăi nevasta. Te văd că stai mereu pe gînduri.

— Ești nu știu cum, grăi Marta cu voioșie. Uite, urmă apoi mai încet, tu poate că nici nu-i înțelege: stau ici și privesc în lume, îmi închid ochii și privesc mereu și nu gîndesc nimic. E, nu știu cum, minunat locul!

Floarea dete din umeri.

— Și te gîndești la el, zise ea apoi cam necăjită.

— La el? întrebă Marta, privind-o cu ochii mari. La cine?

Deodată ea se cutremură și se îndreptă spre Floarea.

— Înțeleg! zise zîmbind. Da! mă gîndesc cîteodată, dar foarte arareori... E de mult de atunci; parcă nici nu-i adevărat.

— Ei bine! atunci pentru ce nu vrei să te măriți? grăi nevasta.

— Nu cumva crezi că pentru el? o întrebă Marta speriată.

— Dar ce altă să cred?

— Să vorbim despre alte lucruri, îi zise Marta. Știu că n-ai să mă înțelegi! Atît mă simt de bine așa cum sunt, încît nu mă pot hotărî să mă mărit.

Floarea iarăși dete din umeri, dar, privind în fața Martei, nu mai îndrăzni să-i vorbească despre măritiș. Ele mai steteră cîtva timp de vorbă, apoi se întoarseră în curte.

Înainte de a dormi, Marta se gîndi timp îndelungat la Miron. Ar fi dorit să știe ce s-a făcut, unde este și cum își petrece zilele. Dar această dorință, odinioară atît de vie, încît îi punea sîngele în fierbere, acum era ca o blîndă suflare de vînt, de care frunza plopului abia se clatină. Și-l închipuia, dar nu putea să-l mai vadă înaintea ochilor închiși. Era șters din sufletul ei, și în urma lui nu rămăsese decît o plăcută aducere-aminte a șirului de întîmplări și zguduituri sufletești prin care trecuse. Dar această aducere-aminte era atît de plăcută, încît Marta își strînse ochii și suspină cînd gîndi că și aceste urme vor mai peri din sufletul ei. Ar fi voit să plîngă, și nu putea. Grozav îi părea viața de deșartă: nici o dorință și nici o durere nu mai vedea într-însa.

Era duminecă. Marta se duse la biserică și după prînz petrecu pînă în amurgul serii la joc.

Seara, întorcîndu-se de la joc, se opri cu tovarășele ei la Fîntîna Corbului, se așeză pe doaga fîntînii și stete cîtva timp gînditoare.

— Țineți voi minte cînd ne cînta Miron din fluier? zise ea, și întîia oară după doi ani de zile începu să vorbească despre dînsul.

Pe cînd sosi acasă, luminile se aprindeau.

Erau oaspeți la casă.

Încă de joi, Pintea Dubăul trecuse cu vite la tîrg și stătuse cîteva ceasuri la prietenul său Mihu, avînd cu sine, ca din întîmplare, și pe tovarășul său, Manea Vătafului. Acum ei se întorceau de la tîrg și, după cum îi poftise Mihu, trăseseră la gazdă, pentru ca mîne-zi să plece mai departe, fiindcă era cale de o zi pînă la Valea-Sărată, tocmai dincolo de munte.

Marta știa de ce e vorba. Încă vineri seara, Safta îi spusese că Manea e un om foarte cumsecade, așezat

și cam știutor de carte. El avusese nevastă și doi copii, dar i-au murit, sărmanul de el.

La cină era masă mare. Pintea, ca om sfătos, ținea firul vorbei cînd cu Mihu, cînd cu Safta, cînd cu Vasilie; vorbea însă mai ales despre „la noi" și „la d-voastre" și zicea mereu că, dacă n-ar fi om cu casă, și-ar căuta aici o nevastă și nu s-ar mai întoarce.

Manea, un om ca de treizeci de ani, scurt și spătos, cu mustața groasă și cu ochii mari, ședea răzemat pe spatele scaunului, da din umeri, zîmbea din cînd în cînd, dar nu sporea vorbele.

Toată seara Safta și Floare erau vesele, Vasilie sta retras, iară Mihu se mișca nerăbdător pe scaun. Marta era blîndă, deșteaptă și mai în voie bună decît de obicei.

După masă Mihu căută să fie singur cu Marta, iară ea nu-l ocoli.

Privirile lor se întîlniră, dar Mihu nu știa cum ar vrea și cum nu.

— Ce zici, Marto? grăi el, în sfîrșit.

— Ce să zic?... răspunse ea. N-aș vrea, taică. Dar o dată trebuie să fie, apoi ieși.

Marta rămase cîtva timp nemișcată. Ochii i se umplură de lacrămi. Ea ridică amîndouă mînile, își acoperi fața și își șterse lăcrămile din ochi.

— Doamne, cum trece vremea! zise ea, și ieși în urma tătîne-său.

IX

Era bîlciul de toamnă de la Sărata, unul din acele bîlciuri vestite, la care oamenii se adună pînă de peste noauă țări și noauă mări.

Cînd ziua de Sfîntul Dimitrie se apropie, pe coastele munților, prin înfundăturile văilor, de-a lungul Podgoriei, pretutindenea pe unde omul și-a întemeiat adăposturi, pînă la cele mai depărtate odăi de pe șes, lumea se pune în mișcare.

Sărata se începe de jos, de pe țărmurii rîului, unde se despart văile și se crucișează drumurile de țară, și se

întinde sus pe coaste pînă la plaiul întins, unde încă de joi se înșiră corturile neguțătorilor și cîrciumele însemnate cu steaguri în mai multe fețe. Vineri, drumurile de dimpregiur încetul cu încetul se umplu, și pînă seara zgomotul lumii adunate umple văile din fața coastei.

Dar bîlciul e mai ales o sărbătoare de întîlnire și de veselă petrecere. Lumea cea multă, oamenii ce vin, ca să vadă și să se arate, fetele și nevestele tinere, gătite ca de nuntă, flăcăii sprinteni și gata de a se prinde la horă, călușerii mlădioși și iuți la pas, întreaga lume veselă nu se aduna decît duminecă.

Duminecă lumea curgea mereu: unii urcau din sat, iar alții veneau despre munte.

În apropierea intrării despre munte, încă de sîmbătă seara se așezase un car cu patru boi, încărcat pe jumătate cu fîn. Duminecă dimineața fînul era descărcat și aruncat la proțapul carului, iar cei patru boi, dimpreună cu cinci juncani, rumegau împregiurul porșorului de fîn.

În carul deșertat era un fer de plug, cîteva coase, o peatră de rîșniță și, legate la un loc, mai multe lucruri de ferărie.

Miron ședea pe latura carului și privea cînd spre munte, cînd spre bîlci.

Marta era logodită cu Manea Vătafului, așa-i spusese cineva cu cîteva zile în urmă, și astăzi era să vie la bîlci, ca să cumpere darurile de nuntă și să se arate lumii.

Dorea să o mai vadă o dată.

Vremea trecea însă, soarele se ridica mereu pe cer, dară trăsura Mihului Saftei nu se ivea despre munte.

Miron de mult începuse a fi nerăbdător, dar fața îi rămînea plină de o liniștită oboseală și privirea i se muta încet de la un lucru la altul.

Citeodată el se ridica cumpătat și stătea timp îndelungat în car.

Cioarecii strîmți de aba, cămașa lungă pînă aproape de genunchi, cusută pe margine cu fire de mătase galbenă și încheiată la briu cu chimirul îngust, din care ieșeau prăselele groase ale unui cuțit, pieptarul albastru, cu cinci bumbi lățăreți, mînecile largi tivite tot cu

mătasă galbenă, pălăria lată, ce-i sta dată îndărăt, încît acoperea tot părul tuns și lăsa dezvăluită întreaga frunte rotundă și netedă, toată înfățișarea i se potrivea cu cumpătul mișcărilor și cu înțelepciunea ochiului. Din cînd în cînd, el își apuca musteața groasă, dar scurtă, cu buza de din jos și o netezea, apoi iarăși rămînea cu buzele strînse și cu fața nemișcată.

Marta era să se mărite. Era un lucru firesc să se mărite. Așa se petrec lucrurile în lume, iar nu altfel. Dar voia s-o mai vadă o dată, și atît!

În zadar aștepta însă, căci Mihu, care stătuse de gazdă la Pintea Dubăul, intrase despre sat și, pe cînd Miron privea nedumerit spre deal, trăsura lui Mihu și aceea a Dubăului traseră la umbra unui carpăn din apropierea pădurii de la dreapta. Mihu și Pintea săriră voinicește pe iarba uscată, iar nevestele se deteră jos și începură a-și scutura hainele și a și le potrivi pe trup.

Urmară apoi vorbele... că lumea e multă... că locul e frumos, că timpul e potrivit, în sfîrșit, după cum e obiceiul omului cînd sosește undeva.

— Acum voi plecați în căile voastre, că noi mergem să vedem cine, cum și în ce fel, zise Mihu în sfîrșit, poftind pe Pintea să meargă cu dînsul. Se putea ca, din întîmplare, să dea peste Manea. Era vorba ca deseară să vie cu toții la casa lui, apoi mai aveau să cumpere mai una, mai alta; nu-l puteau deci lăsa să-i caute de-a oarba prin tîrg.

Plecînd, Mihu și Pintea o luară cu pași măsurați spre partea unde lumea se înghesuia. Intrați apoi în bîlci, nu înaintau decît pas cu pas. Aci era un prieten, colo o rubedenie și iarăși în altă parte un cunoscut de mare cinste. Mereu steteau de vorbă. Pintea spunea, așa cam pe departe, cum adecă s-a întîmplat ca Mihu să fie la bîlci, iară Mihu, deși nu era tocmai în voia lui cea bună, simțea că umblă prin mijlocul lumii și zîmbea mulțumit.

Peste puțin se opreau la niște saci cu bucate, la o pereche de boi frumoși, la un cal trupeș, la un vraf de lemnărie; pentru ca vorba să fie scurtă, umblau ca prin tîrg.

Dar Pintea ducea pe Mihu tot spre partea de la deal, unde știa că va găsi pe Manea.

Cînd erau să treacă pe lîngă carul în care stătea Miron, Mihu se opri și începu să se învîrtească împregiurul juncanilor.

— Bună prăsilă, zise el, apoi se întoarse spre Miron, și rămase cîtva timp cu privirea ațintită la el.

— Cum ții juncanii? întrebă el.

— Nu-i vînd, răspunse Miron rece.

— Ce-ai dat pe ei? întrebă iarăși Mihu.

— Nu i-am cumpărat, răspunse iarăși Miron.

Mihu mai privi o dată sus la Miron, apoi se întoarse jignit, ca să plece mai departe.

Fața lui Miron se deschise. El puse mîna pe leucă, își dete vînt și, răzemîndu-se pe braț, se aruncă din car înaintea lui Mihu.

— Sunt de prăsila mea, zise el zîmbind cu bunăcuviință, și-i vînd, dacă sunteți doritori de a-i cumpăra.

Mihu era mulțumit.

— Nu tocmai, zise el, însă îmi plac juncanii și doream să le știu prețul. Îi aduci de departe?

— De la Vadu-Rău, răspunse Miron.

— Cum? tocmai de la cîmpie? întrebă Pintea uimit. Dară soiul pare a fi de munte.

— Așa-i! grăi Miron. Sunt prăsiți la munte, dar în urmă i-am adus la cîmpie.

— Așa mai înțeleg și eu! să ai noroc, nepoate! grăi Mihu, și plecă mai departe, iară Miron se aruncă din nou în car, apoi privi cîtva timp în urma celor doi oameni atît de cumsecade.

De la depărtare cam de-o sută de pași bătrînul se uită încă o dată îndărăt.

Miron tresări. Era ceva în privirea aceea...

Ce era... El cunoștea portul, portul satului în care petrecuse cele mai frumoase zile ale vieții sale; el cunoștea omul, îl văzuse adeseori la biserică.

„Mihu! zise el mișcat. Cum a îmbătrînit!“ Așadar, Marta era în bîlci, aici, aproape, poate cu totul aproape.

Cuprins de un viu neastîmpăr, el sta nehotărît în car; nu știa ce să facă; îi era oarecum frică și-i venea să plece numaidecît acasă. Deodată tresări, își lăsă mînile încet

în jos, își dete puțin trupul la stînga și rămase nemișcat și cu ochii ațintiți în depărtare.

De la dreapta, la depărtare ca de patru sute de pași, Marta trecea spre bîlci. Așa era, cum a fost, înaltă, cu pasul ușor, cu capul dat puțin înainte... și chipul tot acela, și părul tot așa și-l poartă. Dar pe sîn parcă nu mai e salba cea bogată, cătrinţa nu mai e bătută în fir și altița cusută în roșu și albastru e rară, numai presărată.

Miron privește ca la un lucru frumos și plăcut. Pare însă că s-ar fi așteptat la mai mult; parcă s-ar simți dezamăgit.

Cînd Marta se amestecă în mulțime, el sare din car și, cuprins de-o veselă și feciorească pornire, merge sprinten, cu pas iute și ușor, în urma ei. Pretutindenea, peste capetele oamenilor, o vede; se apropie, tot mai mult se apropie, și inima i se umple de îndărătnicie.

În sfîrșit, ea se apropie de horă și privește, iară el se pune în față cu ea, perdut în dosul oamenilor. El o vede acum de aproape, îi vede fața albă, ochiul mare și obosit, mîna străvezie, liniștita amărîciune pe buzele ei, o vede și iarăși tresare.

„Cît e de perită!" zise el înăbușit.

E perită, dar e frumoasă. Ochiul ia hrană și sufletul se desfată de privirea ei. O dată vrea să o vadă, și încă o dată, și o singură dată. A trecut ca o zi de primăvară, dar nu e mulțumit; e fericit, dar mulțumit nu e. Dintr-o clipă în alta fericirea îl face tot mai îndrăzneț.

Nu se mai poate stăpîni; dă cu cotul înainte și se așează astfel ca Marta să-l poată vedea, iară cînd, în sfîrșit, privirile lor se întîlnesc și rămîn mistuindu-se una pe alta, amîndoi stau încremeniți.

Farmecul ochiului, căldura gîndirii vărsate în o singură privire, tainica înțelegere între doauă suflete perite iarăși zidesc lumea risipită.

— Acum nu mai e timp pentru buna chibzuire: ei s-au văzut, ei trebuie să se întîlnească, să-și strîngă mîna, să schimbe o vorbă, să plîngă împreună. Trebuie, dar nu pot, căci lumea, și acum tot lumea îi desparte.

În deznădăjduirea sa, Miron aruncă Martei o privire hotărîtă și stăruitoare, iară Marta nu se mai gîndește

la nimic, ci-i aruncă Saftei vorbele: „Mă întorc numai-decît", și plecă cu moartea în suflet la carpăn, și de aci mai departe, spre pădurea de pe coaste.

Miron nu se mai întrebă dacă cineva îl privește, dacă lumea nu cumva bănuiește, ci, cu o mișcare pripită și fără de voie, pune mîna pe șerpar și pipăie cuțitul, apoi merge cu pas hotărît pe urma Martei.

Marta îl așteaptă la marginea pădurii și, cum îl vede venind, pămîntul îi arde sub picioare, iară cînd el este aproape, ea se dă un pas îndărăt, își pleacă trupul, își acopere fața cu amîndoauă mînile și începe să plîngă. Miron stete cîtva timp înaintea ei, dar nu o mai vedea decît ca printr-un văl des.

— Marto! nu plînge! zise el.

— Ah! cît am suferit! se tîngui ea înăbușită.

El se apropiă, îi apucă amîndouă mînile, le dete în lături și-i privi îndelung în fața plină de lacrămi. Încet, el o apropie apoi de sine, o cuprinse cu brațul drept, își puse capul pe sînul ei și rămase cîtva timp cuprins de amețeală.

Marta nu mai plîngea, ci sta cu vederea pierdută și dată în voia lui, amorțită și lipită de dînsul.

Într-un tîrziu, Miron o depărtă încet de la sine.

— Și eu am suferit, Marto! zise el! Mult am suferit. Și pe cînd tu te gîndeai la mine, eu umblam zile întregi în cale lungă dus numai de dorul tău și de amarul inimii mele. Atît de mult am suferit, Marto, și atît de mult mă deprinsesem cu suferința, încît mă cuprindea îngrozirea cînd mă gîndeam că am să mor odată și să nu mai sufăr. Dar acum, Marto, nu mai pot, nu mai vreau să port suferința, urmă el cuprins de patima bărbătească. Pentru ce să o port?

— Da, Miroane! zise Marta, rămînd cu ochii țintiți la pămînt înaintea lui.

Miron îi apucă iarăși mîna, o strînse, apoi grăi:

— Marto, vrei tu să vii cu mine?

Marta tresări, rămase cîtva timp turburată, apoi își ridică fața și privi drept în ochii lui Miron.

— Nu se poate, Miroane! zise ea cu un glas limpede. Mai bine mor.

— Tu vrei adecă să te măriți! strigă Miron.

— Nu vreau, Miroane! răspunse Marta ridicînd capul. Mai bine să mor.

Zicînd aceste vorbe, ea îl privi cîtva timp dusă, ochii iarăși i se umplură de lacrămi, apoi, deschizîndu-și brațele, se aruncă deznădăjduită și-i cuprinse trupul.

— Ucide-mă, Miroane! fă ce vrei cu mine! zise ea. Mie nu-mi mai pasă.

— Cît ești de frumoasă, Marto! zise el gînditor, apucîndu-i capul cu amîndouă mînile, apropiindu-l și depărtîndu-l iarăși de la sine.

Deodată el se îndreptă aspru și zise hotărît:

— Vino cu mine, Marto!

— Unde? îl întrebă ea speriată.

— Vino! zise el iarăși, apoi apucă mîna ei și merse cu ea afară din pădure și drept spre bîlci.

— Unde e tatăl tău? întrebă el.

Marta își scoase mîna din a lui.

— Știu ce vrei, Miroane! zise ea. Fă! dar apoi nu mă mai depărtez de la tine. Vino!

Ei plecară drept spre carpănul sub care Mihu, Pintea, Safta și soția lui Pintea așteptau cuprinși de viuă îngrijorare pe Manea și pe Mitrea, care se duseseră să caute pe Marta.

— Iacă-tă-o! strigă Safta cînd o văzu venind despre munte, voi să plece spre ea, dar rămase pironită cînd o văzu cu flăcăul înalt, pieptos și bălan.

„Miron!" își zise ea ca trezită din vis, și rămase răcită și secată de puteri.

Mihu făcu cîțiva pași înainte, apoi se opri și aștepta turburat.

Era flăcăul de la cîmpie cu care vorbise și nu înțelegea cum el ajungea a fi împreună cu Marta.

Marta se apropia ținîndu-și trupul drept. Fața-i era albă ca varul, dar liniștită și așezată.

— Tată! iacă Miron! zise ea.

Miron rămase cu ochii la pămînt înaintea bătrînului încărunțit înainte de vreme.

— Foarte bine! foarte bine! grăi Mihu, frecîndu-și mînile nedumerit și privind mereu cînd la Marta, cînd la Miron, cînd la Safta, ce grăbise înspăimîntată la

dînșii, cînd iarăși la Pintea, ce sta cîțiva pași în dosul lui, la dreapta.

Ar fi dorit să mai zică cineva ceva, dar nimeni nu găsea cuvîntul.

— Nene Mihule! zise în sfîrșit Miron. Știi că-ți iubesc fata: o cer de nevastă.

— Cum așa!? grăi Mihu speriat. Miron, oierul ce s-a dus în lume?... O ceri de nevastă? Cum așa? Marta e logodită.

— Taică! zise Marta. Nu zice că vrei, dacă nu vrei; dar să știi că-mi dai moartea sau viața.

— Mihule! îi zise apoi Safta. Nu știi tu ce-am suferit noi în doi ani de zile?

Mihu stătea în mijlocul lor și nu putea găsi nici un cuvînt.

Pintea se apropie de dînsul, îi puse mîna pe umăr și grăi cumpătat:

— Vere Mihule! Nu te dai după vorbele muierilor și bine faci. Marta e logodită și, chiar dacă-i vorba, o logodnă nu se strică așa ca din senin. Nu poți să te faci de rușinea tîrgului.

Mihu făcu un pas la dreapta, se întoarse spre Pintea și, ridicînd fruntea, îi privi în față, stete cîtva timp în luptă cu sine, apoi îi zise cu o hotărîre deznădăjduită:

— Ei! Mă fac! Mă fac de rușinea tîrgului! Mă fac de rușinea lumii! Mie, urmă el aprins, mie nu-mi mai poruncește nimeni pe fața pămîntului! Eu știu cît amar am răbdat!

Grăind aceste, el se duse la Miron, îi apucă mîna și-i zise cu căldură:

— Nepoate, iartă-mă!

Miron simți că ochii i se umplu de lacrămi. El ridică mîna bătrînului și o atinse cu fruntea.

*

„N-am spus eu că așa are să vie!“ zise Floarea lui Ciucur, cînd văzu că nunta satului tot se face.

BUDULEA TAICHII

I

De-mi părea bine?

Dar se-nțelege că-mi părea bine.

Cînd mi-l aduc aminte pe dînsul, mi se deslășoară înaintea ochilor întreaga lume a tinereților, cu toate farmecele ei, acuma perdute pentru totdeauna; și nici unul dintre noi toți, care împreună am trecut prin acea lume, nu poate să se gîndească la tinerețele sale fără ca să-i treacă, așezat, retras și întotdeauna înțelept, Budulea Taichii pe dinaintea ochilor, pentru că Budulea nu era numai al Taichii, ci și al nostru al tuturora.

Mie, îndeosebi, mi se cuvenea oarecare întîietate la împărțeala părerilor de bine, pentru că eu îl știam încă din copilărie și eram prieten chiar și cu Budulea cel bătrîn.

Nea Budulea, înainte de toate, avea un picior mai scurt decît cellalt și era un om scurt, gros, rotund la față și zîmbea mereu cînd vorbeai cu el. Fără de dînsul nu se putea nici un fel de veselie în sat la noi, fiindcă el cînta mai bine decît toți și din vioară, și din cimpoi, și din fluier, iară pe Huțu îl ducea întotdeauna cu sine, deoarece Buduleasa fugise cu un scriitor al satului, și nu putea să-l lase pe copil singur acasă. Cînd Budulea cînta din vioară, Huțu ținea cimpoile, iară cînd oamenii se săturau de vioară, Budulea schimba cu feciorul său. Fluierul îl purta Budulea totdeauna în șerpar; altfel

nu l-am văzut de cînd îl ţiu minte şi nici nu-mi pot închipui un Budulea făr' de fluier în şerpar.

La praznice şi la ziua numelui ştiam de mai nainte că are să ne vie Budulea cu mulţi ani, cu spor în casă şi cu belşug la masă: aşa m-am trezit eu; ce va fi fost mai nainte, nu ştiu.

Îmi aduc numai aminte că eram copil mic şi că priveam cînd la piciorul cel scurt al lui Budulea, cînd la Huţu, care şedea cu cimpoile într-un colţ al casei. Mai ţin apoi minte că i-am dat o bucată de plăcintă, că l-am bătut, fiindcă nu voia să-mi lase cimpoile, şi că era băiat bun, căci nu s-a supărat, deşi era mai mare decît mine.

În urmă, la şcoala din sat, mă bătea cîteodată el pe mine, dar nici atunci nu era supărat, deşi totdeauna eu mă legam de el.

Căci dascălul nostru era un om neobosit, şi fiindcă Budulea peste săptămînă mergea la lucru, el zicea mereu: „Măi Buduleo, nu mai purta şi copilul cu tine; pune-i o bucată de pîne în traistă şi trimite-l la şcoală, ca să-mi bat şi eu capul cu dînsul". Iară Budulea era om cuminte şi înţelegea că dascălul nu are altă treabă decît să-şi bată capul cu copiii oamenilor. Un singur lucru îl mai punea pe gînduri: parcă tot nu-i venea să creadă că şi Huţu are să înveţe carte.

Cînd eu începusem a umbla la şcoală, Huţu era printre băieţii de care îmi era frică.

Îl văd parcă şi acum umblînd cu o vergea în mînă pe dinaintea băncii şi privind de la înălţimea diregătoriei sale de „cenzor" cu o strașnică neîndurare asupra noastră, care nu străbătuserăm încă în adîncimile tainicului „Buki-az-ba" şi nu ştiam că „ mizlete ije-ludiiăr" va să zică „milă".

Povăţuit de mîna lui am trecut aceste adîncimi pe nesimţite.

Întorcîndu-mă acasă după cele dintîi ceasuri petrecute la şcoală, sufletul îmi era plin de minunăţiile ce văzusem. Închipuirea mea de copil era prea slabă spre a putea aduna atîta sumedenie de copii la un loc, şi toţi aceşti copii, pe care îi văzusem acum în aievea, şedeau tăcuţi, nemişcaţi şi cu ochii ţintiţi la învăţător:

îmi era ca și cînd m-aș fi întors din altă lume, și cînd maica mă întreba ce-am văzut la școală, în uimirea mea nu știam să-i spun altceva decît c-am văzut pe Huțu lui Budulea plimbîndu-se cu bățul în mînă și că acum nu-l mai cheamă Huțu, ci Mihail Budulea, ca pe taicăsău cel cu cimpoile.

Și, fiindcă eram nerăbdător și doream să văd iar pe Huțu cu bățul, m-am dus și după prînz la școală. Simt și acum adînca dezamăgire ce mă cuprinsese cînd văzui pe un alt băiat cu vergeaua, căci în zadar, atît de strașnic ca el nu mai era nici unul.

Dar peste puțin iar a venit Huțu, ne-a luat pe noi, care eram mai mici, și ne-a scos afară, iară după ce ne-a scos afară ne-a pus în rînduri și ne-a întrebat dacă știm să stăm într-un picior. Eu am stat mai bine și mai mult decît toți ceilalți băieți; pentru aceea eram foarte fericit și, întorcîndu-mă acasă, i-am arătat mamii cum zice Huțu ca să stai într-un picior și i-am spus că Huțu e cel mai mare în școală și că a vorbit cu mine și c-a zis că eu stau mai bine decît toți ceilalți într-un picior.

După aceea m-am dus iar la școală. Mama-mi dăduse două pere, una pentru mine, alta pentru Huțu. Eu le-am păstrat pe amîndouă pentru dînsul; dar am plecat plîngînd de la școală și plîngînd am ajuns acasă, fiindcă el nu le ceruse de la mine, iară eu nu îndrăzneam să i le dau.

Și fiindcă prea eram nenorocit, mama a trimis pe Barbura să aducă pe Huțu, pentru ca să-i dau cele două pere: iară de aci înainte, mergînd la școală, el trecea totdeauna și mă lua și pe mine.

Pus fiind astfel sub ocrotirea celui mai strașnic dintre „cenzorii" din școală, nu mă mai temeam de nimeni și de nimic.

Știam, afară de aceasta, că și eu trebuie să mă fac odată ca Huțu, și pentru aceea îi prindeam apucăturile și, înainte de toate, din copil neastîmpărat ce eram, mă făcui un băiat așezat și înțelept ca dînsul. Nu-i vorba, el era tot mai așezat și mai înțelept decît mine; dar cînd îl vedeam pe el zicînd *Tatăl nostru*, cîntînd irmosul ori citind *Apostolul* în biserică, inima îmi bătea

mai tare, căci un glas tainic îmi șoptea: „Și tu vei fi odată ca dînsul". Mergeam dar totdeauna cu el, de el ascultam totdeauna și la dînsul căutam scăpare cînd eram năpăstuit.

Căci Huțu era puternic, pentru că dascălul nu ținea la nimeni mai mult ca la dînsul.

Iară dascălul avea cinci copii, care toți cinci erau fete. Neli era cea mai mare și avea obiceiul să sară peste bănci. Livia era cît mine și vorbea totdeauna pînă ce dascălul n-o punea în genunchi; Veturia ședea între băieți și se cotea cu ei, iară Mili abia știa să umble și nimeni n-avea voie s-o poarte în brațe afară de Huțu, pe care dascălul îl însărcinase cu purtarea de grijă pentru dînsa. Pentru aceea nici Mili nu voia s-o poarte altul de mînă ori s-o ție în brațe și plîngea cînd el se depărta de dînsa; cîteodată numai, cînd Huțu voia să se joace de-a mingea cu ceilalți băieți, mi-o lăsa mie, iară eu vorbeam cu ea, o purtam de mînă, o țineam în brațe și eram foarte fericit.

Eu m-am dus apoi la școlile cele mari din oraș, iară cînd m-am întors, peste un an, acasă, Huțu era tot mare, dar îmi părea mai puțin strașnic. Nu-i vorba, și acum zicea *Tatăl nostru*, cînta chiar în strană și citea *Apostolul* în biserică, și acum purta pe Mili, ba chiar și pe Linica cea mică în brațe; el cu toate astea îmi părea cam prost, ba cîteodată chiar grozav de prost. Dar tot țineam la el, fiindcă era băiat domol și intra totdeauna în voile mele.

Dacă însă acum Huțu îmi părea mie grozav de prost, eu îi păream lui grozav de înțelept.

Într-o zi el însuși mi-a mărturisit-o aceasta, deși numai așa — cam pe departe.

Eram în pădure; adunaserăm alune și el mi le spărgea, luînd din cînd în cînd cîte una și pentru sine.

— Uite — îmi zise el nedumerit — taica zice că dascălul zice să mă duc și eu la școală la oraș ca să mă fac dascăl: ce crezi tu, aș putea să învăț acolo cu voi?

— Pentru ce nu?

— Vezi că nu știu ungurește, răspunse el, privind deznădăjduit la mine.

— Ai să înveți.

— Dar cum să învăţ, cînd dascălul vorbeşte numai ungureşte şi eu nu înţeleg nimica din cele ce zice?

— Aşa-i! răspunsei, înţelegînd acuma şi eu că în adevăr Huţu e cu mult mai prost decît ca să poată înţelege pe dascălul cel unguresc, care nici nu e dascăl, ci profesor.

Altfel, eu ştiam de mult că e vorba ca Huţu să meargă la şcoală. Căci dascălul nostru era un om neobosit, iară Budulea ţinea foarte mult la el.

Încă de demult Nea Budulea era nemulţumit. Îl vedea pe Huţu citind din carte ori scriind fel de fel de lucruri pe hîrtie şi nu-i prea venea să creadă că toate sunt aşa cum i se par lui. Tot mai înţelegea ca omul să scrie şi ca să ştie ce a scris el însuşi, fiindcă aceasta nu era decît un fel de răboj. Cînd vedea însă pe Huţu citind din carte ceea ce au scris alţii, îl cuprindeau îndoielile şi-i zicea de obicei: „Ba să mă ierţi; asta o ştii pe de rost". Huţu îşi dădea silinţa să-l lămurească şi să-i arate şi lui cum se citeşte; însă cînd Budulea se uita la slovele încurcate, îl cuprindea un fel de ameţeală, fiindcă era peste putinţă ca cineva să le descurce. Într-o duminecă Budulea i-a zis lui Huţu: „Ia scrie numele meu pe hîrtie". Huţu a scris cu slove mari: Lăpădat Budulea, locuitor din Cocorăşti.

— Şi acum, dacă cineva se uită aici, ştie el că e numele meu?

— Da, taică.

— Cum aşa?

— Apoi vezi: Vede că e *ludi* şi *iăr* şi zice *Lă-pocoi* şi *iăr* şi zice *pă*, adecă *Lăpă*, *dobro-az-tfert* şi zice *dat*, ceea ce face *Lăpădat*.

Budulea asculta cu mare băgare de seamă, deşi nu înţelegea nimic. Dar, după ce s-a văzut singur, el a luat plumbul şi a început să înveţe a-şi scrie numele. L-a scris o dată, l-a scris de două, de zece, cu atît mai bine înţelegea că se poate să înţeleagă şi altul ceea ce scrie, pentru că de cîte ori suna într-un fel, el scria aceeaşi slovă. El a luat apoi caietul lui Huţu şi cu mare părere de bine a văzut că slovele pe care le-a scris sunt şi în caiet. Acu parcă înţelegea că este cu putinţă ca unul să citească ceea ce au scris alţii, fiindcă toţi cărtu-

rarii scriu într-un fel. Dar tocmai pentru aceea iar îl cuprinse amețeala. Această înțelegere între un număr nesfîrșit de oameni îi părea un lucru mai presus de închipuirea omenească. Era dar cu putință ca ceea ce a scris unul acum o sută de ani alții să citească astăzi? La asta nu s-a gîndit niciodată. Era cu putință ca doi oameni care nu se pot înțelege prin grai viu să se înțeleagă în scris, și dacă ungurul ori neamțul nu știe românește, el nu are decît să scrie, pentru ca să-l înțelegi ce vrea să zică.

El însă tot nu înțelegea cum e aceasta cu putință.

— Măi Huțule! ia scrie-mi tu mie pe hîrtie: cimpoi, vioară și fluier.

După ce Huțu scrise cuvintele, Budulea privi lung la ele, lung și nedumirit, pentru că cimpoile nu asemănau de loc a cimpoi și vioara îi părea tocmai ca fluierul.

— De unde să știu eu că aici stă cimpoi și vioară? întrebă el.

— Pentru că e „cerf-ije-mislete-pocoi-on-ije".

— Nu înțeleg. Știu că la răbuș tragi o crestătură, și asta vrea să zică o zi de lucru ori o oaie, tragi o cruce, și asta vrea să zică un car de pietriș ori un berbec. De unde știi tu că tocmai așa se scrie cimpoile?

— Așa sună slova.

— Cum sună?

— Fiindcă e cimpoi, scriu *cerf* și *ije* și *mislete*, ca să fie „cim", iară după aceea *pocoi*, *on*, *ije* ca să fie „poi".

Budulea parcă iar înțelegea. Dar lucrul îi părea grozav de greu, căci dacă toată slova avea un sunet, atunci, fiind grozav de multe sunete, trebuiau să fie și grozav de multe slove.

— Și tu înțelegi orice carte?

— Înțeleg, taică.

— Și dacă un om foarte cuminte ar fi scris ceva, tu poți citi?

— Pot, taică.

— Dar atunci tu ești tot atît de cuminte ca el.

— Adecă nu, taică.

— Ce știi tu! răspunse Budulea. Ești încă prost și copil, dar tot atît de cuminte ca el.

Şi fiindcă Huţu era acum atît de cuminte, el nici nu mai avea pentru ce să umble la şcoală, ci trebuia să meargă la lucru, căci popă n-avea să iasă din el; destul că ştie să scrie, să facă socoteală pe hîrtie, să citească în toate cărţile, ba chiar şi să cînte în strană. Pe el nu mai putea să-l înşele nimeni, ba putea să ajungă chiar şi preţitor la casa satului şi să adune birul de pe la oameni.

Mai ales de cînd avea copil la şcoală, Budulea mergea totdeauna la biserică, şi chiar dac-ar fi fost singur la biserică, el avea locul lui, tocmai în fund, lîngă muieri, iară cînd Huţu cînta sau citea *Apostolul*, Budulea îşi încopcia mînile pe piept, privea o dată la dascăl şi rămînea cu capul plecat.

Dară cu dascălul n-ar fi îndrăznit niciodată să prindă vorbă, fiindcă se simţea prea jos spre a cuteza să supere pe un om atît de învăţat cum era jupînul învăţător Pantelemon Clăiţă, un om scurticel, iute la vorbă, cu mustaţa groasă şi cu sprîncenele dese. Nici nu se cuvenea să-l supere, fiindcă dascălul Clăiţă era om neobosit, avea totdeauna de lucru şi nu putea să-şi piardă vremea cu orişicine.

Însă în cele din urmă tot trebuia să meargă la el, ca să-i mulţumească pentru învăţătura lui Huţu şi să-i spună că, iacă, Huţu a crescut mare, ştie mai mult decît toţi băieţii din sat şi trebuie să meargă la lucru.

Îi era greu să se hotărască, şi au trecut mai multe dumineci pînă ce a putut să prindă destulă inimă, mai ales că nu putea să meargă cu mîna goală şi trebuia să aştepte pînă ce vin strugurii pîrgavi, cea mai potrivită cinste pentru un dascăl ca Clăiţă.

— Aşa-i, zise dascălul, e băiat foarte înţelept şi trebuie să meargă la lucru. Pentru că să vezi d-ta: omul trebuie să înveţe a munci ca să poată trăi. Nu e şcoala cum ar trebui să fie, căci atunci ar învăţa toţi copiii la şcoală şi n-ar mai trebui să-şi mai piardă vremea pe la ţarină. Dar ce să-i faci? Am grădiniţa ce mi-a lăsat-o satul şi i-am învăţat să pună sămînţă, să facă altoi, să poarte grijă de stupi, să pună cartofi, fasole, morcovi şi pătrunjel, să sădească varză şi tutun, să poarte grijă de viţă, ba la anul am să-i pun chiar la praşilă,

pentru ca încă de mici să știe cum se cîștigă pînea de toate zilele. Dacă satul mi-ar da o bucată de țarină, i-aș învăța și celelalte lucruri. Pentru că să vezi d-ta: dascălul trebuie să știe tot și, dacă nu știe, trebuie să învețe, fiindcă sunt cărți în care stau toate aceste, și eu aș învăța copiii așa cum stă în cărți, adecă mai bine de cum se obișnuiește la prostimea noastră de astăzi. Afară de aceste am casă grea, cinci fete, care cresc în fiecare zi, și nici un băiat, și satul ar trebui să se gîndească și la mine. Ba acum se gîndesc să mai facă și o a doua școală în sat, fiindcă ar fi prea mulți copii la mine. Dar cine a adunat copiii la școală? Eu. Adicătelea în loc să mă plătească mai bine, fiindcă dau învățătură la mai mulți copii, se pun să ia copiii adunați de mine și să-i dea la altul. Pentru că să vezi d-ta:

Dascălul e cel mai mare lucru în sat, cel mai mare lucru în țară, pentru că el învață pe copii cum să vorbească, cum să se poarte, cum să înțeleagă lucrurile și cum să lucreze ca să-și cîștige pînea cea de toate zilele, și dacă dascălul e prost și nu-i învață bine, toate merg rău în țară. Înțelegi că tot omul ar voi să fie dascăl și că eu nu mă plîng; însă, îți spun eu d-tale, nu este cu putință să fie doi dascăli în sat, pentru că n-au din ce să trăiască amîndoi și pentru că închipuiește-ți d-ta ce încurcătură se face în sat cînd unul îi învață pe copii într-un fel, iar cellalt într-altfel.

Budulea ascultase tot timpul cu încordată luare-aminte; dacă s-ar fi aprins casa în capul lui, el n-ar fi îndrăznit să se miște ori să grăiască cea mai scurtă vorbă măcar: Așa este!

— Un lucru ar fi mai cu putință, urmă dascălul mulțumit. Ca să fie un dascăl mare și unul mic, adecă unul întîi, altul al doilea, care nu învață decît ceea ce-i spune cellalt.

Budulea se simțea foarte înțelept, fiindcă era în stare să înțeleagă ceea ce zice Clăiță; el îndrăzni dar să adauge:

— Unul plătit mai bine, iară altul mai slab.

— Da! Unul plătit mai bine. Astăzi nu e oare tot cam așa? Pentru că să vezi d-ta: copiii din școală sunt despărțiți în mai multe căprării, cum am zice, și eu nu le dau învățătură decît celor mai grei la minte; ceilalți

învață de la băieții mai mari, cum e Huțu. Și înțelegi d-ta că satul ar face mai bine dac-ar lăsa lucrurile așa cum sunt și ar pune în loc de al doilea dascăl pe Huțu, fiindcă n-ar trebui să-i plătească mult.

Budulea rămase încremenit. Huțu dascăl? Nu știa dacă visează ori Clăiță vorbește într-aiurea.

— Nu se poate, zise el. Huțu e prost; îl știu eu: e copilul meu.

— D-ta nu înțelegi, urmă iar dascălul. E bun Huțu. Pentru că să vezi d-ta: spre a putea să fii dascăl, se cer trei lucruri: întîi o carte de botez, a doaua un atestat că ești absolut preparandist, a treia să cunoști cele opt glasuri și podobiile, a patra să știi tipicul; toate celelalte le înveți din carte. Lui Huțu nu-i lipsește decît atestatul; le are toate celelalte. Ar trebui să meargă la oraș, să stea doi ani, cum am stat și eu, și să-și ia atestatul.

Budulea se ridică în picioare. Începea să înțeleagă că învățătura prea multă cam smintește capul omului și parcă-i era frică să mai stea cu dascălul.

— Eu — urmă dascălul — sunt feciorul paraclisierului de Văideni. M-am trezit trăgînd clopotele, aprinzînd și stingînd lumînările în biserică și purtînd cădelnița după popa. Am învățat apoi să cînt în strană și să citesc și, cînd eram de douăzeci și unu de ani, m-am dus să fac preparandia. Huțu știe mai mult decît știam eu atunci fiindcă le-a învățat toate de la mine. Apoi nu e decît de 15 ani și trebuie să meargă să-și ia atestatul, pentru că, îți spun eu: nu primesc alt dascăl în sat decît pe unul care a învățat la mine.

Budulea nu mai avea timp de perdut. Dascălul Clăiță zicea că trebuie, și așa nu mai încăpea nici o vorbă. Gata dar de a lua pe Huțu să-l ducă numaidecît la oraș, el plecă spre casă.

Însă pe drum începu iar a se nedumiri. Tot îi părea peste putință ca feciorul lui să umble la școlile cele mari și să se facă chiar dascăl: fără îndoială, Clăiță era smintit de învățătura cea multă, pentru că Huțu era prost și nici n-avea din ce să trăiască la oraș. Cuprins de aceste nedumiriri, Budulea își schimbă drumul. Mai era un om înțelept în sat; voia să vadă ce zice acela.

El veni dar la mine și-mi spuse cum s-au petrecut lucrurile, cum a învățat să-și scrie numele, cum s-a încredințat că Huțu în adevăr știe să citească în toate cărțile, cum s-a dus la dascălul și apoi îmi înșira îndeamănunt cuvintele pe care i le grăise Clăiță.

— Așa este, jupînul învățător are dreptate, îi răspunsei acum și, ca să-l încredințez, îi arătai atestatul meu și-l citii, în ungurește, cum era scris.

— Nu se poate citi asta în românește? mă întrebă el după ce privi îndelung la tipăritură.

— Fără îndoială, zisei, și începui a traduce testimoniul.

— Nu zic eu? strigă el cuprins de o bucurie pe care atunci nu puteam încă s-o înțeleg. E ca răbușul: n-ai decît să faci crestătura, pentru ca tot omul să știe că nu e berbec, ci oaie. Dascălul are dreptate: trebuie să mergem la școală!

În zadar îi spunea Huțu că el nu poate să învețe la școală pentru că nu știe ungurește; Budulea răspundea:

— Tu ești prost; nu știi încă ce știi și ce nu știi; vei vedea tu cînd vei fi acolo; n-ai decît să te uiți în carte, ca să știi tot, afară de cele opt glasuri, de tipic și podobii; toate celelalte se învață din carte: ai să mergi la școala la care umblă și el, pentru că acolo se dă *tistas* într-un an, apoi te întorci acasă și ești dascăl.

Știa tot satul că Huțu are să meargă la școala în care învăț eu și că are să se întoarcă dascăl, deși eu voiam să mă fac popă.

Ne-am dus apoi la oraș, adecă nu ne-am dus, fiindcă eu plecasem cîteva zile mai nainte, iară dascălul Clăiță venise cu Budulea și cu Huțu în urmă, dar ne-am întîlnit în oraș.

Dascălul era foarte necăjit. Lumea se stricase cu desăvîrșire și directorul de la preparandie nu voia să-l primească pe Huțu fiindcă era o lege noauă, ca să nu primească decît pe aceia care au făcut patru clase primare.

Budulea era, dimpotrivă, așezat și vesel. Îi părea bine că nu l-au primit pe Huțu la preparandie: voia să-l dea la școala unde eram și eu.

Huțu, în sfîrșit, era nenorocit. Dascălul îi dăduse niște pantaloni roși, un surtuc petecit și o pălărie pur-

tată, pentru că acum nu mai putea să umble în straie țărănesc. Nu i se potriveau de loc hainele; el însuși nu se simțea bine în ele; îi era rușine parcă de lume și pășea lat și ținîndu-și mînile depărtate de trup, pentru ca nu cumva, umblînd, să-și roadă mînecile și pantalonii. Erau hainele în care umblase odată dascălul; și-l treceau fiorii cînd se gîndea că acum el însuși le poartă și le strică. Apoi atît îl purtaseră pe la Ana și Caiafa, încît se zăpăcise, bietul, cu desăvîrșire.

Eu eram fericit. Acum atîrnau toate de mine, fiindcă eu cunoșteam pe profesorul de a treia clasă primară și puteam să-i duc la dînsul, și să-i recomand, și să-i spun că Huțu e din sat de la noi, și că e un băiat prea cumsecade.

— Ia să ne mai gîndim nițel, grăi dascălul Clăiță muncit de gîndurile grele. Nu se poate ca Huțu să umble la școala ungurească. Învață ungurește, și un dascăl nu trebuie să știe ungurește.

— Un dascăl trebuie să știe tot, răspunse Budulea.

— Tot, afară de ungurește. Asta-i limbă calvinească și papistășească, și îndată ce-o înveți, te zăpăcești. Îți spun eu: am văzut pe alții. Pentru că să vezi d-ta: noi, românii, trebuie să știm românește, și dacă învățăm ungurește, ne facem unguri și nu mai suntem români cumsecade. Asta stă chiar în gazete. Și pentru aceea, dacă dascălul știe ungurește, îi învață și pe copii și le strică mințile.

— Eu cred, răspunse Budulea, scoțîndu-și nerăbdător fluierul din șerpar, că învățătura e limba, și cu cît mai multe limbi știe omul, cu atît mai învățat este. Uite, la fluierul meu sunt șase borte, și cînt mai bine pe el decît pe unul care nu ar avea decît o singură bortă; așa e și omul: cîte limbi știe, de atîte ori e om.

Și Huțu voia să umble la aceeași școală cu mine fiindcă se gîndea să șadă lîngă mine și să mă întrebe totdeauna cînd nu înțelege ceva. Dar el o dată cu capul n-ar fi îndrăznit să grăiască.

— Așa-i, zise dascălul, mîngîindu-se cu speranța că într-un an Huțu tot n-are să învețe ungurește, ba că are să uite în urmă și ceea ce va fi învățat.

Cînd era să intrăm la d-nul profesor, deterăm de o noauă greutate. Huțu nu voia de loc să intre. În zadar îi spuneam că trebuie să fie și el, ba mai ales el, de față; zicea să intrăm noi și să vorbim cu profesorul, că el merge apoi la școală. Dar, la urma urmelor, Huțu era băiat înțelept: el își călcă pe inimă și intră cu noi.

Profesorul Wondracek era un om vesel și, cînd intrarăm, se vedea că-i pare bine, fiindcă rîdea din toată inima. Dascălul Clăiță și Huțu rămaseră lîngă ușă, iar eu înaintai cu Budulea și-i spusei d-lui Wondracek că, iacă, ăsta e Budulea, cimpoiesul dela noi, care are un băiat, pe Huțu cel de lîngă ușă, care pîn-acum a umblat la școală la dascălul Clăiță și acum voiește să fie primit.

— Da, d-nule, răspunse d-l Clăiță, făcînd un pas înainte. La noi a mers și s-a purtat bine.

— Și știe tot, adăugă Budulea. Mă rog, jupîne învățător, să spui ce știe Huțu, Mihail Budulea îl cheamă, fiindcă mi-e copil, iară mie îmi zic Lepădat; îi sunt tată. Spune, te rog, ca să știe și domnul ce-a învățat Huțu.

Dascălul Clăiță era foarte învățat, dar nu era deprins a vorbi cu dascălii papistășești și nici nu-i plăcea să stea față cu ei. Îi venea deci cam greu să se tălmăcească cu d-nul Wondracek, un om care nici nu știa românește, ci vorbea de-ți venea să fugi mîncînd pămînt. Acum era însă vorba de învățătura ce-i dăduse lui Huțu; el făcu dar un al doilea pas înainte și grăi așezat:

— Eu cred că d-nul profesor îl va întreba la examen. Pentru că să vedeți d-voastre: eu nu știu ce se cere la școala de aici, și d-nul profesor, care știe, nu are decît să-l întrebe pe el, ca să vadă dacă știe destul, prea mult ori prea puțin.

El sări speriat la o parte. Numai acum băgase de seamă că stă pe covorul ce era întins pe jos. Dar dascălul Clăiță, intrînd o dată în foc, nu-și pierdea lesne sărita.

— Pentru că să vedeți d-voastre — urmă el — la noi se învață tot ceea ce trebuie să știe un om ca să poată trăi cum se trăiește la sat: aici se cere altceva. Fără îndoială, mai puțin, dar altceva, ce poate că noi nu știm, fiindcă nu avem nevoie să știm și nu este bine ca

omul să învețe lucruri ce nu sunt de nici un folos, deoarece pierde vremea în care trebuie să învețe lucruri folositoare. Așa se obicinuiește la noi, la românii ortodocși, fiindcă eu sunt ortodox și băiatul de asemenea.

D-nul Wondracek privea în tot timpul cînd la unul, cînd la altul dintre noi și părea foarte vesel, deoarece își stăpînea rîsul.

De cînd auzise cuvîntul examen, Huțu uitase și surtuc și pantaloni și stătea încordat la locul său, iară acum înainta cu pași hotărîți și băgînd bine de seamă ca nu cumva să o pață ca dascălul Clăiță, apoi se opri tocmai la marginea covorului, stînd drept ca un par înaintea d-lui Wondracek și ațintindu-și ochii la buzele lui.

D-l Wondracek privi cîtva timp la el și parcă era supărat, fiindcă nu-i mai venea să rîdă.

— Știi ungurește?

— Nu știu.

— Știe, domnule! zise Budulea nerăbdător.

În zadar spunea dascălul Clăiță că n-a învățat decît a citi; în zadar spuneam chiar eu că nu înțelege nimic, căci Budulea îl ruga pe d-nul Wondracek să-i dea o carte ungurească și va vedea ce știe.

— Nu știe să vorbească, d-le, dar înțelege din carte.

Profesorul Wondracek iar se făcu vesel, îi dete lui Huțu o carte ungurească, pentru ca să vadă cum citește și cum rostește vorbele.

Huțu începu să citească cu glas tare, răspicat și arătînd deslușit fiecare comă, fiecare punct.

Îl văd parcă și acuma pe Budulea. El stete nițel încremenit, apoi se apropie încet de d-nul Wondracek, îl atinse de mînecă și-i șopti uimit:

— Știe, d-nule, chiar și să vorbească.

Acum d-nul Wondracek nu-și mai stăpîni rîsul. Dar tot în zadar își dete și el silința să-l facă pe Budulea să înțeleagă că Huțu nu știe decît să citească ungurește, căci în loc de a-l lămuri, îl făcea din ce în ce mai încurcat. Și se vede că d-lui Wondracek îi plăcea încurcala lui, fiindcă nu-l mai slăbea. Mai puse cîteva întrebări lui Huțu, ca să vadă ce știe din celelalte, apoi iar se legă de Budulea cel bătrîn, care-i plăcea mult, deoarece

era scurt, gros, șchiop de piciorul stîng, rotund la față și zîmbea cînd vorbeai cu el.

— Băiatul nu știe mult — zise el în sfîrșit — dar îl primesc, fiindcă e feciorul d-tale, și dacă va fi silitor, are să treacă examenul. E destul de mare, adăugă el așezat, pentru ca să înțeleagă că-i șade rău între copii dacă nu învață bine, pentru că atunci e ca măgarul între oi.

Atît îmi trebuia și mie.

Întrebați dacă-mi părea bine?

Dar se înțelege că-mi părea bine: nici nu mai mergeam, zburam spre casă, pentru că Huțu trebuia să locuiască cu mine; el era și trebuia să rămînă sub scutul și povățuirea mea. Și cum mergeam, eu mergeam iute, fiindcă eram fericit, dascălul Clăiță grăbea, fiindcă era om neobosit, Budulea cel bătrîn schiopăta sprinten și pe mărunțite cu noi, fiindcă nu-și mai găsea rostul și ar fi voit să afle vreun om ca să-i spună cele petrecute, și numai Huțu venea așezat și cu pașii măsurați în urma noastră, ca și cînd nici n-ar ști de ce e vorba.

— Vino, măi, mai iute, îi zisei eu nerăbdător.

— Lasă, că vă ajung eu, răspunse el zîmbind.

II

Eram cinci inși la precupeața Lenca Liuchici și aveam două paturi și o masă, iară Huțu se culca pe jos, fiindcă taică-său îi adusese o saltea cu paie, două perini, o velință, trei rînduri de albituri, două pînі mari, un săculeț de fasole, altul cu făină de mămăligă și o bucată de slănină, ca să-i fie pe două săptămîni. Seca Lenca avea două fete și un copil, era sîrboaică și vindea pește în piață; ea se certa totdeauna pe sîrbește cînd era acasă, și pe românește în piață, dar altminteri era femeie bună și ținea la noi, fiindcă eu și Ioța îi plăteam și cu mîncarea, iară ceilalți doi, care erau preparanzi, și Huțu îi plăteau pentru pat și pentru locul saltelei, mai avînd ca să le fiarbă, din al lor, și de mîncare, cînd aveau cîte ceva. Huțu nu plătea decît pe jumătate, adecă șaizeci de creițari pe lună, fiindcă

îi aducea în toate dimineţile coşurile cu peşte verde şi pe cel cu peşte uscat, făcea foc, mătura în casă, spăla vasele, căra apă şi aducea iar coşurile acasă, cînd se însera, şi atunci mă duceam şi eu să-i ajut, pentru că îmi plăcea să port coşul cu peşte, şi peştele mirosea frumos.

Aşa se petreceau lucrurile pe vremea aceea, şi vremile erau atunci minunate.

Budulea cel cu fluierul în şerpar venea în toate vinerile şi ne aducea cîte ceva de acasă. El pleca de joi şi venea încet, dar totdeauna cu traista plină. Iară cînd întîlnea vreun drumeţ, prindea vorbă cu el şi, dacă drumeţul nu-l întreba, el îi spunea fără să fie întrebat: „Mă duc şi eu la oraş, fiindcă am un fecior la şcolile cele mari. Are să iasă dascăl. Eu sunt Budulea, cimpoieşul de la Cocorăşti." Iară Seca Lenca se bucura totdeauna cînd joi de cu seara ne pomeneam cu el, pentru că Budulea ştia o mulţime de minciuni şi niciodată nu venea cu mîna goală. Vineri după amiazi Budulea iar se întorcea acasă şi le spunea drumeţilor c-a fost la oraş, fiindcă are un fecior la şcolile cele mari.

Dar după ce se întorcea acasă, Budulea se făcea trist. De cînd avea şi el un fecior la şcolile cele mari, se gîndea mereu că, oare ce poate să se fi ales de Safta; nu se putea el bucura aşa singur, cînd şi ea trebuia să se bucure cu el dimpreună. Şi cînd se gîndea cum s-ar bucura Safta dac-ar afla că feciorul ei are să fie dascăl, ochii i se umpleau de lacrămi şi credea că, moartă să fie, ar scoate-o din pămînt.

Şi pentru aceea Budulea nu-şi mai găsea tigna de mai nainte şi era mereu dus în drumuri.

Apoi a venit peste cîteva săptămîni dascălul Clăiţă şi cu Budulea şi cu nevasta lui Budulea, care era mama lui Huţu, şi părea acum mai bătrînă decît Budulea.

Dascălul era foarte aşezat, ca şi cînd ar sta înaintea episcopului. Budulea rîdea în el, ca omul care a făcut o poznă din cele mai bune, iară Buduleasa era nerăbdătoare, ca şi cînd ar fi stat pe spini şi jeratic.

Dar ziua aceea nu era vineri, şi noi eram la şcoală. Budulea s-a gîndit dar să vie ca să-l ieie pe Huţu

și să-l ducă acasă, dar să nu-i spuie nimic, pentru ca să vadă ce zice.

Fiind însă că noi eram în clasă și profesorul ne vorbea tocmai despre cele patru părți cardinale ale universului, Budulea a deschis ușa, a băgat capul prin deschizătură și-a strigat tare:

— Măi Budulea taichii!

De-atunci a rămas Huțu „Budulea Taichii".

D-nul profesor Wondracek a sărit mînios, fiindcă Huțu s-a ridicat și-i zis:

— Noi suntem, domnule profesor! iară băieții au început să rîdă.

Dar cînd Budulea a intrat, a zis „Vreau să-l duc acasă, ca să vadă pe maică-sa", domnul Wondracek nu mai era mînios și mi-a dat și mie voie să plec, fiindcă și eu voiam să văd pe mama lui Huțu.

Huțu însă nici acum nu mergea iute.

El era băiat de cinci ani cînd plecase maică-sa; o ținea bine minte și, precum a așteptat zece ani ca să o vadă, mai putea să aștepte încă cinci minute.

Cînd am ajuns apoi acasă, la Seca Lenca, dascălul era mișcat, Budulea iarăși rîdea în el. Seca Lenca stătea cu fetele ei privind ca la o minune; iară eu nu cunoșteam pe mama lui Huțu, fiindcă n-o văzusem niciodată.

Huțu o cunoștea și s-a dus să-i sărute mîna, dar ea n-a primit, ci i-a zis că s-a făcut mare și s-a uitat la el. Și el s-a uitat la ea și i-a zis că a îmbătrînit. Apoi n-au mai zis nimic, ci au stat față în față și s-au uitat amîndoi așa în vînt.

— Nu-ți pare bine că vezi pe maică-ta? a grăit atunci Budulea apropiindu-se.

— Îmi pare bine, taică, a răspuns Huțu, și și-a băgat mîna în buzunarul pantalonilor.

După aceea Huțu a ieșit afară și a început să plîngă, iară maică-sa a ieșit după el, ca să plîngă și ea; am început să plîng și eu, fiindcă nu mai văzusem pe Huțu niciodată plîngînd. Dar Budulea rîdea acum și se uita la noi; pentru aceea am ieșit și eu afară și, cînd am văzut că Huțu plînge, iar mumă-sa îl ține în brațe și-l sărută, m-am oprit cuprins de fiori înaintea lor.

Întrebați dacă-mi părea bine?

Îmi venea parcă să țip de bucurie, dar am plecat, ca să nu-i supăr.

De-aici înainte Budulea venea cu nevasta la oraș și le zicea drumeților: „Mergem la oraș fiindcă avem un fecior la școala cea mare. Are să iasă dascăl.“ Iară cînd venea singur, el le zicea: „Mergem cînd eu, cînd nevastămea la oraș fiindcă avem un fecior la școlile cele mari. Învățătura cere multă cheltuială și nu putem să ne pierdem ziua amîndoi, adecă atît eu, cît și nevasta mea. Eu sunt Budulea, cimpoiesul de la Cocorăști.“

III

Iară noi umblam la școală, Budulea Taichii și eu, amîndoi din Cocorești, amîndoi în gazdă la Seca Lenca.

În ziua întîi Budulea voia cu orice preț să rămîie stînd lîngă ușă, și numai după multă stăruință se hotărî să se așeze pe cea din urmă bancă. Îi părea că toată lumea îl știe, îl cunoaște și se întreabă cum adecă să fie el îmbrăcat în hainele dascălului Clăiță și să umble la școală tot cu domnișori. Încetul cu încetul, însă, el s-a deprins, și în cele din urmă a ajuns că nici unul dintre băieți nu putea să-l scoată din ale lui. Un obicei a păstrat cu toate aceste: îndată ce sosea acasă, el se dezbrăca, își curăța hainele, le împătura cu multă băgare de seamă și le punea în ladă, apoi lua cartea și învăța lecția.

Seca Lenca nu ne dădea lumînare, ci trebuie să ne cumpărăm noi din banii noștri. Pentru ca să nu fie nici o supărare, avea fiecare lumînarea sa și, dacă astăzi învățam la lumînarea mea, mîne luam pe a ta, și așa mai departe. Budulea n-avea niciodată lumînare, și așa el se silea să învețe ziua, dar cînd eu îl chemam la lumînarea mea, el zicea că nu poate să învețe cu ceilalți, fiindcă-l supără.

Iară cînd n-avea nici unul lumînare, ne culcam, noi în paturi și Budulea pe salteaua cu paie, apoi spuneam povești. Fiind însă că adeseori se întîmpla că unul spunea povestea și ceilalți adormeau, s-a hotărît ca

atunci cînd povestitorul zice „ciolan", toți ceilalți să zică „ciorbă", pentru ca astfel să se dea pe față cel ce adoarme înainte de vreme și să-și afle cuvenita răsplată în ghionturi numărate.

S-a întîmplat dar că domnul profesor Wondracek ne vorbea despre cele cinci rase ale neamului omenesc și, trecînd la indieni, a zis că sunt niște oameni foarte groși la ciolan.

Atunci Budulea Taichii a strigat tare: „ciorbă!", iar profesorul Wondracek a sărit mînios, fiindcă băieții au început să rîdă în hohote.

— Ce a fost asta? întrebă el aprins.

Eu mă temeam că acum Budulea Taichii are să fie pedepsit; am grăbit dar să răspund eu pentru el, fiindcă știam ungurește..

Și atunci a rîs domnul profesor Wondracek și l-a întrebat pe Budulea dac-a înțeles, iar Budulea a răspuns că da.

— Atunci să-mi spui, grăi profesorul cu îndoială.

Budulea își netezi părul pe frunte, își potrivi hainele pe trup, ieși din bancă și înaintă cu pași hotărîți la locul unde stăteau băieții cînd își spuneau lecția, apoi se opri și așteptă să fie întrebat.

Fiindcă Budulea era cel mai mare în școală și fiindcă cu toate astea el era Budulea Taichii, băieții rîdeau totdeauna cînd îl vedeau și rîdeau mai ales acum, pentru că Budulea vorbea foarte scîlciat ungurește. Dar el vorbea și știa ce vrea să zică și parcă-i părea bine că băieții rîd. Pentru aceea băieții rîdeau din ce în ce mai puțin, și mai ales după ce profesorul i-a spus să zică lecția de ieri, ei nu mai rîdeau de loc, iară mie îmi părea bine, fiindcă Huțu știa lecția și o spunea frumos.

— Bine! zise domnul profesor Wondracek. Vezi io scri la tine „*kitünö, eminens!*"[1]. Iară de aici înainte domnul profesor Wondracek ținea la Budulea, și de cîte ori vreunul dintre băieți nu știa lecția, îl chema pe Budulea, ca să i-o spună el.

[1] Excepțional, eminent (magh.).

Cînd a venit apoi examenul cel mic, Budulea Taichii a fost clasificat la locul al cincilea, și noauă, băieților, ne părea bine, fiindcă Budulea era în clasa noastră, iară celelalte clase n-aveau nici un fel de Budule.

În urmă, domnul profesor Wondracek l-a întrebat pe Budulea din ce trăiește. El a răspuns că are din ce trăi, fiindcă plătește șaizeci de creițari pe lună la Seca Lenca, poartă coșul cu pește, mătură casa, face foc și cară apă. Cu toate acestea, profesorul Wondracek l-a luat la el și de aici înainte Budulea nu mai plătea șaizeci de creițari și nu mai purta coșul cu pește, ci curățea ghetele și hainele domnului profesor, mătura școala și umplea pipele domnului Wondracek și, afară de aceste, aducea doi băieți din clasa întîi la școală și îi ducea iar acasă.

Noauă, celor de la Seca Lenca, ne părea rău, fiindcă acum nu mai era cine să ne spună ce zice Seca Lenca cînd se ceartă pe sîrbește cu fetele ei, căci numai Huțu învățase sîrbește; dar mie îndeosebi tot îmi părea bine, pentru că Huțu era din sat de la noi și ținea la mine; iară cei doi băieți îl apucau unul de-o mînă, cellalt de alta și îi ziceau: „Budulya bácsi".

Budulea cel bătrîn venea acum tot a doaua săptămînă la oraș și le spunea drumeților că are un fecior care e dascăl pe doi copii de domn și e mîna dreaptă a dascălului de la școlile cele mari. Deoarece însă Huțu locuia acum la școală și nu mai avea ce să-i aducă, bătrînul venea cu cîte o traistă de cireșe, de pere primării, de mere vărgate ori cu cîte un coș de căpșune, pe care le împărțea între noi. Pentru aceea, cînd îl vedeam, strigam cu toții: „Iacă taica!", și ne adunam împregiurul lui.

El zîmbea și-l întreba pe fiecare de nume, iar mie îmi părea bine, fiindcă Budulea era cimpoieșul de la noi și ținea și el la mine.

La capătul anului lucrurile s-au schimbat. Eu am plecat acasă, iară Budulea Taichii a rămas la domnul profesor Wondracek.

Dascălul Clăiță era nenorocit, fiindcă auzise că domnul Wondracek voiește să treacă pe Huțu la școlile latinești. Era o curată hoție să ia băiatul pe care l-a crescut el în școala lui și să-l nenorocească, depărtîndu-l de la

dăscălie, pentru ca să-l scoată, te pomenești ce, popă, ba poate chiar advocat.

— E rău, foarte rău, zicea el. Pentru că să vezi d-ta: e adevărat că trebuie să fie și popi și alt neam de oameni, dar cel mai mare lucru e dascălul, și așa oamenii cei mai aleși trebuie să fie dascăli.

Însă Budulea nu voia să înțeleagă nenorocirea ce i se pregătea lui Huțu. El știa un lucru: că fluierul lui are șase borte, și cînd auzea că Huțu are să învețe latinește, grecește, ba chiar și nemțește, îi venea să sară cuc de bucurie și, mergînd la oraș, le zicea drumeților: „Am un fecior la învățătură. Are să iasă dascăl mare. Vorbește sîrbește și ungurește, iar acum învață latinește, grecește și nemțește; nu-i mai lipsește nici o limbă pentru ca să fie cele șase depline."

Căci, după cum știa Budulea, nu erau atunci pe lume decît șase limbi, fiindcă franțuzeasca era un fel de nemțească, ruseasca un fel de sîrbească, iar turceasca un fel de limbă păgînească, pe care puteai s-o înțelegi în latinește, căci, după cum spunea dascălul Clăiță, și latineasca era o limbă păgînească. Huțu putea dar să se înțeleagă cu toată lumea.

Drumeții dădeau din cap și, întorcîndu-se acasă, spuneau că este la Cocorăști un cimpoieș care are un fecior foarte învățat, ce știe toate limbile, și că l-au văzut chiar ei pe acel cimpoieș, care e un om scurt, gros, șchiop de piciorul stîng, rotund la față și zîmbește totdeauna cînd vorbești cu el.

IV

Eu am trecut în clasa a patra, iară Budulea Taichii s-a făcut student, și iar îmi părea strașnic, ca și pe timpul cînd eram la dascălul Clăiță, încît parcă nu mai îndrăzneam să vorbesc cu el și mă simțeam mîngîiat cînd el vorbea cu mine. Cînd avea timp, el venea la noi, mă întreba ce fac și-mi spunea ce mai face el. Apoi, cînd se ducea la plimbare cu cei doi copii, venea iar pe la mine și mergeam împreună. Fiindcă era toamnă, frunzele căzuseră și noi căutam castane sălbatice printre

frunze, ca să vedem care știe să arunce mai departe, ceea ce copiilor le făcea multă plăcere.

După aceea a venit Crăciunul, și Budulea Taichii a căpătat voie să se ducă pe opt zile acasă. Era zăpadă, și el se găti să plece pe jos, cu Ioța Vătriceanu, cu Petru Popescu și cu Nică Dîrăilă, feciorul preotului din Fundureni. Cînd am auzit că ei pleacă, am zis că mă duc și eu cu dînșii, iară Huțu, văzînd că voiesc să merg, m-a luat și pe mine, și eram foarte vesel, căci Nică era băiat de tot hazul, știa să facă o mulțime de pozne și ne așteptam să întîlnim pe drum sania noastră, care să ne ducă pînă la Cocorăști. Eu eram fericit, căci acum mergeam și eu pe jos acasă, iară Budulea Taichii mergea mai încet decît de obicei, fiindcă ducea și o legătură, în care-și strînsese un calendar pentru dascălul Clăiță, o fundă făcută din panglică albastră pentru Neli și cinci iconițe pentru celelalte fete ale dascălului, și tot în acea legăturică mai avea și pălăria cea nouă, ce-și cumpărase pentru Crăciun, și, afară de aceste, învăluit bine într-o hîrtie groasă, niște pește uscat, fiindcă atît lui Budulea, cît și Budulesei le plăcea peștele sărat. El ținea dar legăturica departe de trup și o purta cu băgare de seamă, pentru ca nu cumva deosebitele lucruri dintr-însa să se strice unul pe altul.

Eu nu duceam nimic, dar zgribuream de frig și-mi era rușine să le-o spun, deci aș fi dorit să întîlnim cît mai curînd sania.

Cînd am sosit, amorțit de frig, la Cocorăști, îmi era frică să mă duc acasă; pentru aceea Huțu a venit cu mine, ca să spună că el e de vină că m-a luat și pe mine, și toate au fost bine, fiindcă mama se bucura că n-am degerat pe drum, iară tata zicea că așa trebuie, ca voinicii să umble pe ger și frig.

De la noi Huțu se duse acasă.

Budulea și Buduleasa nu știau ce să-i facă, unde să-l pună și cum să-și arate părerea de bine, căci acum întîia oară își aveau feciorul acasă la dînșii. De mult se vorbiseră că de Crăciun să meargă împreună la biserică, fiindcă Safta nu-l auzise încă pe Huțu cîntînd în strană, și Budulea îi zisese de multe ori: „Să-l auzi și vei vedea că nici chiar dascălul nu cîntă mai bine!“

Dar cînd erau să plece, Buduleasa, muma lui Huțu, s-a oprit în pragul ușii, zicînd că ea nu poate să meargă cu Huțu la biserică, pentru că tot satul s-ar uita la el, iar de la el la dînsa. Huțu n-a răspuns nimic, ci s-a întors în casă, iară Budulea a grăit: „Așa-i! pentru ce să mergem noi la biserică dacă putem să rămînem toți trei acasă!", și Budulea se bucura acum că nu s-a dus la biserică, ci au rămas toți trei, el și nevasta lui și copilul lor, împreună, ca să vorbească, să fie veseli și ca Huțu să le mai spuie despre cele ce se petrec la școală și la oraș. Numai Safta era tristă și zicea mereu că-i pare rău, că, pentru dînsa, ei n-au putut merge la biserică, dar ea cu toate aceste, în fundul inimii, era fericită și, cînd a mai ieșit ca să caute de masă, parcă-i venea să plîngă.

Fiind dar că Huțu nu s-a dus la biserică, dascălul Clăiță era foarte nenorocit.

În tot timpul sfintei liturghii el stătea ca pe jăratic și privea mereu la ușile bisericii, că doară va vedea pe Huțu intrînd, iar cînd vedea că nu vine și nu vine, i se urca sîngele în cap, fiindcă-i era rușine de satul adunat în biserică și de oamenii care-și ziceau: „Iaca, se vede ce om a făcut dascălul nostru din Huțu lui Budulea!"

Așteptase de mult ca Huțu să vie de Crăciun acasă, pentru ca să-l ia la răfuială pentru purtările lui nemaipomenite și să-i arate cum nu trebuia să meargă, după vorbele dascălului păpistășesc, la școlile latinești: acum Huțu venise, era în sat și nu voia să știe de nimic. Cînd ieși dar din biserică, dascălul Clăiță o luă drept spre partea satului în care locuia Budulea, căci nu se mai putea stăpîni.

— Adecă te-ai făcut păgîn? strigă el încă din tindă. Te-ai lepădat de mine, te-ai lepădat chiar de sfînta biserică în care ai crescut, în care te-am crescut eu, ca să fac om din tine! Pentru că să vezi tu: dacă n-aș fi fost eu, ca să-ți dau cele mai dintru început și mai de căpetenie și mai folositoare învățături, ai fi rămas tot atît de prost ca ceilalți oameni, care nu știu nimic, fiindcă n-a fost cine să-i învețe: și fiindcă eu îți voiam binele, ca să te scot cu vremea dascăl, nu mai voiești să știi de

mine, nu mai voiești să umbli la biserică, te crezi cine știe ce. Dar ce vrei să te faci acum? calvin? păpistaș? popă? notăraș? Spune-mi, ce?

Huțu rămase ca trăsnit din senin înaintea lui.

— Dascăl mare, jupîne învățător — răspunse Budulea, apropiindu-se cu sfială — dascăl întîi, care știe toate limbile și spune celuilalt dascăl ce trebuie să învețe pe copiii oamenilor. Alt lucru nu se poate. Dar fiindcă n-a venit decît ieri acasă și fiindcă maică-sa, nevastă-mea, nu voia să meargă la biserică, a rămas și el acasă cu noi, cu părinții lui, cu mine, care îi sunt tată, și cu maică-sa, nevastă-mea, fiindcă ni-e copil și ține la noi ca la părinții lui.

— Prea bine, prea bine! grăi dascălul mai domol. Nu știam. Copiii trebuie să țină la părinții lor și la dascălul lor, fiindcă el este un părinte sufletesc: acesta e cel dintîi lucru pe care trebuie să-l învețe copiii la școală. E foarte frumos că Huțu ține la părinții lui, și-mi pare bine: dar atunci pentru ce s-a dus fără voia mea la școlile latinești? Știi tu, mă, urmă el cu asprime, că eu aveam de gînd să te scot dascăl în sat și să-ți dau pe fata mea, Cornelia, de nevastă?

— Una ca asta nu se poate! strigă Budulea scos cu desăvîrșire din sărita lui.

— Știu — răspunse Huțu rece ca la examen — precum mi-ați spus-o de mai multe ori, și i-am adus o fundă de panglică albastră pentru Crăciun.

— Atunci pentru ce te-ai dus la școlile latinești? întrebă dascălul cu totul domol.

Aceasta era întrebarea la care se aștepta Huțu și la care de mult își pregătise răspunsul; el făcu dar un pas înainte, își potrivi hainele pe trup, răsuflă o dată din greu, apoi grăi răspicat și deslușit:

— Jupîne învățător! Profesorul, domnul Wondracek, a zis că mă dă la gimnaziu și i-am spus că nu se poate, fiindcă d-ta ai zis că trebuie să mă duc la preparandie, ca să mă fac învățător. El a răspuns că tocmai spre a mă face învățător trebuie să învăț mai nainte latinește Eu atunci i-am spus că nu se poate, fiindcă d-ta ai zi că limba latinească e o limbă păgînească. El atunci a rîs și a zis că eu sunt prost, deoarece chiar limba româ-

nească e și ea un fel de limbă latinească, și că nu pot să fiu profesor dacă nu știu latinește.

— Vezi — grăi dascălul pus pe gînduri — despre aceasta am citit și prin gazete. Pentru că să vezi tu: eu am vreo noauă foi de gazete, pe care le țin, fiindcă e în ele pe ici, pe colo cîte ceva frumos și folositor și e bine ca omul să strîngă asemenea gazete. În cărțile noastre românești, cum le avem în biserică, nu stă nimic despre aceasta, dar în gazetele este mai noi se zice că latinii erau păgini, cum sunt bunăoară turcii, și aveau un împărat Latium, care vorbea românește, și de-acolo ne numim noi români. Așa ceva... nu țin bine minte. Tu știi acum latinește: să fie oare ca românește?

— Tocmai pe tocmai! răspunse Huțu. Latinește se zice: *Hic gallus cantans, in arbore sedens, pira poma comedens, chichirichi dicens!*[1]

— Auzi vorbă! strigă Budulea încîntat. Curat latinește le spune!

— Dar nu prea seamănă a românește, adause dascălul.

— Cum nu?! zise Huțu. *Gallus* e cocoș, *cantare* e cîntare, *arbore* e arbure, *pira* e pară, *poma* e poamă, *sedere* e ședere, *dicere* e zicere.

— Da, cam aduce, cam aduce... zise dascălul pus pe gînduri. Nu-i vorbă, e mai bine să știe omul și latinește. Se vede că e românească stricată, bunăoară cum vorbesc ungurii. Multe mai scornesc oamenii. Și cum ziceai că sună cocoș?

— *Gallus.*

— Nu aduce cu românește, dar sună frumos. *Gallus*, parcă vezi cocoșul.

— Frumoasă vorbă! adause Budulea. Și cum zice om?

— *Homo.*

— Auzi vorbă! Seamănă. Dar muiere?

— *Mulier.*

— Curat românește!

Dar aceea ce e, cînd popa papistășesc zice: *Dominus vobiscum?*

[1] Acest cocoș care cîntă, care șade în copac (arbore), care mănîncă care strigă (zice) cucurigu (lat.).

— Domnul cu voi.

— Auzi! frumos o scoate! grăi acum dascălul cu totul îmblînzit. E bine să știe un dascăl și latinește. Pentru că să vezi tu: se pot găsi și în latinește cărți scrise despre lucruri folositoare și le poți citi. Dar omul trebuie să fie înainte de toate creștin și să țină la limba lui, pentru că nu e nici o limbă mai frumoasă la sunet și mai deslușită la înțeles decît cea românească. Să vii la mine, să-ți arăt gazetele mele și să-mi mai spui despre cele latinești.

Seara jucam cu toții cărțile, pe nuci, la dascălul Clăiță, care stătea la o parte, între gazetele lui, și cerea mereu cuvinte latinești de la Huțu. El avea cinci numere din *Gazeta Transilvaniei* și patru din *Foaea pentru minte, inimă și literatură* și acum căuta mereu locul unde se vorbea despre Lațium.

— E, în sfîrșit, bine să le știi și aceste, zicea el din cînd în cînd, fiindcă se vorbește cîteodată despre ele, și e frumos să știi care din neamul nostru au fost împărați și să arăți, negru pe alb, că nici noi nu suntem un neam prost.

Dar Huțu nu prea băga de seamă la aceste, căci el era cel mai nenorocit om de pe fața pămîntului.

Înainte de toate se simțea ca într-o lume cu desăvîrșire străină. Chiar și casa dascălului părea alta decît aceea de care-și aducea aminte: ușile și ferestrele îi păreau grozav de mici și tavanul foarte jos, apoi toate, chiar și îmbrăcămintea fetelor, erau sărăcăcioase. După aceea, fusese primit cu prea multă răceală. Afară de Livia, care grăbise veselă la dînsul, toate celelalte fete, dimpreună cu dăscălița, vorbeau cu el ca și cu un străin. Linica parcă se temea de el. Mili, care crescuse acum mare, fiindcă trecuse de șase ani, stătea sfiită la o parte și-l privea cu ochi mari; Veturia nici nu voia să știe de dînsul, iar la Cornelia nu îndrăznea el să privească. Cornelia îi dăduse mîna; atît ținea minte. Apoi mai ținea minte că ea a zis că e pagubă de banii pe care i-a dat pentru funda cea de panglică albastră,

fiindcă asemenea funde nu sunt decît pentru domnișoare, dar îi mulțumește pentru ea și o va păstra ca un semn de aducere-aminte. Livia, dimpotrivă, era mîhnită că i-a adus numai o iconiță, ca la copii, iar Linica își rupsese peste puțin iconița în două. Mili tăcea cu iconița în mînă: într-un tîrziu, ea o privi cu sfială, apoi iarăși o strînse și urmă a se uita cu ochi mari la Huțu.

După toate acestea, Huțu mai juca și cărți. Cînd cîștiga, mîinile îi tremurau fiindcă se știa în cîștig, iar cînd pierdea, ele îi tremurau fiindcă pierdea: ar fi voit ca tot alții să piardă ori să cîștige, pentru ca el să se poată mereu bucura de hazul lucrului. El se juca însă mai ales cu Cornelia; de mine, de Livia și de Veturia nici nu ținea seamă, iar noi trei ne țineam strînși și așa îi băteam mereu. În cele din urmă, Huțu pierdea într-una. Mili se apropiase încetul cu încetul de el, se pusese pe scaun lîngă dînsul și nu-i dădea pace. Ce-i drept, ea nu-i vorbea nimic, chiar nici nu se mișca, dar stătea alipită de dînsul, și asta îl zăpăcea. După aceea Livia se apropiase de cealaltă parte și-i șoptise la ureche, destul de tare ca să auzim cu toții:

— Așa-i că dacă mai vii o dată îmi aduci și mie o fundă, dar să fie roșie!

Cornelia s-a uitat atunci la ea și a zis:

— Nu ți-e rușine?

Iară Huțu s-a roșit pînă la urechi și nu mai știa să deie cărțile.

Iară mie îmi părea bine, fiindcă mi se umplea căciula de nuci și puteam să-i fac mereu parte și Veturiei, care ședea în genuchi pe scaun și se supăra cînd pierdea, mai ales dacă se nimerea ca Livia să cîștige, și Livia cîștiga mai des decît toți.

Cînd ne-am dus apoi acasă, eram somnoros și nu țin minte decît atîta că, după ce am ieșit, dăscălița a strigat în urma noastră:

— Huțule! spune maică-ti că, mergînd la biserică, să treacă pe la mine, ca să mergem împreună.

Iar Cornelia ne-a zis încă o dată „noapte bună", și Mili a întrebat pe Cornelia dacă vine Huțu și mîne.

V

A doaua zi de Crăciun oamenii știau să spună că dascălul Clăiță a scos o învățătură noauă desp reîmpăratul din care se trage neamul românesc, și că Huțu are să aducă învățătura aceasta în sat; iar cînd Huțu a venit de Paști acasă, ei îl întrebau cum stă cu Ler-împărat, din care se trag românii; fiindcă el zicea că despre aceasta n-a învățat încă, tot satul știa că are să mai steie mult la școli.

Dascălul Clăiță zicea acum că are să steie încă doi ani, deoarece mai sunt și alte lucruri pe care trebuie să le învețe.

Huțu era dar fericit, căci acum nici dascălul Clăiță nu mai era supărat.

Însă, oricît de bun băiat ar fi fost, avea și el păcatele lui.

Pe cînd umblase la școala din sat, avuse dorința de a se face dascăl ca Clăiță; în urmă, după ce s-a dus la oraș, dorința lui era să se facă profesor ca domnul Wondracek; acum, în sfîrșit, umblînd la școlile latinești, voia să se facă profesor de gimnaziu și își întipărise atît de viu acest gînd, încît se făcuse chiar mai așezat de cum fusese, îi plăcea să explice toate lucrurile și luase întru toate apucăturile profesorului său. Fiind însă că acest profesor era călugăr, ca toți profesorii noștri, Budulea Taichii mai avea și dorința tainică de a se face călugăr și, cînd eram singuri, îmi spunea mereu, că are să ceară voie de la Clăiță spre a se putea călugări.

Iară eu îl vedeam, în gîndul meu, pe Budulea Taichii călugăr, ca profesorii noștri de la gimnaziu.

A venit apoi toamna.

Am plecat singur acasă, căci Huțu trebuia să rămînă cu cei doi băieți.

Cornelia era acum cu totul mare și se plimba cu dascălul din Strîntea, care venea în toate duminecile, după amiazăzi, la Cocorăști, în vreme ce Livia mă întreba mereu cînd vine Huțu, iară Veturia și Mili, cea mai neastîmpărată dintre toate, se jucau de-a „tai mălai“ cu mine și cu ceilalți.

De culesul viilor a venit și Huțu pe doauă săptămîni acasă.

Se juca și el cu noi, era sprinten și vesel, și parcă nu-i ședea bine.

Stăteam doi cîte doi, ținîndu-ne de mînă. Cînd el se punea înaintea noastră și zicea „tai mălai în doauă și ne dă și noauă", noi trebuia să fugim unii la dreapta și alții la stînga, iar el trebuia să prindă pe una dintre fete și atunci se ținea de mînă cu dînsa, pentru ca să-i ia locul cel ce rămînea singur. Cînd zicea „tai mălai", el privea totdeauna la Livia, și mai ales pe ea voia să o prindă, căci acum se juca și ea cu noi, iar noi rîdeam, fiindcă nu putea să o prindă decît foarte tîrziu, cînd, obosită de fugă, ea se lăsa moartă în brațele lui. Atunci obrajii lui se roșeau și noi rîdeam cu atît mai vîrtos. Pe Veturia nu putea s-o prindă niciodată, iar pe Mili o prindea pe loc, fiindcă ea nu putea să fugă de el, ci se oprea speriată înaintea lui, știind că el are să o sărute.

Dascălul Clăiță zicea că Huțu are să stea patru ani la școală, și era foarte vesel că poate să mai stea de vorbă cu dascălul din Strîntea, care, deși om tînăr, știa foarte multă carte și spunea că Cornelia e muma celor trei Grachi, iar Veturia muma lui Coriolan, ceea ce-i plăcea lui Clăiță, deoarece amîndoauă erau fetele lui și nu știuse pîn-atunci pentru ce nașul li-a dat acest nume.

Așa au trecut apoi vacanțele și cîteva săptămîni în urmă eram iar la școală.

Huțu parcă nu mai era întru toate precum fusese mai nainte; se făcuse tăcut și vorbea mai rar cu mine, ba adeseori parcă era supărat dacă prindeam vorbă cu el.

Într-o zi ne pomenirăm cu dascălul Clăiță, care venise la oraș cu dascălul din Strîntea, cu muma acestuia, care era văduvă, cu Livia și cu Cornelia.

Budulea cel bătrîn, care venise și el ca să-și vadă feciorul, mă întrebă dacă Huțu e amărît. Am răspuns că nu, căci Huțu iar se făcuse foarte vesel după ce văzuse pe Clăiță cu Cornelia și cu Livia. Atunci se făcu și Budulea foarte vesel, deoarece Cornelia era logodită cu dascălul din Strîntea și curînd avea să se facă nunta.

— Am zis eu că nu se poate, îmi grăi el nedumerit.

— Dar steie chiar zece ani la școală, el trebuie să iasă tocmai ca dascălul din Strîntea, și atunci are să ia pe a doaua fată a dascălului. Așa trebuie să fie.

Și zicîndu-le aceste, Budulea rîdea ca omul gata de a face o poznă din cele mai minunate.

Eu eram uimit. Înțelegeam acum pentru ce Huțu se făcuse atît de tăcut. El era adecă în dragoste cu Livia și avea să se însoare cu ea. Mă uitam la amîndoi și mi se păreau atît de nu știu cum, încît mă temeam să privesc lung la dînșii. Mai ales Huțu îmi era mai strașnic decît totdeauna. Numai acum băgai de seamă că începe să-i crească mustața și că bărbia îi era acoperită cu păr moale, ca și cînd ar fi brumată. Iară ea, Livia, era neastîmpărată, în vreme ce el privea mereu în ochii ei.

După ce Clăiță s-a întors iar cu fetele și cu Budulea cel bătrîn la Cocorești, eu mă gîndeam mereu la Huțu și la Livia, îi vedeam ținîndu-se neîncetat de mînă, cum îi văzusem în mai multe rînduri, și-mi închipuiam cît de grozav trebuie să fie cînd cineva e în dragoste cu cineva.

Mă cuprinsese un simțămînt dureros, o tainică amărîciune, de care nu mă mai puteam feri, fiindcă înțelegeam că Huțu nu mai poate să ție la mine, că toată dragostea lui se revarsă asupra Liviei. El venea tot mai rar pe la mine, și în cele din urmă nu ne mai vedeam decît din cînd în cînd.

Primăvara, cînd dă mugurul, noi, băieții, ieșeam la morminte, ca să ne învățăm lecția la aer curat, plimbîndu-ne printre vișinii înfloriți, ori stînd culcați pe iarba fragedă și presărată pe ici, pe colo cu flori de primăvară.

Venea cîteodată și el.

Îl vedeam plimbîndu-se de-a lungul șanțului cu cartea în mînă, dar deodată se întindea pe iarbă, își punea cartea la o parte și rămînea timp îndelungat privind la cerul albastru ori la norii ce se părindau pe deasupra lui.

Eram foarte nenorocit, fiindcă vedeam că-l muncește ceva și mie nu vrea să-mi spuie nimic, că sta bucuros cu gîndurile lui.

— Huțule, i-am zis într-o zi, cînd mă aflam la dînsul, așa-i că tu ai să te însori cu Livia?

El tresări ca și cînd ar fi fost prins asupra unei fapte rele, a privit lung la mine, apoi s-a ridicat, s-a oprit înaintea mea și a grăit așezat:

— Tu nu înțelegi lucrul ăsta... Da, am să iau de nevastă pe Livia. Am să fiu bărbatul ei. Dar tu nu știi ce va să zică aceasta. Vezi — urmă el peste puțin, mai cu inimă — îți vine un fel de amețeală, lumea întreagă parcă ți se scaldă în valuri de aur și atunci nu zici nimic, ci gîndești numai: Am să o iau de nevastă, iară dacă nu s-ar putea, nu știu ce are să fie.

Vorbele îi ieșeau foarte în silă și eu vedeam din fața și ochii lui, vedeam din felul cum mi le spunea că-i pare rău că mi le-a zis; doream dar să nu le fi auzit.

— Tu înțelegi, urmă el nedumirit. Am să fac la toamnă examenul, apoi trec la preparandie, dacă nu mă vor primi la teologie. Fac examenul pentru doauă clase deodată, ca să fiu cu atît mai degrabă gata, apoi o iau pe Livia și mă fac dascăl, dacă nu mă primesc în teologie.

— Te primesc, fără îndoială — strigai eu cuprins de bucurie — fiindcă nu e cu putință să nu te primească.

Bogoslovii erau toți oameni mari, cu barbă și cu mustețe... Unii fuseseră dascăli și acum veniseră cu nevestele și cu copiii lor la teologie, ca să se pregătească pentru preoție; alții terminaseră patru ori mai multe clase gimnaziale, și iar alții fuseseră chiar juriști și acum se întorseseră cu gîndul de a se face protopopi. Episcopul trebuia dar să-l primească numaidecît și pe Huțu, fiindcă și el avea barbă și mustață.

Eram deci iar fericiți, căci acum iar ne întîlneam adeseori cu Huțu; ne întîlneam, însă parcă era între noi o înțelegere tainică să nu mai vorbim nici despre Livia, nici despre bogoslovie, nici despre alte lucruri care nu-l priveau decît pe dînsul.

Cînd m-am întors de vacanțe la Cocorăști, aș fi voit să strig tare, ca toată lumea să mă audă: „Huțu a făcut toate examenele". Însă nu puteam. Aș fi voit să-i șoptesc Liviei, cu totul încet și în taină, o vorbă, dar nu

aveam destulă inimă, și așa ziceam mereu: „Lasă, că o să-i spună el".

— Prea bine! prea bine! zise dascălul Clăiță, cînd află despre hotărîrea lui Huțu. Foarte frumos! Omul trebuie să adune învățătură cîtă vreme e tînăr, căci mai tîrziu, cînd are nevastă și copii, ar mai voi să învețe, dar nu are timp și nu are tignă. Trebuie să muncească, pentru ca să-i poată hrăni. Cînd nu are nevastă și copii, poate să facă ce vrea. Pentru că să vezi tu: e multă învățătură în lume și e frumos dacă poți să ți-o cîștigi toată.

După aceea dascălul Clăiță a început să se plimbe prin casă și s-a plimbat și s-a plimbat pînă ce s-a oprit iar înaintea lui Huțu și a zis tare:

— Foarte frumos! Așa este! E mai bine popă decît dascăl. Pentru că să vezi tu! nu e lucru mai plăcut și mai frumos decît să vezi cum din copilul prost se face încetul cu încetul un băiat deștept, apoi un om cuminte cu purtări bune. Eu văd la noi în sat: îi cunoști de departe pe cei ce-au umblat la școală și-ți rîde inima, spun eu, îți rîde inima. Și trebuie să fie, fiindcă sunt mulți dascăli. Apoi vezi tu: și popa e un fel de dascăl; și el poate să facă mult bine dacă vrea. N-ai nevoie să fii tocmai dascăl pentru ca să faci trebile unui dascăl, însă dacă vei fi popă, ești mai bine plătit și ai mai multă vreme.

Și s-a plimbat dascălul Clăiță, și s-a plimbat, și tot s-a plimbat, fiindcă-i părea bine și nu știa ce să mai zică.

În sfîrșit, el s-a oprit, dar n-a zis nimic, ci a stat și a privit lung la Huțu, și numai după ce a privit l-a întrebat:

— Cîți ani mai trebuie să stai tu pe la școli, pentru ca să înveți tot ce se poate învăța?

— Mult, a răspuns Huțu, opt, zece ani întregi.

— E mult, Huțule! a zis atunci dascălul Clăiță, și a rămas cuprins de gînduri grele, căci el ținea la Huțu și Livia îi era fată.

Seara a ieșit din casă cu lumînarea aprinsă, a pus lumînarea pe masa cea mare din școală și a urmat a se plimba pînă ce a ars toată lumînarea, apoi s-a întors iar în casa în care-i dormeau nevasta și cele cinci fete,

a stat, a privit împregiurul său și se vede că-i era greu, fiindcă și-a ridicat amîndouaă mînile spre cer și a zis:

— Doamne! tu ești bun și nu mă plîng, dar dacă mi-ai fi dat un singur băiat, ți-ar fi părut chiar și ție bine, văzînd ce om aș fi scos din el.

După aceea dascălul Clăiță s-a culcat și a dormit bine, fiindcă era obosit de plimbarea cea multă.

Ziua următoare, cînd a văzut pe Huțu, el l-a apucat de mînă, l-a privit lung în față și a grăit:

— Huțule, nu se poate! pentru că să vezi tu: nu e cu putință! Ai înțeles? Dac-ai fi copilul meu, aș zice: omul care a apucat odată o cale bună trebuie s-o urmeze pînă ce nu ajunge la capăt. Așa te gîndește, ca să o duci pînă la capăt și ca odată cocorășteanul să zică: „Mihai Budulea? Îl știu de mic; din satul nostru a ieșit.“ Ai înțeles? Tu nu ești pentru popie. E puțină învățătură la noi și legea noastră nu poate să rămîie de rușine. Îți spun eu: nu se poate! Așa te gîndește, că dacă vezi un ungur, să treci peste el, dacă vezi un neamț, să treci peste el, dacă vezi un sîrb, care e tot de legea noastră, să treci și peste el, fiindcă e limbă străină și neam străin și viță străină.

— Da! jupîne învățător, a răspuns Huțu, și n-a mai zis nimic, deoarece acum știa ce are să facă.

Iar dascălul Clăiță a răsuflat din greu, ca omul care s-a descărcat de o sarcină grea.

Budulea cel bătrîn a venit însă la mine și era trist și nu zîmbea cînd vorbeam cu el.

Voiam să știu ce-l pune așa pe gînduri și l-am întrebat.

El a răspuns că, iacă, nimic, numai fiindcă Huțu învață franțuzește și nu-i vine de loc la socoteală, deoarece mai ales maică-sa e cam pusă pe gînduri văzîndu-l că stă mereu pe carte și vorbește singur, încît nimeni nu înțelege ce zice, dar mai ales se teme ca nu cumva învățătura cea multă să-i fie de oarecare greutate la minte, căci nu mai voiește să știe de părinții lui, ci stă mereu singur, iară cînd îl întrebi ceva, se uită uimit la tine și nu știe ce să răspundă, ba nici noaptea nu are tihnă, ci bolborosește prin somn, ceea ce nu seamănă de loc a bine.

Pe cînd mi le spunea aceste, Budulea era foarte trist. El suspină dar și urmă încă mai trist:

— Noi avem șase capre și un țap. Ieri seară, Huțu umbla pe dinaintea casei și privea la stele. Maică-sa, fiind pusă pe gînduri, l-a întrebat ce caută. El a răspuns că cornul de capră. Atunci ea a venit speriată la mine și mi-a spus că Huțu caută cornul de capră prin văzduh. I-am zis să nu se sperie, fiindcă este un fel de stea care se cheamă corn de capră și pe aceea o caută Huțu.

Știam însă că nu prea e bine cînd cmul caută, ca șolomonarii, stelele pe cer; am ieșit și am zis: „Huțule, dragul taichii! ce cauți tu? caprele sunt legate de gard.“ Le legasem ca să nu facă pagubă prin grădină, căci, fără doar și poate, capra e chipul diavolului. Huțu a tresărit, apoi a rîs și a zis că e pe cer un corn de capră, prin care trece pămîntul și ar voi să-l afle în care parte a cerului stă. Adicătelea, precum vezi, vorbea într-aiurea, deși-ți părea om în toată firea. Am zis dar: „Huțule, dragul taichii, ce vorbești? nu vezi tu că lumea e mare și că pămîntul stă locului!“ El a venit apoi ș-a început să ne spună că pămîntul se învîrte ca prisnelul și dă mereu ocoale împregiurul soarelui, că soarele e mai mare decît luna, că luna e mai mică decît stelele: noi le lăsam toate pe voia lui, fiindcă vedeam că n-avem ce să-i facem. Ne spunea că toate aceste sunt prin cărți; noi ziceam că-l credem, deși știam că una ca asta nu se poate; dar ți-e milă cînd îl vezi pe om la nevoie.

L-am lăsat pe Budulea cel bătrîn să vorbească, deoarece era cu totul trist și nu mă îduram să-l supăr; în urmă i-am spus apoi că așa este cum zice Huțu, așa stă în cărți, afară de cornul de capră, despre care nu știam nimic.

Budulea s-a uitat atunci lung la mine, și se vede că nu știa: să mă creadă ori să rîdă de mine?

— Dar atunci — zise el — cum vine că Huțu strînge toate petrele pe care le găsește pe drum și adună toate buruienile și le pune în carte și zice că e așa și așa și mai departe?

— Așa stă în carte, că petrele și buruienile au și ele firea lor și numele lor, pe care le învățăm ca să le știm.

Budulea s-a uitat iar lung la mine, apoi a început să rîdă și a grăit:

— Înțeleg acum! Al dracului neamțul! Înțeleg! Băieți nevinovați. Nu face nimic: e bine și așa. Încetul cu încetul se învață omul cu păcăliturile, și după ce-ți vin anii, știi ce ai să crezi și ce să nu crezi. E bine și așa! O fi vreo carte ca *Isopia*, în care se zice că dobitoacele vorbesc, povești adică și pilde, cum am zice.

De aci înainte Budulea cel bătrîn iar rîdea cînd vorbeai cu el.

Însă Buduleasa tot mai era pe gînduri. Se uita la fața lui Huțu și vedea bine că e ceva ce-l muncește. Budulea rîdea, zicînd că, de! se mai gîndește cum trece pămîntul prin cornul de capră, dar ea se supăra de asemenea glume pocite și amarul îi era cu atît mai mare.

Și, în adevăr, ea avea toată dreptatea, fiindcă Huțu se făcuse ca un săhastru. Nu-l mai vedeai între oameni, ba chiar nici la dascălul nu mai mergea singur, ci totdeauna, cînd voia să meargă, venea pe la mine, ca să mergem împreună, fiindcă îi venea greu să meargă el singur.

Cînd eram apoi la dascălul, el nu vorbea nimic și zîmbea mereu și se uita la noi, la mine, la Livia și la ceilalți, iară cînd nu mai avea încotro, apuca de mîni pe Mili, se uita în ochii ei și-o întreba: „Ce mai faci, Mili?“ Mili răspundea că nimic, și Huțu iar tăcea. Și fiindcă tăcea Huțu, tăcea și Livia, tăceam și eu, iar Veturia se ducea pe ici încolo. Atunci rămîneam noi singuri și ne uitam unii la alții și tăceam.

Dar odată, cînd am plecat, Livia i-a întins mîna lui Huțu și l-a întrebat cînd mai vine, iar el a ținut mîna ei, i-a privit drept în ochi și a grăit cu totul așezat:

— Nu știu. Știu numai că am să vin odată și să rămîn aici.

Ea atunci s-a roșit la obraji, fiindcă îi era greu de mine, dar tot nu i-a lăsat mîna, ci a grăit dusă pe gînduri și cam cu jumătate de gură:

— Numai dacă n-ar fi prea mult pînă atunci...

Huțu n-a zis da și n-a zis ba, ci a plecat, și fiindcă el îmi părea foarte fericit, eram și eu vesel.

Pentru aceea m-am speriat cînd, peste cîteva luni, am aflat că Livia se mărită după Indrea lui Buduc. Îl știam bine pe acest Indrea. Umblase cu noi la școală, iar taică-său era directorul școlii și cel mai bogat om din sat: erau în stare să facă un asemenea lucru. Am grăbit dar la Huțu și, cum mergeam, eram atît de amețit, încît îmi părea că merg și casele cu mine, de nu mai pot ajunge niciodată pînă la el.

Totuși, cînd am sosit la ușa lui, m-am oprit și parcă-mi venea să zic: „Lasă, că-i va spune ea".

Huțu ședea la masă cu o carte înaintea sa și cu un plumb în gură. Se vede că învăța ceva pe de rost, fiindcă, tocmai cînd mă hotărîi să intru, el zicea cu glas tare: „*Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo*"[1].

El se opri și rămase privind uimit la mine.

Venisem cu gîndul să-l iau cam pe departe; de aceea nu-i spusei nimic, ci zisei:

— Am venit să-ți spun că una dintre fetele lui Clăiță se mărită după Indrea lui Buduc.

— Cine ți-a spus? întrebă el așezat.

— Maica.

El privi lung la mine, apoi luă o bucată de hîrtie, făcu pe ea un triunghi, scrise la cele trei unghiuri literele A, B și C, mai scrise dedesupt AB + AC + BC, privi iar la mine, își puse cu litere mari semnătura — Mihai Budulea — și, după toate aceste, grăi cu glas înecat:

— Cînd?

— Peste două săptămîni. Poimîne vin să cumpere.

El apucă hîrtia, o rupse încet în două, apoi în patru, cocoloși cele patru bucăți în palmă, le băgă în buzunar, apoi se ridică și stete nedumirit înaintea mea.

— Tu știi că eu am iubit pe Livia, zise el într-un tîrziu.

— Am văzut.

— N-ai văzut nimic. Dar să nu crezi că-mi pare rău.

[1] „Cea dintîi este vîrsta de aur în care fără nici o constrîngere..." (lat.) (Publius Ovidius Naso, *Metamorfozele*, cartea I-a, v. 89).

— Mama zice că ea nu voieşte.

— Ştiu. Dar trebuie, fiindcă nimeni nu ştie mai bine decît Clăiţă ce se poate şi ce nu se poate. Aşa trebuiau să vină lucrurile, şi tu ai să vezi, peste un an, că nu-i nimic, că n-a fost nimic, că e mai bine aşa.

Îmi părea bine că lui Huţu nu-i pare rău, deşi eram oarecum dezamăgit, căci mă aşteptasem la mai mult, şi fiindcă vedeam în faţa lui un fel de turburare, care mă făcea să cred că mîne ori poimîne Huţu va vorbi cu totul altfel.

Dar zilele treceau, şi el rămînea mereu aşezat, retras şi înţelept, cum fusese mai nainte.

O singură schimbare se petrecuse cu dînsul.

El, care umbla totdeauna curat ca scos din cutie, acum venea cîteodată cu ghetele nevăcsuite, nepeptănat la şcoală. Apoi nu mai stătea de vorbă cu noi, ci umbla mereu cu cei de vîrsta lui, iar cînd Budulea venea la oraş, îl căuta toată ziua, şi adeseori tot nu-l putea găsi, deoarece nu mai stătea cu cei doi băieţi, şi nici la şcoală nu mai venea în toate zilele.

Apoi se făcuse cam îndîrjit Huţu. Odată, cînd Budulea cel bătrîn i s-a plîns că de cîtăva vreme nu-l mai poate găsi, el a răspuns:

— Nici nu ştiu de ce-ţi mai pierzi vremea venind să mă cauţi; parc-aş fi copil, ca să porţi mereu grijă de mine...

Auzindu-le aceste, Budulea se întristă foarte şi, întorcîndu-se la Cocoreşti, nu mai prindea vorbă cu nici un drumeţ, ci mergea drept înainte, tăcut, singur cu gîndurile lui şi întrebîndu-se mereu: „Ce-o fi avînd oare feciorul meu de s-a făcut aşa de dîrz?“

„Sunt păcatele mele, care au căzut pe capul lui“, zicea Buduleasa; dar atuncea Budulea se mînia şi zicea că nu-i adevărat, pentru că orice om cuminte poate să vadă că dintr-un cimpoieş nu iese deodată om cu carte şi că el încă dintru început simţea că lucru n-are să iasă bine, dar dascălul Clăiţă l-a scos din minte.

Iar dascălul Clăiţă se plimba singur prin şcoală şi iar se oprea, şi iar se plimba, şi nu mai ştia ce să facă.

VI

Trecuseră ani la mijloc, şi toţi ştiam că Huţu are să se facă călugăr.

Încă la începutul vacanţelor el plecase cu o familie din ţară, căreia îi fusese recomandat din partea episcopului. Boierul, care avea doi copii, voia să treacă pe la băile din Germania, prin Sviţera, pe la Paris şi apoi să se întoarcă la Viena, ca să-şi lase copiii într-un institut. Atît ştiam noi, cei rămaşi în urmă, dar şi atît era destul pentru ca să ne simţim cu toţii măguliţi.

Cu deosebire, dascălul Clăiţă era mereu dus şi, oricînd îi venea cîte-o scrisoare de la Huţu, o citea mai nainte fiecărui sătean în parte, apoi venea cu ea la oraş, unde ştia că sunt mulţi de aceia care sunt gata de a se bucura de dînsul. Şi cînd stetea, şi cînd vorbea, şi cînd umbla pe uliţă, el se uita mereu la dreapta şi la stînga şi napoi, ca să vadă dacă nu se mai iveşte cineva, care să-l întrebe despre Huţu, ba-i părea că toată lumea îl arată cu degetul, zicînd: „Iată, ăsta e dascălul Clăiţă din Cocoreşti!"

Mai mică, dar tot destul de mare, era bucuria noastră, a celor ce crescuserăm împreună cu dînsul.

Huţu plecase la Universitate cu un mic stipendiu, la care episcopul mai adăugase dintr-al său un mic ajutor, pentru ca, terminînd cursul de filozofie, să se întoarcă la teologie şi să intre în rîndul călugărilor. Toate aceste ne măguleau pe noi, cei ce ne pregăteam pentru preoţie, căci Budulea Taichii şi pe viitor avea să fie unul dintr-ai noştri, şi unul cu care chiar de pe acum ne făleam.

Cu toate aceste, Buduleştii erau trişti şi gînditori. Spunea Budulea că are un fecior care a plecat cu un boier din ţară, spunea că i s-au dat bani de la împărăţie, ba chiar şi de la vlădica, fiindcă aşa om cu carte nu se mai găseşte, dar nu le spunea decît aşa, cam cu jumătate de gură. Căci el, înainte de toate, parcă nu mai credea că Huţu se mai întoarce, după ce s-a dus atît de departe. Apoi parcă nici nu mai era feciorul lui; îi venea greu să-i zică: „Huţule, dragu

taichii!", îi venea greu să stea înaintea lui; nu mai știa să vorbească cu el, ba cînd se gîndea că s-ar mai întoarce o dată la casa lui, îl cuprindea îngrijarea, fiindcă nu știa unde l-ar putea pune, și simțea că i-ar fi rușine de casa părinților săi și de părinții săi. Pentru că Huțu nu mai cerea nimic de la el, și el cu nevasta lui parcă nici nu mai aveau pentru ce să trăiască, și poate că era bine ca ei să moară, ca să nu-i mai fie cu prostia lor de greutate.

La multă bucurie se așteptase Budulea, și acum ar fi dorit ca să se fi așteptat la mai puțină.

El nu mai cînta nici din vioară, nici din cimpoi, nici din fluierul din șerpar, nu mai mergea la lucru, ci stătea ziua întreagă pe prispa casei și privea din cînd în cînd la Safta, care ședea torcînd la cellalt capăt.

Erau duși amîndoi într-o lume frumoasă, dar pierdută pentru dînșii.

Și cînd îi era foarte greu, Budulea se uita lung la Safta, apoi grăia:

— Să nu grăiesc în ceas rău, dară Dumnezeu să-i facă dascălului parte din partea ce el ne-a făcut noauă.

Căci Budulea era amărît și trebuia să se răsufle și el cîteodată.

După aceea, Budulea a venit la mine și m-a rugat să-i scriu o scrisoare lui Huțu, pentru ca să vie acasă.

M-am uitat la el și am luat pană și hîrtie ca să scriu.

— Uite — îmi zise el atunci — să-i scrii așa: „Huțule, dragul taichii, și Huțule, dragul maichii — tocmai așa să-i scrii. Eu, taică-tău, și eu, maică-ta, îți scriem să vii acasă, fiindcă n-avem alt copil și suntem oameni bătrîni și proști și vrem să te vedem, și-ți adă cărți cu tine, ca să-nveți mai departe, ca să vedem și noi cum înveți, și Dumnezeu să te poarte în căile tale." Și să scrii apoi dedesupt: „Eu, Lepădat Budulea, taică-tău, și eu, Safta, maică-ta, care-ți ducem dorul".

După aceea Budulea a rîs și a zis că-i bine, iară eu am pus scrisoarea la poștă și am trimis-o lui Huțu, care-mi fusese prieten în copilărie și la care țineam și acum, fiindcă era feciorul lui Budulea cel cu fluierul în șerpar.

Iară Huțu a primit scrisoarea, a cetit-o și s-a întors, apoi s-a dus să sărute mîna episcopului, a venit să strîngă mîna mea și a mers încet acasă la părinții lui.

De aici înainte Budulea nu mai ședea pe prispă și nu mai era gînditor, ci venea iar la oraș și le spunea drumeților că are un fecior care a fost la școlile împărătești, și acum e scriitor la episcopie, căci Huțu urma cu noi la cursul clerical și era în același timp arhivar consistorial. Dascălul Clăiță nu prea era mulțumit de această prefacere a lucrurilor, dar Huțu îi adusese din Viena un glob pentru școală, o hartă a Europei și un exemplar din *Istoria* lui Petru Maior; mai adusese și pentru cele trei fete încă nemăritate cîte ceva, îi arătase, în sfîrșit, că oriunde omul poate să învețe, dacă voiește, și că viața din orașele mari e prea plină de încercări și nu e pentru un om hotărît a-și petrece viața în cuvioasă retragere. Clăiță se plimba dar și zicea că e mare cinste pentru Cocorești că tocmai unul din sat să fi umblat prin țări străine, să fi stat la Viena și să fie la episcopie.

Eu, în sfîrșit, eram iar prietenul și fratele mai mic al lui Huțu. Căci, deși intrînd cu șase clase în teologie, eram un an înaintea lui, simțeam totdeauna întîietatea pe care i-o dădea vîrsta, darurile firești și cunoștințele întinse ce-și cîștigase prin o muncă serioasă și necurmată. Pentru noi toți el era un fel de izvor de lămurire și de sfaturi bune, pentru toți un prieten blînd și îndatoritor.

Chiar cînd rîdeam de dînsul, căci avea unele apucături de care trebuia să rîzi, nimeni nu rîdea mai din toată inima decît dînsul.

Mai presus de toate era stîngăcia lui, cînd se vedea față cu femeile.

Pătruns de un respect nemărginit pentru sexul frumos, cum zicea el, stătea totdeauna drept, zîmbea cu multă bunăvoință și era cel mai nenorocit om dacă, vorbind, se întîmpla să nu fie mulțumit cu construcția frazei ori cu accentuarea cuvintelor. Îndeobște vorbea rar și răspicat, dar cînd erau femei de față, se vedea că alege și cumpănește fiecare vorbă. Și tot atît de măsurate îi erau mișcările. Îl trecea o roșață vie

cînd se vedea apropiat de o femeie ori cînd vreuna ar fi scăpat ceva din mîni şi altul s-ar fi arătat mai sprinten decît dînsul.

Pe lîngă toate aceste mai era şi dedat călugăriei din creştet pînă în călcîi, ceea ce-l făcea cu atît mai — nu ştiu cum să zic — pentru femei: le plăcea să-l necăjească şi rar se-ntîmpla ca domnul Mihai Budulea să nu şadă cu totul aproape între doauă preotese, fie chiar mai bătrînioare, căci el se pricepea la glumă, şi aşa toţi şi toate împregiurul lui se adunau, afară de două: Livia, de care el rămînea mereu departe, şi Mili, copila cu genele dese, care rămînea totdeauna departe de dînsul.

VII

Cînd eu mă hirotoniseam, Budulea cînta *Vrednic este* în rînd cu ceilalţi clerici. Peste cîteva luni termină şi el cursul şi se gîndea că, după ce va fi stat vreo lună, doauă într-o mînăstire, să se facă diacon şi să-şi ieie părinţii la sine în oraş.

— Da, mergem şi noi — zicea Budulea cel bătrîn — ca să fim împreună.

Dar el tot nu era cu desăvîrşire vesel. Nu se mai îndoia că Huţu al lui are să ajungă cu vremea vlădică; însă ce folos,cînd vlădica nu avea nici nevastă, nici copii, ba chiar nici o casă a lui, ci locuia „la curte".

Deocamdată, însă, Huţu nu era decît scriitor la consistoriu, ticluia circulări, aduna date şi făcea expuneri tabelare despre naşteri şi încetări din viaţă, despre cununii, despre copiii de şcoală şi despre sufletele din deosebitele parohii. Şi îi era mare bucuria cînd putea să le facă părinţilor veniţi pe la consistoriu împărtăşire despre cele ce-a aflat.

Unul dintre puţinii care voiau să li se facă mereu asemenea împărtăşiri era preacucernicia-sa părintele Avesalon Toda, om luminat şi îmbrăcat în reverendă de mătasă căptuşită cu roşu. Cînd părintele Toda venea la şedinţe, Budulea nu scăpa de el, ci trebuia să fie la masă împreună, ca să vorbească mai despre una,

mai despre alta, în vreme ce părintele Toda asculta, lăsînd mai ales pe Budulea să vorbească.

Şi fiindcă era toamnă şi strugurii se copseseră şi timpul era frumos, părintele Toda a grăit zîmbind:

— Trebuie să vii pe cîteva zile la mine. Dar bagă de seamă, căci am doauă fete mari, care sunt foarte şirete.

Budulea a zîmbit şi a zis că nu poate, fiindcă şi fiindcă, dar în cele din urmă tot n-avu ce face, şi s-a hotărît să plece.

Părintele Toda avea o trăsură cu patru cai foarte frumoşi; drumul era bun şi călătoria foarte plăcută. Acasă, părintele Toda avea o casă mare, o curte largă şi plină giur împregiur de grajduri, şoproane şi hambare. Mai avea prin curte vaci cu lapte, viţei, porci graşi şi păsări o mulţime. În casă, în sfîrşit, părintele Toda avea o bibliotecă măricică, scaunele şi canapelele căptuşite aici cu mătasă, colo cu catifea, covoare pe jos şi multe alte scumpeturi. El avea însă mai ales o protopopeasă, un fecior ca de doauăzeci de ani, altul ca de zece şi doauă fete mari.

Budulea era cam ameţit şi-şi zicea în taină: „Părintele Toda trebuie să fie un om foarte fericit".

Simţind dar că se află într-un cuib de fericire, el era strîmtorat, umbla pe vîrful degetelor, făcea mereu greşeli în construcţia frazelor şi era foarte nenorocit. Mai ales la masă atît era de zăpăcit, încît nici nu ştia în care mînă să ţie cuţitul şi în care furculiţa, şi aceasta mai ales fiindcă şedea între protopopeasa şi Elena, fata mai mare a protopopului, care şi ea părea cam zăpăcită, căci nu vorbea nimic şi se uita din cînd în cînd sperioasă la el.

După masă el mai începu să răsufle.

Fetele se puseră la clavir, şi Malci, cea mai tînără, care numai acum cîteva luni se întorsese de la călugăriţe, începu să cînte mai întîi o arie nemţească, apoi una românească, sosită de curînd de la Bucureşti.

Budulea Taichii era încîntat, căci n-auzise clavir de cînd fusese cu cei doi copii de boier, şi acum parcă i se împrospătaseră acele timpuri. În urmă cîntă dar şi el *Sub această neagră stîncă*, apoi *Adio la Moldova*,

Sus la munte ninge, plouă, apoi un cîntec pe care-l știa de la Cocorăști, iară fetele și protopopeasa îl rugau mereu să cînte.

— Trebuie să știți — zise el — că taică-meu e cimpoieș.

— Și afară de aceasta un om minunat, adause părintele Toda mișcat. De cîte ori îl văd, îmi aduc aminte pe fie iertat taică-meu, care și el era scurt, gros, rotund la față și zîmbea totdeauna ca bătrînul dumitale.

Huțu era foarte fericit cînd auzea că taică-său samănă cu taica protopopului, și fiindcă era fericit, era vesel peste obiceiul său și nu se mai simțea strîmtorat, ba după ce a ieșit prin grădină, el însuși a cerut brațul Elenei și a rîs din toată inima cînd Elena, mai nainte de a-i da brațul, i-a zis: „Se cuvine oare unui cuvios părinte să ceară brațul unei femei nemăritate?“

A rîs atunci și părintele Toda, iară protopopeasa a grăit: „Nu-l lăsăm să se facă călugăr. Țineți-vă de el, fetelor: trebuie să-l însurăm!“

Și fetele se țineau de el, și el era vesel, și roșea, și se simțea bine.

Cînd a plecat apoi, protopopeasa l-a întrebat cînd mai vine și nu i-a dat drumul pînă ce n-a făgăduit că vine pe ziua de Sfînta Maria, cînd era numele ei; fetele au zis că se duc ele să-l ia și să-l aducă pe sus, ca pe un fugar, iară părintele Toda s-a sărutat cu el, apoi l-a petrecut pînă la trăsură, i-a strîns mîna și iar l-a îmbrățișat.

Întorcîndu-se dar spre oraș, Budulea Taichii era foarte gînditor și, sosind la consistoriu și făcînd expunerile tabelare, el era mereu gînditor, încît orișicine putea să vadă că d-nul Mihai Budulea, arhivarul consistorial, e un om pus pe gînduri.

Fiind însă că omul care se gîndește mult scapă și cîte o vorbă, și fiindcă Huțu ținea la părintele Toda, el vorbea despre dînsul, și îl lăuda, și spunea că și protopopeasa e o doamnă prea cumsecade. Pentru aceea îl necăjeau cu fetele protopopului, și el nu se supăra, căci nu știa să se supere, dar se turbura, și atunci îl necăjeau cu atît mai vîrtos. Iar cînd preasfinția-sa părintele episcop auzea că-l necăjesc pe Budulea, zîmbea și el.

Într-o zi, ieşind în grădină, preasfinţia-sa s-a oprit privind la Huţu, iară cînd Huţu s-a dus să-i sărute mîna, l-a tras niţel de mînă, ca şi cînd ar voi să-l ducă cu sine.

Huţu a plecat dar în urma lui.

În grădină, preasfinţia-sa s-a aşezat pe o laiţă, apoi a început să-l ia pe Huţu pe departe, să-l întrebe despre parohiile vacante, să-i ceară părerea despre propunerile ce ar fi să se facă viitorului sinod, iar în vremea aceasta îl scruta mereu cu privirea.

— Cînd mergi la mînăstire? întrebă el în cele din urmă.

— Cînd veţi porunci preasfinţia-voastră.

— Prea bine, fiule! răspunse episcopul, apoi rămase cîtva timp pe gînduri. E frumoasă hotărîrea ce ai luat, dar te gîndeşte că, după sfintele noastre aşezăminte, timpul ce vei petrece la mînăstire îţi este dat spre a te chibzui şi spre a-ţi da seamă dacă nu mai e nici o dorinţă lumească în inima ta şi dacă poţi să te dai cu întregul tău suflet vieţii cuvioase. Dumnezeu nu voieşte jertfă de silă şi mînăstirea e locaş de scăpare pentru cei ce nu mai au ce să cate în viaţă. Dacă voieşti dar să aduci viaţa ta jertfă întru folosul bisericii lui Hristos, te gîndeşte că jertfa trebuie să-ţi fie curată, pentru ca ea să poată fi bine primită de către cel ce străbate şi cele mai ascunse taine ale inimii omeneşti.

După aceste el se ridică, întinse mîna spre sărutare şi-i sărută fruntea, grăind mişcat:

— Cugetul curat e podoaba creştinului, fiul meu!

VIII

Budulea Taichii se afla în mare strîmtorare.

Pe cînd umblase la şcoala din sat, ştia lămurit c-ar dori să ajungă şi el odată dascăl, ca Clăiţă. În urmă, cînd stătea la domnul Wondracek, voia cu totul hotărît să se facă profesor, ca Wondracek. Mai în urmă, cînd umbla la gimnaziu, nici nu se mai îndoia că se va face profesor de gimnaziu, ca toţi profesorii săi.

Acum, în sfîrșit, cînd era arhivar consistorial, stătea zăpăcit, căci nu știa: să se facă episcop ori protopop, ca preacucernicia-sa părintele Avesalon Toda, care avea reverendă de mătasă, protopopeasă și două fete mari, dintre care una pentru care orice episcop îl putea pizmui?

Budulea Taichii își închipuia că e protopop, că are copii și nevastă, că Budulea cel bătrîn le face copiilor cîte un fluieraș și că maică-sa, Buduleasă... Nu!... el nu-și putea pierde timpul cu asemenea închipuiri, căci era arhivar consistorial și trebuia să lucreze.

Opt zile înainte de Sfînta Marie, Budulea Taichii, dus pe gînduri precum era, a rupt în patru o jumătate coală de hîrtie, apoi a cocoloșit cele patru bucăți în palmă și, ridicîndu-se de la masă, le-a băgat în buzunar.

Nu era nici o pagubă, deoarece el, mai nainte de a fi rupt hîrtia, s-a uitat bine la ea, dacă e în adevăr maculatură scrisă pe amîndouă părțile și dacă n-a mai rămas pe o parte ori pe alta vrun mic locșor ce-ar mai putea să fie întrebuințat la calcule de ocazie: vorba e, însă, că această rupere și cocoloșire a bucăților de hîrtie era un semn rău și că în ziua următoare el a rupt în patru o jumătate de coală, care nu era scrisă decît pe o parte, și cocoloșind cele patru bucăți nu le-a băgat în buzunar, ci le-a aruncat una cîte una afară pe fereastra deschisă, ceea ce era un semn și mai rău.

A treia zi, în sfîrșit, el a rupt în patru o bucată de hîrtie cu desăvîrșire albă și n-a cocoloșit decît pe una din cele patru bucăți, lăsînd pe celelalte trei pe masa consistorială, și plecînd acasă cu gîndul de a scrie preacucerniciei-sale părintelui protoprezbiter Avesalon Toda o scrisoare, în care îi dorește preastimabilei doamne toate fericirile și o roagă de iertare că nu poate veni deoarece înalt preasfinția-sa părintele episcop a binevoit a-l însărcina să meargă la Cocorăști ca să stăruiască pentru înființarea unei a doua școli, plănuite foarte de mult, și a crezut că trebuie să aleagă sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului pentru aceasta, fiindcă satul e adunat și așa mai departe.

Iară după ce-a dat scrisoarea la poştă, el s-a întors ca să bage în buzunar bucata cocoloşită şi să strîngă pe celelalte trei în saltarul mesei, a luat binecuvîntarea arhierească şi a plecat la Cocorăşti ca să stăruiască în sensul scrisorii ce o trimisese preacucernicieisale părintelui protoprezbiter Avesalon Toda.

Acasă toţi erau bine.

Ca cel mai întîi, dascălul Clăiţă, norocitul părinte a trei fete măritate, şedea mereu în jeţul ce-i dăruise de ziua lui ginere-său, popa din Clădeni. De cîţiva ani stupii ieşiseră de minune, giur împregiur vestit pentru mierea şi pentru soiurile lui de poame, iar dascălul Clăiţă îşi socotea vestea bună în bani gata. El îşi cumpărase o vie, şi acum se gîndea să-şi mai zidească şi o casă, pentru ca la vreme de bătrîneţe să se poată retrage în colibioara lui, cum avea el obiceiul de a-şi numi viitoarea casă.

Cît pentru cele trei fete încă nemăritate, el îşi avea planul gata. Pe Mili ar voi să o mărite după vreun plugar, fiindcă Livia îl încredinţase că nu e lucru mai frumos decît de a fi plugăriţă; copila era însă prea gingaşă, prea se ţinea, şi aşa trebuia să o mărite după un popă, ba dacă se poate chiar după vrun notar, căci era făcută să fie doamnă. Pentru aceea el îi făcuse şi zestre, şi acum zîmbea aşa în el cînd se gîndea că numai el singur ştie despre aceasta. Linica trebuia să se mărite după un dascăl, pentru ca să aibă ginere pe care să-l lase în locul său la şcoala din Cocorăşti. Cea mai mică, în sfîrşit, trebuia să se mărite după un plugar, pe care să-l ia ginere în casă.

Şi fiindcă toate aceste erau bine şi statornic puse la cale, dascălul Clăiţă şedea în jeţ, zicea că e bine ca omul să aibă copii, şi nu-şi mai bătea capul decît cu copiii oamenilor din sat, ceea ce era şi meseria lui de învăţător. Căci aceşti copii ştiau acum mai mult decît ştiuse odinioară dascălul şi, pentru ca să ştie, el trebuia să-i înveţe. Trecuse vremea slovelor, pe care acum le numeau potcoave. Apoi, afară de *Biblie*, şcolarii mai învăţau şi istorie, iară globul de pe masă, hărţile şi tabelele zoologice de pe perete erau tot atîtea dovezi că şi dascălul Clăiţă învăţase mult de o bucată de

vreme. Citeodată îi trecea așa prin minte gîndul că mai sunt o mulțime de lucruri pe care ar putea să le învețe; dar el se plimba nițel, se încredința pe sine însuși că, la urma urmelor, un dascăl nu trebuie să învețe decît ceea ce stă în circularele consistoriale, și iar se punea în jeț, fiindcă îi plăcea prea mult să șadă în jeț.

Budulea cel bătrîn n-avea jeț, dar el ședea pe prispa casei, și ședea tot așa de bine ca și dascălul în jeț. Ce-i drept, el nu mai zîmbea cînd vorbeai cu el, fiindcă era om trecut cu anii și trebuia să fie totdeauna așezat și cuviincios.

Trecînd de-a lungul uliței, oamenii îi dădeau binețe; mergînd la biserică, el nu mai stetea la fund, ci dinainte, numaidecît lîngă strana din stînga. Apoi, cînd mergea la oraș, toată lumea stetea de vorbă cu el, părintele arhidiacon și părintele protosincel îi strîngeau mîna. Părintele arhimandrit îl întreba ce mai face, ba o dată chiar însuși episcopul s-a oprit în loc, a vorbit cu el și i-a dat binecuvîntarea arhierească; un om dar căruia i se întîmplă toate aceste trebuie să fie plin de bună-cuviință și să nu rîdă mereu cînd vorbește cu alții. Afară de aceasta, el avea un fecior care în curînd trebuia să ajungă arhidiacon, cu brîu roșu și mai mare decît toți protopopii, fie bărbile lor cît de lungi și oricît de albe. Era mulțumit Budulea cel bătrîn și ședea tignit pe prispa casei, așteptînd ziua cînd va fi să plece cu nevastă-sa la oraș, pentru ca să trăiască de bătrînețe sub același acoperămînt cu fiul său.

Buduleasa, în sfîrșit, ședea și ea pe prispă și torcea: era însă cu toate aceste foarte bătrînă. Căci gîndurile îl îmbătrînesc pe om, și ea avuse multe gînduri în viața ei. Grele însă, cu totul grele nu-i erau gîndurile decît acum, de cînd Budulea se plîngea că feciorul său nu vrea să se însoare, iară pe ea a pus-o păcatul să zică:

— Se vede că bunul Dumnezeu așa vrea, ca el să ispășească păcatele mele...

Budulea cel bătrîn s-a mîniat, s-a făcut roșu ca racul și a zis că minte, că Dumnezeu n-are nici un amestec în trebile lui, a trîntit ușa și a ieșit afară ca să se

pună pe prispa casei; de atunci însă el nu se mai plînge de nimic.

De aceea Buduleasa şade la cellalt capăt al prispei şi, şezînd, îi vine nu ştiu cum, parc-ar voi să fie moartă de mult.

Cîteodată, cînd şade pe prispă, vine Mili a dascălului, ca să vadă ce mai face, şi atunci vorbesc mai despre una, mai despre alta, şi vorbesc şi despre Huţu, fiindcă Huţu e feciorul Budulesei, şi Mili ştie că-i pare bine leichii Saftei cînd cineva-i vorbeşte despre el şi-i spune tot lucruri bune. Atunci Buduleasa se însenineză, dar cînd Mili pleacă, priveşte lung, foarte lung în urma ei, parcă ar voi să zică: „S-a dus!", apoi zice în gîndul ei: „De ce n-a lăsat Dumnezeu să fie dascăl?" Apoi intra în casă, se punea într-un ungher şi începea să plîngă aşa singură şi fără de nici un cuvînt.

Budulea cel bătrîn, care şedea mai departe pe prispă, ştia prea bine că ea plînge; om fără de inimă ce era însă, nu se mişca din loc, ci stătea aşa; cel mult, pentru ca să nu stea fără de nici o treabă, îşi scotea fluierul din şerpar, îl privea din toate părţile, apoi, la mare nevoie, îi mai număra şi găurile, şi le număra mereu, pînă ce Safta nu ieşea iar pe prispă.

Le părea dar bine tuturora că Huţu a venit de Sfînta Marie acasă, ba dascălul Clăiţă ar fi voit să tragă clopotele, pentru ca tot satul să ştie că „d-nul Budulea al nostru" a venit la Cocorăşti.

Căci acum el nu voia să-i mai zică „Huţule", şi cînd Huţu îl ruga să-i zică precum i-a zis totdeauna, el răspundea: „Ferească Dumnezeu! Fiecărui om ceea ce i se cuvine. Pentru că să vezi d-ta: trebuie să am şi eu bucuriile mele, d-nule Budulea."

Huţu cu toate aceste se ţinea de obiceiurile lui; îi zicea dascălului „jupîne învăţător", ca totdeauna, săruta mîna dăscăliţii, precum era deprins din copilărie, şi le zicea fetelor „Linico" şi „Mili dragă", ca mai nainte, ceea ce era bine, fiindcă fetele nu se supărau şi dascălului îi părea bine. Ca om care ştia ce i se cuvine fiecăruia, dascălul Clăiţă nu cerea decît ca fetele să nu îndrăznească a-i zice d-lui Budulea „nene Huţule", iară Mili şi Linica, fiind nişte fete binecrescute şi ascultă-

toare, nu mai ziceau „nenea Huțu“ decît atunci cînd nu era de față nici Huțu, nici dascălul, ceea ce nu era bine, deoarece Huțu se supăra, căci era deprins ca fetele să-i zică „nene Huțule“.

Mai era Huțu supărat și pentru că Mili tăcea mereu și se uita la el ca și cînd ar fi supărată, ba, cînd ședeau la masă, și el povestea despre zilele petrecute la casa preacucerniciei-sale părintelui Avesalon Toda, ea s-a ridicat fără de nici un cuvînt de la masă și nu s-a întors decît peste cîtva timp.

Fiind dar că el ținea ca Mili să nu fie supărată, după amiazăzi, cînd au ieșit în grădină ca să vadă dacă strugurii s-au copt, a căutat să fie singur cu dînsa și a întrebat-o pentru ce s-a supărat.

Ea a zîmbit și a zis că nu e supărată.

El însă vedea că e supărată, și a apucat-o de mîni, și s-a uitat lung și cu dragoste în ochii cei cu genele dese, și a zis:

— Ești supărată?

Ea a tăcut și nici n-a zis că-i pare bine, nici n-a zis că, da, e supărată, fiindcă ar fi trebuit să spuie pentru ce, și aceasta nu era cu putință.

— Mili dragă, a zis dar Huțu, supărat acum și el, tu știi că eu te iubesc pe tine. Pentru ce nu-mi spui dar ca să știu, fiindcă n-ai de ce să te superi. Uite, dacă ți-a spus cineva ceva, a grăit un neadevăr, dac-am zis chiar eu vro vorbă care te-a supărat, nu m-ai înțeles bine. Uite, urmă el iar, și atunci îi luă capul între amîndouă mînile, ca să o poată privi cu mai multă stăruință, spune-mi, pentru că tu știi că te iubesc și mi-e greu cînd te văd supărată.

— Zău că nu sunt supărată! a grăit acum Mili, și ea spunea adevărul, fiindcă nu mai era supărată, și-i rîdeau pe sub genele dese amîndoi ochii mărunți.

D-nul arhivar consistorial Mihai Budulea ar fi voit s-o sărute, atît îi părea de bine cînd o vede rîzînd astfel cu amîndoi ochii, dar n-o sărutase de mult și-și perduse deprinderea; el s-a mulțumit dar a-i strînge obrajii cu căldură între palme și a plecat mai departe, căci acuma toate erau bune și bine puse la cale.

— Nene Huţule, a zis ea mai tîrziu, cam cu jumătate de gură. E adevărat că nu te mai faci călugăr?

— Cine ţi-a spus că nu mă fac? întrebă el speriat.

— Nimeni, dar zic eu aşa!

— Nu, dragă, nu-i adevărat, răspunse Huţu cu un fel de părere de rău.

Ea n-a mai zis apoi nimic; ar fi voit însă să-i apuce mîna, ca să i-o sărute, dar nu putea, fiindcă el nu era încă călugăr.

Acum era aproape de masa cea mare din grădină, la care şedea dascălul cu dăscăliţa şi cu Linica. Huţu parc-ar fi voit să se întoarcă înapoi, ca să întrebe pe Mili pentru ce l-a întrebat dacă nu se mai face călugăr, dar nu se putea, şi aşa s-a mulţumit a se întreba pe sine însuşi: „Pentru ce oare m-a întrebat şi pentru ce se bucura cînd am răspuns, că nu?“

A trecut apoi toamna şi iarna, iară în primăvară, la Dumineca Tomei, s-a întrunit Sinodul. Părintele Mihai Budulea ne era referent şcolar şi ne bucuram cu toţii cînd el ne raporta despre starea învăţămîntului, arătînd cîţi şcolari, cîţi învăţători, cîte şcoale, cum stau la noi şi cum în alte ţări şi la alte popoare trebile, şi ne bucuram mai ales cînd el îşi făcea în urmă propunerile, vorbind aşezat şi înţelept ca totdeauna. Era de faţă şi d-nul deputat sinodal, inspector şcolar din cercul Cocorăştilor şi învăţător emeritat, Pantelemon Clăiţă, şi nemaiputîndu-se stăpîni, el trase pe vecinul său de mînecă şi-i grăi încet:

— Îl cunoşti, mă rog? A ieşit din şcoală de la mine. E feciorul lui Budulea, cimpoieşul de la noi. Mi-e ginere.

În urmă ni l-au ales protopop, deşi era om tînăr.

— Ţii minte, îi zisei în ziua alegerii, cînd eram în pădure şi-mi spărgeai alune?

— Dar tu — îmi răspunse el — ţii minte cînd îmi ajutai să port coşul cu peşte?

Iar după aceea ne-am îmbrăţişat şi eram fericiţi ca în copilăria noastră.

Acum, în sfîrşit, primesc o scrisoare: mă poftesţe la botez.

Un nou Budulea, Budulea Bunicului!

Şi mai întrebaţi, dacă-mi pare bine?

Ba nu-mi pare bine, dar îmi vine să cred că numai visez bucuria ce simt.

Îl văd înaintea mea pe Budulea cel bătrîn rîzînd ca omul care a pus la cale o glumă bună.

Îl văd pe dascălul Clăiţă stîmpărat şi zicînd:

„Acest băiat, care s-a născut acum, e nepotul meu. Pentru că să vedeţi d-voastre: eu am avut şase fete, dintre care cea mai mare, pe care gîndeam s-o mărit după ginere-meu, după ce va fi ieşit dascăl, s-a măritat după dascălul din Strîntea, a doaua s-a măritat după Mitrea lui Buduc, care acum e ctitor la biserică, pe a treia a luat-o ginere-meu, popa din Clădeni, cele două mai mici iată-le aci, iar Mili s-a măritat după ginere-meu, protopopul, şi a născut pe acest copil, care acum e nepotul meu!"

O văd apoi pe maica protopopului stînd într-un colţ, cu ochii plini de lacrămi şi zicînd încet: „Tu, Doamne, m-ai pedepsit cu bunătăţile tale şi eu nu sunt vrednică de bucuriile ce mi-ai dăruit!"

Îl văd însă, înainte de toate, pe el, stînd la patul ei şi privind în tăcuta uimire la mamă şi la copil.

Tu, Doamne, cu nemărginită înţelepciune ai întocmit lumea şi frumoasă ne-ai lăsat-o nouă locaş de vieţuire!

BOBOCEL

Viscolul are şi el farmecele lui, dar tot mai frumos decît viscolul e revărsatul zorilor de zi după ce s-a înseninat cerul.

Iar cerul lui Ghiţă era înnourat, din ce în ce mai înnourat.

De cu seară el se dusese la „Lebedă", unde cinase, ca de obicei, cu Găleanu, tot pantofar ca dînsul, şi cu Niculiţă, măcelarul, amîndoi prieteni buni ai lui. Niculiţă, om rău de gură, îl necăjise mereu cu preuteasa, văduva tînără şi curăţică, de a căreia vecinătate îi plăcea lui Ghiţă să vorbească şi care acum era logodită cu un oarecare domn, un notar, om mai în vîrstă, văduv cu trei copii. Nu se necăjea Ghiţă, căci ştia că nu din răutate caută prietenul său să-l necăjească: zîmbea aşa în el şi bea, bea mereu şi pe tăcute, fără ca să simţă că i se ridică la cap. Abia într-un tîrziu el se ridică, aşa înalt şi spătos, cu faţa stricată de vărsat şi cu sprîncenele groase, om greoi şi posac cum era, şi grăi hotărît:

— Eu nu mai stau, ci mă duc acasă!

Ajuns acasă, Ghiţă s-a culcat, dar n-a putut dormi, şi după ce s-a zvîrcolit pînă la miezul nopţii în culcuşul lui, s-a sculat, s-a îmbrăcat din nou şi a ieşit la aer, fiindcă îi era parcă e să se înece.

Ştia foarte bine că da, preuteasa este logodită. Cum oare să nu ştie cînd el îşi avea prăvălia jos, cu intrarea despre uliţă, iară ea avea sus, în fundul curţii, doauă odăi, una pentru dînsa, alta pentru studenţii pe care îi găzduia? Şi dacă ştia toată curtea, trebuia să ştie şi el, ba mai ales el, care de trei ani aproape, de cînd se mutase văduva în oraş, în fieştecare zi, deşteptîndu-se din somn, înainte de toate se întreba ce face preuteasa.

Ştia Ghiţă, dar gîndul că este adevărat ceea ce ştie nu-şi găsea locul în capul lui.

Era o mişelie nemaipomenită! Trei ani de zile el se uitase la ea ca la o icoană; trei ani de zile el adunase ban cu ban roadele ostenelelor sale pentru ea şi pentru copilul ei, pe care-l purtase în braţe şi l-a văzut crescînd în casa lui mai mult ca în a ei; trei ani de zile ea n-a ieşit niciodată din curte şi nu s-a întors niciodată acasă fără ca să se oprească la uşa lui ori la fereastra lui ca să-l întrebe ce mai face: trei ani de zile — şi acum să se mărite după altul?

Era o mişelie nemaipomenită!

O! dacă n-ar fi fost numai Bobocel, băiatul, ar fi ştiut Ghiţă la ce fel de capăt are să ajungă aceasta, căci viaţa lui nu mai preţuia acum nici cît un petec de tot stricat. Era însă şi Bobocel la mijloc, Bobocel, băiatul nevinovat, bondoc, drăgălaş şi frumuşel, mare minune de frumuşel.

Dar cine poate să ştie astăzi ce n-are mîne neapărat să facă!

Obosit de munca zilei, de zbuciumările sufleteşti şi de alergatul prin noaptea răcoroasă, Ghiţă trebuia să caute în cele din urmă odihna, şi norocul oamenilor muncitori este că găsesc odihna cînd o caută mai uşor decît alţii. Nu-i mai păsa, parcă, în sfîrşit, de nimic: simţea numai că e flămînd şi că stomacul îl stăpîneşte şi-l mînă acasă.

Dimineaţa, calfele şi cei doi ucenici erau la lucru cînd Ghiţă s-a trezit. Şi totuşi, parcă nu-i venea să se scoale.

De ce adecă să se scoale? De ce să nu-şi scurteze ziua cînd e atît de bine să dormi şi atît de rău să fii treaz?

Abia tîrziu de tot, după ce s-a încredințat că nu mai poate dormi, cam pe la noauă, s-a hotărît să se scoale și să se pună la lucru, pentru ca nu cumva calfele să rămîie fără de material croit.

Om posac din fire, Ghiță Tudoroiu nu putea nici acum să le pară casnicilor săi altfel de cum era de obicei. Sta și acum în fața mesei, liniștit și scurt la vorbă, potrivea pielea, o mai întindea pe ici, pe colo cu cleștele și tăia hotărît și cu măsură.

De obicei însă, croind, el alegea la o parte resturile, ca să le aibă la îndemînă pe cînd vine Bobocel, care-și făcea fel de fel de jucării din ele. Acum nu le băga în seamă. Îl uitase cu desăvîrșire pe Bobocel.

Bobocel însă nu-l uitase pe el, căci au și copiii învățăturile lor, și Bobocel aici, lîngă masa lui Ghiță, învățase cele vreo sută de vorbe pe care le știa și venind din fundul curții pînă la ușa lui Ghiță își cîștigase destoinicia în alergare.

El veni deci și acum, vesel ca totdeauna, bondoc, drăgălaș și frumușel ca totdeauna, veni alergînd, intră zgomotos, dar apoi se opri oarecum intimidat la intrare.

Copilul simți numaidecît că aici, în casa aceasta, s-a schimbat ceva, căci Ghiță tresări la intrarea lui, se uită o dată cam sperios spre el și nu-l primi cum Bobocel știa că are să fie primit la masa cu bucățelele de piele.

După ce stete o clipă nehotărît, copilul se apropie cu încetul și sfiicios de masă, se opri aici și rămase privind lung și cu un fel de mirare cînd la cuțitul cu care Ghiță tăia pielea, cînd la resturile ce căzeau pe jos, cînd la fața lui Ghiță și la ochii lui cei mari și sprîncenați.

Iar Ghiță nu se uita la el, nu-i zicea nimic, ci tăia înainte, apăsînd cuțitul și scrîșnind parcă din dinți.

Bobocel se uită cît se uită, apoi buza de din jos începu să-i tremure, ochii i se umplură de lacrămi și se puse pe un plîns amarnic.

— Scoateți-l afară de aici, ca să nu-mi plîngă în urechi! grăi Ghiță așezat, dar aruncînd oarecum vorbele una cîte una.

Unul dintre ucenici îl luă pe copil să-l scoată din casă; copilul însă se trînti pe pămînt şi începu să plîngă şi mai amarnic, să dea din mîni şi din picioare, să zbiere în cele din urmă, strigînd mereu: „Nenea Ghiţă! Nenea Ghiţă!"

— Fiară sălbatică! grăi, cu ochii plini de văpaie, preuteasa, care, auzind zbieretele copilului, alergase să şi-l ia.

Ghiţă lăsă cuţitul pe masă, stete nehotărît, apoi se duse încet în uşă şi privi în urma tinerei vecine, care se depărtase cu copilul în braţe.

— Cum ai zis!? întrebă el răspicat.

— Am zis că eşti o fiară sălbatică! îi zise ea, întorcîndu-se cu capul ridicat spre el, apoi se întoarse şi-şi urmă calea.

Ghiţă rămase încremenit în prag. O fiară sălbatică!? El, o fiară sălbatică!? De trei ani aproape erau vecini, dar nu-şi aducea aminte ca să fi ieşit vreodată vorbă aspră din gura acestei femei, şi acuma ea îi zicea fiară sălbatică! Ce avea el cu copilul!?

— Da, sunt, strigă Ghiţă, dar tu m-ai făcut!

Preuteasa se opri la capul scării.

— „Tu"!? întrebă ea lungind vorba.

— Da, „tu"! îi răspunse hotărît.

— Adecă de ce „tu"!? ce sunt eu? cine sunt eu!? zise ea, şi urcă plîngînd scările.

— Da, da, da! cu adevărat fiară sălbatică am ajuns! grăi Ghiţă.

Îi venea să taie, să frîngă, să spargă, să deie foc, să nimicească tot ce-i cade la îndemînă... Iară de sus, din fundul curţii, se auzea Bobocel strigînd: „Nenea Ghiţă! Nenea Ghiţă!", şi cele patru calfe, şi cei doi ucenici, şi oamenii din curte ştiau toţi, vedeau cu ochii lor de ce s-a făcut el ca o fiară sălbatică.

Ghiţă era pantofar, era stricat de vărsat, era posac, dar era om cu inima la loc şi bărbat în puterea cuvîntului: toate le primea, dar de rîsul lumii nu voia să rămîie.

Şi era de rîsul lumii.

O cunoştea destul de bine pe preuteasa şi era destul de cuminte pentru ca să ştie că dînsa trebuia să fie foarte

cătrănită pentru ca să-i zică lui „fiară sălbatică". Așa numai deodată, pentru c-a plîns copilul, nu i-a venit mînia aceasta, cum nu-i venise nici lui chiar acum supărarea.

— Chiar acum! zise el, fără de întîrziere! Trebuie să văd ce vrea cu mine și să-i arăt că n-am nimic cu copilul. S-o rupem o dată, cum va vrea Dumnezeu!

Grăindu-le aceste, el își desuflecă mînecile de la cămașă și se întoarse în casă pentru ca să se încalțe și să-și pună surtucul, în vreme ce calfele se uitau speriate unul la altul, întrebîndu-se cu ochii: „Să-l lăsăm ori să-l oprim?"

Iar preuteasa, o femeie de vreo doauăzeci și cinci de ani, înaltă și subțirică, mai mult bălană decît oacheșă și cu deosebire sprintenă, deși altfel blîndă, sfiicioasă și tăcută, întoarsă la ea acasă, își împăcă copilul, plîngînd mereu cum știu să plîngă femeile duioase, care se simt singure-n lume, cînd au fost greu atinse și nu e nimeni ca să le mîngîie.

Dar nu aceasta era durerea ei cea mare.

N-ar fi fost femeie dacă n-ar fi simțit încă ieri dimineață, după logodnă, că pantofarul e supărat și că toată casa vorbește de supărarea aceasta. Nu-i vorba, ea ar ti fost foarte mîhnită dacă el nu s-ar fi supărat și se simțea măgulită că lumea vorbește de supărarea lui. Acum însă, cînd vedea că supărarea aceasta e foarte mare, o cuprinse un fel de groază, încît îi venea să-și curme firul vieții. Îi era stricată toată viața. Din clipa în care el rostise acel „tu m-ai făcut!" ea nu mai era în ochii lumii femeie cumsecade. Și vina era numai a ei! Cum a putut să scape vorbele „fiară sălbatică"!? Cum a putut să se dea astfel de gol!? Nu! o femeie, o văduvă, care e logodită, și îi zice altui bărbat, care nu e logodnicul ei, „fiară sălbatică" — pentru ca acesta să-i răspundă „tu m-ai făcut!" — femeia aceasta nu mai e femeie cumsecade.

„Ce va fi zicînd, ce va fi crezînd lumea despre mine!?"

Asta era durerea ei cea mare.

Și de aceea, cînd auzi pașii lui Ghiță pe scări, ea își șterse lăcrămile, își apropie copilul, ce stetea lîngă

dînsa, şi-l aşteptă stînd dreaptă şi hotărîtă în mijlocul casei.

Cînd Ghiţă se ivi în uşă, Bobocel voi să alerge la el. Această pornire a copilului îi scoase pe amîndoi din sărite.

— Stai aici! grăi dînsa cu îndărătnicie, dar nu supărată. Îi trecuse parcă deodată toată supărarea.

— Lasă-l să vie — răspunse el zîmbind cu mulţumire — căci vezi că ţine la mine mai mult decît la d-ta.

— Fiindcă l-ai stricat d-ta.

— Îl voi fi stricat, fiindcă mi-e drag, grăi dînsul, apoi se plecă, îl ridică în braţe şi îl sărută, în vreme ce copilul se alipi de dînsul. Şi — urmă Ghiţă mişcat — mi-e drag fiindcă e al d-tale! Nu ţi-am spus-o niciodată, dar puteai s-o vezi însăţi.

— Am văzut-o chiar acum, cînd m-ai făcut de rîsul lumii, zise ea, şi începu iar să plîngă.

Ghiţă se uita strîmtorat cînd la ea, cînd la Bobocel, care începu să se strîmbe, căci e greu lucru să stai şi să te uiţi la o femeie care plînge, mai ales cînd ţi-e dragă femeia şi tu o faci să plîngă.

— Ia spune-mi drept, zise el în cele din urmă, o să fii fericită cu omul acela, fiindcă o să fii doamnă? crezi c-o să fie fericit copilul acesta?

— Ce-ţi pasă!? grăi dînsa. Sunt femeie, n-am pe nimeni şi trebuie să-mi fac şi eu rostul. Aşa nu pot să rămîn toată viaţa mea!

Ghiţă îl lăsă pe Bobocel din braţe, se apropie de ea, o cuprinse încet cu braţul, ceea ce n-ar fi crezut că poate să facă, apoi îi privi în faţă şi grăi răspicat:

— Ei bine! eu nu sunt om? fiindcă sunt numai pantofar, fiindcă sunt stricat de vărsat şi nu ştiu să vorbesc ca-n călindar, nu sunt eu nimeni?

Ea îl depărtă puţin de la sine.

— Lasă-mă — îi zise apoi — că nu crezi nici d-ta ceea ce zici. Om eşti, dar ştiu eu ce-i în inima d-tale!?

— Ştii foarte bine!

— Da! acum ştiu, zise ea cu glas înăbuşit, apoi îl cuprinse şi ea cu braţele şi îşi ascunse faţa pe umărul lui.

Ghiță era el singur nu mai știa cum, și dacă n-ar fi fost copilul, care se uita mirat la dînșii, ar fi ridicat-o în brațe și ar fi alergat cu ea cum alergi cu o trofee.

— Care va să zică, nu te măriți cu el!?

— Nu, răspunse ea, dar acum du-te, căci cine știe ce vor fi crezînd oamenii...

— Mă duc, strigă Ghiță, apoi îl ridică pe Bobocel în brațe și alergă cu el acasă, vesel și zîmbitor, cum sunt zorile de zi după ce furtuna a trecut și cerul s-a înseninat.

VECINII I

Luat-au asupră-şi boala fraţilor săi şi s-au încărcat pe sine însişi cu durerile lor.

Isaia, LIII, 4

BACIU

I

Om are nevoie de om în lumea aceasta, şi nimeni nu e nici atît de bogat şi de puternic ca să n-aibă trebuinţă de alţii, nici atît de sărac şi de slab ca să nu poată ajuta pe alţii. Dureri şi bucurii trec din om în om.

Baciu, om bogat şi harnic, chibzuit la vorbă şi pricepător în ale lui, era cunoscut în toate satele de dimpregiur. Ar fi putut să trăiască tignit. Ştiind însă că ochiul stăpînului îngraşă vita, el nu se bizuia în slugile lui, ci alerga de dimineaţa pînă seara, ca toate să le vadă şi să le ţie în bună rînduială. Deşi era un om de inimă şi gata de a le sări altora într-ajutor, grijile cele multe îl făceau adeseori supărăcios şi pripit, şi nu o dată îl fericea pe vecinul său Andrei, care, fiind sărac, avea mai puţine griji şi astfel mai puţine supărări.

Nu o dată, întorcîndu-se de la lucru, Baciu l-a văzut pe Andrei şezînd liniştit pe prispa casei lui. Era parcă toate bogăţiile lumii ar fi ale lui. El era cu toate acestea sărac şi mai avea şi opt copii, dintre care singur

Gheorghe era mai mare; acesta, însă, era dus de mai mulţi ani, nimeni nu ştia pe unde, şi părinţii lui nu aveau nici un ajutor de la dînsul.

Sosise iarna, o iarnă geroasă şi grea.

Floarea, nevasta lui Andrei, rupea gardul, ca să încălzească casa, şi plîngea mereu fiindcă n-avea ce să le pună copiilor pe masă. Ar fi muncit, sărmana, cît a ţinut vara, ca să mai aducă şi ea cîte ceva la casă, dar n-o lăsau nici mititeii, care nu puteau să rămîie singuri acasă. Iar Andrei trăia de azi pe mîne şi nu se mai gîndea la nimic; îşi pierduse voia de toate şi nu mai căuta de lucru.

Acum, în sfîrşit, văzînd-o cum plînge azi şi plînge mîne, şi plînge mereu, el îşi luă inima-n dinţi şi plecă la Baciu, ca să se împrumute de la dînsul pînă la primăvară cu un sac de porumb. Îl ştia om bun şi nici nu putea să-i treacă prin minte gîndul că-l va lăsa să iasă nemîngîiat din casa lui.

N-a nimerit însă în ceas bun.

Era mare gălăgie în casa lui Baciu.

Ilie, unul dintre argaţi, om voinic şi harnic, dar pătimaş fără seamăn, scosese un car de gunoi la cîmp. Cum, cum nu, unul dintre boi, juncan pus de curînd la jug, a luat cîmpii, şi Ilie l-a bătut cu furca de l-a spetit; întors apoi acum acasă, el se şi mai obrăznicise cînd stăpînu-său i-a tras o gură. Astfel, Baciu şi-a perdut răbdarea şi l-a pălmuit. Lovit, Ilie s-a repezit asupra stăpînului, şi numai Dumnezeu ştie ce s-ar mai fi întîmplat dacă n-ar fi intrat tocmai atunci Andrei în curte şi n-ar fi sărit şi cellalt argat ca să-i despartă.

Andrei l-a luat apoi pe Baciu cu binele şi l-a dus în casă pentru ca să-l domolească.

— Lasă-l focului de bou! zise el. Atîta să-ţi fie paguba! Om ca tine să nu-şi facă venin pentru atîta treabă! Necazul să-l aibă cel ce pierde unul din doi, iar nu tu, care zici: mult a fost, mult a rămas! Şi pentru om ca Ilie! Dacă ar fi ceva de capul lui, n-ar fi, om de patruzeci de ani, slugă la alţii. Ce dulceaţă-ţi mai are bogăţia dacă în tot ceasul îţi amărăşti viaţa cu ea!

— Ba face-voi ca tine! îi răspunse Baciu. De! voi,

care n-aveți, nici nu știți cum s-adună averea și cu cît amar se păstrează. Tot e mai bine să mă necăjesc decît s-ajung a-mi trimite nevasta să rupă gardurile ca să facă foc în casă.

Andrei, om slăbit și galben la față, simți că sîngele îi năvălește în obraji.

— Vecine — zise el tare mîhnit — e gardul meu; eu l-am făcut și tot eu am să-l și fac, dacă vrea Dumnezeu, iar la loc.

— Nu zic nu! întîmpină Baciu, dar prietenește mi-ai vorbit, prietenește îți vorbesc și eu. Ai casă grea și tot mai bine ai face să șezi mai puțin pe prispă și să-ți faci mai mult necaz.

Andrei se ridică de pe scaunul pe care se așezase și-i era parcă-i vine un fel de ameteală.

— Da, da! zise el. Așa e, așa zic și eu! Dar vezi, așa numai din senin nu-i vine omului lenea. N-am fost eu tot așa. Sunt bolnav, vecine, de o boală ascunsă, care mă seacă pe picioare.

— Boala lenii, precum se vede, grăi Baciu cam în glumă. Dar să nu fie zis în ceas rău: o fi vreo făcătură. A bine nu e, zic și eu adeseori. Îi părea rău de vorba pe care o scăpase și ar fi voit s-o dreagă cumva. Văd, urmă el, și eu, că nu poate să fie altfel. E grea iarna; mi-ar părea bine dacă aș putea să te ajut cu ceva!

— Îți mulțumesc, îi răspunse Andrei, dar acum nu. Am auzit vorbe mai aspre în curte și am venit să văd ce e.

Grăind aceste vorbe, el se întoarse iar la casa cea goală și plină de copii.

II

Grea de tot a fost iarna pentru Andrei. Trăia și nu trăia: se legăna pe picioare. Ziua stătea moleșit, înspre seară îl apucau un fel de călduri, noaptea nu dormea, dar trăia și nu-l durea nimic. A vîndut ce-i mai rămăsese pe la casă, s-a împrumutat de pe la oameni de seama lui, dar la Baciu nu s-a mai dus, nici gar-

dul n-a lăsat-o pe nevastă-sa să-l mai rupă și tot a ieșit cu chiu, cu vai din iarnă.

Și zi de zi Andrei ieșea în drumul cel mare și-i oprea pe drumeți ca să le zică: „Spune, te rog, dacă-i întîlni cumva pe Gheorghe al lui Andrei din Bîrsești, să vie acasă la frații lui și la mama lui, că mult îl dorește tatăl său, care a ajuns om slab și neajutorat".

În Săptămîna Patimilor oamenii țin postul, se spovedesc și se cuminecă. Mai nainte de a lua sfînta cuminecătură, ei se duc și-și cer unii altora iertare, dac-au avut cumva vreo supărare între dînșii.

Andrei nu s-a dus la Baciu, fiindcă n-avea nici o supărare-n inima lui, iar Baciu a voit, ce e drept, să meargă la Andrei, dar apoi tot nu s-a dus.

Mergînd la biserică, s-au întîlnit și au urmat drumul împreună, vorbind despre multe toate, numai nu despre vreo supărare.

Noaptea, spre a doua zi de Paști, Andrei, care nu dormea, se ridică deodată, încet și cam alene, din culcuș. Era parcă o lumină în podul casei lui Baciu și ieșea fum prin acoperiș.

El deșteptă pe Floare și-i spuse că arde, pesemne, casa vecinului.

Trezită din somn, Floare sări cuprinsă de spaimă în picioare.

— Nu te speria, îi zise el liniștit, că vîntul nu bate spre noi. Iar Baciu n-o să prea simtă paguba. E veche casa: o să-și facă alta mai frumoasă. Vorba e să scape dînșii. Scoală băiatul și-l trimite să-i deștepte din somn.

Floare însă, femeie ca toate femeile, și-a ieșit din fire cînd a văzut flăcările mari și a început să țipe și să strige cît o ținea gura.

Au auzit-o dar sătenii, care erau încă deștepți ori dormeau mai ușor, dar în casa lui Baciu lumea s-a trezit abia după ce vecinii au început să spargă poarta, ca să intre la foc.

Și e grozav lucru să te pomenești din somn cu casa aprinsă în capul tău.

Baciu, omul cel chibzuit, nu mai ştia ce să facă, unde să alerge şi ce să scape mai nainte: se învîrtea de ici pînă colo, se învîrtea şi se afurisea. Şi, fiindcă el îşi perduse capul, nu mai era cine să ţie buna rînduială, şi alergau toţi de-a valma împedecîndu-se unii pe alţii şi scoţînd lucruri de nimica în curte, în vreme ce alte lucruri mai scumpe stăteau uitate prin odăile în care pătrunsese focul.

Un singur om era liniştit, Andrei, care, intrat în curtea lui Baciu, pusese cîţiva oameni să scoată caii şi vitele din grajd şi număra acum pe casnicii lui Baciu, ca să vadă dacă au scăpat ori nu cu toţii.

Lipsea, parcă, unul. Niţă, băiatul lui Baciu, un copil de vreo cinci ani, nu era nicăiri.

— Unde e Niţă!? strigă el tare şi răspicat. A scăpat cineva pe Niţă?

Nimeni, din mijlocul învălmăşelii, nu-l băgă în seamă.

El alergă la Ana, nevasta lui Baciu.

— Băiatul, Niţă, unde e?

Ea se cutremură în tot trupul şi îşi puse mînile în cap.

— Vai de mine! A rămas dormind în casă.

Iar văpaia ieşea pe ferestri.

Andrei cel plăpînd şi moleşit se cutremură şi simţi că sîngele i se încălzeşte şi vinele i se încordează, că inima îi creşte şi fruntea i se umple de sudori: auzind vaietele copilului, el se avîntă spre casă şi se aruncă în foc.

Ştia ce face şi simţea că are să treacă prin foc; dar simţea în el atîta viaţă, încît nu se mai temea de nimic, şi unul singur era gîndul lui: să nu întîrzie, să-l găsească încă viu pe copil.

L-a găsit în pragul uşii, întins la pămînt, plin de arsuri şi fără de simţiri, dar întreg l-a scos din flacări şi a început să-l poarte prin curte, legănîndu-l mereu pe braţe şi afurisind bogăţiile lui Baciu, ca praf şi cenuşă să se aleagă de toate.

Puţin îi păsa că arde cămaşa în spinarea lui, căci voia să-i deie copilului şi răcoreală, ca să-i vie viaţa.

Viaţa însă nu se mai ivea. El a început deci să se blesteme pe sine fiindcă n-a alergat fără de întîrziere atunci cînd a văzut focul.

„Eu! îşi zicea, singur eu îi port păcatul; eu sunt de vină; pe mine are să mă pedepsească şi Dumnezeu, şi legea omenească!"

Era mare, în adevăr, păcatul lui Andrei: n-a alergat fără de întîrziere, ca să-i vie vecinului său într-ajutor. El însă îşi mărturisea păcatul, se căia, şi Dumnezeu n-a voit să-l certe cu prea multă asprime.

Baciu era deznădăjduit. Gîndul că-şi va perde şi copilul l-a făcut să-şi piardă rostul: el a început să strige în gura mare că vecinul său Andrei i-a pus focul şi că numai mustrarea cugetului l-a făcut să se arunce în foc ca să scape copilul.

Şi mulţi dintre cei ce auziseră vorbele lui Andrei erau şi ei de un gînd cu Baciu. Între aceştia era şi judecătorul din partea locului, care a şi dat poruncă să-l lege pe Andrei cot la cot.

Zadarnice au rămas bocetele Floarei şi plînsetele copiilor, căci judecătorul trebuia să-şi facă datoria, şi încă noaptea aceea Andrei a fost pus la închisoare.

Mergînd la închisoare, el nu era cîtuşi de puţin turburat. Durerea lui cea mare era numai că Niţă n-o să-şi mai vie, poate, în fire. Cît pentru celelalte, el nu se temea de nimic fiindcă nu se simţea vinovat.

Mare era dar uşurarea pe care o simţea ziua următoare, cînd Floare a venit să-i spună că Niţă s-a înfiripat şi că doctorul, pe care Baciu îl chemase, are nădejde să-l pună iar în picioare.

Îşi făcea acum gîndul că Baciu, el însuşi, va veni la judecător şi va cere să-i dea drumul. În loc de aceasta însă Baciu a făcut o cerere în care arăta supărările pe care le avuse cu dînsul şi temeiurile pe care-l bănuia de a fi pus focul.

În mintea lui Andrei nu intra, cu toate acestea, gîndul că poate să fie osîndit şi fără ca să i se fi putut dovedi vina, numai pentru că era bănuit cu oarecare temei şi nu se putea dezvinovăţi.

Dus în faţa judecătorului, el dete cu socoteală că un singur om a putut să pună focul, Ilie, pe care Baciu

îl alungase cu rușine de la casa lui. I se spuse însă că Ilie a plecat de mult din sat și a dovedit cu martori că în noaptea despre a doua zi de Paști se afla la Valea-Rea, cale de trei ceasuri de la Bîrsești. Iar Andrei nu putea să ia de mărturie decît pe nevastă-sa și pe copiii săi, care nu puteau să arate de ce n-a alergat îndată ce-a văzut focul.

Ținînd dar seamă de toate împregiurările, judecătorul l-a socotit vinovat și l-a osîndit.

III

În marea lui întristare, Andrei avea și doauă mari mîngîieri.

Din clipa în care se avîntase spre casa aprinsă, ca să scape pe Niță, el era alt om. Nu se mai simțea slab și moleșit. I se dezmorțise oarecum sîngele, avea poftă de mîncare, dormea bine și era voios cu toată năpastea ce căzuse pe capul lui. Și, stînd așa singur, nu o dată și-a făcut gîndul că Dumnezeu a rînduit să steie la închisoare pentru ca nu cumva, umblînd pe afară, să-l întoarcă boala.

În același timp Gheorghe, feciorul lui, se întorsese acasă cu bănișori frumoși, adunați para cu para, în timp de patru ani, cît a lipsit de acasă.

N-a întîlnit, ce e drept, pe nici unul dintre drumeții pe care-i rugase Andrei să-l caute. Aflase însă că prin gazete se scrie despre un oarecare Andrei din satul Bîrsești, care i-a pus foc vecinului său Baciu. Știind apoi că acest Andrei nu poate să fie decît tată-său, a grăbit cu inima încleștată la frații și la muma lui.

Aflînd cum și în ce fel s-au petrecut lucrurile, Gheorghe era nemîngîiat și tare pornit asupra lui Baciu. Dacă nu i-ar fi fost de frățiorii săi și surioarele sale, ar fi fost în stare să ridice parul asupra lui.

— Lasă-l, fătul meu, îi zise Andrei, că destulă răsplată îi este păcatul lui. Se vede că Dumnezeu le-a rînduit toate așa ca să te întorci și tu acasă. Noi rămînem tot cum am fost, oameni cumsecade, și să trecem prin fața casei lui ca și cînd nimic n-ar fi acolo

unde o vedem. Dumnezeu să-i fie de bună pază, ca niciodată să nu mai avem nevoie de a-i sări într-ajutor.

Şi în ceas bun a grăit Andrei.

Peste vreo doauă săptămîni el scăpă din temniţă ca om cinstit şi năpăstuit.

Ilie, pătimaşul, omorîse într-o încăierare pe un sătean, fusese prins şi, luat de scurt, făcuse şi mărturisirea că tot el a pus şi focul în nişte cîlţi din podul casei lui Baciu.

Baciu de aici înainte nu mai avea odihnă, nici zi tignită, nici somn cu dulceaţă. Umbla cu ochii în pămînt şi nu mai cuteza să privească în faţa altora. Jumătate din averea lui ar fi dat-o ca să-l împace pe Andrei şi umbla mereu cu gîndul ca să-şi vîndă casa şi moşia şi să plece din sat. E grozav gîndul c-ai năpăstuit pe omul care ţi-a făcut un mare bine, a sărit chiar în foc pentru tine, şi de cîte ori vedea plăgile de arsură pe faţa lui Niţă, Baciu se făcea galben ca ceara şi gemea ca omul greu chinuit.

Iar Andrei era voios şi harnic, îşi făcuse gardul la loc şi lucra toată vara în rînd cu zidarii şi cu dulgherii, ca să ridice casă pentru feciorul său, care era logodit cu una din cele mai bune fete din sat şi n-aştepta decît ca să fie gata casa pentru ca să facă şi nunta.

IV

Era mare bucurie la casa lui Andrei.

Mare e bucuria să ai un fecior voinic, cuminte şi harnic, cel dintîi şi mai mare dintre feciorii tăi, sprijinul tău la bătrîneţe, şi să-l vezi aducîndu-şi nevastă bună la casa ridicată din hărnicia lui.

Era deodată şi nuntă, şi sfinţirea casei. Ziua senină şi frumoasă, Floarea rumenă şi sprintenă, băieţii şi fetele cu sufletul plin de neastîmpăr, Andrei el însuşi tot slab şi supt la faţă, dar cu sîngele cald şi cu ochiul vioi. Lume multă, mîncări şi băuturi cu belşug, lăutari, chiote, nuntă mare şi veselă era în cele doauă case, la bătrîni şi la tineri.

Andrei, cu toate acestè, era, ca totdeauna, voios, dar nu vesel, ci liniştit şi chibzuit.

Prea multe erau necazurile prin care trecuse, prea mult se deprinsese cu gîndul că viaţa e numai amar şi necaz, dureri şi greutate, şi acum, cînd bunătăţile-l năpădiseră, se temea ca nu cumva amăgiri să fie toate. Ştia cum toate se pot perde de azi pe mîne şi nu îndrăznea să se bucure din toată inima, pentru ca nu cumva, perzînd mîne fericirea, să se simtă prea greu lovit. Era ca săracul care, găsind o comoară, nu îndrăzneşte să se atingă, nici să se bucure de ea, nici să zică[1]: „A mea este!"

Stetea deci liniştit în mijlocul celorlalţi şi se bucura de bucuria lor, şi nu o dată i se ivi în minte gîndul: „Ferice de voi, care credeţi că toate sunt adevărate şi dăinuitoare!"

Iar Baciu, bogatul, auzea chiotele şi cîntecele şi lăutarii din curtea vecină şi şedea ascuns în casa lui cea nouă şi nu voia nici să mănînce, nici să beie, nici să vadă pe nimeni, nici să ştie de nimic.

În altă parte a casei şedea Ana cu băiatul cel cu faţa plină de plăgi şi plîngea şi nu mai ştia ce să facă.

Într-un tîrziu, ea se ridică ţinîndu-şi capul sus, îşi şterse lacrămile şi ieşi afară ca să împartă porunci.

Înspre amurgul serii intră apoi la Baciu, gătită de sărbătoare şi cu o tavă în mînă.

Pe tavă era un cocoş fript, cel mai frumos dintre cocoşii ei, o plăcintă, o garafă cu vin şi, împăturate frumos, altiţele ei de borangic cele cusute în fir şi mătase.

Niţă, băiatul, stetea şi el în prag, cu o creangă de rosmarin în mîni.

— Să mergem — zise ea — să-i ducem cinste, că e timpul să se împartă cinstele.

Baciu se ridică în picioare ca deşteptat din somn şi faţa i se lumină.

— Da — grăi el uşurat — să mergem; în ceas bun să-ţi fie venit gîndul!

Mulțimea adunată în curtea lui Andrei rămase încremenită cînd Baciu intră pe poarta deschisă cu nevastă-sa și cu băiatul. Era parcă morții ar fi ieșit din mormintele lor, ca să ia și dînșii parte la bucuria obștească, și hora se opri în loc, lăutarii tăcură, chiotele și vorbele vesele amuțiră.

Andrei, care le vedea și auzea toate, se sculă din capul mesei, unde se afla, ca să vadă ce s-a întîmplat afară de s-a făcut liniște așa, deodată. El însă n-apucă să-și părăsească locul, cînd Baciu și Ana se iviră cu copilul lor în pragul casei.

Oamenii casei, nuntașii și cei în bun ceas sosiți rămaseră cîtva timp muți și nemișcați ca stîncile de sub coastă.

Era pe întunecate.

— Aprindeți luminările, grăi Andrei în cele din urmă; aduceți toate luminările și le aprindeți, că e bună și mare ziua la care am ajuns!

Ochii lui se umplură de lacrămi, în vreme ce Baciu și Ana steteau cu ochii în pămînt, iar băiatul privea voios și cu inima deschisă la meseni.

— Aici! urmă Andrei; aici, vecine, aici, vecină! Faceți loc! Aici în capul mesei! Voi să fiți nunii celei mai frumoase nunte. Vino, băiete, și învață cum om cu om se bucură!

Baciu și Ana s-au așezat în fruntea mesei, dar nimic n-au zis: fapta lor spunea prin ea însăși ceea ce în graiul omenesc nu se poate spune.

Abia tîrziu, în toiul nunții, s-au deschis inimile la căldura bucuriei obștești.

VECINII II

PARASCHIV CIULIC

Cap. I

SUFERINȚELE DOMNULUI CIULIC

Domnul Paraschiv Ciulic trăia și el cum trăiesc toți oamenii cărora nu le-a venit încă rîndul să moară.

Că lumea nu e făcută de dragul oamenilor ce se străcoară printr-însa, aceasta o simte, firește, fiecare dintre noi, cel puțin cîte o dată pe săptămînă! D-l Ciulic însă era în toate clipele vieții lui pătruns de gîndul că viața omenească e un canon.

Deși trăia dar numai fiindcă n-avea încotro, el nu-și dorea moartea, nici se plîngea de suferințele vieții, ci se simțea mîngîiat în sufletul lui cînd își dedea seamă cît a suferit și cît mai are încă să sufere. Astfel, viața lui era un bineîncheiat șir de suferințe și, întocmai precum zgîrcitul își numără mereu comorile și face mereu socoteala dobînzilor cu care le va mai spori, d-l Ciulic iubea singurătatea fiindcă, stînd așa numai el cu sine, putea să-și reamintească în toată tigna suferințele trecute și să-și închipuiască pe cele viitoare.

Erau mai ales patru lucruri care-i amărîseră și-i amărau și acum viața: pisicile, cînii, slugile și copiii, mai presus de toate copiii.

Odinioară mai era și un al cincilea lucru, femeile; acum însă acele timpuri erau de mult trecute, și Ciulic socotea și femeile în rîndul oamenilor canoniți.

De cîte ori, gîndindu-se la lucrurile din lumea aceasta, el își dă seamă că a avut copii, inima i se

umple de mîndrie și fața i se însenînează. Căci fiește-care copil care se naște e un izvor de suferințe omenești, deci o dovadă că e mare păcat, ce are să fie ispășit; acela dar care nu are copii e mîntuit după ce și-a trăit traiul.

Fost-a și el copil, vai de mama lui, biată de văduvă! Cît a canonit-o el pe ea ar fi destul pentru șapte vieți, dar și bătăi a mîncat, și foame, și frig a răbdat, de-l trec fiorii cînd își aduce aminte de zilele copilăriei lui. Se judecă, om bătrîn acum, el însuși pe sine copil și vede apriat că nu putea să fie decît precum era, fiindcă rostul lui în lumea aceasta era să amărască viața mumei sale, pentru ca să mănînce bătăi și să rabde foame și frig. Răutatea care era în el trebuia să iasă odată la iveală, și e bine c-a ieșit atunci, iar nu mai tîrziu, cînd în alte fapte s-ar fi dat pe față, și nu o mamă, ci oamenii nemiloși ar fi răsplătit-o.

Atunci, copilul de unsprezece ani a fugit din școală, a părăsit casa părintească și-a umblat ani de-a rîndul fără căpătîi prin lume, ca să scape de mumă-sa: astăzi, om cu viața petrecută, ar vrea să poată plînge cînd își aduce aminte de sărmana lui mumă, care atît de mult a suferit printr-însul și prin care el atît de mult sufere, și ar da el singur nu știe cît ca s-o poată vedea o dată încă prin vis.

Atît are și el în lumea aceasta: tot ceea ce se ivește mai departe împregiurul lui, om fie, dobitoc fie, fiară fie, nu are pentru el decît rostul răului pe care poate să i-l facă.

Ce-ar mai putea să aibă el în lumea aceasta!?

Ca un vis urît afară din cale, se reivesc în sufletul lui amintirile rămase din anii petrecuți prin cîrciumile de la Obor, de la Filaret și de la Capul-Podului.

Vai de stăpînii lui, dar vai și de el!

Intra gonit de foame ori de frig, ca cînele fără de stăpîn, stătea cîteva săptămîni în ghionturi și în trînteli și ieșea alungat și adeseori plin de sînge, dacă nu fugea la timp, ca să se piardă printr-una din mahalalele mai depărtate.

Tot el însuși este și acum, și i-e greu să se creadă pe sine,

Cum a venit, Dumnezeu știe, dar trebuia să vie în sufletul lui firească dușmănie care desparte pe om de om și nu te lasă să uiți că tu ești tu, și tu singur ești tu însuți. A aflat-o aceasta de la ceilalți oameni, care toți îi dădeau sarcina mai grea și-i aruncau bucata mai proastă.

Dacă pisica răsturna cratița cu lapte, el mînca trîntealã; dacă vreun cîne fugea cu o bucată de carne ori spărgea vreo oală, spinarea lui răbda: el și pisicile, el și cînii erau dușmani firești, și soarta lui era cea mai grea, căci el nu putea să fugă, nici să se ascundă fie sub coteț, fie în pod, ci trebuia să rabde nedreptatea ce i se făcea și să simtă în fiecare zi că nu e nimeni ca să-l apere, cînd el însuși nu se poate apăra. Vai era însă și de pisica, și de cînele care cădea în mînile lui!

Vai și de copiii care se ațineau după el, zicîndu-i mereu: „Hingherule!"

Dară vai, după toate, de pielea lui!

Tras, împins, mînat de ghionturi, s-a pomenit în lume; și viermele se zvîrcolește și el cînd îl calci. Dacă nu putea să dea cu pumnul în fața celui ce-l lovea, scrîșnea din dinți, se punea la pîndă și lovea din dos. Minciuna și obrăznicia sunt și ele arme omenești, și multe poate să facă omul cînd nimeni nu-l vede. Era dreptatea pe care și-o făcea el însuși, dacă fura ori strica, unde altul cade în bănuială; și tot numai dreptatea și-o făcea dacă vărsa ciorba pe care n-o putea mînca, ori rupea în bucăți haina pe care n-o putea purta.

A avut și el dacă nu mulțumiri, cel puțin satisfacțiuni în tinerețele lui.

C-a fost luat adeseori pe sus, c-a petrecut nopți la poliție, că trupul îi era mereu plin de vînătăi, că stetea mereu în pragul Văcărești1or — aceste erau lucruri fără de care viața lui n-ar fi avut nici o noimă.

Așa trebuia să fie pentru ca el să se facă din zi în zi mai vînjos, mai sprinten și mai născocitor.

Că n-o să mai găsească stăpîn, de aceasta el nu se temea niciodată: nu se obosea, nu adormea nici dac-ar fi trebuit să stea trei nopți de-a rîndul în picioare,

iar fleicile fripte de dînsul puteai să le pui pe masa lui vodă.

Şi încă un lucru, mare lucru: nu era cheltuitor.

Stînd în uşa birtului, la grătar, şi bătînd din cleşte, ca să tragă luarea-aminte a trecătorilor asupra mirosului de fleică şi de mititei, el privea mereu înainte, stăpînit de-un singur gînd: s-ajungă cît mai curînd om cu grătarul lui, ca să facă pentru sine ceea ce acum face pentru alţii şi să le facă altora ceea ce i se făcea lui. De aceea mulţumirea lui era să pună para lîngă para — el ştia cum — şi răbda cum atît a răbdat mai bucuros decît ca să dea pentru sine din al lui.

N-ar fi avut nevoie s-o facă.

S-a străcurat cum a ştiut ca să nu tragă la sorţi, apoi, om de doauăzeci şi unu de ani, şi-a făcut acte falşe, ca să poată lua în căsătorie pe stăpînă-sa, care ar fi putut să-i fie şi mamă, vai de capul lui, dar şi de al ei!

Cîţiva ani, pînă ce nu s-au desfăcut, el numai şi dînsa ştiau ce au fost unul pentru altul; apoi şi-a luat alta mai tînără, care voia să-l toace ea pe dînsul, şi a fugit cu un epistat cînd a văzut că nu-l poate.

Tot visul cel urît afară din cale sunt şi aceşti ani de căsnicie: zile şi nopţi petrecute în luptă cu cînii şi cu pisicile vecinilor, care, simţind mirosul de fleică, se vîrau pe sub poartă ori săreau gardurile, zile şi nopţi petrecute în ceartă cu nevasta, care se cotea cu muşteriii şi născocea fel de fel de chipuri, ca să scadă socotelile, zile şi nopţi petrecute în încăierări cu slugile, care-l necăjau, îl minţeau, îl furau ori îi făceau pagubă, iar prin fund se mai ivesc şi copii de mahala, care dau tîrcoale, se uită pe sub căciulă şi zic încet: „Hingherule!“

Un singur gînd luminos avea: că odată, în curînd şi din zi în zi mai curînd, va ajunge să fi strîns destul pentru ca să scape de toate şi să trăiască tignit din dobînzile plătite de alţii. Punea dar înainte para lîngă para, răbda cum a răbdat de cînd s-a pomenit în lume şi se mîngîia cu tigna vieţii viitoare.

Acum era venită şi această viaţă viitoare.

Sus în Dealul Spirii își zidise niște case mari, frumoase și împrejmuite ca o cetate. Curtea e șoselată și acoperită cu un strat de pietriș cernut; grădina are boltă de viță, răzoare așternute cu nisip, straturi de trandafiri și alee de pomi roditori, tot soiuri alese; odăile sunt largi, cu tavanul înalt și mobilate boierește.

Ce folos însă, dacă el nu poate trăi tignit în casa lui!

Mult îi place să stea în grădină, ca să plivească trandafirii și pomii, să lege vița din boltă ori să curăță buruiana din răzoare. Vecinii de dimpregiur au însă o spuză de copii, care aruncă cu cioburi în grădină și se joacă cu zmeii, încît vîrfurile pomilor lui sunt mereu pline de sfori, de bucățele de hîrtie și de fîșii de zdrențe. Ba vara, cînd poamele încep a se coace, gămanii se urcă pe uluci și născocesc fel de fel de mijloace ca să-i fure poamele, încît îi rup toate crengile. Iar pisicile din vecini, știind că n-are cîne la casă, țin sobor în grădina lui, își fac cotrog prin straturi, ba intră în curte, în bucătărie, se urcă în podul casei, se încuibă în casa lui.

Astfel i s-a făcut cu încetul lehamite de grădină și nu mai intra în ea ca să nu se necăjească.

Unul dintre vecinii lui, cel de la dreapta, are un pierdevară de băiat, care ține porumbei și a mai sădit și un șir de salcîmi de-a lungul mezuinei: ziua toată porumbeii țopăiesc pe tablele de pe casa lui Ciulic și umplu acoperișul de gunoi, încît nu e chip s-aduni apă de ploaie, iară curtea cea frumoasă, orișicît ai mătura-o, mereu e plină de pene, de flori scuturate ori de frunze căzute de pe salcîmi.

I s-a făcut lehamite și de curte și trece repede prin ea cînd pleacă undeva ori se întoarce acasă, își dă silința să nu vadă, ca să nu se mai necăjească.

Dincolo, la stînga, e o cocioabă de casă în mijlocul unui maidan plin de bălării. E în dosul casei lui maidanul, dar cît ține ziua el aude mereu țipete, și răcnete, și plînsete, și vaiete de copii mărunți, care se joacă și se încaieră, se bat mereu între dînșii și sunt bătuți de alții.

La uliță nu e mai bine. Mai la deal, peste drum, a cincea casă, e școala primară, și pereții casei lui sunt

plini de mutre pocite și de fel de fel de inscripțiuni. A ținut să-i vopsească în ulei fiindcă așa e mai trainic, și i-a plăcut fața gușei de porumb fiindcă e dulce: atît le-a trebuit copiilor. Cu cît mai des îi alungă, cu atît mai vîrtos apasă plumbul și atît mai proaste sunt inscripțiunile cu care îi mîzgălesc casa. Ba, precum se vede, tot fața cea dulce, în care și-a vopsit casele, îi adimenește și pe cînii din mahala, căci ziua întreagă dorm în umbra caselor lui.

Degeaba se ceartă cu vecinii; degeaba i-au fost umbletele pe la directorul școlii și pe la poliție; degeaba s-a pus la toate alegerile bine cu cei de la primărie: fiește-care om are dreptul de a supăra pe ceilalți și, cînd iese la uliță, cînii fug cu coada între picioare, copiii se uită la el pe sub căciulă, iar vecinii își fac de lucru în altă parte, ca să nu dea față cu el.

În casa lui, în sfîrșit, vechea zoală cu slugile.

Și-a ridicat grajd și șopron, fiindcă-i plac caii, singuri caii din toate ființele viețuitoare. Trăsura e noauă-nouță, în șopron, dar grajdul și odaia vizitiului stau deșerte. Caii și i-ar fi cumpărat, dar nu s-a putut hotăr să-și ia vizitiu, cînd rîndaș trebuia neapărat să ție pentru curte și pentru grădină, fără jupîneasă nu putea să rămîie și pe deasupra mai era și bucătăreasa, care-l și spăla. Trei oameni — și el singur: nu putea să intre-n mintea lui gîndul ca să mai vie și al patrălea.

Al patrălea!?

Jupîneasa fără de așa-zisul bărbat poți s-o cauți, dar n-o găsești, iar bucătăreasa era și ea femeie. Curtea lui era plină, încît adeseori îl cuprindea simțămîntul că el nu e acasă la dînsul, ci stă în gazdă, o gazdă rea, de care trebuie să te ferești bine, zăvorînd ușile mai nainte de a te culca.

I se făcuse lehamite și de casa lui.

Pleca dimineții în piață și se plimba prin hală, pe la pescari și printre zarzavaturi. N-avea nimic să vîndă, nici să cumpere, dar îi plăcea să știe cum stau prețurile, să vadă cum oamenii se înșeală unii pe alții și să se certe cu datornicii lui, dacă se lăsau să fie scoși din ale lor.

Pe la amează̆zi intra în vreunul din birturile de pe piață și, dacă nu era zi de post, lua o țuică, o mîncare cu carne și, rar de tot, cîte o fleică, bea un cinzec de vin, apoi se ducea la cazin, unde petrecea la o cafea pînă seara, uitîndu-se cum alții se bat între dînșii fie la biliard, fie la table, fie la domino, fie mai ales în joc de cărți și rîzînd cu necaz de cei ce rămîneau în pierdere.

Serile, cînd se întorcea acasă, nu mai auzea zbierătele copiilor din mahala, nu mai vedea nici mîzgălițurile din fața casei, nici gunoiul din curte, nici firimiturile de zmei prin crengile pomilor din grădină și — mare lucru! — nu mai avea nevoie de slugi.

Rămăsese răzemat într-o singură babă, care-i făcea dimineața cafeaua, îl spăla și-l aștepta serile cu masa așternută pentru fasole, varză, mămăligă cu brînză ori, la zile mari, pentru un pui fript la frigare.

Tot baba îi ținea și rînduiala casei.

Cam la doauă săptămîni o dată el rămînea acasă, deschidea odăile să se aerisească și o punea pe baba să mătură și să scuture praful; apoi iar încuia și se mărginea la o singură odaie, cea din fund, unde dormea, mînca și-și petrecea ziua cînd se întîmpla să rămîie acasă.

Singură această odaie era în adevăr casa lui.

Dar era și făcută anume pentru dînsul.

Pusă în planul arhitectului drept sufragerie, ea era cea din urmă în rîndul încăperilor rezervate pentru stăpîn și avea doauă intrări, una despre celelalte încăperi, iar alta despre curte, unde se afla bucătăria, în altă casă mai mică. Deși era încăpătoare, proprietarul a ținut să-i dea o singură fereastră mare, cam ca cele de pe la hanurile prin care el își petrecuse viața. Ca să aibă vedere liberă spre grădină și lumina deplină, cu care era deprins din timpul cînd bătea cleștele la grătar, el pusese în fereastra aceasta numai doauă geamuri mari, groase și curate ca apa de izvor. Drept mobilă avea acum în odaia aceasta numai o masă de stejar, un bufet mare, tot de stejar, în peretele despre maidan, un pat turcesc în colțul despre curte, patru scaune de trestie și o masă de scris așezată pe o casă

de fier, în care ţinea poliţe şi mărunţiş, deoarece hîrtiile de valoare îi erau date la casa de depuneri, iar banii îi avea parte la datornici, parte la bancher.

Viaţă săracă, dar liniştită, pe cît liniştea e cu putinţă în mijlocul acestei lumi pline de pisici, de cîni, de slugi şi de copii.

Cît pentru oameni, ei nu-l prea supărau.

Cămătar nemilos şi zgîrcit, cum îl ştia lumea, el adunase mare bogăţie, care se sporea mereu, fiindcă el nu cheltuia într-un an ceea ce cîştiga adeseori într-o zi. Iar bogăţia îi face pe cei ce o au să-şi ţie capul sus şi pe cei ce n-o au să stea umiliţi. Mai ales în timp de alegeri săptămîni de zile de-a rîndul caretele elegante nu lipseau din faţa casei lui, căci se ştia că are multe poliţe prin mahala şi mai ales în piaţă şi poate, dacă vrea, să dispună de multe voturi. Puteau dar vecinii să se facă că nu-l văd, dar cînd se aflau în faţa lui, steteau cuprinşi de temere şi de respect, fiindcă ştiau că multe poate.

Ce vor fi gîndind în capul lor şi ce vor fi zicînd în dosul lui, aceasta o ştia el; tocmai de aceea era necruţător şi, trecînd prin lume, se uita des înapoi.

Om înalt, spătos şi cu umerii oarecum ridicaţi, el părea din dos mult mai tînăr de cum în adevăr era, fiindcă se ţinea drept, călca rar şi apăsat şi n-avea decît pe ici, pe colo cîte un păr cărunt. Din cînd în cînd însă el se oprea, îşi sucea trupul şi se uita înapoi, ca şi cînd s-ar teme ca nu cumva să fie apucat fără de veste. Atunci bătrîneţea se vedea din faţa lui uscată şi zbîrcită şi din ochii mărunţi şi scrutători, care ieşeau la iveală de sub sprîncenele mari şi îmbinate. Doi dintre dinţii de din jos erau ieşiţi din linie şi ţineau buza oarecum rînjită, încît, văzîndu-l aşa, era peste putinţă să nu-ţi aduci aminte de cînele rătăcit, care aleargă de-a lungul uliţilor şi, gonit de alţi cîni, se opreşte mereu, se întoarce înapoi şi-şi arată îndîrjit colţii.

Îndîrjit era şi d-l Ciulic.

Nu mai avea tignă nici în singura lui odaie.

O piatră zburată despre casa de pe maidan sfărîmase unul din cele doauă geamuri mari, iar comisarul de

coloare, chemat și venit fără întîrziere la fața locului, încheiase cuvenitul proces-verbal, în care constata că piatra a fost aruncată de Ermil, băiatul de șapte ani al d-lui Anastase Călin, zicea însă că mai departe el nu poate să facă nimic, ba stăruia ca păgubașul să nu mai meargă degeaba nici pe la judecătoria de ocol, deoarece în casa de pe maidan stă un biet funcționar bolnav și ajuns în mare mizerie, un om căruia n-ai ce să-i iei, nici ce să-i faci.

Asta nu era vorbă de comisar.

D-l Ciulic cunoștea pe oamenii în mijlocul cărora trăia și știa că trebuie să fie la mijloc un mare interes pentru ca comisarul de poliție din coloarea lui să-și ia inima în dinți și să-i zică:

— ...Lasă-i, nene Chivule! Să mai treacă și de la d-ta... Atîta pagubă!

Îi era destulă căldura cu care stăruia comisarul pentru ca să știe că e vreo slăbiciune omenească la mijloc.

Iar slăbiciunile omenești sunt lucruri pe care el nu poate să le ierte.

Așa cum s-a ivit în lume și cum s-a făcut om, el era nemilos față cu sine și nu putea să fie îngăduitor față cu alții.

Nu era în gîndul lui lucru mai mare decît tăria omului, care stă în loc cînd ar voi să meargă, se scoală cînd ar voi să doarmă, tace cînd ar voi să vorbească și se ridică de la masă cînd vin la rînd bucatele cele bune.

În tinerețele lui rîdea de oamenii care, alergînd după plăceri, dedeau de fel de fel de supărări; ajuns om mai matur, el mustra pe tinerii ușurateci și le dedea drept pildă înțelepciunea lipovenilor din mahalaua lui, care fug de plăcerile lumești, ca să scape de amarul vieții; acum la bătrînețe, în sfîrșit, cea mai mică slăbiciune era în gîndul lui un greu păcat.

Nu mai era deci vorba de paguba și de supărarea ce avuse: cobora Dealul Spirii, pe lîngă Arsenal, ca să meargă la prefectură și de acolo la primărie, și să-i arate comisarului că ai ce să-i iei și ai ce-i face.

Cine-l vedea mergînd în felul lui, pas cu pas și iar oprit în loc, ca să privească înapoi, cum paiangenul înaintează de-a lungul pînzei întinse, trebuia neapărat

să se uite după dînsul și să-și zică, dacă nu-l cunoștea: „Acesta trebuie să fie cineva!“

E omul care a muncit, a suferit, a răbdat, s-a zbuciumat o viață întreagă, iar acum, după ce i s-au împlinit toate dorințele, se întreabă mereu: „Și-apoi!? atît e tot!? nu mai urmează nimic mai departe? nimic nu mai poate viața să-mi deie!?“

Cap. II

MULȚUMIRILE DOMNULUI CĂLIN

Jos, în casa de pe maidanul cel mare, d-l Călin își fuma țigara tot ca-n timpul cînd, student la Universitate, se deștepta pe la zece și zicea că nu-i încă timpul să se scoale, că mai poate încă să stea în culcușul cald.

Ca să și-o poată fuma în toată tigna, el vîrîse sub cele două perini de la căpătîi și paltonul de iarnă, adunat cocoloașă, ca să fie vîrtos.

Unul dintre picioarele lui, cel de la stînga, înțepenit în urma unei inflamațiuni stagnante în încheietura de la genunche, era întins și acoperit cu pătura de lînă ce-i servea drept plapomă, iar cellalt, sănătos, era adunat spre trup ca un fel de răzemătoare pentru cartea cea mare, din care bolnavul citea cu glas tare. Erau *Viețile Sfinților* pe care, în lipsă de altă lectură, le împrumutase de la preotul bisericii din vale și le găsea acum foarte frumoase.

De obicei citea din cartea aceasta Agata, care era fată de preot, din Bucovina; acum însă ședea cu copilul la sîn pe un scăunaș de la picioarele patului și asculta.

Ermil sfarmă-geamuri asculta și el, îngenuncheat la căpătîiul patului, drept pedeapsă pentru că-i dăduse brînci Ceciliei, care era culcată pe o vechitură de divan, cu capul înfășurat în o cîrpă udă, cum li se cuvine copiilor trecuți prin vreo nenorocire.

Ea a plîns foarte amarnic, apoi a gemut foarte dureros, iar acum se află în faza suspinelor din ce în ce mai rare.

Era una din clipele de liniște atît de rare în casa de pe maidan, și d-l Călin citea cu multă rîvnă viața sfîntului Dionisie, episcopul de Alexandria.

Agata se uita din cînd în cînd la cititor, dar din fața ei se vedea că puțin îi pasă de toată sfințenia părintelui Dionisie.

Era mîhnită. Lasă că nu-i trecuse încă supărarea, pe care i-o făcuseră copiii, dar o mai supăra și bărbatul ei, care n-avea răbdare să aștepte pînă ce adormea Dorin, copilul de la sîn, ci se încăpățîna să citească el.

Asta-i făcea mult rău, fiindcă-l obosea și cititul cu glas tare, și ținutul cărții celei mari.

Apoi Agata era unul dintre oamenii care, tăindu-se la deget, se plîng că nu mai pot lega rănile altora. Nu era pentru ea trebuință mai neastîmpărată decît să sară, să le facă altora vreo plăcere, să ferească pe alții de dureri, și el, citind însuși, o lipsea de mulțumirea de a-i citi ea.

Îi venea să sară, să ia cartea și s-o arunce cît colo: tocmai fiindcă lui îi plăceau cele citite, ea ar fi voit să le audă din rostul ei.

Iar omul, cînd are vreo supărare, și le aduce aminte încetul cu încetul pe toate, și pe cele trecute, și pe cele viitoare. Pe cînd dar el citea parcă n-ar fi în lumea aceasta decît necazurile și durerile celor întru fericire pomeniți, ea vedea în gîndul ei mizeria grea în care trăiau de cînd el și-a pierdut postul. Vînduseră unul cîte unul lucrurile pe care și le-a adunat în timpul căsniciei lor de noauă ani, iar acum venea iarna, și copiii erau desculți și dezbrăcați, ea nu mai avea decît haina de pe trupul ei, lemne cumpărau cu brațul și nimeni nu mai venea pe la dînșii, nici unul din prietenii lui nu-și mai aducea aminte de dînsul. Iar acum bărbatul ei mai și fusese condamnat în lipsă, ca să plătească 54 lei despăgubire și cheltuieli de judecată, ba primise somațiune ca în timp de 30 zile să deșerteze casa de pe maidan, pe care arhitectul primăriei o declarase drept ruină.

Ce-i păsa ei de viața sfîntului Dionisie!?

Dar nici clipa de liniște de care se bucura d-l Călin nu era decît o clipă, adecă ceva ce fu cînd zici că este.

Bocu, fratele mai mic al lui Ermil, rămăsese singur afară, și fiindcă n-avea ce face și trebuia neapărat să facă ceva ca să nu i se urască în lumea aceasta, a în-

ceput să zgîţîie doniţa plină cu apă, căci era frumos, mare minune, cum pleoşcăia apa. Apoi doniţa s-a răsturnat şi apa s-a vărsat asupra neastîmpăratului zgîţăitor.

Un amarnic „a-o-nu!" vesti pe cei din casă că o mare nenorocire s-a întîmplat şi că lumea trebuie să alerge s-aducă ajutor.

Cecilia, o persoană foarte zeloasă, se ridică iute ca o veveriţă speriată.

— Mamă, mamă! strigă ea. N-auzi? Bocu plînge! I-a dat cineva brînci.

— Drăguţa tatei! grăi d-l Călin înduioşat, ca totdeauna, cînd zelul Ceciliei se dădea pe faţă. Ce va să zică femeie! Du-te, Agată dragă!

Agata, deşi femeie şi ea, rămase nemişcată, fiindcă adormise abia acum copilul. Cecilia însă, cuprinsă de simţămîntul datoriilor sale de soră mai mare, trecută acum de patru ani, uita propriile ei dureri şi alergă să-i vie frăţiorului într-ajutor.

Cînd ea deschise uşa, Bocu stătea în prag, cu mînile lăsate în jos, cu gura căscată şi udat ca o curcă plouată, icoană vie a celei mai groaznice nenorociri.

D-l Călin, deşi supărat că i-a întrerupt lectura prin acest nou accident, nu-şi putu stăpîni rîsul. Agatei însă nu-i venea de loc să rîdă, fiindcă trebuia să-l premenească şi nu prea ştia cu ce.

În vreme ce ea aşeza copilul pe divanul unde zăcuse Cecilia, Ermil, dînd cu socoteală că el e acum de prisos la căpătîiul patului, se ridică, se retrase tiptil peste prag, sări într-un picior şi p-aci-i fu drumul. Singură Cecilia, care toate le vedea, a prins de veste că el a plecat. Pe cînd dar Agata regula situaţiunea lui Bocu' scăpă şi Cecilia peste prag, pentru ca nu cumva fratele ei mai mare să facă ceva fără de dînsa.

Cînd Bocu, îmbrăcat cu una din cele trei rochiţe ale surorii lui mai mari, ieşi după dînşii, Ermil era cocoţat în vîrful unui salcîm din faţa casei, iară Cecilia se uita uimită şi cu jind la el.

De! ce să-i faci, dacă era băiat, şi atît de mare!

— Adă-mi cartea! grăi Agata uşurată, şi se aşeză iar pe scăunaş.

Nu-i vorbă, era supărată, era cuprinsă de griji, dar de aici înainte nu mai citea el.

— Unde ai rămas? întrebă ea după ce, luînd cartea, mai potrivi pernele la căpătîiul lui.

— La omilia despre ciumă. Aici! zise el, arătînd locul în carte.

Agata citi:

— „Molima nu ne-a cruțat; pentru creștini însă aceasta, întocmai ca alte nenorociri, e prilej de încercare și de binefacere. Mulți dintre ai noștri, uitîndu-se în aceste împrejurări pe sine, au perit purtînd grijă pentru bolnavi și nevoind a-i părăsi, căci iubirea către Isus Hristos îi ținea lîngă dînșii. Luat-a asupră-și boala fraților săi și s-au încărcat ei înșiși cu durerile lor (Isaia, LIII, 4). Au făcut pe cîțiva iar sănătoși, pierzîndu-și viața pentru dînșii."

Agata se opri, își ridică ochii și-i îndreptă spre soțul ei.

— Astăzi — zise ea zîmbind — ar mai face oare creștinii tot așa?

D-l Călin zîmbi și el. Se așteptase la întrebarea aceasta, fiindcă Agata, citind, raporta cele citite totdeauna la sine și la ai săi.

— Tu vezi — zise el — că nici atunci nu toți făceau așa, ci numai aceia în care iubirea către Hristos era mai mare decît iubirea de sine. Nu-i pune tu pe aceștia alături cu nemernicii care atunci erau atît de numeroși ca astăzi. Citește mai departe.

Agata era supărată. Ea avea griji și necazuri și trebuia să i le spună cuiva în lumea aceasta ca să se ușureze: iară el îi tăia vorba. Dar ea citi mai departe:

— „A muri astfel e un martiriu care nu e mai prejos de eroismul mărturisirii făcute în fața călăului. Văzutu-i-am sărutînd trupurile celor fericiți, închizînd gura și ochii lor, purtîndu-le pe umerii lor, luînd asupră-și toate grijile pentru înmormîntarea rămășițelor lor, spălîndu-le cu mînile lor, îmbrăcîndu-le în cele mai bogate ale lor vestminte, pentru ca în curînd după aceea să primească ei înșiși aceleași servicii din partea fraților săi, credincioși următori ai zelului și ai iubirii lor de oameni. Nu tot astfel au făcut și păgînii. Îndată

ce vreunul dintre dînșii a fost atins de molimă, l-au alungat, cuprinși de groază, din apropierea lor, au fugit pînă chiar și de cei mai apropiați ai lor și au lăsat trupurile lor neînmormîntate, crezînd, dar în deșert, că vor scăpa de moarte."

— Care va să zică — grăi d-l Călin — aceia care nu iubesc erau și atunci, tot ca astăzi, nu numai răi, ci totodată și proști. Lasă-i, soro, că noi n-o să-i facem nici mai buni, nici mai cu minte, dacă nu sîmt ei din ei că luînd parte la durerile altora uită pe ale lor proprii, care sunt mai grele.

— Bine, grăi dînsa nerăbdătoare, filosofia ta e foarte frumoasă: dar ce facem noi?

— Cînd?

— După ce vor fi trecut 30 de zile?

Fața lui Călin se întunecă.

— Adecă peste patru săptămîni! zise el, apoi luă foița și pachetul, ca să-și mai facă o țigară.

Agata era mulțumită. Așa făcea el totdeauna cînd voia să vorbească, și-i plăcea să-l asculte.

Era om frumos, mai mult bălan decît oacheș, cu ochii albaștri și cu fața slabă, și mai ales acum foarte albă, perdută oarecum în barba mare și în părul lung, dar bine îngrijit. Ea însă îl vedea frumos numai cînd el era cuprins, ca acum, de o adîncă mîhnire, ceea ce rar se întîmpla.

El își aprinse țigara și puse lemnușul de chibrit în cenușerița ce sta pe pat, lîngă el.

— Împărații — zise el foarte serios — au frumosul obicei de a-și face pentru mai multe luni de zile înainte programul despre cele ce au să facă; ei bine! să facem și noi ca dînșii.

Agata iar se supără: ea avea griji și el o lua în zeflemea!

— Bine, soro, îi zise el serios; eu nu știu ce am să mănînc mîne, și tu vrei să-ți spun ce voi face peste patru săptămîni! Nu știu și sunt destul de cuminte ca să mă împac cu gîndul că nici nu pot să știu. Să vedem!

— Care va să zică — îi răspunse ea — să le lăsăm toate în voia întîmplării.

— Te rog să nu le lași și să faci ce vrei tu, dacă poți, zise el. Eu am să mai aștept. De azi pînă mîne ori pînă poimîne pot să se întîmple o mulțime de lucruri ori să-mi vie o mulțime de idei, pe care acum nu le pot prevedea...

— Tocmai asta e ceea ce vreau eu, îl întrerupse ea. Să ne gîndim, să ne înțelegem, ca să găsim vreo idee.

— Ideile nu se găsesc: ele vin așa ele de la ele, cînd nici nu te gîndești.

— Care va să zică, eu să nu mă gîndesc la ziua de mîne?

— Ba să te gîndești, dar în toată liniștea, ca și cînd vorba n-ar fi de tine însăți. Tu însă îți faci inimă rea pentru supărări pe care le-ai avut ori pe care nu le ai încă și poate că nici nu le vei avea, parcă nu îți sunt destule supărările pe care le ai acum, în adevăr le ai, nu numai pe închipuite.

— Doamne! ușor vorbești tu, grăi dînsa așezată. Pe tine te doare piciorul, numai piciorul: pe mine mă doare inima! Cu totul altfel ai vorbi dac-ai fi sănătos și-ar trebui să mă vezi pe mine chinuită de durerile care acum te chinuiesc pe tine, perind cum eu te văd perind pe tine.

— Nimicuri — zise el — toate sunt nimicuri. Durere adevărată, durere în aievea nu e decît una singură, aceasta pe care o am eu aici în genunchele meu. Asta te sfîșie și-ți trece prin măduvă și prin creieri, asta e, cînd este, orișice ai face tu. Celelalte sunt numai supărări stîrnite de piedicile ce ni se pun în cale, închipuiri care se pierd în fața altor închipuiri, nimicuri în fața adevăratei dureri. Tu mă vezi, cu toate aceste, că sunt voios.

El se ridică puțin și-și scutură capul, ca să-și dea părul din față.

— Trăiesc — urmă apoi încet și ca într-aiurea — zăcînd aici și simt cum încetul cu încetul viața se stinge în mine. Stau, nopțile, eu singur treaz, pe întunerec, iar inima mea rîde văzîndu-vă dormind pe voi, care nu știți încă ce e dulceața somnului pe care-l aveți. Într-un tîrziu, mi-e parcă o zare de lumină se ivește prin întunerec și aștept cu neastîmpăr cîntatul coco-

şilor. Tot mai mult se dezvăluie ziua din noapte; tot mai deslușit se ivesc copacii şi casele din vale; păsările încep să zboare şi să cînte; se revarsă zorile mîntuitoare ale dimineții, şi inima mi se umple de veselie gîndindu-mă la voi, care nu ştiți încă ce frumoasă e, după o noapte nedormită, lumina zilei, ce plăcută e adierea dimineții. Cînd tu te ivești cu o falcă în cer şi cu alta în pămînt, în pragul uşii, şi-ți vine să plîngi, fiindcă nu poți să stăpînești patru copii deodată, în mine rîde inima că nimicul acesta tot mai poate să te scoată din răbdare. Cînd tu mă întrebi deznădăjduită ce vom mînca astăzi, pe mine mă înveseleşte gîndul că voi nu ştiți încă ce va să zică mulțumirea pe care o aveți bînd, obosiți, paharul de apă, şi plăcerea de care aveți parte mîncînd, cuprinşi de foame, coaja de pîne. Sunt nimicuri toate, adause el peste puțin, cuprins de adîncă durere; ce-ți pasă de piciorul meu, dacă mă vezi voios!?

— Pentru că tu cauți numai ceea ce e frumos în lume, zise ea.

— Nu, răspunse el, ci pentru că văd din întunerec o lume plină de lumină.

Ei tresăriră amîndoi.

Afară iar se-ntîmpla ceva: Bocu şi Cecilia țipau ca din gură de şarpe, iară Ermil răcnea, încît se deşteptă şi Dorin.

D-l Călin se sperie, încît se simțea nenorocit că nu poate alerga afară.

— Aşa ne trebuie — zise Agata cu amărîciune — dacă pierdem timpul cu nimicuri şi părăsim copiii în voia întîmplării.

Luînd apoi pe Dorin în brațe, ea grăbi afară.

Cap. III

NĂPASTEA

„Ai ce să le iei, ai ce să le faci!“ De la aceasta d-l Ciulic nu s-a abătut niciodată în viața lui: cum ar fi putut să se abată acum, cînd mai erau la mijloc şi slăbiciunile omeneşti ale unui comisar de poliție!?

Ajunsă sentența definitivă, el a cerut fără de întîrziere execuțiunea, și pe cînd d-l Călin îi vorbea nevestei sale despre mulțumirile acestei vieți, d-l Ciulic a venit însoțit de comisar și de un portărel ca să pună sechestru. Pe ce? Asta era treaba lui!

Era pe la sfîrșitul lunei septembrie, o zi posomorîtă și cam friguroasă. Bălăriile de pe maidan, uscate acum, călcate de copiii ce alergaseră prin ele și pline de gunoiul aruncat de vecini în mijlocul lor, erau parcă o mare grămadă de gunoi, din care se ridică pe ici, pe colo cîte un pom plin cu cuiburi de omidă, cîte un copac pe jumătate uscat și, cam la mijloc, casa ruinată, în ale căreia ziduri se vedea pe ici, pe colo paianta.

Deși nu crescuse-n perini de puf, nici își petrecuse viața plimbîndu-se pe covoare de Persia, d-l Ciulic, ca toți oamenii deprinși cu lumina, se supăra cînd trebuia să calce pe gunoi. Îi era silă să meargă înainte și la primul pas se ivi în mintea lui gîndul: „Ce oameni trebuie să fie aceia care pot să stea aici!?“

— Poftim! grăi el apoi arătînd spre salcîm. Așa-și lasă oamenii copiii, și să te miri apoi dacă sparg ferestrele vecinilor!?

În vreme ce Ermil, mîndru și fericit că el e singurul urcat în copac, făcea fel de fel de producțiuni gimnastice, dinspre vecinul de dincolo zbură ceva spre salcîm. Era o cutie de sardele, goală ca toate cutiile aruncate la vecini.

Cecilia cea sprintenă sări iute și-o ridică, apoi începu să sară într-un picior și să strige: „Ce am eu! Ce am eu!“

Bocu sări și el s-o ieie de la dînsa, și, fiindcă Cecilia nu voia să i-o deie, ei începură a striga, a-și da brînci și a se zgîria.

Nu mai rămînea decît ca Ermil, cel mai mare, să grăbească și el, ca să le facă dreptate. Iute dar, ca o pisică, cu mînile zdrelite și cu pantalonii mai rupți decît fuseseră, el se dete jos și se răpezi răcnind la dînșii.

De aici țipetele ca din gură de șarpe.

Cînd Agata se ivi cu copilul în braţe, Cecilia şi Bocu alergau strigînd deznădăjduiţi după Ermil, care fugise cu cutia, iar Ciulic, comisarul şi portărelul stăteau în faţa casei privind la copil — comisarul şi portărelul rîzînd, iar Ciulic, îndîrjit şi cu băţul ridicat, gata să sară şi să lovească pe Ermil.

Înţelegînd dintr-o singură privire că copiii se ceartă, ca de obicei, pentru ceva, Agata se întoarse ca să-i spună soţului său că nu e nimic, apoi ieşi iar, cu inima încleştată, în faţa casei, ca să primească pe cei veniţi.

D-l Ciulic se opri mirat în faţa ei.

Nu era de loc cum şi-o închipuise el.

O femeie mititică şi slabă, tînără, de vreo treizeci de ani, şi foarte cumsecade, nu frumoasă, dar cu gropiţe-n obrajii curaţi, cu un zîmbet prietenos pe buze şi cu un copil voios în braţe. Parc-o mai văzuse undeva, parc-o cunoştea de mult!

Ceilalţi copii nu se mai certau, nu mai zbierau nici ei.

Ermil, văzînd c-a venit cineva, aruncă cutia şi alerga spre casă. Cecilia alerga şi ea după Ermil; Bocu rămăsese dar singur stăpîn pe cutie şi venea încet în urma lor, ca să întrebe pe mama lui: „Ce e aia?“

Ciulic privi la copiii care nu erau, ce-i drept, nici curaţi, nici bine îmbrăcaţi, dar rumeni şi voioşi, îşi întoarse ochii peste Agata la comisarul bănuit de slăbiciuni omeneşti, apoi se uită lung şi îndîrjit la Ermil, care se apropiase şi stătea înaintea lui desculţ, cu capul gol, cu pantalonii rupţi, cu dreapta zgîriată în şold şi cu stînga lăsată în jos.

— Tu eşti, măi, acela care a spart fereastra? îl întrebă el răstit.

Ermil se uită drept şi hotărît în faţa lui, dar nu grăi nimic, ci făcu numai din cap de două ori semnul că da!

— De ce?!

— Pentru că — răspunse Ermil răspicat — Cecilia a zis că eu nu pot!

— Da! şi eu am zis că nu poate! adăugă Cecilia, foarte mîndră şi foarte fericită că are şi ea parte în

această afacere atît de importantă, pentru care au venit trei domni, nu mai puțin.

— Știi tu — grăi comisarul — că avem acum să-l ducem la poliție și să-l punem la arest?

— Nu-i adevărat! îi răspunse Ermil scurt. Tata a zis că eu sunt copil și nu puteți să-mi faceți nimic.

— Da! adăugă Cecilia, și tata a zis!

— Ești un obraznic! strigă d-l Ciulic.

— Da! îi răspunse Ermil cu convingere, căci așa zicea și muma lui!

Agata se simțea foarte nenorocită, iar comisarul ar fi voit să-l sărute pe băiat, pentru că atît de bine a știut să-l necăjească pe bătrînul posac.

D-l Ciulic se-ntoarse supărat spre Agata.

„Cucoană, dacă ai, din păcate, copii, poartă grijă de dînșii și nu-i lăsa sălbatici" — așa voia să-i zică. Văzînd însă strîmtorarea ei, vorbele i se făcură cocoloașă-n gît.

— Mare canon! grăi el, grea pedeapsă! Dar noi am venit să punem sechestru!

— Vă rog, grăi dînsa poftindu-i să intre. Știa și mai nainte că pentru aceasta au venit; cu toate aceste, parcă-i înfipsese un fer roșu în inimă și-i era ca și cînd pămîntul s-ar clătina sub picioarele ei. Nu-i intra în minte gîndul că e în lumea aceasta vreun om care poate să sechestreze ceva în casa ei; îi venea însă să intre în pămînt, fiindcă n-avea nimic pentru ca să scape de rușinea ce i se făcea.

În casa de pe maidan erau două odăi, și la mijloc, între ele, un fel de tindă, în care era și o vatră.

Agata, trecînd prin tinda goală, deschise ușa de la dreapta, pentru ca cei veniți să vadă dacă e ori nu ceva de sechestrat în odaie.

Comisarul se opri rîzînd pe sub mustață la intrarea tindei; portărelul însă, care mai făcuse multe sechestrări cu d-l Ciulic și știa că el totdeauna știe să găsească ceva, intră în urma d-lui Ciulic, care se oprise în pragul odăii de curînd văruite, în care erau două paturi sărăcăcioase, o masă hodorogită, trei scaune de lemn, o mașină de fiert și cîteva zdrențe într-un cuier.

El se întoarse spre cealaltă ușă.

— Aici zace soțul meu, care e bolnav, îi zise Agata tremurînd.

— Tocmai! îi răspunse d-l Ciulic. Voiesc să vorbesc cu el. Cu d-ta nu am nimic. El e stăpînul, și el are să-mi plătească.

El deschise apoi și intră. Avea dreptul s-o facă și nu putea nimeni să-l oprească; comisarul ar fi voit cu toate aceste să-l apuce de guler, iar portărelul se opri în tindă și se uita dînd din umăr la comisar.

Intrînd în odaia în care zăcea vecinul său, d-l Ciulic se făcu roșu ca racul.

Odaia era plină de fum de tutun.

Tutun!?

Toate putea d-l Ciulic să le ierte, fiindcă toate aveau un înțeles oarecare: fumatul însă? fumatul!? Auzi d-ta! omul acesta, care n-avea cu ce să-și îmbrace nevasta și copiii, omul acesta bolnav, prăpădit, umbra aceasta de om mai fuma, lua pînea de la gura copiilor săi, ca să-și poată umplea odaia și trupul de cea mai drăcească otravă!? Grozav păcat! grozavă slăbiciune!

Atît era d-l Ciulic de turburat, încît nici că-și mai putea da seamă despre cele ce se petrec într-însul.

Vedea în fața sa pe acei copii desculți și pe femeia cu copilul în brațe, vedea cele doauă odăi deșerte și pe omul bolnav, dar le vedea toate înecate oarecum în fumul de tutun și, cuprins de un simțămînt lui pînă acum necunoscut, se întoarse spre Agata.

— Cucoană — îi zise cu un fel de înduioșare — nu-l mai lăsa să fumeze!

Agata-i zîmbi cu dulceață. Parcă nu mai era omul de mai nainte. Era atîta bunătate în vorbele lui și-n asprimea cu care le rostise!

— Ai auzit tu? grăi dînsa adresîndu-se la soțul ei. Îi zic și eu — urmă apoi întorcîndu-se spre d-l Ciulic — îl rog, dar în zadar.

D-lui Călin îi părea plin de haz omul care intră astfel în casa lui. Așa, numai și numai așa putea să fie, așa trebuia să fie bogatul vecin, care venea să-l execute pentru geamul spart de un copil: un om care vrea cu orice preț să aibă cuvinte de a se necăji.

El se ridică puțin și-și scutură capul.

— Am onoare cu d-l Ciulic? zise el zîmbind.

— Da, eu sunt! îi răspunse vecinul scurt.

— D-le Ciulic — urmă bolnavul — ceea ce mă pune pe mine pe gînduri nu e fumul de tutun, ci că nu-mi mai vine să fumez ca mai nainte!

Răspunsul acesta avea fără îndoială înțelesul lui foarte adînc; dar d-l Călin se înșela crezînd că vecinul său e dintre oamenii cu care se poate vorbi așa.

— Ce boală ai d-ta? întrebă acesta ca și cînd n-ar fi fost niciodată vorba de tutun.

— Mi s-a umflat — răspunse d-l Călin mai serios — așa, din senin, încheietura de la genuche.

— Nu poți călca?

— Doamne ferește!

— Te doare?

— Grozav! mai ales cînd se schimbă timpul.

— De cînd?

— Mai bine de un an.

— Și ce zic doctorii?

Bolnavului, orișicare ar fi el, nu poți să-i faci mîngîiere mai mare decît întrebîndu-l despre boala lui. Căci pentru el boala e un fel de titlu de glorie, suferințele sunt fapte eroice.

D-l Călin ridică dar pătura, ca să-și dezvelească piciorul, care era așezat într-un fel de scoc făcut din scînduri subțiri.

Iar se-nșelă, căci d-l Ciulic, care nu știa ce va să zică boală, se apropie și trase iar pătura peste picior. De ce adecă să se uite el acolo? de ce să vadă? ce-i pasă lui?

— Uite! grăi d-l Călin, așa cum l-ai văzut, așa stă de nu-mi aduc aminte de cînd. E un fel de apă în încheietură. Am pus gheață; m-am uns cu fel de fel de alifii: degeaba! Doctorii zic că poate să dea înapoi, și nu-mi rămîne decît să rabd și să aștept.

— Ce leafă ai d-ta? întrebă vecinul ca și cînd n-ar fi fost niciodată vorba de umflătura din încheietură.

— Nici una.

— În sentență se zice că ești funcționar.

— Am fost.

— Și de ce nu mai ești?

— Am avut concediu și, după ce concediul mi-a expirat în două rînduri, am fost înlocuit cu altul.

— De cînd?

— De vreo cinci luni, de cînd m-am mutat aici.

— Atunci stai foarte rău! grăi d-l Ciulic [1] dînd din cap.

— Rău, îi răspunse bolnavul, acum foarte serios.

— De! urmă vecinul rece, eu am cu toate aceste să iau de la d-ta 54 lei.

D-l Călin avea nevastă și patru copii, nu știa cu toate acestea ce vor să zică nevoile vieții de toate zilele. Chiar dac-ar fi știut-o aceasta vreodată, ar fi uitat-o acum de cînd era bolnav, pus sub purtarea de grijă a Agatei. El dete dar din umeri. Nu mai era vorba de mîne, de poimîne, ci de clipa aceasta, și nu știa ce să facă, ce să zică.

Pentru d-l Ciulic lucrul nu era nou, nici neobicinuit: el știa de ce-a venit și ce are să facă.

— Uite — grăi dînsul — am să-ți fac o lesnire: să-mi dai o poliță.

Asta era o amînare.

Fața d-lui Călin se înveseli, iar Agata ar fi voit să sărute mîna zgîrcitului, despre care toată lumea vorbea rău.

— Un girant poți să-mi dai? adăugă acesta.

Fața d-lui Călin iar se-ntunecă.

— Cum, Doamne! să-l găsesc — grăi dînsul întristat — cînd pe la mine nu mai vine nimeni, iar noi nu putem să iesim din casă?

— Ei, lasă, că-ți găsesc eu girant — grăi d-l Ciulic băgînd mîna în buzunar, să scoată blancheta pe poliță — pentru 60, adecă șaizeci l.n. pe șase luni de zile.

Girant!? Găsea el între datornicii lui destui oameni care puneau bucuros iscălitura și pe polița aceasta, cînd vorba era să le-o reînnoiască pe a lor. Nu! pierduți nu erau banii aceștia!

— Unde ai fost d-ta funcționar? întrebă el puind polița subscrisă în buzunar.

— La Căile Ferate, în secțiunea mișcării.

— Hm! Și te-au înlocuit cu altul?

— Da! M-au considerat ca demisionat.

— Hm! Cum așa?! Nu au pus un suplinitor în locul d-tale?

— Nu.

— Hm! zise iar d-l Ciulic, pus pe gînduri.

„Omul ăsta mă minte! Omul ăsta umblă să mă înșele!" își zise el. Îi părea peste putință ca un funcționar să fie destituit numai și numai pentru că e bolnav, ba tocmai cînd e bolnav.

Dar, la urma urmelor, puțin îl privea: polița o avea în buzunar, iar de celelalte, grija lui!

Își luă dar, ca prieten, ziua bună de la vecinul său, care se simțea foarte fericit că de asta a scăpat pe timp de șase luni. Cîte se mai puteau întîmpla pînă atunci!

Agata, acum, în clipa aceasta, chiar mai fericită decît soțul ei, îl însoți cu fața voioasă pe marele binefăcător.

— Putem să plecăm, îi zise el portărelului; totul e în regulă: suma a fost achitată.

Portărelul, care-l cunoștea bine pe d-l Ciulic, își puse mîna la pălărie și plecă convins că nici nu poate să fie altfel; comisarul însă, care cunoștea bine pe oamenii din casa de pe maidan, era convins că d-l Ciulic a spus un mare neadevăr și nu-și putea stăpîni obicinuitul zîmbet de satisfacțiune.

D-l Ciulic se cutremură în tot trupul. Ar fi voit să scoată polița și să i-o trîntească-n nas, ca să vadă că n-a umblat degeaba, c-a avut ce să ia, ce să le facă. Asta însă, aici, acum nu putea s-o facă.

Ochii lui se opriră asupra copiilor, care rîdeau ca toți copiii cînd văd pe alții zîmbind.

— Cucoană! zise el întorcîndu-se spre Agata, dacă ai, din păcate, copii, poartă grijă de dînșii, nu-i lăsa sălbateci!

Agata tresări înspăimîntată de această schimbare, pe care ea nu putea s-o înțeleagă.

— O, Doamne! Domnule Ciulic! îi răspunse ea cu înduioșare și cu glasul oarecum în doauă coarde, dacă n-ai copii, ai fost copil, ai avut mamă și știi că pe nimeni nu poate să-l doară ca pe mine dacă nu sunt

cum i-aș dori; Dumnezeu ni i-a dat însă, ca să ne răsplătească pentru cele făcute de noi părinților noștri și altora. Iartă-i pe ei, ca să ușurezi sarcina noastră!

D-l Ciulic nu știa ce să mai zică. El avea fără îndoială dreptate; era însă în vorbele ei și-n tonul cu care le rostise, în glasul acela, ceva mai tare decît dreptatea, un sîmțămînt care-ți zice: „N-ai ce să le faci! așa sunt și nu pot să fie altfel". Apoi avuse și el mamă!

— Prea sunt — grăi el, ca să zică ceva — aici pe maidanul acesta în largul lor; mai ține-i și-n casă.

Cu aceste vorbe el se depărtă, în vreme ce Agata se întoarse cu copiii în casă, mîhnită iar și nefericită.

După ce se despărți de portărel și de comisar, d-l Ciulic se opri și se uită înapoi, spre casa de pe maidan. Era foarte nemulțumit, așa nemulțumit, fără ca să-și dea seamă de ce.

Un singur lucru era lămurit în capul lui: că acum comisarul trebuie neapărat să plece din Dealul Spirii.

Zîmbetul acela nu putea să rămîie nerăsplătit.

El iar se opri, ca să se uite-napoi.

„Nu-i vorba — își zise — de putut se poate! Omul e, precum se vede, cam slobod la gură, își va fi făcut dușmani, n-o fi avînd protecțiune, vor fi avut nevoie să căpătuiască pe cineva... de putut se poate! La noi multe se pot..."

Cu toate aceste, sosit acasă, baba simți numaidecît că stăpînul ei iar s-a îndîrjit, și umbla în vîrful degetelor, în vreme ce el muta mereu scaunele de la un loc la altul, ca totdeauna cînd își croia vreun plan de acțiune.

Dacă cu putință era una, era și cealaltă. Corb la corb nu scoate ochii! Mintea datornicilor e nesecată în născociri cînd vorba e să-și înșele creditorii. Da! era cu putință și ca el să fi luat înțelegere cu comisarul și cu funcționarii de la primărie ca să ia, fie de la primar, fie de la vreunul din ajutoarele lui o recomandație către Ministerul Lucrărilor Publice. Neapărat! Fără de poruncă din partea ministerului degeaba se ducea la direcțiunea Căilor Ferate. Iar de celelalte, grija lui!

El iar mută scaunul, acum lîngă masă.

Asta ar fi trebuit s-o facă de mult, chiar de la început!

Fiecare lucru la timpul lui, bine chibzuit, cu socoteală, fără de pripire: ăsta era principiul pe care şi-l făcuse încă în timpul cînd avea cîrciumă; şi-i era parcă-l strînge cineva de gît cînd trebuia să-şi facă mărturisirea că aleargă şi el cîteodată degeaba.

Cîtă alergătură, cîtă bătaie de cap, cît necaz pentru un lucru de nimic!

Se vedea el însuşi pe sine mergînd la prefectură, şi de acolo la primărie, şi iar la prefectură, pentru ca apoi să meargă în mai multe rînduri la judecătorie. Pretutindenea perdere de timp, multă vorbă pentru treabă puţină, supărări peste supărări, necazuri peste necazuri. Iar cele multe veneau de aici înainte!

El mută alt scaun din loc.

Vedea înaintea sa bălăriile şi gunoiul, pomii plini de păiangeniş, casa dărăpănată, copiii desculţi şi neastîmpăraţi, femeia cu copilul voios în braţe, odăile curate, dar deşerte şi, în mijlocul acestora, perdut în fumul de tutun, pe acel om bolnav, slab, cu părul lung, care voia să-l mintă, să-l înşele.

Le vedea şi iar le vedea şi nu mai putea să nu le vadă.

— Păcatele mele! strigă el în cele din urmă. Oamenii aceştia au căzut năpaste pe capul meu! Ce-mi pasă mie de dînşii!? Parcă n-am eu destule necazuri!?

Cap. IV

GURA MAHALALEI

D-l Costică Falangiu, comisarul din Dealul Spirii, a avut un mare succes: asta trebuia s-o ştie toată lumea!

Om deştept, neobosit şi vrednic, aşa zicea prefectul, de toată încrederea, el a fost trimis în Dealul Spirii tocmai pentru că aici se zicea că sunt cei mai cîrcotaşi dintre toţi bucureştenii.

Şi era, în adevăr, ca făcut pentru Dealul Spirii.

Născut în lume ca să se bucure de viață, el cheltuise o avere frumoasă oarecum fără de veste, iar acum, cînd nu mai avea nimic, era socialist, adecă chilipirgiu din convingere, totdeauna voios și cu inima deschisă, totdeauna gata de a chefui, totdeauna cu punga pe masă, fie a lui, fie a altuia.

După cîteva săptămîni, toată lumea cunoștea pe omul înalt și frumos, deși cam gros și cu părul pe jumătate cărunt, care alerga toată ziua, și noaptea toată era totdeauna și pretutindenea la îndemînă, și făcea gură pentru zece, dar dacă-l luai cu binele, era moale ca ceara și bun de puteai să-i furi batista din buzunar și să-i iai inelele de pe degete. Era ca și cînd aici și-ar fi cheltuit averea, și d-l Costică era pentru toți, Nene erau toți pentru dînsul.

De ce a trebuit să se pună în pizmă cu Ciulic?!

Lasă că cei de la primărie erau foarte supărați și ziceau că n-are Falangiu să se amestece în treburi care nu-l privesc, dar Ciulic mai era și om zăcaș, care vrea să ții la oamenii la care ține și el și îți poartă sîmbetele dacă vede că nu te superi cînd să supără el și erau atît sus în deal, cît și jos în piață foarte mulți oameni cărora nu le dădea mîna să se strice cu dînsul.

Ferbea dar mahalaua și piața cînd Ciulic umbla, uitîndu-se din cînd în cînd înapoi, de la prefectură pînă la primărie și de acolo la judecătorie. Nu-i vorba, lumea îi dedea dreptate comisarului, zicea însă că rău a făcut de s-a prins în coarne cu Ciulic.

Falangiu rîdea.

Așa cum l-a făcut Dumnezeu, el nu putea să-și stăpînească firea și trebuia să zîmbească de cîte ori se întîmpla să-l vadă pe Ciulic îndîrjit. Nu-l prindea de loc!

E om veninos, e cămătar zgîrcit, așa zicea lumea.

— Slavă Domnului! zicea Falangiu, mai bine decît mine nu știe nimeni ce va să zică un cămătar, un zgîrcit, și mai bine decît mine nu poate nimeni să-l cunoască pe Ciulic: nu, mutră de cămătar n-are omul acesta!

Un fel de zaraf, care dă bani de azi pînă mîne, pe opt zile, pe o lună, mai ales la oameni care de aiurea

nu se pot împrumuta fiindcă n-au nimic și vai de capul lor, că se ține gaiță după dînșii, stă ziua toată în piață, ca să vadă cum datornicii lui adună banii, iar duminecile și zilele de sărbători aleargă prin birturi și pe la grădini, ca să se certe cu dînșii dacă-i prinde chefuind.

Un nebun care nu știe ce să facă cu averea lui și-și face necazuri cînd ar putea să fie scutit de ele!

Din asta nu putea nimeni să-l scoată pe Falangiu.

Iar acum dreptatea lui era dovedită: ziua următoare toată mahalaua și toată piața știa că Ciulic s-a dat învins și a iertat cei 54 de lei. O aflase de la comisarul, care a fost de față dimpreună cu portărelul.

Oamenii clătinau din cap. Lucrul le părea peste putință, fiindcă nu s-a mai pomenit ca Ciulic să dea ori să ierte cuiva ceva. Omul însă are ceva foarte sucit în firea lui: caută cu însetare ceea ce-i pare peste putință, tocmai fiindcă e ceva cu totul nou, nemaipomenit, de necrezut.

Încă în aceeași zi dar, cocoana Marița, vecina de dincolo, unde se deșertase cutia cu sardele, și-a spălat mînile, și-a pus un bareș curat și a trecut la vecinele de pe maidan, ca să vadă ce mai fac.

Mare mirare!

Era supărată și vecina aceasta tot pe urma lui Ermil, care avea și urîtul obicei de a se hîrjoni cu cînele vecinei pe la gard și de a lua la goană găinile dacă treceau pe maidan ca să caute știutul mărgăritar. D-l Călin se mira, dar, cum de vecina și-a uitat, așa, din senin, supărarea și a venit să-l vadă.

Mai mirată era însă cucoana Marița cînd l-a văzut pe vecinul ei singur, ținînd în brațe pe Dorin, care acum nu era de loc voios. Agata plecase cu ceilalți trei copii în piață, ca să le cumpere încălțăminte, fiindcă nu-i mai putea lăsa desculți și sălbăticiți.

„Aha! zise cucoana Marița în gîndul ei. Care va să zică, în adevăr, ba le-a mai și dat bani să cumpere încălțăminte pentru copii."

Așa-i trebuia cocoanei Mariței! De ce venea atît de rar pe la vecinii ei? Dac-ar fi venit mai des, ar fi înțeles numaidecît de ce anume acum sub perinile de la

căpătîiul vecinului nu mai era un palton de iarnă, ci un geamantănaș, care mai nainte era aruncat sub pat.

— Vai de mine! grăi dînsa. De ce n-a trimis cucoana Agata la mine dacă trebuia și trebuia să meargă în tîrg!? Auzi d-ta! să rămîi singur cu copilul! Haid' la mama, puiule! adăugă ea întinzînd brațele ca să ia copilul.

Domnul Călin era cu atît mai mulțumit de această bunăvoință cu cît copilul, trecut în brațele vecinei, își conteni plînsul.

Dorin nu era însă dintre oamenii deprinși a fi purtați de orișicine în brațe. El tăcu, ce-i drept, dar numai pentru ca să examineze cu cuvenita luare-aminte fața vecinei și, după ce se încredință că are a face cu o persoană care nu-i era cunoscută, se strîmbă o dată și începu să plîngă cu un parapon care o punea chiar și pe cocoana Marița pe gînduri. Ea ținea însă cu orice preț să-l molcomească și-l încredința mereu pe d-l Călin că la dînsa nu plîng copiii niciodată, un lucru contra căruia Dorin protesta cu hotărîre din ce în ce mai mare.

D-l Călin se simțea foarte strîmtorat, și cu toate aceste abia își mai putea stăpîni rîsul cînd vedea strîmtorarea vecinei, o femeie scurtă și de cuvenită rotunjime, care alerga de ici pînă colo cu copilul răzvrătit.

Cîtă fericire în casa de pe maidan cînd Agata se ivi în prag!

Agata era fericită c-a sosit la timp și că soțul ei n-a stat singur. Dorin era fericit că se simte iar în brațele mumei sale. D-l Călin era fericit că copilul nu mai plînge și vecina nu se mai plimbă cu el. Fericirea cea mare era însă în ochii copiilor, care-și auzeau încălțămintea tropăind pe scînduri. Ermil, care rupsese multe ghete în viața lui, ținea, ce-i drept, să arate că puțin îi pasă de surprinderea ce i s-a făcut; Cecilia însă ar fi voit să-și poată lua picioarele în brațe, ca să nu se „muidăiască" ghetele cele noauă și umbla ca o porumbiță, iar Bocu, om nedeprins, își ținea trupul țeapăn și călca cu mare băgare de seamă, pentru ca nu cumva să se împedece în propriile lui picioare.

Văzind atîta fericire, cocoana Mariţa se simţea foarte nenorocită că n-a făcut şi ea ceva ca să mai sporească bucuriile casei. Era dar foarte veselă cînd află că bolnavul poate să mănînce orişice, deoarece soţul ei era pescar şi primise nişte cegă de toată frumuseţea.

— Vai de mine, n-am ştiut! zise ea, şi parcă-l vedea cum se bucură cînd vor vedea cegă pe masa lor.

Nu mai putea să rămîie; trebuia să plece fără întîrziere, ca să le facă cît mai curînd bucuria aceasta.

Vecinii au slăbiciunile omeneşti.

Cocoana Tinca, vecina din faţă, zărise din întîmplare pe vecina ei cînd aceasta mergea la casa de pe maidan, şi era foarte doritoare de a şti ce-a văzut şi ce-a aflat. Acum dar, cînd cocoana Mariţa se întorcea, era adunat soborul la portiţa ei. Cine oare n-ar fi dorit să ştie: Cum oare s-ar fi putut ca cocoana Mariţa să nu să simtă mîndră că dînsa e cea dintîi care ştie bine şi poate să spună?

Era însă un lucru pe care ea n-ar fi trebuit să-l spună: vorba despre cega cea frumoasă.

„Asta nu se poate! Doamne fereşte!" grăi cocoana Tinca în gîndul ei.

Cum, Mariţa să le trimită oamenilor de pe maidan ceva mai nainte decît dînsa? Aşa ceva nu s-a mai pomenit! Auzi, un pescar!? cînd soţul ei vindea în piaţă frumuseţe de costiţe afumate. Nu! costiţe nu! un muşchi din cele mai proaspete! Şi un borcan de dulceaţă. Da, neapărat!

Ea grăbi dar acasă, pentru ca nu cumva să întîrzie. Ce-ar zice Ciulic dac-ar afla că nu ea a fost cea dintîi?!

Şi, cum sunt vecinele, cînd plecă Tinca, plecară şi celelalte, ca nu cumva să întîrzie.

D-l Călin şi Agata stăteau miraţi şi se întrebau unul pe altul ce va fi aflat cucoana Mariţa de-i intrase aşa, deodată, atîta dragoste în suflet.

Tot-toc!

— Intră!

Naie, băiatul de peste drum, aduce o tavă acoperită cu o servietă curată,

— Mama — zice el cu glasul înăbușit de emoțiune — vă trimite multe complimente și vă roagă să primiți mușchiul ăsta de porc afumat cu dulceața.

D-lui Călin îi vine iar să rîdă, dar se stăpînește și de astă dată și se uită la Agata, care se uită și ea la el. Ce-i asta? Cocoana Tinca? mușchi afumat? dulceață? Cum? de ce?

Ermil, Cecilia și Bocu se uită și ei unul la altul. Porc afumat! dulceață! ba încă și ghete noauă!

Dar refuzul ar fi o grea insultă: Agata ia mușchiul și borcanul cu dulceață, împătură servieta cea curată și o pune pe tavă, apoi mulțumește frumos și-i trimite și ea vecinei de peste drum multe complimente, ba îl însoțește pe băiat pînă în pragul tindei.

Ce-i asta?

Altă tavă acoperită cu o servietă curată.

E servitoarea cocoanei Sevastiței, vecinei de alături.

O bucată de cașcaval, doauă sticle de vin negru și o pungă plină de pesmeți pentru copii, căci vecinul de alături e băcan la „Pisica cu clopoțel".

Iar mulțumiri și multe complimente, în vreme ce cocoana Marița se căznește că tot n-a sosit Spiridon cu cega cea frumoasă.

— Bine, soro! grăi d-l Călin după ce sosi și cega, dar asta e o manifestațiune în toată regula!

El le înțelegea acum toate.

Ciulic era un om pe care nimeni nu-l putea suferi; era dar lucru adevărat că vecinele, văzînd execuțiunea din ziua trecută, au luat între dînsele înțelegerea ca să-l dea de ocară pe Ciulic.

Altfel nici nu s-ar fi putut!

Tocmai de aceea însă mai ales Agata se simțea jignită de aceste dovezi de bunăvoință.

În gîndul ei Ciulic era cel mai bun dintre toți oamenii cu care a avut a face de cînd soțul ei a căzut bolnav. Ea s-ar fi simțit foarte umilită dacă el ar fi pus sechestru pe puținele lucruri ce le mai rămăseseră, dar încă mai umilită dacă el, văzînd că n-are ce să ia, ar fi declarat că renunță la suma de 54 lei, ceea ce pentru el ar fi fost un lucru de nimic. Polița — ei — nu i-ar fi trecut niciodată prin minte!

Era dar un lucru hotărît că mîne Agata se va duce să mulțumească pentru binevoitoarea atențiune și le va spune vecinelor cu cîtă bunăvoință, cu cîtă cruțare s-a purtat d-l Ciulic.

Și era, în adevăr, și acum trebuință de această confirmare.

Costică Falangiu a fost de față și a văzut cu ochii lui; cocoana Marița de asemenea a fost de față și a văzut și ea cu ochii ei; copiii alergau încălțați prin bălăriile de pe maidan: tot mai erau și acum mulți oameni care clătinau din cap și nu puteau să creadă.

Dar un mai nou și mai neașteptat lucru!

Ziua următoare, cînd Agata avea de gînd să se ducă pe la vecine, o cupea elegantă intra în stradă.

O cupea?

Se poate oare ca o cupea să treacă de-a lungul uliței, iar vecinele să nu alerge la fereastră, ca să vadă unde se oprește cupeaua și cine iese din ea?!

Vizitiul opri în fața maidanului, iar din cupea ieși doctorul Ferescu, chiar Ferescu, nu mai puțin!

— Bravo, Ciulic! strigară vecinele.

Asta era mult, dar îi ședea bine, avea de unde.

Agata și soțul ei se uitară, se înțelege, și de astă dată unul la altul, iară Ermil, Cecilia și Bocu, simțind că un mare lucru se petrece, steteau țepeni și oprindu-și răsuflarea.

Doctorul Ferescu, om grăbit ca toți doctorii, îi spuse bolnavului că vine trimis din partea Ministerului de Lucrări Publice, ca să-l vadă și să-i constate boala, apoi îl rugă să-și arate piciorul.

Fața d-lui Călin se-nsenină. Îi era ca și cînd după o noapte lungă și grea s-ar fi ivit deodată, pe neșteptate, zorile dimineții. Da! Totul era lămurit.

Ciulic a fost foarte mirat cînd a aflat că el n-a fost suplinit, ci înlocuit: nu mai rămînea îndoială că el a fost pe la ministeriu. Era atît de neașteptat și de frumos gîndul acesta, și atît de multe speranțe se legau de el, încît bietului bolnav îi venea să rîdă de bucurie și iar să plîngă. Se uita cu drag la copiii lui, cărora li se pregătea în gîndul lui o mai bună soartă, și la

Agata lui, care atît de mult a răbdat fără ca să simtă greutatea suferinţelor ei.

Iar simţirea adevărată, fie bucurie, fie durere, nu se poate împărtăşi prin vorbe înşirate, şi tocmai de aceea străbate din ochi în ochi şi cuprinde fără de veste inimile. Agata şi copiii înţelegeau, văzînd că un mare lucru se petrece, şi în feţele lor se reivi marea bucurie a iubitului lor.

Doctorul însă nu era venit ca să examineze sufletele lor, ci să-şi dea seama despre starea trupească a bolnavului. El examină genunchele, apoi ascultă plămînii, şi inima, şi pîntecele, şi era serios, foarte serios, neîndurat de serios.

— D-ta — zise el în cele din urmă — ar fi trebuit să mergi peste vară la băi, mai bine la Mehadia; asta ar fi putut să-ţi facă mult bine.

De astă dată, d-l Călin nu-şi mai putu stăpîni rîsul. Prea era diavolească ironia acestui sfat binevoitor.

— Cum? zise el cu ochii plini de lacrămi, cu copii cu tot ori numai aşa singur?

Doctorul, om trăit în lume, înţelegea amărîciunea cuprinsă în această întrebare, dar nu se simţea de loc atins de ea.

— Văd — zise el — şi e foarte trist că nu puteai s-o faci; eu îţi spun însă ce-ar fi putut să-ţi ajute. Eşti foarte bolnav, cu mult mai bolnav decît te simţi, şi nu ai alt leac afară la aer, lumină şi hrană bună, bună. Ai poftă de mîncare?

— Nu!

— Poţi dormi?

— Nu!

— Te apucă din cînd în cînd ameţelile?

— Da!

— Ce vrei mai departe!? grăi doctorul, d-ta eşti om cu destule cunoştinţe pentru ca să înţelegi că organismul omenesc nu e făcut ca să zacă-n pat şi închis între patru pereţi şi, stînd aşa, trebuie să se atrofieze în cele din urmă.

Toate acestea le ştia şi d-l Călin; era însă grozav lucru să le afle în faţa Agatei de la un doctor care e grăbit şi n-are vreme să spună lucrurile cu încungiur.

— Doamnă — urmă doctorul întorcîndu-se spre Agata — trebuie să mai faceţi o încercare; poate că tot nu e încă prea tîrziu: mutaţi-vă cît mai curînd înspre munte şi fă-i cît mai des băi căldicele, ca să-i vie somn şi pofta de mîncare.

— Dar va putea el să suporte călătoria? întrebă ea cu inima încleştată.

— Îl va durea — răspunse doctorul gata de plecare — dar poate şi călătoria să-i facă mult bine!

Apoi, om grăbit ca toţi doctorii, el plecă fără ca să ştie dacă va mai veni ori nu şi care a fost scopul venirii sale.

Nu era nimic nou, dar era grozav ceea ce zisese doctorul. Agata, cu toate acestea, rîdea, încît gropiţele se făceau din ce în ce mai adînci în obrajii ei curaţi. Căci ei nu mai erau acum singuri în lume: aveau un sprijin!

Ea se duse la Ermil şi-l sărută cu drag.

Ce bun a fost, Doamne, ceasul în care el a aruncat piatra în fereastra vecinului!

Iară Ermil era tare fericit, fără ca să ştie de ce.

Cap. V

STRÎMTORĂRILE D-LUI CIULIC

D-l Paraschiv Ciulic, umblînd prin lume, ba chiar şi stînd la el acasă, îşi aducea mereu aminte povestea cu omul pierdut în gînduri, care, ieşind în tîrg cu căciula întoarsă de copii pe dos, rîdea de lumea ce rîde fără ca să aibă de ce.

Baba lui, deşi tot cea veche, de tot veche, era parcă mai întinerise, se făcuse voioasă şi nu mai umbla în vîrful degetelor cînd el se îndîrjea, ci se uita la el, parc-ar fi voit să-i zică: „Nu te încrunta, că nu te mai cred!“

Era îndrăzneaţă baba; simţea însă şi el că nu s-ar fi putut supăra ca mai nainte dacă i-ar fi spart un păhar.

Vecinii nu mai erau nici ei ca mai nainte. Se uitau voioşi în faţa lui şi parcă ar fi voit să-i spună ceva înveselitor şi să umble în voile lui.

În piaţă oamenii se adunau, ca niciodată mai înainte, împregiurul lui, parcă ar fi voit să-l întrebe de ce e mai voios decît de obicei.

La primărie, în sfîrșit, unde și mai nainte toate ușile se deschideau în fața lui, acum alergau cu toții să-i strîngă mîna, iar d-l Tache Bencescu, unul din ajutoarele primarului, îl luă de braț și-l duse-n cabinetul său ca să-l întrebe cu ce-l poate servi.

D-l Ciulic îi făcu în puține cuvinte împărtășire despre nedumiririle sale.

— Eu nu cred — zise el încheind — că e cu putință ca un om bolnav să fie aruncat cu patru copii pe drumuri!

— Nene Chivule — grăi d-l Bencescu — dă-mi voie să umblu eu în treaba aceasta. Am să mă duc și pe la minister, și pe la direcțiune; țiu prea mult să-mi lași plăcerea aceasta!

D-l Ciulic stete puțin pe gînduri, însă puțin numai. Plecase de la baba cea voioasă, trecuse printre vecinii voioși, mai stătuse și prin piață, și acum parcă nu mai putea să creadă că și Bencescu va căuta să-l mintă, să-l înșele.

— Bine, bine! zise el, dacă ții, te rog, ba-mi pare chiar bine că n-am să mai alerg eu. Dar cînd să viu ca să aflu?

— Rămîi liniștit, răspunse d-l Bencescu; am să trec eu pe la d-ta dacă-mi dai voie.

— Bine, bine, zise d-l Ciulic, care era om grăbit, deși nu era doctor.

Ținea să umble iar printre oameni, ca să vadă cum mai e lumea. Nu mai încăpea îndoială că oamenii au aflat ceva ce el însuși nu știe încă, și trebuia să fie între dînșii vreunul care i-o spune.

El se duse dar la birt, ca să scape de grija mîncării. Aici însă oamenii erau tot ca mai nainte, parcă nu s-ar fi întîmplat nimic.

La cafenea tot așa, lumea cea veche, table, domino, șah, cărți, biliard, oameni care umblau să se înșele unul pe altul, vînează cîștig nemuncit și trec înainte fără ca să se bage în seamă unul pe altul.

Încetul cu încetul, pe nesîmțite, fața lui Ciulic se făcu și ea tot cea veche; și plecînd, pe-nserate, acasă, el iar se oprea din cînd în cînd în loc, ca să privească înapoi și să scoată la iveală cei doi dinți ieșiți din linie.

Era tot lumea cea veche, pretutindeni pînă la el acasă.

Baba însă, baba lui cea veche, era și acum voioasă și îndrăzneață, chiar mai îndrăzneață decît mai naînte de plecarea lui...

Și fiindcă baba era femeie, iar femeile se simt foarte fericite cînd știu cîte ceva, d-l Ciulic află și el că copiii vecinului de pe maidan nu mai umblă desculți și că vecinele i-au trimis bolnavului cegă, mușchi afumat, vin negru și fel de fel de alte bunătăți.

— Bine, bine, foarte bine! strigă d-l Ciulic, atît de înveselit, încît baba se speriă de dînsul.

Nu era pentru el în lumea aceasta mai mare mulțumire decît să știe c-a dat de gol pe cineva care voia să-l înșele.

Care va să zică, a mințit Călin: avea bani și n-a așteptat decît să treacă execuțiunea pentru ca să-i scoată la iveală.

— Am să le arăt! strigă el bătînd cu vîrful degetului în masă.

Baba nu știa ce are să le arate, vedea, însă, că stăpînul ei e foarte înveselit și că trebuie să fie la mijloc vreun lucru mare.

Iar asta trebuia neapărat s-o mai știe și alții, acum, cît mai curînd, îndată ce el se va fi culcat ca ea să poată da o raită pe la vecine.

Ziua următoare dar vecinii erau și mai voioși, iar lumea din piață privea cu mirare în fața lui Ciulic și se întreba cu neastîmpăr ce oare i s-a întîmplat de i s-a deschis, așa deodată, și firea, și fața.

Nu știa nici el.

Era ca omul care se uită în oglindă, și, văzîndu-se trist, mai vîrtos se întristează.

Sus în deal, la „Pisica cu clopoțel", acolo și numai acolo erau oameni atoateștiutori, care puteau s-o deslușească și asta.

Era lucru hotărît, o spunea d-l Costică el însuși, că țuică veche și în adevăr curată ca-n colț la „Pisică" nu se mai găsește decît, poate, la vreuna din băcăniile de la „centru": păcat ar fi fost să treci fără ca să intri pe o clipă. E știut însă de toți cunoscătorii că gustul

cel adevărat, aroma specifică, calitatea propriu-zisă a țuicii nu se simte decît abia după al doilea țui; clipa e dar și ea ceva mai lungă, încît pe la miazăzi și pe-nserate, cînd oamenii se-ntorc la masă, nenea Ghiță al cucoanei Sevastiței abia se mai mișca printre mușterii, care, ca toți oamenii veniți pe o clipă, stau în picioare, gata mereu să plece. Iar unde mulți oameni se adună, așa din întîmplare și fără de nici o treabă, multe se știu, multe se află, multe se deslușesc.

— O țuică! Ce mai e nou?

Aceste sunt vorbele cu care se intră aici.

La cele dintîi răspunde băiatul de la tejghea, iar cele din urmă îi sunt adresate mai ales d-lui Cesare Bufnea, care de obicei nu stă-n picioare ca ceilalți, ci șade pe un scaun din colț.

Bufnea e ziarist, trebuie dar să le știe toate și toate să le înțeleagă.

Deși însă ziarist și om încă tînăr, d-l Bufnea stă gînditor și tăcut în colțul lui și răspunde mai mult în gesturi decît în vorbe; căci omul, așa zice el, nu are să vorbească decît atunci cînd are ce să spună, nu are să spună decît ceea ce este pe deplin lămurit. Apoi el nu venea și nu pierdea ceasuri întregi aici de dragul țuicii, nici ca să stea de vorbă cu oamenii care o beau, ci pentru ca să studieze tipuri și să rîdă de prostia omenească.

Avea însă și el, ca toți oamenii, părțile lui slabe.

Nu putea, între altele, să mai rămîie pe scaun cînd cineva rostea vorba „mizerie“: ochii i se umpleau de văpaie, sprîncenele groase i se adunau și buzele i se umflau; trebuia neapărat să se ridice și să spună ce avea de spus.

E, precum știm, grozav de multă mizerie în lume, iar aceasta pentru că oamenii sunt proști și e peste putință să nu te cuprindă indignațiunea cînd vezi cum milioanele se luptă cu mizeria, pentru ca cîțiva mizerabili să poată trăi în desfrînare. Două — zicea el — două sunt nenorocirile mari în lumea aceasta: guvernanții și capitalurile acumulate — guvernanții, care ne pungășesc luînd biruri, ca să-și poată plăti zbirii, iar capitalurile, care se acumulează robind brațe muncitoare.

— Petrache, încă una, strigă d-l Pandele Ciudea, funcționar al Ministerului de Finanțe. Așa e! Pungășie și exploatare e toată viața!

Toți îi dedeau dreptate lui Bufnea, toți erau de părerea lui. Nu-i vorba, ei mergeau pe calea lor înainte, unii ca zbiri, alții ca acumulatori de capital și iar alții ca robi; Bufnea se simțea înălțat în gîndul lui cînd vedea că ei încep să înțeleagă adevărul, că ochii li se deschid. Nu mai putea să fie departe timpul cînd Dealul Spirii, adunat împregiurul lui, se pune în fruntea unei mișcări generoase și mari și se avîntă în o luptă uriașă pentru dezrobirea omenirii.

Tocmai de aceea însă acum d-l Bufnea era mai îngîndurat decît de obicei.

Oamenii nu mai erau de părerea lui, și nu e lucru mai nesuferit decît să te vezi așa, deodată, singur, părăsit de toată lumea. Că publicul e schimbăcios, că adeseori cauze mici produc în el efecte mari, aceasta o știa de mult; acum însă nu numai o știa, dar o și simțea.

Nu-i vorbă, era și el convins că Ciulic a renunțat la cei 54 lei, că li-a mai dat bani să cumpere ghete pentru copii, ba că a trimis și un doctor să caute pe bolnav. Da! nu mai încăpea nici o îndoială că le-a făcut toate aceste. Ce erau însă aceste pentru dînsul? Nimic! Iată, bea și tu o țuică, dar să spui la toată lumea că eu ți-am dat-o! A făcut ce a făcut, pentru ca să adimenească lumea și apoi să-i stoarcă cu atît mai vîrtos măduva. Ah! nu e nimic mai detestabil decît bogatul care-i aruncă săracului cîte o firimitură, cîte o coajă uscată, ca să-și mai arate disprețul.

Alții erau însă de altă părere, ba nenea Ghiță mai vorbea și despre multlăudata dreaptă, care dă fără ca să știe stînga.

Asta-l scoate pe Bufnea din toate răbdările.

Era peste putință să nu i se ridice sîngele în cap cînd vedea cum un mizerabil poate să prostească o lume întreagă.

— Om generos, în adevăr generos — strigă el tare convins — nu e decît acela care dă tot, fiindcă nimic nu e al lui numai,

Ceilalți începură să rîdă.

— De! grăi nenea Ghiță, asta n-ai face-o nici d-ta dac-ai avea ce să dai. Trebuie însă să știi un lucru: Sunt aici în mahala și în piață mulți oameni care nu știu, zău, eu ce-ar face dacă n-ar fi oameni ca Ciulic, care au știut să adune și să le facă pe aci, pe colo cîte o mică înlesnire. El nu dă, ce-i drept, în dar; cînd te afli însă în strîmtorare, te bucuri dacă găsești pe cineva care te poate ajuta.

— Așa e! grăiră ceilalți. Ehe! cîți s-au procopsit pe urma lui!

— Dacă e vorba — zise d-l Ciudea — a muncit și el pînă ce și-a cîștigat averea și aleargă și acum destul ca să n-o piardă.

— Așa e! adăugă vecinul lui. El nu e, în adevăr, decît administratorul capitalului său.

Bufnea trecuse acum peste al treilea, care de obicei îndulcea firea lui, altfel atît de aspră; auzind dar vorbele aceste, el rămase cu gura căscată, ochii i se făcură mari și sprîncenele lui dese se ridicară în sus: iată o idee! o admirabilă soluțiune! Bravo! capitalistul numai administrator!

— Încă una, Petrache!

Atît era de fericit că oamenii au intrat iar în vederile lui, încît el, omul cumpătării, ar fi fost în stare să nu se mai oprească pînă la zece.

— Da! lucru lămurit! Ei n-ar fi putut să guste țuica cea veche și în adevăr curată dacă n-ar fi fost aici în Dealul Spirii un Ciulic, care-i dă lui Ghiță bani, ca s-o cumpere de la țăranul din Capu-Coastei și să le-o vîndă lor.

— Da! zise el, dacă e astfel, atunci mă închin și eu. Petrache, încă una în sănătatea lui Ciulic!

Iară Ciulic?

El nu știa nici acum de ce oamenii nu mai sunt cum au fost, dar se simțea foarte bine.

Viața lui toată a trăit în harță necurmată cu oamenii, n-a avut tragere de inimă, nu slăbiciune pentru nimeni și nu și-a închipuit, n-a crezut niciodată că cineva în lumea aceasta poate să aibă tragere de inimă pentru dînsul. În gîndul lui oamenii puteau să se fățărească, dar

nu puteau trăi în lumea aceasta decît hărțuindu-se mereu între dînșii. Acum îi era ca și cînd s-ar fi făcut pace fără ca el să știe cum și de ce. Nu i-o spunea nimeni, dar o vedea el din fețele oamenilor.

De ce? Nici că mai voia să știe, cînd atît de bine știa că așa e astăzi, dar mîne are să fie iar cum a fost.

Tocmai de aceea pe înserate, cînd s-a întors acasă, el era atît de întristat, încît baba, văzîndu-l, s-a întristat și ea și n-a mai îndrăznit să-i spună că peste zi a fost doctorul la vecinii de pe maidan.

Asta n-a aflat-o decît ziua următoare, cînd a ieșit să meargă în piață, unde avea să facă cîteva încasări.

Ermil, fiind cel mai mare, era, precum se și cuvenea, cel mai dintîi îmbrăcat și astfel încă el singur ieșit în maidan. Văzînd pe Ciulic, despre care muma lui îi vorbise atît de mult în timpul celor din urmă cîteva zile, el începu să alerge, așa, în urma unei porniri venite ca din senin.

— Să mă vadă că nu mai sunt desculț!

Acesta i-ar fi fost, poate, răspunsul, dacă cineva l-ar fi oprit în loc, ca să-l întrebe, de ce fuge.

Ajungînd apoi la Ciulic, el îi apucă iute mîna și i-o sărută, căci așa a zis mama lui să facă totdeauna cînd îl va întîlni.

Ciulic se opri speriat în loc și se uită cu mirare la băiat. Era un lucru atît de nemaipomenit ca un copil să-i sărute lui mîna, și copilul era atît de voios și de fericit, încît bătrînul nu știa ce să-i facă și ce să-i zică.

— Dar tu? zise el. Unde te duci?

— Nicăieri! răspunse Ermil.

— Cum nicăieri? Eu văd c-ai plecat!

Ermil, văzînd și el că în adevăr a plecat, începu să sară într-un picior și să dea din mîini ca gîștele din aripi.

— Mama — zise — ne-a cumpărat ghete și a spus să nu mai umblăm desculți și să fim cuminte cînd ne vezi tu.

Ciulic simți ceva ca și cînd lacrămile i-ar năvăli în ochi. De ce, Doamne, cînd el îi vede? Îl dureau vorbele pe care le rostise la plecarea lui din casa de pe maidan și parcă auzea și acum acel glas în două corzi: „Da, a fost și el copil, a avut și el mamă!“

Fără de voie, fără ca să-şi dea seamă despre ceea ce face, el mîngîie obrajii copilului şi se speriă oarecum cînd simţi pelita cea moale şi gingaşă sub mîna lui înăsprită.

— Unde te duci tu? întrebă copilul.

— În piaţă.

În piaţă. Ah, ce om fericit! El poate să meargă în piaţă! Cîte lucruri, cîte, cîte, grozav de multe lucruri sunt în piaţă!

— În piaţă e foarte frumos! eu vreau să mă duc şi eu! grăi Ermil înduioşat, plîngînd aproape.

Cine oare, om bătrîn, ar fi putut să-i zică „ba"?

Şi adecă de ce să nu-l ia cu dînsul, cînd atît de mult dorea, şi toţi vecinii vedeau şi puteau să le spună părinţilor că cu el a plecat!?

— Vino! îi răspunse dar, şi-l luă de mînă. Era frumos, de necrezut, să vezi din colţ, de la „Pisica", pe bătrînul înalt şi cu umerii cam ridicaţi, cum merge din deal la vale, oprindu-se din cînd în cînd ca să privească înapoi spre băiatul ce sare mereu într-un picior şi să-l mai domolească.

— Am fost şi eu cu mama-n piaţă, zice băiatul; sunt cai, şi boi, şi viţei, şi multe lucruri, apoi a fost la noi şi doctorul cu careta şi-a spus că trebuie să mergem la ţară şi să facem băi de frunze de nuc, aşa zice mama.

Bătrînul se opreşte acum şi stă. Mult ar da să aibă un scaun la îndemînă, ca să-l mute cît se poate de departe. Aşa e! cine va fi fost doctorul acela, e om cu pricepere. La ţară, neapărat la ţară! Apoi băile de frunze de nuc! Ce nuci frumoşi avea el la moşioara lui! De! dar e cam departe, tocmai în valea Dîmboviţei, spre Capu-Coastei! Hm! E cam departe!

Băiatul îl trage de mînă, ca să se oprească acum neapărat, să se oprească în loc, fiindcă trec pe lîngă o vitrină.

Ah! cît de multe lucruri şi toate frumoase!

Tot jucărele. Sunt cai, sunt căruciore, sunt păpuşi, pisici şi căţeluşi, sunt cutii întregi de soldaţi, unii călare, alţii pedestri: ce nu e aici!?

— De ce nu vrei tu să-mi cumperi un briceag? întrebă Ermil uitîndu-se în ochii bătrînului.

— Ce să faci cu briceagul?

— Să-mi tai un băţ ca să bat cînii şi pisicile!

Ce va să zică firea omenească! Ivit abia în lume, el vrea să-şi taie băţ ca să bată cînii şi pisicile care-i fură bucata din mînă. În adevăr, oamenii toţi sunt acelaşi om.

— Haide, băiete!

— Şi-o păpuşă pentru Cecilia! adăugă acum Ermil într-un ton încît vorbele sunau ca şi cînd ar voi să zică: altfel nu primesc nici briceagul. Şi tobă pentru Bocu! Da! o tobă! Pentru Dorin nimic! El e prea mic.

Bătrînul se uită lung la el. De ce adecă şi-o păpuşă? şi tobă? Era în dorinţa aceasta ceva neînţeles, după a lui părere cu desăvîrşire nefiresc.

Ermil începu să sară şi să bată din palme.

— Bravo! bravo! strigă el ca ieşit din fire. Cum are să se bucure Cecilia, cum are să se bucure Bocu, cum au să se bucure tata şi mama, şi ei nu ştiu nimic, nimic nu ştiu!

Ciulic, bătrînul om stingher în lume, rămase cuprins de fiori, şi iar îi era parcă lacrămile îi năvălesc în ochi. O, mare lucru e această bucurie de bucuriile simţite de alţii; iar el abia acum la bătrîneţe a ajuns să-l cunoască.

— Haide, băiete! zise el iar.

Acum, în clipa aceasta, ar fi fost în stare să cumpere toată prăvălia, şi abia după ce a intrat şi-a mai tras seamă şi-a cerut un briceag mai ieftin, o păpuşă mai ieftină şi tobă cît se poate de ieftină. Căci tot acolo vine, aşa zicea el: vorba e să fie briceag, tobă şi păpuşă.

Apoi Ermil nu mai voia să ştie de bătrînul: el se întoarse ca descărcat din puşcă înapoi, la deal, în vreme ce bătrînul se uita pierdut după dînsul.

Marghioala, care vindea seminţe în colţ, stătea şi ea ca împietrită şi se uita la el. Îl văzuse venind cu copilul, stînd la vitrină, intrînd în prăvălie şi ieşind apoi.

— Nu-i a bine! grăi dînsa înduioşată şi făcînd semnul crucii. Ciulic le cumpără copiilor jucărele. Doamne! să nu zic în ceas rău, i se apropie moartea.

Cap VI

STRÎMTORĂRILE AGATEI

Agata era mîhnită, cătrănită.

E grozav lucru să te ştii legat de un om cu care nu te poţi înţelege.

De cînd Ciulic a trecut pragul casei lor, porniseră toate spre bine şi inima ei se-nveselise.

Nu mai încăpea îndoială că Ciulic, care avea, precum spuneau toate cocoanele, multă trecere, a fost pe la direcţiunea Căilor Ferate şi că acum bărbatul ei iar are să intre în leafă. O trecea un fel de sfîrşeală cînd se gîndea că iar vor primi bani în fiecare lună, şi se muncea mereu gîndindu-se cum să-i mulţumească marelui binefăcător. Doamne! cît n-ar fi dat să afle care-i sunt slăbiciunile, ca să-i poată face vreo surprindere plăcută.

Iar Tănase al ei rîdea de dînsa.

Credea şi el, nu-i vorba, că acum i se va acorda un nou concediu şi i se va pune un suplinitor, precum a zis Ciulic; gîndul acesta însă pe el nu-l înveselea, ci-l umplea de dispreţ şi de amărîciune. Era om muncitor şi capabil; îşi cîştigase un drept: dreptul lui însă nu preţuise nimic cîtă vreme nu mai era în dos şi un om pe care nu l-ar băga nimeni în seamă, dacă nu şi-ar fi adunat bani mulţi. Ar fi voit să n-aibă nevastă şi copii, ca să se poată lipsi de dreptul ce i se da cu milă umilitoare.

Dar nici măcar o milă în adevăratul înţeles nu era.

Ciulic, omul, care face procese pentru geamuri sparte de copii şi poartă blanchetele de poliţă în buzunar, Ciulic acesta n-a umblat pe la direcţiunea Căilor Ferate ca să-i facă lui un bine, ci ca să-şi găsească girantul pentru poliţă, să-şi asigure cei şasezeci de lei.

D-l Călin vedea în faţa lui pe omul înalt, cu umerii ridicaţi, cu faţa aspră, şi un fel de respect fioros îl cuprinse.

Şasezeci de lei peste şase luni de zile nu erau nimic pentru omul acesta, care era socotit în rîndul milionarilor. El cu toate aceste s-a folosit cu o rară destoinicie de toate împregiurările, a alergat, a stăruit ca nu cumva să piardă aceşti şasezeci de lei.

Da! era om Ciulic acesta, om în felul lui, dar om!

Tocmai de aceea însă el rămase zăpăcit cînd copiii deteră năvală-n casă, Ermil cu briceagul, Cecilia cu păpușa, iar Bocu cu toba.

Sărmanii lui copii! Ei aveau jucările!

Cum oare să nu se bucure cînd atît de adeseori îl duruse gîndul că copiii lui nu pot să aibă, cum au alți copii și cum avuse și el odată, bucuria de a strica jucările!?

Se bucura deopotrivă cu toți trei împreună, dar se întreba totodată cum a ajuns Ciulic să cumpere jucările pentru copiii lui? Ce interes avea el s-o facă aceasta?

Agata se bucura chiar mai mult decît dînsul.

— Ești — răspunse ea cu un fel de satisfacțiune femeiască — și acum de părerea că nu trebuie să merg cu copiii ca să-i mulțumim?

— Nu, răspunse el serios. A voit, precum se vede, să le facă copiilor o plăcere, și se cuvine să mergeți, ca să aibă și el plăcerea de a vedea bucuria lor, dacă nu va fi prea tîrziu...

— Cum prea tîrziu?

— Cînd adecă ai voi să te duci?

— Să zicem, mîne dimineață.

— Apoi — grăi el rîzînd — pînă mîne jucărelele sunt vechi, dacă mai sunt în ființă, iar bucuria de a le fi avut nu se mai reivește decît la bătrînețe.

Agata iar se uita mînioasă la el. Era de nesuferit această luare în bătaie de joc a lucrurilor care ei îi erau sfinte.

— Bine — îi zise ea — ce ai tu cu Ciulic!?

— Eu? răspunse el. Nimic nu am! Mă mir numai că tu ai prins deodată slăbiciune pentru dînsul.

— Cum vrei să înțeleg aceste vorbe! întrebă ea adînc jignită.

— Agato! răspunse el cu fața voioasă. Mai ieri-alaltăieri nu puteam să ne înțelegem fiindcă te mîhneai pentru supărări pe care nu le aveai încă, iar acum nu ne înțelegem fiindcă te bucuri cînd nu ai încă de ce. Mai așteaptă! Ciulic e fără îndoială un om rar în felul lui; teamă mi-e însă că tu ți-l închipuiești cum nu este. Puțin îi pasă lui de durerile și de bucuriile tale, și dacă-ți

face vreun bine, e numai din întîmplare, fiindcă norocul tău e ca așa să-i vie la socoteală.

— De ce a cumpărat atunci jucărelele pentru copii? întrebă ea.

— Nu știu, răspunse el. Să vedem!

Agata se-ntoarse spre ușă, unde bătea cineva.

Nu e nimic mai aspru în viața omului decît răutatea cu care soarta se amestecă în daraverile lui.

Agata avea, ce-i drept, slăbiciune pentru bătrînul cel aspru și chibzuit. Atunci cînd el s-a uitat pentru întîia oară la dînsa, și atunci cînd a plecat, era în ochii lui ceva scrutător și duios, o nesfîrșită bunăvoință, tot bunăvoința cu care mustrase pe soțul ei pentru că fumează. Nu! sîngele îi năvălea în obraji cînd cineva zicea că e răutate în inima acelui om bătrîn: cum oare să nu fi fost mîhnită cînd chiar Tănase al ei o zicea aceasta!?

Tocmai acum, însă, cînd ea voia să dea răspuns, dar anume acum a trebuit să vie și ușierul de la direcțiunea Căilor Ferate, ca să le aducă atît plicul cu deciziunea, prin care d-lui Atanasie Călin i se acorda un concediu nelimitat pentru tot timpul bolnăviei sale, cît și cîte 125 lei pe cele șase luni trecute, o sumedenie de bani.

Iară ea, acum, cînd avea de ce, nu se mai putea bucura.

Îi venea să plîngă cînd vedea cu cîtă liniște numără el banii și subscrie chitanța de primire.

După ce plecă servitorul, el citi hîrtia din plic, o puse la o parte, apoi întinse banii înaintea sa și rămase cu ochii țintă la ei.

N-a avut niciodată în viața lui atîți bani la un loc și parcă era peste putință să-i cheltuiască.

— Așa e! Corect, zise el ca vorbind pentru sine. Dacă e adevărat că mi s-a făcut o nedreptate, atunci nu era destul să nu mi se mai facă nedreptatea aceasta și de aci înainte, ci trebuia să fiu despăgubit și pentru trecut.

Ochii i se umplură de lacrămi.

— Nu! zise el rîzînd. Ceea ce am suferit eu văzîndu-vă pe voi în mizerie suferit rămîne, și nimic nu mai poate să șteargă din sufletul meu amărîciunea gîndului

că copilul meu a trebuit să spargă fereastra unui zgîrcit nemilos pentru ca să mi se facă dreptate!

El își șterse lacrămile și-și scutură capul.

— Agato! zise apoi așezat. Acum da, trebuie să mergeți și să-i mulțumiți. Dar să te duci chiar acum să-ți cumperi o haină și să cumperi și pentru copii îmbrăcăminte de iarnă.

— Da! răspunse Agata, da!

Mai mult nu putea să zică.

O! nu e în lumea aceasta lucru mai frumos decît să știi că te potrivești la gînd cu omul de care ți-e legată soarta.

Trebuia să meargă fără de întîrziere, căci acum era timpul, cînd dormea Dorin. Apoi Ciulic nu era acasă și ea putea să treacă pe la baba ca s-o întrebe cîte ceva și să afle cînd poate să-l găsească acasă.

Trebuia să grăbească! Se îngrămădiseră deodată toate pe capul ei.

Trebuia să-și îmbăieze, după ce se va fi întors, și copiii. Neapărat! Trecuse atîta timp de cînd n-a mai făcut-o aceasta.

Iute dar, cum numai o sprintenă gospodină știe, ea adormi pe Dorin, adună pe ceilalți copii și se găti de drum.

D-l Călin își făcea în timpul acesta socoteala.

Avea, înainte de toate, să-și plătească datoriile, care dimpreună cu cei șasezeci de lei făceau la un loc doauă sute optsprezece lei. Grozav de mult! Șasezeci de lei, așa deodată, pentru nimic! Îi venea să răcnească! Dar mai rămîneau încă 532. Ce bine ar fi fost dacă din aceștia ar fi putut să păstreze 400 neatinși. De ce nu, dacă mai primea de aici înainte cîte 125 lei pe lună? Omului îi trebuie atît de puțin ca să trăiască!

— Cît crezi tu că-ți trebuie acum? întrebă el.

Agata era foarte strîmtorată. Îi era greu să meargă la Ciulic cu mîna goală; trebuia să-i ducă ceva, un semn de iubire. Nu știa ce, dar era hotărîtă să treacă pe la baba, ca s-o întrebe, și apoi să-i lucreze fie o pernă de canapea, fie o tăviță de lampă, în sfîrșit, ceva, un lucru de nimic, dar făcut de mîna ei. Ba — lucru minunat!

— avea chiar din timpurile cele bune o tavă începută, aproape gata.

Era în stare să stea toată noaptea ca s-o scoată gata, dar îi mai trebuia o bucată de catifea și una de mătasă, apoi cîteva jurubițe de mătasă și o jurubiță de fir. Și totuși, soțului său nu putea să-i vorbească despre aceste: lucrul trebuia să fie pentru el o surprindere.

— Cît vei fi crezînd tu, răspunse ea.

— Nu, grăi dînsul dîndu-i o sută de lei. Schimbă-o pe aceasta și ia cît îți va trebui ca să cumperi pentru copii haine trainice și purtărețe, iar pentru tine ceea ce e de neapărată trebuință. Tu vezi cît e de bine să ai.

Agata plecă.

Pe cînd ea stătea de vorbă cu baba cea veche a vecinului, soțul ei, rămas singur cu copilul adormit, sîmți, o, Doamne, că-l fură somnul, ceea ce de atîta timp nu i se mai întîmplase peste zi.

El adună banii și-i puse sub căpătîi, apoi dete geamantanașul la o parte, ca să se odihnească mai tignit.

Cap. VII

SLĂBICIUNILE BĂTRÎNEȚELOR

Era un fel de dulceață nemaisîmțită în inima d-lui Ciulic; mergeau, parcă, toate pe placul lui și nu mai putea nimic să-l supere.

El era cu toate aceste neliniștit.

Nu-i vorba, a fost pentru el o plăcere să meargă cu copilul în piață, să vadă fețele oamenilor ce se uitau după dînsul, o plăcere a fost să cumpere jucările: dar tocmai acestea-l nelinișteau.

Îi era din cînd în cînd parcă i-e foarte greu să se lipsească de asemenea plăceri, parcă nu se simte și acum destul de tare să nu le caute cînd atît de ușor și le poate cîștiga; parcă nu mai era, ca pîn-acum, deplin stăpîn pe sine însuși.

Era om bătrîn, trecut acum de șaptezeci de ani, dar nu simțise niciodată altfel decît ca totdeauna: acum parcă slăbise deodată una din corzile ce sunaseră necontenit în sufletul lui.

Da! omul e pornit spre om, și firea a pus, ca să te adimenească, multă dulceață în fapta săvîrșită de dragul altora: trebuie să fii învrăjbit cu tine însuți, ori să te îndîrjească oamenii, ca să ai în tine destulă tărie spre a pune frîu pornirii prin care firea te leagă de alții.

El nu mai avea tăria aceasta.

Îi plăcea să vadă fețe voioase, și parcă-l înțepa ceva cînd cineva se uita posomorît la dînsul.

Era de necrezut.

Nu-i mai venea să se ducă prin piață, ca să facă încasările pentru care a plecat de acasă. Îi era oarecum greu să-și strice buna dispoziție dînd față cu oamenii de la care avea să ia.

Nu-i venea să se ducă, dar s-a dus.

Era de necrezut.

Datornicii lui îl așteptau cu banii numărați și erau voioși ca și cînd le-ar fi părut bine că pot să-i plătească.

Ba încă chiar și Andrei, pescarul, care nu putea să-i plătească, i-a ieșit — strîmtorat, ce-i drept, dar nu supărat — în cale.

Pe cînd el umbla prin piață, Bencescu îl căutase pe acasă, pentru ca să-i spună că lucrurile au fost puse la cale spre mulțumirea lui... Fiindcă nu l-a găsit acasă și ținea să-i dea cît mai curînd știrea cea bună, s-a luat pe urma lui și l-a găsit tocmai cînd îl lua de scurt pe Andrei, ca să-i spună cum se face de el nu poate plăti la timp, cînd știa prea bine că trebuie să plătească.

— Hm! Care va să zică, n-a mințit? grăi Ciulic uitîndu-se lung în fața lui Bencescu.

— Cine? întrebă acesta, care nu înțelegea întrebarea.

— Bietul ăla de bolnav, zise Ciulic. E adevărat că el nu mai avea nici o leafă?

— El să fie sănătos! răspunse Bencescu vesel. Dacă nu mă duceam eu pe la minister, putea s-aștepte!

Ciulic ar fi voit să-i poată trage cuiva o palmă. El, chiar el, a bănuit pe omul acela: nu era destul că s-a dus să-l execute, dar l-a mai și bănuit.

— Bine, domnule — strigă el aprins — dar asta e o mișelie nemaipomenită! Auzi d-ta!

Bencescu-l luă de braț, ca să-l ducă mai departe, fiindcă lumea începuse a se aduna.

Şi atît era Ciulic de îndîrjit, încît uită şi pe Andrei şi se duse mai departe.

— Da! N-a mințit! Era un om foarte cumsecade.

Seara, întorcîndu-se acasă, Ciulic era din nou trist, atît de trist, încît îi era oarecum dragă baba lui, care, văzîndu-l pe el trist, se întristase şi ea.

Plimbîndu-se prin curte şi prin grădină, el nu mai vedea nici frunzele scuturate de vîntul tomnatec, nici rămăşiţele de zmei prin crengile copacilor, nici pisicile ce alergau pe dinaintea lui.

Îi părea bine că lucrurile au venit cum le-a scos Bencescu la capăt, dar el la asta nu se gîndise, şi-i era greu că nu s-a gîndit şi că ei vor crede că el le-a pus toate la cale.

Dar îi părea bine.

Intrat după înserare în casă, el se plimba mai departe, în vreme ce baba stătea la uşă, aşteptînd ca el să-i spună dacă are ori nu să pună masa, fiindcă azi se întorsese acasă mai curînd decît de obicei.

Deodată se opri şi se uită împregiurul său.

N-avea, parcă, destulă lumină.

Scoase dar cheia de la salon şi i-o dete babei, ca să-i aducă lampa cea mare.

De ce să stea stînsă dac-o are!?

Baba luă cheia şi se uită la ea oarecum fricoasă ca la un fel de dihanie. Cheia de la salon în mînile ei? Ea să intre singură în salon? Asta nu s-a mai pomenit!

— Am zis să te duci în salon şi să aduci lampa cea mare, îi zise el încă o dată.

— Să mergem, răspunse ea cu jumătate gură.

— Am zis să te duci tu.

— Nu pot, grăi baba strîmtorată. Sunt în salon atîtea lucruri şi ar putea să lipsească ceva: e mai bine să vii şi d-ta ca să vezi!

El se uită cîtva timp la ea, apoi, dezmeticindu-se, luă lumînarea şi plecă cu ea înainte. Da! baba lui avea dreptate; erau o mulţime de lucruri în salon, şi mai bine e mai bine.

Abia mai tîrziu, în timpul mesei, stînd aşa singur cu sine, el îşi dete seamă cîtă lipsă de încredere era în purtarea babei şi-l cuprinse un fel de spaimă cînd îşi

dete seamă că nu e, în adevăr, nimeni în lume, care are încredere într-însul.

Fața lui iar se-nveseli.

Tot era cineva.

El vedea în fața lui pe Ermil, care îi spunea ce a zis mama lui, îl ruga să-l ducă-n piață, ba-i cerea un briceag, o păpușă, o tobă. Cîtă inimă deschisă! cît adevăr! ce neprefăcută tragere de inimă!

Venind ca să strîngă masa, baba se uită pe furiș la el și iar îi venea și ei să rîdă.

— Cocoana de alături, de pe maidan, a fost azi pe aici, zise ea, și m-a întrebat cînd poate să te găsească acasă. Vrea, pare-mi-se, să vie mîne să-ți spună ceva.

— Mie?! răspunse el apăsînd vorba.

— Așa se vede!

Bătrînului îi trecu parcă o săgeată prin inimă.

Nu putea să-și dea seamă de ce, dar tocmai acum, în starea sufletească în care se afla, se temea de femeia aceea, de copiii ei, de bărbatul ei cel bolnav, de toată casa de pe maidan.

— Năpaste, am zis eu, năpaste pe capul meu! grăi dînsul plimbîndu-se prin casă. Vedea mereu gropițele din obrajii curați. Unde, Doamne, le-a mai văzut! Le are și băiatul, ba parcă și fetița. Le-a mai văzut undeva, cîndva, demult. Unde le-a mai văzut? Apoi glasul acela, așa despicat oarecum în doauă, ca o coardă mai subțire și alta mai groasă, care se potrivesc de minune, un glas care rîde plîngînd. Unde l-a mai auzit el!? „Ai fost și tu copil; ai avut și tu mamă“ — el nu voia s-o vadă.

Le-a făcut proces; s-a dus să-i execute; i-a dat afară din casă; l-a bănuit; iară ea venea acum să-i mulțumească: era hotărît să plece cu noaptea-n cap de-acasă.

Era hotărît, dar nu grăbea.

— Babă, să măturі curtea! zise el cînd voi să plece, apoi mai rămase, stînd ca pe spini, ca să vadă cum aduna baba frunzele și să-i arate unde are să le ducă.

Nu! Tot trebuia să rămiie acasă, dacă dînsa a venit oarecum să-l vestească despre dorința ei de a-i vorbi.

El se-ntoarse în casă și începu să mute scaunele, fieștecare la locul lui.

Nu! Ieși iar în curte și se duse la scări, ca să descuie intrarea, apoi trecu în salon. Era plin de praf; mai ales pe masă praful se vedea cît de colo. El scoase batista din buzunar și o scutură, apoi o băgă iar, cuprins de un fel de spaimă, în buzunar și trecu în odaia de alături, unde era dulapul cu albituri. Întorcîndu-se apoi cu o cîrpă, începu să șteargă praful încet și cu băgare de seamă, ca nu cumva să se ridice colbul.

Atît de adîncit era în purtarea lui de grijă, încît uitase toate ușile deschise și nu băgase de seamă că una din pisicile vecinilor, un cotoi de tot îndrăzneț, a intrat ca o pisică ce era în salon și s-a făcut colac cu coadă în colțul canapelei tocmai la locul pregătit pentru Agata.

Și, dacă e vorba, tot ca pisica ar fi putut să intre și Agata, fără ca el să prindă de veste: din întîmplare, însă, ea nu venea singură, ci cu alai.

Le-a spus copiilor de o sută de ori cum au să se poarte, ce au să facă și ce au să zică, iar pe Bocu, care era cel mai răzleț dintre dînșii, l-a luat de mînă și-l ținea bine. Ajunși însă în curte, lucrurile se încurcară.

Baba, care stetea mai în fund, îi făcu Agatei semn că bătrînul e singur în salon și că trebuie să urce scările. Agata însă nu se așteptase la onoarea de-a fi primită pînă chiar și cu copiii în salon; ea rămase dar strîmtorată în fața scărilor.

— Oho! strigă Ermil pornind spre scări. Mamă, Cecilio! pe aici trebuie să mergem!

Fericit că el știe mai bine decît toți și îndrăzneț ca un pisoi, el și începu să salte din treaptă-n treaptă.

Cecilia însă nu era băiat, ci fată, deci mai cuminte, mai cuviincioasă, mai ascultătoare, avea și haină nouă, ceea ce pe fete le face totdeauna foarte înțepate, ba mai aducea într-o hîrtie roză, prinsă cu ace, și semnul de iubire.

— Ermil — zise ea înspăimîntată de îndrăzneala fratelui său — nu știi ce-a zis mama, ca să mă ții de mînă?

Ermil se opri, dar și se uită la mumă-sa, care era foarte nenorocită. Ermil era, în adevăr, un băiat sălbatec.

Această ieșire din program a lui Ermil era cu toate aceste un lucru cuminte, fiindcă Ciulic, auzind glasul lui Ermil, conteni cu purtarea de grijă, aruncă în odaia de alături cîrpa cea curată, apoi ieși ca să-și primească oaspeții.

Tocmai dar cînd voia să meargă la baba, ca s-o trimită la el, Agata îl văzu ieșit în fața lor.

D-l Ciulic era om bătrîn și foarte chibzuit; e însă un lucru pe care nu l-a învățat încă, să-și arate bunăvoința, fiindcă binevoitor n-a fost el niciodată în viața lui. Le va fi făcut, ce-i drept, altora mult bine, dar l-a făcut cu îndîrjire, oarecum certîndu-se: acum dar, cînd nu-i venea de loc să se certe, el nu știa ce să facă și ce să zică, ci rîdea numai, încît cei doi dinți ieșiți din linie se vedeau ca odinioară, cînd se uita-napoi.

Dar era destul și atît, fiindcă rîdea și Agata, urcînd ca o porumbiță, în vîrf de degete, scările acoperite cu un preș lat; Ermil, care mergea înainte, ducînd pe soră-sa de mînă, rîdea și el. Bocu era încă de mult deprins a rîde cînd vedea pe alții rîzînd și a se strîmba cînd alții plîng.

Singură Cecilia era tot înțepată, călca mărunt, tot cîte doi pași pentru unul dintr-ai lui Ermil și se uita drept în fața lui Ciulic, mai ales la dinții lui ieșiți din linie, care îi păreau ceva cu totul deosebit.

Ea și Ermil sărutară, precum a zis mama lor, mîna lui Ciulic, foarte frumos, foarte cuminte, încît era o mare mulțumire să-i vezi.

E însă în viața omenească totdeauna cîte o crîmpiță.

Pe cînd ochii lui Ermil se opriră la tablourile de pe peretele din față, iar ai Ceciliei se plimbau pe mobila căptușită cu mătasă, Bocu, om purtat spre cele viețuitoare, zări, înainte de toate, cotoiul de pe canapea și rămase ca înfipt în pămînt și cu ochii mari țintă la canapea.

— Aia! aia! strigă el cînd mamă-sa îi dete drumul, ca să sărute mîna, apoi trecu pe lîngă Ciulic spre canapea.

Cotoiul, care știa ce va să zică a fi înșfăcat de oameni ca Bocu, sări iute peste masă și răsturnă vasul cu bilete de vizită, apoi își căută scăparea în odaia de alături.

Bocu se luă plîngînd amarnic după el, iară Ermil îi sări fratelui său într-ajutor.

Ciulic era ca și căzut din cer. O pisică? aici în salon? chiar acum? Ăsta era Diavolul în chip de pisică!

— Cum, păcatele mele, a intrat aici!? zise el întorcîndu-se spre Agata, apoi tresări.

Agata era roșie ca floarea de mac: îi venea să intre în pămînt de rușine.

— Lasă, cocoană — zise el turburat — căci i-o prind eu! Apoi trecu în odaia de alături, în vreme ce Agata se plecă să adune biletele risipite de cotoi.

Era lucru frumos, mare minune, să-l vezi cum știa să se apropie tiptil-tiptil de pisică, cu cîtă dulceață îi zicea „pisi-pisi", ca s-o molcomească, și cum îi netezea apoi părul, ca nu cumva să se învrăjbească.

— Iată-l! îi zise dup-aceea lui Bocu. Așa! Bine să-l ții! Ce credea d-lui? că n-o să-l prindem!?

Agata, înduioșată de atîta bunătate, nu băgă de seamă că buza de din jos a Ceciliei tremura.

Cum adecă!? Ea avea haină noauă, ea sărutase mîna, ea aducea ceva frumos în hîrtia cea roză și el nici n-o bagă în seamă!?

Întorcîndu-se Ciulic cu băieții, Agata se îndreptă și-și adună buzele.

— Domnule Ciulic — zise ea — noi am venit să vă mulțumim pentru marea d-voastre bunătate și vă întoarcem casa pe dos.

— Lasă, cocoană, lasă, răspunse el; nu e nimic. Tot așa să fie!

Paharul Ceciliei era plin; nu mai era chip să se stăpînească: ea începu să plîngă amarnic.

Agata se făcu din nou roșie, iară Ciulic se sperie din nou.

În același timp se sperie însă și cotoiul, și huști! scăpă din brațele lui Bocu drept spre ușa despre scări, și mai departe, în largul curții. Bocu se luă după el țipînd, iară Ermil după Bocu, sărind într-un picior.

— Ce e, Cecilio dragă? întrebă Agata plecîndu-se spre singura ei fiică.

— De ce plîngi, drăguță? o întrebă și Ciulic cu multă gingășie.

Cecilia îi aruncă o căutătură plină de mînie, apoi zise: „Du-te!", și-i dete brînci.

— Cecilio! strigă Agata deznădăjduită, și voi să ia de la dînsa tava înfășurată-n hîrtie.

Atît îi mai trebuia Ceciliei.

— Ah! ah! țipă ea, să rupe *itia ooza*, să *uupe!*

Ciulic era acum deznădăjduit și el.

— Drăguță! Uite, îndrăcita aceea de pisică! Lasă, c-o batem noi, zise el de tot muiat, apoi se plecă din nou spre copilă, ca s-o mîngîie, s-o împace.

Dac-ar fi ridicat un vas cu agheasmă din apa Iordanului, el n-ar fi fost cuprins de grija sfioasă ce-l cuprinsese cînd simți atingerea trupului fraged, gingaș și rotund.

El îi netezi părul de pe frunte.

Iar Cecilia se alipi de dînsul, așa cum îi plăcea tatei.

— Cocoană! zise apoi peste puțin, ridicînd ochii și îndreptîndu-i spre Agata. Ești d-ta din București?

— Nu, răspunse ea mirată. De ce?

— Mereu mi se pare că te-am mai văzut undeva și nu știu unde.

— Nu se poate, răspunse ea. Eu sunt bucovineancă și numai de vreo trei ani am venit la București. Mă sămuiți cu cineva? Dar, Cecilio, nu-i dai tu d-lui Ciulic nimic? urmă ea.

— Eu vreau să fiu și eu cu Ermil! răspunse Cecilia, și-i dete lui Ciulic hîrtia cea roză, apoi plecă.

Ciulic era foarte strîmtorat. Ținea hîrtia prinsă cu ace în două degete, departe de trup, și nu știa ce-i în ea, nici ce să facă cu ea.

— Un lucru de nimic, grăi Agata, un semn de reamintire, făcut de mîna mea, așa, printre picături, cînd mă lăsau copiii în pace.

Ea luă apoi hîrtia, scoase acele cu degetele ei mărunte, întinse tăvița pe masă și așeză vasul cu biletele de vizită pe ea.

— Nu, cocoană! strigă Ciulic, și sări ca să ia vasul și să-l pună iar pe masă. Păcat de așa lucru frumos! Asta e pentru oameni care știu să-l prețuiască.

Agata nu mai putea să stea, fiindcă nu mai știa ce să zică și ce să facă. Apoi copiii ei nu mai erau la dînsa și cine știe de ce se vor mai fi apucat.

Și în adevăr Cecilia nu se-nșelase cînd își făcuse gîndul că mari fericiri trebuie să fie la mijloc, dacă frații ei stau atîta timp împreună fără ca să li se audă gura.

Alergînd după cotoiul care cunoștea foarte bine preajma casei lui Ciulic, Bocu și Ermil au intrat în șopron și-au dat de trăsura cea nouă.

— O trăsură! strigă Ermil cuprins de fiori, o trăsură adevărată!

— Cai! cai! strigă și Bocu, om scurt la vorbă. Aia!

Nu mai era chip să-i iai de acolo: Ermil, cocoțat pe capră, mîna caii cu un bici improvizat de baba, iar Cecilia și Bocu se răsfățau pe perinile din fund.

— O, Doamne! se tîngui Agata, pe care o cuprinsese simțămîntul că copiii ei au să răstoarne în urmă toată casa.

Ciulic privea însă cu ochii plini de lacrămi.

Era născut în Mahalaua Lipovenilor; acolo și-a petrecut anii copilăriei, și inima i se umplu de o nespusă dulceață cînd văzu bucuria copiilor; era bucuria lui de odinioară bucuria lor de acum; se vedea, parcă, uitîndu-se la dînșii, el însuși pe sine.

— Cocoană — zise el stăruitor — lasă-i în grija noastră, că ți-i aduce baba acasă. Nu știi d-ta ce este asta! Tot stă trăsura de atîta timp degeaba aici!

Era greu pentru Agata, dar mai era la mijloc și Dorin.

„De ce n-am eu acum și cai!" își zise bătrînul după plecarea Agatei.

Adecă, parcă nu sunt destui cai la București? Chiar aci, în strada cealaltă, e Conțu, birjarul, care se plînge că prea îi sunt mulți caii.

— Babă, strigă el, du-te la Conțu și spune-i să trimită un birjar cu doi cai înhămați, ca să-i punem la trăsura mea. Nu-i așa? le zise el copiilor. Punem caii și mergem la Șosele.

— Cai adevărați!? strigă Ermil îngrozit.

— Cai vii! strigă Cecilia uimită.

Bocu nu strigă nimic, dar rîdea de i se întinsese gura pînă la urechi și i se vedeau toți dinții: era un lucru mare la mijloc, desigur foarte mare.

Dar... mai era încă un „dar".

— Ia stăi puțin! strigă Ciulic cînd văzu că baba e să iasă din curte. Spune-i lui Conțu că-i plătesc cu doi lei ceasul, deși trăsura e a mea!

— Bine! grăi baba, care-și cunoștea stăpînul, și iar plecă.

— Stăi! strigă el din nou. Îi dau și doi și jumătate, dar, tu înțelegi, tîrguiește-te cu el.

— Da, da! îi răspunse baba, și ieși.

Agata și Călin auzeau din casa de pe maidan o nemaipomenită gălăgie în curtea vecinului; erau însă țipete de bucurie și se bucurau fără ca să știe de ce.

— De! slăbiciunile bătrînețelor! grăi Ciulic dîndu-se învins bucuriei ce-l cuprinsese și pe el.

Adecă de ce să nu mi-o fac eu mie asta!?

Cap. VIII

ZILELE COPILĂRIEI

Soarele apune și soarele răsare, dar lumina vieții numai din suflet izvorește.

Plecînd cu trăsura plină de copii la Șosea, Ciulic era voios, abia însă sosit la Capul Podului el știa cît de voios a fost în clipa plecării sale de acasă.

Bocu, pe care-l luase la dreapta lui, muiat de aer și de mișcare, încă pe la Piața Teatrului adormise; iar mai încolo, pe la Visterie, adormi și Cecilia, pe care o luase la stînga. Ermil a rămas pe capră, ca să vadă cum merg caii; se domolise și el, nu mai era copilul plin de viață.

Era dusă bucuria — și a copiilor, și a lui!

Trecînd de-a lungul Șoselei spre Băneasa, printre teii cu frunzele îngălbenite, dar încă nescuturate, se simțea și el muiat, îi venea să-și închidă ochii, ca să nu mai vadă în posomorita zi de toamnă lucruri lipsite de orice farmec.

Birjarul avea legea lui și se ținea de ea: el mînă înainte pînă la rondul al doilea, apoi se opri, ca să mai răsufle caii și să ia boierii aer.

— Întoarcem? întrebă el, uitîndu-se înapoi, cînd așteptarea i se păru prea lungă.

Ciulic tresări și își deschise ochii, apoi se uită foarte mirat împregiur.

Nu trecuseră decît vreo doauăzeci de minute de cînd adormise; om, însă, care nu știa ce va să zică somnul de zi, el se simțea ca și cînd ar fi trecut la mijloc o lungă noapte de iarnă, și somnul îi fusese atît de dulce, încît nu se putea dezmetici cum a ajuns el aici, în mijlocul cîmpului.

El scoase ceasornicul, și mare îi fu mirarea cînd se încredință că era abia oara cînd el pleca de obicei la piață.

Ermil se mai înviorase, dar ceilalți doi copii tot dormeau, și-i era parcă-l durea să-i deștepte puind trăsura în mișcare.

Da! însă era tocmai timpul cînd pleca la piață, apoi și caii steteau degeaba.

— Mînă așa, mai încet! îi zise el birjarului.

Cecilia se deșteptă rîzînd, iar Bocu, om de o fire mai îndărătnică, începu să se mîrîie.

„Da! își zise Ciulic, un adevărat băiat numai așa se poate deștepta din somn."

Era posomorîtă ziua, dar era plăcută, liniștită și caldă.

Sosind trăsura iar la Capul Podului, ochii lui Ciulic se furișară de-a lungul șoselei Bonaparte, spre Obor, spre Mahalaua Lipovenilor, și un fior rece trecu prin inima lui.

Oarecum prin ascuns, ca un copil care fuge de acasă, el îi făcu birjarului semn să apuce la stînga.

Ce era adecă dacă astăzi el nu mai mergea prin piață!? Voia să treacă, așa, cu copiii, prin mahalaua în care a copilărit, și pe la Obor, și apoi să se întoarcă pe Podul Tîrgului de Afară.

„Un mișel!" își zise el, peste puțin, necăjit.

Da! era un mișel Conțu din Dealul Spirii.

Îi plătea cu doi lei și treizeci de bani ceasul, și tot îi trimisese niște cai proști, care mergeau ca boii.

— Dă-le bici! îi strigă el birjarului.

Sus în Dealul Spirii, cocoana Marița și cocoana Tinca și cocoana Sevastița și toate celelalte cocoane, care mai sunt prin partea locului, nu erau cocoane, cărora puțin le păsa de cele ce se petrec în lume. Ferit-a Sfîntul! le vedeau și le știau toate, ba chiar și mai mult decît toate cîte erau de știut. Ele știau dar foarte bine că Ciulic și-a cumpărat cai și a ieșit cu copiii Agatei la plimbare. Ba, din vorbă în vorbă, ele au aflat și de ce.

De ce!?

Era cu ochi și cu sprîncene! Se putea oare ca ele să nu înțeleagă că el a prins mare slăbiciune pentru Agata? Și e mare lucru slăbiciunea care vine la bătrînețe!

E însă lucru știut că numai în colț, la „Pisica cu clopoțel", se lămureau lucrurile, iar aici oamenii erau de altă părere.

D-l Costică Falangiu era, precum știm, om înalt, chipeș și totdeauna ca scos din cutie; îl strica însă un lucru, că era prea grăbit și umbla prea iute, n-ajungeai niciodată să-l vezi bine. Acum, de cîteva zile, el umbla mai încet și legănîndu-se oarecum din călcîie. Se simțea omul, fiindcă știa că toți se uită după dînsul cînd trece de-a lungul uliței netezîndu-și favoritele, desigur cele mai frumoase favorite în Dealul Spirii.

Era deci un lucru firesc dacă îi plăcea să treacă pe la „Pisica", unde toți îi dedeau dreptate.

Iar Falangiu totdeauna a zis că Ciulic e cel mai bun om, deși el abia acum s-a dat de gol.

— N-am zis eu!? strigă și d-l Cesare Bufnea.

— Un adevărat filantrop, care dă, precum zice nenea Ghiță, cu dreapta fără ca să știe stînga!

— Mulți s-au procopsit pe urma lui! grăi Ghiță.

— Așa e! așa e!

Iar acum ieșise cu trăsura plină de copii la plimbare.

D-l Cesare Bufnea simți că sprîncenele iar i se ridică în sus și se ridică și el de pe scaun.

— Domnilor — grăi apoi serios — eu cred că ar fi un lucru potrivit cu caracterul în adevăr neobicinuit al împregiurărilor actuale dacă acum, cînd el se va în-

toarce, trecînd pe aici de la plimbare, i-am face o mică manifestaţiune de simpatii. Nu pentru că ar fi, poate, nevoie de ea, ci pentru că este bine, este în interesul celor ce se luptă cu mizeria, ca vîrtutea să fie încurajată şi să vadă explotatorii mizerabili cum ştie societatea să aprecieze binefacerile.

— Bravo! bravo!

Mai ales d-l Costică Falangiu era încîntat de această idee de pacinică manifestaţiune, care îi făcea lui mare onoare.

Singur Ghiţă, care-l cunoştea mai bine decît ceilalţi pe Ciulic, stăruia să nu umble după prostii, că Ciulic nu e omul cu care se pot face asemenea glume. E însă lucru de tot greu să ai ţuică veche şi în adevăr curată, să li-o dai bucuros celor ce ţi-o cer şi apoi să te lupţi tu singur cu ei după ce viaţa li s-a îndulcit de ea. Un lucru însă tot a cîştigat Ghiţă: manifestaţiunea n-a ieşit atît de impozantă cum d-l Cesare Bufnea ar fi voit s-o facă.

Cînd trăsura lui Ciulic se ivi în depărtare, d-l Bufnea, omul cu tărie de convingeri, ieşi în capul scării, iar vreo alţi zece dintre cei de faţă se luară după dînsul şi se opriră la scară; cei mulţi însă au rămas în prăvălie, iar d-l Costică Falangiu se trase într-un colţ. Ghiţă era cu toate aceste sigur că Ciulic are să oprească birja, ca să le spună, precum îi era obiceiul, că sunt nişte beţivi, nişte caraghioşi.

Mare îi fu dar mirarea cînd văzu că trece voios înainte, ba se mai uită înapoi, ca să salute pe d-l Bufnea, care striga:

— Să trăiască filantropul Ciulic!

De! Ghiţă nu ştia că Ciulic a fost pe la Obor şi prin Mahalaua Lipovenilor, că el se obicinuise ca toţi să rîdă cînd îl întîlnesc şi că mult îi plăcea să trăiască.

Da, era frumos, era plăcut, era bine să vezi oamenii mereu voioşi.

Abia seara, după ce rămase singur, el se dete încetul cu încetul unei senine întristări.

Atît de mult trăise în ziua acum trecută, încît abia îşi mai aducea aminte cînd a fost că el ştergea praful de pe mobila din salon cu cîrpa cea curată: Doamne!

cîte simțiri s-au strecurat repede una după alta prin sufletul lui!

Iar acum era grozav de singur în casa lui cea mare și deșartă.

El se culcă la ora obicinuită și stînse, ca totdeauna, lumînarea; dar nu mai putea să doarmă ca altădată...

Ațipi, ce-i drept, însă peste puțin tresări și iar se deșteptă; apoi iar îl fură somnul și se deșteptă iarăși... și iarăși, și iarăși. Dormea iepurește. Își pierduse somnul dormind peste zi.

Așa prin întunerec se desfășura, fără de șir și fără de legătură firească, un nesfîrșit totdeauna în fața lui. Erau, parcă, toate deodată și la un loc, numai că el nu putea să le treacă decît rînd pe rînd prin mintea lui. O vedea pe Agata urcînd ca o porumbiță scările și se vedea tot atunci și el însuși pe sine în șopronul lui Ivan Baratov, sus pe capră, mînînd, ca Ermil caii. Vedea casa de pe maidan, și deodată cu ea, departe, în Mahalaua Lipovenilor, floarea albă a socului bătrîn, de care mumă-sa lega frînghia, și rufele întinse pe frînghie, și pe sine însuși se vedea atîrnîndu-se de frînghie. Apoi iar vedea copiii urcați în trăsura lui, pe Serghie Papușchin, vecinul de peste drum, spîn, cu buza crăpată și gros ca un butoi, vedea Oborul, balta de la Tei, bîlciul de la Pantelimon, lumea risipită pe cîmpul de la Filaret și pe sine se vedea, pretutindeni, bătînd cleștele la grătar.

Le vedea toate, dar nu ca alte dăți, aducîndu-și-le numai aminte, ci ca-n aievea, în plină lumină, ca să le pipăi cu mîna. Era ca un vis, care se urmează și după ce te-ai deșteptat și apoi își schimbă mersul după ce ațipești din nou. Multe nu mai erau cum au fost, și inima lui sîngera că s-au schimbat atîtea din frumoase ce erau în mai fără de farmec. Nespus de multă era lumina în acea lume trecută, nespus de senin cerul, de albă zăpada și de blîndă adierea vîntului de primăvară.

Deodată, tîrziu după miezul nopții, el se ridică în pat și, treaz ca și cînd n-ar fi dormit toată noaptea, întinse mîna să caute chibritul și să aprindă lumînarea.

Voia să se încredințeze văzînd cu ochii lui că se află, cum știa el, în adevăr, în casa lui.

Mama lui, înaltă și subțirică, cu gropițe-n obrajii curați, cu glasul oarecum în doauă corzi, un glas care rîde plîngînd, cu aerul dulce duios, mama lui cea amărîtă și aspră, el a văzut-o în vis și era voioasă.

„Doamne! Doamne!" strigă el, și-l năpădi plînsul.

Nu știa cînd a murit mama lui; nu știa unde să-i pună crucea, nu în ce fel să însemneze trecerea ei prin lumea aceasta; îi venea să se scoale și să plece, să se ducă, mereu să se ducă, să caute, mereu să caute, și să nu se mai oprească pînă ce nu va fi găsit mormîntul ei.

Dar unde? unde!?

El stînse repede lumînarea și se așeză iar în culcușul lui, și-și vîrî capul în perini, ca să adoarmă din nou și s-o mai vadă.

Era peste putință să nu i se mai arate cînd sufletul lui era atît de plin de dînsa.

A mai și văzut-o, poate, dar dimineața, deșteptîndu-se, el nu-și mai aducea aminte de cele văzute prin vis, și vedea numai gropițele din obrajii curați ai Agatei, care atît de mult semăna cu mama lui și era și ea mamă.

Cap. IX

O ZI DE TOAMNĂ

Patru copii neastîmpărați, un om bolnav, Agata și Ciulic fac la un loc șapte suflete: deși dar harabaua era una din cele mai mari, a rămas vorba ca harabagiul să meargă pe jos.

Ciulic mergea și el cu harabagiul.

Nu c-ar fi voit, poate, să scape de copiii, care nu-i mai dedeau pace; nu, îndrăzneala copiilor era chiar o mîngîiere pentru dînsul; harabaua era însă acoperită cu rogojină, și el voia să se bucure de ziua cea frumoasă. Apoi d-l Călin se supăra cînd copiii erau prea îndrăzneți, și el ținea ca nimeni în lume, și mai ales d-l Călin, să nu se supere.

Atît era el de împăcat cu sine și cu ceilalți, încît ar fi voit ca toată lumea să fie voioasă și să se bucure dimpreună cu dînsul de frumoasa zi de toamnă.

El cu toate aceste nu prea vedea frumusețele acestei zile.

Mergînd așa singur, el vedea, privind departe înainte, ceea ce nu era încă decît în gîndul lui.

Cumpărase cu un preț de nimic maidanul cel mare și mai era în tîrg și cu vecinii din fund, ca să mai cumpere încă doauă locuri, care ieșeau tocmai în strada cealaltă. Nu erau încă cumpărate, dar el vedea în gîndul lui cele patru locuri împreunate într-unul singur, o grădină mare, iar în grădină o mulțime de case, fiștecare de cîte doauă încăperi, o bucătărie și o cămară, fiștecare cu curticica ei, după planul pe care i-l făcuse arhitectul primăriei în înțelegere și cu Bencescu. Nu era încă gata planul casei mari, pentru școală și pentru epitropie: el o vedea însă și pe aceasta, în mijloc, ba vedea sus pe fațadă, scrise cu litere mari, și vorbele: „Azilul Ana Ciulic".

Un singur lucru nu era încă hotărît.

În actul de fondațiune, pe care i-l făcuse Bencescu, se spunea deslușit că chiriașe nu pot să fie decît văduve cu copii, că chiria este de un napoleon pe lună pentru văduvele care au numai cîte un copil și că li se scad cîte doi lei pentru fiștecare copil văduvelor cu mai mulți copii, că din chiriile aceste li se dau ajutoare altor văduve cu copii și că școala e și ea numai pentru copii de văduve. Agata era cu toate acestea de părere că ar fi bine să se mai pună pe fațadă, cu litere mai mici, și vorbele: „Fondat de Paraschiv Ciulic pentru văduve cu copii".

Erau prea multe vorbe, și el n-ar fi voit să se mîhnească Agata.

Din cînd în cînd, el se oprea și se uita înapoi, ca să vadă ce mai fac cei din haraba, și atunci fața lui se întuneca pe o clipă, deoarece Agata era tot îngrijată.

Se simțea oarecum de prisos în lumea aceasta: nimeni nu mai avea trebuință de dînsa; nimeni nu mai ținea seamă de vorbele ei.

Era o adevărată nebunie să plece cu bărbatul ei bolnav în cale atît de lungă, tocmai la Cîrligi, unde nu poate găsi nici medic. Zadarnice au fost însă stăruințele ei, fiindcă Ciulic ținea ca să nu mai stea degeaba

casă lui; iară Călin se bucura că n-are să plătească chirie și că lemnele sunt ieftine. S-au înțeles ei între dînșii, apoi Călin i-a dat bani lui Ciulic, ca să cumpere mălai și făină de grîu, slănină, costițe afumate, de ale băcăniei, ce-a știut și ce-a voit el; dînsa nici că știa ce are în cei trei saci mari din fundul harabalei.

Tot așa a fost și la Tîrgoviște: ei singuri știau ce fac, ce dreg. Ea a stăruit să mai stea acolo vreo zi, doauă, ca bolnavul să se odihnească; el însă n-a voit; zicea că e prea scumpă viața. Iar acum nici nu mai era sincer: zicea că se simte bine, cînd ea vedea că el geme pe ascunselea; îl auzea tușind cîteodată pe-nfundate și era sigură că i s-a obrîntit genunchele.

Deși nu era dar frig, Ciulic a dezbrăcat blana sa, ca să-l acopere pe bolnav cu ea: în zadar însă, căci Agata tot întreba mereu, dacă mai e mult pînă la Cîrligi.

Se înțelege că mai era, deoarece nu trecuseră nici hanul, unde era drumul jumătate.

Intrat în valea Dîmboviței, drumul e croit pe coastele de la dreapta rîului, de-a lungul văii lungi, care din ce în ce se strîmtează. Pădurile de pe coastele acestea se văd din depărtare ca un mare covor în fel de fel de fețe. Jos, de-a lungul drumului, sunt mai ales nuci bătrîni și groși acoperiți de un frunziș încă des, dar atins de asprimea vînturilor tomnatice și oarecum istovit. Nu sunt doauă frunze la fel, dar toate împreună lasă în ochi simțirea dulce a unui verde care bate-n galben. Mai la deal și pe ici, pe colo prin acest verde ies la iveală pete mai mici ori mai mari, fîșii prelungi ori cotite în fel de fel de chipuri, ici roșeața sîngerului ori a frasinului, colo verdeața crudă a stejarului îndărătnic, iar mai departe galbenul teiului și, printre toate, risipit albul plopilor și al răchitei — un nesecat amestec de colori și de forme.

La stînga, valea cea lungă, sunt țărini sădite cu pruni, lungi și nenumărate șiruri de pruni, iar printre ele rămășițele porumbiștilor, o uimitoare icoană a urmelor de lucrare omenească.

Înainte, în sfîrșit, departe, spre fundul văii, în zarea albăstrie, se îngrămădesc munții de la izvoarele Dîm-

boviței, cinci rînduri unul peste altul, cu piscul Păpușii deasupra.

Cerul e senin, și-o adiere lină, aproape caldă, se simte despre șesul nesfîrșit.

E păcat de atîte frumusețe! Ciulic se oprește și se uită înainte: intrat așa deodată în vale, nu mai știe la ce să se uite, ce să vadă înainte de toate. El se uită înapoi, și acum rîde, fiindcă Agata rîde și ea arătînd înainte spre fundul văii.

Drept răspuns, arată și el, tot înainte, spre zidurile albe, care, sus pe deal, ies la iveală din desimea nucilor; acolo e hanul, unde au să facă cel din urmă popas.

Agata ar fi mai bucuroasă dacă s-ar ști mai aproape de Cîrligi: se bucură însă d-l Călin că în curînd se va opri harabaua, și se bucură mai ales copiii, cărora începuse a li se urî în cuibarul lor. Inimile lor, deschise numai pentru lucruri mici și apropiate, rămîneau reci în fața munților pierduți în zarea depărtării, dar săltau în fața focului ce peste vreo jumătate de ceas fîlfîia la marginea pădurii.

Ar fi fost gata Ermil și Cecilia să adune toate vreascurile din pădurea cea mare și să i le aducă lui Ciulic în vreme ce Bocu stetea ca-nțepenit, cu mînile la spate și privind cu ochii mari cînd la flacările vii, cînd la bătrînul care-și cioplea frigarea și pociumbii pentru ceaun, ceaunul lui cel spălat de baba.

Agata era amărîtă. El voia să le facă singur toate, să frigă fleicile și mușchiul, să pună de mămăligă, pînă chiar și cafelele, el și numai el.

— Lasă, cocoană, lasă — îi zicea — că-n asta m-am pomenit eu pe lume, în asta mi-am trăit traiul; ăsta e lucrul la care mă pricep și eu o dată!

Nici că s-ar fi putut altfel!

Cumpărase el însuși, la Tîrgoviște, cum știa el să aleagă, fleica și mușchiul, luase grătarul lui de acasă, pentru ca să nu-și mai facă treabă cu hangiul, iar Dumnezeu mai dăduse și-o zi frumoasă, încît tot să stai la focul de la marginea pădurii învîrtind frigarea.

Dar Agata n-avea astîmpăr.

S-a bucurat că soțul ei, chinuit de drum, a adormit în curînd după sosirea lor la han. Trecuse însă un ceas,

și el tot nu se mai deștepta. Somnul acesta nu-i părea ei a bine! În zadar spunea Ciulic că asta e sănătate, asta e viață, că nimic nu poate să-i facă mai mult bine decît un somn zdravăn în aer curat, aici la umbră de nuc: ea ar fi voit să-l deștepte și din cînd în cînd îi venea gîndul că n-are să se mai deștepte, dacă-l va mai lăsa să doarmă.

— Lasă-l, cocoană, grăi Ciulic rîzînd. Asta li se întîmplă cîteodată unora ca mine, fiindcă n-au din ce să-și ducă viața mai departe, el însă adună puteri, cînd doarme.

Și totuși, cînd mușchiul era fript gata, dedea și Ciulic cu socoteală că tot e prea lung somnul bolnavului și că n-ar fi rău dacă Agata l-ar deștepta ca să mănînce. Păcat ar fi fost de asemenea frumuseță de mușchi ca să se răcească ori să mai fie ținut în frigare pînă ce-i va fi secat sucul. Mușchiul bine fript trebuie să-l mănînci fierbinte și plin de suc: asta-i sănătate, asta-i putere.

Și era, în adevăr, o mare mulțumire să-l vezi pe Călin mîncînd bucățile pe care Ciulic i le tăiă, în felioare subțiri, de pe frigare.

Va mai fi fost fără îndoială la mijloc și oboseala drumului, aerul cel proaspăt și somnul cel dulce, destul că d-l Călin nu se mai sătura.

Agata se uita însă la fața lui slabă, la obrajii lui cuprinși de roșeață și la ochii lui stînși: îi era parcă aceasta e cea din urmă mîncare a lui și stăruia mereu să nu mai mănînce.

— Lasă-l, cocoană! îi zise iar Ciulic, care hrănise în viața lui atît de mulți oameni, dar abia acum aflase ce va să zică mulțumirea de a vedea pe alții mîncînd cu poftă.

Va fi fost flămînd d-l Călin, dar Ciulic era nesățios.

Păcat ar fi fost apoi de vinul cel negru, care de atîta timp stătuse degeaba în pivnița lui. El însuși l-a cumpărat chiar din vie, el l-a pritocit șase ani de-a rîndul, el l-a tras acum în butelii: era curat ca aurul, adevărată sănătate, adevărată putere.

Luase, ce-i drept, numai zece butelii, fiindcă vinul acesta se bea numai puțin cîte puțin; acum însă, de

astă dată, bolnavul putea să bea și mai mult, așa, puțin cîte puțin. Căci era atît de frumoasă ziua și atît de bine acolo la marginea pădurii.

Păcat numai că zilele de toamnă, cu cît sunt mai frumoase, cu atît sunt și mai scurte și mai supuse la schimbări.

Îi mai rămase lui Ciulic mulțumirea de a vedea cu cîtă poftă mănîncă Agata și copiii. El însă nu putea să mănînce. Zicea că s-a săturat cu mirosul. Agata era însă îngrijată, fiindcă știa că noaptea trecută, la Tîrgoviște, n-a putut dormi. Își stricase rosturile lui cele vechi și bune.

Dar din mulțumire-n mulțumire, Ciulic se pomeni că ziua e trecută, și soarele se apropia de culmile munților cînd harabaua se puse iar în mișcare.

Ciulic se urcă acum și el, fiindcă de aici înainte drumul era mai rău și trecea pe ici, pe colo prin albia riului, peste bolovani, ba chiar prin valurile iuți.

Cînd harabaua se hurduca ori trecea prin apă, copiii săltau de bucurie, Agata era cuprinsă de groază, iar d-l Călin gemea și-și făcea mustrări.

Pe-nserate se porni un vînt aspru, și din toate părțile se iviră nourii iernatici, care acoperiră încetul cu încetul tot cerul: erau semne de crivăț, și harabagiul le spunea că nu mai e chip să sosească cu ziua la Cîrligi.

Bătrînul se dete iar jos, ca să-și mai întindă vinele și să se dezmorțească.

Agata ar fi voit să-l oprească, dar nu putea. Tocmai fiindcă era frig, ea nu putea să ia blana de pe soțul ei; iar fără de blană îi era bătrînului prea frig în haraba.

Greu de tot a fost drumul pînă la Cîrligi.

Întunecîndu-se, copiii au început să se neliniștească, dar au plîns cît au plîns, apoi, obosiți de drum și amorțiți de frig, au adormit unul după altul, așa claie peste grămadă, și Agata a rămas cu inima încleștată între bolnavul ce gemea într-un fel de amorțeală somnoroasă și bătrînul, care abia se mai ținea pe picioare.

Ciulic nu se simțea cu toate aceste cîtuși de puțin obosit: se reiviseră, parcă, în vinele lui toate puterile tinereților.

Era o nebunie să călătorească ei acum pe-ntunerec, cu harabaua plină de oameni vii, pe drumuri cotite și costișe, peste bolovani și prin valuri de apă curgătoare, temîndu-se la tot pasul că vor da-n gropi, că se vor răsturna, că valurile vor lua harabaua. Dar n-aveau încotro, trebuiau să urmeze drumul prin acest pustiu întunecat. Iară vina o purta el. El, omul bătrîn, omul chibzuit, tocmai acum, cînd atît de bine ar fi trebuit să le potrivească toate, a făcut ce a făcut ca să înnopteze pe drum. Nu era destul că n-au ascultat de Agata, ci au pornit la drum atît de lung și n-au odihnit, cum a zis ea, la Tîrgoviște, dar acum a mai băgat-o în toate spaimele și — cine știe!? — Doamne ferește!

El se uita din cînd în cînd înapoi, ca la o icoană sfîntă, la femeia înțeleaptă, care nu se gîndește niciodată la sine, ci poartă grijă de alții.

— Nu te teme! să nu-ți fie frică — îi strigă el — că sunt eu aici!

Și mergea, ținînd caii de căpăstru, înaintea harabalei, pipăia cu piciorul bolovanii, trecea prin rîu cum treci vara prin iarba mare, ducea harabaua cum cîrmaciul duce corabia în timp de furtună.

— Nu te teme! striga, și inima îi rîdea că toate merg bine.

Agata ședea la locul ei, se închina mereu, se ruga lui Dumnezeu și se dădea pe sine dimpreună cu ai săi în paza Maicii Preacurate. Îi era cîteodată ca și cînd unul din amîndoi ar trebui să piară în drumul acesta.

— Auzi!? strigă deodată bătrînul cuprins de vie bucurie. Aceia sunt cînii de la Cîrligi!

Era vestea mîntuirii.

Agata începu să plîngă și iar să se închine.

Îngrijitorul moșioarei, un sătean harnic, neștiind că stăpînul are să sosească, se culcase la timpul obicinuit, și singuri Flocea și Bursuc, dulăii curții, le-au ieșit călătorilor înnoptați în cale.

Deoarece atît țarinile, cît și pruniștile erau date cu învoială la săteni, Ciulic nu mai fusese pe la moșia lui decît patru ani în urmă, cînd a făcut o tăietură în pădure. El se dete dar în dosul harabalei cînd cînii se apropiară. Flocea însă și Bursuc se opriră, începură

să dea din coadă, apoi, săltînd de bucurie, se apropiară, pe pitite, de dînsul ca să-i lingă mîna.

— De! de! de! zise bătrînul muiat.

Își aducea aminte cît i-a bătut și cum se ascundeau cînd îl vedeau, și-i era rușine că nu-și mai aduce aminte cum îi cheamă ca să-i mîngîie zicîndu-le pe nume.

— De! de! zise iar, și le netezi părul de pe gît, apoi, în vreme ce harabagiul se opintea să deschidă poarta, el trase caii de urechi și-i mîngîie bătîndu-i cu palma, bietele de dobitoace chinuite!

Cap. X

CRIZA

Trec toate-n lumea aceasta, și cele bune, și cele rele.

Sosită în casa în care avea să-și petreacă iarna, Agata se simțea obosită, dar liniștită și împăcată, ca omul care după mari griji și multe primejdii se vede ieșit, în sfîrșit, la bun capăt.

Copiii, căzuți în somn adînc, nu s-au deșteptat nici cînd i-au ridicat din haraba, nici cînd i-au dezbrăcat, ca să-i culce în paturile așternute în pripă.

D-l Călin se văita, ce-i drept, și zicea că se simte foarte rău; nici că s-ar fi putut însă ca el să se simtă bine după drumul cel greu, și văzîndu-l iar în culcușul liniștit, Agata îi mulțumea lui Dumnezeu că-l știe scăpat.

Degeaba-i zicea dar Ciulic să le lase toate cum sunt, în haraba, căci Flocea și Bursuc sunt mai buni paznici decît toți gardiștii din Dealul Spirii: ea n-avea tignă dacă nu le știa toate descărcate și pus fiștecare lucru la locu lui.

Ciulic se duse dar să se premenească, pentru ca apoi să vie să-i ajute și să-i arate care unde și în ce fel.

Trecînd însă la întoarcerea lui, el intră la d-l Călin, pe care-l apucaseră fierbințelile.

— Bine ar fi fost — zise el — dac-am mai fi stat, cum zicea Agata, la Tîrgoviște.

— Se-nțelege c-ar fi fost bine! răspunse bătrînul.

— Și parcă tot am mîncat prea mult, adaose Călin.

— Şi ai băut, se înţelege, prea mult, grăi bătrînul strîmtorat. Apoi drumul pe-ntunerec! Dar o să treacă şi asta!

Nu-i vorbă, el nu era îngrijat; în gîndul lui toate mergeau bine, şi nici că se putea ca ceva în lumea aceasta să meargă rău. O ştia însă pe Agata, şi-l cuprindea un fel de deznădăjduire cînd se gîndea la spaima ce o va cuprinde cînd va afla că soţul ei are fierbinţeli. Ar fi fost gata să-l ia pe bolnav şi să-l arunce în o putină cu apă rece, ca să se astîmpere mai nainte de a fi intrat ea.

În loc dar de a se duce să-i ajute Agatei, el se duse după apă rece, ca să moaie cîrpe, să le stoarcă bine şi să i le pună bolnavului la cap, la pîntece şi pe genuche.

— N-ai nici o grijă, grăi el storcînd cîrpele; nu e în lume leac mai bun decît acesta: mîne dimineaţă ea te găseşte iar sănătos.

D-l Călin se uită lung la dînsul.

Nu era nici el îngrijat, dar îl supăra boala lui. De o bucată de timp îl apucase oarecum gîndul că dacă omul voieşte, toate se pot, şi acum se uita cu mirare la bătrînul acesta, care ziua toată a umblat pe jos, a dus timp de aproape doauă ceasuri harabaua pe drumuri costişe, peste bolovani, prin apă, şi acum stoarce cîrpele şi i le pune lui pe trup, ca să-i astîmpere fierbinţelile. Grozavă voinţă! Era peste putinţă ca ei amîndoi să nu răzbească! Simţea că zvîcnetele şi durerile i se alină şi capul i se luminează cînd bătrînul îi pune cîrpa rece, şi încă una, şi încă una, ca să nu dea răgaz fierbinţelilor. Şi totuşi, îl cuprindea cîteodată groaza, gîndindu-se că prea tare-şi încordează bătrînul puterile.

Iar Agata se bucura că a rămas singură şi nu i se mai pune nimeni în cale.

O, Doamne! Era atît de minunat aici la Cîrligi! Patru odăi mari, bucătărie, cămară şi pretutindenea curat ca-n biserică.

Nu-i mai venea să se culce. Deşi se simţea obosită moartă, trebuia să mai iasă o dată în cerdacul cel mare, ca să vadă în toată tigna preajma casei.

Tot mai bătea vîntul, dar norii se răriseră și luna puțin scăzută își revărsa din cînd în cînd razele peste vale, încît Agata putea să vadă bine curtea cea largă, casele de gospodărie, în care ședea îngrijitorul, pomătul din dosul acelor case și coasta petroasă dincolo, peste rîu.

Cîte frumusețe adunate la un loc!

Din clipa în care Ciulic a vorbit despre Cîrligi, o cuprinsese un simțămînt de mare îngrijare. Îi era ca și cînd o mare durere i s-ar fi pregătind, și se temea de toate, le vedea toate-n rău, se aștepta mereu la vreo mare nenorocire.

Acum era, parcă, stîns simțămîntul acesta din sufletul ei: vedea greutățile și primejdiile prin care a trecut și i se părea că de aici înainte nimic nu mai poate să turbure sufletul ei. Da! Ciulic și bărbatul ei aveau dreptate!

— Cocoană! grăi Ciulic. Lasă, c-o să le mai vezi celelalte și mîne. Acum te mai și culcă, fiindcă ești obosită.

Agata tresări, ca și copilul prins cu degetul în oala cu smîntînă.

— Da! Mă duc, zise ea.

Atît putea și ea să facă: să asculte, să se supună, să-i fie pe plac.

— D-ta — zise ea însă peste puțin — trebuie să fii chiar mai obosit decît mine.

— Eu — îi răspunse el — sunt stăpînul casei și trebuie să fiu cel din urmă.

— Uite, urmă apoi, colo, sub nucii ce se văd în dosul casei, e un șipot, o apă — s-o tot bei; vara nu se încălzește și iarna nu îngheață. E adevărată apă tămăduitoare! O să vezi mîne, e foarte frumos aici!

Și fiindcă el era stăpînul casei, iară dînsa abia acum venise, începu să-i spună care, cum și unde, încît ar fi fost gata să stea pînă-n revărsatul zorilor aici în cerdacul larg și bătut mereu de vîntul aspru.

Agata asculta și privea și le simțea toate.

Era ca și cînd acești doi oameni, femeia tînără și bărbatul trecut de șaptezeci de ani, s-ar fi căutat viața lor toată unul pe altul și acum, după ce s-au găsit, nu se mai pot despărți, căci se tem că iar se vor pierde.

— Apă! strigă d-l Călin din casă.

Ei alergară amîndoi la dînsul.

Agata se sperie cînd văzu cîrpa la capul bolnavului.

— Lasă, cocoană! grăi Ciulic. Nu e nimic! Puțintică fierbințeală. Du-te de te culcă și te odihnește, că-i faci rău stînd lîngă dînsul.

Agata se plecă asupra bolnavului ca să-i pipăie pulsul.

— Cum te simți? întrebă ea îngrijată.

— Foarte rău! răspunse el. Du-te și te culcă. De ce să stați amîndoi? Mulțumirea d-lui Ciulic [1] e să te știe odihnind: fă-ne plăcerea aceasta!

— Cum!? zise ea întorcîndu-se spre Ciulic, d-ta vrei să stai cu el!?

— Lasă, cocoană, răspunse bătrînul dîndu-i bolnavului un pahar de apă. Uite, așa vreau eu! Țiu!

— Dar nu e nevoie, d-le Ciulic, grăi dînsa stăruitor. E lucru firesc; trebuia să aibă fierbințeli după călătoria cea lungă. A spus și doctorul că o să-l doară călătoria, dar o să-i facă mult bine. La orișicare boală vin o dată fierbințeli mari și apoi trece boala. Asta e criza! Zău! nu e nevoie!

— Știu eu că o să-i treacă, întîmpină Ciulic, dar i se mai alină durerile și i se astîmpără fierbințelile dacă-i pun din cînd în cînd cîte o cîrpă udă. Țiu eu s-o fac aceasta! Uite — urmă apoi aducînd un jeț în fața patului — noi, bătrînii, ne odihnim și aici destul de bine. Du-te la copiii d-tale!

— Da! grăi Agata, retrăgîndu-se cu inima grea.

Ar fi voit să sărute mîna bătrînului la plecare, dar nu putea.

— Fii liniștit, îi zise dar bolnavului, apoi trecu în odaia de alături, la copiii ei.

Bătrînul schimbă iar cîrpele, ca să rămîie mereu reci.

D-l Călin îl privi cu inima deschisă în față, îi apucă mîna și i-o strînse.

— Lasă, că are să fie bine! Stăi liniștit, ca să adormi, că asta are să-ți facă mult bine! zise el, apoi îi potrivi

din nou cîrpa la cap, apăsînd-o cu palma, ca să șadă bine.

El se lăsă în jeț.

Abia acum, după ce mai odihni puțin și vinele începură a i se lîncezi, îl cuprinse simțămîntul de oboseală.

Picioarele îi erau încă tot reci, parcă pierise tot sîngele din ele; mădulările îi erau amorțite; încheieturile îi erau desfăcute; din cînd în cînd, îl apuca cîte un junghi, care pornea din spete și trecea peste coaste.

N-ar fi putut cu toate aceste să doarmă; era mai treaz, oarecum mai viu decît orișicînd.

Cum oare ar fi putut să doarmă cînd toate mergeau atît de bine? Cum să doarmă, cînd Agata era la copiii ei, iară pe Călin îl furase somnul?

Era stîns din sufletul lui tot amarul vieții; suferințele lui, zbuciumul vieții lui întregi îi păreau numai un vis urît, din care abia acum s-a deșteptat. Rob fusese, legat de mîni și de picioare, lipsit de aer și de lumină, și se zbuciuma mereu ca să scape și să facă ce vrea el; acum zbura parcă prin lume și era atît de ușor, atît de mulțumit el însuși de sine, nu pentru ceea ce face, ci pentru ceea ce vrea din el însuși, pentru pornirile inimii lui, pentru ceea ce el este.

Din cînd în cînd se ridica încet și cu băgare de seamă, ca să nu-l deștepte pe bolnav, și tot încet și cu băgare de seamă schimba cîrpele, ca să nu se înfierbînte, încet, cu băgare de seamă, oprindu-și răsuflarea se lăsa apoi iar în jeț.

Era bine, de tot bine, și-o nespusă dulceață se răvărsa din gîndul că omul acesta va pleca sănătos din casa lui.

Se simțea însă atît de istovit, încît numai cu anevoia se mai putea ridica, și din ce în ce tot mai mult îl stăpînea somnul.

Tîrziu după miezul nopții el se duse tiptil la ușa odăii de alături, ca să vadă dacă Agata nu cumva e trează.

Era liniște în odaie, dar luminarea mai ardea.

El deschise încet ușa.

Dormeau cu toții, Dorin lîngă Agata, Bocu și Ermil în alt pat, iar Cecilia pe divan.

Bătrînul făcu fără de voie un pas înainte.

Era atîta sfîntenie în răsuflarea lină a acestor ființe, care au deschis inima lui, încît el se opri cuprins de sfială și făcu de cinci ori una după alta semnul crucii.

Dîndu-se unei porniri ivite fără de veste în sufletul lui, el înaintă în vîrful degetelor pînă la divan, se uită cîtva timp dus la fața senină a copilei adormite, apoi se plecă și-i sărută fruntea, cum creștinul evlavios sărută icoana Maicii Preacurate.

Nu mai putea: parcă n-avea să-i mai vadă; trebuia să-i sărute pe toți.

Cînd se opri însă la patul în care dormea Agata, el se opri cu inima încleștată: grozav îi era de dragă femeia aceasta, care semăna cu mama lui!

Sărută copilul de lîngă dînsa, dar, simțind răsuflarea ei pe obrajii lui, el se retrase și luă luminarea, ca s-o pună la adăpost, în dosul sobei, de unde ea nu bătea în ochii celor adormiți.

În ușă se mai opri o dată, apoi ridică ochii spre cer și se întoarse umilit în jețul lui.

Din ce în ce mai obosit și mai stăpînit de somn, el se știa pe sine, dar nu se simțea și se mișca din cînd în cînd ca să se încredințeze oarecum dacă mai e, în adevăr, așa cum se știa șezînd în jeț și cu mîinile încopciate pe piept.

Și iar le vedea toate ca un nesfîrșit totdeauna într-o singură clipă. Se vedea el însuși în sania trasă de caii lui peste zăpada cea albă, departe, pe la Cotroceni, spre Satul-Nou. Se ducea la cărămidărie, ca să aleagă el însuși materialul, pipăind cu mîna lui fiecare bucată, și auzea ca în aievea sunetul curat al cărămizii bine arse și sănătoase. Vede apoi lungul șir de care trase de bivoli coborînd dealul, intrînd în curtea cea mare, se vede pe sine cu bidineaua în mînă, stropind varul cel alb peste cărămida cea roșie. Apoi primăvara se alcătuiesc șchelele, se urcă zidarii și salahorii, se ridică zidurile, una cîte una se înalță casele, și grădina cea mare se umple de lume, femei și copii, și pretutindenea se ivește Agata cu copiii ei, Călin, care aleargă șchiopătînd de ici pînă colo, Bencescu, care dă sfaturi, Falangiu, care zîmbește, Ghiță care se bucură că toți

cumpără din colț de la „Pisică". Și văzînd, mereu face socoteală, mereu se tîrguiește, mereu bagă de seamă, ca să nu fie înșelat, căci are mult, dar nu destul, mereu chibzuiește cum să mai sporească și să mai adune. O! Doamne: ce-l așteaptă pe el! ce viață plină acum la bătrînețe!

În crepetul zorilor de zi, Agata se deșteaptă speriată din somn. Se visase în casa de pe maidan și zidul despre intrare parcă se dărîmase.

Ea sări din pat, se-mbrăcă cu grăbire și trecu în odaia de alături.

Dormeau amîndoi lin, adînc și dulce. Ea nu putu cu toate aceste să se stăpînească și, apropiindu-se în vîrful degetelor de pat, atinse cu mîna obrajii soțului său și grăi încet: „Tănase!"

El deschise ochii, se uită speriat la ea, apoi privi împregiur, ca omul care, deșteptat din somn, nu poate să-și dea seamă unde se află.

— Cum te simți? întrebă ea.

— Bine, de tot bine! răspunse el. Tare bine mă simt! Ce face bătrînul?

— Doarme, zise ea încet.

Șezînd în jeț, cu mîinile încopciate pe pept și cu capul plecat spre stînga, bătrînul dormea răsuflînd ușor, și atîta seninătate era în fața lui, încît Agata ar fi voit să fie singură cu dînsul, ca să cadă în genunchi la picioarele lui. Era ca mort.

— Agato! strigă el deodată, și ochii mărunți se deschiseră mari ca să cuprindă dintr-o singură privire lumea întreagă.

Era în acel „Agato!" o chemare atît de stăruitoare, încît d-l Călin se ridică fără de veste și se pomeni șezînd în pat, iar Agata se întoarse și căzu în genunchi la picioarele bătrînului.

El îi apucă capul cu amîndouă mîinile, privi lung și lăcrămînd în fața ei, apoi o sărută pe frunte și grăi încet, ca din altă lume:

— Poartă grijă de copiii tăi și păzește-i să nu intre în vrajbă cu lumea!

Grăind acestea, el căzu iar înapoi.

— Numele meu — grăi — să nu-l puneți acolo sus!

Apoi ochii lui iar se-nchiseră și răsuflarea i se curma în vreme ce Agata stetea ca-npetrită în genunchi la picioarele lui și cu buzele pe mîna lui acum răcită.

O VIAȚĂ PIERDUTĂ

I

Crivățul șuieră și vîjie izbind în toate părțile stropii sloiți. Pereții caselor, geamurile ferestrilor, scoarța copacilor, grădelele de prin prejurul grădinii, toate deopotrivă sunt învăluite cu o lucie coajă de sloi. În grădina bisericii, pe piața de dinaintea ei, pe ulițile ce se varsă din toate părțile, oamenii, unii pe jos, alții cu trăsura, grăbesc la adăpostul călduros.

Înspre seară, stropii încep a cădea mai îndesat și crivățul mai în dragă voie își zburdă. Căruțașii unul după altul ies din birtul așezat în dosul grădinii, unde s-au adăpostit, se pun în căruțe, apucă frînele și fiecare pleacă acasă.

În sfîrșit, rămîne o singură căruță și un singur căruțaș: moș Mărian.

Sunt vro două ceasuri de cînd s-a întors de la cel din urmă mușteriu. De atunci stă la spatele căruții. S-a gîndit o dată să intre și el în birt, dar nu bea, și fără nici o treabă nu-i venea să intre. Sucmanul, căciula, părul neted și mustața groasă îi sunt pline de sloi; el stă însă răzemat de leuca de dinapoi a căruței, liniștit, nepăsător și senin la față. Parcă lumea i-ar prii tocmai precum este.

De cînd s-au aprins felinarele, mereu privește cum vîntul se joacă cu razele de lumină, cum el apucă flacăra veselă și mlădioasă, dîndu-și trudă să o scoată din

rădăcină. Acum se stinge, încît abia mai rămîne sămînță de lumină... acum se ridică mai lătăreață și mai îndărătnică. Moș Mărian privește, îi ies lacrămile din ochi, i se sloiesc pe gene... De mult s-a-ntunecat și el mereu privește, ca și cînd ar voi să-și tălmăcească taina vieții din jocul acelei flacări.

În sfîrșit, se mișcă. Un zîmbet liniștit îi trece peste față.

„Ei! zice el, bate vîntul... bate vîntul, dar tot nu se stinge!"

În vremea aceasta cîrlanul tremura cu urechile dăbălate sub cerga fluturată de vînt. Simțind mișcarea stăpînului său, își ridică capul și privi înapoi.

„Biet de tine! grăi bătrînul, nici tu n-ai fost făcut în ceas bun."

Grăind aceste, el se apropie de cal, îl țuțură de urechi, luă cerga și o aruncă în căruță, apoi se urcă și plecă acasă.

II

Nu era departe casa bătrînului... Numai aci, în apropierea oborului, două azvîrlite de la Calea Moșilor, în dreapta. O curte mare, în mijlocul ei casa, înaintea casei, pînă la uliță, rămășițele unei grădini, în dreapta un grăjduleț... toate atît de singuratece încît parcă sunt rupte din mijlocul unui pustiu.

Bătrînul intră pe poarta ruginită în țîțîni, mînă în dosul grajdului, apoi se coborî din căruță, dezhămă cîrlanul și îi dete drumul.

Cîrlanul se opri, nechezînd printre dinți, la ușa grajdului.

— Stăi, prietene! grăi bătrînul mergînd cu hamurile în urma lui. Toate se fac cu vremea.

În grajd mai era un cal, loc pentru alți doi și un flăcău, care se trezi din somn cînd intră bătrînul.

— Bună seara, Costane! grăi el trăgănînd vorbele. Ai avut noroc la ziuă?

— Dă Dumnezeu, moș Măriene! și mai bine, și mai rău, grăi flăcăul, grăbind să ia hamurile de la bătrînul.

Moș Mărian suci din umăr, apoi luă însuși hamurile și le ridică spre a le pune în cuiul de lemn din dreapta ușii. Găsind însă alte hamuri la acel loc, se întoarse spre Costan și îl privi gînditor.

— Iarăși ți-ai pus hamurile în cuiul meu, grăi el cu bunăvoință. N-ai să te faci om cu casă, Costane! Cine nu are obiceiuri, acela umblă pe căi nehotărîte.

— Apoi de! răspunse flăcăul, grăbind să-și mute hamurile în cellalt cui. Iar am uitat. Îmi venea mai la îndemînă.

— Cred și eu — zise bătrînul — dar nu pe îndemînă e lumea făcută. Mîna, Costane, mîna să ți-o dai după lucruri, căci ele nu ni se pun la îndemînă.

Costan ar fi dorit să-i dea ajutor bătrînului purtînd grijă de cîrlan. Dar de mult îi spusese că nu îi prieșie cîrlanului altă mînă decît a stăpînului. În vreme dar ce moș Mărian își vedea de cal, flăcăul sta neastîmpărat în apropierea lui. Și aceasta seară de seară îl supăra mult și tot mai mult. Din voia lui moș Mărian se adăpostea cu calul său în acest grajd, și pentru aceasta ar fi dorit ca el să-i primească slujba. De cîte ori își întinde însă mîna să facă vrun lucru, bătrînul îi mulțumește cu vorbe blînde, dar hotărîte, încît nu mai cutează să mișie vrun pai din loc, ci rămîne stînd ca pe spini.

Astă-seară moș Mărian era mai tăcut decît de obicei. Făcîndu-și treaba, numai din cînd în cînd rupturea cîte o vorbă îndreptată către cîrlan și mai arareori către Costan. Costan mereu se întreba ce va fi trebuind să gîndească moșneagul pentru ca să-i vie a grăi asemenea cuvinte.

— Moș Mărîane! zise el cînd văzu că bătrînul e gata să iasă.

— Ce-i, Costane? îl întrebă moșneagul, oprindu-se înaintea lui.

Flăcăul stete cîtva timp căutînd cuvintele cu care să zică ce avea de gînd.

— Voiam să-ți spui — grăi el în urmă cam îndărătnic — că nu mai am să mă întorc aici.

— Nu mai ai să te întorci? Pentru ce?

Costan rămase turburat. Îi era greu să spuie ce nu-i venea de la inimă.

— Moș Mărianе! grăi el în sfîrșit. Pentru ce nu-mi lași mie grija cîrlanului?

Moșneagul se apropie de flăcău și-i puse amîndouă mînile pe umeri.

— Ei! ce să-ți zic, nepoate!? grăi el așezat. Am și eu obiceiurile mele. Patruzeci și unu de ani de cînd înaintez pe această cărare: vrei tu să mă abați de la ea? Sărman de capul meu cărunt! Ce să fie de el, dacă nu i-ar mai rămînea nici grija cîrlanului!?... Uite, vezi, urmă el arătînd la scara de dinaintea cailor, aici e loc pentru patru cai: n-ar fi păcat ca unul singur să rămîie! Șezi frumos aici. Am cunoscut pe tatăl tău. Împreună am venit din Ardeal. Prieteni am fost... Glasul bătrînului începu să tremure. El s-a întors la sărăcia lui; eu am rămas ca să-mi fac grajdul ăsta și casa aceea; zi pe zi am muncit; părăluță am pus lîngă părăluță; și acum, uite! urlă vînturile în casă, și dacă n-ai fi tu cu calul tău, cîrlanul ar pierde pofta de mîncare. Rămîi aici, de dragul bătrînețelor mele. Și după ce îți vei fi adunat parale, întoarce-te acasă, căci astă lume de aici nu e de seama noastră.

Moș Mărian ieși din grajd și plecă cu pași domoli spre casă.

III

Era mare casa lui moș Mărian. El urcă cinci trepte și pași într-un cerdac așezat pe șase stîlpi ciopliți cu multă măiestrie, după obiceiul vechi. Înainte era o tindă largă cu două uși în dreapta, alte două în stînga și una în fund. Tinda era întunecoasă, iară din odăi nu se auzea nici o mișcare. În dreapta era însă un foișor, și în fundul lui o altă ușă. Prin gaura cheii de la aceasta se furișa o rază de lumină pînă la moșneag.

El înaintă pe calea razei.

Dincolo de ușă era o odaie mare cu trei ferestri, două în fund și una la dreapta. Mobilamentul odăii era curat, bine ales și așezat cu îngrijire. Podelele casei, covorul de subt masă, perdelele ferestrelor, rățelele cu care erau

acoperite scaunele și divanul din fund, toate erau ca și cînd numai acum ar fi fost scoase din cutie.

La peretele din stînga mai era însă un pat acoperit cu un covor țărănesc și lîngă el o mare ladă împodobită cu flori tăiate în lemn. Aceste se împrotiveau cu împrejurimea lor.

Sevasta, fiica bătrînului, ședea la o mescioară de dinaintea ferestrii de la dreapta. Masa era plină de lînă, de flori făcute de mînă și înșirate pe subțirele fire de sîrmă. Acum ea își dedea trudă să întrame un porumbel, căruia nu-i lipsesc decît aripile.

Pe fereastră e o cărticică deschisă, așezată cu scoarțele în sus.

Razele ieșite din lampă aruncă asupra Sevastei o lumină îndoielnică, în care fața ei plină și mînile harnice par a fi săpate din o piatră cenușie. În această lumină, fața ei pare mai palidă și vinele vineții mai dinadins străbat prin pelița de pe dosul mînilor ei. Urmîndu-și lucrul, ea mereu își mușcă buzele subțiri și bine croite; din cînd în cînd, ochii ei mari și învăpăiați se ridică obosiți asupra ferestrii din față și iarăși cad asupra lucrului. În sfîrșit, ea aude pașii bătrînului, lasă lucrul din mînă și-și pune amîndouă palmele pe față, ca voind să astîmpere ferbințeala obrajilor.

Cînd apoi a luat mînile de pe obraji, urmele degetelor îi rămîn pe față ca niște vrîste vineții.

— Bună seara, Sevastă! grăiește bătrînul alene, mergînd spre patul său, pe care-și aruncă căciula plină de sloi.

— Bună seara, taică! răspunse fiică-sa, fără măcar să ridice capul.

— Lucrezi, lucrezi! bine faci!... Așa e lumea...

Zicînd aceste, moș Mărian se opri înaintea sobei pline de jăratec, își apucă amîndouă pulpanele sucmanului și începu să se scuture de sloi.

Sevasta sări speriată de la masă.

— Vai de Doamne, taică! strigă ea grăbind spre el, dară umpli toată casa...

Bătrînul privi îndelung în fața fiicei sale.

— Așa-i! zise el. Eram să mă așez și mă vedeam plin de sloi... Asta trebuia să o fi făcut înainte de a fi intrat, și acum mă duc s-o fac afară.

El își luă căciula în cap și iarăși ieși.

Rămînd singură, Sevasta încă o dată își apăsă palmele pe obraji, apoi se așeză iarăși la masă.

— Așa, vezi, grăi bătrînul întorcîndu-se. De mîncat ai ceva?

— Îți voi face o mămăligă, răspunse Sevasta, strîngînd lucrul.

— Dar un pahar de rachiu ai tu?

— M-oi duce să-ți aduc, taică.

— Nu! zise bătrînul. Credeam că mai ai tu.

— Dar de unde să am eu, tată!? grăi Sevasta turburată.

— Credeam că vei fi avînd... Credeam eu... așa... vorbeam și eu... Dar lasă, că voi trimite pe Costan... El merge bucuros... Așa, la casa mea, cîte un păhărel dimineața și cîte unul seara, e bun și îmi prieste... Tu fă mămăliguță, iară eu mă duc să trimit pe Costan.

IV

Costan a fost rămas rezămat de ușchiorul ușii, stînd perdut în privirea ferestrii de la casă și așteptînd să vadă cel puțin umbra Sevastei. Singur nu știa de ce, dar l-a fost apucat o înduioșare nențeleasă, încît i se ura de singurătatea în care era. Parcă mereu străbătea pînă la dînsul urletul vîntului, de care vorbise bătrînul.

Cînd văzu pe bătrînul coborînd scările și luîndu-și calea spre grajd, el tresări. Ca și cînd acest bătrîn nu ar mai fi fost un om viețuitor, ci un fel de nălucă, de care nu poate scăpa.

— Bine că te găsesc, Costane, bine că nu te-ai culcat încă, grăi bătrînul apropiindu-se de dînsul. Am să te rog un lucru, dar să mi-l faci întocmai.

— Da! numaidecît! zise Costan puindu-se gata de plecare.

— Să te duci să-mi cumperi rachiu, urmă bătrînul, dîndu-i o garafă mare și cîțiva bani. Dar uite, să-mi

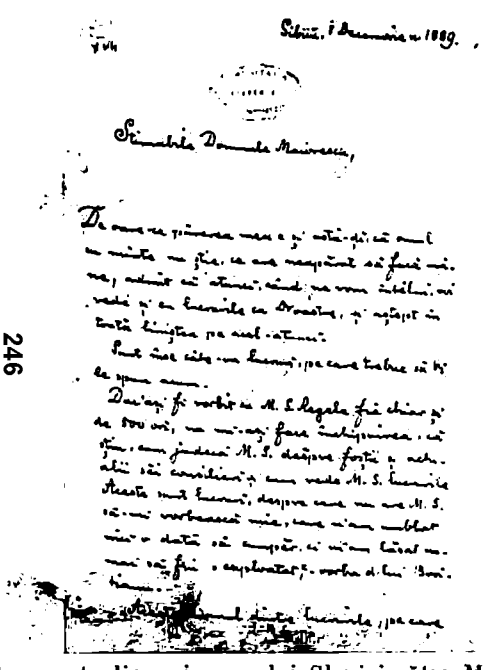

Sibiiu, 1 Decembrie 1889.

Stimabile Domnule Maiorescu,

De mare mi-a plăcut scrisoarea mea și până acum nu mi-a fost prilej să mă mustru pentru ceea ce am scris. Nu știu dacă voi fi atât de norocos, încât să aflu în Coșbuc ceea ce cred eu că aș fi aflat în el, dacă l-aș fi cunoscut de aproape, dacă aș fi stat cu el de vorbă, dacă aș fi putut să-i cercetez în toată liniștea pe acel oameni.

Sunt însă câte-va lucruri, pe care trebue să vi le spun acum.

Dacă voiți să vorbiți cu M. S. Regele fiți chiar și de față, vă sfătuesc fără îndoială, să nu faceți nici o aluzie, nici o amintire la persoana mea. Dacă însă M. S. dorește să audă părerea mea despre Coșbuc, atunci îi voi spune tot ce știu despre el, fără nici o reținere. Dar nu cred ca M. S. să dorească acest lucru, căci nu știu dacă M. S. a citit vreodată ceva din Coșbuc. Nu știu dacă M. S. a auzit vreodată de numele acestui poet. Nu știu dacă M. S. a auzit vreodată de numele lui Coșbuc. Nu știu dacă M. S. a auzit vreodată de numele lui Coșbuc. Nu știu dacă M. S. a auzit vreodată de numele lui Coșbuc.

[illegible] lucrurile, pe care

trebue să le facem, [illegible] până acum nu mi-a fost prilej să mă mustru pentru ceea ce am scris. Nu știu dacă voi fi atât de norocos, încât să aflu în Coșbuc ceea ce cred eu că aș fi aflat în el, dacă l-aș fi cunoscut de aproape, dacă aș fi stat cu el de vorbă, dacă aș fi putut să-i cercetez în toată liniștea pe acel oameni.

Sunt însă câte-va lucruri, pe care trebue să vi le spun acum.

Dacă voiți să vorbiți cu M. S. Regele fiți chiar și de față, vă sfătuesc fără îndoială, să nu faceți nici o aluzie, nici o amintire la persoana mea. Dacă însă M. S. dorește să audă părerea mea despre Coșbuc, atunci îi voi spune tot ce știu despre el, fără nici o reținere. Dar nu cred ca M. S. să dorească acest lucru, căci nu știu dacă M. S. a citit vreodată ceva din Coșbuc. Nu știu dacă M. S. a auzit vreodată de numele acestui poet. Nu știu dacă M. S. a auzit vreodată de numele lui Coșbuc. Nu știu dacă M. S. a auzit vreodată de numele lui Coșbuc. Nu știu dacă M. S. a auzit vreodată de numele lui Coșbuc.

Fragmente din scrisoarea lui Slavici către Maiorescu din 1 decembrie 1889, prin care îi cere sprijin să-l poată trimite pe Coșbuc la București.

Grupul redacțional al *Tribunei* (1889) — S. Albini, N. Pîrvu, (în primul plan); G. Bogdan-Duică și G. Coșbuc (sus).

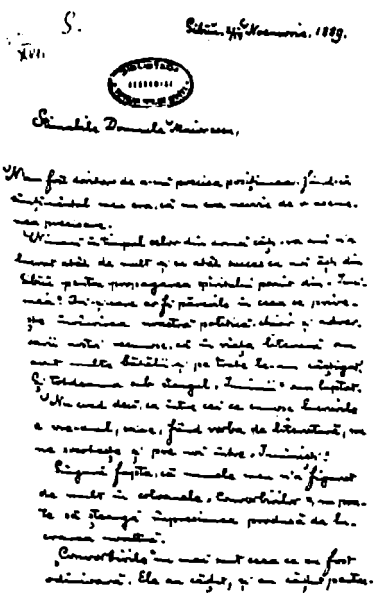

Fragmente din scrisoarea lui Slavici către T. Maiorescu, trimisă din Sibiu, în 2/14 noiembrie 1889, în care stăruie asupra deosebirii dintre „Junimea", societate literară, și „Junimea", grupare politică.

cumperi de unde a cumpărat fiica mea astăzi, ori ieri, ori alaltăieri. Te du și întreabă prin apropiere, și nu cumpăra decît de acolo de unde a cumpărat ea, căci e bun rachiul... Apoi să spui, — auzi! să nu uiți! — să spui că e pentru mine, și să spui că eu nu pot dormi dacă nu beau în toată seara rachiu bun, tocmai din acela pe care mi-l aduce fiică-mea, o jumătate de oca, o litră... Așa! să spui întocmai. Dar asta să o spui, căci altfel poate că-ți vor da ceva amestecătură.

— Da! Moș Mărianе! o să spun! grăi Costan, uimit de stăruința bătrînului, apoi se duse unde era trimis.

Bătrînul se întoarse încet în casă.

Sevasta s-a fost dus să facă mămăligă.

Intrînd, moș Mărian se opri în mijlocul odăii și rămase cîtăva vreme stînd cu mînile puse în șolduri și cu privirea ațintită la pămînt, apoi, fără a mișca capul, el își ridică ochii și privi împregiurul său. Picioarele parcă-i tremurau, buza i se mișca încet și în față i se oglindea o durere adîncă și lină.

Peste cîtăva vreme el suspină clătinînd din cap și merse la patul din dreapta, începînd să pipăiască pernile.

Nu era nimic.

El îngenuchiă și căută la picioarele patului, apoi se ridică ținînd în mînă o garafă rotundă, în care mai era ca de trei degete rachiu gălbiu.

În vreme ce el ținea garafa în mînă, rămînînd cu privirea asupra ei, durerea oglindită în fața lui din clipă în clipă mai mult înceta a fi lină.

În fine, el așeză garafa pe meșcioară, o privi puțină vreme îngrozit, apoi bătu încet în palme și rămase încremenit. Ochii lui se umeziră și în fiecare geană căruntă se ivi cîte un strop limpede.

Dar cîte un singur strop. În acesta unul s-a vărsat puterea durerii. Liniștit ca și mai nainte, bătrînul apucă garafa, sfiicios și smerit, ca pe un lucru sfînt, și o puse de unde a fost luat-o.

„În sfîrșit, și ea trebuie să trăiască! grăi el mîngîiat. E chip și chip de a vieții: e unul și acesta."

V

Cînd Sevasta intră aducînd în o mînă mămăliga aburitoare, în cealaltă un ghiobuleț de brînză sărată, iar subțioară garafa cu un păhărel, găsi pe tatăl său puindu-și banii în lada de[1] lîngă pat.

Ea așeză mămăliga și brînza pe un scaun din apropiere, scoase din săltarul mescioarei o măsăriță curată și o întinse pe masă, apoi puse bucatele. În vremea aceasta, privirea ei scăpăta din cînd în cînd peste lucrurile ce îi erau în mînă și trecea ca furișată peste fața bătrînului.

— Taică — grăi ea în cele din urmă, cu jumătate de gură — să-mi dai cîțiva bani.

— Bani să-ți dau, îi zise bătrînul fără de a ridica privirea. Și cîți bani?

— Vro patru, cinci! răspunse ea, apropiindu-se cu sfială de dînsul.

— Patru, cinci bani! Adecă jumătate de franc?

— Da! Aș voi să-mi cumpăr cărbuni. Am, mîne, să calc.

— Să-ți cumperi cărbuni... zise bătrînul, trăgănind vorbele... Cărbuni pentru călcat.

El închise lada, o încuie, își puse cheia în șerpar, apoi se ridică.

— Uite, — grăi el apropiindu-se de dînsa — îți dau un franc.

Dîndu-i banul, el îi privi aspru în față.

— Cumpără cărbuni de cei buni, iară nu orișice amestecătură, îi zise el apăsînd asupra vorbelor, apoi se puse cu un zîmbet de amărăciune la masă.

Sevasta se așeză pe un scaun din dosul lui și rămase privind în tăcere.

Moș Mărian luă păhărelul, umplu și deșertă, apoi iarăși umplu, așezînd păhărelul plin la o parte. După ce îmbucă de cîteva ori, iarăși puse păhărelul plin la o parte. Astfel, fără de a grăi ceva, urmă să mănînce și să deșerte păharele pînă la al cincilea.

Sevasta îl privea neliniștită. La fiecare pahărel, trăsăturile feței i se întindeau, sînul i se mișca undoiat și ochii i se întunecau.

— Sevastă! grăi bătrînul în sfîrșit.

— Ce-i, tată? îl întrebă ea tresărind.

— Mîne dimineață ai tu ceva să-mi dai? Ceva din cele ce ai făcut?

— Niște flori și o tavă...

— Prea bine. Am să le duc. Și ce preț am să cer?

— Nici unul, tată. Ea știe cum se plătesc.

— Bine, Sevastă! grăi bătrînul, și iarăși întinse mîna să ia pahărelul. Dar de astă dată mîna începu să-i tremure și el împinse pahărelul de la sine, încît rachiul se vărsă pe masă. Ia-l d-aici! zise el înscîrbit. Mi-e greață! Du și garafa! E prost rachiu.

Sevasta se înroși ca bujorul și grăbi spre masă.

— Ai băut mult — zise ea — mai mult decît de obicei.

— Nu! răspunse bătrînul. E rău rachiul, e o amestecătură. E un fel de rachiu cu care se lecuiesc caii bolnavi.

După aceste, el urmă cu cina sa, fără a mai grăi vrun cuvînt.

Sevasta luă garafa și pahărelul, le puse la o parte, apoi iarăși se așeză la locul de mai nainte.

Tăcerea aceasta, liniștea cu care tatăl ei își gusta bucatele, toată purtarea lui de astă-seară îi turburau sufletul și o umpleau de o îngrijare despre care nu-și putea da seamă. Cuvintele lui mereu îi răsunau în urechi și mereu vedea oglindirea înscîrbirii în fața lui. Cugetările se urmau însă alene în sufletul ei; tot ce se petrecea într-însa i se punea aminte într-un amestec nehotărît, ca și cînd lumea, ea însăși, cuvintele bătrînului și chiar cugetările ei i s-ar ivi străbătînd prin o ceață deasă.

Ea își ridică mîna dreaptă și o ținu îndelungat pe frunte. Stîmpărîndu-și astfel fruntea, cugetările parcă se așezau rînduri-rînduri în capul ei. Peste față i se răspîndi o înduioșare, o mîhnire, care-i schimbă toată firea. Privirea îi căzu greu asupra bătrînului și rămase așezată asupra pletelor lui cărunte... El mînca încet.

— Dinadins! își zise ea cu un îndelungat suspin.

Bătrînul se mișcă puțin în auzul acestui suspin; urmă însă ca pînă acum.

Sevasta făcu o mișcare de îngrozire, apoi se ridică încet, se apropie de tatăl său și îi puse mîna pe umăr.

— Tată! șopti ea.

Moș Mărian se ridică de la masă și se îndreptă spre ea. Acum ei își stau în față.

Un bătrîn înalt, peptos, greunatic, teafăr, cu mustața lungă și groasă, și o femeie tînără, ridicată, lată în piept, subțire la trup și cu obrajii rotunzi și plini: amîndoi își stau față în față, cu fețele aprinse și cu ochii căutînd taincle sufletului în ochi.

Îndelung au stat astfel și îndeplin s-au înțeles unul pe altul. Dar acest bătrîn nu mai era căruțașul ce sta nepăsător și senin la față în mijlocul crivățului: era părintele care într-o singură clipă vede și jălește o întreagă viață, jălește comoara risipită a vieții sale. El apucă mîna fiicei sale.

— Știu, înțeleg, grăi el așezat. Știu și înțeleg. Înțeleg, Sevastă!... Sunt lucruri pe care le știi și le-ai auzit de atîtea ori; totuși, le mai spui. Nu eram copil, nu băiat, nu eram flăcău cînd am venit în astă țară! om făcut eram. Și n-am venit ca să nu mă mai întorc. Parcă tot mă chema ceva, un glas, o taină așezată în cugetul meu; și nu era toamnă în care să nu zic că mă voi întoarce la iarnă, nu iarnă în care să nu jur că mă voi întoarce în primăvară.

Și nu m-am întors, Sevastă! Iată, vezi! părul meu cărunt și șaptezeci și trei de ani pe capul meu, și nu m-am întors, pentru că omul nu face nimic, nimic, Sevasto! nu face: toate se petrec printr-însul.

Am avut doi cai și o căruță. Și cînd încărcam povara mușteriilor, și cînd primeam banii, și cînd îi puneam în șerpar, și cînd gîndeam că îi am, nu știu cum, mă apuca un fel de dezmierdare, încît mereu trebuia să doresc tot așa și iar așa. Am avut apoi cincizeci de galbeni și am fost mulțumit. Voiam să mă întorc. Dar am avut cincizeci și unu și nu mă mai puteam întoarce, fiindcă trebuia să rîvnesc la o sută.

Și în șase ani am avut patru sute de galbeni, patru sute și șasezeci. Nu mai eram flăcău, Sevasto, eram

om făcut, de treizeci și atîția de ani. Și m-am fost hotărît să mă întorc, să-mi cumpăr o bucățică de pămînt și să urmez traiul în care am crescut. Nu mă despărțea decît un timp de cîteva zile de țara mea, de munții în care am petrecut copilăria și tinerețele mele, departe de care nu mai puteam trăi mulțumit și pe care îi vedeam mereu în vis... Și nu m-am întors, Sevastă!

Ochii moșneagului apucară a străluci și în fața lui se ivi focul tinereților.

Mumă-ta era întocmai ca și tine, înaltă, mlădioasă, de neam din satul meu, dar tu ești de douăzeci și nouă de ani, iară dînsa nu era decît de douăzeci și unu, o copilă veselă, vorbăreață și zburdalnică, precum tu erai odinioară. „Măriane! îmi zise tatăl ei cînd o lăsa în București, poartă grije de acest copil, fii-i tu în lumea străină părinte în locul meu, căci tinerețele sunt nechibzuite și au nevoie de povață și de un braț ocrotitor." Iară eu în zile de dumineci și de sărbători îmbrăcam cămașa albă, pieptarul strîmt, încingeam șerparul împodobit cu flori de fir și mă duceam la ea să o duc la horă, ca în vreme ce eu stau de vorbă la o pipă de tutun, ea să-și petreacă și să se bucure de tinerețe. Astfel, din duminecă în duminecă, din zi de sărbătoare în zi de sărbătoare, trei ani mereu tot astfel. Și cînd i-am spus apoi că mă întorc, ea nu mi-a zis să rămîn, dar a început să plîngă, jălindu-se de singurătate. Iară eu, fără d-a mă fi hotărît să rămîn, nu m-am întors. M-au fost apucat niște cugetări de care îmi era rușine, Sevastă, pentru că eu eram om făcut, și ea, o copilă. Dar în zadar omul caută a se împrotivi cu poruncile firii. Într-o seară, Anicuța, mumă-ta, veni la mine. Era întîia zi în care ea a venit la mine și nu eu m-am dus la dînsa. Nu știam ce să-i fac, unde s-o pun, unde s-o așez. „Nene Măriane! îmi zise ea, am venit să te rog, că dacă te duci, ia-mă și pe mine."

Bătrînul își puse mînile în cap și ridică privirea spre cer.

Doamne! strigă el cu glas limpede! Frumoase erau acele zile! Negrăite sunt podoabele vieții și nevrednic e omul care se tînguiește de suferințele lumii. Te înțeleg,

Sevastă! urmă el apucînd amîndouă mîinile fiicei sale. Şi eu am fost aruncat în focul care te scrumuie pe tine, şi nebun aş fi fost să-mi stăpînesc dorinţele, căci o dată numai trăieşte omul, şi păcătos e acela care, din această viaţă, nu culege tot ce îi cade îndemînă. L-ai iubit, pentru că tu erai făcută să-l iubeşti şi el era făcut ca să fie iubit de tine. Şi îl iubeşti, pentru că tot el este, însuşi el, care a umplut revărsatul vieţii tale de strălucire. Drag, iubit copil al meu!... Eu sunt un bătrîn uitat de moarte, şi eu, vezi! eu îl iubesc; jălesc viaţa mea, viaţa ta, viaţa lui, şi îl iubesc fără ca să mă întreb pentru ce.

Ochii Sevastiei se umplură de lăcrămi. Vreme îndelungată ea rămase zguduită de durere, acoperindu-şi faţa cu mîinile.

— Ce frumos era croită viaţa părinţilor mei! grăi ea. Şi eu trebuia să mă nasc, să rămîn în viaţă, să cresc, să mă ivesc în lume, ca să surp zidirea aşezată cu atîta îngrijire. Ah! blestemat să fie ceasul în care m-am născut; blestemat să fie ceasul în care ochiul meu întîia oară s-a întîlnit cu al lui.

— Nu grăi asemenea cuvinte! îi zise bătrînul. Eu şi mumă-ta am binecuvîntat, şi astăzi cu singur binecuvîntez ceasul în care ochii mei întîia oară te-au văzut pe tine. Tu ai fost, Sevastă, izvorul bucuriilor noastre, temelia pe care ne aşezam viaţa, şi astăzi, în nenorocirea ta, tu eşti mîngîierea bătrîneţelor mele. Dar de unde să ştii tu ce va să zică un copil, a-l vedea crescînd, a-l vedea pus în lume!? Tu nu le ştii aceste! Astăzi, cînd am venit acasă şi am intrat plin de sloi în această odaie curată, şi m-am oprit colo înaintea sobei, şi m-am scuturat, şi am umplut împrejur de sloi, şi tu ai sărit la mine, cînd te-am văzut sărind, ştii tu ce am simţit eu atunci!?

El nu mai putu vorbi!... Încet, se apropie de fiică-sa, îi apucă capul cu amîndouă mîinile şi o sărută pe frunte — o lungă sărutare.

— Dragul meu copil! Draga mea Sevastă... Nenorocita mea copilă!

Glasul lui tremura, cuvintele i se ruptureau pe buze. Precum îi ţinea capul, el îl depărtă şi privi îndelung

și dus la fața ei. Ochii lui înveseliți erau plini de lacrămi, buzele lui se mișcau în neastîmpărul bucuriei și obrajii îi ardeau.

Sevasta plîngea viforos. Deodată ea se aruncă la peptul lui, apucă pletele cărunte și începu să le sărute cu înfocare.

— Taică! Taică! Pentru ce a trebuit, pentru ce să fie așa! strigă ea, apoi se încleștă cu amîndouă brațele de grumajii tătîne-său și rămase plîngînd pe peptul lui. Bătrînul îi sărută ochii, îi sărută creștetul, apoi rămase strîngînd-o în brațe.

— O! iartă-mă, copila mea, uită ceea ce în nepricepere a mea am greșit [față] de tine. Dar nu te îndoi că eu și mumă-ta, pentru că mult te-am iubit, am crezut că-ți vom croi calea care mai lesne te duce la fericire, cînd am jertfit rodul ostenelelor noastre pentru a-ți pregăti nenorocirea. Bieți oameni fără de pricepere ce eram, credeam că te vom face a te bucura mai mult de viață, și te-am scos din lumea în care ai fost născută, te-am făcut străină în casa părinților tăi, am făcut din tine o ființă care nu-și mai găsește semenii. Cerul ne-a pedepsit pentru dorințele noastre necumpătate. Tu erai îmbrăcată în haine scumpe și frumoase, iară noi purtam vestmîntul stării noastre; tu vorbeai în cuvinte alese și învățate din cărți, iară noi grăiam în felul oamenilor neînvățați: nu ne mai erai fiică, ci stăpînă, și noi nu mai eram părinții tăi, ci slugile tale. Îți era greu să vii acasă, îți era greu să spui prietenelor tale că noi îți suntem părinți...

— Lasă, tată! îl întrerupse ea cu glas rugător... Nu vorbi de aceste.

— Nu vorbesc! îi zise el, nu vorbesc, dar mereu port sarcina acestor cugetări și, știi tu, Sevastă, că mă simt mai mîngîiat cînd văd că eu sunt vinovat de greșelile tale și mă împac cu lucrurile cînd văd cum ele au urmat spre a fi cum sunt... Ascultă-mă pe mine, Sevastă. Eu nu am învățat mult, dar mult am văzut și mult am cugetat în îndelungata mea viață: omul nu e fericit decît atunci cînd se uită pe sine.

— Așa-i, tată! grăi Sevasta cu fața înseninată. Dacă în lume ori în noi înșine e ceva care ne face să ne

depărtăm cugetările de noi, atunci parcă nu mai purtăm sarcina vieții. Dar cînd tocmai cugetările, care astfel ne depărtează...

— Cînd tu erai copilă — o întrerupse bătrînul — și eu gîndeam mereu la tine...

— Dar și acum gîndești, tată, îi zise ca mîhnită.

— Da! gîndesc — răspunse el — și nu știu ce ar fi de mine dacă nu ai fi tu. Chiar de cînd ești nenorocită, viața parcă-mi este mai scumpă și mai plină de farmec. Astăzi, cînd am venit acasă, sufletul îmi era greu de cugetări, dar tu știi că eu nu pot vorbi; mereu mă tem că-ți voi răni sufletul prin cugetările mele. Uite! urmă el dezmerdîndu-i obrajii, cît de moale e pelea feței tale, ce frumoase sunt sprîncenele, buzele și ochii tăi, uite, mari, acoperiți cu genele dese, și părul tău, uite, ce frumos, ce bogat, ce moale este; și astăzi, cînd am intrat în casă, tu nu ai privit la mine. Știam pentru ce! Știam și mă durea inima. Apoi, cînd am privit în fața ta, am văzut că împrejurimea nasului și obrajii îți sunt plini de o roșeață vineție, și cînd le-am văzut aceste, îmi era ca și cînd cineva și-ar fi încleștat mîna în inima mea, dar nu puteam grăi. Am gîndit la frumusețea ta și am gîndit la ochii lumii.

— Iartă-mă, taică! strigă Sevasta apucîndu-i mîna cu amîndouă mîinile. Mi-e scîrbă de mine însămi, dar n-am ce face!

— Da! n-ai ce face! E că n-ai ce face! îi zise bătrînul mîhnit.

— Singură nu știu cum am intrat în acest foc — urmă ea — însă atunci sufletul mi se întunecă și nu mai gîndesc nimic, stau amorțită, sunt adeseori chiar veselă... Credeam însă că tu nu știi...

— Eu pot ști, draga mea, numai lumea să nu știe. Cînd întîia oară am simțit, ții tu minte, nu ți-am grăit nimic, dar te-am rugat să nu ieși din casă, am rugat pe oamenii care locuiau aici să se mute, pentru ca să nu te poată vedea, și acum de atîția ani această casă rămîne deșartă. Știu, Sevastă, că n-ai ce face, dar aibi îndurare de bătrînețele mele și-ți ascunde păcatul dinaintea lumii, aibi îndurare, Sevastă, și nu-ți risipi frumusețea, căci ea este hrana vederii mele.

— Taică! strigă ea, niciodată nu o să mai beau! Să mi se usuce buzele dacă ele vor mai atinge băutura!

— Nu grăi asemenea cuvinte, îi zise bătrînul cumpătat. Îţi mai aduci aminte că sunt de şaptezeci şi trei de ani şi nu m-am întors acasă. Eram însurat, te aveam pe tine în faşe şi parcă un glas tainic mereu îmi spunea să mă întorc; nicicînd dorul de ţară nu m-a fost apucat ca şi în acea vreme. Trei zile nu am ieşit însă cu căruţa în uliţă şi mă simţeam bolnav.

Mă deprinsesem cu această viaţă şi nu mă mai puteam lepăda de ea. Îmi era peste putinţă de a gîndi că nu voi mai vedea lumea strecurîndu-se pe dinaintea mea, că nu voi mai încărca povara oamenilor, că nu voi mai avea eu cei mai frumoşi căişori, cea mai teafără şi mai curată căruţă, peste putinţă de a gîndi că nu voi mai fi căruţaş. Şi mi-am cumpărat această casă, care nu se mai potrivea cu căruţa, şi te aveam pe tine, pentru care căruţa mea era o necurmată supărare, şi te-am făcut nenorocită cu căruţa mea, dar nu m-am despărţit de ea. Nu zice tu că te vei despărţi de o deprindere mai plăcută decît toate deprinderile omeneşti.

— Mă voi despărţi, tată! grăi Sevasta hotărît. Gîndul că voi îndulci bătrîneţele tale îmi va da tărie şi mă va face să uit greutăţile vieţii mele.

O! Doamne! Tată! urmă ea, sărutîndu-i mîna, pentru ce nu mi-ai vorbit de mult ca astăzi. Atît mă simt de mîngîiată! Vorbele tale mi-au luminat sufletul. Nu ştiu cum, parcă mă simt norocită de nenorocirea mea. Ori nu va fi un orb, un schilod, un om care să-şi fi pierdut nădejdea în această viaţă, un nenorocit ca mine? Da! taică, eu voi găsi un asemenea om şi voi fi fericită putînd să-i îndulcesc zilele... Voi căuta un copil lepădat şi-l voi creşte, mă voi jertfi, tată, pentru cei mai nenorociţi decît mine.

— Dumnezeu să te poarte în căile tale! grăi bătrînul. Fă cum ştii tu şi cum te poartă gîndul. Dar nu mai bea acest rachiu prost, Sevastă! Chiar dacă te-ai otrăvi, nu lua otravă proastă, ci caută pe cea mai bună dintre toate, care să te omoare adormindu-te în visuri plăcute. Nu mai cumpăra tu însuţi băutura: lasă, că-ţi voi cumpăra-o eu.

— Nu, tată! niciodată! șopti ea, apoi se lăsă alinată pe scaun. Mai bine mor!

— Moartea vine la vremea ei, fiica mea, îi zise bătrînul. În viață n-avem nevoie să gîndim la ea; traiul ne dă destul de lucru!

VI

Cînd, a doua zi, moș Mărian ieși d-acasă, cerul era senin, soarele tomnatec se ridica din dosul caselor, iară copacii încărcați de sloi străluceau în zarea dimineții.

Înseninată, lumea cu atît mai mult înveselea pe bătrînul al cărui suflet s-a fost ușurat prin cele ce se petrecuseră în seara trecută și, ieșind, el și-a petrecut ziua după obiceiul său, privind lumea trecătoare, căutînd să destăinuiască viața din fețele trecătorilor, încărcînd și descărcînd povara oamenilor. Seara, întorcîndu-se acasă, curtea, casa și grajdul îi păreau mai puțin părăsite, iar fiică-sa mai veselă și mai plină de viață.

Garafa cu rachiul, pe care l-a cumpărat de dimineață, stătea unde a fost pus-o cu mîna sa, plină precum a fost lăsat-o. Cînd ochii lui o zăriră, îl trecură fiorii, fără ca să-și poată da seamă pentru ce. Nu putea însă vorbi decît despre lucruri depărtate de fiică-sa.

Dar mereu era silit să privească la garafă. Oricît de mult era mîhnit de slăbiciunea fiicei sale, își închipuia lupta sufletească prin care va trebui să treacă spre a se lepăda de un învăț cu care trupul omului atît de lesne se deprinde și pentru aceea ar fi dorit și n-ar fi dorit... El se temea că numai în zadar se va munci.

Seara și ziua următoare bătrînul mereu era muncit de asemenea cugetări. În zadar își da trudă să le alunge; el, care era deprins a gîndi la fiică-sa, acum cu atît mai mult trebuia să se chibzuiască de soarta ei.

Seara, fața Sevastei era suptă, ochii îi erau căzuți în cap, înconjurați de verigi vineții și plini de o văpaie galeșă, iară obrajii îi erau aproape verzui. Din cînd în cînd, ea părea tremurîndă ca de friguri și o tulbure roșață se arăta trecător în fața ei.

Moș Mărian tresări cînd o văzu.

— Sevastă ! îi grăi el îngrijat, tu eşti tristă şi prăpădită. Nu ţi-e bine.

— Sunt bine — răspunse ea, silindu-se a zîmbi — dar astă-noapte nu am putut dormi.

— E rău, fiica mea, asta e cea mai grozavă boală, îi răspunse bătrînul.

Oricît de mult ar fi dorit însă, el nu mai putea vorbi despre aceasta. Îi era destul să privească în ochii fiicei sale, spre a se încredinţa că vorbele lui o vor supăra. Şi totuşi, de cîte ori vedea garafa plină, buzele i se mişcau, gata de a rosti cuvinte înţelepte.

El se aşeză pe patul său şi rămase tăcut.

Sevasta, după cîtăva vreme, se apropie, se aşeză lîngă el, puse capul pe umărul lui, îi apucă mîna şi o sărută, apoi rămase cu privirea pierdută.

De cînd nu mai era copilă mică, nu s-a mai alipit astfel de tatăl său, şi acum bătrînul tremura dezmerdat de această alipire.

— Tată, — grăi ea aşezat — spune-mi, ce ai mai văzut astăzi?

— Ce am văzut, fata mea? îi răspunse el. Multe am văzut. El se gîndi puţin, apoi urmă: E drept, am văzut un lucru pe care trebuia să ţi-l spun numaidecît cînd am intrat în casă. Am văzut pe Casandra cu copilul ei.

— Sărmana Casandră ! grăi Sevasta.

— Am vorbit cu ea — urmă bătrînul — şi, nu ştiu dacă am făcut bine, am spus că ai să mergi să o vezi.

— Da, tată, am să merg, dacă doreşti tu.

— Nu, dragă, tu doreşti. Ai umblat cu ea la şcoală şi ţi-a fost prietenă... Şi acum tot la şcoală locuieşte, unde tot le mai dă învăţătură fetiţelor.

— Nici acum nu s-a împăcat cu el? întrebă Sevasta.

— De aceasta nici vorbă. Bărbatul ei este un om nenorocit.

Ei tăcură cîtva timp.

— Tocmai mă gîndeam astăzi — începu Sevasta — să mă duc şi la Anica.

Anica era o prietenă la care Sevasta a fost făcut cunoştinţă cu Iorgu. Moş Mărian fu dar întrucîtva supărat auzind numele ei.

El însă îi zise:

— Du-te, fata mea, du-te și la ea. Mai ieși în lume.

— Dar știi cum e lumea... urmă Sevasta privind în ochii bătrînului. Dacă eu mă voi duce la ea, caută ca și ea să vie la mine. Uite, grăi ea cu blîndețe, arătînd la patul tatălui său. Să cumpărăm un alt pat pentru acesta, ori, dacă nu te superi, să-l punem pe acesta în altă odaie, aici alături ea ori în cuhnie. Nu te vei supăra auzindu-mă vorbind astfel. Nu pentru mine, ci pentru dînsele.

— Înțeleg, draga mea, înțeleg... îi zise bătrînul. Să fie așa! acum! numaidecît.

— Nu, tată! asta se poate și mîne, îi răspunse fiică-sa, deși părea a fi mulțumită de grabnica lui hotărîre.

— Acum! numaidecît! grăi moș Mărian hotărît, stăpînind un suspin. De dragul lumii toate trebuiesc făcute.

Și el urmă a stărui ca să fie mutat în cea mai depărtată parte a casei, în cuhnie.

VII

Era tîrziu după miezul nopții, și moș Mărian ședea în întunerec pe patul său. Știa prea bine că fiică-sa nu l-a depărtat de la sine numai de dragul lumii; mereu se întreba însă, pentru ce dară? Gînduri peste gînduri se iveau în capul lui, dar nici unul nu rămînea statornic într-însul. Unul însă neîncetat se reivea, și acesta îi zguduia toată firea. Pentru ce l-a depărtat fiică-sa? Întru ce o supăra? Ce va fi făcînd ea în lipsa lui? Unul dintre răspunsurile ce era silit a-și da la aceste întrebări vărsa puterile tinerețelor în brațele lui. Îi era teamă ca nu cumva Sevasta, voind a scăpa de o patimă, să ajungă a fi jertfă alteia, cu mult mai rea.

După o muncă sufletească de cîteva ceasuri, el se ridică repede și o apucă spre odaia Sevastei.

Era întunerec în odaie.

Bătrînul urcă tiptil scările și tiptil se apropie de ușă, fiind îngrijat ca nu cumva să o supere dacă va fi stînd trează.

Era cea mai adîncă liniște... El puse urechea la ușă și nu auzi nimic. Sîngele începu să fiarbă în vinele lui... Ascultă mai dinadins și nu auzi răsuflarea ei.

„Ea nu e acasă!“ își zise el cu ochii aprinși și strîngîndu-și vîrtos pumnii.

În clipa aceea se auzi un suspin greu, un scaun se clătină și pașii ușori ai Sevastei se auziră pe podelele casei.

Moș Mărian își astupă cu dreapta fața înroșită.

„Slăbiciunea bătrînețelor mele!“ zise el mîhnit. În zadar își da însă trudă; el nu se putea depărta de la ușa ei. Sta necălntit și oprindu-și răsuflarea, ca și cînd ar fi prins rădăcini. Și cum auzea pașii ei, și cum îi auzea suspinele, sufletul i se zguduia ca și cînd ea ar călca pe peptul lui și suspinele ei ar fi ale lui. Mereu își mișca mîna, ca să o pună pe descuietoare, dar nu putea și nu putea; el rămînea răzemat de ușchior. Lacrămile i se furișau din cînd în cînd din ochi, i se scurgeau peste față, și el nu ridica mîna să le șteargă.

Îndată străbătu o rază de lumină prin gaura cheii. Bătrînul tresări și, fără a se mai gîndi, se aplecă puindu-și ochiul ca să vadă.

Sevasta era așezată la masă și părea că citește în cartea care fusese pe fereastră.

„Nu poate dormi — își zise bătrînul înduioșat — ori nu voiește a-și da hrană odihnei.“

Peste puțin, ea ridică ochii de pe carte, se răzemă de spetele scaunului, apoi scoase din sîn un mic portret, îl privi îndelungat, îl sărută și îl puse încet pe masă, rămîind cu privirea ațintită la el. Peptul i se mișca în valuri grele și ridicate, obrajii îi erau aprinși și tot trupul îi tremura.

Deodată, sări înviforată de pe scaun și începu să alerge prin casă.

Moș Mărian simți sîngele răcindu-i-se în vine. În acest moment el nu mai era el însuși, omul blînd, cumpătat și îndelung răbdător. În loc însă de a pune mîna pe zăvor ca să intre în casă, se retrase îngrozit și smerit, ca și cînd ar fi fost izbit în pept de către cineva. „Nu poate, nu mai poate să-și stăpînească setea — își zise el mîhnit — și eu am făcut-o să intre în focul acesta.“

După ce scoborîse scările, auzi în dosul său zgomotul uşii şi rămase încremenit lîngă perete. Fiică-sa, învăluită în o haină apucată în pripă, trecu cu paşi repezi pe dinaintea lui. El se mişcă aprins, îşi pipăi tureacul, apoi şerparul, şi, găsindu-şi cuţitul în el, îl strînse în pumni şi plecă în urma ei. Abia făcu însă cîţiva paşi, şi se opri, stete puţin, apoi iarăşi puse cuţitul în şerpar. Sevasta nu mergea spre uliţă, precum crezuse, ci spre grajd. Văzînd aceasta, moş Mărian începu să răsufle cu greu şi iarăşi plecă. Cînd voi însă a intra după ea în grajd, pasul i se curmă.

„Nu pot şi nu pot! îşi zise el tremurînd în tot trupul şi apucînd iarăşi cuţitul. Una este în lume cu care nu mă pot împăca: e aceasta."

Şi el rămase încremenit, stînd la uşa grajdului, cu ochii mari şi aprinşi, cu obrajii lipsiţi de sînge şi cu cuţitul în mîna încleştată.

— Costane — auzi el — dormi d-ta!?

— Cine-i?

— Eu sunt, Sevasta.

— Sevasta!? Ce e, coconiţă? Ce e, pentru Dumnezeu!?

— Ştii tu să taci, Costane? îi zise Sevasta cu glas înăbuşit.

— Ştiu, răspunse Costan.

— Îmi juri tu că nu vei spune nimănui?

— Da, îţi jur! Nimănui decît lui nenea Mărian.

— Tocmai lui nu!

— Dar pentru ce?

— Pentru că ai trebui să-i amărăşti zilele.

— Eu!? Niciodată! Dar ce voieşti?

— Să nu spui că am venit acum la tine.

— Nu spui, grăi Costan.

— Costane! îţi este ţie scîrbă de mine?

— Mie!? mi-e scîrbă?

— Vino cu mine! îi grăi ea, vino! vino! degrab'! Vino să vorbim.

Auzind aceste, moş Mărian făcu trei paşi îndărăt, apoi căzu buiguit la pămînt.

Sevasta ieşi, fără a-l vedea. Deodată însă, la uşă, ea se opri şi-l apucă pe Costan de amîndoi umerii.

— Vrei tu — zise ea ca prin vis — să-mi fii mie bărbat?

Costan privi lung în ochii ei aprinși și, simțind că ea și-a ieșit din fire, îi răspunse oarecum fricos, dar hotărît:

— Vreau, chiar dacă nu ar fi decît pentru o singură zi, înainte de moartea mea, apoi, fără de voie, o cuprinse cu brațul.

— Dă-mi pace! dă-mi pace! strigă ea dîndu-l cu brațele bărbate înapoi, apoi se repezi ca o nebună spre casă.

Cînd moș Mărian își veni în fire și se ridică de la pămînt, nimeni nu se mai vedea.

Picioarele abia îl mai țineau, capul îi era greu și cuțitul îi căzu din mîna descleștată. El intră încet în grajd, se apropiă de cîrlan, îi cuprinse grumazul cu amîndouă brațele și rămase plîngînd ca un copil, iară calul gemea încet de durerea stăpînului său nenorocit.

VIII

Ziua următoare, moș Mărian găsi pe fiică-sa dormind un somn adînc și copilăresc. Încet, pe vîrful degetelor, se apropiă de pat, dar nu putu să o sărute, cum ar fi voit, ci-i netezi numai părul de pe frunte.

— Iorgule! ah, cît sunt de fericită! șopti ea prin somn.

Bătrînul privi cîtăva vreme la fața palidă și liniștită, apoi ieși cu un suspin greu din casă și se așeză la scări.

Soarele era sus cînd Sevasta s-a ivit în ușă. Văzînd pe tatăl său, ea grăbi la dînsul veselă, aproape zburdalnică.

— Te-ai supărat? îi zise ea, apucîndu-l de mînă și ducîndu-l spre odaie.

— Nu m-am supărat, fata mea, îi răspunse bătrînul; îmi pare bine că ai putut dormi.

Mai mult el nu putu grăi.

— Da! am dormit bine și mă simt veselă, zise ea turburată. Dar tu vei fi flămînd.

— Nu, am mîncat, zise el așezîndu-se.

Ochii lor se întîlniră și el nu mai putu vorbi. Ea începu să așeze prin casă, iar el rămase neliniștit pe scaunul său.

— Nu ieși? îl întrebă ea mai tîrziu.

— Nu! răspunse el cam silit; nu sunt tocmai bine și cîrlanul șchioapătă de un picior.

— Cît e de bine, strigă ea apropiindu-se de dînsul și puindu-i mîna pe umăr. Atunci poți veni cu mine.

— Eu!? cu tine!? întrebă moș Mărian ridicîndu-se uimit și îmbucurat. Dar unde?

— La Casandra și la Anica, apoi să ducem florile și porumbelul.

— Bine, fata mea, prea bine! grăi, privind-o cu ochi înveseliți.

După amiazăzi, moș Mărian ieși cu fiică-sa în oraș.

Niciodată nu s-a simțit mai fericit decît în vremea ce străbăteau ulițele unul lîngă altul.

El a fost îmbrăcat cămașă curată, pieptarul strîmt, a fost încins șerparul împodobit cu flori de fir, iară ea, de sus pînă jos, era în negru, numai broboada ce avea era albă. Haina ei și scurteica de pe trup erau croite cu îngrijire și alipicios, încît la orișice mișcare ochiul parcă vedea străbătînd la vedere viața învăluită în ele. Era peste putință ca cineva să treacă pe lîngă această pereche de oameni fără ca să-și oprească privirea asupra lor. El — un bătrîn cărunt, cu ochii veseli și cu obrajii rumeni, ea — o femeie tînără cu părul negru, cu privirea îngreunată și cu fața albă ca marmura poleită.

Sevasta apucă brațul bătrînului său părinte, se rezemă de dînsul, și astfel, braț de braț, ei își urmară calea pînă la Casandra, de la ea la Anica și de la Anica la prăvălia unde ea vindea lucrul mînilor sale. Pretutindenea bătrînul se simțea bine văzut și se bucura de buna primire a oamenilor.

În toată vremea, atît Sevasta, cît și moș Mărian erau veseli și vorbăreți.

Îndată însă ce se apropiară de casă, ei începură să fie tăcuți. Pe cînd sosiră acasă, în odaie era întunerec. Sevasta căzu obosită pe un scaun, iară bătrînul o privi

cîtăva vreme, apoi se apropiă de dînsa și îi cuprinse grumajii cu brațul.

— Nevinovatul meu copil! zise el cu glas înăbușit.

Sevasta privi înspăimîntată în fața lui.

— Mărită-te, Sevastă! grăi el, mărită-te!

Ea se ridică repede și rămase cu privirea ațintită în ochii lui.

— Mărită-te după Costan! zise el fricos și aproape înspăimîntat de cuvintele ce a rostit.

Sevasta se aruncă cu un țipăt în grumajii lui și își ascunse fața.

— Iartă-mă, tată! șopti ea. Iartă rușinea ce ți-am făcut.

— Rușine!? rușine!? strigă el înăbușit de simțire... Tu mi-ai făcut rușine!?... Și el îi acoperi fața cu sărutări... Nu-mi pasă, urmă el aprins, acum să mor, căci mă tem că nu voi mai ajunge în viață o zi ca aceasta, ori să trăiesc deopotrivă cu lumea, că ziua de astăzi îmi va fi destulă mîngîiere pentru întreaga viață... Dar mă tem, Sevastă! mereu sunt îngrijat.

După aceste făcu trei pași pînă la fereastră, apucă garafa cu rachiu și cu ea în mînă se apropiă de fiică-sa.

— Ia! Sevastă! o rugă el, bea! te rog, bea și-mi dă liniștea pe care o aveam.

Sevasta privi cîtăva vreme îngrozită la garafă, apoi o luă din mînile tătîne-său și o izbi de pămînt, încît ca se sfărîmă în mii de bucăți.

— Acum lasă-mă singură — zise ea ca ieșită din fire — lasă-mă, te rog!

Moș Mărian însă astă dată nu se mai putea gîndi să nu supere pe fiică-sa; el rămase ca un stîlp de piatră în mijlocul odăii.

Ea își încleștă mînile în brațele lui.

— Îmbrățișează-mă, tată! șopti ea alipindu-se de dînsul... ține-mă ca să nu cad.

El o cuprinse în brațe și o ținu multă vreme stăpînit de durere, iară ea rămase tremurînd ca frunza de mesteacăn în brațele lui.

— Mi-am tras seamă cu mine — grăi ea într-un tîrziu, obosită — de mult e de cînd mi-am tras seamă. Bietul Iorgu! nici el nu e mai norocit decît mine... nici el

nu-și găsește soț în lumea aceasta. Dar aș voi să-l văd, tată — urmă ea pătimașă — numai să-l văd. A trecut un an de cînd nu l-am văzut.

— Uită-l, fata mea! îi zise bătrînul în luptă cu sine.

— Tată! tată! strigă ea încleștîndu-se cu brațele în grumajii lui, voiesc să-l văd!

— Stăpînește-te, fata mea! șopti bătrînul, depărtînd-o încet și cam rece de la sine. Bea, cum ai băut pînă acum, pentru ca iar să nu mai dorești a-l vedea. Nu vezi tu că ți s-a turburat sîngele și ți-ai ieșit din fire!

Ea își ridică capul și privi la tatăl ei cu îndărătnicie.

— Nu mai voiesc! strigă ea. Tu însuți zici că una singură dată trăiește omul în lume, și nimic nu mă va mai face să mă lipsesc de această una viață.

— Te voi face eu! strigă bătrînul mînios, încît casa începu să răsune. Mai bine te ucid cu mîna mea decît să te văd mai nenorocită decît ești.

Ea căzu în genunchi și îi cuprinse picioarele.

— Tată! aibi îndurare de mine!

— Lasă-mă! lasă-mă! grăi bătrînul, și, desfăcîndu-se de ea, ieși repede din odaie.

IX

A doua zi era duminecă. Sevasta dori să meargă cu tatăl său la biserică.

Întorcîndu-se de la biserică, tata și fiica erau triști și tăcuți.

Sevasta se așeză obosită.

— Tată! începu ea într-un tîrziu, privind îndelungat în fața lui. Cît ar fi de bine dacă eu aș muri...

— Muri!? Nu! zise moș Mărian înduioșat, apoi se ridică, se apropie de ea și îi netezi părul de pe frunte.

— Uite — îi zise ea — mi-e groază cînd gîndesc că sunt tînără și mai pot avea multe zile. Tu, care ești bătrîn, mai lesne porți nenorocirile, fiindcă ai mîngîierea bătrînețelor, și gîndul că tot nu vei mai trăi mult te face să nu ții seamă de nenorocirile ce întîmpini.

— Așa-i, fata mea — răspunse bătrînul — bătrînețele sunt un dar neobicinuit, și pentru aceea omul nu cere mult de la ele. Dară tu, care ești tînără, trebuie să aibi nădejdea tinereților.

— Am perdut-o de mult!

— Iarăși o vei găsi.

— Niciodată! răspunse ea. Mă simț prea slabă pentru ca să mă cred vrednică de a străbate după gîndul meu prin viață. Și apoi, nu ziceai tu însuți că mai bine să mă vezi moartă decît mai nenorocită!

— Am zis, fata mea — răspunse bătrînul turburat — și să nu fi zis în ceas rău, dar am zis în clipă de nechibzuire.

Cîtva timp stătură privindu-se în tăcere.

— O, Doamne! cum aș dori să-l văd! zise ea încet.

— Să-l vezi dar! Da! să-l vezi! răspunse bătrînul, apoi se ridică și ieși.

X

După ce se văzu singur, bătrînul se simți mai liniștit.

Toată după-amiază-ziua el a stat retras și cufundat în gînduri. Mai multe ceasuri s-a uitat șezînd pe patul său, fără a-și putea da seamă ce a gîndit și ce gîndește.

Era buiguit, gîndurile au fost încetat a se mai schimba în capul lui, simțirea i s-a fost tîmpit. Mereu vedea pe fiică-sa îmbrățișînd pe iubitul ei, o vedea ieșită din fire, o vedea căzută jertfă slăbiciunii, și altă nimica nu mai putea să vadă. „Dacă ar fi un copilușor de minte, care își dă seamă și nu se mustră de pasul ce a făcut, își zicea el într-un tîrziu, dacă ar fi cum poate că era cu zece ani în urmă, cînd nu suferea să fie mustrată pentru greșeala ce a făcut, dar astăzi... astăzi!?"...

Ochii bătrînului se împăinjeniră, sîngele i se îmbulzi spre cap, nu se mai știa pe sine, era aproape să își iasă din fire.

„Da! grăi el, mai bine să moară!... Nu! urmă el, scrîșnind din dinți. Să nu moară! Și totuși, ar fi mai bine să moară mai devreme decît mai tîrziu... Ah! Pentru ce nu l-am sfărîmat pe omul acela! Da, să îl fi

ucis, și nu ar fi fost om, nu lege, care în-ar fi osîndit!... Nu pot! un lucru este în lume cu care nu mă pot împăca: e acesta!"

El ieși cu pași hotărîți și își luă calea spre odaia fiicei sale. După cîțiva pași se întoarse, privi împrejur, apoi începu să caute în toate părțile. În sfîrșit, scoase din dosul poliței un cuțit lung ca de două palme și lat ca de două degete. Plăselele de os erau lucii și albe ca de ceară; însuși cuțitul era însă negru, și în tăiș erau două știrbituri. Bătrînul privi cîtva timp cuțitul, îl șterse cu aripa sucmanului, apoi îl puse pe masă, mai mult îl aruncă cu dispreț, se așeză pe pat și rămase pe gînduri.

Iarăși se ridică. Într-un colț era o secure rezemată de perete; o luă și o puse pe masă, apoi ieși și se întoarse cu cîteva bucăți de sticlă în mînă. După ce le așeză și pe aceste pe masă, luă un toporaș din cui, și, puindu-le pe muchea securii, începu să sfărîme bucățile de sticlă cu muchea toporașului. Era o muncă anevoioasă, dar bătrînul o urma încet pînă ce văzu sticla sfărîmată ca praful.

Acum el își dezbrăcă sucmanul, îl întinse pe masă, presără praful de sticlă pe colțul unui pulpan, apoi apucă cuțitul, ținînd cu dreapta plăselele, iară cu stînga apăsînd asupra tinghilei și astfel începu să-l frece pe sucmanul plin de praf aspru.

Din ce în ce cuțitul se curăți... În sfîrșit, nu mai rămăsese nici o vrîstă întunecoasă pe el. Bătrînul îl privi mulțumit, îl mai frecă de cîteva ori de mînecă, apoi luă o cute și începu să-i scoată știrbiturile și să-i îndrepteze ascuțișul.

În toată vremea aceasta el era liniștit și părea a nu gîndi decît la lucrul său. Cînd cuțitul fu ascuțit, după ce îl mai polei cîtva timp de dunga mesei, îl privi încă o dată mulțumit, îl puse pe masă, își scutură sucmanul și îl îmbrăcă.

În clipa aceasta intră Sevasta. Săcurea, toporașul și cuțitul sclipitor erau pe masă.

Ochii ei se opriră asupra lor.

— N-aveam ce face — grăi bătrînul cu un zîmbet amarnic — și m-am pus să mai îndreptez cuțitul ăsta.

— Dar cît de frumos el grăi Sevasta, apucîndu-l în mînă și dezmerdîndu-și degetele cu el.

Pe moș Mărian îl trecură fiorii. El îi luă cuțitul din mîini și îl puse în dosul poliței, de unde l-a fost luat.

— Așa! zise el, asta s-a făcut! Duminecа viitoare o să mă pun și la toporaș.

El puse toporașul în cui, securea în colț, adună fărămiturile de sticlă și le aruncă afară, apoi se întoarse la fiică-sa.

Întrînd, mai mult căzu decît se așeză pe patul de alături. Sevasta se puse lîngă dînsul, puse iar capul pe umărul lui, apoi își ridică ochii și îi privi în față.

— Ești trist, tată! șopti ea.

— Nu sunt, draga mea!

— Ești trist, zise ea. De cîteva zile ai suferit mai mult decît întreaga ta viață... Vezi! eu mult te-am amărît. Iartă-mă, tată! Așa-i că mă ierți!?

El nu îi răspunse nimic, dar ea își putea tălmăci răspunsul din ochii lui.

— Aide, Sevastă, du-te sus! îi zise el ridicîndu-se. Se întunecă și eu mai am să merg undeva astăzi. Mă voi întoarce cam tîrziu... Du-te sus, căci eu mă duc să dau cîrlanul în grija lui Costan.

Ea plecă încet, iară moș Mărian rămase privind îndelung în urma ei.

XI

Costan ședea în grajdul întunecos. Cînd auzi pașii bătrînului, se ridică și plecă spre ușă.

— Costane! îi zise moș Mărian așezat, să te duci să-mi aduci rachiu.

— Pentru ce, moș Măriane? îl întrebă Costan în îndoială.

— Nu întreba pentru ce, ci îți ia bani și te du.

— Mă duc! zise Costan, apoi se întoarse în grajd, luă o garafă și plecă.

Moș Mărian plecă și el în urma lui pînă la poartă, aici apoi se opri și îl aștepta.

— Costane! grăi el, cînd îl văzu întorcîndu-se, pune garafa jos, apoi vino și-mi ajută să închidem poarta.

Costan puse garafa lîngă stîlp, apoi amîndoi se apucară de poarta ruginită în țițîni și după cîteva opintiri o închiseră.

Săvîrșind acest lucru, ei se duseră în grajd.

— Dacă beau, mi se dezleagă limba și-mi pierd cumpătul. Și adeseori e bine să vorbim și să fim mai puțin cumpătați.

— Așa o fi, moș Mărianel răspunse Costan neliniștit.

— Dar acum să te rog un lucru mare, urmă bătrînul cu răceală.

— Oricît de mare!

— Un lucru pe care e pusă viața.

— Da! moș Mărianel grăi Costan apropiindu-se de dînsul.

— Cunoști pe coconul Iorgu?

— Iorgu Stroienescu? Căpitanul Stroienescu? Nu-l cunosc. Dar îi știu casa.

— Pe calea Herestrăului?

— Da, moș Mărianel

— Simți tu în tine destulă virtute să mi-l aduci aici?

— Cum să-l aduc?

— Să-i spui că îl roagă Sevasta să vie la ea, acum, numaidecît, că eu nu sunt acasă și nici nu viu, și că nu dorm în casă cu ea... N-aibi grijă, că îl va primi mai drăgăstos decît pe tine.

Costan stete încremenit.

— Îl aduc, moș Mărianel chiar dacă ar trebui să-l aduc în brațe.

— Dar te simți tu vrednic a i le spune toate aceste?

— O! Doamne! Doamne! moș Mărianel zise Costan înăbușit, lasă-l pe mîna mea.

— Dar dacă n-ar voi să vie?

— Grija mea de dînsul. Vinel Îi știu eu pe coconii ăștia, le știu felul, le cunosc graiul.

— Ascultă, Costane, îi zise bătrînul așezat. Dacă n-ar voi să vie, te întoarce și te du la fiică-mea, îi spune că din întîmplare te-ai întîlnit cu el, că ți-a spus c-ar veni, dac-ar vedea ceva de la mîna ei...

— Înțeleg, moș Mărianel grăi Costan plecînd. Grija mea de lucrul ăsta.

Bătrînul privi puțin în urma lui, apoi se opri la ușa grajdului. Numai acum simțea din tot adînsul greutatea faptei la care se pregătea. Și era hotărît la ea.

El intră în grajd cu un suspin greu.

Cîrlanul începu să necheze încet printre dinți, își întoarse apoi capul spre stăpînul său și bătrînul văzu strălucirea gălbie a ochilor lui mari.

— Cîrlane! zise el. Și în acest singur cuvînt era cuprinsă toată durerea lui.

Calul se smînci de la grajd, se întoarse înapoi și, dîndu-și capul în pămînt, își alipi grumajii de stăpînul său.

Moș Mărian se cutremură. Își aduse aminte noaptea de mai odinioară, cînd sta ținînd cuțitul în mîna încleștată, în vreme ce fiică-sa vorbea cu Costan; se văzu plîngînd ca și atunci, pe grumajii calului, prea slab spre a putea cumpăta pe fiică-sa în o clipă de izbucnire pătimașe.

— Nu se poate! strigă el îngrozit. Eu nu-l pot ucide! Să fie voința Tatălui.

Și grăind aceste, se repezi ca un nebun în urma lui Costan.

XII

Sosind la uliță, moș Mărian se gîndi puțin, apoi apucă cea mai scurtă cale. Din uliță în uliță, el străbătea ca și cînd ar fi gonit ori ar goni pe cineva de moarte. La fiecare pas deznădăjduirea lui creștea; la fiecare cotitură el își iuțea pasul.

În sfîrșit, sosi la casa lui Iorgu fără să fi ajuns pe Costan. A intrat? N-a sosit încă?... A făcut ceva? N-a făcut nimic?... El privi împrejur și văzu mai întîi prin întunerec, apoi în lumina unui felinar pe Costan.

— Ce-i? moș Mărianeț ce-i? îl întrebă Costan înspăimîntat.

— E bine! zise bătrînul. Lasă pe căpitanul. Mîne să-ți pui calul la căruță și să te întorci acasă.

— Eu?

— Tu, Costanc!

— Pentru ce, moș Măriane?

— Nu întreba! îi zise bătrînul mîhnit. Fă cum îți zic.

— Da! moș Măriane! răspunse flăcăul, apoi rămase privind în urma bătrînului.

XIII

Întorcîndu-se, moș Mărian străbătea din uliță în uliță cu aceeași iuțeală cu care a venit. Cuprins de neastîmpăr, de îngrijare, de frica unei nenorociri nehotărîte, el grăbea și tot mai mult grăbea spre casă. Să vadă pe fiică-sa, să-i spuie singur nu știa ce, să plîngă în tăcere, și iarăși temîndu-se de năvala patimilor lui.

Cuțitul, pe care l-a fost ascuțit astăzi, mereu îi sclipea în ochi și mereu se temea că ea, în clipa unei izbucniri, va putea să-l apuce în mînă.

Sosind acasă, grăbi spre ușa fiicei sale. Era încuiată. El ascultă și nu auzi răsuflarea ei. Apucă încuietoarea și făcu zgomot.

În casă nu se mișca nimic. Acum văzu raza de lumină străbătînd prin gaura cheii. Sîngele i se ridică în cap și cu o mișcare repede apucă securea din apropiere, o ridică, apoi strigă:

— Sevasta!... Deschide, Sevasta!

El bătu tare în ușă. Nici un răspuns.

Ca ieșit din fire, izbi muchea securii în zăvor, încît ușa se deschise departe înaintea lui.

Securea îi căzu din mînă, și el rămase încremenit în prag.

În mijlocul odăii, Sevasta zăcea întinsă pe spate. Cuțitul ascuțit de către tatăl său era încă în mîna ei încleștată, sîngele curs din pieptul ei dezvelit aburea încă în răceala iernatică; dar sînul nu se mai mișca, răsuflarea i-a fost înecată.

Fără mișcare o privi bătrînul ei părinte, fără suspin, fără un singur glas de durere. Ca deșteptat apoi din somn,

el se mișcă, închise ușa, se apropie și îngenunchiă lîngă dînsa.

„Moartă! Moartă! grăi el rîzînd. Ucisă de mîna sa, cu cuțitul pregătit de mine! Moartă! Sevasta! copilul meu nevinovat!"

El îi luă cuțitul din mînă și tăiă cu el cămașa de pe trupul moartei. După aceea se ridică, aduse vasul cu apă rece și începu să-i spele rana și trupul de sînge. Săvîrșindu-le aceste, o șterse pe trup, o luă în brațe și o puse în patul așternut. În urmă deschise dulapul, scoase o cămașă curată, îi tăie spatele, o îmbrăcă cu ea, îi despleti părul, apoi se așeză liniștit la picioarele ei și rămase privind-o în tăcere.

Peste cîtăva vreme, bătrînul se ridică, îi sărută fruntea, ochii, buzele, rana din preajma inimii și picioarele, apoi căzu în genuchi, își făcu cruce și zise *Tatăl nostru*.

Cînd se îndreptă în picioare, fața lui era aspră și hotărîtă.

El ieși din casă și peste puțin se întoarse cu un braț de lemne, pe care îl așeză încet subt pat. Apoi aduse al doilea braț și-l așeză și pe acela, luă cuțitul, rase sîngele de pe podele și aruncă răsăturile în apropierea lemnelor.

După aceste el ieși, închise ușa în urma sa și se duse în cuhnie. Lada împodobită cu flori tăiate în lemn era la capătul patului: el o ridică în spate, o duse și o așeză în mijlocul curții. Acum privi împregiur. Era pustiu.

Moș Mărian se întoarse în casă.

În toată vremea de cînd a fost luat cuțitul din mîna fiicei sale moarte, el era cuprins de adîncă durere, dar liniștit și senin. Acum începu să plîngă amarnic. Și iarăși căzu asupra moartei și o cuprinse în brațele sale.

.....

A fost trecut miezul nopții cînd moș Mărian se ridică, luă lampa și o răsturnă pe patul în care zăcea moarta.

Patul începu să ardă. El luă focul în mînă și îl aruncă în toate părțile, încît deodată întreaga odaie se aprinse.

După aceste ieși, se duse încet afară, coborî treptele și, ajuns în mijlocul curții, se așeză pe lada sa, privind îngrijat la răspîndirea focului.

Peste puţină vreme, flacările începură să iasă pe ferestre, acoperămîntul arunca scînteі și din ce în ce focul se răspîndi peste casa întreagă.

Pe cînd lumea înspăimîntată veni să aducă ajutor, moș Mărian ședea pe ladă, jălind patruzeci și unu de ani din viaţa sa.

.....

După trei zile ieșea din București o căruţă cu un cal. Un bătrîn liniștit, nepăsător și senin la faţă, șezînd pe o ladă împodobită cu flori tăiate în lemn, ţinea frînele și își lăsa cîrlanul în draga lui voie.

Şi mîna moș Mărian fără ca să mai privească înapoi.

MOARA CU NOROC

I

— Omul să fie mulțumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăția, ci liniștea colibei tale te face fericit. Dar voi să faceți după cum [vă] trage inima, și Dumnezeu să vă ajute și să vă acopere cu aripa bunătăților sale. Eu sunt acum bătrînă, și fiindcă am avut și am atît de multe bucurii în viață, nu înțeleg nemulțumirile celor tineri și mă tem ca nu cumva, căutînd acum la bătrînețe un noroc nou, să pierd pe acela de care am avut parte pînă în ziua de astăzi și să dau la sfîrșitul vieții mele de amărăciunea pe care nu o cunosc decît din frică. Voi știți, voi faceți; de mine să nu ascultați. Mi-e greu să-mi părăsesc coliba în care mi-am petrecut viața și mi-am crescut copiii și mă cuprinde un fel de spaimă cînd mă gîndesc să rămîn singură într-însa: de aceea, poate că mai ales de aceea, Ana îmi părea prea tînără, prea așezată, oarecum prea blîndă la fire, și-mi vine să rîd cînd mi-o închipuiesc cîrciumăriță.

— Vorbă scurtă — răspunse Ghiță — să rămînem aici, să cîrpesc și mai departe cizmele oamenilor, care umblă toată săptămîna în opinci ori desculți, iară dacă dumineca e noroi, își duc cizmele în mînă pînă la biserică, și să ne punem pe prispa casei la soare, privind eu la Ana, Ana la mine, amîndoi la copilaș, iară d-ta la tustrei. Iacă liniștea colibei.

— Nu zic, grăi soacra așezată. Eu zic numai ce zic eu, vă spun numai așa, gîndurile mele, iară voi faceți după gîndul vostru, și știți prea bine că, dacă voi vă duceți la moară, nici vorbă nu poate fi ca eu să rămîn aici ori să mă duc în altă parte: dacă vă hotărîți să mergeți, mă duc și eu cu voi și mă duc cu toată inima, cu tot sufletul, cu toată dragostea mamei care încearcă norocul copilului ieșit în lume. Dar nu cereți ca eu să hotărăsc pentru voi.

— Atunci să nu mai pierdem vorba degeaba: mă duc să vorbesc cu arîndașul, și de la St. George cîrciuma de la Moara cu noroc e a noastră.

— În ceas bun să fie zis — grăi bătrîna — și gînd bun să ne dea Dumnezeu în tot ceasul!

II

De la Ineu drumul de țară o ia printre păduri și peste țarini lăsînd la dreapta și la stînga satele așezate prin colțurile văilor. Timp de un ceas și jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor, pe care îl urci, și după ce ai coborît iar în vale, trebuie să faci popas, să adapi calul ori vita din jug și să le mai lași timp de răsuflare, fiindcă drumul a fost cam greu, iară mai departe locurile sunt rele.

Aici în vale e Moara cu noroc.

Ori din care parte ar veni, drumețul se bucură cînd o zărește din culmea dealului pleșuv, căci, venind despre locurile rele, ea îl vestește că a scăpat norocos, iară mergînd spre ele, la moară poate să găsească ori să aștepte alți drumeți, ca să nu plece singur mai departe.

Și fiindcă aici se opresc toți drumeții, încetul cu încetul s-a făcut bătătură înaintea morii, și oarecum pe nesimțite moara a încetat a mai măcina și s-a prefăcut în cîrciumă și loc de adăpost pentru tot drumețul obosit și mai ales pentrù acela pe care noaptea-l apucă pe drum. În cele din urmă, arîndașul a zidit cîrciumă la un loc mai potrivit, departe de cîteva sute de pași de la rîuleț, iară moara a rămas părăsită, cu lopețile

rupte și cu acoperămîntul ciuruit de vremurile ce trecuseră peste dînsul.

Cinci cruci stau înaintea morii, două de piatră și trei altele cioplite din lemn de stejar, împodobite cu țircălamul și vopsite cu icoane sfinte; toate aceste sunt semne care-l vestesc pe drumeț că aci locul e binecuvîntat, deoarece acolo unde vezi o cruce de aceste a aflat un om o bucurie ori a scăpat altul de o primejdie.

Dar binecuvîntat era locul acesta mai ales de cînd veniseră cîrciumarul cel nou cu nevasta lui tînără și cu soacră-sa cea bătrînă, căci ei nu îl primeau pe drumeț ca pe un străin venit din lume, ci ca pe un prieten așteptat de multă vreme la casa lor. Abia trecuseră dar cîteva luni după St. Gheorghe, și drumeții mai umblați nu mai ziceau că o să facă popas la Moara cu noroc, ci că se vor opri la Ghiță, și toată lumea știa cine e Ghiță și unde e Ghiță, iar acolo, în vale, între pripor și locurile cele rele, nu mai era Moara cu noroc, ci cîrciuma lui Ghiță.

Iară pentru Ghiță cîrciuma era cu noroc.

Patru zile pe săptămînă, de marți seara pînă sîmbătă, era mereu plină, și toți se opreau la cîrciuma lui Ghiță, și toți luau cîte ceva, și toți plăteau cinstit.

Sîmbătă de cu seara locul se deșerta, și Ghiță, ajungînd să mai răsufle, se punea cu Ana și cu bătrîna să numere banii, și atunci el privea la Ana, Ana privea la el, amîndoi priveau la cei doi copilași, căci doi erau acum, iară bătrîna privea la cîteșipatru și se simțea întinerită, căci avea un ginere harnic, o fată norocoasă, doi nepoți sprinteni, iară sporul era dat de la Dumnezeu, dintr-un cîștig făcut cu bine.

Duminecă dimineața Ghiță punea calul la teleagă și bătrîna se ducea la biserică, fiindcă bătrînul, fie iertat, fusese cojocar și cîntăreț de strană, și așa, mergînd la biserică, ea se ducea parcă să-l vadă pe el.

Cînd bătrîna pleca la biserică, toate trebuiau să fie puse bine la cale, căci altfel ea o dată cu capul nu ar fi plecat. Încă sîmbătă după amiazăzi sluga trebuia să rînească grajdul, curtea și locul de dinaintea cîrciumei, în vreme ce bătrîna și Ana găteau cîrciuma pentru ziua de duminecă. Duminecă în zori bătrîna premenea copiii,

se gătea de sărbătoare, mai dedea o raită prin împrejur, ca să vadă dacă în adevăr toate sunt bine, apoi se urca în teleagă.

Ana și Ghiță îi sărutau mîna, ea mai săruta o dată copilașii, apoi zicea: „Gînd bun să ne dea Dumnezeu!", își făcea cruce și dedea semn de plecare.

Dar ea pleca totdauna cu inima grea, căci trebuia să plece singură și să-i lase pe dînșii singuri la pustietatea aceea de cîrciumă.

Dacă aruncai privirea împrejur, la dreapta și la stînga, vedeai drumul de țară șerpuind spre culme, iară la vale, de-a lungul rîulețului, cît străbate ochiul, pînă la cîmpia nesfîrșită, afară de cîțiva arini ce stăteau grămadă din jos de podul de piatră, nu zăreai decît iarbă și mărăcini. La deal valea se strîmtează din ce în ce mai mult; dar aici vederile sunt multe și deosebite: de-a lungul rîulețului se întind două șiruri de sălcii și de răchite, care se îndeasă mereu, pînă ce se pierd în crîngul din fundul văii; pe culmea dealului de la stînga, despre Ineu, se ivește pe ici, pe colo marginea unei păduri de stejar, iară pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă nestîrpite ale unei alte păduri, cioate, rădăcini ieșite din pămînt și, tocmai sus la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre cîmpie; fundul văii, în sfîrșit, se întunecă, și din dosul crîngului depărtat iese turnul țuguiat al bisericii din Fundureni, învelit cu tinichea, dară pierdut oarecum în umbra dealurilor acoperite cu păduri posomorîte, ce se ridică și se grămădesc unul peste altul, pînă la muntele Bihorului, de pe ale cărui culmi troienite se răsfrîng razele soarelui de dimineață.

Rămîind singur cu Ana și cu copiii, Ghiță privește împrejurul său, se bucură de frumusețea locului și inima îi rîde cînd Ana cea înțeleaptă și așezată deodată își pierde cumpătul și se aruncă răsfățată asupra lui, căci Ana era tînără și frumoasă, Ana era fragedă și subțirică, Ana era sprintenă și mlădioasă, iară el însuși, înalt și spătos, o purta ca pe o pană subțirică.

Numai cîteodată, cînd în timp de noapte vîntul zgîția moara părăsită, locul îi părea lui Ghiță străin

şi pustiicios, şi atunci el pipăia prin întunerec, ca să vadă dacă Ana, care dormea ca un copil îmbăiat lîngă dînsul, nu cumva s-a descoperit prin somn, şi s-o acoperă iar.

III

Cît ţin luncile, ele sunt pline de turme de porci, iară unde sunt multe turme, trebuie să fie şi mulţi păstori. Dar şi porcarii sunt oameni, ba, între mulţi, sunt oameni de tot felul, şi de rînd, şi de mîna a doua, ba chiar şi oameni de frunte.

O turmă nu poate să fie prea mare, şi aşa, unde sunt mii şi mii de porci, trebuie să fie sute de turme, şi fiecare turmă are cîte un păstor, şi fiecare păstor e ajutat de către doi-trei băieţi, boitarii, adeseori şi mai mulţi, dacă turma e mare. E dar pe lunci un întreg neam de porcari, oameni care s-au trezit în pădure la turma de grăsuni, ai căror părinţi, buni şi străbuni tot păstori au fost, oameni care au obiceiurile lor şi limba lor păstorească, pe care numai ei o înţeleg.

Şi fiindcă nu-i neguţătorie fără de pagubă, iară păstorii sunt oameni săraci, trebuie să fie cineva care să răspundă de paguba care se face în turmă: acest cineva este „sămădăul", porcar şi el, dar om cu stare, care poate să plătească grăsunii pierduţi ori pe cei furaţi. De aceea sămădăul nu e numai om cu stare, ci mai ales om aspru şi neîndurat, care umblă mereu călare de la turmă la turmă, care ştie toate înfundăturile, cunoaşte pe toţi oamenii buni şi mai ales pe cei răi, de care tremură toată lunca şi care ştie să afle urechea grăsunului pripăşit chiar şi din oala cu varză.

Şi dacă lumea zicea că locurile de lîngă Moara cu noroc sunt rele, n-ai fi avut decît să-l întrebi pe vreunul dintre sămădăi, şi el ţi-ar fi putut spune pentru ce nu sunt bune şi cine le primejduieşte; dar sămădăul e, mai presus de toate, om tăcut, şi dacă îl întrebi asemenea lucruri, el răspunde: „Nu ştiu, n-am văzut, am atîtea şi atîtea turme în răspunderea mea şi nu mă pot strica cu oamenii". El ştie ce ştie, numai pentru nevoile lui.

Veneau cîteodată pe la cîrciuma lui Ghiță și porcari, niște oameni îndeobște înalți și bine făcuți, cu cămașa neagră și cu părul strălucitor de untura cea multă și căzut în plete lungi și răsucite asupra grumajilor goi: oameni erau și ei, chiar oameni cinstiți, care mănîncă, beau și plătesc.

Într-o zi de luni au venit trei inși în o căruță cu osiile de fer, ușurică și trasă de doi cai frumoși, dintre care însă unul mai mare și altul mai mic. În căruță nu era nici scaun, nici fîn, ci unul dintre porcarii unsuroși mîna caii, stînd în picioare, iară ceilalți doi ședeau pe leutrele vopsite în verde, ca și cînd n-ar fi venind decît de aci din apropiere.

„Ăștia nu prea îmi par a oameni buni", își zise Ghiță cînd îi văzu sărind din căruță și privind împregiur, ca unii ce au mai fost pe aici și acum nu găsesc nici locul, nici oamenii ca odinioară.

Ei întrebară dacă n-a fost sămădăul pe acolo, puseră sluga să deshame caii, să-i adape și să le dea ovăz, apoi intrară, băură fiecare cîte trei inși la un loc și plecară cu un „noroc bun".

— Bine, dar n-au plătit, grăi bătrîna nedumerită.

— Lasă, că m-am înțeles eu cu dînșii, răspunse Ghiță, apoi se duse pe ici încolea, ca nimeni să nu-i vadă fața și ca nu cumva nevasta să-l întrebe: „Ce ai, Ghiță?"

Peste puțin sosi și sămădăul, vestitul Lică Sămădăul, la Moara cu noroc.

Lică, un om ca de treizeci și șase de ani, înalt, uscățiv și supt la față, cu mustața lungă, cu ochii mici și verzi și cu sprîncenele dese și împreunate la mijloc. Lică era porcar, însă dintre cei ce poartă cămașă subțire și albă ca floricelele, pieptar cu bumbi de argint și bici de carmajin, cu codoriștea de os împodobit cu flori tăiate și cu ghintulețe de aur.

El își opri calul înaintea cîrciumei, aruncă o privire la Ana, apoi alta la bătrîna, care ședeau pe laița de lîngă masa cea mare din umbra cerdacului, trase cu ochii o raită prin prejur, apoi întrebă unde-i cîrciumarul.

— Noi suntem, răspunse bătrîna ridicîndu-se.

— Știu — grăi Lică — dar cred că vor fi și oameni pe aici. Eu întreb de cîrciumarul; cu el vreau să vorbesc.

Lică le zise aceste așa, ca orișicine să poată înțelege că are grabă și că nu vrea să mai lungească vorba; bătrîna plecă dar fără de întîrziere să caute pe Ghiță, iar Ana rămase privind ca un copil uimit la călărețul ce stetea ca un stîlp de piatră înaintea ei.

Dacă Lică ar fi fost alt om, el n-ar fi stătut așa cu privirea pierdută în vînt, ci s-ar fi bucurat de vederea femeii frumoase, care-l privea oarecum pierdută și speriată de bărbăția înfățișării lui.

— Ungurul a murit? întrebă el cînd văzu pe Ghiță.

— Da!

— Și tu ai venit în locul lui!

— Da!

— De la St. Gheorghe?

— Da, răspunse Ghiță, aruncînd o privire furișată asupra femeilor, ca să vadă dacă ele nu cumva se turburâ.

— E Ghiță, ginere-meu — grăi bătrîna — și, mulțumită lui Dumnezeu, ne merge bine de cînd suntem aici.

Lică își apucă, zîmbind, mustața între buze.

— Aici — zise el — aici le merge bine la toți oamenii cu minte. N-ai decît să te pui bine cu toată lumea, să le zici „noroc bun" celor ce vin și se duc și poți să dai mulțumită lui Dumnezeu. N-au trecut pe aici niște oameni?

— De! răspunse Ghiță chibzuit, suntem la drum și trece multă lume.

— Vorba vine, trei oameni...

— Trei, patru, zece — grăi Ghiță cam în glumă — lumea trece mereu. Eu nu stau aici ca să țin seamă despre cei ce vin și trec, și așa nici nu-i prea știu. De la o vreme te obicinuiești cu oamenii, încît nici nu te mai uiți la fețele lor. Apoi, cine știe dacă nu e și cîte unul care s-ar mîhni dacă ai bate drumul cu vorbe despre dînsul. De cîrciumar să nu întrebi niciodată, căci el vede și aude atît de multe, încît trebuie să uite degrab' și să nu mai ție nimica minte.

— Așa-i, grăi Lică. Întrebam numai, ca să văd dacă nu cumva mi-ai putea spune, fiindcă sunt oamenii mei. Au plecat să vadă o pădure, pe care voiam să o

luăm de la toamnă pentru turme, și nu știu acum dacă au trecut înaintea mea, ori e să-i aștept aici.

— Așa o fi — răspunse Ghiță hotărît — dar eu nu-ți pot spune dacă între cei ce au trecut astăzi pe aici vor fi fost și ei.

— Cum nu!? strigă bătrîna cu nerăbdare. Cei trei porcari ce au băut atît de mult și n-au plătit.

Pe Ghiță îl trecu un fel de junghi prin inimă și, oricît de mult ținea la soacră-sa, acum el ar fi fost în stare să-i pună degetul pe gură.

— Muierile văd mai bine și se vede că au mai puțină treabă, zise el stăpînindu-se.

— Dacă n-au plătit — grăi Lică, apucîndu-și iar mustața între buze — era fiindcă știau că voi veni eu ca să plătesc pentru dînșii.

Grăind aceste, el descălecă și-i făcu lui Ghiță semn să intre cu dînsul, pentru ca să facă socoteala.

„Bătrîna e tot mai cuminte decît mine", își zise cîrciumarul, și intră cu voie bună în urma lui.

— Bătrîna ar putea să-și ție gura, grăi Lică după ce se văzu singur cu Ghiță. Mă cunoști?

— Nu! răspunse Ghiță, răcit în tot trupul.

— Atunci mă știi de nume. Eu sunt Lică, sămădăul... Multe se zic despre mine, și dintre multe, multe vor fi adevărate și multe scornite. Tu vezi un lucru: că umblu ziua-n amiază mare pe drumul de țară și nimeni nu mă oprește în cale, că mă duc în oraș și stau de vorbă cu domnii. Voi fi făcut ce voi fi făcut, nu-i vorba, dar am făcut așa, că orișicine poate să creadă ce-i place, însă nimeni nu știe nimic. De aceea am să dau seamă despre douăzeci și trei de turme de porci. M-ai înțeles? Nu doară c-aș putea plăti tot ce se poate perde într-un an, ci pentru că de la mine nimeni nu cutează să fure, ba să-l ferească Dumnezeu pe acela pe care aș crede că-l pot bănui. M-ai înțeles?! Eu voiesc să știu totdeauna cine umblă pe drum, cine trece pe aici, cine ce zice și cine ce face, și voiesc ca nimeni afară de mine să nu știe. Cred că ne-am înțeles!?

Ghiță ar fi avut multe de zis, dar Lică se întoarse o dată în călcîi și, pe cînd cîrciumarul își veni în fire, drumețul dăduse pinteni calului.

— Un om prea cumsecade, grăi bătrîna, privind în urma lui. Cine a fost ăsta?

— Lică Sămădăul! răspunse Ghiță.

— Lică Sămădăul!? strigă Ana. Și cîte rele nu mai zicea lumea despre dînsul!

— Așa e lumea... grăi Ghiță. Să nu crezi nimic pînă ce nu vezi cu ochii.

El singur nu și-ar fi putut da seamă dacă a grăit aceste cuvinte din amărîciune ori numai dorind să ascundă înaintea nevestei gîndurile grele ce-l cuprinseră.

— Nu-i vorba—adause Ana — e oarecum fioros la față.

— Asta-ți pare ție, grăi Ghiță. Are și el necazurile lui.

IV

— Oamenii sunt mulți și de multe feluri, grăi circiumarul în ziua următoare, privind cînd la nevastă, cînd la soacră-sa. Îți închipuiește că unul se duce să cumpere ceva, bunăoară ca Lică Sămădăul, care se ducea să vadă pădurile. Asta e treaba lui, și cine știe dacă nu l-aș supăra, dacă nu l-aș păgubi, poate, spuindu-le altora c-a trecut pe aici. El se duce să tîrguiască, și dacă vine în urma lui altul, care din întîmplare voiește să cumpere tot acele păduri, și eu spun că Lică a trecut pe aici, acest al doilea cumpărător grăbește, sosește la vreme și poate să-i strice tîrgul. Voi înțelegeți?

— Așa e, răspunse bătrîna.

— Ori poate să vie unul care are și el păduri de dat și umblă după Lică pentru ca să se înțeleagă cu el: dacă-i spun că Lică a trecut pe aici, îl folosesc poate pe el și pe Lică, dar îl păgubesc pe acela la care Lică plecase, iară eu n-am să folosesc, nici să păgubesc pe nimeni.

— Așa e, zise iar bătrîna. Ai toată dreptatea, noi nu suntem puși aici pentru că să le dăm drumeților știre despre cei ce vin și cei ce trec.

— Noi nu știm nimic și ne căutăm de treaba noastră! adause Ghiță scurt și hotărît.

De aici înainte, cîrciumarul, cîrciumăriţa şi soacra cîrciumarului nu-şi mai aduceau aminte de oaspeţii ce treceau pe drum, iar altfel lucrurile se petreceau tot ca mai nainte.

Dar încă în acea zi Ghiţă se duse cu treabă la Arad, cumpără două pistoale şi îşi luă o a doua slugă, pe Marţi, un ungur înalt ca un brad. Peste cîteva zile se duse apoi la Fundureni şi se întoarse cu doi căţei flocoşi. Mai avea el un cîne la casă, dar acesta era leneş, se deprinsese cu oamenii şi nu lătra pe nimeni. El puse dar căţeii de mici în lanţ şi nu le dădea drumul decît atunci cînd nu erau oamenii la cîrciumă, apoi slobozea şi porcii şi asmuţea căţeii asupra lor. Îi rîdea inima cînd vedea cum căţeii prind şi cum scot sînge din urechile grăsunilor, şi voind să-şi deprindă cînii la asmuţat, se deprinsese şi el atît de mult, încît aştepta cu oarecare nerăbdare zilele în care nu erau oameni la cîrciumă, şi atunci petrecea ceasuri întregi cu cînii săi.

Ana nu-i putea suferi pe aceşti cîini şi se supăra cu atît mai mult cînd bătrîna zicea că e bun cînele la casă, fiindcă omul poate să doarmă mai liniştit cînd se ştie păzit de nişte cîni buni. Aşa era; însă Ana simţea că de cîtva timp bărbatul ei s-a schimbat şi îi părea că, de cînd are cînii, ţine mai puţin la nevastă şi la copii.

Ca om harnic şi sîrguitor, Ghiţă era mereu aşezat şi pus pe gînduri, dar el se bucura cînd o vedea pe dînsa veselă: acum el se făcuse mai de tot ursuz, se aprindea pentru orişice lucru de nimic, nu mai zîmbea ca mai nainte, ci rîdea cu hohot, încît îţi venea să te sperii de el, iar cînd se mai hîrjonea cîteodată cu dînsa, îşi pierdea lesne cumpătul şi-i lăsa urme vinete pe braţe. Adeseori Ana ar fi voit să-l întrebe: „Ghiţă! ce-i cu tine?“, însă ea nu mai îndrăznea să-i vorbească deşghe-ţat ca mai nainte, căci se temea ca nu cumva el să se mînie şi pe dînsa, ceea ce nu făcuse încă pînă atunci.

Aşa sosiră zilele de toamnă.

Într-o zi de joi, cînd locul de dinaintea cîrciumei era plin de oameni, sosi o turmă de grăsuni mari şi frumoşi, tot unu ca unu.

Unul dintre boitari, un băietan ca de şaptesprezece ani, intră în cîrciumă şi căută pe Ghiţă.

— Sănătate și voie bună de la Lică Sămădăul! zise el îndrăzneț. Ți-a lăsat vorbă să ne dai să mîncăm și să bem; au să vie și celelalte turme în urmă și ne-a spus ca să-ți lăsăm cinci grăsuni din turmă și să ți-i alegi după plac.

— Bine plătește Lică! zise unul dintre drumeți.

— Are de unde! adause altul.

— Mai știi!? întîmpină al treilea. Are turme multe, și porcarii beau și mănîncă mult.

Ghiță-și încreți fruntea. Vorbele boitarului și apoi vorbele drumeților erau parcă să-l scoată din sărite. El simțea că, dacă nu primește, se trage în degete cu Lică; dar aci, față cu oamenii, nu putea să primească.

— Bine, zise el, călcîndu-și pe inimă. Lăsați, că mă înțeleg eu cu Lică. Mîncați numai și beți; grija mea de plată.

Băietanul ieși, iar Ghiță se întoarse spre oameni și mai adause:

— Ce știu eu cît vor fi mîncînd oamenii lui? Eu vreau să am socoteală curată.

— Așa-i! ziseră oamenii.

— Bine, Ghiță, de ce n-ai primit grăsunii? întrebă în urmă bătrîna.

— Ce să fac eu cu grăsunii lui? răspunse el cam necăjit.

— Să-i tai, să-i vinzi, să-i îngrași. Ghiță, ia grăsunii, că rămîi fără bani. Dac-ar avea omul bani gata, n-ar plăti în grăsuni. Trebuie să primești ce-ți dau oamenii, fiindcă nimeni nu-ți poate da ceea ce nu are. Omul e cinstit și te plătește cinstit: de ce să-l superi fără de nici un folos? Acum îți dă, acum ia, căci nu știi ce are să fie mîne.

— Lasă, că mai vin și alte turme... grăi Ghiță cam cu jumătate gura. Să mă mai gîndesc, să mai văd ce cheltuială fac oamenii.

— Gînd bun să-ți dea Dumnezeu!

Nici Ghiță n-ar fi cerut decît un gînd bun de la Dumnezeu, dar îi era greu să se oprească asupra unui gînd, fie el bun, fie rău.

Turmele treceau una cîte una pe dinaintea cîrciumei; cînd una se vedea din depărtare, cealaltă pornea mai

departe, și locul se deșerta, dar peste puțin iar se umplea. Și cum turmele plecau una cîte una, Ghiță întreba mereu cîte mai sunt, și pe cît numărul turmelor rămase în urmă scădea, pe atît el prindea poftă de a-și opri cei cinci grăsuni.

— A zis Lică să-mi opresc cinci grăsuni, îi zise el în cele din urmă unuia dintre porcari.

— Noi nu știm nimic, răspunse acesta.

— Apoi — adause altul cam în glumă — noi plătim înainte, ori nu plătim de loc.

Peste puțin sosi și Lică, ceru un pahar de vin, își întrebă de turme, apoi zise „noroc bun!“ și plecă mai departe fără să fi descălecat măcar.

Ghiță rămase cuprins de gîndurile omului păgubaș.

El era om cu minte și înțelegea cele ce se petrec.

Aci, la Moara cu noroc, nu putea să stea nimeni fără voia lui Lică: afară de arîndaș și afară de stăpînire mai era și dînsul care stăpînea drumurile, și în zadar te înțelegi cu arîndașul, în zadar te pui bine cu stăpînirea, căci, pentru ca să poți sta la Moara cu noroc, mai trebuie să te faci și om al lui Lică.

Iar Ghiță voia cu tot dinadinsul să rămîie la Moara cu noroc, pentru că-i mergea bine.

„Trei ani, numai trei ani să pot sta aici — își zicea el — și mă pun în picioare, încît pot să lucrez cu zece calfe și să le dau altora de cîrpit.“

Dar acești trei ani atîrnau de Lică.

Dacă se punea bine cu dînsul, putea să-i meargă de minune, căci oamenii ca Lică sunt darnici. E numai vorba ce va fi cerînd Lică pentru ceea ce dă.

Ghiță întîia oară în viața lui ar fi voit să n-aibă nevastă și copii, pentru ca să poată zice: „Prea puțin îmi pasă!“ Se gîndea la cîștigul pe care l-ar putea face în tovărășie cu Lică, vedea banii grămadă înaintea sa și i se împăingeneau parcă ochii: de dragul acestui cîștig ar fi fost gata să-și pună pe un an, doi capul în primejdie. Avea însă nevastă și copii și nu putea să facă ce-i plăcea.

„Să vedem! își zise el în cele din urmă, voind să-și alunge gîndurile rele. Deocamdată, e mai bine ca el să-mi fie dator mie.“

Așa zicea el, însă de cu seară, cînd își strînse banii ca să-i pună în ladă, el simți că nu are dreptate.

Ghiță nu era omul care se știe bucuros dator, dar cu atît mai puțin omul care dă bucuros de la sine, și așa îi venea parcă să zică: „Am să mă pun frumos pe lîngă dînsul, ca să-mi plătească".

Era legat, și omul cînd se simte legat e supărăcios. Chiar atunci seara Ghiță își bătu sluga, pe ungurul, fără a-și da seamă pentru ce, iar cînd Ana îl mustră, fără de voie, pentru aceasta, el îi aruncă vorbele:

— Ei, frate, dă-mi pace! Parcă nu tot pentru voi îmi mistuiesc viața!?

Ana tăcu, dar ochii i se umplură de lacrămi, fiindcă vorbele îi păreau grele.

— Ei! și tu te mîhnești numaidecît, zise el amărît.

Ar fi voit să meargă la ea, să-i ceară iertare și să o împace, dar nu putea; era în el ceva ce nu-l lăsa, și așa ieși afară, ca să fie singur cu gîndurile sale.

Și dacă ar fi știut Ana ce gîndea și ce simțea el, cînd stetea așa singur și posomorît, ea s-ar fi dus la el și l-ar fi mîngîiat, dar el tăcea, și așa ea nu îndrăznea să-l supere, ci se întreba mereu ce o fi avînd soțul ei.

Duminecă, după ce bătrîna plecase la biserică, Ghiță-și răsuflă veninul asupra lui Laie, apoi se făcuse mai vesel decît de obicei. El petrecea cu Ana și cu copiii în umbra arinilor, luase de zgardă pe Cula, cînele cel mare și leneș, își pusese băiatul pe el și-l învăța să călărească, și-l învăța mereu, cu toate că Ana se necăjea, temîndu-se ca nu cumva copilul să cadă ori cînele să-l muște.

Deodată, ceilalți cîni, care erau slobozi, începură să latre, iară Cula, auzind lătratul lor, se repezi și el lătrînd în partea despre deal, încotro îi auzea pe dînșii lătrînd.

Ana țipă înspăimîntată, deoarece copilul era să cadă; însă Ghiță nici nu ținu seamă de dînsa, ci, strîngînd zgarda, se îndreptă și privi îngrijat în toate părțile.

Nu zări nimic.

— Se vede c-au dat de cățelul pămîntului, ori au simțit vreo vulpe prin împrejur, zise el, lăsîndu-i să latre mai departe.

— Ghiță! grăi Ana jălindu-se. Eu nu știu cum te-ai făcut tu de la o bucată de vreme: vezi că-mi vine rău cînd văd copilul pe cîne, și parcă în ciuda mea îl ții mereu.

— Săracul de mine! răspunse el cam răstit. Cînd e vorba să-mi fac și eu o poftă, proastă, bună, cum ar fi, țop! că mi se supără nevasta! Haid'! adaose apoi, luînd copilul în brațe și dînd cu piciorul în cîne.

— Nu, Ghiță! Nu vreau! strigă Ana speriată, apoi fugi după cîne, îl luă de zgardă, îl aduse la locul unde fusese și începu să-l roage pe Ghiță cu stăruință ca să-și pună iar băiatul călare pe el.

— Uite, era o prostie! grăi Ghiță muiat și se lăsă pe iarbă.

Ana luă ea însăși copilul, îl puse călare pe Cula și-l purtă fricoasă la dreapta și la stînga, privind mereu la soțul său, ca să vadă dacă el nu zîmbește.

Ghiță nu zîmbea.

Privind la copilul ce țipa răsfățat și privind la soția sa, îl apucă o înduioșare din ce în ce mai adîncă: îi era parcă n-a văzut-o de mult și parcă era să se despartă de dînsa.

— Ano — zise el în cele din urmă alene — ia vino, șezi lîngă mine!

După ce ea se așeză lîngă dînsul, el o privi lung și întristat, îi netezi părul de pe frunte, apoi grăi încet:

— Ce zici tu! n-ar fi bine să plecăm noi la St. Dimitrie de aici?

— Pentru ce? întrebă nevasta uimită.

— Nu ți se urăște ție în singurătatea asta?

— Mie? nu!

— Nu ți-e frică?

— De ce?

— De ce? De toate! Tu auzi cum latră cînii; au dat de vreo urmă, de vreun gîndac, de vreun verme și latră, fiindcă n-au altă treabă: mie însă mi se răcește măduva în oase cînd îi aud lătrînd. E grozavă viața asta, Ano, e grozavă: stai aici în pustietate, și te sperii de nimic, și-ți mistuiești viața cu năluciri deșerte.

— Ce ai, Ghiță!? strigă nevasta cuprinsă de îngrijare.

— Ce am? răspunse el cu amărîciune. Am o nenorocire: pierd ziua de astăzi pentru cea de mîne. Eu nu ți-am vorbit niciodată despre lucruri de aceste, dar trebuie să fii și tu om, Ano, și să te gîndești la viață, căci nu pot să-ți vie mereu toate de-a gata. Astăzi stau aici și nu mă supără nimic, dar îmi fac eu însumi gînduri rele despre ziua de mîne, și aceste gînduri nu-mi lasă tignă să mă bucur de ziua de astăzi. Și poate că gîndurile mele sunt deșerte, poate că ziua de mîne are să fie tot bună, dar o voi pierde temîndu-mă de cea de poimîne. Și cît vom sta aici, nu mai scap de nevoia aceasta.

— Atunci să plecăm, Ghiță.

— Da, să plecăm, dar întreabă-mă dacă mă pot hotărî să plec. Vezi tu, așa cum sunt, îmi vine greu să plec.

— Atunci să rămînem aici. Tu știi mai bine cum are să fie bine.

— Poate că știu, Ano, dar nu pot, zise el cu amărîciune. Ar trebui să mă silească cineva, să mă împingă. Mi-e greu să-i vorbesc maichii, pentru că ea ne-a zis să nu venim aici; mi-e rușinc; iară tu ești bună, Ano, și blîndă, dar ești ușoară la minte și nu înțelegi nimic: sunt cu tine ca fără de tine; în loc de a-mi alunga gîndurile cele rele, mă lași să mă mistuiesc cu ele, și cînd nu mai știu ce să fac, tu te uiți la mine cu milă, și atîta-i tot.

— Ce să fac — zise ea mîhnită — dacă așa m-a lăsat Dumnezeu!?

Ghiță se lăsă pe coate și rămase așa întins pe pămînt și cu privirea pierdută în depărtare.

Într-un tîrziu, Ana își ridică capul și privi îndrăzneață la el.

— Fiindcă tu le ferbi toate în tine și mie nu-mi spui nimic, zise ea. Apoi tot eu sunt de vină dacă nu știu ce te pune pe gînduri...

V

Pe cînd acestea se petreceau în umbra arinilor, din sus, despre deal, veneau trei călăreți în pas, ținîndu-se

mereu în albia riuleţului, unde erau acoperiţi de şirul de sălcii şi de răchite.

Cînii, care îi simţiseră la depărtare de cîteva împuşcături, o luară spre dînşii, lătrîndu-i cu un neastîmpăr din ce în ce mai mare.

— Să fie ai dracului de cîni! grăi Lică, oprindu-şi calul. Pe cît se vede, la cîrciumă nu e nimeni şi nici drumul nu umblă, dar dacă nu-i alintăm cînii, pas să se mai teamă de noi!

El se dete dar jos de pe cal, plecă înainte, şi cînd cei doi cîni se apropiară şi voiră să sară la el, se lăsă pe iarbă şi începu să-i cheme cu vorbe alinătoare la sine.

Cînii se opriră zăpăciţi în cale şi, mai ales după ce descălecară şi ceilalţi doi oameni, începură să-i mai slăbească. În cele din urmă, ei parcă-şi deteră cu socoteală că au a face cu nişte oameni pacinici, care s-au pus la odihnă aici, departe de curtea păzită de dînşii; ei se întoarseră dară încet şi oprindu-se din cînd în cînd ca să mai latre o dată spre cîrciuma de la care veniseră.

Lică se ridică iar în picioare şi îi chemă din nou la sine, însă de cîte ori el voia să se apropie de ei, începeau să latre.

Peste jumătate de ceas îşi petrecu astfel cu cei doi căţei deprinşi a scoate sînge din urechile porcilor; dar în cele din urmă îi netezi cu mulţumirea omului care a dat o nouă dovadă despre dibăcia sa.

— Buni căţei! dar tot eu sunt naşul lor, zise el, şi iar îi netezi şi, aşa pas cu pas, se apropia de cîrciuma părăsită.

Ghiţă uitase de mult că au lătrat o dată cînii, cînd Lică sosi la cîrciumă şi-l deşteptă cu cîteva ghionturi din somn pe Laie, care dormea pe laiţa de sub cerdac, ca să-l trimită după stăpînul lui.

— N-ar fi mai bine să mă duc eu? grăi unul din oamenii lui Lică.

— Lasă-l să vină el la noi, grăi Lică.

Ghiţă sări în picioare cînd află că Lică a sosit la cîrciumă şi se schimbă la faţă, dar nu se gîndi mult, ci plecă cu paşi hotăriţi şi cu vinele încordate spre cîrciumă.

Ana rămase o clipă turburată, apoi făcu iute un pas spre el.

— Ghiță! stai! zise ea. Înainte de toate îl trimite pe Laie pe vale în sus de-a lungul răchitelor. Ea privi lung și aspru în ochii lui. Nu mă înțelegi tu, acum, cînd eu încep a te înțelege pe tine!? zise ea încet. Așa a fost vorba între noi, ca să trimitem pe Laie înainte, să ne aștepte acolo. Du-te, Laie, urmă ea; ia-o pe valc în sus, în dosul răchitelor, pînă la crîng, și dacă-i întîlni pe părintele, să-i spui că venim mai tîrziu, fiindcă a venit Lică Sămădăul, cu alți doi oameni, și trebuie să mai stăm cu dînșii; să ne mai aștepte, și ne aștepți și tu. Ai înțeles? Să te duci mereu în dosul răchitelor, ca să nu vadă nimeni.

— Da, răspunse Laie, și plecă printre arini spre albia rîulețului.

Acum înțelegea și Ghiță gîndul nevestei sale, îl înțelegea și parcă nu-i venea să plece, parcă-i venea să zică: „Ano! greșești cînd crezi că trebuie să te temi de Lică". Apoi iar îi venea să meargă la dînsa, să-i mulțumească pentru gîndul ei cel bun; însă nu putea să zică, nici să facă nimic; se temea că o va turbura, și așa plecă cu inima îndoită spre cîrciumă, lăsînd-o pe dînsa cu copiii sub arini.

Cînd se află aproape de cîrciumă, el privi spre rîuleț și văzu pe Laie fugind peste drumul de țară, ca să apuce șirul de răchite.

„Prostul dracului! mă dă de gol", își zise el îngrijat,

— Se vede că l-am bătut astăzi, adause apoi, privind pe Lică. L-am trimis să-mi aducă plasa cu pește și uite cît e de sprinten. Noroc bun să dea Dumnezeu!

— Minunați căței! răspunse Lică, netezind pe unul dintre cîni și privind la Ana, care se vedea venind despre arini cu un copil în brațe și cu altul de mînă. M-au simțit cale de o jumătate de ceas și-am pierdut o mulțime de vreme ca să-i momesc.

Ghiță înțelese unde bate Lică cu vorbele sale și ar fi avut poftă să dea o dată cu piciorul în cînele care începu a se linguși pe lîngă dînsul.

— I-am auzit lătrînd — răspunse el — dar știam că nu pot să fie decît oameni de aceia de care aștept în toate zilele.

— Trebuie să știi un lucru, urmă Lică. Cînii au pentru oameni un lătrat anume și trebuie să înțelegi limba lor, pentru ca să te folosești de ei, fiindcă mai ales atunci cînd ar trebui să sară, ei nici nu latră decît o dată, de două ori. Altfel, locul e minunat: cale de un ceas nu se poate ivi nimeni fără ca să-l zărești. Dar să intrăm — adause el alene — fiindcă avem o vorbă împreună.

— Și mai multe, răspunse Ghiță, intrînd cu pas hotărît în urma lui.

Cîtva timp ei steteră tăcuți, față în față, hotăriți amîndoi și simțind fiecare că și-a găsit omul.

— Iacă, grăi Lică în cele din urmă, luînd de la brîu un teanc de bucăți de piele înșirate pe o verigă de sîrmă. Aceste sunt semnele turmelor mele. Eu pun semn la urechea din dreapta, jos, pentru fiecare turmă altul, așa, cum îl vezi tăiat în aceste bucățele, pe care ți le las aici. Dacă trec porci pe drum, să te uiți la semnul lor, să ții bine minte pe omul care-i mînă și taci.

Ghiță privi lung la el, dar nu răspunse nimic.

— Cred că ne-am înțeles? adause Lică.

— Eu cred că nu!

— Cum așa?

— Apoi vezi — grăi Ghiță răspicat și aspru — dacă mă uit în toate părțile, nu văd pe nimeni și stau singur aici în pustietate. Am doi cîni minunați, cum ziceai, și tot ați venit trei inși fără de știrea nimănui. Puteți să ne omoriți pe toți cîți suntem aici, și nimeni n-are să știe că voi ne-ați omorît; puteți să luați ce vă place, și dacă suntem oameni cu minte, n-avem să ne plîngem nimănui, fiindcă voi sunteți totdeauna mulți și tari, iar noi suntem totdeauna puțini și slabi. Îmi ziceai să fac așa: e oare cu putință să zic ba?!

— Care va să zică, ne-am înțeles.

— Înțelegerea cu de-a sila nu se poate. Dacă voiai să te înțelegi cu mine, trebuia să vii pe drum, iară nu

pe potecă. Eu pot zice că fac pe dorința ta și tot nu fac decît așa cum îmi vine la socoteală.

— Asta-i treaba mea! zise Lică hotărît. Ori îmi vei face pe plac, ori îmi fac rînd de alt om la Moara cu noroc.

— Lică — grăi cîrciumarul — nu crede că poți să mă ții de frică. Dacă ești om cuminte, caută să te pui la bună înțelegere cu mine.

— Eu nu cunosc înțelegere mai bună decît asta! În inima omului poate să fie orișice; destul numai să simță, că vai și amar de el dacă nu-mi face pe plac.

Ghiță se apropie un pas.

— Dacă ar fi numai atît, Lică — zise el așezat — n-aș zice nimic. Tu ceri, la urma urmelor, un ajutor de la mine și ți l-aș da bucuros dacă te-aș ști cine ești și dacă n-ar trebui să mă tem că mîne ai să ceri mai mult. Apoi, tu nu ești singur, ca mine, Lică, și dacă-ți fac ție pe plac, am socoteală cu alții.

— Asta-i treaba ta! strigă Lică mînios. Adu-mi cheile!

— Ce fel de chei?

— Toate cheile: de la saltarul mesei, de la dulap, de la orice ladă, răspunse Lică rece. Cel ce vine aici vine să-și facă bani; ți-ai făcut și tu de cînd ești aici: am să mă împrumut de la tine.

Ghiță rămase cîtva timp încremenit și cu ochii țintiți la dînsul.

— N-am să te prad, adause Lică; am să iau cu împrumut și să plătesc cinstit, cu camătă, cu cametele cametelor, se înțelege, cînd îmi vine la socoteală. În scris n-am nevoie să-ți dau, fiindcă nu poate să-ți fie de nici un folos: dacă trăiesc și-mi merg trebile bine, am să plătesc cu prisos, iară dacă mor fără de vreme ori dacă-mi merge rău, tot n-ai de unde să iei.

— Să-ți dau bani numărați.

— Ce să mai pierdem vremea numărînd!?

— Atunci ia cît iai, dar fii cuminte și mai lasă, ca să nu simță nevasta și soacră-mea, grăi Ghiță, arătînd saltarul, în care erau și banii, și cheile.

— Așa ne înțelegem! zise Lică.

Ghiță ar fi avut poftă să sară la el și să-l sfîșie în bucăți, dar nu putea, pentru că ceilalți doi erau în apropiere și ar fi trebuit să mîntuie prea iute cu dînsul. Îi era parcă-i seacă sîngele din vine cînd vedea pe Lică la banii ce-și adunase para cu para, dar acum era legat și trebuia să se stăpînească.

— Da, ne înțelegem — zise el apropiindu-se — și dacă vei fi avînd vreo supărare din partea mea, să nu-mi mai văd banii cu ochii.

Lică se întoarse și se rînji la el.

— Așa-i că te-ai făcut blînd ca un mieluțel!? îi zise apoi.

Ghiță se cutremură. Toate ca toate, dar bătaia de joc îl scotea din minți. El făcu, oarecum fără de voie, un pas spre Lică, îl apucă de amîndouă brațele, îl ținu strîns înaintea sa și grăi cu glasul înăbușit:

— Nu te mișca, dacă nu vrei să fie moarte de om!

Simțind că Ghiță e mai tare, Lică privi îngrijat spre ușă și grăi iute:

— Ce vrei cu mine?

— Nimic! răspunse Ghiță, nimic nu vreau. Tu vezi prea bine că am nevastă și copii și că nu-ți pot face nimic. Îmi iai banii: să-ți fie de bine! Mi-ai luat liniștea sufletului și mi-ai stricat viața: să-ți fie de bine! Dar să nu crezi că mă ții legat, să nu crezi că te prinde să mă iai în bătaie de joc. Tu poți să mă omori, Lică, tu cu oamenii tăi: eu pot să te duc pe tine la spînzurătoare. Nu te juca dar cu mine. Gîndește-te că tu m-ai făcut să nu mai am multe de perdut și bagă de seamă să nu mai perd și cele ce am! Să-ți fie frică de mine!

Lică se dete un pas înapoi.

— Ți-e frică, urmă Ghiță, trecîndu-și cu amîndouă mînile printre peri în sus. Ți-e frică și nu-ți e rușine să-ți chemi oamenii într-ajutor.

— Se înțelege că nu, răspunse Lică zîmbind. Mi-ar fi rușine dac-aș fi venit fără de dînșii la tine.

Ghiță își pierduse bunul cumpăt și tocmai pentru aceea se simțea în strîmtorare față cu Lică, pe care nimic nu putea să-l scoată din sărite.

— Voiesc și eu să intre, ca să vadă că ți-e frică, zise el. Săriți, măi oameni! strigă apoi și se opri neclintit în mijlocul casei.

Unul din porcari intră iute în casă, iar cellalt sc ivi pe prag, unde rămase privind în ochii lui Lică.

— I-a venit poftă să se prindă la harță cu noi, grăi Lică.

— Ba să mă ferească Dumnezeu, răspunse Ghiță. Sunt om cuminte. Voiesc numai să vă arăt că nu mi-e frică de voi.

— Dar ni-e frică nouă de tine, zise Lică. Tu însuți ziceai să-mi fie frică: îți spun că-mi este și nu știu dacă te voi mai putea apuca vreodată așa la strîmtorare cum te țin acum. Tu mă înțelegi. Mie nu mi s-a pus încă om în cale fără ca să mi-l fi curățit din drum.

— Nici eu nu voiesc să mă pun în calea ta.

— Dar ai putea să te pui, ai putea să faci ceea ce pînă acu n-ai făcut, fiindcă nu mă știai cine sunt. Du-te — îi zise apoi Lică lui Răuț, care stătea în prag — leagă-l pe slugă, apoi adă nevasta cu copiii în casă.

Ghiță se repezi înainte, îl apucă pe Răuț de pept și-l aruncă spre mijlocul casei, apoi închise ușa și grăi înecat de spaimă:

— Nu băgați nevasta în trebile noastre; nu vă atingeți de mine, că nu e bine. Lică, tu ești om chibzuit: nu-ți băga capul în primejdie, nu te face de rușine; fii tîlhar, Lică, dar nu pungaș prost, care se dă de gol: întreabă-mă unde e sluga mea și apoi vorbește cu mine.

Lică privi zăpăcit la tovarășii săi.

— Voi l-ați văzut fugind pe vale în sus; să știți că nu se întoarce decît după ce veți fi plecat voi de aici. L-am trimis la popa din Fundureni, ca să-i spună că stau de vorbă cu voi.

— Așa-i, zise Răuț ca speriat din somn. Nu l-am mai văzut de atunci.

Lică simți că și-a perdut pămîntul de sub picioare.

— Pentru asta am să te țin minte cît voi trăi, zise el privind aspru în fața lui Ghiță.

— Nu umbla cu vrăjmășie — răspunse Ghiță apropiindu-se de dînsul — ci te gîndește că, dacă nu m-ai prins astăzi, n-ai să mă prinzi cît vei trăi pe fața pămîntului. Lică, tu trebuie să înțelegi că oamenii ca mine sunt slugi primejdioase, dar prieteni neprețuiți.

— Am zis eu că vreau să mi te fac slugă!? întrebă Lică, schimbîndu-şi deodată faţa.

— Dacă n-ai zis şi nu vrei să zici, atunci haid' să vorbim ca prieteni, îi zise Ghiţă dezgheţat! Să aduc vin şi să ne cinstim ca nişte oameni de bună înţelegere. Am eu atîta minte ca să înţeleg că nu pot sta la Moara cu noroc fără de a mă fi pus în înţelegere cu tine. Nu vreau să mă ţii numai de frică, ci umblu să intru la învoială cu tine. Sunt gata să-ţi fac pe plac: dar atunci să fii şi tu om cu minte şi să înţelegi că, dacă e să vă fiu de folos, lumea trebuie să mă creadă om cinstit şi stricat cu voi.

— Aşa e! grăi Lică. Lumea — da, însă noi cum trebuie să te credem?

— Cum mă veţi fi ştiind; să vedem, răspunse cîrciumarul, întinzîndu-i mîna. Pe vrăjmaşul pe care nu-l poate birui tot omul cu minte şi-l face tovarăş.

Lică primi mîna.

— Banii mi-i laşi, urmă Ghiţă cam cu jumătate de gură.

— Adecă îi iau cu mine, răspunse Lică; ce-i în mînă nu-i minciună.

— Dar să ştii că nu mă ţii legat cu ei, grăi Ghiţă, şi plecă să aducă vin rece din pivniţă.

— Asta a fost prostia mea, grăi Lică, după ce se văzu singur cu tovarăşii săi. Tot era mai bine să ascult de tine şi să ţin sluga la cîrciumă.

— Lasă, poate că e mai bine aşa! răspunse Răuţ.

— Să vedem! grăi cellalt. Eu mă tem că ne ţine cu minciuna.

— Asta e treaba mea! zise Lică, ridicîndu-şi capul.

VI

Ca om care îşi petrecea viaţa pe drumuri, Lică venea des pe la Moara cu noroc, cîte-o dată, cîte de două, ba şi cîte de mai multe ori pe săptămînă. El venea, descăleca, bea cîte un pahar de vin, mînca ceva şi iar se ducea.

Numai arareori se întîmpla ca el să stea mai mult; însă mai ales duminecă el venea adeseori cu cîte doi-trei tovarăși, și atunci era în voie bună.

Lui Ghiță îi părea totdeauna bine cînd Lică venea fără de veste la cîrciumă. Ana fusese muncită de gînduri grele, care o îmbătrîniseră oarecum într-un singur ceas și care îi veneau iar de cîte ori îl vedea pe Lică.

Dar plecînd Lică, ea-l întrebase pe Ghiță despre cele petrecute și el îi răspunse că n-a fost nimic, că ce putea să fie!? și că Lică e omul lui. De aceea, Ana tăcuse atunci, și de atunci tăcea mereu și privea numai din cînd în cînd furișat la Lică, zicînd în sine: „Trebuie să fie om rău și primejdios".

Zilele treceau însă, și precum ele treceau, Ana se simțea tot mai părăsită. De cînd se împrietenise cu Lică, Ghiță parcă fugea de dînsa, parcă-i ascundea ceva și se ferea să nu rămîie singur cu dînsa.

— Ghiță, ce ai tu cu omul ăsta? îl întrebă ea într-una din zile după plecarea lui Lică.

— Eu!? îi zise el cam speriat. Ce să am? Nimic! Ceea ce am cu toți drumeții: vine, stă de vorbă, mănîncă, bea și plătește.

Ana privi lung în fața bărbatului său.

— Dar de obicei plătește peste ceea ce se cuvine, îi zise ea aspru.

— Așa sunt oamenii cu dare de mînă.

— Ghiță! grăi nevasta așezat. Nu vorbi cu mine ca și cînd ai avea un copil înaintea ta. Tu ești bărbat și trebuie să știi ce faci. Te întreb numai; nu vreau să te descos: tu îți dă seamă dacă ai ori nu ai ceva să-mi spui. Fă cum știi, dar eu îți spun, și nu mă lasă inima să nu-ți spun, că Lică e om rău și om primejdios: asta se vede din ochii lui, din rînjetul lui și mai ales din căutătura ce are, cînd își roade mustața cu dinții. E om pătimaș, Ghiță, și nu e bine să te dai prea departe cu el.

— Dar nu mă dau de loc! răspunse bărbatul.

— Bine! grăi nevasta. Tu fă cum știi, dar să nu zici apoi că nu ți-am spus.

Ghiță ar fi voit să vorbească, însă îi era greu, după ce zisese o dată că n-are nimic cu Lică; își puse dar numai de gînd că îi va vorbi altădată.

Şi, la drept vorbind, ce ar fi avut el acum să îi spună?! Toate cele petrecute erau parcă date uitării, şi aşa poate că nici nu era bine ca Ana să afle despre ele. Ce-i drept, Ghiţă se uită mereu la urechile porcilor, ba a găsit în mai multe rînduri şi porci cu semne de ale lui Lică, însă Lică venea şi se ducea fără ca să-l întrebe ceva, şi aşa nu avea decît să ţină minte şi să tacă. Lică nu-l întreba nimic, nimic nu-i spunea şi nimic nu cerea de la dînsul.

Cu toate aceste, Sămădăul parcă ştia tot ce se petrecea la Moara cu noroc, şi aceasta îl nedumerea citeodată pe cîrciumar.

Şi mai mare i se făcu nedumerirea, cînd într-o zi Lică îi trimisese şase porci, dintre care patru nu erau însemnaţi cu nici unul dintre semnele înşirate pe veriga de sîrmă. Ghiţă a stătut mult la luptă cu sine; dar în cele din urmă tot i-a primit, pentru ca să nu se strice cu Lică, şi tot nu i-a grăit Anei, fiindcă se temea că ea va stărui să nu-i primească.

De aici înainte el în adevăr se ferea de dînsa, iară ea îşi dedea silinţă să nu-l supere.

Astfel sosi timpul cînd bruma cade şi vîntul scutură frunzele copacilor şi răreşte pădurile.

De cînd venise toamna, drumul era mereu umblat, şi nici chiar dumineca nu era părăsită cîrciuma de la Moara cu noroc. Toamna se ţin tîrgurile cele bune; toamna are omul cîte ceva de vîndut; toamna fac negustătorii trebile cele bune: şi lui Ghiţă îi mergea dar acum chiar mai bine decît peste vară, şi abia se întîmpla cîte un ceas pe săptămînă ca să fie singur la cîrciumă. Şi cu cît se apropia ziua de Sfîntul Dimitrie, drumul era cu atît mai umblat.

Într-o zi de luni erau cinci care la Moara cu noroc şi şapte oameni sub cerdac, cînd sosi şi Lică dimpreună cu Buză-Ruptă, cu Săilă Boarul şi cu Răuţ, omul de care numai arareori se despărţea.

Lică nu stătea niciodată sub cerdac, nici în cîrciumă, ci în odaia de alături, în care erau o masă măricică, cîteva scaune de paie şi două paturi pentru drumeţii mai aleşi, care se întîmpla să mîie peste noapte la Moara cu noroc. Altfel în această odaie îşi petrecea cîrciumarul

ziua, cu nevasta și cu copiii, fiindcă odaia în care se culca el era în altă parte, cu intrarea prin bucătărie și cu ferestrile la deal, cită vreme aici ferestrele erau spre drum, încît, șezînd la masă, putea să vadă cu o privire și circiuma, și drumul, și locul de dinaintea circiumei.

Astă dată însă Lică nu intră drept în odaia aceasta, ci se opri sub cerdac și prinse vorbă cu oamenii, întrebînd pe fiecare dintre dînșii de unde vine, unde merge și în ce treabă umblă. Într-un tîrziu, el îl trase apoi pe Ghiță la o parte și-i zise încet:

— Cînd vine jidovul pentru cîștiul de la St. Dimitrie?

— Arîndașul? răspunse Ghiță tot mai încet, gîndeam să mă duc eu la el.

— Da, arîndașul. Nu te duce, grăi Lică. Lasă-l, că vine el. Am o vorbă cu dînsul.

— Bine! Să te vestesc cînd are să vie?

— Nu-i nevoie. Aflu eu; grija mea de dînsul!

Deși ei vorbiseră încet și mai ales Lică părea a voi să păstreze taină despre cele ce vorbeau, el rosti cuvintele „jidovul", „arîndașul" și „grija mea de dînsul" destul de tare, pentru ca oamenii de sub cerdac să le poată auzi, apoi privi cam speriat împrejurul său și adause:

— Dar să intrăm în casă.

Intrînd, Lică își aruncă biciul pe masă, un semn că voia să petreacă în draga sa voie. Fusese certat cu Buză-Ruptă și cu Săilă Boarul, Răuț îi împăcase și acum voia să se cinstească cu dînșii. Despre arîndaș Lică nu mai vorbi nici un cuvînt.

Peste puțin sosiră trei țigani la circiumă, unul cu vioara, altul cu clarinetul și al treilea cu țimbala: Lică îi puse pe laița din circiumă și le porunci să cînte.

Și fiindcă țiganii cîntau, oamenii se îngrămădiseră la ușa circiumei, și asculta și Ana cu bătrîna și cu copiii, căci numai rar se nimereau trei țigani deodată pe la Moara cu noroc.

Lui Lică îi veni de la o vreme poftă să joace și, apucînd pe Buză-Ruptă, ieși din circiumă și începu să frămînte pămîntul, încît părul răsucit în plete lungi îi zbura în vînt.

Dar jocul fără de muiere nu are nici un rost.

De cînd umbla pe la Moara cu noroc, el nu grăise nici zece vorbe cu Ana; acum însă el se duse la ea, o apucă de mîni și-i zise:

— Haid' să te joc o dată, să zici că ai fost jucată!

Ana se dete în lături.

El o cuprinse cu amîndouă brațele.

— Dar dacă n-am poftă de joc!? grăi ea cu hotărîre, și se desfăcu încet din brațele lui.

— Vine pofta!

— Și la mai mult! adause Buză-Ruptă, trăgînd cu ochiul.

— Ei! nu vreau! grăi Ana rece, și se dete înapoi.

Lică se retrase cam necăjit.

— Săracul de mine! grăi Ghiță așa în glumă. Dar năzuroasă mi s-a mai făcut nevasta! Joacă, muiere; parcă are să-ți ia ceva din frumusețe...

Ana își călcă pe inimă și se dete la joc.

La început se vedea c-a fost prinsă de silă; dar ce avea să facă? La urma urmelor, de ce să nu joace? Încetul cu încetul, ea prinse voie bună; se cam turbura cînd Lică se apropia de dînsa; sîngele îi năvălea în obraji cînd el o apuca de brîu ca s-o învîrtească; dar așa era acum și altfel nu putea să fie, și ea se dete din ce în ce după păr. În cele din urmă, tot se arăta copila răsfățată de odinioară, și Ghiță ferbea în el cînd îi vedea fața străbătută de plăcerea jocului.

— Să-ți fie de bine! grăi Lică peste cîtva timp obosit. Dau mărturie că te ții mai bine decît mine.

El o strînse apoi în brațe, o ridică de la pămînt, se învîrti cu ea o dată, o sărută și o puse pe laiță.

Ana își stîmpără obrajii cu palmele, privind cam amețită împrejur, în vreme ce Lică se plimba în sus și în jos, ștergîndu-și sudorile cu mîneca de la cămașă, apoi se opri și grăi:

— Ce cîrciuma dracului mai e și asta!? De ce nu-ți ții o slujnică?

Oamenii de la ușă zîmbiră pe sub mustață, Ana tresări și se ridică roșită ca bujorul, iară bătrîna privi la o parte, făcîndu-se că nu înțelege vorbele lui Lică.

„De! își zise ea, ce să-i faci, așa e omul! Oricît de bun ar fi, tot are cîte un păcat. Fie cît de mic, dar tot îl are."

Ghiță nu zise nimic, ci-și puse numai de gînd că are să o ție minte și asta.

Înspre seară, Șăilă Boarul plecă cu Buză-Ruptă spre Ineu, Răuț o luă, după ce schimbă cîteva semne tainice cu Sămădăul, spre pădurea de la Fundureni, iară Lică se opri la drumeți și grăi privind înspre apus, de unde se ridicau niște nori grei spre cer:

— Se schimbă vremea, precum se vede; dar tot mi-e că am să rămîn aci peste noapte. Am bani la mine și locurile sunt cam rele, mai ales acum toamna.

El rămase dar peste noapte la Moara cu noroc.

VII

De cînd drumurile erau mai umblate, se vorbea mereu despre nenorociri întîmplate mai ici, mai colo, prin partea locului; cotitura de la Moara cu noroc, altădată vestită de rea, era însă în anul acesta scutită, și drumeții scoseseră vorba că, de cînd Ghiță a venit la Moara cu noroc, locurile nu mai sunt primejdioase cale de o zi giur împregiur. Jandarmii de la Ineu se țineau cu toate acestea mereu pe drumuri și abia trecea zi dată de la Dumnezeu fără ca ei să dea pe la cîrciuma lui Ghiță.

Ghiță se bucura cînd veneau jandarmii și își dedea toată silința să se pună bine cu dînșii: le dădea mîncare și băutură, fără ca să primească banii cînd ei voiau să plătească, îi ținea de vorbă și umbla mereu în voile lor.

Era însă între dînșii unul, Pintea căprarul, un om scurt și îndesat, cu ochii mari, cu umerii obrajilor ieșiți și cu fălcile late, cu mustața tunsă și cu o tăietură în frunte, dar mai presus de toate om așezat și tăcut la fire, cu care Ghiță se făcuse prieten bun. Ce-i drept, el nu vorbise încă între patru ochi cu Pintea; dar așa sunt oamenii: e cîte unul pentru care simți din clipa ce l-ai văzut tragere de inimă, fără ca să-ți dai seama pentru ce. Așa era și Pintea. Cînd venea pe la Moara cu noroc, se vedea că se simte bine la cîrciumă și pleca totdeauna cam anevoia; apoi el ținea la Ana, la copii,

netezea cînii lui Ghiță și-ar fi fost orișicînd gata să dea cu ciomagul dacă cineva, chiar la drept vorbind, ar fi îndrăznit să-l grăiască de rău pe Ghiță. De aceea simțea și Ghiță că Pintea e oarecum singurul om cu care ar putea să vorbească mai pe față, și acum, cînd se văzu peste noapte sub același acoperămînt cu Lică, ar fi dorit să-l aibă și pe Pintea în apropiere.

Toate gîndurile rele se grămădiseră deodată în capul lui și-l cuprinsese o neliniște ca niciodată mai nainte.

Sufletul i se pusese în turburare cînd Lică îi spusese că are o vorbă cu arîndașul. Turburarea îi crescu cînd Lică îi sărută nevasta și îi aruncă vorba despre slujnică. În sfîrșit, Ghiță-l cunoștea destul de bine pe Lică, pentru ca să știe că el nu se teme de oamenii răi și de locurile rele, și așa se întreba mereu: Pentru ce a rămas el la cîrciumă? Pentru ce le-a spus drumeților că are bani la sine? Ce avea de gînd să facă? Pentru ce a vorbit, pentru ce a vorbit!?

„Pentru ce?! pentru ce?! își zise el în cele din urmă deznădăjduit. Cine știe?! Le va fi zis așa din întîmplare, fără ca să fi gîndit la ceva, iară eu mă fierb în mine pentru ele."

El uitase încetul cu încetul învoiala făcută cu Lică, și numai din cînd în cînd își mai aducea aminte de banii pe care îi pierduse atunci. Acum se gîndea la toate, și la învoială, și la bani, și la porcii cu semn străin, pe care îi primise de la Lică, și la urmările [1] ce puteau să aibă acestea, și un glas tainic parcă-i șoptea mereu: „A venit vremea să te răfuiești".

Nu trecuse nici jumătate de an de zile de cînd se afla la Moara cu noroc, și trebile îi mergeau din ce în ce mai bine: avea porci la îngrășare, două vaci cu lapte, căruță pe răzoare, doi cai buni, avea bani în ladă, nu prea mulți, dară destui pentru ca să poată trăi un an, doi dintr-înșii. Dar acum, cînd trebile îi mergeau mai bine, Lică voia să-i vorbească arîndașului, fără îndoială pentru ca să-și facă rînd de vrun alt om la Moara cu noroc.

Dară Ghiță nu voia să plece; nu-l lăsa inima să părăsească locul la care în scurt timp putea să se facă om cu stare.

Și iar se gîndea la învoiala pe care o făcuse în strîmtorarea sa, la banii săi, la primejdiile ce-l împresurau, la iarna ce se apropia și la zilele bune pe care le avuse cînd nu avea nici porci la îngrășare, nici vaci cu lapte, nici căruță pe răzoare, nici cai sprinteni, nici bani bine numărați în ladă. Și cînd se gîndea la aceste, îi venea oarecum să se bucure că Lică îl scoate fără de voie de la Moara cu noroc și-l scapă așa zicînd de toate nevoile. Dar Ghiță era om cuminte și simțea că are să-i pară toată viața rău dacă va pleca de la Moara cu noroc. De aceea, de cîte ori își aducea aminte că Lică se afla sub același acoperămînt cu dînsul, îl cuprindea o vie îngrijare. Ar fi voit să meargă la el și să-l întrebe: „Omule, ce vrei să faci, ce vrei să ceri de la mine? Vorbește-mi verde-n față, ca să ne înțelegem.“ Și iar îi venea să-și zică: „Ce-mi pasă!? Eu nu dau nimic; sunt gata să țin piept cu el. Și dacă pier, atîta pagubă!“ Și mai ales acesta era gîndul care-l stăpînea pe Ghiță: nimic nu era în el mai tare decît pornirea de a se pune împrotiva lui Lică și de a nu da nici cît e negrul sub unghie îndărăt.

Dar pe cînd se întărea în această hotărîre, el era singur și părăsit. Ana, pe care o privea cu atîta drag mai nainte, încetul cu încetul se înstrăinase de dînsul și nu mai era veselă ca mai nainte, cînd se afla singură cu dînsul. El însuși se înstrăinase de dînsa. Din clipa în care ea și-a arătat bănuielile pe față, se stînsese orice tragere de inimă pentru dînsa din sufletul lui. Și-ar fi dat adesea toată viața pentru ca să mai poată simți, fie chiar pe o singură clipă, bucuria pe care o simțea odinioară cînd privea la dînsa; dar în zadar: ea nu mai era pentru dînsul ceea ce fusese; chipul ei frumos, trupul ei fraged, firea ei dulce nu mai puteau să străbată pînă la inima lui plină de amărăciune. Din dragoste către dînsa și către copii venise la Moara cu noroc; din dragoste pentru dînsa și pentru copii se băgase în strîmtorarea în care se afla; și acum tocmai ea era cea dintîi în rîndul acelora care nu țin

seamă de strîmtorarea lui și de greutățile cu care se luptă, chiar și ea îl credea rău, cînd nu putea să-i înțeleagă purtarea.

De aceea acum, cînd simțea trebuință de un suflet în care să-și caute sprijinire, Ghiță nu se gîndea la Ana, care dormea liniștită lîngă dînsul, ci la Pintea, care-l mîngîiase adeseori cu privirile sale pline de încredere. La început ar fi fost în stare să-și pună caii la căruță și să plece acu în vreme de noapte la Ineu, ca să-l caute pe Pintea; încetul cu încetul, însă, gîndurile s-au lămurit în sufletul lui, și în cele din urmă, simțindu-se mai tare, el își zise: „Adecă de ce să pun eu mai multă încredere într-un om străin decît în nevasta mea!?"

De abia se înnoptase, toți dormeau la cîrciumă, și chiar Ghiță, mai împăcat cu gîndurile sale, ațipise, cînd cinii începură să latre și o luară din ce în ce mai neastîmpărați pe vale în sus.

Ghiță tresări speriat din somn, sări din pat, se apropie de fereastră și privi afară în noaptea întunecată.

El nu zări nimic, dar simți că se apropie vreun om cunoscut, deoarece cinii se întorceau schiaunind înapoi.

Peste vreun sfert de ceas el văzu, în sfîrșit, trecînd pe sub fereastră și înaintînd spre ușa cîrciumei un om și o femeie înaltă și lată în umeri.

Asta era adică! Acum înțelegea pentru ce a rămas Lică la Moara cu noroc, și-i era rușine de gîndurile rele ce-și făcuse.

„Parcă-i un voinic de codru!" zise el retrăgîndu-se de la fereastră.

— Cine-i!? strigă în clipa aceea unul dintre slugi, Marți, ungurul.

— Oameni buni! răspunse un glas bărbătesc.

Ghiță se turbură din nou. Precum văzuse prin întunerec, îi părea că omul ce venea cu femeia nu era Răuț; acum, cînd îi auzi glasul, nu mai putea să se îndoiască despre aceasta; era un om cu desăvîrșire necunoscut. Atunci cum de-l cunoșteau cinii? Cum de-l lăsa sluga să treacă? De ce nu venise Răuț însuși?

„De ce? de ce?“ își zise el necăjit. E grozav cînd omul își face spaimă din toate nimicurile.

Cu toate aceste, îi veni gîndul să se ducă să vadă cine a venit.

— Ce-i, Ghiță? întrebă Ana, care se deșteptase din somn și se ridicase în pat.

— Ce să fie! îi răspunse bărbatul. Nimic! Răuț se întoarce. Cine știe, va fi uitat ceva; va fi avînd să-i spună ceva lui Lică.

— Nu era glasul lui Răuț, Ghiță, grăi nevasta. Te rog du-te și vezi. Ce fel de oameni sunt aceia care umblă-n vreme de noapte?

Acum nici vorbă nu mai putea fi ca el să se ducă, căci o ar fi neliniștit pe ea și mai tare.

— Fii pe pace! îi zise el. I-am văzut eu cu ochii, și dacă n-ar fi oameni cunoscuți, nu i-ar fi lăsat Marți să treacă.

— Marți!? întîmpină nevasta. Mie nu-mi place Marți de loc.

— Ei, apoi tu bănuiești pe toată lumea, grăi Ghiță. Fii cuminte și te liniștește.

Ana se liniști, deși tremura în tot trupul.

Pe cînd ațipise din nou, cînii începură iar să bată.

— Ce-i asta!? strigă cîrciumarul. Ca din senin îl cuprinse spaima și parcă-i venea să se îndoiască dacă a văzut bine cînd a văzut acea femeie înaltă și lată în umeri ca un voinic de codru. El sări dar din nou jos și iar se duse la fereastră.

Omul și femeia se duceau cu pași grăbiți.

Însă parcă era alt om, parcă era Lică, el însuși.

Dac-ar fi știut că Ana doarme, Ghiță ar fi plecat să se încredințeze.

— Se duc, grăi el, dar încet.

— Bine, Ghiță, răspunse Ana. Să dormim.

— Să dormim.

Însă ea nu putea să doarmă. Fusese trezită din somnul cel dintîi, turburată de gînduri grele, și în cele din urmă o apucară niște ferbințeli care n-o mai lăsau să se astîmpere. Ghiță fu peste puțin cuprins de un somn adînc; afară începu să bată vîntul, iar ea era frămîn-

tată de muncile nopților petrecute pe neadormite în culcușul învrăjmășit.

Tîrziu după miezul nopții cînii se mișcară de a treia oară.

Ana își opri răsuflarea, se dete tiptil din pat și se apropie de fereastră.

Lică se întorcea singur despre Fundureni la cîrciumă.

Acum ea le înțelegea toate: el a fost undeva și a făcut ceva cu știrea lui Ghiță.

— Doamne! zise ea îngrozită. Ce-a căzut pe capul meu!

Dar Ghiță era bărbatul ei: ar fi dorit să-i fi secat lumina ochilor în clipa cînd a ajuns la fereastră, pentru ca să nu vadă și să nu știe nimic, și i se răci tot sîngele cînd se gîndi că vor fi aflat și alții.

Era tîrziu, marți dimineață, cînd Lică ieși cam nedormit la lumina zilei.

Ploua, și le spunea oamenilor că avuse dreptate cînd zicea că are să se schimbe vremea și că tot era mai bine dacă pleca ieri, pentru că nu era silit să umble pe ploaie.

Ghiță luase hotărîrea să nu aștepte decît plecarea lui Lică, apoi să-și pună caii la căruță și să se ducă la Ineu, ca să-l caute pe Pintea. Însă el dormise bine peste noapte, și mai ales acum, după ce-l văzu pe Lică, își schimbă gîndul. La urma urmelor, nici nu prea știa ce-ar fi avînd să vorbească cu Pintea. Gîndurile pe care le avuse în seara trecută se strecuraseră toate, încît parcă le visase numai, și de cînd știa că și Lică are o slăbiciune, el îi părea un om mai bun în felul lui decît cum îl crezuse și îi era greu de bănuielile pe care și le făcuse în nedumerirea sa asupra lui.

Iară Ana întîia oară în viața ei simți tragere de inimă pentru Lică și-i zise la plecare, din toată inima, „noroc bun!", căci soarta soțului său era acum legată de a lui.

După plecarea lui Lică, ea îl trase pe Ghiță la o parte și-i grăi:

— Am o vorbă cu tine: nu acum, dar cînd îți prinzi vreme.

— Bine, răspunse el pus pe gînduri. Spune-mi acum.

— Nu acum, Ghiță — îi zise ea — ci cînd vom putea vorbi în tignă. Caută-ți de rînd cu oamenii; precum vezi, voiesc să plece.

Făcîndu-și socoteala cu drumeții, Ghiță se întreba mereu ce va fi avînd nevasta să-i spună, și grăbea mai mult decît de obicei, dar pe cînd drumeții erau gata de plecare, iată că sosi și Pintea, însoțit de alți doi jandarmi, la cîrciumă.

El venea mai iute și era mai tăcut decît de obicei.

— Ce fel de oameni, așa, mai însemnați, au trecut ieri pe aici? întrebă el, după ce intră cu tovarășii săi în odaia de lîngă cîrciumă și trase ușa după sine.

— Nu-i mai țiu minte, răspunse cîrciumarul rece.

— Ei, trebuie să aflu! grăi Pintea scurt și hotărît.

Ghiță privi lung la el, apoi la ceilalți doi și grăi dezghețat:

— Dacă voi ați sta mereu aici, atunci aș putea vorbi cum îmi place; dar voi veniți numai din cînd în cînd, și așa, trebuie să fiți oameni cu minte și să nu cereți să-mi bag capul în primejdie ori să vă spun minciuni. Eu nu știu de ce mă întrebați, dar pot să vă spun că la asemenea întrebări n-am să răspund niciodată. Dacă nu vă este destul atît, luați-mă strîns legat și duceți-mă cu voi.

— La nevoie așa o să facem, răspunse Pintea, deși ai și tu toată dreptatea.

De aci înainte ei vorbiră despre altele, în vreme ce Pintea le făcu tovarășilor săi semn să iasă.

Rămînd singur cu Ghiță, el privi cîtva timp jos, țintă înaintea sa, apoi grăi:

— Lui Lică îi spui tot și mie nu-mi spui nimic!

— Nu i-am spus lui Lică pînă acum nimic. Va fi știind — răspunse Ghiță — dar de la mine nu.

Pintea privi lung și aspru în fața cîrciumarului, ca și cînd ar voi să afle adevărul din ochii lui.

— Atunci — zise el într-un tîrziu — poate că ai vreo slugă.

Ghiță dete din umeri.

— Nu-mi vine să cred; dar va să fiu cu ochii în patru.

Deodată el tresări ca deșteptat printr-un gînd, care-i luminează tot capul.

— Cunoști tu pe Lică? întrebă el iute.

— Îl cunosc.

— Bine?

— Bine! n-am fost prinși împreună?! Nu împreună am stat închiși?!

— Tu ai fost închis? întrebă Ghiță turburat.

— Da! Furaserăm niște cai, Lică și eu, și ne-au dat de urmă; au împușcat pe Lică la picior, căci altfel nu ne dedeam prinși.

— Va să zică, tu ai fost prins o dată? grăi Ghiță încă o dată.

— Ce dracu! strigă Pintea rîzînd, aș fi oare ceea ce sunt, dacă n-ar fi dovedit că știu toate potecile și toate apucăturile tovarășilor mei de mai nainte? Dar ce vrei să-ți spun despre Lică?

Ghiță-și perduse rostul și începu a se teme de omul la care ținuse atît de mult mai nainte.

— Voiam să te întreb — zise el cam cu jumătate de gură — dacă Lică are slăbiciune pentru muieri.

— Pentru muieri? răspunse Pintea. Pentru nimic. Nu-i vorbă, îl apucă din cînd în cînd, dar slăbiciune nu are. El are o slăbiciune, una singură: să facă, să se laude, să ție lumea de frică și cu toate aceste să rîdă și de dracul și de mumă-sa. Să rîdă de noi, Ghiță, de noi, urmă el mai aprins; dar, Ghiță, sunt de treizeci și opt de ani: mă spînzur dacă împlinesc patruzeci fără ca să-i arăt că mai sunt și alții mai și mai decît dînsul! Mi-a făcut una pe care n-am să i-o uit toată viața.

— Atunci înțeleg! grăi cîrciumarul încălzindu-se din nou. Ieri îmi zicea să-i aduc o slujnică la cîrciumă, ca să-i pun adică om de pîndă în casa mea!

Și acum Ghiță alegea în el vorbele cu care să-i facă lui Pintea împărtășire despre cele petrecute între el și Lică și stetea la luptă cu sine dacă nu ar fi poate mai bine să tacă.

— Pentru că trebuie să știi, urmă el cam cu jumătate de gură, Lică a umblat mult după mine...

— Stăi! strigă Pintea tăindu-i vorba. Adă-i una. Lasă-mă să ți-o aleg eu, și grija mea de dînsa!

— Bine, grăi Ghiță, dacă socotești tu...

— Dar acu nu mai perdem vremea: cine-a fost ieri pe aici?

— Pinteo, nu mă întreba, că nu pot să-ți răspund.

— Stai să ne înțelegem, grăi Pintea mîhnit. Dintre două, una: ori vorbești cu mine pe față, ori mă lași dracului! Înțeleg să nu le spui altora, dar mie?

— Ție ți-aș spune — răspunse Ghiță — dar dacă îți spun ție, spun la toată lumea, fiindcă tu ești dator să le spui și altora. Uite! întreabă-i pe drumeți, întreabă-l pe slugă, silește-l să-ți spună, dar nu te mira dacă-l voi alunga de la casa mea.

— Te înțeleg, zise Pintea mai dumirit. Să fie precum zici tu. Știi tu de pielea cui e vorba? Astă-noapte l-au călcat doi inși pe jidovul, l-au bătut, de anevoia se mai pune în picioare, și-au luat, după cum spune el, peste — Dumnezeu știe cîți bani de la dînsul.

Ghiță parcă nu înțelegea bine.

— Pe care jidov, întrebă el, pe arîndașul?

— Da! pe arîndașul. Treaba asta nu putea s-o facă altul decît Lică. El are obiceiul de a se pune cu puțini la cale, pentru ca să se știe mai adăpostit de prostia altora.

Ghiță nu se mai îndoia că acei doi au fost Săilă și Buză-Ruptă, care plecaseră ieri seară spre Ineu; însă el nu putea vorbi.

— Lică nu putea să fie, zise el hotărît. Pe el îl cunoaște arîndașul.

— Apoi da! răspunse Pintea, tocmai. Erau cu fețele acoperite, și arîndașul zice că i se părea ca și cînd ar fi fost Lică.

— Ei bine, nu se poate! grăi Ghiță îndărătnicit. Lică a dormit astă-noapte aici, în casa mea, și n-a plecat decît abia acum.

Pintea stete cîtva timp pe gînduri.

— Cînd a venit? întrebă el.

— Ieri pe la amiazăzi.

— Cu cine a stat?

— Va să afli de la slugi. Se poate că el a pus treaba la cale; eu am cuvinte să o cred asta.

— Ferească Dumnezeu! grăi Pintea ridicîndu-se. Un lucru să știi și să-l ții totdauna minte: Lică nu se bizuie niciodată pe alții. Pune caii și-ți ia slugile, ca să vii cu mine. Ceilalți doi rămîn aici.

Ana rămase cu inima încleștată cînd Ghiță îi spuse că trebuie să plece cu Pintea și cu slugile la Ineu. Deși vedea însă din fața lui că e ceva neobicinuit la mijloc, ea se mai liniști cînd se gîndi că Pintea e omul lui Ghiță, ba parcă numai acum înțelegea pentru ce Ghiță și-a dat silința să se pună bine cu Pintea, și-i părea bine că pleacă tocmai cu dînsul.

Dar inima, cu toate aceste, îi bătea mai tare decît de obicei și temerile ce se deșteptaseră peste noapte în sufletul ei nu mai slăbeau.

— Maică! îi zise ea într-un tîrziu bătrînei. Cum ți se par lucrurile aici la noi la cîrciumă?

— Cum mi se par? răspunse bătrîna. Le vezi și tu ca mine. Merg bine.

— Da, merg bine aici în cîrciumă, urmă nevasta; dar la noi în casă? Nu-l vezi tu pe Ghiță că e mereu pe gînduri, că nu se mai dă în vorbă cu noi? nu vezi tu că de cîtva timp parcă nici nu mai suntem nevastă și bărbat?

— Așa sunt vremile, grăi bătrîna. Ghiță e om harnic și sîrguitor și așa se gîndește mereu ca să adune ceva pentru casa lui. Are și el, ca tot omul, o slăbiciune: îi rîde inima cînd își vede sporul. E bună slăbiciunea asta și nu trebuie să te mîhnești pentru ea: rabdă, că de folosul tău rabzi, și nici nu ai prea mult de răbdat.

— Bine, maică — zise Ana — dar dacă el ar începe să caute cîștig nelegiuit? E vorba și de noi; ar trebui să ne spună și nouă ce face.

Bătrîna stete cîtva timp pe gînduri, apoi grăi întristată:

— Nu știu, fata mea, și nici nu caut să-mi dau seamă. E multă nenorocire în lume și oamenii și-o împart între dînșii: dacă ți-a căzut o parte mare, și bătaie de cap, și sfat, și bogăție, și mărirea lumească, toate sunt în zadar.

Ana stătea dusă în gînduri, cînd auziră zuruitul unei trăsuri boierești cu trei cai și cu fecior pe capră.

Ghiță nefiind acasă, Ana și bătrîna ieșiră să primească pe cei veniți.

Afară ploua ca din ciur.

După ce feciorul sări de pe capră și deschise ușa cu geamuri a trăsurei, se ivi o doamnă ca de douăzeci și opt de ani, înaltă, cu obrajii plini, cu ochii mari albaștri și cu părul auriu, îmbrăcată de sus pînă jos în negru și de mînă cu un copil ca de cinci ani, slab și bolnăvicios.

Ea îi făcu un semn feciorului, trecu iute sub cerdac, apoi privi la Ana, ca și cînd ar voi s-o întrebe unde-și poate găsi un adăpost mai retras.

Ana o duse în odaia de lîngă cîrciumă.

— Dar frumoasă e, bat-o s-o bată! grăi bătrîna plecînd în urma lor.

În clipa cînd erau să intre în odaie, străbătu un fulger printre nori și căzu un tunet puternic, de care se cutremură toată valea.

— Vai de mine! strigă drumeața oprindu-se speriată în prag, închideți ferestrele, că ne trăsnește pe toți aici în cîrciumă.

— E minunea lui Dumnezeu, acu toamna, grăi bătrîna făcîndu-și cruce și grăbind să închidă ferestrele. Dar nu vă temeți, domnișoară: Dumnezeu nu-l lovește decît pe acela pe care vrea să-l pedepsească.

— Da, Dumnezeu — grăi drumeața, așa, pentru dînsa — totdeauna Dumnezeu și numai el.

— Poftiți ceva? o întrebă Ana, după ce ea se așeză.

— Să stea ploaia, ca să pot pleca mai departe, îi răspunse asta cam peste umăr.

Ana se retrase și închise ușa în urma sa.

În vremea aceasta, vizitiul dezhămase caii și-i dusese la grajd, iară feciorul se retrăsese sub cerdac, unde stătea răzemat de un stîlp și privind din cînd în cînd la jandarmii care ședeau în cîrciumă.

— E foarte tristă, grăi Ana apropiindu-se de dînsul.

El se îndreptă și curăți mîneca, pe care se rezemase cu mîna, apoi răspunse:

— Da, e tristă.

— Unde mergeți? întrebă cîrciumărița.

— Nu știu, grăi feciorul privind mai cu dinadins în fața ei, ca să vadă dacă-i poate vorbi. La Ineu, pare-

mi-se. N-am mai umblat pe aici. Pe aici sunt pădurile cu turme de porci?

— Da — îi răspunse Ana — în toate părțile cît vezi cu ochii. Are turme?

— Așa se zice, grăi feciorul dînd din umeri.

— Dar pe cine jălește?

— Pe bărbatu-său. S-a împușcat acu trei săptămîni.

— S-a împușcat!? strigă Ana speriată. Pentru ce?

— Nu știu, răspunse feciorul, dînd iar din umeri. D-ta înțelegi — adause apoi peste puțin depărtîndu-se — că asta nu e moarte firească și că trebuie să fie o taină la mijloc.

— Sărmana femeie! grăi Ana înduioșată.

Pe cînd Ana îi povestea bătrînei cele ce aflase despre drumeața cea frumoasă, se întoarse și vizitiul de la grajd și se puse pe laița de sub cerdac.

— Le dau dracului toate, și cai, și căruță, și stăpînă, zise el amărît. Îmi vine s-o las aici în pustietate și să mă duc pe ici încolo.

— Taci, măi, că te aude! îi zise feciorul trăgînd cu ochiul și destul de tare pentru ca stăpîna să-l poată auzi, cum trebuia să-l audă și pe vizitiu. Fii cuminte, urmă apoi mai încet, și se așează în față cu el. Nu știi tu că de cîte ori venim pe la Ineu, ne întoarcem încărcați ca stupul?

— Ai vorbit cu cîrciumărița? întrebă vizitiul.

— Aș! Ți-ai găsit omul! răspunse feciorul. Asta nu-ți încarcă socoteala. Lasă, că am eu omul meu la Ineu, unde stăm cu stăpîna.

— Dacă i-ar da Dumnezeu Sămădăului un gînd bun... grăi vizitiul; să ne mai amîne pînă duminecă cel puțin.

Feciorul trase iar cu ochiul, drept semn că acuma va ști să o pună și aceasta la cale, apoi ei rămaseră tăcuți față-n față, privind țintă unul la altul, ca și cînd fiecare ar avea să-i spună celuilalt ceva, dar stă pe gînduri și nu află vorba potrivită ori nu cutează să se dea fără șovăire pe față.

— La ce te gîndești tu acum? întrebă vizitiul într-un tîrziu.

— Hm! îi răspunse feciorul zîmbind pe sub mustață. Pare-mi-se că tot la aceea la ce te gîndești și tu. Dar ce ne pasă nouă!? urmă el, peste puțin, mai deschis. Nu-i așa?! Ce-ți pasă ție?! Ce-mi pasă mie?! Un lucru știu: că de cîte ori venim la Ineu, ne întoarcem cu bani, cu bani mulți.

— Dar eu tot aș vrea să știu de unde ia stăpîna noastră banii — îi întîmpină vizitiul — pentru că, drept să-ți spun, eu nu cred să aibă ea tocmai atîte turme, pentru cîte ia banii.

— Nici eu nu știu, grăi feciorul, privind cam îngrijat împrejur.

— Nici eu nu știu — adăugă apoi mai încet și plecîndu-se peste masă — dar de cînd cu moartea stăpînului parcă bănuiesc un lucru. Uite! eu numai acum încep să înțeleg. Tu știi că de Sămădăul se vorbesc multe. Bine! De cîte ori ne întoarcem de la Ineu, ea pleacă peste cîteva zile în sus, în Țara Nemțească. Apoi lanțul de aur, pentru care erau să-l închidă pe stăpînul nostru, dacă nu se împușca, îl țiu minte de cînd fuseserăm în rîndul trecut la Ineu.

— Adică tu crezi că Sămădăul fură și ea vinde, grăi vizitiul cu îndoială.

— Nu cred; îți spusei că parcă mi-ar veni să bănuiesc. Să vedem de aci înainte. Las' pe mine! Zic, las' pe mine, căci dac-ar fi să fie, ne-a văzut Dumnezeu pe amîndoi, și pe mine, și pe tine.

— Cum adică?

— Las' pe mine! răspunse feciorul sărind în picioare ca să primească poruncile stăpînei, care ieșise sub cerdac spre a vedea dacă ploaia n-a mai slăbit, cel puțin, căci de vreme bună parcă nu mai era nădejde.

Nerăbdătoare cum era, ea dete poruncă să prindă caii, căci nu voia să miie peste noapte la cîrciumă, și să-i prindă cît mai neîntîrziat, ca să n-o apuce noaptea pe drum.

Feciorul și vizitiul începură să facă gură că nu pot pleca pe astfel de vreme, că omoară caii, că e greu pentru dînșii, că drumul e rău; însă hotărîrea ei era nestrămutată. În zadar o sfătui și Ana să rămîie peste noapte la cîrciumă și să nu se teamă, deoarece în curînd

are să sosească și Ghiță, ba sunt chiar și jandarmi la cîrciumă.

— Noi nu știm cît stăm aci, grăi unul dintre jandarmi; dar tot e bine să mîneți aici; sunt aproape două ceasuri și, cum e drumul, anevoia mai sosiți cu ziuă la Ineu, iară locurile sunt rele.

— Ce să vă plătesc ca să veniți cu mine? întrebă ea.

— Nu putem, răspunse jandarmul. Trebuie să stăm aici pînă ce nu ne va veni altă poruncă.

— Puneți caii! strigă drumeața îndărătnicită. Voi știți că nu cer nimic degeaba de la voi, adause apoi peste puțin și, aruncînd o bucată de hîrtie pe masă, ceru socoteala.

Ana luă hîrtia, privi nedumerită la ea, apoi întrebă cam sfiită:

— Nu s-ar putea să-mi dați alta? Lipsește un colț, și eu nu prea mă pricep la bani.

Drumeața scoase zîmbind o pungă mare și plină de hîrtii noi-nouțe, luă una dintre ele și i-o dete, apoi se gătì de plecare.

Ana privi înduioșată în urma ei. Vederea acestei nenorocite îi dăduse liniștea perdută, dimpreună cu simțămîntul de încredere al omului care se simte mai norocos decît alții. De cînd Ghiță plecase, ea era cuprinsă de fel de fel de temeri. Nu știa nimic despre cele petrecute la casa arîndașului, căci Ghiță nu avuse timp să-i vorbească, iar jandarmii nu aveau voie să se deie pe față, ca unii care steteau să păzească casa: cu toate aceste, după cele petrecute peste noapte la cîrciumă și după plecarea grabnică a lui Ghiță, ea nu se mai îndoia că e la mijloc ceva ce poate să pună capul lui Ghiță în primejdie. Din cînd în cînd, iar își schimba gîndurile! Îi părea peste putință ca Ghiță să se amestece în treburi rele. Nu! — își zicea ea — Ghiță e om drept și blînd la fire, dar e om cuminte și nu voiește nici să audă, nici să vadă, nici să știe nimic, nu voiește să atîțe mînia oamenilor răi. De cînd aflase despre soarta drumeței, gîndul acesta bun nu o mai părăsea și îl aștepta cu nerăbdare pe Ghiță, ca să-l mîngîie prin o vorbă bună.

Cîtva timp după plecarea trăsurii ploaia mai îngădui și începu să bată vîntul, iară înspre Bihor ceața din cînd în cînd se mai rărea și cerul parcă era să se lumineze.

— Dă, Doamne, să se mai însenineze! grăi Ana, care stătea înaintea cîrciumei, privind cînd în calea soțușău, cînd înspre norii care treceau repede pe deasupra văii înspre apus.

Dar timpul trecea și căruța lui Ghiță tot nu se mai ivea în culmea dealului, pe drumul pustiu, iară Ana tot mai mult se lăsa în voia presimțirilor ei.

IX

Plecînd cu Pintea și cu slugile la Ineu, Ghiță avu pe drum destul timp să se gîndească la strîmtorările sale.

El nu se mai îndoia că oamenii cu fețele acoperite, care îl călcaseră pe arîndașul, nu erau alții decît Buză-Ruptă și Săilă Boarul. Erau doi oameni cu care nu avusese nici o daravere mai nainte și pe care nu i-a văzut niciodată în viața sa; însă ei petrecuseră mai multe ceasuri cu dînsul și plecaseră de-a dreptul de la cîrciuma lui ca să-l calce pe arîndașul, și asta putea să dea loc la bănuieli. Mai multă grijă îi făcea lui Ghiță un alt lucru: se temea ca nu cumva să se dovedească ceva asupra lui Lică. Înaintea judecătorului, față în față cu crucea și cu lumînările aprinse, el nu putea tăgădui c-a avut daraveri cu Lică și trebuia să spună toate cele petrecute, și din două una: ori Lică ajungea să fie dovedit și pus la pedeapsă, și atunci nici el, Ghiță, ca om însoțit cu un făcător de rele, nu putea să scape cu obrazul curat, ori Lică scăpa, și atunci Ghiță trebuia să se teamă de răzbunarea lui. Cu cît mai mult se apropia dar de Ineu Ghiță, cu atît mai puțin se gîndea la cele petrecute peste noapte. Era vorba de el însuși; făcuse, fie la strîmtorare, fie din slăbiciune, lucruri care puteau să dea loc la bănuieli grele; nu se simțea cu desăvîrșire nevinovat și se temea ca nu cumva să se dea astă dată pe față și vina lui.

Dac-ar fi fost un om mai cu inimă deschisă, el i-ar fi vorbit lui Pintea fără de șovăire și l-ar fi rugat să potrivească lucrurile pe cît era cu putință așa ca să nu iasă la iveală daraverile sale cu Lică; simțea însă că s-ar strica cu Pintea, care-l ura din toată inima pe Lică, dacă i-ar vorbi acum despre aceasta. Se mustră dar că nu a făcut-o pe cînd erau singuri, încît îi putea vorbi în tigină și i le putea spune toate din fir în păr, ca să nu-l mai lase în nedumerire asupra purtărilor sale față cu Lică.

După ce intrară în Ineu, Ghiță începu să schimbe la fețe. Îi era greu că tocmai acum, după cele petrecute peste noapte la casa arîndașului, oamenii îl vedeau în căruță cu un jandarm. Dacă s-ar fi simțit nevinovat, el s-ar fi mîngîiat cu gîndul că, mai curînd ori mai tîrziu, i se va dovedi nevinovăția și vor rămînea de rușine toți aceia care îl cîrtesc acum și se ivesc pe la portițe, ca să-l vadă în strîmtorarea lui; această mîngîiere însă el o perduse de mult.

Ei traseră la cazarma de jandarmi.

Pe cînd slugile dezhămau caii, oamenii începură a se aduna în partea căzărmii, ca să vadă cele ce se petrec, și precum oamenii se adunau, Ghiță simțea că i se împăinjenesc ochii.

— Aș avea să-ți grăiesc o vorbă! îi zise el lui Pintea.

Pintea, care de la Moara cu noroc pînă aici abia grăise cîteva cuvinte, privi lung la el.

— Atît ar mai trebui, răspunse apoi, după ce slugile se mai depărtară; nu mai rămîne decît să ne vadă cineva vorbind în taină. Fii om cu inimă și te lasă pe mine!

E greu, e foarte greu cînd ai voi să-i grăiești cuiva o vorbă, care-ți vine din fundul inimii, și nu poți; e însă mai greu cînd simți că numai această vorbă poate să alunge gîndul rău pe care și-l face despre tine un om la care ții; greutatea aceasta o simți Ghiță întreagă cînd îl văzu pe Pintea depărtîndu-se. El se trase, mai mult purtat de o pornire firească decît dinadins, la o parte, ca să nu-l mai vadă oamenii adunați la poartă, apoi rămase sub zidul căzărmii, o casă lungă, veche

și cu acoperămîntul înalt ce stetea la dreapta curții împrejmuite cu zid netencuit.

„Da — își zise el într-un tîrziu — sunt un om fără de suflet: n-aș fi trebuit eu să plec și fără de a o fi întrebat ce are să-mi spună."

Pe cînd el stetea aici, Pintea, care se ținu de vorbă, îl luă înainte de toate pe Laie și-l duse înaintea comisarului, un om înalt și uscățiv, cu mustața lungă și răsucită, neastîmpărat și cam aspru la vorbă.

Laie, biet, nu știa de ce e vorba; însă îi fusese destul să privească o dată în fața stăpînului său, pentru ca să simță că e vreo primejdie la mijloc; văzîndu-se dar față în față cu comisarul, el începu să tremure și să spună că el nu știe nimic, fiindcă are de lucru la grajd, iară seara se culcă devreme. Atît era destul pentru ca comisarul să se simță întărit în bănuielile sale și să-l ia mai de scurt. Astfel, Laie mărturisi, cu inima încleștată, că într-o duminecă Lică Sămădăul, venind cu doi tovarăși la Moara cu noroc, l-a deșteptat cu ghionturi din somn, că în urmă stăpînu-său l-a trimis la popa din Fundureni, dar el nu s-a dus, ci s-a ascuns într-un crîng; cu toate aceste, cîteva zile în urmă, ducîndu-se pe vale în sus, ca să aducă vacile de la iarbă, s-a întîlnit cu Lică și cu Răuț, care l-au luat între bîte și i-au zis că-i sfărîmă oasele dacă va mai îndrăzni să stea de pîndă. De atunci s-a ferit de Lică și de oamenii lui, care nu l-au întrebat niciodată nimic și cărora nu le-a spus nimic.

Auzind aceste mărturisiri, Pintea-și încreți sprîncenele. Îl cunoștea destul de bine pe Lică pentru ca să știe că el nu a venit în dumineca aceea degeaba la Moara cu noroc; însă el nu se putea lăsa pe mărturisirile desșirate ale lui Laie.

Comisarul, ca om mai pripit, era, dinprotivă, încredințat că a dat de urma unei fapte ascunse pînă acum; aducîndu-i-se dar Marți, începu să-l întrebe, înainte de toate, asupra acestei fapte.

Marți, care intră mai nesfiit, nu știa nimic despre cele petrecute atunci, duminecă, însă, din mărturisirile lui, comisarul află că Ghiță are o verigă de sîrmă, pe care sunt înșirate semnele turmelor lui Lică, de la care

a primit în mai multe rînduri porci, și că luni, ca ieri, Lică a stat cu Răuț, cu Buză-Ruptă, cu Săilă Boarul și cu Ghiță la cîrciumă, că ei au vorbit cam în taină despre arîndașul și că în amurgul serii Buză-Ruptă și cu Săilă au plecat spre Ineu, Răuț a luat-o pe vale în sus la pădure, iară Lică a rămas pînă dimineața la cîrciumă. Tîrziu apoi, cam pe la miezul nopții, s-au mișcat cînii, și așa el, Marți, a ieșit afară și, văzînd un om și o muiere, a întrebat cine-i. Răuț a răspuns atunci: „Oameni buni!“ De cu zori însă el iar s-a deșteptat, fiindcă iar se mișcau cînii: a ieșit și a văzut că Răuț se duce cu muierea aceea.

Acu Pintea știa destul. La început el se turbura. Care va să zică, Ghiță era oarecum tovarășul lui Lică: el îi păstra semnele turmelor, primea daruri de la dînsul, era înțeles cu Săilă și Buză-Ruptă, care păreau a fi venit la Ineu ca să-l calce pe arîndaș. Comisarul ar fi dorit să fie cineva de față, ca să i se poată lăuda cum, în mai puțin decît douăzeci și patru de ceasuri, a dat de urma făcătorilor de rele. Pintea însă, ca om zăcaș ce era, își lăsa totdeauna vreme și cu atît mai puțin putea să se pripească acum, cînd era vorba de niște lucruri pe care nu-i venea să le creadă. Îl socotea pe Ghiță om cinstit și vrășmaș al lui Lică, și chiar acum, după cele ce aflase, ar fi fost gata să-și bage mîna în foc pentru dînsul: nu putea el să-și schimbe așa deodată părerea: îi era rușine să-și facă mărturisirea că s-a înșelat așa de strajnic și, în cele din urmă, ținea atît de mult la Ghiță, încît îl durea inima să piardă buna părere pe care și-o făcuse despre dînsul. Însă tocmai pentru aceea era mai chibzuit decît totdeauna, căci el nu auzise numai singur mărturisirile lui Marți, și un glas tainic îi șoptea mereu: „Și dacă totuși te-ai înșela!? Și dacă totuși ai rămînea de rușine!?“ El nu se pripi dar, ci-l rugă numai pe comisar să-l țină prins pe Marți.

— Mie nu prea îmi vine să le cred toate cîte ne-a mărturisit, zise el. Lică nu se bizuie pe nimeni, nu se dă așa lesne de gol, nu se lasă în daraveri cu niște oameni precum îl știe toată lumea pe cîrciumarul de la Moara

cu noroc. Nu-i vorbă, trebuie să fie ceva la mijloc, dar lasă-l pe mîna mea, că scot eu adevărul din el.

Ieșind apoi ca să-l cheme pe Ghiță, care petrecuse tot timpul acesta cuprins de un viu neastîmpăr, el îi zise încet:

— Bagă de seamă că, precum stau lucrurile, nu vei putea să te mai întorci acasă decît pe bună chezășie.

Ghiță rămase ca trăsnit din senin.

— Adecă tocmai tu mi-o faci mie asta! zise el cu glasul înăbușit de năvala sîngelui.

— Fii cuminte! îi întîmpină căprarul. Tu vezi că n-am încotro.

„N-am încotro!" Aceasta e o vorbă pe care de obicei n-o înțelege decît acela care o grăiește, căci numai rar se întîmplă ca un om să înțeleagă strîmtorarea în care se află alții.

— Bine! zise dar Ghiță, și-și ridică capul cu îndărătnicie, ca omul care își adună toate puterile și se simte destul de tare spre a nu mai căuta ajutor la alții.

— D-ta ești prieten cu Lică Sămădăul? îl întrebă comisarul cam aspru, după ce află de la dînsul că Lică a petrecut, ca ieri, cu Săilă și cu ceilalți la cîrciumă.

Ghiță se aștepta la această întrebare; cu toate aceste, ea îi luă parcă pămîntul de subt picioare. Dar trebuia să răspundă fără de întîrziere.

— Prieten — zise el — tocmai prieten n-aș putea zice că-i sunt; cel puțin el nu îmi este mie prieten; e însă un om ce are multe daraveri pe drumuri, trece des pe la cîrciumă, un om cu care nu aș voi să mă stric.

— Așa! nu ai voi să te strici! grăi cam în bătaie de joc comisarul, care numaidecît simți că aceasta e întrebarea cu care poate să-l scoată din sărite pe Ghiță. Dar ce folos ai d-ta din aceea dacă nu te strici cu el?

— Foloase nu prea am — răspunse cîrciumarul — dară veți înțelege că s-ar putea să am pagube dacă m-aș strica. Apoi — adăugă el mai cu jumătate de gură — omul bea, mănîncă, el și oamenii lui, iară eu m-am pus, ca cîrciumar, pentru asemenea oameni la marginea drumului.

— Se înțelege — urmă comisarul apăsînd asupra vorbelor — el plătește bine.

— Da, răspunse Ghiță, începînd a se turbura. Dacă nu are bani, îmi dă porci.

— Va să zică porci îți dă? grăi acum comisarul apropiindu-se de dînsul. D-ta știi că Lică Sămădăul e om bănuit: de unde știi dacă porcii pe care ți-i dă nu cumva sunt de furat?

Pe Ghiță începură să-l treacă sudorile reci. Îi părea un lucru nedrept să fie silit a se destăinui față cu un om pe care nu-l mai văzuse niciodată în viața sa, cînd era de față și Pintea, prietenul său, cu care se stricase tocmai fiindcă-l lăsase în nedumerire asupra daraverilor sale cu Lică. Dar și astă dată trebuia să răspundă și să spună adevărul, căci nu știa ce va răspunde Lică la vremea lui.

— Am toate semnele turmelor lui Lică tăiate în bucăți de piele și înșirate pe o verigă de sîrmă; mi le-a dat el însuși, grăi dar Ghiță mai liniștit.

— Așa! zise iar comisarul, ți-a dat semnele turmelor sale. Și nu ți s-a întîmplat niciodată ca el să-ți dea porci care nu purtau nici unul din acele semne?

— Da! răspunse Ghiță hotărît, ca omul care-și aprinde casa în cap, apoi aruncă o privire la Pintea, ca și cînd ar voi să-i zică: „Asta ți-o spun ție!"

Comisarul își pierdu răbdarea în față cu liniștea lui Ghiță.

— Nu știi d-ta — îi zise el aprins — că numai hoț cu hoț se însoțește și că legea îl pedepsește pe acela care primește lucruri de furat?

Ghiță privi din nou la Pintea și, văzînd mînia ce se oglindea în ochii lui mari și în sprîncenele-i încrețite, își ridică capul și își potrivi hainele pe trup, în vreme ce vinele de la tîmple din ce în ce i se umflară.

— Domnule comisar — zise el așezat — nu te încrunta la mine, că n-ai pentru ce. Așa este, am primit semnele turmelor lui Lică pentru ca să-i pot spune dacă trec porci furați din turmele lui pe la cîrciumă, ba cînd mi-a dat porci, pe care puteam să-i bănuiesc, n-am venit aici să vă spun d-voastre. Dar să nu-mi arunci mie vorba asta — urmă el luîndu-și avînt — căci, dacă-i așa, eu trebuie să vi-o arunc d-voastre!

Dacă nu știți să curățiți drumurile de oameni răi, cum îl credeți pe Lică, atunci rămîneți cel puțin drepți și nu-i năpăstuiți pe aceia pe care tot d-voastre îi lăsați în strîmtorare!

Îi părea rău lui Ghiță că grăiește aceste cuvinte și, chiar atunci cînd le rostea, se mustra pentru ele, căci știa că-l vor umplea pe comisar de mînie; însă el nu se putea stăpîni, trebuia să dea odată pe față gîndurile pe care le purtase atîta vreme în inima sa, trebuia mai ales acum, cînd era de față și Pintea, pe care nu voia să-l mai lase în nedumerire.

Dar Pintea era cu toate acestea nedumerit, căci el nu aflase tot ce trebuia să afle, și le aflase chiar și aceste puține numai acum, ca din întîmplare, numai pe cînd Ghiță era strîmtorat, iară nu mai nainte, pe cînd se aflau singuri.

Cît pentru comisar, el se făcu roșu ca și racul și era o clipă în care ar fi fost în stare să ridice mîna și să dea în Ghiță; însă el simțea că de aici înainte îl ține strîns pe Ghiță și se poate juca cu el, cum pisica se joacă cu șoarecele.

— Înțeleg, zise el dar, stăpînindu-se. Nu te-ai întovărășit cu Lică decît de strîmtorare. Mie prea puțin îmi pasă de ce te-ai întovărășit: destul că știu că trebuie să te pun în rînd cu el. A stat Lică toată noaptea singur?

— Nu, răspunse cîrciumarul adunîndu-și din nou puterile. Puțin după ce s-a înserat a venit la el un om cu o muiere.

— Puțin după ce s-a înserat? Dă-ți bine seamă: nu cumva era mai spre miezul nopții?

— Tocmai mă culcasem, răspunse Ghiță cam turburat.

— Tocmai te culcaseși? grăi comisarul. Eu nu știu cînd ai d-ta obiceiul să te culci. Dar să fie așa. Cine era omul acela?

— Nu știu.

— Nu cumva era Răuț, tot Răuț, care plecase de cu seară?

— Nu! răspunse Ghiță hotărît.

— Ei bine! urmă comisarul nerăbdător. Au stat, omul cu muierea, pînă dimineața la Lică?

— Nu, răspunse iar Ghiță. Au plecat iar peste puțin.

— Peste puțin? O ții bine minte aceasta! Nu cumva era în zori de zi?

— Tocmai aținisem! grăi Ghiță cam speriat.

Cîtva timp ei steteră toți trei nedumeriți, ca și cînd ar fi auzind undeva ceva și ar voi să-și dea seamă ce era ceea ce auziseră, și unde, și cum. Ghiță, care nu știa nimic despre mărturisirile lui Marți, nu înțelegea unde bate comisarul cu întrebările lui, iară Pintea și comisarul, văzînd mărturisirile celor doi oameni luați la cercetare, își dedeau silință să se dumirească asupra lor. Comisarul, care din mărturisirea lui Marți își făcuse gîndul că Buză-Ruptă și Săilă au călcat de cu seara pe arîndașul, iară spre miazănoapte Răuț a venit să-l vestească pe Lică despre cele petrecute și să-i aducă poate o parte din lucrurile răpite, credea că Ghiță spune dinadins un neadevăr; el făcu dar cîțiva pași înainte, privi aspru în ochii lui Ghiță și întrebă:

— Care va să zică, omul care a venit cu femeia nu era Răuț; el a venit numaidecît seara, cum am zice, chiar pe timpul cînd arîndașul fusese călcat, și a plecat peste puțin?

Pintea făcu un pas înainte, ca să-i cadă mai în față lui Ghiță, își trase cu mîna peste față și încreți sprîncenele. „Dacă-i așa — își zise el — atunci Lică a plecat, l-a călcat pe arîndașul și iar s-a întors la cîrciumă, iară Ghiță e năpăstuit.“ Purtat de acest gînd, el privi drept în fața lui Ghiță și-i făcu semn să zică da.

— Nu pot să jur, răspunse Ghiță, cu toate că nu-i scăpase acest semn. Stăteam la fereastră și poate că n-am auzit și n-am văzut bine. Poate că era Răuț. Apoi, aținisem mai nainte de a fi plecat ei și nu pot să-mi dau seamă de timpul care a trecut la mijloc.

— D-ta ai vorbit cu Lică și cu ceilalți despre arîndaș? grăi comisarul stăruitor.

— Da! răspunse Ghiță, cam scos din sărite prin această trecere neașteptată de la un lucru la altul, însă numai cu Lică singur, care m-a întrebat cînd vine arîn-

dașul, fiindcă ar fi având, precum zicea, o vorbă cu dînsul.

— Numai atît?

— Numai.

— A mai auzit cineva?

— Nu cred, răspunse Ghiță strîmtorat. Mă luase la o parte.

— Apoi, dacă nu aveați altă de vorbit, grăi comisarul zîmbind, ce nevoie aveați să vorbiți în taină?

Ghiță dete turburat din umeri.

Pintea nu se mai putu stăpîni. El înțelegea pentru ce Lică a vorbit în taină și cu toate aceste destul de tare, pentru ca și alții să-l audă.

— Nu cumva — zise el apăsînd asupra fiecăreia dintre vorbe — Sămădăul a vorbit așa pentru ca să te pună la bănuială dacă se va fi dovedind că el a călcat pe arîndașul?

Pe Ghiță-l treeură o dată fiorii.

— Asta nu e cu putință! zise el înecat de năvala sîngelui. Nu se poate! șopti apoi cu glasul perit al omului ce-și apără viața. Nu pot să dovedesc că atît am vorbit cu Lică și numai atît, cît vă spusei; dar pot să jur pe pîne și pe sare, pe cruce și pe sfînta evanghelie că n-am vorbit mai mult, pot să jur — adause deznădăjduit — că Lică a stat toată noaptea la cîrciumă.

— O vom descurca noi și asta, ca să vezi că știm să curățim drumurile de oamenii răi! grăi comisarul mulțumit de capătul la care a ajuns, în vreme ce Pintea își mușca buzele și-și rupea unghiile de la degete, iară Ghiță ședea descordat în fața lor.

După cum spusese Pintea de mai nainte, Ghiță nu putu să se întoarcă acasă decît ca om lăsat pe chezășie.

Plecînd să-și caute oameni de chezășie, el simți că îi slăbesc deodată toate puterile; privirile oamenilor cu care să-ntîlnea pe drum îl ardeau parcă, și așa mergea drept înainte, fără de a mai îndrăzni să-și ridice ochii de la pămînt ori să privească în lături.

Cel dintîi la care se dusc, cumnatu-său Andrei, fratele Anei, fiind un om nemaiumblat în asemenea treburi, se cam codi cînd află de ce e vorba. Aceasta-l făcu pe Ghiță și mai nehotărît. Mergînd la popa, un văr al său,

că să-l roage și pe acesta, el se opri mai adeseori în cale și, dacă nu ar fi trebuit să se gîndească la Ana și la gospodăria sa, el s-ar fi dat chiar de pe acum prins, ca să nu se mai pună în sarcina altora. Popa primi bucuros să-i fie om de chezășie, ba îl și îmbărbătă, spuindu-i să nu se teamă de nimic, dacă se simte nevinovat; însă în același timp îi da sfaturi bune și-l mustra pentru că s-a dus la Moara cu noroc.

Popa îi făcu totodată și hîrtia de chezășie, pe care trebuia să o dea comisarului înainte de a pleca, și astfel, cam pe la 4 ceasuri după amiazăzi, Ghiță putu să-și pună caii la căruță și să plece.

Dar cînd era să plece dimpreună cu Laie, îi veni o femeie înaltă și smeadă, cu buzele subțiri și cu ochii mici, neastîmpărați, și-l vesti să mai aștepte, fiindcă vine și Pintea căprarul. Această femeie, îmbrăcată pe jumătate țărănește, era Uța, slujnica pe care o căutase Pintea după înțelegerea ce avuseră de dimineață.

— Bine, îi grăi Ghiță, am mare trebuință de o slujnică, dar nu tocmai acum; am să vin în zilele aceste să te iau. Dar — adăugă el peste puțin — mai stăi pe aci pînă ce vine căprarul, ca să văd cum v-ați înțeles.

Singur nu-și dedea bine seama pentru ce, dar era hotărît să nu o ia chiar acum cu dînsul; însă după ce Pintea veni și zise scurt: „Iacă, ți-am adus și slujnică", el nu mai îndrăzni să zică nimic, ci-și călcă pe inimă, deși parcă simțea că Pintea îi pune această femeie de pîndă în casă.

Plecînd, Ghiță mîna caii, Pintea ședea lîngă el, iară Laie se făcuse ghem în fundul căruței, lîngă Uța, care-și adusese în pripă și o legătură cu rufe, pe care și-o pusese pe un snop de coceni, ca să șadă bine.

Pintea era tăcut ca de obicei, iară Ghiță ședea ca pe spini lîngă dînsul.

— Să nu te miri!? îi zise Pintea într-un tîrziu. Eu am poruncă să-ți caut casa pentru ca să văd dacă nu voi găsi ceva ascuns în casa ta. Știu că n-am să găsesc nimic, dar trebuie să mă supun la poruncă.

Obosit cum era, Ghiță nu putu să-și dea numaidecît seama despre înțelesul acestor cuvinte.

— Adecă și asta!? zise el cam nepăsător. N-au fost destule cele de pînă acum!? Bine, Pinteo — adăugă apoi peste puțin mai viu — spune-mi tu, pe sufletul tău: mă crezi tu ori nu mă crezi pe mine vinovat?

— Nu mă întreba, că nu pot să-ți răspund! grăi căprarul apăsînd asupra vorbelor.

Ghiță tresări și ochii i se umplură de văpaie.

— Înțeleg, zise el. Aceste sunt cuvinte pe care ți le-am zis eu ție astă-dimineață. Vrei să mi le aduci aminte. Dar să știi un lucru: nu se poate să-i faci unui om o mai mare nedreptate decît să-l mustri pentru o greșeală pentru care-și face el însuși destule mustrări. Dacă n-ai destulă vreme să mă cunoști, rușine să-ți fie de slăbiciunea ochilor tăi!

— Noi bănuim pe toată lumea, grăi căprarul; asta ni-e meseria.

— Să-ți fie de bine! răspunse Ghiță privindu-l cam peste umăr. Crede-mă că prea puțin îmi pasă dacă mă crezi așa ori altfel: eu tot eu rămîn.

Pintea nu era omul care să răspundă la asemenea vorbe; ei își urmară dar calea în tăcere, înșirînd fiecare gîndurile sale. Pintea spusese adevărul cînd zisese că bănuiește pe toată lumea. Oricum se sucea și învîrtea, el nu putea părăsi gîndul că Lică a fost acela care a călcat pe arîndașul și-l cuprindea un fel de nebunie cînd se gîndea că și astă dată îi va scăpa. Îl vedea parcărîzînd pe subt mustață și lăudîndu-se între pahare... Iară Ghiță, fie dinadins, fie din nepricepere, ceea ce pentru Pintea era totuna, se făcuse apărător al lui Lică, se pusese alături cu el, îi dăduse mînă de ajutor.

Dar și Ghiță vorbise din inimă cînd spusese că prea puțin îi pasă. Acum, cînd chiar nici Pintea nu se sfia a-i spune că-l bănuiește, el se simțea mai bun decît cum îl credeau alții, prea bun pentru oamenii în mijlocul cărora se afla, și dacă mai nainte îl apăsa gîndul că nu mai poate umbla prin lume decît sub scutul cinstei altora și că în curînd va trebui, poate, să cadă la închisoare, acum iar își ridica fruntea, deoarece simțea că toți aceia care îl osîndeau, aflîndu-se la strîmtorarea în care se aflase el, s-ar fi dovedit mai slabi, mai nesocotiți ori mai răi decît dînsul. „Da — își

zise el — am primit porci de furat de la Lică, dară voi, fiind puşi în locul meu, aţi fi mers mai departe decît mine ori v-aţi fi aruncat cu nesocotinţă în primejdie." Era o amarnică dezamăgire în aceste cuvinte. În clipa cînd le zicea, el se simţea mai sărac decît pînă atunci. Perduse toate bucuriile, toată părerea de bine pe care omul o simte cînd vede pe acela pentru care simte tragere de inimă, cînd îi vorbeşte, cînd poate să-i facă vreo mulţumire, cînd primeşte o vorbă bună de la dînsul, cînd se gîndeşte la el, perduse mîngîierea ce se revarsă peste sufletul omenesc la vederea podoabelor lumii, căci nimic nu dă lumii o mai strălucită podoabă decît omul despre care putem să ne facem gînduri bune!? Despre Pintea, un fost tovarăş al lui Lică, om ieşit din fundul temniţelor ca să-şi urmărească prietenii de mai nainte, om care bănuieşte pe toată lumea, fiindcă asta îi este meseria; pentru acest om el se depărtase de Ana, soţia sa; în acest om pusese el mai multă încredere decît în aceea cu care era legat pe toată viaţa. Dar Ghiţă nu se mustra pentru aceste, ci se bucura numai de un nou gînd, care încetul cu încetul se strecura printre celelalte şi-i umplu în cele din urmă sufletul de mîngîiere. La urma urmelor, toate le făcuse din dragoste către dînsa, din dorinţa de a o vedea veselă şi mulţumită, de a o feri de orice supărare, de orice necaz, de orice gînd rău. Ce-i păsa lui acum de Pintea, de judecăţi, de trebile arîndaşului, ce-i păsa de gîndurile ce-şi va fi făcînd lumea?... Căci mare drept avea bătrîna cînd vorbea de liniştea colibei; aici şi numai aici e limanul de scăpare, cînd, la nevoie, ca totdeauna, lumea te părăseşte. Ghiţă începu să mîne mai iute, căci drumul îi părea prea lung. Simţea că ea îl aşteaptă cu nelinişte, îi vedea neastîmpărul şi îi părea o vecinicie la mijloc pînă ce va putea să o vadă şi să-i grăiască un cuvînt, numai un cuvînt, numai cîteva vorbe: „Ano! nu te nedumeri, nu te întreba la ce mă gîndesc cînd mă vezi tăcut, căci toate le fac numai din dragoste către tine, care ai luminat zilele vieţii mele; nu-ţi face gînduri rele, că nu vreau să împarţi necazurile vieţii cu mine, ci să le port eu însumi. Ano! te gîndeşte că-mi trece ca un junghi prin inimă cînd te văd tristă ori

mîhnită și ori de ce te-ai întrista ori mîhni, eu nu pot să cred alta decît că eu sunt de vină. Ano ! sunt om bănuit, om lăsat pe chezășie, am poate să cad la închisoare, dar tu nu te mîhni cînd vei vedea că jandarmii se pun să ne caute în casă, ci-ți pune toată credința în mine, căci toate vor trece în cîteva zile și cîtă vreme dragostea către tine îmi va lumina calea, ferită vei fi de orișice supărare. Uite, în trei zile plecăm de aici și trăim mai departe cum am trăit odinioară. Acum, cînd simt că pentru tine e mai bine așa, nu mai stau la îndoială, ci plec cu părere de bine."

— Ce-i asta !? strigă deodată Pintea, ridicîndu-se iute în picioare.

Ghiță tresări ca deșteptat din somn și privi în toate părțile, ca să vadă ce-l speriase pe Pintea.

Era aproape de Moara cu noroc. Nu-i mai despărțea decît un deal. Ploaia încetase; norii se răriseră și razele soarelui furișat din dosul norilor atingeau de asfințit culmile dezvelite ale Bihorului, care de aici nu se vedeau decît ca de cîteva palme în dosul dealului, acoperit cu pădurea deasă, ce se întindea la stînga drumului. Pe drum stetea o trăsură boierească fără de cai.

— Mînă! grăi Pintea. Aici nu e bine.

Ghiță se ridică și el în picioare, apoi dete frîu cailor: gîndurile bune îi periră ca și cînd le-ai fi luat cu mîna și mintea i se opri pe cîtva timp în loc.

Sosind la trăsură, ei nu găsiră decît trupul unui copil mort de o lovitură pe care o primise, precum se vede, cu patul puștii în ceafă: el era aruncat la cîțiva pași pe iarbă, cu hainele lipite pe trup, cu ochii ieșiți pe jumătate din cap și cu fața plină de sînge închegat.

În cealaltă parte a trăsurii mai era o mare baltă de sînge închegat, și capra de asemenea era pe ici, pe colo încruntată, deși ploaia spălase sîngele de pe ea. Urmele pe drum erau spălăcite, iară pe iarbă nici nu se vedeau de loc, fiindcă le spălase ploaia; numai la vale se cunoșteau urme de copite, dar și aceste se perdeau la depărtare de vreo sută de pași.

Pintea își dete seamă de toate aceste, făcu un ocol împregiur, apoi se întoarse iar la Ghiță, care stetea

dimpreună cu Laie, încremenit, în drum, în vreme ce Uța rămăsese cuprinsă de fiori în căruță.

— Ce-a fost aici? zise el turburat. Îți vine să juri că slugile și-au omorît stăpînul, și tot nu-mi vine să cred. Ei! nu înțeleg, urmă apoi peste puțin. Au plecat la vale, pe cît se vede de pe urme, apoi au legat cîrpe cu cîlți la copitele cailor și s-au întors în pădure.

Ghiță dete din umeri.

— Nu cumva ești gata să juri că nici asta n-a făcut-o Lică! grăi Pintea, în vreme ce vinele i se umflară și ochii parcă erau să-i iasă din cap.

— Bine! Ți-ai ieșit din fire!? zise Ghiță privind buiguit la el.

— Nu — răspunse căprarul — dar minune că nu-mi ies! Pentru că aici e ceva la mijloc, urmă el aprins. Să nu perdem vremea; Uța rămîne aici, iară noi plecăm toți trei ca să căutăm urma prin pădure. La locul mai șes, căci hoțul cuminte nu umblă pe coaste, unde lunecă calul și lasă urme, pe la bălți, unde rămîne urma, pe lîngă buturugi, unde se adună putregaiul și pămîntul se prăfuiește sub copita calului...

— Haideți!

Ghiță stete cîtva timp nehotărît.

— Eu nu mă duc, zise el apoi. Am plecat dimineață, așa zicînd, fără de veste de acasă, și cine știe ce s-a întîmplat de atunci pe la cîrciumă. Mă duc să văd cine au fost aici cu trăsura asta.

— Fără de mine nu poți să te duci! îi zise Pintea aspru.

— Vorbă și asta! grăi cîrciumarul cam nepăsător. Aș vrea eu să văd cine mă oprește să mă duc la nevastă și la copii! ca om lăsat pe chezășie, adăugă el peste puțin.

— Eu te opresc! Am poruncă să-ți caut casa și nu te las să intri în ea decît deodată cu mine. Trebuie să înțelegi de ce.

Ghiță se întoarse în călcîi, sări în trăsură și apucă în o mînă frînele, iar în cealaltă biciul.

— Dă-te în lături! zise apoi așezat, cînd văzu că Pintea sare să apuce căpăstrul unuia din cai.

Pintea nu se mișcă.

— Pinteo! grăi Ghiță zîmbind. Nu mă băga în păcate! Ce vrei tu!? Văd un copil omorît în drum, abia cîteva împușcături de la casa mea, și tu crezi că mai am eu inimă în mine să-mi las copiii mei încă un ceas măcar singuri în pustietatea asta! Dacă vrei, vino și tu acum, iară dacă nu vrei, lasă-mă, că n-am vreme să mai aștept... Dă-te în lături! strigă apoi hotărît, cînd văzu că Pintea se încăpățînează, dă-te în lături, strigă iar ridicînd biciul, că dacă nu, le dau frîu cailor și trec cu căruța peste tine. O loază ca tine nu mă oprește pe mine în cale!

— Cum ai zis? Loază!? grăi Pintea, lăsînd cam amețit căpăstrul din mînă. Acu du-te, dacă vrei!

Ghiță dete cu biciul între cai și plecă, părăsind pe Laie în mijlocul drumului.

Era în amurgul serii cînd Ana văzu căruța lui Ghiță în culmea dealului despre Ineu, venind la vale și venind, încît era să crezi că are să se sfărame în bucăți.

Ana-și opri răsuflarea și inima începu să i se bată în piept. Deodată ea tresări și tot sîngele îi năvăli în obraji.

Ghiță era singur cu o femeie, fără îndoială slujnica pe care și-o poftise Lică.

Nevasta își uită deodată toate nedumeririle, tot neastîmpărul cu care-și așteptase bărbatul și nu mai simți în ea decît o singură pornire pătimașă, să meargă la femeia aceea și să-i tragă cu ghiarele pelea de pe obraji. Era amețită, tremura în tot trupul și nu se putea mișca din loc, cînd Ghiță se dete jos din căruță și se apropie de dînsa.

— Ce-i? zise el privind în fața ei albă ca varul.

— Ce să fie! Nimic! răspunse ea stăpînindu-și mînia.

El o luă de mînă și-o duse în casă.

— Ce s-a întîmplat? îi zise apoi. Cine a trecut astăzi pe aici?

— Oameni, fel de fel... zise ea înecată.

— Ano! grăi bărbatul înduioșat. Nu vorbi așa cu mine, acum, tocmai acum nu vorbi așa. Ai dreptate să fii mîhnită: m-am dus fără de veste, așa zicînd, și nu ți-am spus, precum ar fi trebuit, cum stau lucrurile. Află acum că astă-noapte l-au călcat pe arîndașul,

l-au bătut de moarte și-au luat de la el bani, aur și argintărie, tot ce-au găsit și putut duce. Află că m-au luat și pe mine la bănuială și că nu m-am întors acasă decît pe chezășie. Acum, întorcîndu-mă de la Ineu, am găsit în drum o trăsură boierească și lîngă ea un copil ucis și aruncat la marginea drumului. Cine-a mai fost în trăsura aceea? spune-mi, ca să-l vestesc pe Pintea.

Ana stetea ca un stîlp de piatră înaintea lui și asculta cu încordată luare-aminte, însă cuvintele lui parcă îi sunau a sec în urechi și nu puteau să străbată pînă la inima ei, turburată de alte gînduri.

— O femeie a fost — zise ea — o domnișoară, o văduvă tînără! Mai știu eu cine!? Vor fi dus-o cu dînșii, căci era tînără și frumoasă — urmă ea cu patimă — plină la față și la trup, iară voi, bărbații, nu vă gîndiți decît la d-alde astea.

Ghiță rămase nemișcat înaintea ei.

— Ce-i, Ano? Ce ai tu!? zise el îngrijat, și se apropiă ca să o cuprindă cu brațul și să-i privească mai dinadins în față.

— Lasă-mă! îi șopti ea înecată, și-l dete cu cotul la o parte. Lasă-mă, că-mi vine rău cînd mă atingi.

— Nu te las! strigă el deznădăjduit, și o cuprinse cu amîndouă brațele. Trebuie să știu ce ai! Așa nu te-am mai văzut. Aveai să-mi spui ceva astă-dimineață; grăiește. Tu nu ești bine! E primejdie, sfinte Doamne, e primejdie la casa mea... Ți-a dat cineva ceva! Te-a vrăjit? Ce-i?!

Ana începu să răsufle din greu, să se înece de plîns și să-și strîngă pumnii ridicați în sus.

— Ce caută muierea asta aci?! zise ea rîzînd încît i se vedeau dinții. Ghiță, ce caută? Muierea ce caută? Ce vrei tu să faci din casa mea!?

El o lăsă din brațe și rămase privind turburat la dînsa, turburat, dar rece ca sloiul de gheață.

— E oare cu putință!? zise el încet. Mintea mi se oprește în loc. E vorba de oameni morți, omorîți în drum, de o femeie care a fost răpită de lîngă copilul ei mort, e vorba de cele mai grozave lucruri, și tu nu ai

alt necaz pe lumea asta decît pe acela că eu am adus o slujnică la casă.

— Ce-mi pasă mie de alții! răspunse ea. Mai mult amar n-a fost în viața lor întreagă decît este acum în sufletul meu: e mai grozav să trăiești cum trăiesc eu decît a fi ucis în drum. Tu nu mă omori, Ghiță: mă seci de viață, mă chinuiești, îmi scoți răsuflare cu răsuflare viața din mine, mă lași să mă omor eu din mine.

— Lasă-mă dracului, nu mă mai hîrși și tu — grăi soțul mutînd un scaun din loc — că destule am eu pe capul meu...

— Dacă le ai, tu ți le faci singur, răspunse ea înrăutățită. Hei! Ghiță, să nu te bată pe tine suspinele mele! Prea mă crezi tu pe mine proastă; însă nu sunt proastă, ci am slăbiciune de tine. Astă-noapte mă gîndeam să-mi iau copiii și să plec de aici, lăsîndu-te singur cu păcatele tale; știu că așa ar trebui să fac, dar nu pot, iacă, nu pot, nu mă lasă inima, n-am putere și simt că, orice ai face, eu tot țin la tine, cîtă vreme nu trebuie să cred că-ți cad ca o sarcină pe cap. Nu te mai ascunde de mine... Zici că l-au călcat pe arîndașul? Crezi tu că eu nu v-am auzit ieri vorbind de dînsul? Crezi tu că eu n-am înțeles cele ce s-au petrecut astă-noapte? Crezi tu că nu l-am văzut pe Lică întorcîndu-se în zori de zi de la Ineu?!

Ghiță adunase peste zi mult venin și multă mînie în sufletul său, și acum tot acest venin, toată această mînie se aduna la un loc: el răsuflă o dată din greu, se dete un pas înapoi și grăi încet:

— Ce vrei tu să zici, Ano?

— Știi tu prea bine ce voiesc să zic! răspunse ea rîzîndu-i în față. Tu cu Lică, voi, în înțelegere, l-ați călcat pe arîndașul, dar nu te teme, căci eu sunt prea ticăloasă ca să te pot da de gol.

— Adică și tu! grăi Ghiță înecat de mînie, apoi se apropie de dînsa, pas cu pas, precum paiangenul se apropie de musca prinsă în mreaja măiastră, o măsură cu ochii, își ridică amîndouă mînile asupra ei și rămase cîtva timp nemișcat și gata de a se arunca la ea.

— Da — zise ea rizîndu-i încă o dată în față — omoară-mă, că ești mai tare decît mine! Ai început o dată, urmează mai departe, mergi pînă în sfîrșit!

El își încleștă ghearele în umerii ei fragezi, o ținu strînsă înaintea sa, apoi întrebă:

— Tu zici că eu m-am înțeles cu Lică pentru ca să-l calce pe arîndașul?

— Da! răspunse ea hotărîtă.

— Tu zici că astă-noapte eu l-am văzut pe Lică plecînd, iară tu l-ai văzut întorcîndu-se?

— Da! răspunse iar Ana.

El îi scuipă o dată în față, apoi își luă mînile de pe ea.

— Mi-e scîrbă cînd mă gîndesc că am o nevastă care poate să mai trăiască cu un om precum tu mă socotești pre mine, zise el, și ieși din casă cu amîndouă mînile în cap.

Iară Ana se lăsă pe patul de alături și începu să plîngă un plîns ușor și alinător.

X

Pintea nu se făcuse degeaba jandarm: de cîte ori era vorba să se pună pe urma făcătorilor de rele, el își schimba toată firea și-l vedeai că se face neastîmpărat ca și copoiul cînd simte mirosul ierbii de foc; cu atîta mai nerăbdător era astă dată, cînd cele petrecute îl priveau foarte de aproape. Îi era ca și cînd ar fi pus prin întunerec mîna pe făcătorii de rele și s-ar fi temînd că-i scapă mai nainte de a se face lumină, ca să-i poată vedea.

Mai ales depărtarea cu totul grabnică a lui Ghiță îl scoase cu desăvîrșire din sărite. Dac-ar fi găsit la Moara cu noroc, fie chiar în lada lui Ghiță, ceva din lucrurile furate de la arîndașul, el tot ar mai fi stat la îndoială și ar fi zis că Ghiță poate să fie năpăstuit; acum însă, cînd îl văzu depărtîndu-se, inima i se umplu de mînie, și mînia îl orbește pe om. Nici acum însă mînia lui nu era pornită asupra lui Ghiță, ci asupra lui Lică, deoarece numai Lică era de vină pentru cele petrecute.

Orbit, precum era, de mînie, Pintea nu putea să vadă copilul omorît fără ca să-și zică: „Am să dovedesc că tu l-ai omorît, chiar și dacă n-ar fi adevărat". El nu-și mai perdu dar timpul, ci lăsînd pe Laie la trăsura din drum, își dete seamă dacă pușca îi este bine încărcată și plecă singur și cu vinele încordate spre pădure.

Norii se răriseră și luna plină, ieșind pe ici, pe colo în cîmpul senin al cerului, arunca umbrele împletecite ale copacilor desfrunziți, ca o mreajă nesfîrșită, peste fața pămîntului; ba chiar și atunci cînd luna se ascundea în dosul norilor, noaptea era destul de luminată, pentru ca un om ca Pintea să poată vedea la depărtare de vreo sută de pași împrejurul său. Îi era cu toate aceste greu să afle urma, deoarece pămîntul era acoperit cu frunzele căzute în curînd, care fosneau în liniștea nopții sub picioarele lui. Timp îndelungat el umbla dar mereu după bălțile ce-i scăpărau de departe sub razele lunei, după licurirea putregaiului pe la locurile mai umbroase și aruncînd din cînd în cînd, după obiceiul său, cîte o înjurătură. Aflînd apoi urma unuia dintre cai, el încordă cocoșul pușții, intră mai adînc în pădure, urcă pînă la culme și începu să coboare spre valea cealaltă.

Era înspre miezul nopții cînd el dete peste trupul înțepenit al unei femei tinere, îmbrăcate în negru. Ea nu era înjunghiată, nu gîtuită, nu împușcată: se înăbușise cu cîrpa pe care i-o legaseră peste față, ca să-i astupe gura.

Pintea era om oțărît; e însă ceva tainic în trupul mort, și în clipa cînd se lăsă în genuchi pentru ca să-l privească mai de aproape, îl trecu un simțămînt de înduioșare. Mult nu putea să-l țină acest simțămînt; trebuia să se piardă în fața părerii de bine pe care o simte tot omul cînd, după multă căutătură, află, în sfîrșit, ceva. El pipăi dar trupul și căută cu tot dinadinsul ca să vadă dacă nu cumva ucigașii au uitat ceva la fața locului; apoi își potrivi chivăra în cap, luă pușca, de curea, peste umăr și ridică iute trupul de la pămînt, ca și cînd ar trebui să se teamă, ca nu cumva să-l peardă dacă va mai zăbovi.

Dar, voind să facă un pas înainte, el se simți oprit în loc, se mai opinti o dată, în vreme ce simți că-l furnică de-a lungul spinării și că perii i se ridică în cap, apoi puterile îl părăsiră, scăpă trupul din brațe și căzu cît era de lung peste el.

Călcase pe capătul biciului cu care hoții legaseră mîinile femeii la spate și pe care-l uitaseră în zăpăceala lor.

Singur în miez de noapte și aruncat ca din senin peste un trup mort, Pintea nu putu să creadă decît că e Necuratul la mijloc și nimic nu era mai aproape de mintea lui decît gîndul să se ridice și să o ia la fugă încotro îl duc picioarele. Dar ridicîndu-se pe jumătate și privind îngrozit împrejurul său, el simți că nu poate să lase trupul aici, îl cuprinse iar în brațe și se depărtă cu pași grabnici, ca și cînd s-ar ști urmărit de cineva. Și în adevăr, el era urmărit.

Laie, pe care-l lăsase singur, nu era omul pe care-l poți pune să stea peste noapte de strajă la un mort. Puțin după plecarea lui Pintea, îl apucase urîtul. O trăsură părăsită la marginea drumului, bălți de sînge, un copil mort cu totul aproape, aceste nu erau lucruri cu care oameni ca Laie se pot ține de urît. Acum îi vedea parcă pe oamenii cu fețele acoperite ivindu-se pe la marginea pădurii, iar peste puțin copilul parcă începea să se miște. Și cu cît noaptea înainta, cu atît mai fioroasă îi părea fața copilului, pe care, ce-i drept, nu o vedea, dar, după loc și împrejurări, și-o închipuia cu atît mai viu. În cele din urmă, el plecă spre Moara cu noroc, iuțindu-și din ce în ce pasul. La depărtare de cîteva sute de pași, el începu să fugă. Vedea oarecum în dosul său cum copilul se ridică, se lungește, își întinde brațele ca să-l apuce și pornește cu pași mari după el; și cu cît fugea mai tare copilul, fără de a-și schimba pasul, cu atît mai mult se apropia.

Cînd sosi fără de răsuflare la cîrciumă, află pe cei doi jandarmi stînd la chibzuiri dacă e să-i meargă lui Pintea într-ajutor ori trebuie să rămînă la cîrciumă.

— Ce-i? Ce s-a întîmplat? întrebă unul dintre dînșii, cînd îl văzu pe Laie venind în fuga mare.

Ghiță, care stătea rezemat de unul dintre stîlpii ceardacului, se întoarse spre Laie.

— Nu-i bine! răspunse acesta, lăsîndu-se amețit pe laiță. Căprarul s-a dus în pădure ca să caute urma și m-a lăsat pe mine singur, singur cu mortul.

— Și de ce n-ai stat acolo? întrebă Ghiță.

Laie simți că are să mănînce bătaie dacă va spune adevărul.

— Ba bine că voi sta — răspunse el cam turburat — să mă omoare oamenii cu fețele acoperite! Au venit — adause apoi cu îndrăzneală — amîndoi au voit să mă omoare.

Jandarmii nu mai aveau timp să se gîndească dacă Laie spune ori nu adevărul; era destul că trăsura cu copilul mort a rămas singură în drum, pentru ca ei să se hotărască a pleca. Luă deci fiecare cîte un cal de la Ghiță și plecară în săltate, lăsîndu-l pe Ghiță răzemat de stîlpul ceardacului, cum îl găsise Laie.

Pe cînd Pintea înainta cu urma găsită mai adînc în pădure, ei se aflau la trăsură, iară pe cînd el atinsese culmea, unul dintre dînșii, Hanțl, un neamț cît un munte, îl căuta pe la marginea pădurii.

În același timp din valea cealaltă urcau la deal alți doi oameni, care își duceau caii înșelați de căpăstru, înaintînd cu băgare de seamă și fără de zgomot pe o urmă ce le părea cunoscută.

Cînd Pintea își descărcă în cădere pușca, atît cei doi oameni, cît și jandarmii rămaseră pe o clipă nemișcați, apoi oamenii se aruncară în șele, își traseră cîte o cîrpă vînătă peste față și porniră cu hotărîre la deal; jandarmul rămas la trăsură plecă spre pădure, iară Hanțl o luă la fugă spre partea pădurii, la care se descărcase pușca.

Pintea trecuse culmea și se afla la vreo mie de pași de la locul unde găsise trupul femeii, cînd deodată auzi mai întîi două împușcături, apoi o a treia și peste puțin, despre drum, o a patra, descărcată de către jandarmul rămas la trăsură și plecat acum la deal.

— Unde sunteți, măi Pinteo, măi! strigă el acum tare, încît răsună toată pădurea.

— Hoa-hop! Ațineți-vă-ncoaa! răspunse Pintea și, lăsînd trupul mort la pămînt, plecă spre partea la care se descărcaseră cele trei focuri, în vreme ce el își încărcă pușca și striga mereu ca ieșit din fire: „Hoa-hop! hoa-hop! după mine, măi!"

Ieșind iar la culme, el auzi copitele cailor bătîndu-se de rădăcini și scăpărînd pe pietri, însă departe-n vale, pînă unde nu putea să-i bată pușca, încît de urmărire nici nu mai putea să fie vorba, deoarece, ajungînd pîrîul, călărețiii dădeau prin apă și li se perdea urma.

Peste puțin el găsi pe Hanțl întins la pămînt și plin de sînge, însă nu mort. Plumbul intrase în preajma umărului drept; afară de aceasta, îi era înfipt un cuțit prin gît, înspre inimă.

Pintea avea slăbiciune de tovarășii săi; însă cea dîntîi pornire a lui fu să puie mîna pe cuțitul pe care hoții, fie dinadins, fie din zăpăceală, îl lăsaseră, și își sfîșiă cămașa, ca să șteargă și să lege rănile lui.

Rănitul, slăbit de dureri și de perdere de sînge, nu putu rosti decît cuvintele: „Căutați biciul, l-au uitat aici", apoi își ridică mîna în care ținea cîrpa vînătă, pe care o smuncise de pe fața celui ce-l înjunghiase, și-și perdu simțirile.

Toate aceste se petrecură atît de iute și într-un șir atît de neîngăduit, încît lui Pintea nici nu-i rămînea timp să se mai gîndească la cele ce făcea, și cînd se văzu, tîrziu după miezul nopții, iar în drum, îi era parcă s-ar trezi din somn și nici nu mai căuta să-și dea bine seamă de starea lucrurilor. Simțea numai că l-a prins, în cele din urmă, l-a prins și-l ține strîns pe Lică. Biciul, un bici cu codiriștea de os împodobită cu verigi de argint și cu ghintulețe de aur, era al lui, îl văzuse chiar el în mai multe rînduri la dînsul... Apoi cuțitul, apoi Hanțl nu era mort și putea să spuie pe cine a văzut cînd a rupt cîrpa.

Dar, sosind înspre amurgul zilei la Ineu, Pintea începu a se dezmetici. Hanțl era mort și nu mai putea să spuie nimic, iară jandarmii ce umblaseră să-i prindă pe Săilă și pe Buză-Ruptă nu i-au găsit pe aceștia nicăieri, dar au aflat la casa lui Buză-Ruptă o parte din argintăria arîndașului, ascunsă sub streașină, ba unii

din cei de față erau gata să jure c-au văzut un cuțit ca cel de la Pintea în mînile lui Săilă. Nimeni nu se mai îndoia dar că oamenii care l-au rănit pe Hanțl nu erau decît oamenii cu fețele acoperite care îl călcaseră pe arîndașul, adică Buză-Ruptă și Săilă, ca unii ce plecaseră atunci seara la Ineu. Iară cît pentru bici, mai ales comisarul era de părere că Lică nu e dintre oamenii care își uită biciul, și un bici ca al lui Lică poate să aibă și alții.

Pintea-și puse mînile în cap. Era de felul lui om care nu suferea nici un fel de împrotivire și, mai ales acum, după zoala prin care trecuse, îi venea să ridice patul pușții și să dea orbiș în toate părțile, ca să nu mai rămîie viu nimeni dintre cei ce-l apărau pe Lică.

— Cîrciumarul de la Moara cu noroc a fugit, îi zise el comisarului; acu degeaba ne-am mai duce să facem cercetare la casa lui.

Comisarul puse numaidecît doi jandarmi pe drum, ca să-l aducă pe Ghiță legat la Ineu, și numai apoi ascultă pe căprarul mai departe.

Pe cînd acesta îi spunea cum a scos lucrurile la capăt, sosiră și jandarmii, care umblaseră să-l prindă pe Lică, și aduseră știrea că el trebuie să fie chiar în Ineu, unde venise, precum se zicea, încă marți dimineața, ca să aștepte pe o doamnă de la Arad, căreia avea să-i dea prețul unei turme vîndute la tîrgul de la Zărand, unde-i întîlnise pe Săilă și pe Buză-Ruptă.

Obosit și înfierbîntat, cum era, de-abia se mai ținea pe picioare, Pintea-și luă iar pușca și plecă să-l caute și să nu-i mai lase timp de răsuflare, și, în adevăr, peste vreun ceas dete de el tocmai la marginea Ineului, la casa prietenului său Acrișor, îl luă din pat, unde zăcea prins de friguri, și se întoarse cu el la căzarmă.

Lică fusese de multe ori prins și avea obiceiurile sale în asemenea împrejurări: el se dedea prins, fără ca să mai întrebe pentru ce; însă era știut că nu dă răspuns la nici un fel de întrebare decît înaintea judecătorului. Pentru astă dată el se abătu de la obiceiul său.

La început era galben ca ceara și abia îngîna cuvintele; însă pe cînd se întorceau la căzarmă era ziuă, oamenii umblau pe uliță, și față cu oamenii Lică pînă chiar și-n

patul de moarte ar fi stat drept și îndrăzneț. În cele din urmă, el începu să-și roadă mustața cu dinții și să zîmbească în el.

Pintea, care mergea cu pușca pe umăr în urma lui, îl urma cu privirea și, cu cît îl vedea mai nepăsător, cu atît mai mult se îndîrjea.

— Am auzit c-ați găsit o trăsură și-un copil mort la marginea drumului, grăi Lică într-un tîrziu; nu cumva crezi c-o poți pune și asta în socoteala mea?!

— Nu știu! răspunse Pintea stăpînindu-se.

Depărtare de vreo cincizeci de pași înaintea lor steteau trei oameni de vorbă la portiță. Lică aruncă ochii la dînșii, apoi grăi cam încet:

— Cînd mi-oi vedea eu ceafa cu ochii, atunci să știi că încep a crede în hărnicia voastră și a mă teme de voi! Eu să fiu, măi, în locul tău, te dovedesc și chiar dacă n-ai fi vinovat.

Pintea se opri în cale, răsuflă o dată din greu, privi mînios la el, dar nu grăi nimic.

— Știu eu ce vrei tu — zise apoi după ce trecură de oameni — să mă scoți din răbdare, ca să mă dau de gol înaintea oamenilor; dar nu sunt eu omul pe care tu să-l poți purta după placul tău.

— Apoi, dacă vreau — îi răspunse Lică — o și fac, am și făcut-o. Să te vezi tu pe tine însuți, te-ai speria de ceea ce vezi. Parcă e să mă mănînci de viu.

Era Lică Sămădăul care grăia aceste cuvinte, vestitul sămădău, care acum trecea urmărit de un jandarm de-a lungul uliței din Ineu, unde se făcuse în noaptea trecută o călcare și unde lumea era cuprinsă de spaimă: Lică știa dar că e privit din toate părțile și orice mișcare a lui e văzută de o mulțime de ochi.

— Adică ce-i!? zise el oprindu-se în cale și tare, ca oamenii rămași în urma lor să-l poată auzi. Dacă voi fi vinovat, voi merge la spînzurătoare, dar acu mă lasă în pace și nu mă cîrîi; tu vezi că mă duc fără nici o împrotivire.

Pintea puse oarecum fără de voie mîna pe pușcă și iar o luă, dar mișcarea lui nu le scăpă oamenilor ce steteau pe la portițe, și peste puțin ei începură să se adune din toate părțile spre dînșii.

— Vezi, că e făcută? grăi Lică iar încet; acum rîde și tu, cum rîd eu. Și să știi că azi, nu mai departe, am să mă plimb cu țigara în gură printre oamenii ăștia și să rîd de prostia voastră.

— Măi Lică, bagă de seamă că pușca-i încărcată și, dacă-mi perd răbdarea, o perd de tot! îi zise Pintea.

Cu toată cumpătarea lui Pintea, cîțiva oameni se luară după dînșii, iară unde se adună în asemenea împrejurări doi-trei inși, peste puțin lumea se îngrămădește. Pe cînd ei sosiră la căzarmă, tot Ineul știa că Pintea, căprarul, l-a prins pe Lică Sămădăul și că era să-l împuște pe drum, în mijlocul uliței, și vreo cincizeci de oameni doritori de a afla ceva despre cele petrecute veneau în urma lor. Pintea mergea drept înainte și se făcea că nu vede și nici nu aude nimic.

— Ce căutați aici? le zise oamenilor unul dintre jandarmii ce steteau la poarta căzărmii. Haide acasă.

— Apoi de! nu te mira — grăi Lică — oamenii vor și ei să vadă mînia lui Pintea; era să mă împuște pe drum; zice că are el să mă dovedească pe mine și chiar dacă n-aș fi vinovat...

— Asta n-am zis-o — grăi Pintea — dar zic acum că, dacă n-ajungi tu acum în furci, nu mai e dreptate în lume.

— Așa o fi! zise Lică, apoi se întoarse spre oamenii ce iar se îngrămădiseră spre dînșii. Măi — adăugă apoi — să meargă cineva dintre voi la domnul Vérmeșy, la curte, și să-i spuie că ieri noapte i-au perit vreo 70 de porci din turmă și că eu am fost prins și nu pot umbla să-i caut.

Lică-i cunoaștea bine pe oameni; nu unul, ci zece plecară deodată, fără ca să-și dea seamă despre ceea ce fac, numai pentru ca să poată zice că și ei au făcut ceva în niște împrejurări ca aceste.

— Uite, cum se duc! zise el dar mulțumit, și intră pe poartă.

Înaintea comisarului, Lică spuse că a văzut cuțitul la Săilă Boarul, și cînd îi arătară biciul, el zise deșghețat:

— E al meu. Se vede că l-ați găsit la Moara cu noroc, de unde cred că ați luat și cuțitul.

Mai departe el nu voi să spuie nimic, ci ceru să i se dea voie să plece, fiindcă are treabă și nu putea să-și piardă vremea pe nimicuri. Și era destul să înșire numele stăpînilor săi, pentru ca comisarul să simtă că nu va putea să-l țină închis, căci Lică știa să-și aleagă stăpînii și putea să și-i aleagă după plac, deoarece nimeni nu știa să păzească o turmă și să o vîndă atît de bine ca dînsul. Alegea dar tot oameni cu trecere, precum era Vérmeșy, care, la nevoie, puteau să-i facă și ei cîte o treabă.

Domnul Vérmeșy Arpàd avea trei turme și nu se mai îndoia că în timp de cîteva zile le pierde pe toate trei dacă se răspîndește știrea că Lică a fost prins. Nu mai lipsea decît să afle că i-au și perit cei șaptezeci de grăsuni din turmă și să intre la comisar cu vorbele: „Pe răspunderea mea să-i dai drumul, ca să-mi caute porcii!“

Iară răspunderea lui Vérmeșy mergea foarte departe, căci el era prieten cu judecătorii, din care unul avea și el o turmă sub paza lui Lică, și avea mare trecere la d-l fișpan, care putea să-l sufle pe comisar, ca să se trezească tocmai cale de trei poștii. Dacă Lică e vinovat ori nu, de asta nu prea era vorba: la urma urmelor, parcă toți ucigașii se pedepsesc!? Mai ales cînd oameni prea cumsecade au trebuință de dînșii...

Pe cînd dar jandarmii se întorceau cu Ghiță la Ineu, Lică ieșea cu d-l Vérmeșy pe poarta căzărmii, în fața lumii adunate aici.

— Nu-ți face gînduri grele, îi zise el lui Ghiță în treacăt. Lasă-te numai pe mine.

Ghiță nu-i răspunse nimic, ci privi numai la el, ca omul pe care nu-l mai atinge nimic. Plecase de acasă fără de a fi grăit vreun cuvînt cu Ana ori cu bătrîna, fără de a-și fi pus gospodăria la cale și fără de a fi aruncat măcar o privire la copiii săi: nu-i mai păsa de nimic, de nimic nu mai voia să știe.

Iară Pintea era obosit și se duse să se culce, lăsînd să mai caute și alții urma făcătorilor de rele.

Vineri după Sfîntul Dumitru se ținu judecata.

Răuț și Acrișor fuseseră prinși chiar în ziua cînd îl aduseseră pe Ghiță la Ineu, Acrișor acasă la el, iară Răuț în pădurea de la Șicula, unde se afla turmele. Tot în acea zi jandarmii au mai prins încă vreo șase alți oameni bănuiți și au găsit cei trei cai lăsați de pripas în hotarul Fundurenilor; însă urma celor două slugi, feciorul și vizitiul, era perdută, încît nu se știa dacă au fugit ori au fost uciși și îngropați la loc bine ascuns, ceea ce, după sîngele aflat pe capra trăsurii și după bălțile de sînge de lîngă trăsură, părea mai de crezut. Pe Buză-Ruptă și pe Săilă Boarul nu-i putură prinde decît treizeci și șase de ceasuri în urmă, la Salonta, cale de vreo două poștii înspre Oradea-Mare, și nici nu se mai întoarseră cu ei la Ineu, ci-i duseră drept la Oradea-Mare, unde aveau să fie judecați și unde se aflau și ceilalți, afară de Lică, pe care judecătorul îl ascultase mai nainte decît pe toți ceilalți și-l lăsase iar să-și caute de trebile stăpînilor.

Încă pe cînd se urmau cercetările, Ana veni la Oradea-Mare cu popa, vărul lui Ghiță, aducînd, după sfaturile bătrînei, și bani cu dînsa, căci banul, zicea bătrîna, drege toate lucrurile; dar nu i se dădu voie să-și vadă soțul. Plecînd acu de a doua oară, pentru ziua de judecată, la Oradea-Mare, ea era cu atît mai perită cu cît o mai mustra și gîndul că n-a făcut nimic spre a ușura soarta soțului său, pe care, după cele aflate în urmă, începuse a-l crede nevinovat.

— Nu te turbura fără de vreme, fata mea, îi zise bătrîna, liniștită ca totdeauna. Așteaptă să vezi, pentru că nu știi dacă în ziua cînd se va întîmpla — Doamne ferește! — lucrul de care te temi, el îți va părea atît de grozav cum îl vezi acum în închipuirea ta: așteaptă să vezi, și dacă durerea-ți va fi adevărată, plîngi trei zile de-a rîndul, apoi zi: „Tu, Doamne, ai voit așa!“, te șterge la ochi, caută-ți un alt izvor de mîngîiere și mergi cu el mai departe, căci viața e scurtă și n-ai timp să te oprești mai mult în cale.

Așa vorbea bătrîna, fiindcă era bătrînă; Ana însă era tînără și nu îndrăznea să privească în viitorul îndoios și parcă nesfîrșit de lung, iară cînd ochii o furau, ei i se umpleau de lacrămi.

Dar Ana nu era dintre oamenii în mintea cărora gîndurile grele se pot încuiba. Încetul cu încetul, ea se mîngîia cu gîndul că Ghiță nu se poate să fie vinovat, și numai cînd se văzu în mijlocul lumii ce se adunase la judecată simți iar greutatea pe inima ei.

Cel dintîi adus înaintea judecătorilor fu și astă dată tot Lică, omul înalt și uscățiv, care totdeauna știa să tragă asupră-și privirile altora.

Ana se făcu albă ca varul cînd îl văzu intrînd, și ochii ei mari rămaseră, ca odinioară, ațintiți la fața lui aspră și nemișcată. De la acest om atîrna soarta lui Ghiță, căci dacă el scăpa, nici Ghiță nu putea să fie osîndit: ea urmă deci cu încordată luare-aminte, și inima i se încălzea la fiecare cuvînt rostit de dînsul.

Lică se știa sprijinit de stăpînii săi, dintre care unii erau pătrunși de nevinovăția lui, iară alții, ca oameni cu multă trecere, puteau să-l apere pe sub mînă, deși poate că-l bănuiau; cu toate aceste, el știa de ce e vorba, aflase că mai mulți dintre judecători îl bănuiesc și așa își dete răspunsurile scurt și deslușit, neabătîndu-se întru nimic de la mărturisirile ce făcuse pe cînd fusese luat pentru întîia oară la cercetare. Se bizuia Lică pe cît se bizuia pe ajutorul stăpînilor săi, dar mai mult se bizuia pe chiar a sa cumințenie.

Înainte de toate el spuse că nu ține minte să fi vorbit la Moara cu noroc despre arîndaș și despre slujnică, ori ca Săilă să fi plecat cu Buză-Ruptă drept la Ineu, iară cînd i se citiră mărturisirile celorlalți, el răspunse scurt: „Se poate, dar eu nu-mi aduc aminte".

În urmă el tăgădui că Răuț ar fi venit în noaptea aceea cu o muiere la el, zicînd că n-a venit decît să-i spună c-a perit o parte din turma ce se afla în pădurea de la Fundureni și că birtașul și sluga lui trebuie să se fi înșelat cînd au văzut și o femeie.

Ana începu să răsufle mai ușor. Adecă, atunci noaptea, s-a dus Lică să-și caute de turmă.

Judecătorii erau însă de altă părere. Era dovedit cu destule mărturii ceea ce Lică tăgăduia; ei socoteau dar că el dinadins nu-și aducea aminte de nimic din cele ce pot să întărească bănuiala căzută asupra lui Buză-Ruptă și a lui Săilă, pentru că era înțeles cu dînșii. Iară cît pentru muiere, el tăgăduia, pentru ca să nu fie silit a o numi, lucru pentru care mulți dintre cei de față îl lăudau, așa, în taină.

Judecătorii fură întăriți în această părere a lor.

Întrebat dacă nu bănuiește că birtașul de la Moara cu noroc era înțeles cu Săilă și cu Buză-Ruptă, Lică răspunse că nu crede că aceștia să fi fost oamenii cu fețele acoperite ce l-au călcat pe arîndaș și au săvîrșit în ziua următoare faptele din drumul de țară, ci că argintăria arîndașului a fost ascunsă de cineva la casa lui Buză-Ruptă, poate de vreun om a lui Pintea, care le este vrăjmaș.

Cînd îi arătară, în sfîrșit, cuțitul și biciul, Lică dete din umăr, ca și cînd nu s-ar simți de loc atins, și zise că la aceste nu poate să răspundă nimic, ci așteaptă ca lucrul să se deslușească din mărturisirile celorlalți bănuiți.

Răuț, Acrișor și alți martori și bănuiți, care fuseseră luați la cercetare în urma lui Lică, întăriră prin mărturisirile lor parte cele spuse de Lică, parte cele mărturisite de Marți înaintea comisarului, astfel că, pe cînd Pintea veni la rînd, atît în mintea judecătorilor, cît și a oamenilor ce se aflau de față, Buză-Ruptă și Săilă păreau ca dovediți de a fi săvîrșit faptele rele, iară Lică și Ghiță tare bănuiți de a fi stătut în înțelegere cu dînșii.

Cînd Pintea intră, apărătorul lui Lică se ridică și spuse că nu poate primi această mărturie, arătînd în puține cuvinte cele petrecute pe cînd Pintea îl ducea pe Lică la căzarmă și cerînd să fie ascultați martorii pe care îi adusese în această privință.

— Eu îl primesc! grăi Lică deșghețat.

Pintea-și potrivise de mult și de multe ori vorbele, dar cele spuse de apărătorul lui Lică, sîngele rece al lui Lică și fețele neîncrezătoare ale cîtorva dintre judecători îl scoaseră din sărite și acum nu mai știa ce să

zică. Spre marea mirare a celor de față, el spunea din cuvînt în cuvînt ceea ce spusese și Lică, anume, că nu-i crede pe Buză-Ruptă și pe Săilă vinovați, că argintăria arîndașului a fost ascunsă de alții la casa lui Buză-Ruptă, că cuțitul lui Săilă a fost lăsat dinadins în trupul lui Hanțl, că Răuț nu a venit atunci noaptea cu o muiere la Moara cu noroc, ci singur ori cu vreun alt tovarăș al său, iară Lică îi rîdea în față, și cum îl vedea pe Lică rîzînd, își pierdea tot mai mult cumpătul și vorbea tot mai aprins, încît se făcu în cele din urmă de rîsul lumii adunate la judecată. Atunci tăcu și începu să-și șteargă sudorile reci de pe frunte.

Cu toate aceste, lumea rămase cam nedumerită și cei mai chibzuiți dintre judecători puseră oarecare temei pe cuvintele lui.

Acu intră însă Buză-Ruptă și, puțin în urma lui, Săilă Boarul, și aceștia deteră cercetărilor cu totul altă față.

Amîndoi erau oameni știuți ca făcători de rele, bănuiți și chiar pedepsiți în mai multe rînduri, iară astă dată le venea cu atît mai greu să se apere cu cît nu își puteau sprijini spusele prin nici o mărturie și erau prigoniți de către toți aceia care-și dedeau silința să-l scape pe Lică.

Buză-Ruptă, un om înalt, grăsuliu și slut, de-ți era silă să te uiți la el, tăgădui că a plecat atunci seara la Ineu și spuse că pînă marți la amiazăzi a petrecut cu Răuț și cu Săilă pe la turme, iară mai departe cu Săilă, cu care dimpreună s-a dus la Salonta.

— V-a mai văzut cineva în tot timpul acesta? întrebă unul dintre judecători.

— Nimeni, răspunse bănuitul.

— Cum ați umblat așa de nimeni nu v-a văzut? De ce vă ascundeați?

— Nu ne-am ascuns, dar din întîmplare nu ne-am întîlnit cu nimeni.

— Bine! urmă judecătorul. Eu însă nu prea înțeleg un lucru. Răuț a plecat spre Fundureni, iară nu spre Ineu.

— Luasem înțelegere să ne întîlnim dincolo de deal și să mergem mai departe împreună.

— De ce asta?

Buză-Ruptă stete un timp nehotărît.

— Ca să nu știe Lică Sămădăul că ne ducem împreună, fiindcă Lică ne este vrăjmaș și s-ar fi mîniat pe Răuț dac-ar fi aflat că umblă cu noi.

Răuț dovedea însă cu patru mărturii că a fost luni noaptea la Moara cu noroc, iară marți pe la prînz la Șicula, dovedea că Buză-Ruptă spune un neadevăr și că vrea să-l năpăstuiască.

Săilă, intrînd, văzu pe Buză-Ruptă frînt, simți că treaba le stă rău și-și schimbă în buiguiala sa mărturisirea ce făcuse mai nainte.

El spuse, în deosebire de tovarășul său, că s-au înțeles cu Răuț ca să fure o parte din turma ce se afla în pădurea de la Fundureni și că în urmă s-au dus prin ascuns la Salonta, ca să afle un cumpărător. Această mărturisire însă, care mai nainte ar fi putut să schimbe părerea judecătorilor, acum îi făcea pe cei mai mulți să rîdă.

Astfel, din mărturisirile lui Buză-Ruptă și din ale lui Săilă nu ieșea decît un lucru: că ei sunt vrăjmași ai lui Lică, întocmai ca Pintea, și că nu puteau să fi săvîrșit fapta în înțelegere cu dînsul, lucru pe care apărătorul lui Lică îl puse cu vorbe bine potrivite în vederea judecătorilor, arătînd cum Lică li s-a făcut apărător numai pentru ca să nu pară a-și răzbuna de dînșii, acum cînd se aflau în strîmtorare, deși putea să știe că numai ei au putut să-i lase biciul la trupul iubitei sale stăpîne.

Și în adevăr, din două una: ori biciul lui Lică, ori cuțitul lui Săilă trebuia să fie urmă lăsată dinadins la fața locului, pentru ca să-i ducă pe urmăritori pe o cale greșită, fiindcă despre o înțelegere între Buză-Ruptă, Săilă și Lică acum nu mai putea să fie vorba. Lică însă, deși ar fi putut săvîrși faptele petrecute în drumul de țară și în pădure, nu putea să fie unul dintre oamenii cu fețe acoperite care îl călcaseră pe arîndașul, fiindcă în timpul cînd s-a petrecut această faptă, el, după mărturisirea mai multora, se afla la Moara cu noroc. Ce-i drept, Pintea bănuia că el n-a stat toată noaptea la Moara cu noroc și mărturiile erau cam îndoioase, tot

oameni care puteau să fie bănuiți de tovărășie cu Licǎ; singurul razăm de bănuială asupra lui Lică erau mărturisirile, cu totul îndoioase, pe care le făcuse cîrciumarul asupra timpului la care sosise și plecase acel om ce venise cu muierea la Lică: de aceea îl puseră pe Ghiță la urmă și acum așteptau cu toții hotărîrea de la mărturisirile lui.

Înalt, lat în umeri, cu ochiul limpede și cu fața nemișcată, Ghiță se opri în mijlocul lumii.

Înaintea lui erau doi oameni nevinovați, care aveau să sufere osînda grea; era pătruns de nevinovăția lor, dar acum nu mai putea să o dovedească, deși era gata s-o apere chiar cu primejdia de a trece drept părtaș la vina lor: ochii lui se opriră asupra lor ca și cînd ar voi să le zică: „Nu vă temeți, căci știu eu un lucru prin care pot să vă scap cel puțin deocamdată".

Ana suspină o dată din greu, apoi rămase încremenită. Nu mai era el, omul puternic și plin de viață: în cîteva zile se făcuse numai umbra din ceea ce fusese odinioară; în cîteva zile pelița obrajilor i se încrețise și perii capului îi dăduseră în cărunțeală.

Cuprins de o durere sfîșietoare, el se întoarse oarecum fără de veste spre partea la care auzise suspinul și, aflînd cu ochii pe Ana, își ridică mîna, o trase încet peste fruntea sa uscată și se întoarse iar drept spre Lică, omul care nu-și pierdea niciodată liniștea.

Într-o clipă el își simți toată firea prefăcută. Nu o văzuse de mult, și acum cînd o vedea așa de perită, cum era, se adună deodată în sufletul lui toată dragostea pe care o simțise din clipa cînd o văzuse pentru întîiași dată, toată dorința de a o vedea mereu ferită de rele, toată alipirea către viață a omului pătruns de iubire, și tot ce plănuise în cugetarea lungilor zile petrecute în închisoare se zădărnici în clipa cînd fața Anei se ivi în ochii lui.

El nu putea să se pună în primejdie de dragul altora, căci avea nevastă și copii, iară pe Lică îl poți speria cu o vorbă, dar nu-l poți stîrpi, fiindcă el nu e om singur, ci un întreg rînd de oameni, din care unii se răzbună pe alții.

Din cuvînt în cuvînt, Ghiță mărturisi dar tot ceea ce mărturisise înaintea comisarului, cu deosebirea numai că el stărui să rămîie scris că nu-i crede vinovați pe Buză-Ruptă și pe Săilă. Iară cînd i se puse întrebarea hotărîtoare, dacă poate jura că Lică a stat atunci toată noaptea la Moara cu noroc, el răspunse:

„Nu pot să jur că n-a plecat în noaptea aceea, fiindcă n-am stat mereu lîngă dînsul; jur însă că l-am știut toată noaptea la cîrciumă".

Cercetarea era încheiată și peste cîtva timp judecătorii rostiră judecata: Lică se află nevinovat; Ghiță, ale cărui purtări dăduseră loc la bănuieli, scăpă în lipsă de destule dovezi, iară Buză-Ruptă și Săilă Boarul fură osîndiți pe viață.

Unul cîte unul — judecători, osîndiți, bănuiți, mărturii și oameni adunați, toți se depărtară; numai Ghiță stătea mereu cu ochii țintiți la pămînt, în luptă cu el însuși, cu dorința de a-i grăi Anei un cuvînt și cu durerea de a o vedea așa de perită cum era. Apoi, cînd lumea se rări, el se întoarse spre dînsa, ochii i se împăingeniră și fața i se umplu de lacrămi.

— Iartă-mă, Ano! îi zise el. Iartă-mă cel puțin tu, căci eu n-am să mă iert cît voi trăi pe fața pămîntului. Ai avut tată om de frunte; ai neamuri oameni de treabă și ai ajuns să-ți vezi bărbatul înaintea judecătorilor. Și n-am păcătuit nimic, Ano, dar cerul m-a lovit cu orbie și n-am voit să cred și să înțeleg cînd mi-ai arătat calea cea bună.

— Lasă, Ghiță, că trece și asta... grăi nevasta, împăcată cu ea însăși.

XII

— Nu te mîhni, dragul meu, grăi bătrîna adînc mișcată. Mă uit la fața ta, mă uit la părul tău, și nu mai întreb ce s-a întîmplat: văd eu c-a fost mare nenorocirea prin care ai trecut. Nu-mi spune nimic: mă tem ca nu cumva nenorocirea ta să-mi pară prea mică și să-ți fac o nedreptate, căci ea este așa de mare cum o simți tu. Dar zic să nu te mîhnești: e norocit omul care

a trecut prin o mare nenorocire, căci a scăpat de multe necazuri mici, care mistuie mai rău decît durerea.

Ghiță luă pe unul dintre copii și-l sărută.

— Sărmanilor mei copii — zise el — voi nu mai aveți, cum avuseseră părinții voștri, un tată om cinstit.

— Lasă, Ghiță, grăi Ana; noi și toți oamenii buni care te cunosc te știm cine ești și ne mustrăm pentru gîndurile rele ce ne vom fi făcut despre tine.

— Nu asta e cinstea, întîmpină soțul. Cinstit nu e decît omul care a astupat gurile rele, pre care nimeni nu-l poate grăi de rău fără de a se da de rușine; cinstea e sila pe care le-o faci oamenilor răi de a te socoti om între oameni. Eu nu mai pot sili pe nimeni să nu le zică copiilor ăstora: „Tatăl vostru e un ticălos!"

— Așa e, răspunse bătrîna; multe trebuie să faci de dragul lumii, fiindcă e mare nenorocire cînd te strici cu ea. Dar ce să-i faci? e așa o dată și nu altfel. Dacă te-ai stricat cu lumea, nu te mai găti de sărbătoare, ci stăi acasă și te pune să-ți torci din fuiorul tău o cămașă curată.

— Da, dacă ești muiere!

— Muiere sau bărbat: om cuminte să fii!

— Om cuminte?! Hei! mult venin am adunat cu, și mă credeam om cuminte, dar tot numai în mine l-am deșertat.

— Da, mulțumită lui Dumnezeu că l-ai deșertat, grăi bătrîna.

Și bătrîna avea dreptate: Ghiță trecuse în adevăr printr-un fel de prefacere...

Nenorocirea îl făcuse mai îngăduitor și mai mulțumit cu lumea în mijlocul căreia se afla. Odinioară el credea că omul poate să facă și să desfacă; acum simțea că toate vin cu întîmplarea și se mulțumea cu puținul bine de care avuse parte. Astfel, îi părea bine cînd o vedea veselă pe Ana, care se bucura de capătul la care au ajuns lucrurile, fiindcă ele puteau să ajungă la un capăt și mai rău.

Apoi omul își caută, la amărăciune, el însuși mîngîierea. Încetul cu încetul, Ghiță își puse tare și tot mai tare de gînd că mai stă pîn' la primăvară la Moara

cu noroc, apoi își adună toată averea, își ia nevasta și copiii și se duce departe, unde nu-l cunoaște nimeni, în fundul Banatului ori chiar în Țară. „Și — își zicea el — nu este cu putință ca purtările bune să nu străbată cu vremea.“ Astfel, își dădea silința să uite cele petrecute, să le treacă cu vederea, ca și cînd nu ar fi fost, și să se piardă într-un viitor mai bun, pe care și-l închipuia adeseori ca-n aievea.

În puținele zile petrecute în închisoare îi venise de sute de ori gîndul să ucidă pe omul care-l perduse și nu o dată simțea în el că e prea slab spre a se stăpîni să nu-l ucidă, ci să-l omoare încetul cu încetul și să-l ducă, precum ar fi dorit, de jumătate sfîrșit, la spînzurători; acum parcă-i venea să-și zică: „Dar ce-mi pasă!? cele făcute tot nu se mai pot desface.“

„Lasă-l, săracul, cu păcatele lui“, zise el cînd îl văzu iar pe Lică Sămădăul, care veni cîteva zile în urmă la Moara cu noroc. Iară Ana îl primi cu inima deschisă pe omul care vorbise atît de frumos în fața judecătorilor și prin a cărui cuminție scăpase soțu-său de primejdia în care se afla.

După ce stete vreun ceas de vorbă, Lică își desfăcu șerparul de la brîu, plin de bani, și-l deșertă pe masă.

Ghiță, cuprins de o pornire pătimașă, privi aspru în fața lui.

— De care sunt ăștia? întrebă el apăsînd asupra vorbelor. De ai ovreului ori de ai domnișoarei?

El credea că Lică se va cutremura în auzul acestor cuvinte; rămase dar rușinat cînd acesta îi rîse în față și răspunse:

— Și de unii, și de alții; ca hoț m-am împrumutat și tot ca hoț trebuie să și plătesc.

— Și dacă mă prinde cineva cu ei?

— Cine să te prindă? banii sunt bani și tu ești cîrciumar: vin la tine fel de fel de oameni și tu iei ce-ți dă fiecare.

— Și dacă te-aș da eu de gol?

— De asta nu mă tem, răspunse Lică.

Ghiță se ridică, scoase saltarul mesei, trase banii în el și iar îl închise.

— Vezi, acum ești om cuminte, grăi Lică. De ce folos ți-ar fi fost dacă-i spuneai judecătorului ceea ce poate că nici el nu dorea să-i spui. Peste mintea mea tot nu trece nici unul cu mintea lui, nici tu, nici altul. Lasă-i, șadă la răcoare, dacă sunt proști. Credeau, proștii, că eu îmi pun credința în niște oameni pe care nu-i țin destul de strîns legați și că mă vor păgubi pe mine, dacă se vor duce cu Răuț, ca să ia vreo sută de porci din turma mea: acum n-or să mai ia nici unul.

Ghiță suspină o dată. Era uimit de acest om atît de ager în răutatea sa și se simțea ușurat cînd află că în nedreptatea legilor e o aspră ceartă dumnezeiască.

— Dar cu femeia aceea ce-ai avut? întrebă el.

— Ceea ce am cu tine, răspunse Lică rece. Am prins-o că are slăbiciune de aur și de pietre scumpe și am pus-o să vîndă, ceea ce putea să facă fără de a cădea la bănuială. Dar muierea tot muiere rămîne: era să mă dea de gol, căci n-a avut inima să vîndă un lanț, care-i plăcea, precum se vede, afară din seamăn.

— Și pentru asta tu ai stins patru suflete, grăi Ghiță îngrozit. Tu nu ești om, Lică, ci diavol!

— O simți acum?! grăi sămădăul mulțumit. Ar fi trebuit să o simți mai demult și să înțelegi că eu atît de mult mă tem de cearta legilor, încît frica îmi deschide mințile și-mi luminează calea pe care umblu. E nebun acela care-mi zice, ca tine, că are să mă ducă la furci, pentru că mă face să bag mai bine de seamă. Înțelegi tu acum că acela care ține cu mine nu are să se teamă de nimic, iară acela care vrea să mă doboare trebuie să stea mereu cuprins de îngrijire, pentru că, de ar fi mai nevinovat decît copilul de trei zile, tot îi frîng în cele din urmă gîtul. Tu ești om cinstit, Ghiță, și am făcut din tine om vinovat; acum pot să merg lesne și mai departe și să te duc eu la furcile cu care mă sperii tu pe mine.

— Pentru ce, Lică!? pentru ce? strigă cîrciumarul, cuprins de spaimă.

— Nu zic că te duc, răspunse Lică domol; acu nu-mi vine la socoteală; am trebuință de un om ca tine. Zic numai că te pot duce dacă-mi stai în cale.

— Plec mîne de aici, și-mi dă pace.

— Acu nu te las să pleci; ai stat pînă acum din încăpăţînare; trebuie să stai de aici înainte de frică. N-am muncit eu degeaba: acum tremuri înaintea mea ca frunza de mesteacăn; acu vreau să stai aici!

— Ce vrei cu mine?!

— Ce vreau? grăi Lică rîzînd. Ghiţă! mulţi oameni au perit la cîrciuma asta şi li s-a găsit urma cale de două poştii de aici. De cînd eşti tu aici, n-a murit încă nici unul. Mă înţelegi?

Ghiţă se ridică şi-l privi cu dispreţ.

— Şi cîtă vreme stau eu aici, n-are să moară nici unul, afară poate de mine! zise el hotărît.

Lică iar se rînji la el.

— Vorbeşti ca fetele mari mai nainte de a fi gustat dulceaţa păcatului, zise apoi aşezat. Poate că şi eu am vorbit odată aşa, nu ţin minte. Ştiu numai că mă aflam în strîmtorare cînd am ucis pe cel dintîi om; îmi periseră nişte porci din turmă şi-mi era ruşine să spui c-au perit şi n-aveam bani să cumpăr alţii în locul lor. Apoi am ucis pe al doilea, ca să mă mîngîi de mustrările ce-mi făceam pentru cel dîntîi. Acum sîngele cald e un fel de boală, care mă apucă din cînd în cînd, pentru că tu nu ştii încă, urmă el mai cu avînt, cum îţi fierbe şi clocoteşte tot sîngele cînd te hotărăşti o dată să pui un lucru la cale, şi ce grozavă e plăcerea de a-l lovi pe omul care te supără, de a-l lovi tare, ca să-l sfărîmi, cînd te-a atins c-o vorbă ori cu o privire, de a răsplăti însutit şi înmiit. Aduni mereu venin şi ură şi mînie oarbă, şi cînd ai adunat destulă, atunci verşi cu prisos, şi nu prea mult îţi pasă asupra cui, numai om să fie. Tu eşti om, Ghiţă, om cu multă ură în sufletul tău, şi eşti om cu minte: dacă te-aş avea tovarăş pe tine, aş rîde şi de dracul şi de mumă-sa. Mă simt chiar eu mai vrednic cînd mă ştiu alăturea cu un om ca tine.

— Îţi sunt tovarăş! grăi Ghiţă hotărît şi rece.

— Nu te primesc! răspunse Lică tot atît de hotărît şi de rece. Pe om nu-l stăpîneşti decît cu păcatele lui, şi tot omul are păcate, numai că unul le ascunde mai bine. Ca să le dea mai lesne pe faţă, caută-i slăbiciunea, fă-l să şi-o deie de gol şi faci cu el ce vrei, căci unul se mînie, altul se ruşinează, al treilea se zăpăceşte,

dar nu e nici unul care nu-şi perde bunul cumpăt şi mintea întreagă. E însă o slăbiciune de care mă tem, fiindcă nu ştii niciodată cum s-o apuci; e azi mai mare, mîne mai mică, şi cînd ai crede c-ai nimerit-o, dai greş: de oamenii cari au asemenea slăbiciune mă feresc, căci ei te dau de gol cînd lumea ţi-e mai dragă. Am păţit-o o dată cu Pintea: n-o mai pat şi cu tine.

— Ce fel de slăbiciune? întrebă Ghiţă cam cu jumătate de gură.

— De femei, ba chiar mai rea decît aceasta, de o singură femeie.

Ghiţă nu-i răspunse nimic, dar după ce Lică se depărtă, el îşi ridică amîndouă mînile asupra lui şi grăi pătruns de un singur gînd: „Te crezi tu mai rău decît mine!? Să vedem! Te duc la spînzurătoare chiar dac-ar trebui să merg şi eu de hăţ cu tine."

XIII

Banii primiţi de la Lică erau pe masă, şi Ghiţă stetea singur şi cu uşa închisă înaintea lor, cercetînd cu încordată luare aminte fiecare bucată, ca să vadă dacă nu află vreun semn pe vreuna din ele.

Era hîrtie, argint şi aramă, însă hîrtiile, afară de două bucăţi mai mari şi de una mică, erau nouă-nouţe, cam mototolite, dar încă neîmpăturate. Pe una din hîrtiile mari era o pată mare de cerneală, iară dintr-una mai mică lipsea o bucată; dar acestea nu puteau să fie semne.

Ghiţă privi cîtva timp dezamăgit la bani; cu toate acestea, îi părea bine, căci la urma urmelor el avea drept la o parte din aceşti bani, muncise pentru ei, îi cîştigase para cu para şi i-ar fi părut rău dac-ar fi trebuit să-i dea judecătorului, ceea ce era hotărît să facă cu banii ce-ar fi avînd vreun semn.

După ce trase iar banii în saltarul mesei, el se plimbă cîtva timp prin casă. Îi era ca şi cînd ar fi furînd oarecum acei bani şi se întreba mereu cuprins de îngrijare dacă nu cumva îşi pune el însuşi o cursă, ţiindu-i la dînsul. Ar fi voit să-i ia şi să-i arunce pe fereastră; însă el nu putea, se gîndea cît trebuie să muncească un

om ca dînsul pentru ca să adune atîta la un loc, și nu-l lăsa inima să-i dea din mînă.

A treia zi era sîmbătă; ziua în care se numărau banii și cînd trebuiau să fie toți de față, un obicei bun, rămas încă din vremile bune, și mai ales obiceiul de care Ghiță nu s-ar fi putut lepăda niciodată.

Încă de la început Ana era nedumerită. Îi părea că sunt prea mulți bani de astă dată și nu putea să depărteze de la sine gîndul că hîrtiile nouă-nouțe au venit de la unul și același om.

Iară bătrîna se bucura că săptămîna aceasta a fost așa de bună.

— E bună aceasta? întrebă ea cînd văzu hîrtia din care lipsea o bucățică.

— Să-mi dea Dumnezeu tot de aceste! grăi Ghiță numărînd mai departe.

Ana privi la hîrtie cu tot dinadinsul și sîngele îi peri din obraji; dar ea nu grăi nimic, deoarece era și bătrîna de față.

În urmă voi să-i grăiască lui Ghiță, dar nu putea. Îl bănuise o dată și se temea să-l mai bănuiască. Așa e! dar gîndul rău, încuibat o dată în mintea ei, nu o mai lăsa să-și vie în fire, se temea, ea singură nu știa de ce, și mai ales seara, după ce Ghiță și bătrîna adormiră, capul începu a i se înfierbînta.

„Trebuie să aflu adevărul, de dragul copiilor mei, dacă nu de alta!" zise ea hotărîtă, apoi se dete jos din pat, căută cheile, deschise tiptil, ca o hoață, lada și scoase teancul de hîrtii. Apoi se duse în odaia de lîngă birt, făcu lumină, încuie ușa, desfăcu cu mîna tremurătoare teancul și începu să cerceteze hîrtiile.

— Asta e! grăi punînd la o parte hîrtia din care lipsea o bucățică. Jur pe sfînta cruce că am văzut-o în mînile ei!

Ea cercetă apoi hîrtiile noi, pe care le bănuise din început.

Una dintre ele parcă era împunsă cu acul tocmai la mijloc, și, cercetînd mai departe, ea află cincizeci și trei de bucăți, care erau astfel împunse, ca și cînd ar fi fost trase pe o sîrmă subțire.

Ea puse hîrtiile una peste alta, apoi se întoarse cu capul ridicat la soţu-său şi-l deşteptă din somn.

— Ce-i?! Ce s-a întîmplat?! întrebă el speriat.

— Vino cu mine! îi zise ea.

El se ridică cu grăbire şi plecă buiguit în urma ei.

— De unde ai tu banii ăştia? întrebă ea, arătînd la hîrtiile de pe masă.

Ghiţă tresări, cuprins de spaima ucigaşului prins asupra faptei.

— Mai ştiu şi eu?! răspunse el. De la drumeţi.

— Ghiţă! îi zise ea. Nu te juca cu dracul! Banii ăştia, cîţi sunt aici, toţi i-ai primit de la un singur om. Hîrtia asta, din care lipseşte o bucată, a fost o dată în mîna mea: i-am dat-o femeii pe care o ştii şi tu, în ziua cînd a fost ucisă, iară aceste cincizeci şi trei de bucăţi sunt însemnate cu acelaşi semn, şi tot aşa trebuie să vie de la unul şi acelaşi om, şi anume, de la ea, căci la ea am văzut bani noi ca şi aceştia. Din două una: ori tu eşti amestecat în trebile aceste, şi atunci nu e bine, ori nu eşti amestecat şi nu ştii să te fereşti de oamenii răi, şi atunci iar nu e bine. Dacă-i aşa, apoi pune chiar acum caii la trăsură, căci vreau să plec de aici cu copiii mei.

Ea rămase cam zăpăcită cînd văzu că el, în loc de a se turbura, o priveşte cu dragoste şi bucurie.

— Copiii aceia sunt şi ai mei, zise el; lasă-i numai, că e grija mea de dînşii. Care va să zică, sunt însemnate hîrtiile? Şi eu am căutat semn pe ele, dar n-am găsit nici unul. Ce fel de semn e acela?

— Iată, răspunse Ana mai domoală, puind hîrtiile în faţa luminii; vezi împunsătura aceasta?

— O văd acum! o văd prea bine şi-l ţin minte pe omul de la care le-am primit. E un om — urmă el peste puţin cam în silă — pe care nu-l cunoşti, dar ai să-l cunoşti într-o zi.

Grăind aceste, el se apropie de dînsa, îi luă capul între mîni şi o sărută mai de multe ori pe frunte.

— Să nu-ţi faci gînduri rele — zise el iar — şi să nu te miri dacă mă vei vedea cîteodată cam schimbat la fire: eu trebuie să scot la capăt un lucru greu. Acum mă duc, chiar acum, ca să fiu mîne dimineaţă aici, aşa ca

nimeni să nu știe c-am fost dus peste noapte. M-ai înțeles? Du-te și te culcă și fă ca și cînd n-ai ști nimic.

— Dar unde te duci? îl întrebă ea îngrijată.

— Am să-ți spui, răspunse el, apoi strînse hîrtiile și plecă.

Peste puțin el călărea în treapăt mare de-a lungul drumului de țară spre Ineu, iară pe la miezul nopții îl aștepta într-una din odăile mai retrase ale căzărmii pe Pintea, care se dusese cu banii la arîndașul.

— Puțină treabă — grăi Pintea — dar tot e ceva. Ar trebui să ai mărturii că ai primit banii de la el; însă Lică e om viclean și n-are să-ți dea decît între patru ochi.

— Atunci ce să facem? întrebă Ghiță.

— Multe ar fi de făcut — grăi Pintea — numai dac-ai fi tu om mai viclean, dacă n-ai fi atît de prost, ca să-l aperi cînd vrei să-l surpi. Știi tu că sluga ta, Marți, e omul lui Lică?

— Marți?! strigă Ghiță.

— Nu te aprinde, îl întîmpină căprarul. Acum trebuie să-l ții, căci altfel ni se strică toată treaba. I-am găsit eu noima și lui Marți. Îți spui numai atît, că am aflat multe, dar încă nu destule, căci de Lică cu una, cu două nu te poți apropia. Dacă m-ajută Dumnezeu, în cîteva zile am să dau și de cei doi morți: le sunt pe urmă. Nu s-a sfîrșit încă judecata: mai va — fie chiar pînă la împăratul! Iacă ce-ți spun eu ție: banii împunși cu acul sunt de la bancă, unde hîrtiile se țin în teancuri de cîte o sută de bucăți, trase pe o sîrmă subțire, ca nimeni să nu poată fura din teanc fără de a rupe sîrma ori pecetea de la capătul ei, și e știut că domnișoara aceea a luat banii de la bancă înainte de a fi plecat de la Ineu; argintul e de la arîndașul, însă el a avut mai ales hîrtii mari, însemnate la colț cu o slovă rotundă și o cruce lîngă ea, și aur, tot galbeni împărătești, la care tot al treilea zimț e pilit. Te-ai simți tu destoinic să mi-l dai pe Lică prins, cînd are galbeni ori hîrtii astfel însemnate în șerpar la el?

— Ți-l dau! răspunse Ghiță hotărît.

— Mai domol, grăi Pintea; ăsta-i lucru greu... Mă tem că ai să ne strici toată treaba. Să știi un lucru.

Lică are acum trebuință de bani ca să-și poarte judecata mai departe, și, precum se vede, are de gînd să te pună pe tine să-i preschimbi și poate chiar să-i vinzi aur și argintărie. Tu primește orișice, vino la mine, și eu îți schimb, adecă îl pun pe arîndașul să schimbe, fără ca el să știe că ești tu la mijloc. Se înțelege, tu te duci totdeauna la Arad ori la Oradea și faci ca și cînd ai fi schimbat acolo.

— Și dac-aș intra în vreo încurcătură!

— Grija mea de asta! Tu caută numai să te pui bine cu Lică!

În zori de zi Ghiță dormea iar în patul său și visa că-l dă pe Lică prins și vede cum Pintea scoate galbenii cu zimții piliți din șerparul lui. Iară Ana își stăpînea răsuflarea, ca să nu-l deștepte din somnul său dulce.

XIV

Ziua următoare, deșteptîndu-se din somn, Ghiță era neliniștit. Își aducea bine aminte cele petrecute peste noapte, dar și le gîndea ca și cînd le-ar fi visat, și parcă nu-i venea să le creadă, iar cînd își dedea seamă că ele în adevăr s-au petrecut, îi era rușine de cele ce făcuse și se temea că, mai curînd ori mai tîrziu, se va da de gol, și nu numai va strica toată treaba, dar își va băga totodată și capul în primejdie.

„Nu! își zise el, eu nu pot să o fac aceasta; n-am în mine inima, n-am, precum zice Pintea, dibăcia pe care ar trebui s-o am, pentru ca să o pot face."

De aceea, cînd Ana îl întrebă despre cele puse la cale peste noapte, el răspunse că e bine și că toate s-au făcut și, dînd acest răspuns, el nu spunea decît adevărul pe care îl simțea atunci în sufletul său.

Ana însă era adînc jignită: ea ar fi dorit să afle mai multe, se simțea în drept a cere să știe tot și nu putea să-l ierte pe Ghiță pentru lipsa lui de încredere.

— Vorbești cu mine — îi zise ea — cum ai vorbi cu un străin, cu un copil, cum ai vorbi cu o slugă, pe care o ții cu sîmbrie, fiindcă ai trebuință de ea.

Și Ana avea dreptate.

A doua zi, cînd Lică se întoarse iar pe la cîrciumă, Ghiță simți că nu știe ce are să facă. Întîia oară în viața lui îi era rușine de Lică, se simțea oarecum mai netrebnic decît dînsul și se temea înzecit de răzbunarea lui.

Iară Lică era vesel, era precum nu fusese mai nainte, om cu inima deschisă.

Bunul Dumnezeu a rînduit ca copilul să se ia întru toate după oamenii mari, și Petrișor, băiatul lui Ghiță, voia și el să aibă cu orice preț un bici ca nenea Lică, dacă nu poate să aibă deocamdată chiar și unul ca dînsul; Ana luase dar un caier și se pusese să-i împletească unul.

— Ce are să iasă de aici? întrebă Lică. Un bici pentru Petrișor voinicul. Ei! apoi dacă-i așa, las' pe mine: ce-a da tîrgul și norocul! ține capătul, să-i împletesc eu un bici cum îl știu eu împleti.

Ana rămase pe laiță, ținînd capătul pletei, iară Lică stetea înaintea ei și, împărțind fuiorul în opt șuvițe, începu să împletească în opt coarde, cum ea nu mai văzuse mai nainte. Și cum el împletea, ea privea la degetele lui, care strîngeau pleata, răsuceau coarda și-o împleteau cu măiestrie între celelalte, privea la mîna lui, care nu atinsese niciodată sapa, nici coarnele plugului, ci numai biciul ușurel și frîul calului, la mîna albă și la degetele lui subțiri și lungi, privea la cămașa lui albă ca floricelele, la fața lui rasă neted, la mustața lui lungă, la ochii lui verzui, care acum se mișcau cu atîta vioiciune, privea și asculta vorbele vesele, care curgeau într-una peste buzele lui, privea și asculta și-și aducea aminte de omul rece și aspru la față, pe care-l privise c-o uimire copilărească atunci, în ziua aceea, cînd el sosise pentru întîia oară la Moara cu noroc, pe omul tăcut, pe care-l crezuse odinioară așa de rău și de primejdios și care acum își petrecea timpul cu dînsa și se bucura cînd vedea că Petrișor saltă de bucurie.

Și pe cînd Ana privea, asculta și gîndea, oarecum fără de voie, la cele ce au fost și la cele ce sunt, pleata scoasă în patru dungi se lungea mereu.

— Frumos are să iasă! îi zice ea.

— S-ar putea oare să iasă altfel, răspunse el cam cu jumătate de gură, cînd o nevastă așa de frumoasă îi

ţine capătul? Mie nu mi-ar păsa — adăugă apoi peste puţin — dac-ar ieşi şi lung cît postul Paştilor.

Ana se turbură şi-ar fi voit să dea capătul să-l mai ţie şi Uţa, care stătea cîţiva paşi în dosul ei; dar ea se făcu că nu înţelege şi începu să vorbească cu copilul.

De aici înainte Lică îşi rări vorbele, începu să subţieze coardele, să împletească mai iute şi încetul cu încetul iar se făcu omul cu faţă rece şi aspră.

— Nu mai am mult, zise el în cele din urmă; sfîrşesc numaidecît; codoriştea o fac eu apoi şi singur.

Pe Ana o mîhneau aceste cuvinte. Pornită spre veselie, precum era, ar fi dorit să vadă tot feţe vesele, şi se simţea cu atît mai jignită cînd ştia că ea însăşi a stricat voia bună a cuiva: umbla dar dinadins să-l aducă iar la voie bună pe Lică, să-l lase precum l-a găsit, şi-i venea oarecum să plîngă cînd vedea că nu izbuteşte. Ea îi zîmbea în ochi, îi arăta în toate chipurile că se bucură de vorbele lui, iară cînd el se duse să caute o nuia, din care să taie codoriştea, îşi luă copilul de mînă şi-i zise veselă: „Hai şi noi să-i ajutăm lui nenea Lică".

Ghiţă umbla în vremea aceasta după trebile sale, însă cînd el se întoarse iar la cîrciumă, Lică şedea la masa de sub cerdac şi tăia cu vîrful cuţitului crestături pe codoriştea făcută gata, iară Ana stetea în dosul lui şi privea peste umărul lui cum lucrează, şi cum stetea aşa, ea se rezema cu dreapta de masă, iară stînga o ţinea pe cellalt umăr al lui.

Ghiţă rămase o clipă ameţit, apoi se depărtă iute, ca să nu mai vadă.

„Nu! îşi zise el, de asta nu m-am temut niciodată şi nu mă tem nici acum."

Şi în adevăr el nu se temea, dară ferbea cu toate aceste în el. Îşi aducea aminte vorbele lui Lică despre slăbiciunea pentru muiere, înţelegea gîndul lui şi se turbura cînd se gîndea că Lică crede c-ar fi cu putinţă şi că Ana, chiar ea, în nesocotinţa ei copilărească, îl întăreşte în această credinţă. Dar tocmai de aceea el însuşi nu voia să înţeleagă nimic, şi peste o jumătate de ceas, cînd se văzu iar singur cu Lică, el se arăta mai deschis la inimă decît de obicei.

Pintea avuse o bună presimțire. Lică-i aduse astă dată lui Ghiță patru hîrtii mari și, puindu-le pe masă, îi grăi:

— În jumătate: cît ție, atît mie, dar la aceste să bagi mai bine de seamă, fiindcă au semne.

Ghiță privi cîtva timp la hîrtii și la semnele ce acum îi erau cunoscute.

— Te înțeleg, zise el apoi; nu ceri decît cincizeci la sută; ceilalți cincizeci să fie ai mei, ca bani de cheltuială. Eu te sfătuiesc însă să-ți alegi vreun alt om pentru treaba asta: nu te temi tu că iau banii ăștia și mă duc cu ei la judecătorie, ca să spun că-i am de la tine? Ai face bine să te temi și să-mi dai pace.

— Dac-ai avea de gînd s-o faci, nu mi-ai fi spus-o, răspunse Lică. Poate că tu crezi c-ai putea s-o faci; te știu însă om destul de cuminte pentru ca să simți ce-ar urma de acolo pentru tine, și te știu om care ține la bani.

Ghiță se știa și el însuși om care ține la bani, dar tocmai de aceea nu voia s-o afle de la alții. El luă banii și îi puse în ladă, apoi scoase un teanc de hîrtii mai mici și dete lui Lică jumătatea ce i se cuvenea, zicîndu-și mereu, pe cînd număra:

„Am să-ți arăt eu ție că tot nu țin la bani atît de mult cum crezi tu".

Și în adevăr, el nu aștepta decît noaptea, pentru ca să plece la Ineu.

Seara însă Lică iar se întoarse la Moara cu noroc și-i aduse zece bucăți de hîrtie, pentru ca să nu-i dea timp de răsuflare.

— Dacă n-ai destul mărunt la casa ta — îi zise el — pleacă mîne la Arad, ca să schimbi.

— Așa îmi pare că am, îi răspunse Ghiță, și-i dete aproape toți banii mărunți pe care îi avea la dînsul.

Și numai cînd se întorcea de la Ineu, Ghiță simțea că Lică are dreptate. El îi dăduse lui Pintea cele patrusprezece bucăți de hîrtie, dar nu-i spusese un lucru: că jumătate din bani sunt ai săi, ci, dinprotivă, stăruise ca jandarmul să-i schimbe banii deplini, pentru ca Lică să nu simtă nimic. Îi fusese în mai multe rînduri

vorba pe buze, însă totdeauna își zicea: „Adecă de ce folos ar fi dac-ar mai afla-o și asta!?“ Iară acum, cînd se întorcea la Moara cu noroc, își punea de gînd că i-o va spune într-alt rînd.

— Într-alt rînd? Da! însă în curînd el se încredința că nu poate să i-o spună, și cu cît mai mult se încredința despre aceasta, cu cît mai dinadins se ferea de Pintea.

Și omul foarte lesne se împacă cu păcatele sale.

„Ei! ce să-mi fac!? își zise Ghiță în cele din urmă. Așa m-a lăsat Dumnezeu! Ce să-mi fac dacă e în mine ceva mai tare decît voința mea!? Nici cocoșatul nu e însuși vinovat că are cocoașă în spinare: nimeni mai mult decît dînsul n-ar dori să n-o aibă.“

Și fiindcă avea un păcat pe care nu-l putea stăpîni, el nici nu-și mai dedea silință să-l stăpînească și se lăsa cu totul în voia întîmplărilor. Apoi el nici nu mai era om cinstit; lumea tot îl credea rău. Citeodată, cînd îl apuca frica de pedeapsă ori de răzbunarea lui Lică, el își punea de gînd că are să plece și să se ducă, încît să i se piardă urma, însă el iar se dumirea și aștepta ca Lică să vină iar cu banii.

Astfel, trecu toamna și veni iarna, trecu și iarna și sosi primăvara. Pintea se făcea din ce în ce mai nerăbdător, căci aflase în cele din urmă și pe oamenii îngropați; arîndașul avea fierbinți de cîte ori trebuia să dea bani mărunți pentru banii pe care îi agonisise cu multă osteneală; Ghiță însă nu avea altă vorbă decît: „Ți-l dau legat, dar trebuie să bag de seamă, ca să nu stric toată treaba“. Iară mai departe el rîdea în pumni ori tremura de frică.

Căci adunase mulți bani Ghiță, atît de mulți, încît în fiecare zi își zicea: „Mult a strîns arîndașul!“ dar precum aduna banii, el scăpăta mereu în gîndul său.

În vremea aceasta Lică trăia zile albe. El venea des pe la Moara cu noroc, și de cîte ori venea era vesel și bun și om cu dare de mînă. Și fiindcă era vesel și bun și darnic, țiganii de la Ineu prinseseră slăbiciune de dînsul și treceau foarte des pe la cîrciumă ca să întrebe dacă n-a venit cumva ori dacă nu are să vină în curînd, ca să-și petreacă cu tovarășii.

Iară cînd ei îl găseau, se puneau să-i cînte, și atunci venea rîndul la Uța, femeie înaltă, smeadă și sprintenă la vorbă.

Lică nu juca decît foarte arareori, și atunci mai ales cu Ana, cu copilul ori, pentru ca gluma să fie de tot bună, cu bătrîna. Îi plăcea să stea, să privească și să asculte, fiindcă era destul de privit și destul de auzit, fiindcă Uța juca cum se joacă la circiumă și vorbea cum se vorbește în birt, fără multe marafeturi, fără mult încungiur. Iară cînd Uța mergea prea departe cu veselia, Lică îi zicea: „Mai astîmpără-te, fă! prea te obrăznicești". Dar ea atunci, parcă tocmai în ciuda lui, se făcea cu atît mai dezmățată.

Bătrîna dedea miloasă din umeri și zicea așa în ea: „Ei! ce să-i faci! Așa a lăsat-o Dumnezeu! Păcatul ei!"

Ana la început se turbura, în urmă se înscîrbea și dezmățările Uței îi păreau sarbede, și numai tîrziu se deprinse cu ele, ba, cînd Uța zicea cîte una neclătită, stăpîna ei simțea un fel de mîncărime și prindea poftă să zică una și mai bună. Atunci Lică rîdea din toată inima și nu lipsea niciodată a zice: „Bată-te să te bată, dar de mult n-am rîs așa de cu poftă".

Iar Ghiță nu rîdea; se făcea că nu pricepe gluma, și cînd vedea pe Lică învîrtindu-se pe lîngă Ana ori pe Ana trăgîndu-se la Lică, el se ducea pe ici încolo, ca să nu vadă nimic, fiindcă-i era greu să vadă și-l durea inima cînd simțea cum Ana scapătă din ce în ce în gîndul său. Dar cîteodată îi părea că ea își da silință să-l țină pe Lică departe de la sine, și atunci el își făcea mustrări și simțea înzecit ticăloșia la care căzuse el însuși; de aceea parcă-i venea să se bucure cînd iar o vedea căutîndu-l cu ochii pe Lică ori legîndu-se de el, căci acum erau deopotrivă.

La începutul Săptămînii Luminate, Pintea trecu pe la Moara cu noroc și-l luă iar pe Ghiță de scurt.

— Ce să-i fac! răspunse Ghiță. E om viclean și nu-l pot prinde. Dac-aș ști cînd are banii la el, te-aș vesti ori l-aș prinde față cu cîțiva drumeți. Mă tem însă să nu mă dau de gol: și tu știi că-mi pun chiar capul în primejdie, fără ca să-l stric pe el. Îți spun drept: îmi vine să-mi iau boscîrțele și să fug de aici.

— Bine, bine! grăi Pintea. Dar Dumnezeu să te ferească pe tine să nu te pună păcatul să mă înșeli pe mine!

Ghiță nu răspunse nimic.

Bătrîna încă de mult umbla cu gîndul de a potrivi lucrurile astfel, ca să-și petreacă Paștile cu toții împreună la una dintre fetele ei din Ineu și totdeauna se întrista cînd Ghiță zicea: „Dacă se poate". Numaidecît după plecarea lui Pintea, Ghiță se duse dar la ea și-i spuse că se poate și să-i vestească prin vreun drumeț pe cei din Ineu despre aceasta, ca să facă din vreme toate pregătirile.

— Bine, ginere dragă! grăi bătrîna, cuprinsă de vie bucurie. Dumnezeu să te binecuvinteze pentru această hotărîre a ta, căci, precum tu prea bine vezi, eu sunt bătrînă, și cine știe dacă ne va mai fi dat să petrecem o zi de sărbătoare împreună...

Era în adevăr mișcată bătrîna; nu-și aducea aminte să fi petrecut vreodată în viața ei sfintele sărbători altfel decît împreună cu cei mai de aproape ai săi, afară de anul trecut, cînd Paștile căzuseră tocmai în timpul mutării lor la Moara cu noroc și parcă nu erau Paști, parcă-i lipsea darul pentru tot anul dacă mai petrecea și acum ca în anul trecut.

Mare era și bucuria Anei, care de mult nu-și văzuse rudele și prietenele cu care fetise, mare bucuria copiilor, care totdeauna aveau dor de Ineu, unde căpătau daruri de la mătușile lor și găseau alți copii ca dînșii.

Ana și bătrîna se puseră la sfat, deoarece cu mîna goală nu puteau să meargă, și mai ales Ana simțea în ea o puternică pornire de a se arăta că nu mai e săracă, precum fusese odinioară, și parcă i-ar fi venit pofta să risipească acum deodată tot ce cîștigaseră în timp de un an.

Pe cînd ele steteau de sfat, Ghiță se afla singur în odaia de lîngă birt și-și număra banii, îi număra singur, fără zgomot, și ascuțindu-și mereu urechea, pentru ca să-i ascundă îndată ce ar simți că se apropie cineva.

În clipa cînd văzuse mînia lui Pintea, el luase hotărîrea de a-și trimite nevasta și copiii de sărbători la Ineu și de a se duce astfel, neștiut de nimeni, să caute

undeva un loc ascuns, unde să-i cheme în urmă la sine și să-și petreacă zilele vieții pierdut în lume și nesupărat de nimeni, deoarece Lică nu putea să-l vîndă, iar Pintea nu știa nimic. Însă chiar la cel dîntîi pas făcut pentru punerea în lucrare a hotărîrii sale el începu să șovăiască. Îl durea bucuria bătrînei și parcă nu se simțea destul de tare ca să o curme în ziua hotărîtă pentru plecare, îl durea cu atît mai mult cu cît vedea în ea totodată durerea zguduitoare pe care o vor simți cu toții în ziua cînd nu-l vor mai găsi. Apoi, dacă fugea de frica lui Pintea, nu mai puțin se temea că, fugind, Lică îi va găsi urma. Acum, în sfîrșit, cînd își văzu banii adunați atît de mulți la un loc, îl cuprinse cu o putere necovîrșită gîndul, venit ca din senin, că Lică, știindu-l că are bani mulți, va veni într-o zi să-i ia de la dînsul, și după ce-și puse iar banii în ladă și stînse lumina, el se opri îngrozit în mijlocul odăii întunecate: vedea parcă, departe, dincolo de dealul despre Ineu, în valea tăcută și pustiicioasă, trăsura părăsită la marginea drumului și copilul omorît și aruncat pe iarba stropită cu sînge.

Nu, nu era destul că se duce; trebuia să se ducă așa, ca nimeni, și mai ales Lică, să nu-i poată da de urmă.

Iar Ana nu simțea nimic; capul ei era plin de colaci, de ouă roșii, de plăcinte, gîndul ei era dus în lumea căreia dorea să i se arăte. Marți seara trecu pe la cîrciumă și Lică Sămădăul, căruia Ghiță îi trimisese vorbă c-ar fi avînd să-i spună ceva, dar ea nu știa nici cînd el a venit, nici cînd a plecat.

Lică nici nu stătuse mult. Ghiță dorise numai să-l întrebe în taină dacă nu are cumva bani de schimbat, fiindcă are de gînd să meargă peste sărbători, neștiut de nimeni, la Pesta, ca să schimbe ce are la dînsul, mai ales galbenii, pe care nu îndrăznea să-i dea pe aici prin apropiere. Așa credea el că va putea să alunge orice prepus din mintea lui Lică, pentru ca numai într-un tîrziu să-i vină gîndul de a știrici încotro a plecat.

— Am, răspunse Lică. Nevasta cînd îți pleacă?

— Sîmbătă de cu seară.

— Atunci tu mă aşteaptă, că viu neapărat, fie sîmbătă seara, fie duminecă dimineaţa, şi-ţi aduc, îţi aduc fel de fel.

Ghiţă începu să tremure. Acum nu mai era vorba numai să fugă, ci să-l şi fure totodată pe Lică.

„Dac-o fac, să o fac barem deplină!" îşi zise el ameţit de acest nou gînd şi numărînd cu neastîmpăr ceasurile ce-i mai rămîneau.

Sîmbătă pe la amiazăzi, în sfîrşit, cînd toate erau puse la cale, toate gătite pentru ziua de sărbătoare, el spuse că nu poate să plece, cel puţin nu chiar acum, deodată cu ceilalţi, fiindcă are să-l aştepte pe Lică, de la care a primit vorbă.

— Atunci nici eu nu mă duc, grăi Ana, pentru care această nouă hotărîre a lui Ghiţă venea ca un trăsnet căzut din senin.

— Ai înnebunit? zise el. Le-aţi trimis vorbă că veniţi, aţi făcut din partea voastră toate pregătirile şi acum nu mergeţi? Duceţi-vă voi şi vă petreceţi sărbătorile, ca şi cînd eu nici nu aş fi; cu atît mai bine are să vă pară dacă voi veni mai tîrziu.

— Eu nu pot să-mi petrec Paştile fără tine, grăi nevasta. Te gîndeşte ce ar zice lumea cînd te-aş lăsa singur aici.

— Ei! vorbe degeaba! Vreau să te duci!

— De ce te răstesti la mine? zise Ana mîhnită. Ghiţă! spune-mi, ce ai tu? De ce nu-mi vorbeşti pe faţă?

Ghiţă se plimbă cîtva timp prin casă, apoi se opri la fereastră şi privi afară.

— Îmi stai în cale, zise el în cele din urmă.

Ana simţi în ea pornirea de a pleca fără de întîrziere, pentru ca să nu se mai întoarcă niciodată; îi părea că nu mai poate trăi cu omul care i-a grăit o dată aceste cuvinte: era însă în sufletul ei şi ceva mai tare decît această pornire.

— Tocmai de aceea voiesc să rămîn — răspunse ea — şi am să rămîn, pentru că nu mă lasă inima să plec. Grozav te-ai schimbat tu de cîtăva vreme: abia mai ţiu minte de cînd nu m-ai atins cu mîna şi nu mi-ai zis o vorbă bună; dar să nu crezi că aşa mă vei alunga de la tine. Ţiu la tine, Ghiţă — strigă ea îndărătnicită —

țiu cu toată inima, și cu cît te vei face mai aspru, cu atît mai dinadins am să țiu, și ți-o spun aceasta tocmai fiindcă te văd că nu vrei s-o auzi.

Și în adevăr Ghiță nu se temea de nimic mai mult decît de niște cuvinte ca aceste, și acum, cînd le auzi, el se simți ca și cînd ar fi cuprins de un păiengeniș pe care nu se îndura să-l rupă.

— Grozav ți-e de mine! zise el. Spune drept; vorbește-mi pe față: vrei să rămîi, pentru că știi că are să fie și Lică aici.

— Ești un om netrebnic și grozav trebuie să te fi ticăloșit tu în tine pentru ca să-mi spui ceea ce nu crezi nici tu însuți, zise ea și se depărtă fără zgomot. Apoi, din prag, ea îi mai aruncă vorbele: Tu ești acela care se pleacă înaintea lui ca o slugă, iar nu eu, Ghiță! Să ne ferească pe noi Dumnezeu să nu ai tu cumva ceva pe sufletul tău, că atunci toată viața noastră e mai rea decît o robie!

Ghiță o lăsă să se ducă, ba chiar se bucura că ea se duce, fiindcă nu-i mai venea să creadă că acum ea va rămînea și niciodată hotărîrea lui de a pleca nu fusese mai tare decît acum. În adevăr, viața ei nu era decît o robie, o robie de care nu mai putea scăpa decît așa, dacă se duceau în lume. Ea putea încă să fie fericită; el însuși, niciodată.

Dar Ghiță se înșela.

Bătrîna plecă de cu seara singură cu copiii, singură și mîhnită pînă în adîncul inimii. Ea își sărută la despărțire copila, o sărută o dată, de două, o sărută de mai multe ori, ca și cînd s-ar despărți pe veci de dînsa, ca și cînd acum o ar mărita și numai acum ar simți că ea trebuie să împartă bucurii și amaruri cu soțul ei.

Dar inima îi era grea și trebuia să și-o ușureze.

— Eu vorbesc arareori — zise ea — deși totdeauna spun cam multe. Așa-mi este firea. N-am însă obiceiul de a mă amesteca în trebile altora. Voi sunteți copiii mei: n-am stăruit însă niciodată să faceți altfel decît așa cum vă trage inima. Acum însă mă doare inima cînd văd că pentru Lică voi părăsiți neamurile voastre de sfintele sărbători și nu vă mirați dacă doresc să ascultați o dată și de mine: nu vă lăsați prea departe cu

oameni ca Lică. E bine să-i crezi pe oameni buni, fiindcă așa te bucuri mai mult de dînșii: Lică e însă om rău din fire. Nu v-am spus-o pînă acum, fiindcă n-aveam pentru ce: acum vă zic să-l țineți mai departe de voi.

Bătrîna grăi și se duse, iar Ghiță și Ana rămaseră cu Marți și cu Uța la Moara cu noroc, care, ca niciodată mai nainte, parcă stetea pustie și întunecată în urma bătrînei.

— Ei! ce să-mi faci!? grăi Ghiță, cînd își văzu zădărnicit astfel planul. Se vede că acesta e norocul meu, și dac-ar fi nenorocirea mea: cine poate să scape de soarta ce-i este scrisă!? Poate că e mai bine așa.

Atît se simțea de ticăloșit și de slab în el însuși, încît nu mai putea să-și dea seamă ce poate și ce nu poate să facă, și așa, încetul cu încetul, se lăsa în voia întîmplării și aștepta cu o leneșă nepăsare sosirea lui Lică.

Sosind duminecă, în ziua de Paști, pe la prînzul cel mic, dimpreună cu Răuț și cu Păun, un alt tovarăș al lor, toți trei călări, la Moara cu noroc, Lică se simți cam scos din sărite cînd nu-l găsi pe Ghiță singur, precum fusese vorba. El însă nu grăi nimic, și aruncă numai o traistă cu scule, pe care o adusese cu sine, într-un colț al casei.

— N-am putut să mă desfac de dînsa! grăi Ghiță.

— N-ai putut!? Trebuie să te desfaci, îi răspunse Lică aspru. Va să zică, eu umblu așa după pofta inimii tale. Am adus bani, aur și argintărie, și nu pot să le port cu mine. Fă-i rînd să plece.

— Cum să-i fac?

— Ce-mi pasă mie!? Fă-i rînd, și atît! Cum? asta-i treaba ta.

Ghiță vedea parcă iar trăsura părăsită la marginea drumului, cu copilul mort lîngă dînsa.

— Să te ferească Dumnezeu de oamenii care au slăbiciune de vreo muiere! urmă Lică aprins.

— Slăbiciune nu am, grăi cîrciumarul.

— Nu ai! zise iar sămădăul. Bine! Înțelegi tu că lucrul ăsta trebuie să ajungă o dată la un capăt. Lasă, că-i pun eu capătul! Bine c-a rămas aici. Am astăzi o

grozavă mîncărime în mine, adause apoi așa pentru dînsul, și împinse cu piciorul traista în dosul unei lăzi ce se afla în apropiere.

După aceste el ieși prin birt, pișcă de pulpă pe Uța, care stetea răzemată de ușchior, încît ea țipă, și se duse mai departe la Ana, care stetea înaintea cerdacului, pusă pe gînduri asupra celor ce se vor fi petrecînd în casă.

— Fac rămășag — zise el — că peste jumătate de ceas sunt aici și țiganii. Au un miros mai bun decît copoiul. Apoi să ne facem o zi cum n-a mai fost nici una din cele de pînă acum. Am azi un chef din cele mari, și trebuie să știi că eu sunt nesățios cînd mă apucă cheful.

— Și eu sunt la chef, răspunse Ana cam în silă.

Lică se apropie mai tare de dînsa și-i zise la ureche, așa ca de glumă:

— Îi fac eu rînd lui Ghiță să plece și să ne lase singuri.

Ana-și opri răsuflarea. Era o glumă aceasta; însă, chiar ca glumă, era prea îndrăzneață și-o atingea tocmai acolo unde era mai simțitoare.

— Numai dacă-l poți, îi zise ea, dar cu capul ridicat și privindu-l peste umăr, ca și cînd ar voi să mai adauge: „Tare te-nșeli dacă crezi că bărbatul meu ține atît de puțin la mine".

— Uite cum se supără, zise el acum zîmbind. Așa-i că te-am atins la inimă!? Ei, apoi dacă n-aș ști eu cît de mult își ține la nevastă, de mult i-aș fi furat-o.

Și asta era o glumă, însă una care îi mai plăcea Anei.

Lică avuse dreptate. Nu trecu mult, și țiganii sosiră și pe cînd la Ineu oamenii intrau în biserică, la Moara cu noroc se începu veselia destrăbălată și fără frîu.

Ana nu voia să joace tocmai pe timpul sfintei liturghii și era jignită văzînd pe Uța acum chiar mai nerușinată decît totdeauna; dar Lică, neastîmpărat afară din seamăn, o strînse în brațe și o luă cu sila la joc. Ea își aținti ochii la Ghiță: acesta însă, în loc de a se arăta supărat, scoase pe Uța din mînile lui Răuț și începu să-și petreacă și el, dar să-și petreacă, precum petrece omul, cînd se pune în ciuda altuia. Apoi desfrîul are și el farmecele lui, și Ana încetul cu încetul se obicinuise și prinsese o tainică poftă de el.

Pentru ca petrecerea să fie mai cu haz, Lică scoase peste cîtva timp din șerparul său plin de bani patru hîrtii, scuipă pe ele și lipi pe fruntea fiecăruia dintre țigani cîte una.

— Acum cîntați pînă ce nu se rup toate coardele! strigă el apoi, și iar o apucă pe Ana, care dinadins se lăsa în voia lui și se făcea cu atît mai neastîmpărată cu cît Ghiță se arăta mai nepăsător.

Iar Ghiță fierbea în el și nu se stăpînea decît cu gîndul că e vai și amar de bărbatul care trebuie să-și păzească nevasta, și era vesel, ca să arate că el nu e asemenea bărbat.

Era dar o veselie, încît casa parcă era să zboare cu dînșii în aer: Lică o juca pe Ana de abia îi mai atingeau picioarele pămîntul; Ghiță și Răuț luaseră pe Uța la mijloc; Păun și Marți băteau în palme și chiuiau în ruptul capului; țiganii trăgeau din toate puterile cu arcușul, zîmbind cu mulțumire și privind din cînd în cînd cu ochii galeși la hîrtiile ce le erau lipite pe frunte, iar cînii lui Ghiță zăceau cu capul pe labe în pragul birtului și priveau buiguiți la cele ce se petreceau.

Obosit, în sfîrșit, de joc, Lică se lăsă pe laiță, o luă pe Ana pe genuchi și începu, așa în glumă, să o sărute și să o strîngă la pept.

Ghiță nu se mai putu stăpîni și, făcîndu-se că nu vede nimic, ieși să se mai răcorească sub cerdac.

— Acu lasă-mă — grăi Ana înecată — că începe Ghiță să se supere.

— Apoi nu vezi tu că nici eu nu vreau alta? răspunse Lică. Să-l necăjim nițel. Măi Ghiță! strigă apoi, așa e că mi-o lași mie acu o dată, de ziua de Paști?

— Fă cu ea ce vrei! răspunse Ghiță în glumă; dar în dosul glumei se simțea mînia lui oarbă și nesățioasă.

Ana se desfăcu din brațele lui Lică, și cîtva timp veselia peri din mijlocul lor, deși îndeosebi Ana numai acu era în voie bună și ar fi voit să-și petreacă din toată inima.

Iar Ghiță plănuia în el cum să plece acum la Ineu, fără ca să dea loc la presupuneri, cum să plece, cum să-l afle pe Pintea și cum să se întoarcă pe nesîmțite cu el

ca să i-l dea prins pe Lică. Era pe la un ceas după amează̆zi cînd Lică îl apucă la o parte şi îi zise:

— Noi ne-am înţeles: tu pleci pe ici încolo şi mă laşi pe mine aici cu dînsa. N-ai nevoie să-i spui nimic: te duci, ca să se pomenească deodată singură cu mine şi atît. Am să le zic celorlalţi că te-ai pus să dormi în podul grajdului, pentru ca nimeni afară de noi să nu simţă nimic.

Ghiţă se aşteptase la aceasta; acum însă, cînd nu mai era timp de a se chibzui, el rămase încremenit.

— Are să-ţi vie greu acu o dată, urmă Lică; de aici înainte eşti lecuit pe vecie. Tu vezi că ea mi se dă de bunăvoie: aşa sunt muierile.

Ochii lui Ghiţă se împăingeniră. În două ceasuri putea să meargă călare şi pe căi ascunse la Ineu şi în alte două ceasuri, pe cînd se întunecă, să se întoarcă dimpreună cu Pintea la Moara cu noroc.

„Aşa vrea Dumnezeu! îşi zise el; aşa mi-a fost rînduit."

Şi cînd şi le zicea aceste, se simţea aşa de tare, încît, cu toate cele ce văzuse, nu credea că e cu putinţă ca Ana, Ana lui, să se dea vie în mînile unui om ca Lică. „Şi dacă se dă, atunci e mai bine aşa, adăugă el: să se hotărască odată; să ştiu cum stau, căci viaţa mea tot e pierdută dacă nu răuşesc acum."

— Bine, îi zise dar lui Lică. Şi cînd să mă întorc?

— Mîne dimineaţă.

— Dar un lucru — adause Ghiţă — fă ce faci, însă nu mă face de ruşinea lumii: caută ca ceilalţi să nu simţă nimic.

— Asta de sine se înţelege; altfel nici ea nu m-ar lăsa să mă apropii de dînsa, grăi Lică, şi se depărtă.

Ghiţă rămase cîtva timp privind în urma lui, apoi se întoarse spre grajd, cu avîntul omului care, purtat şi orbit de un singur gînd, îşi pune viaţa în joc ca să arate că nu se teme că o va perde.

Pe cînd el îşi gătea calul în grajd, Lică-l punea la cale pe Răuţ.

— Care va să zică — grăi Răuţ, în cele din urmă — cînd se înserează, noi îi lăsăm pe dînşii acolo, ne în-

toarcem, stăm ascunşi şi nu ieşim decît la semnul dat de tine.

— Huhurez! răspunse Lică, şi iar se puse pe veselie.

Peste puţin, Răuţ întrebă cine voieşte să vie cu dînsul la Şicula.

— Punem caii la căruţa lui Ghiţă — zise el — încărcăm ţiganii şi mergem la nuntă. Uţă! hait'! şi tu cu noi! O dată sunt Paşti pe an! Îl luăm şi pe Marţi.

— M-aş duce şi eu, grăi Lică, dar nu mă lasă inima; apoi ar trebui să fiu de mult la Fundureni şi nu pot să mai perd vremea pe aici ori pe la Şicula.

— Marţi! zise Uţa zîmbind prin ascuns. El cine ştie pe unde o fi acum. O fi sărind gardurile prin Fundureni, pe la drăguţa lui de pereche: dar eu mă duc, dacă mă luaţi. Atît dorea şi Ana: să rămîie singură cu Ghiţă.

Într-un tîrziu, însă, ea băgă de seamă că Ghiţă, care nu fusese de faţă la plecarea celorlalţi, nu se mai întoarce şi începu a se nedumiri.

— Ghiţă doarme prea mult, zise ea ridicîndu-se.

— S-a dus şi el, grăi Lică aşezat.

— Cine?

— Ghiţă. N-am zis că-i fac rînd să plece?

Ana se întoarse cu obrajii aprinşi de la el şi ieşi afară ca să-l caute pe Ghiţă; dar ea îl văzu departe pe vale în sus călărind spre Fundureni, rămase cîtva timp răcită în tot trupul, apoi iar se întoarse.

— Aşa-i — zise ea zîmbind — s-a dus. Cu atît mai bine!

Lică se ridică şi făcu ca şi cînd ar fi voind să plece şi el.

— Ce vrei? întebă ea.

— Nu spuneam că trebuie să plec?

— Să nu umblăm cu vorbe deşerte, îi zise ea. Acu rămîi. Tu eşti om, Lică, iară Ghiţă nu e decît o muiere îmbrăcată în haine bărbăteşti, ba chiar mai rău decît aşa.

Grăind aceste, ea-şi astîmpără obrajii cu palmele, îşi ridică cu vîrful degetelor părul de pe frunte, apoi grăi, privind ca ieşită din fire împrejur:

— Rău ai făcut că i-ai trimis pe ceilalţi de aici. Aş vrea să văd oameni împrejurul meu, oameni mulţi,

să-mi petrec, încît să ți se ridice perii în vîrful capului, pînă ce nu cad istovită la pămînt. Dar acum e bine și așa: tu trebuie să-mi făgăduiești însă un lucru.

Lică privea cu mulțumire la obrajii ei aprinși, la ochii ei plini de văpaie sălbatică, la buzele ei desfăcute ca și caisa răscoaptă și la trupul ei înalt, mlădios și fraged. Se simțea stăpînit de dînsa și parcă voia dinadins să se lase în stăpînirea ei.

— Oricare ar fi acela, ți-l fac, zise el, întinzînd mîna, ca s-o apuce.

XV

Era în amurgul serii.

Peste zi fusese cald ca în zilele de vară, și acum, pe la asfințitul soarelui, se simțea un fel de greutate în aer; deodată se făcu rece și începu să bată vîntul și să aducă niște nouri de la răsărit, să-i întindă la dreapta și la stînga și să-i mîne mereu înainte spre apus.

De departe, ca din fundul pămîntului, se auzea din cînd în cînd cîte un tunet molcom și iar se perdea-n tăcerea amurgului.

Lică ședea la masă, cu paharul înaintea sa, de vorbă cu Ana, dar neastîmpărat și trăgînd mereu cu urechea la cînii ce lătrau în depărtare, ca și cînd s-ar apropia cineva, om necunoscut, cu care cînii nu sunt deprinși.

Șerparul plin de galbeni, pe care îl descinsese cîtva timp după plecarea lui Ghiță, era aruncat jos la picioarele patului.

— Așa crezi tu acum, grăi Ana, care ședea în cealaltă parte a mesei, față în față cu el.

— Asemenea lucruri nu se cred, răspunse el cam necăjit; ele se simt. Ziceam că dac-aș voi să plec, mi-ar fi greu să mă despart de tine. Mai multă dovadă nu-ți trebuie decît că ți-o spun, fiindcă oameni de felul meu, mai ales la anii mei, nu prea spun asemenea lucruri. Dar — adause el — lumea mă socotește om rău la fire pentru că știu să mă stăpînesc în toate împrejurările: nici acu n-o să-mi pierd eu sărita.

Grăind aceste, el privi cu ciudă la dînsa, apoi se ridică.

Ana se ridică și ea.

— Ce-i? întrebă ea speriată. Ce ai de gînd?

— Eu mă duc, răspunse el, și scoase traista cu scule din dosul lăzii.

— Nu poți să te duci și să mă lași pe mine singură și așa cum sunt.

— Trebuie să mă duc și nu vreau să rămîn, zise el punîndu-și pălăria în cap.

Ana își opri răsuflarea: îi era ca și cînd nu el ar pleca, ci ea însăși ar fi dată cu rușine afară din casă, în mijlocul drumului, unde toți trecătorii își întorc fața de la dînsa. Cînd îl văzu dar că pleacă, ea își înfipse amîndouă mîinile în brațul lui și-i zice cu liniștea încordării:

— Dacă te duci și te duci, ia-mă și pe mine: nu vreau să-l mai văd; nu pot să mai dau față cu el!

— Ei! ce să fac cu tine!? îi răspunse el, și-o dete, așa cam în silă, cu cotul la o parte.

Ana se retrase și rămase cu ochii la pămînt și neclintită în mijlocul casei, apoi, într-un tîrziu, își ridică ochii la el, ca și cînd ar voi să-i zică: ce mai stai? ziceai că te duci!?

Înalt, cu mustața lungă, alb ca varul la fața neted rasă, cu traista plină de scule prețioase în mînă și cu pălăria rotundă peste pletele răsucite, Lică stătea înfipt în pămînt înaintea ei.

— Și parcă văd cu ochii cum ai să te împaci cu el și să-ți verși toată mînia adunată în sufletul tău asupra mea, zise el, apoi se întoarse în călcîi și se depărtă cu pas iute și mărunt.

Peste puțin el trecea călare pe murgul său fugăreț la deal spre Fundureni, mînîndu-și calul său întins ca și cînd s-ar ști gonit de moarte.

Ploaia începu să cadă în stropi mari, tunetele începură să răsune de-a lungul văii cu niște zguduituri puternice și tot mai puternice; fulgerele sfîșiau mai în lung, pe-ntrecute și tot mai pe-ntrecute noaptea căzută în pripă; iară Lică gonea cu frîul slobod și plecat spre gîtul calului, încît trecea ca blestemul pămîntului printre șiroaiele îndesate, printre tunete și fulgere.

Pe cînd sosi în preajma satului, ud pînă la piele și obosit și amețit de băutură, de petrecerea fără de frîu și de neastîmpărul sufletului său, el tremura în tot trupul și abia se mai ținea în scări.

Și totuși, parcă-i venea să-și schimbe calea și să să întoarcă iar la Moara cu noroc.

„De femeie m-am ferit totdeauna, și acum, la bătrînețe, tot n-am scăpat de ea!" zise el, apoi o luă la dreapta, pe lîngă sat, ca să iasă la pădure și să-și caute un adăpost; dar, sosind în dreptul bisericii ce stătea singură și părăsită la cîteva împușcături deasupra satului, el își opri calul și privi cu veselia gîndului bun la ușa cea mare.

Fără de a se mai gîndi, sări din scări, apucă ușa bisericii cu amîndouă mîinile și se izbi în ea, ca să-i rupă zăvorul, să o scoată din țîțîni, în sfîrșit, să o spargă.

Ușa se zgîlții, încît răsună toată biserica goală, dar ea nu îngădui cu una, cu două, și trecu timp la mijloc pînă ce sămădăul izbuti să intre.

Acum era la adăpost.

Ploaia se vărsa șiroaie și se bătea de acoperămîntul bisericii; ferestrele mari zîngăneau mereu sub zguduitura trăsnetelor; fulgerele luminau într-una chipurile sfinților, ce priveau țintă cu ochii lor nemișcați la omul abătut din cale, care venise să turbure liniștea sfîntului locaș.

Lică nu vedea și nici nu auzea nimic.

El trecu, ducîndu-și calul de căpăstru, spre altar, își legă calul de strana de la dreapta, apoi intră să-și caute în altar ceva, o haină preoțească, vreun stihar, în sfîrșit, o acoperitoare, pe care s-o ia peste sine, și alta, pe care s-o arunce pe cal, căci bietul dobitoc tremura de frig.

El aștepta un fulger, ca să poată vedea cele de prin prejurul său.

Erau niște țoale pe un cuier la dreapta, era acoperitoarea de pe altar și erau perdelele mari de la ușa din mijloc a altarului.

El trase, înainte de toate, acoperitoarea de pe altar și se duse de o aruncă asupra calului plin de spume.

Acum se simțea mai tignit și, întorcîndu-se iar spre altar, ca să rupă perdeaua de la ușă, el începu să simtă

mirosul tămîiei și al făcliilor de ceară ce arseseră peste zi și parcă-i venea greu de ceea ce voia să facă. Gîndurile, care îl părăsiseră din clipa intrării sale în biserică, iar se iviră unul cîte unul în mintea lui. Vedea pe Ana, pe Ghiță, pe Pintea, pe oamenii din sat, vedea, oarecum așa, cum vezi mai nainte de a dormi, una peste alta, o lume întreagă, și de cîte ori calul își bătea copitele în pardoseala de piatră, îl trecea un tremur de îngrijare, căci multe făcuse în viața sa, dar cele sfinte încă nu le atinsese.

El apucă perdeaua de un colț și o smînci cu o opintire îndărătnică, ca s-o tragă la sine.

Perdeaua era însă groasă și căptușită cu mătase și nu îngădui.

El o smînci cu îndoită putere.

Perdeaua începu a se destrăma cu un foșnet ascuțit și pătrunzător, și acest sunet era așa de tare, de aspru și de sfîșietor, încît îl răzbea ca un junghi prin creieri pînă în măduva oaselor și-l făcu să scape din mînă perdeaua pe jumătate ruptă și să rămîie cuprins de fiori și împetrit la ușa altarului.

Înspăimîntat, el singur nu știa de ce, făcu un pas înapoi și privi trăgîndu-și capul între umeri, împrejurul său.

Nu era nimeni aici, nici o suflare omenească, nici un ochi să-l vadă, nici un glas care să-l dea pe față, nici o minte care să treacă peste a lui, nimeni și nimic decît tăcerea, mirosul de tămîie și de făclii, sfinții de pe pereți și bătaia din cînd în cînd a copitelor de cal în piatra de pardoseală. Era însă un gînd care aici trebuia să-i vină oricărui om: că este o putere tainică ce lucrează prin oameni și le luminează mințile, că toate vin de la această putere, pe care nimic nu o covîrșește, pentru că ea pune șirul întîmplărilor prin care trece omul. Dumnezeu era acela care-l scăpase de atîtea primejdii, Dumnezeu îi lumina mintea și întuneca pe a celorlalți; cu Dumnezeu n-ar fi voit să se strice.

Dar nu! el voia să aibă perdeaua; voia să o taie cu cuțitul, ca să nu îi mai foșnească în urechi. Însă cuțitul rămăsese în șerpar.

— Şerparul meu! ţipă el tare şi sfîşietor, încît calul sări sperios la o parte. Şerparul meu! strigă iar, şi începu să se pipăie mereu la trup, ca şi cînd i-ar fi arzînd cămaşa pe el, şi să se dea pas cu pas înapoi pînă ce nu ieşi din altar spre mijlocul bisericii.

Îi era frică, încît îi venea să se arunce pe cal şi să meargă şi să fugă mereu pînă cenu va scăpa de el; însă Dumnezeu e pretutindenea, fiindcă pretutindenea, în tot locul şi în toate timpurile soarta omului atîrnă de întîmplări ale căror tainică legătură el cu mintea lui mărginită nu poate să o coprindă. Afară tuna, şi el se cutremura la fiecare trăsnet; afară fulgera, şi fiecare fulger îi trecea ca un fior prin inimă; icoanele sfinţilor îl priveau, şi el stătea împietrit subt ele, căci oriunde s-ar fi dus, el tot acolo rămînea: el îşi puse mînile în cap, îşi rupse în urmă băierile cămăşii; îi venea să-şi scoată inima din piept, îi venea să se răpeadă cu capul în zid, ca să rămîie sfărîmat la treptele altarului.

Dar el nu putea să moară: de nimic nu-i era mai frică decît de moarte; ar fi voit să trăiască mult şi lung, cît ţine lumea, ca să scape de viaţa cealaltă, şi o hotărîre aspră îi coprinse mintea.

— Unul cîte unul — strigă el ridicîndu-şi mîna dreaptă în sus — unul după altul, om cu om, toţi trebuie să moară, toţi care mă pot vinde, viaţă cu viaţă trebuie să se stingă, căci dacă nu-i omor eu pe ei, mă duc ei pe mine la moarte!

Grăind aceste, el se repezi pe cal, ieşi călare pe uşa cea spartă, se întoarse spre pădure, dete un ocol, întră din altă parte în sat, trecu de-a lungul uliţii pînă la casa preotului şi bătu la portiţă.

Era cam pe la nouă ceasul, şi popa şedea încă la masă, cînd auzi bătaia în portiţă şi ieşi.

— Să mă ierţi, părinte — îi zise el — dar viu cu grabă. Astăzi, chiar în ziua de Paşti, mi-au perit o parte dintr-o turmă.

— Mulţi oameni răi sunt pe faţa pămîntului... răspunse preotul cuprins de mîhnire sufletească.

— Şi te rog, urmă Lică, fără să mai ţină seama de vorbele preotului; n-ai văzut cumva pe Răuţ trecînd pe aici?

— Nu!

— Atunci mănînc ceva, apoi mai dau o raită prin pădure, și încă mîne de cu zori sunt la Ineu, unde cred că va fi plecat și el. Iară dacă s-ar întîmpla să mă înșel și să mai vină pe aici, să-i spui ca să mă caute la Ineu. Noroc bun! și să mă ierți, părinte.

Grăind aceste, el plecă, dete o raită spre pădure, apoi ieși în drum și slobozi calul la vale, spre Moara cu noroc.

XVI

Mai nainte de a pleca, Ghiță îl căutase pe Marți, ca să-i dea de lucru, însă nu l-au putut găsi în pripă și nu avea destulă răbdare ca să-l caute mai cu dinadins. El se depărtă dar în grabă, ca omul care nu are timp de perdut.

În urmă, cîtva timp după ce plecase, privind în urma sa, el văzu căruța în drumul de țară, dar nu putea să-i treacă prin gînd că în acea căruță sunt oamenii pe cari îi lăsase la cîrciumă, fiindcă aceștia veniseră călare.

Cu toate aceste, el începu a se nedumiri.

Sosind, în sfîrșit, aproape de Ineu, el îl găsi pe Marți în drum.

Ungurul plecase să-l vestească pe Pintea despre cele ce se petrec la Moara cu noroc.

Ghiță rămăsese cîtva timp buiguit, ca lipsit de simțiri.

„Dar ce să fac — își zise el în cele din urmă — dacă Dumnezeu nu mi-a dat gîndul cel bun în ceasul potrivit? Dacă e rău ce fac, nu puteam să fac altfel."

Și de aici înainte el simțea că Ana e pierdută și nu se mai gîndea decît la răzbunarea lui.

Însă niciodată nădejdea nu piere cu desăvîrșire din sufletul omului, și așa, el tot își mai zicea: „Și dacă totuși s-ar întîmpla să mă întorc la timp..." De aceea el grăbi.

El sosise încă din vreme cu Marți, cu Pintea și cu alți doi jandarmi în preajma Morii cu noroc, dar temîndu-se ca nu cumva Lică să îi zăpsească și să fugă de la circiumă, ei descălecară în culmea dealului și se hotărîră să aștepte întunecimea, ca să se poată apropia pe nesimțite.

Ghiță, galbăn la față, ca și cînd i-ar fi secat tot sîngele din vine, stetea întins pe pămînt, culcat pe brînci, privind țintă și cu ochii însetați în vale.

— Tare om ești tu, Ghiță, grăi Pintea pe gînduri. Și eu îl urăsc pe Lică; dar n-aș fi putut să-mi arunc o nevastă ca a ta drept momeală în cursa, cu care vreau să-l prind.

— Nevasta — răspunse Ghiță — mi-am perdut-o eu de mult. N-ar fi trebuit să iau eu pe Uța la casa mea, căci numai Uța a stricat-o, adause apoi într-un tîrziu, așa pentru dînsul, și iar tăcu și aștepta cu încordare căderea întunecimii apropiate.

Deodată el sări ca ieșit din fire în picioare.

— Ne-au zăpsit! strigă el. Iată-l călare. Pleacă! A fost singur, singur cu dînsa! Săriți pe cai! După el! Sfinte Doamne, cînii, pe care i-am luat la casa mea ca să mă apăr de el, cînii mei mă vînd și-l scapă din mîna mea!

Cînd rosti cele din urmă cuvinte, ei se aflau toți patru călare, porniți de-a curmezișul peste coaste drept în urma lui Lică. Dar ei înaintau mai anevoia la vale decît Lică la deal, caii lor nu se puteau măsura cu murgul lui Lică, și așa depărtarea creștea mereu între urmărit și urmăritori.

Ajunși în preajma satului, ei îl perdură din vedere și se opriră zăpăciți.

— Dați voi la dreapta — grăi Pintea — că noi dăm la stînga; ocolim satul și apoi ne întoarcem ca să vedem dacă nu cumva s-a oprit aici, fiindcă pe vremea asta unde dracu să se ducă!...

— Ei! ce mai vorbă! L-am scăpat, și socoteală curată, răspunse Ghiță rîzînd. Voi mergeți mai departe: eu mă întorc acasă să-mi închei socoteala cu dînsa.

Grăind aceste, el sminci frîul calului și se întoarse la vale, drept spre Moara cu noroc.

Ana, care petrecuse tot timpul acesta plîngînd, se ridică și își șterse lacrămile din față cînd auzi copitele calului bătîndu-se de pietrișul de dinaintea cîrciumei, apoi inima începu să-i bată tare.

Dar mai trecu mult timp la mijloc pînă ce el intră.

Descălecînd, el socoti că trebuie să-i dea calului fîn, apoi că trebuie să-l șteargă de sudori și să-l acopere cu o cergă, iar după ce le făcu toate aceste, el rămase cîtva timp în ușa grajdului, își dete seamă despre cele ce voia să facă, apoi își luă pălăria din cap, își făcu de trei ori cruce și plecă spre cîrciumă.

Intrînd, el închise ușa în urma sa, o încuie și aruncă cheia într-un colț.

Ana se cutremură în tot trupul, apoi se îndreptă, se dete un pas înapoi și grăi înecată:

— Nu vreau să mor, Ghiță! Nu vreau să mor! urmă ea tare, și se aruncă în genuchi la picioarele lui. Fă ce vrei cu mine, dar nu mă omorî.

Ghiță își dete trupul înapoi, se plecă, îi apucă cu amîndouă mîinile capul și privi dus în fața ei.

— Nu-ți fie frică, îi zise el înduioșat; tu știi că-mi ești dragă ca lumina ochilor. N-am să te chinuiesc: am să te omor cum mi-aș omorî copilul meu cînd ar trebui să-l scap de chinurile călăului, ca să-ți dai sufletul pe nesîmțite.

— Dar de ce să mă omori? zise ea agățîndu-se de brațele lui. Ce-am păcătuit eu?

— Nu știu! răspunse el. Simt numai că mi s-a pus ceva de-a curmezișa în cap și că nu mai pot trăi, iară pe tine nu pot să te las vie în urma mea. Acu — urmă el peste puțin — acu văd, c-am făcut rău, și dacă n-aș vedea din fața ta că eu te-am aruncat ca un țicălos în brațele lui pentru ca să-mi astîmpăr setea de răzbunare. Dacă mai adineoară l-aș fi găsit aici, poate că nu te-aș fi ucis.

Ana se ridică și privi ca trezită din somn la el.

— Unde ai plecat tu? întrebă ea.

— M-am dus ca să-l aduc pe Pintea, pentru ca să-l prindem aici pe Lică cu șerparul plin de galbenii luați

de la arîndașul. El e omul de la care am primit hîrtiile pe care găsiseși tu atunci noaptea semnele.

— Ghiță! Ghiță! de ce nu mi-ai spus-o tu mie asta la vreme!? zise ea înăbușită de plîns, și-l cuprinse cu amîndouă brațele.

Afară se auzi țipătul unui huhurez, apoi iar se făcu liniște.

Ghiță începu și el să plîngă, o strînse la sîn și îi sărută fruntea.

— Pentru că Dumnezeu nu mi-a dat gîndul bun la vreme potrivită, zise el, și deodată se întoarse spre ușă.

Afară se auzeau pași, și peste puțin cineva încercă să deschidă ușa.

— Pintea cu jandarmii! șopti bărbatul scoțîndu-și cuțitul de pe tureac. Ano! fă-ți cruce! fă-ți cruce, că nu mai avem vreme.

— Săriți, că mă omoară! săriți, măi oameni! strigă nevasta luptîndu-se cu el, săriți, săriți!

Cînd ușa căzu sfărîmată din țîțîni și Răuț se ivi cu Lică în ea, Ana era întinsă la pămînt și cu pieptul plin de sînge cald, iară Ghiță o ținea sub genunchi și apăsa cuțitul mai adînc spre inima ei.

— Dă foc! zise Lică, și Răuț își descărcă pistolul în ceafa lui Ghiță, care căzu înapoi fără să mai poată afla cine l-a împușcat.

Nemaisîmțind greutatea genunchilor lui, Ana se opinti să se ridice.

— Tu ești, Lică, tu? gemu ea cu ochii țintiți la el. Vino și mă ridică.

Cînd Lică se plecă asupra ei, ea țipă dezmierdată, îi mușcă mîna și își înfipse ghearele în obrajii lui, apoi căzu moartă lîngă soțul ei.

Lică se ridică iute și începu să-și șteargă sîngele de pe obrajii zgîriați, să-l șteargă fără de astîmpăr, ca și cînd mîna ei ar fi otrăvită, apoi își luă șerparul de la piciorul patului și îl încinse.

— Voi căutați, că trebuie să găsiți bani mulți în casă — le zise după aceste — și cînd socotiți că eu mă apropii de Fundureni, dați foc pentru ca să pot privi cîrciuma arzînd, de la Fundureni, dimpreună cu sătenii.

Tu, Răuț, vii pe cealaltă cale la Ineu, iar tu, Păune, te întorci la Șicula.

Toate aceste el le zise iute, ca și cînd i-ar fi fost groază să mai stea subt acest acoperemînt și ștergîndu-se mereu cu mîneca la față, iar după ce își dete astfel poruncile, se depărtă spre șirul de răchite, unde-și lăsase calul.

Murgul făcuse prin ploaie o dată calea pînă la Fundureni și iar o dată înapoi: era obosit și se culcase.

Acesta era un rău semn pentru Lică, fiindcă el încă în noaptea asta trebuia să mai facă tot pe acest cal obosit drumul pînă la Ineu, cu încungiur și pe drumuri rele, pe la Fundureni.

Iară zgîrietura din față îl ustura și-l făcea mereu să se întrebe: „Ce vor zice oamenii dacă mă vor vedea zgîriat la față și mușcat la mînă?"

Murgul nu voia să se ridice, apoi nu voia să plece, ci stătea zgriburind în loc, apoi nu voia să o ia la treapăt, iar deodată el își adună toate puterile, o rupse la fugă încordată și o ținu așa cale de cîteva împușcături, apoi căzu frînt la pămînt, încît își aruncă stăpînul cît colo între cioate.

— Acu m-a ajuns mînia lui Dumnezeu! grăi Lică după ce se ridică cu anevoia de la pămînt. Ce să fac eu acum!? Calul meu!? Mîne îmi găsesc oamenii calul aici, și eu cu fața zgîriată, și circiuma arde.

Încă pe cînd plecase de la Moara cu noroc, îl apucaseră fierbințelile; acum începu să-l treacă sudorile și tremura încît abia mai stetea pe picioare.

El se gîndi să-și ia calul și să-l tîrască pînă la rîuleț, ca doară o să-l ducă valurile departe la vale: dar nu avea destulă putere. Luă dar șeaua de pe el, îi luă frîul din cap și plecă spre rîuleț, ca să o ia pe jos pînă la Ineu. Rîulețul era însă umflat. „Nu-mi pasă!" își zise el hotărît și, aruncînd șeaua și frîul în valuri, intră în apă. Dar abia făcu un pas, doi înainte, și valurile repezi îl apucară și îl făcură să se retragă înspăimîntat spre mal. El căută un alt loc de trecătoare mai la deal, apoi un al treilea, apoi un al patrulea, și așa umbla mereu pe mal, privind neîncetat împregiu-

rul său spre focul de la Moara cu noroc și ștergîndu-și din cînd în cînd sîngele de pe obraji.

Deodată el se opri înveselit în loc.

Ghiță plecase călare la Ineu, și calul lui trebuia să fie la Moara cu noroc, un cal odihnit și luat din grajd, cu care, pe lîngă tot încungiurul, putea sosi la vreme în Ineu.

El se întoarse iar la vale, deși era secat de puteri și parcă nu se mai simțea destul de tare spre a-și tîrî trupul pînă la cîrciuma cuprinsă de flacări.

În vremea aceasta Răuț se depărtase spre Ineu, Pîrvu o luase spre Șicula, iară Pintea, văzînd focul la Moara cu noroc, îi lăsă pe săteni să creadă că a trăsnit din cer, și aducîndu-și aminte de vorbele lui Ghiță, se întoarse drept pe zarea de lumină ca să sosească, dacă mai era cu putință, la vreme.

Cînd ajunse la murgul lui Lică, calul îi sări speriat în lături.

— Un cal?! Murgul lui Lică! strigă el sărind din scări. Sfinte Doamne, încotro s-a dus? Îmi scapă, iar îmi scapă! La deal n-a putut să meargă, fiindcă l-aș fi văzut.

El aștepta un fulger, ca să poată privi împregiur.

Fulgerul nu-i fu trimis din cer, dar Lică se văzu trecînd prin zarea focului pe care îl pusese la Moara cu noroc, pentru ca să arunce vina păcatului său asupra lui Dumnezeu, făcînd lumea să creadă că a trăsnit.

— Stăi! strigă Pintea tare, încît răsună toată valea. „Uf! Săracul de mine! își zise apoi! L-am scăpat! Acu fuge."

Așa-i! dar astă dată Lică nu mai putea să fugă și, dacă fugea, tot prins era, prins de mîna lui Pintea, prins cu toate dovezile.

El se îndreptă încît părea îndoit așa de nalt ca mai nainte, privi împregiurul său, își țintì ochii la un stejar uscat ce stetea la depărtare de vreo cincizeci de pași, scrîșni din dinți, apoi își încordă toate puterile și să repezi înainte.

Pintea îl găsi cu capul sfărîmat la tulpina stejarului și rămase neclintit și cuprins de fior în loc.

— A scăpat! zise el într-un tîrziu. Dar asta nu are s-o afle nimeni în lume.

Grăind aceste, el îl apucă pe mort de un picior și îl tîrî după sine pînă la rîuleț, apoi împinse trupul cu piciorul în valuri.

XVII

Luni pe la prînz focul era stins cu desăvîrșire și zidurile afumate steteau părăsite, privind cu tristeță la ziua senină și înveselitoare.

Din toate celelalte nu se alesese decît praful și cenușa: grinzi, acoperămînt, dușumele, butoaie din pivniță, toate erau cenușă, și numai pe ici, pe colo se mai vedea cîte un cărbune stins, iară în fundul gropii, care fusese odinioară pivniță, nu se mai vedeau decît oasele albe ieșind pe ici pe colo din cenușa groasă.

Bătrîna ședea cu copiii pe o piatră de lîngă cele cinci cruci și plîngea cu lacrămi alinătoare.

— Se vede c-au lăsat ferestrile deschise! zise ea într-un tîrziu. Simțeam eu că nu are să iasă bine: dar așa le-a fost data!...

Apoi ea luă copiii și plecă mai departe.

NOROCUI.

I

Rămăsese ea singură cu tatăl ei, un om bătrîn, la vîrsta de 55 de ani, care risipise o avere frumoasă și trăia acum chinuit de un reumatism îndărătnic din o pensiune de-o sută treizeci de lei pe lună. Unul dintre frații ei, locotenent, era om cheltuitor și urmărit mereu de creditori, iar cellalt, taxator la vama din Galați, se lupta cu o casă plină de copii.

Deși știa însă că n-are să aștepte nici un ajutor de la alții, bătrînul ținea să-și aibă cazinul, cafelele, tutunul de prima calitate, tot tabietul cu care se deprinsese. Era lucru firesc la un om care petrecea partea cea mai mare a vieții lui întins pe divan ori zvîrcolindu-se în culcuș; era dreptul lui la zile de bătrînețe.

Fiică-sa, Elena?

D-l Tuslea era dintre oamenii pentru care părintele n-are nici o datorie față de copiii săi.

A făcut pentru copiii săi ceea ce făcuse numai din slăbiciune părintească; dator nu s-a simțit niciodată să facă ceva și de aceea nimic nu și-a impus de dragul lor. Numai un smintit ar fi putut cere ca acum, om bolnav și cu zile numărate, el să se lipsească, de dragul ei, de vreuna din puținele mulțumiri ale vieții lui.

Era tînără și sănătoasă, era deșteaptă și voioasă, era naltă, subțirică și frumoasă; toate de la dînsul le avea, și n-ar fi fost vrednică să le aibă, dacă n-ar fi

fost gata să se lipsească de orișice mulțumire, ca să îndulcească viața lui.

Și Elena îi era fiică.

Știa să coase și mai ales să brodeze frumos; după o iarnă grea s-au mutat la București ca să cîștige și ea ceva.

Pleca dimineața și se întorcea seara, lucra mult și cîștiga puțin și se simțea foarte nenorocită în societatea în care-și petrecea zilele.

Dar omul se deprinde și la bine, și la rău.

Nu înțelegea, la început, multe din cele ce se vorbeau în atelierul magaziei. În urmă, ajungînd să înțeleagă, se roșea și-i venea să plîngă, lucru de care făceau mare haz celelalte. Încetul cu încetul, însă, a ajuns și ea să le ia toate ca lucruri firești, ba chiar să găsească un deosebit farmec în vorbele rostite cu jumătate de gură.

Atît de des i se spunea că are gîtul frumos și talia subțire, piciorul mic și gleznele gingașe, că are brațe și bust, încît nu se mai sfia să stea și ea, ca celelalte, în cămașă, cînd căldurile erau mari, nu se mai supăra cînd îi spuneau că are odată să se plimbe în trăsură fără număr și nu mai roșea cînd domnișoara Mița, o frumusețe veștejită, îi făgăduia în taină că are să-i găsească un noroc rar.

Și domnișoara Mița nu glumea: voia, în adevăr, să-i găsească noroc.

Serile, cînd se întorcea acasă, pleca totdeauna cu dînsa, ca să vadă ai cui ochi se opresc asupra ei, cine-o așteaptă și cine-o urmărește, s-o păzească și să n-o lase orișicui, căci ea cunoștea multă lume și știa cine ce prețuiește.

În timp de cîteva săptămîni, Elena cunoștea și ea mulți „gură-cască", cum zicea dînsa: un singur om era însă pe care-l căuta și dînsa cu ochii.

Era un domn nalt și elegant, cu cîteva fire albe în barba lui mare și bine îngrijită, foarte serios, aproape posac.

O singură dată, cînd întîia oară a văzut-o, el s-a oprit ca uimit în loc și s-a uitat lung la dînsa, apoi, lăsîndu-le să treacă amîndouă înaintea lui, a salutat cu multă discreție pe domnișoara Mița.

Elena se-nspăimîntă: îi trecuse parcă un fel de săgeată prin inimă şi tot sîngele îi năvăli spre obraji.

— E bancherul Bărbulescu, grăi Miţa. Un zgîrcit, dar milionar.

De aici înainte, Elena n-a mai avut linişte. Nu mai putea să scape de spaima care o cuprinsese în acea clipă de uimire.

Omul acela era atît de serios, atît de matur, atît de sus oarecum, încît era, parcă, peste putinţă ca el să-şi peardă timpul cu dînsa. Era însă o patimă atît de covîrşitoare în privirea pe care o aruncase asupra ei în acea clipă de uimire, încît ea se speria de cîte ori şi-l reamintea, şi mereu şi-l reamintea.

Zilele următoare iar l-a întîlnit. Era parcă n-o mai băga în seamă: ea cu atît mai vîrtos se temea de dînsul. Tocmai fiindcă era atît de aşezat, atît de matur, atît de stăpîn pe sine.

Şi în adevăr, cîteva zile în urmă, domnişoara Miţa îi spuse, în mare taină, că a vorbit cu Bărbulescu şi că el a căzut în mare slăbiciune de dînsa.

Elena era supărată, dar credea, şi parcă un fel de beţie o cuprinsese. Era hotărîtă să nu mai iasă cu dînsa, şi totuşi, chiar în seara aceea s-a dus la ea acasă şi a stat mai mult decît alte dăţi, ca să încerce o talie, pe care o făcea pentru o domnişoară ce semăna cu dînsa.

Încercînd talia, Miţa mereu o mîngîia, mereu o îmbrăţişa, mereu îi săruta braţele, şi umerii, şi gîtul, şi mereu îi aducea aminte ce-ar zice calicul acela dacă le-ar vedea toate aceste şi ar putea să le sărute ca dînsa.

Elena se supăra, zicea mereu că are să plece şi în cele din urmă a şi plecat, dar peste două zile iar a trecut pe la Miţa cînd s-a întors acasă.

Era, parcă, la marginea prăpastiei, vedea adîncimea, dar era ameţită, ameţeala era grozav de plăcută şi îndată ce se depărta, trecîndu-i ameţeala, se simţea tare şi iar se-ntorcea, ca să aibă acea plăcută ameţeală.

— Nu-mi pasă, îşi zicea; eu sunt tare; eu n-am să cad; încă o dată!

Aceasta o voia şi Miţa.

— Vrei tu să te întîlneşti cu Bărbulescu? o întrebă în cele din urmă Miţa. Aici la mine?

Ea se cutremură.

— Care va să zică, de aceea mă tot faci tu să viu pe la tine? grăi ea cu glasul înăbușit de mînie, și părăsi casa tare hotărîtă de a nu mai merge la atelier.

— Eleno — strigă Mița — nu fi nebună! De asta tot n-o să scapi tu: ți-am găsit norocul; nu te juca cu el!

Grozav se simțea Elena de umilită, și totuși, ea s-a dus ziua următoare la atelier și trei zile în urmă iar a trecut pe la Mița, intrînd oarecum cu ochii închiși în casa ei.

În zadar erau toate: soarta ei era hotărîtă; ea nu mai putea să reziste; voința lui covîrșea pe a ei.

— Să-i spun să vie mîne? o întrebă Mița la plecare. Nu mă face de rușine. Da ori nu?

— Nu! îi răspunse Elena hotărît, căci nu mai viu niciodată la tine.

— Vrei — îi zise Mița — dar nu vrei să știu eu că vrei.

Acesta și era adevărul: ea voia, nu mai putea să nu voiască, și ziua următoare, mergînd iar la Mița, tremura în tot trupul, căci vedea din stăruințele Miței că el are să vie.

A și venit.

— Așa! grăi Mița veselă. Acum vă las să vă explicați, și ieși apoi repede din casă.

Rămasă singură cu dînsul, Elena se cutremură: îi venea să țipe și să alerge după dînsa.

Deodată însă îi trecu amețeala. Era, parcă, vorba de viață și de moarte, și uitîndu-se drept în ochii lui, ea se înseninâ și rămase liniștită pe scaun, așteptînd să vadă ce va zice și ce va face el.

Iară el, omul trăit în lume, stetea strîmtorat ca un băiat în fața ei și nu știa ce voiește. Parcă un alt om, pe care nu-l cunoștea, se ivise într-însul și-i era rușine că dînsa îl vede aici.

Ea se ridică tare și mîndră de tăria ei.

— Domnule — îi zise cu glas limpede — eu vreau să plec acasă.

— Îmi dai voie să te însoțesc?

— Nu, domnule!

— Cînd ne mai vedem? o întrebă el stăruitor.

— Aici — răspunse ea — niciodată!

— Nu; aici nu! zise el. Unde și cînd?

Ea rămase cîtva timp nemișcată, apoi iar începu să tremure.

El îi ridică mîna și o sărută privind în ochii ei.

— Doamne! zise ea ridicînd umerii. Eu nu știu nimic. Numai să nu afle nimeni!

— Nimeni, nimeni în lumea aceasta! grăi el lăsînd mîna ei.

Era perdută. Nu mai putea să-și dea seamă cum și în ce fel, simțea însă din nou că soarta ei era hotărîtă, că voința lui covîrșește pe a ei, că n-ar fi putut să plece dacă el i-ar fi făcut semn să rămîie, și alergînd spre casă, ea era cuprinsă de un nemărginit simțămînt de recunoștință către omul care a lăsat-o să scape.

Abia sosită acasă și rămasă singură, a început să-și dea seamă despre toate cele petrecute și să plîngă amar, lacrămi de durere și de rușine. Îi venea să-și curme zilele cînd se gîndea cum, încetul cu încetul, a căzut și cît de departe a ajuns în căderea ei. Și nu din nepricepere ajunsese acolo unde se afla, ci știindu-le toate, înțelegînd cursele ce i se pun și simțindu-se mai tare decît ca să se teamă. Iar acum nu mai putea să se întoarcă, nici să se oprească. Se socotea nemernică, umilită, nenorocită afară din cale, dar sufletul îi era plin de o nespusă dulceață, și ea-și închidea ochii, ca să nu mai vadă nimic din cele ce-ar fi putut s-o ție în loc.

— Nu-mi pasă! nu-mi pasă! strigă ea. Apoi mă omor!

Dar a adormit în cele din urmă, și ziua următoare, cînd s-a deșteptat din somn, lucrurile i se înfățișau cu totul altfel.

Era parcă numai un vis trecut, în care nimic nu era adevărat.

Da, el a lăsat-o să plece, dar nu ar fi lăsat pe alta, care nu era ca dînsa. Nu, nu pentru că era slabă, ci pentru că se simțea tare s-a dus ea acolo, s-a dus ca să le arăte că nu se teme. Acum abia începuse a se teme, și nu se putea hotărî să iasă. Vorbele „numai să nu afle nimeni!“ îi sunau mereu în urechi. Știa că

el le-a înțeles, c-o va aștepta, c-o va urmări, și nu mai credea că va putea să reziste.

Ea rugă pe tatăl ei ca să vie, așa cum poate, neapărat să vie să o ia, și nu plecă decît după ce el îi făgădui că va veni.

De ce să vie? N-avea nevoie să-i spună: era părinte, fusese și el om în toată puterea odată, și din stăruințele cu care-l rugase, înțelegea el numaidecît ceea ce dînsa ar fi putut să-i spună.

Lungă și grea de tot a fost ziua aceasta pentru dînsul.

Umbla, se zvîrcolea, se zbuciuma, își încleștа mereu pumnul, își făcea mustrări, și nu o dată în ziua aceasta l-a cuprins simțămîntul că are să-și încheie zilele vieții în fundul ocnei. Căci tare îi era dragă fata lui!

Zbuciumări zadarnice! Ce ar fi putut, la urma urmelor, el să facă? Să omoare un om? doi? Cîți să omoare? Nu știe în lumea aceasta nimeni unde i se începe norocul și nenorocirea, și, dacă inima ei n-o păzea, nimeni nu putea s-o păzească.

Iar inima ei?

Curînd după sosirea ei în atelier, Elena se căia de a fi rugat pe tatăl ei să vină s-o ia.

Domnișoara Mița era dezamăgită și tare supărată. „*O gîscă* e dînsa — așa zisese el — *o icoană din perete*", pe care n-ai s-o vezi din apropiere dacă vrei să-ți placă.

Mița nu știa dar; nu bănuia nimic; nimeni în lume nu bănuia: dorea să-l vadă, să stea singură cu el, ca nimeni în lume să nu știe, și ar fi vrut să fugă, să se ascundă, ca nimeni afară de dînsul să nu mai știe că ea tot mai trăiește în lume.

Inima era bolnavă, bătea cu neastîmpăr și o mîna înainte, mereu înainte.

II

Bărbulescu era în grea ceartă cu sine însuși.

Acel om necunoscut, care se ivise într-însul în clipa cînd rămăsese singur cu Elena, nu mai voia să-l părăsească.

A fost şi el copilandru, a fost tînăr, a avut fel de fel de aventuri, dar rostul nu şi l-a perdut niciodată; acum nu mai făcea ce voieşte şi nu mai ştia ce are să facă.

„Femeile toate sunt slabe", aşa zicea el totdeauna; aşa a zis şi în clipa cînd Elena s-a depărtat din casa Miţei.

Şi totuşi, ea nu era ca femeile pe care le ştia el, şi în faţa ei se simţea cuprins de un fel de sfială, parcă ea ar fi fost prea mult pentru dînsul. Era ceva cu totul distins în înfăţişarea ei, în purtările ei, în tot felul ei de a fi, pînă chiar şi în modul ei de a rosti vorbele.

Abia acum a ajuns să se întrebe cine e femeia aceasta, şi seara toată, poate întîia oară în viaţa lui, a petrecut-o făcîndu-şi fel de fel de iluziuni.

Iluziuni despre o cusătoare care a primit să aibă o întîlnire la Miţa.

Îi era ruşine că şi le face, dar şi le făcea.

Om care nu rîde cînd alţii rîd şi zîmbeşte cînd alţii plîng, el viaţa lui toată n-a avut slăbiciune pentru nimeni şi n-a ţinut ca alţii să aibă slăbiciune pentru el.

A căutat plăceri în lumea aceasta: mulţumiri niciodată. Acum se întreba mereu dacă femeia aceea ar putea să aibă o adevărată slăbiciune pentru dînsul şi se simţea nenorocit că abia acum, la vîrsta de 37 de ani, a întîlnit-o în calea lui, nu cînd era mai tînăr, nu mai nainte de a fi ajuns ca să aibă întîlniri la Miţa.

Dar puţin îi pasă!

Deşi om cu punga strînsă, o mie, zece mii, chiar zeci de mii de lei nu erau bani pentru dînsul, cînd vorba era să-şi facă vreo plăcere ori să scape de vreo supărare. Acum însă se iviseră în el porniri de om risipitor: era gata să dea tot; nu mai avea măsură, nici cumpăt.

Ba, un fel de nebunie!

Avea doi copii, un băiat de vreo cinsprezece ani şi o fată de şase ani. Băiatul era într-o băcănie, iar fata o ţinea la doică: erau o sarcină supărătoare, de care se scăpa plătind acolo cîţiva poli pe lună, o dată mai mult, altă dată mai puţin, după cum îi erau dispoziţiunile şi după cum îi mergeau afacerile. Dator nu era, deoarece muma băiatului murise de mult, iar

muma fetei își părăsise copilul și se măritase cu un bărbier, cu care avea alți copii. Acum, ca din senin, fără de nici un șir, se gîndea mereu la copiii lui. Îi venise gîndul să se răscumpere pentru totdeauna, să depuie o sumă, ca să scape de grija lor. Și în zadar se căznea să alunge gîndul acesta, căci, vrînd-nevrînd, se tîrguia mereu cu sine; era parcă spre sfîrșitul vieții și trebuia să-și reguleze toate socotelile.

Și fără ca să vrea, a și făcut-o aceasta, ca să-i treacă timpul mai iute.

Înspre orele șase a ieșit apoi, a chemat un birjar bun, i-a spus să se ție după dînsul și a început să se plimbe prin fața magaziei.

Era hotărît s-o urmărească pe Elena, s-o ia la Șosea și s-o plimbe jumătate de ceas, ca s-o cunoască mai bine și să-l cunoască și ea.

El rămase ca înfipt în pămînt cînd ea se ivi ducînd de braț pe un bătrîn înalt și cu deosebire respectabil, care părea paralitic și se uita cu ochi scrutători la lumea prin mijlocul căreia trecea.

Ochii tuturora se opreau asupra acestei perechi frumoase, și Elena, cuprinsă de un simțămînt de fiască mîndrie, era perdută în purtarea de grijă pentru neputinciosul ei părinte, care venise s-o apere.

Și totuși, ochii ei se furișară pe o clipă și se opriră asupra lui Bărbulescu, care stetea atît de respectuos în depărtare.

„Adio! Adio!" parcă îi zicea dînsa prin acea privire furișată. „Adio și la revedere!"

Nu, „la revedere", nu! Era prea tîrziu! Femeia aceasta era dintr-o lume pe care el n-o cunoștea și-n care n-a crezut niciodată. Era prea tîrziu: el nu se mai putea deprinde cu lumea aceasta; era prea greoi, prea neajutorat, nu știa cum ar trebui să-i vorbească și ce ar trebui să-i facă pentru ca să nu-i pară ordinar și josnic.

Acum o dată și singură astă dată în viața lui l-a cuprins simțămîntul că și-a risipit tinerețele în flecării, că n-a știut să se bucure de averea lui, că viața lui e sarbădă și lipsită de mulțumiri.

Prima lui pornire a fost să-i urmărească pe departe, ca să vadă unde locuiesc, și apoi să se informeze dacă

el îi este tată ori bunic, cine este el, cum a ajuns în starea de astăzi. Dar nu! ar fi fost prea mare îndrăzneală din partea unui om atît de cunoscut ca dînsul.

El se aruncă în trăsură şi ieşi singur la Şosea.

Seara apoi, după masă, s-a dus la soră-sa, doamna Lucescu, pe care rareori o vedea. Prea era sfătoasă, prea des îl dăscălea, prea mult voia să se amestece în treburile lui.

Acum tocmai asta-l făcea să meargă la dînsa.

Îi făcuse, ca soră mai mare, în mai multe rînduri mustrări că n-are destulă purtare de grijă pentru copiii săi. Era acum hotărît să facă ceva pentru dînşii şi voia s-o întrebe pe dînsa cum şi în ce fel.

Se simţea singur şi slab; se temea şi căuta razăm; avea slăbiciuni şi era însetat de afecţiunile celor mai de aproape ai săi.

Doamna Lucescu era înduioşată: nu-şi mai cunoştea fratele, nu-l mai înţelegea, nu putea să-şi dea seamă ce s-a întîmplat aşa deodată cu el. Gogu se făcuse om ca toţi oamenii, nu mai rîdea de ceea ce altora li e sfînt, era în stare să plîngă şi să se bucure cu alţii, era gata să depună o sută mii de lei pentru băiatul său şi să-şi ia fata la dînsul, să-i ţie guvernantă, s-o crească la sînul lui.

Voia să scape.

Avea, ce-i drept, simţămîntul că nu mai poate scăpa, dar voia să scape. De aceea, încă în mai, a plecat cu fiică-sa la băi.

III

Pe la sfîrşitul lunei august, după ce el s-a întors în ţară, Elena era cu desăvîrşire schimbată. Slăbise, se făcuse de tot serioasă şi se întorcea singură acasă. Şi de cîte ori îl întîlnea, ea se uita cu atîta inimă deschisă în faţa lui, încît nu-i rămînea decît s-o salute.

Atît însă. Cînd îi răspundea, în ochii ei era acelaşi „*adio!*" ca-n ziua cînd a văzut-o ducînd de braţ pe tatăl ei. Era cu toate aceste peste putinţă ca el să nu

mai vorbească cu dînsa. Nu voia, dar era peste putință, și știa că odată tot o va urmări, tot o va opri în loc.

Tocmai de aceea, ieșind, ca de obicei, după ce-și închidea cantorul, la plimbare, el își lua de cele mai multe ori și fetița cu dînsul.

Elena a rămas uimită cînd l-a văzut ducînd de mînă fetița, un copil foarte drăgălaș. Mai uimit a rămas însă el cînd dînsa, trecînd, s-a oprit fără sfială, ca o veche și bună prietenă, și l-a întrebat, cu o privire dulce, a cui e copila.

— A mea! răspunse el.

— Sărăcuța de ea! grăi Elena înduioșată, apoi o sărută și se depărtă.

El rămase ca trăsnit din senin.

Înțelegea acum de ce oamenii păreau scandalizați cînd îl vedeau ducîndu-și copila la plimbare. Era, în adevăr, o nerușinare ca el, om necăsătorit, să iasă cu copilul său în lume. Sărmana copilă! sărmana de ea!

El opri o trăsură și se întoarse acasă, apoi, sosit, își ridică copila în brațe și o sărută cu drag. Ochii lui se umplură de lacrămi. Acum știa și el ce este iubirea, ce e durerea și ce e mulțumirea în viața omului, și ar fi dat averea lui toată dac-ar fi putut spăla pata cu care s-a născut copilul lui.

„*Sărăcuța de ea!*“ Grozavă pedeapsă!

Și el nu mai putea să-și iubească copila.

Dar a dormit și el și, ziua următoare, deșteptîndu-se din somn, lucrurile i se înfățișau cu totul altfel.

Cîte sunt femeile fericite care din păcat au fost născute!? Nu-i vorbă, o coardă tristă și duioasă vibrează mereu de-a lungul vieții lor.

Dar ce mai putea el să facă?

Să se ferească de aici înainte, să trăiască numai pentru copila lui, să-i adune bogății, s-o crească ca pe o prințesă.

Se și ferea.

Soarta omului însă nu se poate schimba.

Partea a doua a lunei septembrie fusese ploioasă, iar octomvrie era neguros și rece, cel mai nesuferit timp pentru oamenii ce sufer de reumatism.

Într-una din aceste zile neguroase Bărbulescu lucra, posomorît și el, în odaia din dosul cantorului, cînd servitorul îl vesti că o damă tînără a întrebat dacă e singur și dorește să-i vorbească.

Sunt în viața omului multe lucruri neînțelese. Bărbulescu se ridică și porni spre ușă. Știa că tînăra damă e Elena. Parc-o așteptase, parcă i se mai întîmplase o dată lucrul acesta, parcă aflase prin vis că el are să se întîmple.

— Domnișoară, zise el după ce o cuprinse cu brațul, ca s-o treacă în odaie, trebuia să-mi scrii un bilet!

— Domnule Bărbulescu — îi răspunse ea mișcată — am voit s-o fac aceasta, dar nu am putut. E atîta timp de cînd nu te-am văzut, și nu mai îndrăzneam. Tata, urmă ea mai liniștită, zace de patru săptămîni, și eu nu mai pot să umblu la atelier. Ne aflăm în cea mai mare strîmtorare, și eu n-am, afară de d-ta, la cine să mă adresez cu toată încrederea.

„Cu toată încrederea!" Vorbele aceste fuseseră rostite cu atîta încredere, încît Bărbulescu se simțea rușinat. Nu era vrednic de toată încrederea. Era slabă, nedormită și nemîncată, istovită de dureri și de gînduri grele, se plîngea de o grea strîmtorare, și el nu se simțea de loc înduioșat, ci se bucura parcă de strîmtorarea în care o găsește.

Năravul se face fire, și firea nu se schimbă.

— Da, domnișoară — zise el cu liniștea neguțătorului care și-a făcut socotelile — trebuie să-i aducem un medic, să-i dăm toate comoditățile și să scapi și d-ta din mizeria în care trăiești!

— Ah, grozavă mizerie! suspină ea, fericită că a găsit, în sfîrșit, pe cineva căruia poate să i-o spună aceasta.

— Dar — urmă el — cu atîta nu ne-am ajutat. Trebuie să scăpați o dată pentru totdeauna. Ai primi d-ta sarcina să faci educațiunea copilei mele? Nu aici în casa mea: acasă la d-voastre.

— Nu! răspunse Elena hotărît și fără de a se mai gîndi, ca și cînd s-ar fi așteptat la întrebarea aceasta.

— Și de ce nu? întrebă el.

Elena se uită lung la el.

— Pentru că n-ar crede nimeni — zise ea — că sunt numai educatoarea copilei d-tale.

El se apropie de dînsa, o cuprinse cu brațul drept și i se uită în față.

— Și — zise — atît îți pare de grozav lucrul acesta, încît zici nu fără de a te mai gîndi!

Ea nu se desfăcu din brațele lui, ci se rezemă oarecum nesimțitoare pe el și-și depărtă capul, întorcînd ochii spre ușa pe care intrase.

Ar fi putut în fiecare clipă să intre cineva fie din cantor, fie din curte.

Sus, în etajul de deasupra cantorului, era locuința lui Bărbulescu, cu intrarea pe sub poarta de la dreapta cantorului.

— Să mergem — grăi el — sus la mine; acolo putem să vorbim nesupărați.

Ea a venit să vorbească cu dînsul și ținea să nu plece fără de a fi vorbit. La el însă nu putea să meargă; o văzuseră oamenii din cantor cînd a intrat.

— Nu — zise — dar te rog să stăm cu ușa deschisă.

— Prostii! grăi el într-un ton stăruitor, aproape brutal. Ieși pe unde ai intrat și pleci la dreapta, apoi intri sub poartă, și eu te aștept la scară, unde nimeni nu te poate vedea.

Elena se cutremură. Grozav era de stăruitor, de tare și de nemilos, și ea grozav de umilită se simțea, și începu iar să tremure, cuprinsă de acea amețeală lîncezitoare, pe care de atîta timp n-o mai avuse.

— Doamne! Dacă vrei d-ta — zise — eu nu mai am alegere.

Ieși apoi buiguită, oarecum cu ochii închiși, prin cantor în stradă, coti la dreapta, intră sub poartă și se lăsă ca el s-o cuprindă iar cu brațul și s-o ajute a urca scările. Era ca moartă, dar de asta nu putea să scape!

Sus, în salonul încăpător, el îi luă pălăria din cap, îi ajută să-și scoată jacheta, apoi o pofti să ia loc pe canapea.

Ea rămase stînd în picioare și aruncă ochii împrejurul ei.

Era nu mult gust, dar multă bogăție,

Îmbrăcată în o rochie ușoară, c-o bluză largă, fără corset, așa cum plecase de la căpătîiul tatălui său, ea părea crescută cu o palmă și, cu pieptul mișcat de osteneală și de emoțiune și cu obrajii aprinși, frumoasă mai presus de toate.

Tocmai ca atunci, în casa Miței, omul necunoscut iar se ivi, și Bărbulescu iar nu știa ce să facă. Îi părea rău c-a adus-o aici și-i era frică de văpaia din ochii ei.

— Sunt aici! zise ea despreţuită și potrivindu-și mai întîi părul în cap, apoi bluza pe trup. Am făcut-o și asta! Ce mai vrei? N-ar fi oare o infamie ca nenorocita acea de copilă să ne mai fie și paravan?

Bărbulescu rămase strîmtorat în fața ei.

Copila lui cea nenorocită!

„De ce mi-o spune mereu în față? își zise el. Are ea milă mai multă decît mine?“

Pornirea cu care urcase scările era înăbușită de altele mai duioase.

O clipă însă numai.

Prea era frumoasă, prea fragedă și mlădioasă, prea ademenitoare: ar fi fost o nebunie ca după atîta timp de stăpînire să-și mai pună frîu și acum, cînd nimic nu-i mai stătea în cale.

El o cuprinse iar cu brațul.

— Nu e vina mea — zise el — că ai venit aici. Tu nu știi — urmă apoi cuprinzînd-o cu amîndouă brațele și privind în ochii ei — cît de mult m-am zbuciumat eu ca să scap de patima mea, fiindcă mă temeam că n-ai să mă poți iubi.

Elena se lăsă moartă în voile lui, rece și despreţuită ca mai nainte, dar împăcată cu gîndul că altfel nu se poate.

— Ce-ți pasă? zise ea încet.

— Dar grozav îmi pasă! grăi el, și-i sărută gîtul sub ureche.

Ea-și scutură capul. Îi era parc-a fost înțepată cu mulțime de ace veninoase și-i venea să se șteargă.

— Nu! grăi ea scurt și hotărît.

El o depărtă puțin de la sine, ca s-o vadă mai bine, apoi se uită lung în fața ei. Nu știa cum are să înțeleagă

pe acel „nu!" și-i venea s-o ascundă în pămînt, ca nimeni să nu poată cîștiga iubirea ei.

— Da — urmă ea — odată, la început, credeam că mult am să te iubesc și m-aș fi simțit fericită dac-aș fi putut să-ți sărut mîna. Atît îmi păreai de bun și de înțelept! Apoi m-a cuprins o spaimă dezamăgită cînd te-am văzut cu acea nenorocită copilă.

— Iar copila! grăi el necăjit, și o lăsă din brațe.

— Da, copila, care nu are mamă! urmă dînsa. Azi am venit ca să-ți spun că tata e bolnav, că ne aflăm în mare strîmtorare, iar d-ta, care zici că mă iubești, m-ai adus aici. Asta e iubirea d-tale!

— Prostii! strigă el scos din sărite. N-ai fi venit dacă n-ar fi toate aceste.

Elena se simți rănită de moarte.

— Fără îndoială că n-aș fi venit! răspunse ea rîzînd cu hohot. Dac-o știi, ce mă mai întrebi dacă am ori nu să te mai și iubesc?

Bărbulescu se avîntase prea departe, prea își dăduse slăbiciunea pe față: îi venea să frîngă, să spargă.

— Bine, domnișoară! strigă el răstit, eu însă, eu te iubesc pe d-ta!

— Asta-i norocul meu! răspunse ea rece și nemiloasă. Am să mă folosesc de el!

Cuprinsă apoi de-o pornire nebunească, ea se simțea mai nenorocită decît sclavele scoase de stăpînii lor la vînzare și-și ridică amîndouă brațele.

— Iată-mă! urmă ea încet, ca prin vis. Cînd mi-ai zis să viu aici, nu te-am întrebat ce-mi dai, ci am venit: trupul meu e aici, cum îl vezi, dar sufletul meu nu-l căuta, e stinsă viața lui. Ia ce găsești, dar adu-ți aminte că ai și d-ta copilă.

Cuprins de fiori și umilit în sine, Bărbulescu făcu un pas spre dînsa, apoi se opri și rămase o clipă cuprins de îndoială.

El și femeia aceasta și copila lui nu se mai puteau despărți.

— Domnișoară, grăi el răspicat, de cîți ani ești d-ta?

— În decembrie voi împlini douăzeci, răspunse ea mirată de această întrebare venită fără de nici un șir.

— Douăzeci? urmă el. Fata mea va împlini în februarie şase: eşti d-ta în stare să-i ţii loc de mumă?

Elena se dete un pas înapoi.

— Muma ei trăieşte — adăugă el — dar nu se mai îndoieşte că copilul ei a murit de mult.

— Şi eu — zise Elena — să zic că e a mea copila, c-am născut-o cînd eram de 14 ani?

Era ceva atît de excentric, jertfa îi părea atît de mare, încît nu putea parcă să creadă în înţelesul vorbelor ce rostea.

— Te miri, zise el, apucînd cu amîndouă mînile mîna ei. M-aş mira şi eu dacă nu te-aş fi auzit vorbindu-mi cum nimeni nu mi-a mai vorbit şi nu te-aş vedea în faţa mea. Eleno, urmă apoi înduioşat pînă la lacrămi, priveşte-n ochii mei! Oricum aş fi, mă poţi stăpîni. Redă-mi liniştea sufletească! Prin tine am ajuns să cunosc lumea; iubindu-te pe tine am început să-mi iubesc copila: dacă nu pentru mine, care n-am ştiut să preţuiesc iubirea ta, din milă către nevinovata mea copilă primeşte să fii mama ei şi soţia mea.

Elena-şi retrase mîna.

Îi era parcă o lume frumoasă şi mult visată se ridica împregiurul ei, dar în clipa cînd vrea să intre în ea, ivită abia, şi dispare.

— Nu, domnule! zise ea respectuos. Nu! urmă după o mică pauză, cuprinsă de o durere nespusă, e prea tîrziu! Eu nu mai pot să-i fiu nimănuia soţie, nici mamă. Prea tare am căzut în gîndul meu, prea mi-e strivit sufletul ca să mai îndrăznesc a primi sarcina grea a dreptei vieţuiri.

Ochii ei se umplură de lacrămi. Nu mai putea să rămîie în casa aceasta, nici să privească în ochii lui. Îşi îmbrăcă dar jacheta şi îşi puse pălăria, în grabă, nervos, muşcîndu-şi mereu buzele, stăpînindu-şi plînsul.

— Vino-ţi în fire! îi zise el cînd o văzu gata de plecare. Trăim într-o lume în care toate se uită, toate se iartă.

Îi părea lucru de neînţeles ca ea să nu primească soarta frumoasă pe care voia să i-o pregătească, şi totuşi, se temea c-o perde, că n-are s-o mai găsească.

— Nu! răspunse ea așezată. O viață stricată se poate urma înainte ca vai de cel ce-o are, dar nu se mai poate drege: rușinea ce porți în tine însuți se poate arăta cu dispreț, dar nu se poate ascunde. Ai rude, ai prieteni, ai legături în lume: e prea tîrziu.

Ea plecă cu pas îndoit. Ar fi voit parcă să mai stea, să-i dea mîna, să se despartă ca de un prieten. Îl vedea cu totul altfel acum, stăpînit, ca odinioară, de un simțămînt covîrșitor și nenorocit, și se simțea înălțată de durerea ei și cuprinsă de milă.

El plecă după dînsa, acum voind s-o oprească și bucurîndu-se iar că-i rămîne timp de chibzuire ca să vorbească cu soră-sa, care era atît de înțeleaptă.

Cuprinși amîndoi de simțămîntul că se află în ajunul unei grozave nenorociri, ei înaintau cu frică, tremurînd la tot pasul, și atît erau de buiguiți, încît nu-și deteră seamă că dînsa nu apucă spre scara ce ieșea sub poartă, ci la dreapta, unde el lăsase ușa deschisă, cînd se urcase din odaia de lîngă cantor. Era pentru dînsul drumul cel obicinuit, iară dînsa scobora scările, cum le-a urcat, cu ochii închiși.

Abia sosiți în fața funcționarilor din cantor, ei își deteră seama că s-au dat de gol.

— Ha! ha! ce prostie! zise Bărbulescu înăbușit. Ar fi voit s-o ascundă în pămînt.

Elena privi înspăimîntată împregiurul ei, se făcu albă ca varul și scoase un țipăt înăbușit. Îi venea leșin și parcă lumea i se prăbușea în cap.

— A trecut! S-a sfîrșit! Atît a mai rămas! șopti ea înecată cînd el îi sări într-ajutor, apoi ieși repede în stradă și se depărtă cu pași grăbiți.

Bărbulescu se întoarse în odaia din dosul cantorului, își puse paltonul, își luă pălăria, apoi ieși repede în stradă și se aruncă în o birjă, ca să meargă la soră-sa.

Era la mijloc o grozavă nedreptate: trebuia să meargă, să grăbească, să alerge, ca ea să-l scape. Deși hotărît însă a-i spune tot, fără de încungiur, ajuns în fața surorii sale, el simțea că nu poate să-i spună întregul adevăr. Nu i-a spus c-a găsit-o în casa Miței, nici c-a adus-o în locuința lui. Tocmai de aceea doamna Lucescu nu-l înțelegea, bănuia multe, nu era de loc miș-

cată de stăruințele lui și i-a făgăduit, ce-i drept, că are să plece fără de întîrziere, ba a și plecat, dar n-a grăbit, n-a alergat.

*

Cîteva ceasuri în urmă, cînd trăsura doamnei Lucescu s-a oprit în fața casei mici, la care o trimisese Bărbulescu pe soră-sa, bătrînul dormea în odaia despre stradă, iar fiica lui zăcea întinsă pe un divan din cealaltă odăiță, tînără, frumoasă, parcă nu moartă, ci cuprinsă de un somn lin și adînc.

Pe mescioara din fața divanului sta, lăsată deschisă, scrisoarea făcută de mîna ei.

„*Către părintele fiicei mele,*

E mai bine așa!

Am purtat mult otrava la mine; mult am stat pe gînduri, fiindcă mai credeam că tot o să ajung în cele din urmă să nu-mi mai pese. Sunt însă prea slabă; nu pot să port rușinea, nu pot să mă împac cu gîndul de a fi desprețuită.

E mai bine așa!

Iubește pe copila noastră și crește-o la sînul tău. Ad-o cel puțin acum să-și vadă mama, și spune-i în fieștecare zi că eu o singură dată am greșit, ca să știe că e destul o singură greșeală ca viața întreagă să fie stricată. Nu părăsi pe tata că ai și tu copilă.

Elena“

COMOARA

I

Sănătatea! Binecuvîntata de sănătate! Sănătos să fii, și ți-e destul un pumn de mălai ca nici pe un împărat să nu te dai!

Se scula Duțu cu noaptea-n cap și pleca-n cîntatul cocoșilor, căci era lung drumul pînă la linie și ținea să se pună la lucru mai nainte de a se fi luminat de ziuă. Căra pămîntul cu metrul cubic, și cu cît mai de dimineață-ncepea să-l care și cu cît mai pe noapte înceta cu căratul, cu atît mai mulți erau metrii la sfîrșitul săptămînii.

Bun gînd a avut cine a pus la cale ridicarea forturilor: cari toată săptămîna pămîntul cu roaba și iai sîmbăta polul, ba chiar și un pol și jumătate, dacă ești om harnic și nu pierzi vremea stînd de vorbă, umblînd de ici pînă colo, ori făcîndu-ți țigările. Iară Duțu, om și altfel harnic, mai era și deprins cu treaba aceasta din timpul cît a stat în oștire, la compania de geniu.

Bun lucru și oștirea: pierzi, ce-i drept, trei ani de zile, dar vezi lume și te mai alegi cu ceva.

Plecînd cu noaptea-n cap, lucrînd toată ziua întins și întorcîndu-se pe-ntunerec, n-avea Duțu timp nici să mănînce, nici să doarmă, dar era om care ține la tăvăleală, și cu atît mai bine îi tigneau duminecile și zilele de sărbători, cînd Stanca se gătea ca o porumbiță, lua pe cel mic în brațe și pe cel măricel în coadă și mer-

geau cu toţii la horă, nu ca să joace, ci ca să nu stea singuri acasă. Iar dacă erau odată la han, nu puteau să mănînc-n sec: tot pe timpul cît stătuse-n oştire a luat Duţu şi deprinderea de a nu-şi trage, cînd n-are nevoie, nimic de la gură. De ce adecă muncea el toată săptămîna!? Casa îi era plină; nevasta şi el erau bine îmbrăcaţi; copiilor nu le lipsea nimic; în ladă se adunau încetul cu încetul polii pentru perechea de boi: e om bogat cine-i sănătos şi ştie să rabde şi să muncească.

Un singur păcat avea Duţu: băiat deştept, gureş şi curăţel, el a mai învăţat la oştire şi vreo trei buchi, şi acum se credea şi era ţanţoş de l-ai fi socotit în rîndul oamenilor cu două juguri de cîte patru boi. I s-ar fi trecut, poate, şi asta, dar mai era şi rău de gură şi nu suferea ca cineva să-l atingă la sărăcia lui. Aşa, într-una din zile, trecînd prin faţa casei lui Ghiţă al Popii, care avea două juguri cu cîte patru boi şi se făIea mereu cu ele, nu s-a putut stăpîni să n-o întrebe pe Ana, nevasta lui Ghiţă.

— Bună ziua, Ano, ce mai fac boii?

— Mulţumim de-ntrebare, sunt bine! răspunse Ana, care nu era nici ea mai deşteaptă decît bărbatul ei.

— Dar Ghiţă ce face? întrebă iar Duţu, zîmbind pe sub mustaţă.

— E bine şi el! răspunse Ana, care nu înţelegea nici acum batjocura.

Au înţeles-o însă vecinii, şi peste puţin, aşa-i răutatea omenească, sătenii nu-i mai ziceau lui Ghiţă, ca mai nainte, Ghiţă al Popii, ci Ghiţă al Boilor.

Şi multe de aceste făcea Duţu cînd alţii nu-l lăsau în pace.

Chiar şi asta mai ales de dorul Stanchii, care ţinea ca nimeni să nu-i treacă bărbatului ei înainte.

Şi adecă de ce să-i treacă!?

Averea n-ai decît să vrei, şi ţi-o faci; pe om însă nu poţi să ţi-l faci, şi mai rar pe omul ca Duţu al ei. Asta toţi trebuiau s-o ştie!

— Mai rar femeie ca nevastă-mea! zicea şi Duţu, care ţinea şi el ca nimeni să nu-i treacă nevestei sale înainte.

Era de nesuferit cum ţineau oamenii aceştia unul la altul şi la ale lor. Copii ca Stanca, găini ca Stanca, raţe ca Stanca, gîşte ca Stanca, purcei ca Duţu, capre ca Duţu nu mai avea nimeni. Îşi făcuseră şi ei o cocioabă de casă. Nu-i vorba, era pusă la un loc bun, largă şi luminoasă, totdeauna curată ca-n zi de Paşti; o făcuseră din hărnicia lor, dar auzindu-i vorbind de ea, ai fi crezut că-i curte domnească, iară nu colibă de mojic.

Noroc că n-aveau bogăţii oamenii aceştia, că n-ar fi putut nimeni să le ajungă la nas!

Aşa-i firea omenească: stă ascunsă pînă ce n-a ajuns omul în largul lui, ea se dă apoi de gol.

E cîte unul pe care sărăcia-l face sfiicios, dacă nu chiar umilit, blînd la fire şi totdeauna gata de-a le sări altora într-ajutor, încît ai zice că n-ar întrece nimic bunătatea lui dacă n-ar înăbuşi-o sărăcia; cînd colo[1], te pomeneşti că, ajuns bogat, nu mai vrea să-şi aducă aminte de nevoile celor săraci şi se dă pe faţă inima lui cea neagră.

Altul e-nduşmănit de sărăcie şi n-are milă nici cu cei bogaţi, nici cu cei săraci ca dînsul, dar, ajuns bogat, se-mpacă cu lumea şi se dă pe faţă ca om cu inima miloasă.

Numai la lărgime iese la iveală firea cea adevărată a omului, şi sunt rari oamenii care-şi păstrează firea în toate împregiurările.

Aşa, plecînd cu noaptea-n cap, lucrînd ziua toată şi întorcîndu-se pe-ntunecate acasă, puteau să fie Duţu şi Stanca oameni răi de gură şi buni de inimă: te pomeneşti însă că, harnici cum sunt, se-mbogăţesc şi iese cu totul altceva din ei.

Ba poate că nici chiar aşa săraci n-ar fi cum sunt, dacă nu i-ar fi intrat lui Duţu în minte gîndul că el are să fie om cu stare. I-o fi venit aşa din senin, i-o fi spus-o vreo ţigancă, destul că el nu punea nici un preţ pe averea altora, fiindcă nu se îndoia că va fi odată şi el avut. Avea mîna norocoasă, şi pe ce punea el mîna lui nu putea să-i iasă decît bine.

Deprins cu gîndul acesta, nu o dată, dînd cu cazmaua în pămînt, el se-ntreba de ce adecă n-ar fi cu putinţă

ca să găsească vreo comoară-n calea lui. Şi-n vremuri de mult, şi-n vremuri mai apropiate a fost drum larg pe acolo pe la Focşani. Trecut-au şi turcii, şi tătarii, şi boieri bogaţi, ba chiar şi domni plecaţi în pribegie, numai bunul Dumnezeu ştie cîţi şi ce fel de oameni fugari au trecut: cine ştie dacă nu cumva vreunul şi-a îngropat comorile tocmai unde Duţu-şi încărca metrii cubici de pămînt!?

Chiar dacă n-ar fi, nu e nici un păcat să şi-o închipuiască: lucrează mai cu poftă, timpul îi trece mai bine.

Cînd, deodată, Doamne fereşte şi-n ceas bun să fie! cazmaua se loveşte de ceva vîrtos, foarte vîrtos, ce nu suna nici a lemn, nici a piatră, nici a cărămidă, nici a oală spartă, nici chiar a fier, ci curat ca o căldare de aramă, ca un cazan, mare cazan.

Duţu, om de vreo douăzeci şi opt de ani, mai mult slab decît plin la trup, mai mult bălan decît oacheş, cu faţa cam prelungă şi cu ochii căprui, rămase nemişcat şi cu faţa galbenă şi mai lungă decît de obicei. Îi trecuse un fel de junghi prin inimă, i se oprise sîngele-n vine şi i se tăiaseră picioarele.

— Dăduşi de cazan!? grăi Dumitru al Ciungului, care săpa la o depărtare de vreo zece paşi.

Duţu se cutremură în tot trupul şi se uită speriat împregiurul său.

Vorbise Dumitru-n glumă, dar grăise un adevăr atît de grozav, încît Duţu abia se mai putea stăpîni să nu-l lovească cu cazmaua-n cap, ca să-l lase mort pe loc.

Mai erau însă şi alţii prin apropiere.

— Da, am dat, răspunse el cu glasul înecat. „Dar, taci, c-o să-l ridicăm la noapte şi să-l împărţim", voi el să urmeze, dar aceste vorbe i se opriră-n gît.

Era peste putinţă ca el să împartă cu cineva: mai bine moarte de om!

Urmă deci a săpa înainte, ca şi cînd nimic nu s-ar fi întîmplat; răsuflarea i se îneca însă, mînile şi picioarele îi tremurau, ochii i se furişau pînditori spre Dumitru.

Un singur simţămînt îl stăpînea: frica de o mare primejdie necunoscută.

El nu știa și nu putea să se încredințeze dacă e ori nu cazan în pămînt și dacă e ori nu ceva în cazan; era însă amețit de gîndul că trebuie să fie, și-n amețeala aceasta era ca ieșit din fire.

— O să te faci boier mare, Duțule; fă-mă și pe mine vrun vătaf la curtea ta, grăi Dumitru, urmîndu-și gluma.

Duțu iar se cutremură.

— O să te fac — răspunse el — mai mare peste cei mici.

— Numai să nu fie vreo comoară pusă cu blestem... urmă Dumitru. Zice că sunt și comori care sunt fermecate, ca să aducă nenorociri celor ce pun mîna pe ele.

Duțu se mai liniști.

Văzînd că Dumitru nu trage cu ochiul și că le ia toate în glumă, o dete și el pe glumă.

— Comoară să fie — îi răspunse el — căci de noroc, grija mea!

— Și adecă de ce n-ar putea să fie! grăi Dumitru mai așezat. Multe s-au petrecut în țara noastră și nu e loc deschis în care n-ai putea să găsești comori.

Acum Duțu era încredințat că nu bănuiește Dumitru nimic; sîngele, cu toate aceste, nu i se potoli. Săpa înainte și băga bine de seamă, ca să nu mai ajungă cazmaua pe unde sunase cazanul, dar îl treceau fiorii cînd vedea că roaba se umple și trebuie să plece cu ea la fortul depărtat, vreo patru sute de pași.

Era peste putință ca el să plece, să se depărteze, să părăsească comoara lui — acolo, în apropierea lui Dumitru.

El răsuflă ușurat cînd Dumitru plecă cu roaba plină.

Mai erau și niște bulgari pe șanț, dar aceștia lucrau departe, la vreo sută de pași: acum era timpul să pună încă o dată cazmaua, ca să se încredințeze mai bine.

Nu! Pînă la noapte el nu mai putea să facă nimic. Era peste putință ca să nu fie cazanul acolo, cazanul plin: mai bine mort!

Roaba îi era plină și Dumitru se-ntorcea cu roaba lui goală. Abia acum dete cu socoteală c-ar fi trebuit să plece și să se întoarcă deodată cu el: nu-i rămînea decît să aștepte pînă ce nu-și va fi umplut Dumitru

din nou roaba. Ca să-și facă de lucru și să piardă vremea pînă atunci, el se așează pe marginea șanțului și se desculță, apoi iar își puse opincile, încetinel, cu multă chibzuială, ca omul îngrozit de lungimea timpului. Era abia pe la prînzul mic și el mai avea să sape mult și să ducă multe roabe pline.

Pe cînd el moșmolea la nojița opincii din stînga, iată și căpitanul de jurnă — n-ar mai fi fost!...

Puțin avea să-i pese căpitanului de jurnă dacă Duțu face mulți ori puțini metri cubici pe zi; el era însă căpitan, adecă om deprins a ține rînduiala în toate și a nu lăsa pe nimeni să-și piardă vremea degeaba.

— Dar tu — strigă el cu energie militară — ce paști mușchii? Vrei să ne ajungă iarna aici!?

Duțu sări speriat în picioare.

— Mi-a intrat — răspunse el strîmtorat — nisip în opinci!

— De unde, măi, nisip!? Unde ai găsit tu nisip?

Duțu avea multe păcate, dar nu-și aducea aminte ca să se fi făcut vreodată de rușine spuind minciuni. Îi era dar greu, de nu mai cuteza să se uite-n ochii căpitanului.

Nici că ținea însă căpitanul să vadă ochii lui Duțu: el se uita la groapa din fața lui.

Acolo unde sunase cazanul locul rămăsese nesăpat, pămîntul neridicat deopotrivă cu fundul șanțului, un lucru pe care ochii unui căpitan de geniu nu pot să-l sufere.

— Dar de aici, măi, de ce n-ai ridicat pămîntul!? Ai servit tu în compania de geniu!? strigă el gata să-l umfle.

Duțu iar începu să tremure în tot trupul.

— Îl scot, domnule căpitan — răspunse el cuprins de deznădăjduire — îl scot.

— Haid'! strigă căpitanul, ia cazmaua! Scoate-l în fața mea după regulament, să te văd eu.

Duțu se uită ca turbat la dînsul. Ah! de ce nu erau numai amîndoi, căci, chiar general dac-ar fi fost, l-ar fi lăsat mort pe loc. Așa nu-i rămînea decît să puie mîna pe cazma și să ridice pămîntul.

Vai de capul lui!

Încet, cu băgare de seamă, pipăind cu vîrful cazmalei, ca nu cumva să atingă cazanul, el afîna pămîntul, pentru ca să-l ridice apoi cu lopata și să-l arunce în roaba plină.

Căpitanul își pierdu răbdarea.

— Ce umbli cu cazmaua parcă dai în buba din spinarea mă-tii!? se răsti el, apoi smunci cazmaua din mîna lui, ca să-i arate cum se lucrează cu ea.

— Uite așa!

— Aoleo! strigă Duțu, și căzu ca o cocoloașă la marginea șanțului, cînd văzu că căpitanul înfige cu toată puterea în pămînt. Aoleo! strigă iar, cînd se pomeni că nu suna cazanul.

— Ce e!? îl întrebă căpitanul mirat.

— Mi-e rău, domnule căpitan, gîngăni Duțu. Tare mi-e rău! Mă taie la inimă și-mi vine să leșin; mă trec sudorile și-mi vine să vărs.

Căpitanul vedea că i-e în adevăr rău: fața îi era verde-galbenă, ochii i se împăingeniseră și buzele i se făcuseră vinete.

— Du-te la lazaret să-ți dea picături! îi porunci el muiat.

— Nu mă duc, — răspunse Duțu îndărătnicit și înfigîndu-se oarecum în pămînt. Eu stau aici! nu pot să mă duc. Să meargă Dumitru și să mi le aducă picăturile acelea.

— Haide, grăi căpitanul grăbit, și plecă însoțit de Dumitru.

Rămas el singur, Duțu se uită cîtva timp buiguit în vînt.

„N-a sunat, zise apoi într-un tîrziu. E comoară, dar comoară pusă cu blestem!“

II

— Scapă-mă, Doamne! Dezleagă-mă, Doamne! Iamă, Doamne, ori fă-mă ce-am fost! gemu Duțu tăvălindu-se pe jos.

Așa deodată, ca din senin, numai pentru că i s-a părut că suna a cazan, el, om în toată firea, s-a pomenit muiat ca mărul bătut de nu mai știa ce să-și facă. Nu-l mai tăia, ce-i drept, la inimă și nu-i mai venea să leșine, dar era amețit, sudorile tot i se mai iveau din cînd în cînd pe frunte, tremura mereu, un grozav neastîmpăr îl cuprinsese.

Nici că era însă chip să-și vie în fire.

Timpul se oprise parcă în loc. Trecuse o spaimă de vreme de cînd cu căpitanul, și seara tot nu sosise încă, ziua tot nu se mai sfîrșea.

Ca să rămîie singur, el a rugat pe Dumitru să se ducă să-i spună Stanchii că n-are astă-seară să-l aștepte, fiindcă, deși îi este mai bine, se simte prea istovit ca să facă lungul drum pîn-acasă.

Nu era adevărat și n-o mai minţise în viața lui pe Stanca; dar alta nu-i rămînea de făcut și, la urma urmelor, nu el, ci Dumitru era cel ce o minţea. Rămas singur, Duțu s-a dumirit încetul cu încetul.

Nu se mai îndoia că e fermecată comoara și era hotărît să nu se atingă de ea, cum nu te atingi de omul înciumat. Ce folos de bogăție, dacă ea, chiar din clipa în care o atingi, te face din om neom!?

Era hotărît Duțu, dar hotărîrile omului sunt omenești: un gînd le aduce și altul le ia. Cum gîndurile se înșirau pe gonite în sufletul lui, mereu se ivea și iar se reivea cu ele simțămîntul că nu e cu putință ca el să se lipsească de comoara lui, fie ea chiar blestămată. De ce adecă a găsit-o!? De ce tocmai el!? A stat atîta timp în pămînt fără ca vreun altul să fi dat peste ea? De ce tocmai el a trebuit să sape aici, iară nu Dumitru ori vreunul dintre bulgari!? Are fiecare om soarta lui, de care, fie bună, fie rea, nu poate să scape, și-i era cîteodată lui Duțu parcă toate stau în strînsă legătură, și forturile au trebuit să fie ridicate tocmai acum și tocmai aici, pentru ca el să lucreze la ele și să găsească neapărat comoara.

Și iar i se lumina capul.

„Nu — zicea el mai limpezit la minte — eu fac ce vreau, și vreau după cum mi-e firea. E numai din întîmplare c-am găsit-o; ar fi putut s-o găsească și altul,

care nu făcea ca mine: ce am să fac eu!? Nu vreau!" strigă apoi, și sări îndărătnicit în picioare.

Îi era parcă Satana-l ispitea și trebuia să-i arate că e mai tare decît ispita și nu i se supune.

„Nu! își zicea în gîndul lui, nu-mi trebuie. Eu cu Stanca mea și cu copiii mei trebuie să rămînem ce suntem; mai bine decît așa pentru noi nu se poate: n-avem să fim scoși din ale noastre!"

Și iar tremura în tot trupul cînd își dedea seamă de necunoscutul spre care era împins de ispitirile unei mari bogății, el, care nu voia să se dea, ci să rămîie stăpîn pe sine și pe ale sale.

Zbătîndu-se astfel, el adeseori era cuprins de îndoială și se pipăia însuși pe sine, ca să se încredințeze dacă nu cumva visează, dacă el e în adevăr el însuși, tot cel ce fusese mai nainte, tot cum se știa pe sine.

„Ei! își zise într-un tîrziu, parcă visînd, tot nu eu însumi-m-aș pipăi pe mine și m-aș încredința că eu însumi sunt, așa cum în aievea mă știu!?"

Nesuferită ființă viața omenească: ești și nu ți-e cu putință să te încredințezi dacă și-ți pari cum în adevăr ești.

Ar fi vrut Duțu să se desfacă în două și să iasă oarecum însuși din sine, ca să se poată privi însuși pe sine, cum privea lucrurile ce-l încungiurau.

„Dar — zise el — ce-am văzut, dacă privesc cu ochii!? Are lumină plină și soarele, pe care-l visezi; și ale lui raze te ard; și stelele visate lucesc pe cer; și iarba visată e verde; și-n războiul visat curge sînge; și bucuria visată îți umple sufletul de dulceață; și durerea visată te sfîșie: totuna ți-e dacă te visezi trăind ori trăiești în aievea."

El se scutură, ca să se deștepte, dacă va fi visînd, dar în zadar, căci nălucirea nu se schimba.

În mijlocul acestei buiguieli, un singur lucru era hotărît în gîndul lui: că trebuie să se încredințeze dacă e ori nu un cazan cu comoară acolo unde el dăduse cu cazmaua-n ceva ce-i sunase a cazan, că el singur și nevăzut de nimeni are să vadă — și apoi, ce-a fi să fie!

În amurgul serii el se ridică, își luă cazmaua, tîrnăcopul și lopata și le strînse la un loc, ca să le aibă la

îndemînă, apoi se uită cu ochi pînditori în toate părţile. Oamenii încetaseră cu lucrul, şi unii plecau spre casă, alţii se duceau la cantină, iar alţii stăteau fără de nici o treabă ori îşi făceau, ca bulgarii din apropiere, rost de odihnă. Era încă mişcare-n toate părţile, şi cu cît mai bine se-nnopta, cu atît mai iuţi erau bătăile inimii lui, căci cu atît mai mult se apropia clipa de la care atîrna viaţa lui.

În sfîrşit, el nu mai putu să se stăpînească.

O! ce binefăcătoare e întunecimea!

După ce se uită o dată cu ochii scînteietori împregiurul său, el se coborî tiptil în şanţ şi începu să scurme pămîntul cu ghearele şi să-l dea cu palma la o parte, ridicînd mereu capul, ca să se uite împregiur. Şi cum scurma cu ghearele, cum dădea cu palma, cum se uita împregiur, inima i se zbătea în piept, sîngele îi zvîcnea în tîmple şi răsuflarea îi era înecată.

Deodată el sîmţi ceva vîrtos şi neted şi începu să scurme iute şi tot mai iute, ca ieşit din fire, să scurme cu amîndouă mînile şi să pipăie cu toate degetele: era cazan şi era mare.

El puse mîna ca să-l mişte.

Se mişca, şi era greu, grozav de greu!

Duţu se-ndreptă şi se uită încă o dată lung şi liniştit împregiur, apoi îşi făcu cruce.

„Ia-mă, Doamne, sub paza ta — zise el — şi mă fereşte de păcat: acum să nu-mi mai iasă nimeni în cale, că eu n-am ce să-i fac, trebuie să-l omor!"

Luă apoi cazmaua şi începu să afîneze pămîntul de dimpregiurul cazanului, dar încet, cu măsură, fără pripire, ca omul căruia nu are să-i pese de nimeni şi de nimic.

Era o căldare cu capac de aramă, nu prea mare, dar grea, încît Duţu abia putu s-o ridice ca s-o pună la o parte.

El ridică capacul şi începu să pipăie, aşa pe-ntunerec, ca să vadă ce e într-însul. Erau bani, unii mai mici, alţii mai mari, aur, tot aur greu; mai erau şi lanţuri, şi brăţare, şi salbe de mărgăritare, şi potir, încă un potir, o cupă cu petre scumpe, înc-o salbă, şi inele, şi cercei... El le pipăia toate cu mînile lui şi nu era vis,

ci-n aievea, căci inima îi era încleștată și capul, cu toate aceste, atît de limpede, încît el lăsă comoara și iar începu să afînezc pămîntul, pentru ca nu cumva cineva, trecînd mîne pe acolo, să cunoască locul de unde fusese ridicat cazanul.

Apoi!?

Ce avea să facă mai departe!?

Acasă nu era chip să ducă cazanul; lasă că era prea greu, dar putea să dea peste cineva în drumul lui.

El se uită încă o dată împregiur, aruncă ochii spre pădurea ce se afla pe coaste, la depărtare de vreo cinci sute de pași, apoi își scoase cuțitul din brîu și-l luă în dinți, apucă cazmaua subțioară, ridică cazanul cu amîndouă mînile și plecă spre pădure, tiptil, cu băgare de seamă, ca nimeni să nu se poată ivi nevăzut de dînsul la depărtare de o sută de pași.

Ajuns în apropierea pădurii, el așeză cazanul pe iarbă și se duse ca să se încredințeze dacă nu cumva e cineva în adăpostul copacilor, apoi iar se întoarse și-și luă comoara, ca s-o îngroape aici, la un loc mai adăpostit și știut numai de el.

Dar ce să facă un mojic ca dînsul cu o comoară împărătească?

O! el nu mai era mojic acum!

Din clipa în care sîmțise aurul, și mărgăritarele, și pietrele scumpe în mînile lui, el era deopotrivă cu orișicine care avea și e gata să-și apere cu viața avutul și să curme viața celui ce vrea să se atingă de el.

Nu prea știa Duțu ce are el să facă cu atîta bogăție, dar nu se temea că n-o să știe ce are să facă cu ea. Asta se găsește ușor!

Mai întîi și mai întîi, nimeni în lumea aceasta nu trebuia să sîmtă că, om sărac, așa deodată a ajuns la mari bogății — nici Stanca, nu! nici ea! Bună femeie, dar muiere, minte ușoară, gură slobodă.

Păcat, dar așa trebuia să fie!

Încetul cu încetul, pe nesîmțite, trebuia să-și scoată la iveală bogățiile.

„Am — zicea el în gîndul lui — să iau o parte și să mă duc cu ea la București, ca s-o prefac în bani. Apoi m-apuc de negoț și cîștig, cîștig din ce în ce mai mult,

prefăcînd încetul cu încetul întreaga comoară în bani. N-o să-i treacă nimănuia prin gînd că nu din negoțul meu m-am îmbogățit."

Așa veneau lucrurile prin chiar firea lor.

Ce adecă l-ar fi putut împinge să se dea de gol?

El și Stanca și copiii lor se mulțumeau cu puțin și se simțeau fericiți în sărăcia lor; chiar fiind bogați, nimic nu-i făcea să se bucure, așa deodată, de bogățiile lor. Pofta-ți vine numai încetul cu încetul.

El săpă o groapă sub rădăcina unui stejar bătrîn și o săpă adîncă, mai adîncă, apoi luă cazanul, îl așeză în ea și scoase unul cîte unul cincizeci de bucăți, după cum se nimerea, bani și mai mari, și mai mici.

Asta era pentru început.

Cînd era însă să pună capacul, el mai scoase un pumn, așa pe nenumărate, ba puse mîna și pe un lanț și pe o brățară.

La urma urmelor, de la sine luă și tot era mai bine la dînsul decît aici în pădure.

Dar era destul: el așeză capacul, trase pămîntul peste cazan și așeză peste el un strat de frunze uscate, iar încet și cu băgare de seamă, ca nimeni să nu bănuiască nimic.

Erau toate bine.

El își făcu din nou cruce.

„Îți mulțumesc ție, Doamne!" grăi umilit.

„E noroc în lumea aceasta! urmă peste puțin.

Ce s-ar fi ales de mine dacă de acolo pînă aici mi-ar fi ieșit cineva în cale!? Îl omoram și nu mai aveam zi bună!"

În adevăr, mare noroc!

El însă nu putea să plece: era parcă legat, ferecat de stejarul acela.

Ce prostie! Cum a putut el să aleagă tocmai stejarul bătrîn, care de azi pînă mîne poate să cadă sub secure!?

Fără ca să mai stea pe gînduri, el luă cazmaua și începu să sape o altă groapă, sub un alt stejar mai tînăr, care se afla la depărtare de vreo treizeci de pași.

Cînd groapa fu gata, el se duse și dezgropă cazanul, ca să-l treacă în ea.

Și dacă acolo ar fi mai în vedere decît aici!?

Afurisită de comoară!

El răsturnă o parte din ea în groapa cea veche: așa era mai cuminte, și ici și colo; dacă se perde una, rămîne cealaltă. Trecu dar cu cazanul la groapa cea nouă.

Prostie! Tot era mai bine sub stejarul cel bătrîn: răsturnă dar aici o parte și iar se întoarse cu cazanul.

Era tîrziu, după miezul nopții, cînd se îmbărbătă, în sfîrșit, să plece.

Zăpăcit de atîte frămîntări sufletești, frînt trupește și stăpînit de frica omului, care umblă noaptea cu bogății ascunse, el abia la jumătate de drum își dete seamă că și-a uitat cuțitul și cazmaua în pădure, la cei doi stejari, nu-și mai aducea aminte la care. Ca gonit de iele, se întoarse înapoi, așa razna prin pădure, dar nu mai era chip să-și găsească copacii. Alerga încoace și încolo ca ieșit din minți; știa unde sunt, și nu-i găsea, trecea pe lîngă ei, și nu-i nimerea; se împiedica de cazmaua lui, și n-o vedea.

Afurisită de comoară!

Stanca se sculase de mult și le dăduse purceilor de mîncare, cînd Duțu sosi, în sfîrșit, acasă, pe jumătate leșinat, cu fața galbenă, cu ochii sperioși și întrați în cap, cu mînile zgîriate și cu buza de din jos tăiată de cuțitul ce ținuse în gură și cu pieptul cămășii stropit de sîngele scurs peste bărbii.

— Ce e cu tine!? întrebă ea, cuprinsă de fiori.

— Mi-a fost rău, foarte rău, răspunse el fără să îndrăznească a se uita în ochii ei; dar mi-a trecut; sunt numai prăpădit de abia mă mai țin picioarele.

Rău i-a fost, în adevăr, lui Duțu; dar Stanca lui, care-l cunoștea, îl vedea că nu mai are inima deschisă ca mai nainte și nu-l credea că i-a fost rău așa cum el voia să-l înțeleagă.

„S-a întîmplat o nenorocire, își zise dînsa pe jumătate leșinată; omul ăsta a omorît pe cineva!“

Nu se putea! Duțu al ei nu era om care putea să facă rău! Și totuși, cînd se uita la el, fața lui nu mai era ca mai nainte, voioasă, deschisă și pusă pe luare în bătaie de joc, era în ea ceva aspru și nemilos, ceva ce te făcea să simți pe omul care putea să și omoare.

„Nu — zise ea — orișice ar fi, e ceva ce mie n-are să-mi spună, ceva ce eu nu trebuie și nici nu voiesc să știu."

În adevăr, cam așa ceva și era.

Muierea, însă, tot muiere.

Orișicît a moșmolit Duțu mai nainte de a-și face rînd de odihnă, Stanca tot l-a zăpsit că el ascunde ceva la căpătîiul patului în care avea să se culce.

Nu voia muierea să știe ce-a ascuns; asta era treaba lui, dar după ce el a adormit cum știa el să doarmă, ea tot s-a dus tiptil și, cu răsuflarea oprită, a scos cîrpa de sub căpătîi.

Ah! săraca de ea! nenorocita de ea!

Bani de aur, mulți bani de aur curat și greu, lanțuri lucrate cu măiestrie! brățări împodobite cu mărgăritare și cu pietre scumpe!

De ce a trebuit să le vadă ea, femeia, care le vede toate cu inima, iar nu cu ochii, și toate de-a-ndoaselea le înțelege!?

Satana s-a pus la mijloc, ca s-o ispitească și să-i strice viața!

Îngrozită și cu sîngele răcit în vine, ea puse iar cîrpa la loc, apoi tot tiptil, cu răsuflarea oprită și cu ochii muiați în lacrămi, ea se depărtă și ieși din casă, pentru ca să meargă la copiii ei, care nu știau și nu-nțelegeau nimic, și să-i mîngîie plîngînd, să se mîngîie plîngîndu-i.

Într-un tîrziu, ea se ridică cu fața liniștită și aspră și se întoarse iar în casă, apoi se lăsă în genunchi, își plecă capul pe pat și plînse iar lung și lin.

„Sărac de tine și de mine și de noi toți! suspină în cele din urmă. Ce frumoasă ne-a fost viața și cît de grea ni s-a făcut deodată! În zadar văd cu ochii și tot nu cred, și chiar dac-ar fi, tu tot tu-mi rămîi! Eu nu știu nimic! N-am văzut! Singur sufletul meu să știe!"

III

Cu ce nu se deprinde omul!?

Se temea Duțu, nu-i vorba, și nu mai umbla țanțoș ca mai-nainte prin lume, ci cu pas sfiicios și uitîndu-se

mereu împregiurul său, ca nu cumva să fie apucat fără de veste. Dar, la urma urmelor, de omorît n-a omorît pe nimeni, de jefuit n-a jefuit, de furat n-a furat, foc n-a pus, în borşul nimănui n-a suflat; prea tare n-avea să se teamă. Un singur lucru i se putea întîmpla: să se afle cumva c-a găsit comoara, şi guvernul s-o ieie de la dînsul.

Acest singur lucru era însă mare lucru, pe care Duţu nu-l voia cu nici un preţ: a lui era comoara şi numai a lui trebuia să şi rămîie!

Dar ce dracul! El nu era om prost; cum să-l prindă, dacă era om deştept!? Şi om deştept se simţea Duţu, sărac, dar deştept de nu se dedea pe nimeni: pe el nu putea nimeni să-l încurce.

Păcat numai că Stanca era foarte prăpădită. Nu zicea nimic, dar era foarte supărată. Asta-l muncea pe Duţu, fiindcă n-avea dînsa de ce să fie prăpădită. Păcat, dar tot al lui şi al ei păcat, căci n-are bărbatul să facă ceea ce nu poate să-i spună nevestei sale, şi n-are muierea să-şi facă gînduri pe care nu poate să i le mărturisească bărbatului său. O porniseră foarte rău amîndoi, şi nu putea să le fie bine dacă nu mai aveau inima deschisă unul faţă de altul.

Auzi d-ta, bărbat care găseşte o comoară şi nu o spune aceasta nevestei sale! Auzi, femeie care umblă pe de-a furişa pe sub căpătîiul bărbatului său şi-şi face cele mai rele gînduri despre soţul ei!

N-avea Stanca decît să nu-şi mai facă gînduri rele, pentru ca să scape de inima rea: cine o punea să şi le facă!? Era la mijloc numai o închipuire a ei, dar ceea ce-ţi închipuieşti, ceea ce crezi are pentru tine cea mai adevărată fiinţă, şi dacă muntele din faţa ta s-ar prăbuşi şi tu l-ai închipui tot la locul lui de mai nainte, el ţi-ar sta în cale şi n-ai trece peste el, ci l-ai ocoli. Nu ceea ce este, ci ceea ce-ţi pare are fiinţă pentru tine.

Dacă era prăpădită Stanca, ea şi avea de ce să fie, şi numai Dumnezeu ştia unde au să ajungă lucrurile între doi oameni, care se zbuciumă pe înfundate şi nu se mai uită unul în ochii altuia, nu mai îndrăznesc să-şi deschidă inimile.

Adunaseră încetul cu încetul nouă poli.

Duțu luă șapte din ei și-i spuse Stanchii că pleacă la București, ca să cumpere o pereche de boi.

La București, tocmai la București, o pereche de boi, cu șapte poli.

Îl știa Stanca pe Duțu al ei că nu e om să-și cumpere, dacă-și cumpără, boi cu șapte poli și să meargă pentru atîta treabă la București. Nu i-a zis cu toate aceste nimic, ci și-a făcut numai, după ce el a plecat, de trei ori cruce și-a suspinat: „Păzește-l, Doamne, și-l adă-napoi!"

Îi era parcă n-o să-l mai vadă, și totuși, cînd nu-l mai vedea, inima i se ușura. Nu putea să și-l închipuie cum îl văzuse la plecare, ci tot ca mai nainte, voios și țanțoș, și se mira cum a putut ea să-l creadă altfel.

Da, era cu buza tăiată, era stropit de sînge, era galben la față și cu ochii intrați în cap, ascundea ceva, avea, fără îndoială, avea la el lucruri scumpe: te miri cum și în ce fel! Nu, ca dînsul nu pot să fie oamenii care au săvîrșit vreo faptă grea. Ba te miri și nu-ți vine să crezi: nici n-o fi fost aur ce a văzut ea!

Cînd nu vrei, vezi cu ochii și nu crezi: de ce să creadă ea, care nimic nu văzuse și nici pe el nu-l mai vedea?

Tot astfel și Duțu.

Se simțise el strîmtorat cîtă vreme știa că-l văd ochii în care nu se putea uita: îndată ce a ajuns singur, nu se mai temea de nimic și iar era voios și țanțoș.

E mare lucru să fii, și cu atît mai mare lucru să te simți deștept, fie și chiar dacă-n adevăr n-ai fi. Iară Duțu se simțea.

De ce ar fi putut adecă să se teamă un om atît de deștept ca dînsul?

Rîdea-n el cînd se gîndea cum are să tragă toată lumea pe sfoară.

Mai întîi și mai întîi, ca om deștept, el luase hotărîrea de a nu se opri nici la Focșani, nici la Ploiești: se ducea la București, unde e lume multă, învălmășală mare și unde nu-ntîlnea oameni care-l cunosc.

Apoi, tot ca om deștept, el luase hotărîrea de a-și cumpăra cu cei șapte poli un rînd de haine nemțești, căci, îmbrăcat țărănește, ar fi căzut în bănuială.

Iar celelalte urmau de sine.

Mergînd aşa singur spre Focşani, de unde voia să se urce-n tren, el îşi croia mereu planul şi se vedea pe sine prin stradele Bucureştilor, pe care le cunoştea destul de bine din timpul petrecerii sale la Cotroceni. Intra ici şi vindea o bucăţică, dincolo şi vindea alta, tot una cîte una, bucăţică cu bucăţică, cu măsură şi cu socoteală, ca nimeni să nu bănuiască nimic.

Dus aşa cu gîndul la mari depărtări, se miră cînd se pomeni aci la Focşani.

„N-ar fi oare lucru cuminte să-mi cumpăr hainele aici?" se întrebă el.

„Ba da!" răspunse tot el.

Bani avea: nu-i rămînea decît să intre la un ovreu ca să-şi aleagă hainele.

Aşa şi făcu.

— Să-mi dai — zise el îndrăzneţ şi ţanţoş — un rînd de haine bune.

— Pentru cine? întrebă ovreul, mulţumit de a-l putea servi.

— Pentru mine! răspunse Duţu oarecum mirat, ca şi cînd ovreul ar trebui să ştie că trebuie acum să se îmbrace nemţeşte.

Ovreul, care nu ştia lucrul acesta, se uită în adevăr mirat, ba chiar bănuitor la mojicul ce vrea să se îmbrace boiereşte.

— Pentru d-ta-a-a!? întrebă el.

Duţu se făcu alb, şi roşu, şi galben, în fel de fel de feţe, şi iar începu să tremure. Ce prostie nemaipomenită era să facă el, omul deştept!? Nu, aici, unde la tot pasul întîlnea oameni care-l cunosc, aici el nu putea să-şi cumpere haine nemţeşti. Ce-ar fi fost dacă l-ar fi văzut cineva îmbrăcat cu ele? Ce dacă cineva l-ar fi văzut ducîndu-le şi l-ar fi întrebat ce face cu ele? Îi venea să fugă, încît să nu mai deie în viaţa lui ochii cu ovreul acela. Tocmai atît de prost tot n-ajunsese însă Duţu.

— Adecă pentru cineva, care are tocmai felul meu, care seamănă la trup cu mine, răspunse el strîmtorat, dar atît de strîmtorat, încît ovreul nu mai bănuia, ci se simţea încredinţat că e ceva din ale poliţiei la

mijloc. El însă nu era poliţai, care umblă să descurce lucrurile, ci neguţător, care caută să-şi vîndă marfa orişicui, numai preţul să fie bun; iar Duţu îi semăna a om care dă orişice preţ numai ca să scape cît mai curînd din prăvălie. „Vrei ori nu vrei, trebuie să cumperi“, îşi zise dar, şi începu să-şi desfăşure hainele croite după cea mai nouă modă, un rînd cu 60, altul cu 80, iar altul cu 100, ba chiar şi unul cu 130 lei, toate croite pe măsura lui.

Duţu nu putea să le vadă-n ochi, dar ovreul se uita la el aşa de nu ştiu cum, încît nu era chip să-i spună că nu mai vrea să cumpere.

— Uite, astea, zise el, arătînd la cele de o sută de lei.

— Poftește de le încearcă, grăi ovreul mai mulţumit decît odinioară.

— Ce să le mai încerc? văd eu că-mi vin bine! răspunse Duţu tare grăbit, şi numără cei cinci poli pe teşghea.

Ovreul, grăbit şi el, le-nfăşură-n hîrtie, le legă cu sfoară şi i le dete, plecîndu-se ca-n faţa celui mai mare boier.

— Să le porţi sănătos! îi zise apoi, după cum îi era obiceiul.

Atît îi mai trebuia lui Duţu.

— Ţi-am spus — grăi el zăpăcit — că nu pentru mine le cumpăr, apoi plecă cu hainele subţioară.

Nu ieşi bine-n uliţă, şi zări venind de la dreapta pe Ghiţă al Mariei. Era pierdut dacă Ghiţă îl vedea cu hainele subţioară!

El se întoarse iar în prăvălie şi puse hainele pe teşghea.

— Am — zise apoi răsuflînd greu — să mă întorc să le iau, dar trebuie să mai cumpăr ceva.

Grăind aceste, el ieşi şi-o apucă spre stînga. Tare îi era să fugă, dar nu cuteza, ci mergea călcînd ţapăn şi ţanţoş, ca omul care nu se teme de nimic. Peste cîtva timp însă el se uită înapoi: ovreiul ieşise-n uşa prăvăliei şi se uita după el.

„Vai de mine!“ îşi zise Duţu, şi se dete-n pas mai iute, şi tot mai iute, încît era peste putinţă ca trecă-

torii să nu se uite după el, ceea ce-l făcea să meargă încă mai iute.

El începu în cele din urmă să fugă. N-avea de ce, dar se gîndea ce-ar fi dacă vreun comisar, vreun epistat ori vreun sergent, văzîndu-l așa de grăbit, l-ar înhăța, l-ar duce la secție, l-ar scotoci și ar găsi... Nu! o dată cu capul, nu! El trebuia să fugă, ca să ajungă cît mai curînd unde ochii nimănuia nu se mai îndreptează asupra lui.

Dar Duțu nu era numai deștept, ci totodată și norocos, și trebuia să iasă bine lucrul pe care el punea mîna.

— Stăi, dobitocule! Ce-alergi așa!? Ce te izbești în oameni!? Vrei s-ajungi la secție!? răcni un domn bine îmbrăcat, și-i dete brînci de-l aruncă cît colo.

— Aoleo! strigă Duțu, și iar căzu cocoloașă la pămînt, și iar îl trecură sudorile. Uite — gîngăni apoi — mi-a scăpat carul cu boii și-a apucat înainte.

Domnul acela, care n-avea timp să umble pe la poliție — asta era norocul lui Duțu — își iuți pasul; iar Duțu se ridică, și acum să-i fi văzut fuga!

Afurisita de comoară!

Ajuns afară din oraș, în largul binefăcător, el se mai potoli, răsuflă mai ușor și își dete încetul cu încetul seamă că mari prostii a făcut și că n-avea de ce să se teamă.

Nici nu se temea.

Cum rămînea însă cu hainele, pentru care dăduse cinci poli?

I se făcea părul măciucă de cîte ori se gîndea că are să mai dea ochi cu ovreul. Nu! era peste putință!

Și totuși, dăduse cinci poli, nu vreun fleac, ci bani munciți de dînsul.

El umbla neastîmpărat pe la marginea orașului, ca vulpea împregiurul cotețului: voia și nu voia, trebuia și nu-ndrăznea să intre.

Deodată iar începură să-l treacă sudorile.

El umbla pe aici cu frica-n sîn și se zbuciuma ca vai de el; te pomenești că-n vremea aceasta vreun altul va fi dat peste comoara pe care o ascunsese-n pădure.

Sărac de sufletul lui!

Trebuia să plece, să grăbească, s-alerge, ca să se încredințeze că nu degeaba se zbuciumă. Într-un ceas și jumătate era acolo...

Da! cum rămînea însă cu hainele, cu cei cinci poli ai lui!?

Unul era Duțu!

El se uită împregiur; nu era nimeni care ar fi putut să-l vadă; scoase dar din brîul lui cîrpa cu aurăriile și-o vîrî sub un petroi de lîngă gard, apoi plecă înapoi în oraș, țanțoș și cu pas apăsat.

Nu mai avea acum de ce să se teamă: nu mai putea nimeni să găsească nimic la dînsul.

Ovreul se uită foarte lung la dînsul: era tot omul căruia îi vînduse hainele, și parcă era cu totul altul, care seamănă numai cu el. Poate că era cellalt, pentru care zicea că le cumpără.

Dacă l-ar fi văzut însă peste puțin, mergînd iute și tot mai iute cu afurisitele de haine, n-ar mai fi stat nici ovreiul la îndoială.

Dar dacă l-ar fi văzut mai tîrziu, după ce și-a luat și cîrpa de sub petroi, mergînd ca gonit de o mare primejdie spre pădurea din apropierea forturilor!?

Erau hotărîte toate în gîndul lui Duțu.

„Mă duc — își zicea el — mă încredințez dacă toate sunt cum le-am lăsat, apoi îmbrac hainele nemțești, ascund hainele mele în vreo scorbură și o iau pe jos pînă la Rîmnic."

Degeaba! Mare lucru deșteptăciunea!

Păcat numai că sunt în lumea aceasta și slăbiciuni omenești.

Erau toate cum el le lăsase acolo, la stejarul cel bătrîn și la cel mai tînăr; el însă tot trebuia să se încredințeze, să vadă cu ochii lui, acum ziua, cînd vedea cu ochii, iar nu numai pe pipăite. Era primejdios lucrul, fiindcă, de! ziua nu e pe-ntunerec, dar n-avea încotro, trebuia s-o mai facă și asta. Se duse dar la stejarul cel tînăr, unde îngropase cazanul, așa-și aducea el aminte, și începu să rîcîie cu ghearele din ce în ce mai neastîmpărat, cuprins în cele din urmă de o groaznică deznădăjduire.

Nu mai era cazanul acolo! nu era! nu mai era! Știa că acolo l-a îngropat și vedea că nu mai era! El alergă ca ieșit din simțiri dincolo, la stejarul bătrîn, unde știa c-a vărsat o parte din comoară.

Cel puțin asta dacă i-ar fi rămas, cel puțin!

Trebuia s-o dezgroape, ca să se încredințeze, iute-iute-iute.

Deodată se opri și rămase încremenit: era de necrezut, dar cazanul se afla aici; îl lăsase acolo, și acum îl găsi aici.

Curată minune! Auzise el că sunt comori care se mută de la un loc la altul: acum vedea cu ochii lui că-n adevăr se mută.

El ridică capul și se uită cîtva timp umilit, cu ochii mari și cu gura căscată, la aurul cel mult, la mărgăritarele înșirate și la sculele împodobite cu petre scumpe, apoi vîrî amîndouă mînile și luă cu ele din plin, nesățios, așa orbiș și pe apucate. Ce-i în mînă nu-i minciună; tot mai bine la el decît orișiunde aiurea. Tot mai bine!

Da! Ce-ar fi fost, însă, dacă acum, în clipa aceasta, ar fi trecut așa, din întîmplare, cineva pe acolo și ar fi văzut cele două gropi!?

El astupă iute-iute-iute mai întîi groapa cu cazanul, apoi cealaltă groapă și abia acum, după ce toate fură la loc, răsuflă iar mai ușor, își desfăcu cîrpa și strînse în ea și partea ce mai luase din comoară.

Erau trei pumni plini, de-ți fura vederile cînd te uitai.

Era întunerec cînd el ajunse, în sfîrșit, să-și schimbe hainele.

Nu degeaba dăduse cinci poli: îi ședeau hainele nemțești leite pe trup, ofițer de tunari, nu altă.

Un singur lucru îl supăra: cîrpa cu scule și bani nu încăpea în nici unul din buzunările lui. El o împărți în două și bagă o jumătate la dreapta și altă jumătate la stînga. Așa mergea, dar tot se vedea că are-n buzunări ceva greu de tot.

Mai era încă un lucru care putea să-l supere pe Duțu; nu-l supără însă pe om decît lucrurile de care-și dă seamă, iar el nu ajunse încă să-și dea seamă că era-n

opinci și cu căciulă mocănească-n cap, ceea ce nu se potrivea de loc cu hainele plătite cu cinci poli.

Își ascunse dar hainele țărănești în o scorbură, mulțumi lui Dumnezeu că l-a ajutat să ajungă pîn-aici, apoi plecă tignit spre Rîmnic.

Acum nu mai putea nimic să-l oprească pînă la București.

Abia în gară la Rîmnic începu să dea cu socoteală că tot ar mai putea să-l oprească ceva.

El își luă un bilet de clasa a doua pînă la București, apoi începu să se plimbe, așteptînd sosirea trenului, de ici pînă colea.

Era un lucru ce mai rar se vede: omul acesta, îmbrăcat în haine bune, dar cu opinci în picioare și cu căciula mocănească-n cap, acu-n timp de vară; lumea se uita cam mirată la el și după el.

Și e urît lucru să vezi că toți se uită la tine, mai ales cînd amîndouă buzunările îți sunt pline și te temi ca nu cumva cineva să te întrebe: „Cum ai ajuns tu, măi, să porți haine boierești!?"

Dar ce-i păsa, la urma urmelor, lui Duțu? Tot nu vedea nimeni ce are el în buzunări. Se plimba cu atît mai țanțoș, încît mulți dedeau cu socoteală că e vreun coconaș cam într-o ureche, care a făcut plimbare pe munți și-a pus opinci și căciulă mocănească, pentru ca să fie mai interesant. Nu-i vorba, mutra nu prea era de coconaș, dar a umblat omul pe munți și l-a bătut soarele și vîntul.

Știind că nu e așa, Duțu se repezi cel dîntîi spre unul dintre vagoane, cînd trenul intră în gară; tot era mai bine-n vagon, unde nu mai putea să-l vadă toată lumea și unde putea să-și ascundă mai bine buzunările pline. Aici însă oamenii îl vedeau mai de aproape, ba ar fi putut, la urma urmelor, să-l și pipăie. Mai ales conductorul s-a uitat, cînd a venit să ia biletul de la el, foarte lung și mirat nu știu cum, cam în felul ovreului de la Focșani, ca și cînd ar fi voit să-l bănuiască de ceva, abunăoară c-a furat hainele cele frumoase. Asta tot s-ar mai fi trecut, dar s-a mai uitat și la opincile din picioarele lui.

„Sunt pierdut!“ zise Duțu, și parc-un sloi de gheață îi trecu prin inimă.

Îi venea să se arunce din tren și nu-i era că-și va frînge gîtul — asta puțină treabă ar fi fost! — dar se temea că mașinistul va opri trenul și-l vor prinde și-l vor lua de scurt și vor pune mîna pe comoară. Trebuia să stea, așa pe spini și pe jăratic, pînă la stațiune; aici însă nu l-ai mai fi putut ținea nici legat cu lanțuri.

Cînd se opri trenul, el se dete jos să bea apă, se și duse să caute vreun puț pe undeva, apoi, cînd se văzu singur, o luă la fugă întinsă, de n-ai fi putut să-l prinzi nici cu ogarii.

Abia tîrziu, cînd se află departe, o mai slăbi din fugă și se mai liniști.

„Am început să mă prostesc, își zise el mîhnit și descurajat. Prea e greu lucrul de care m-am apucat și n-o să-l scot la capăt.“

Cam așa și era. Dacă-ți dai bine seamă, nici n-o pornise încă, și se încurca la tot pasul: la ce mai putea să se aștepte de aici înainte?

Și totuși, era peste putință ca el să părăsească comoara lui ori s-o dea pe mîna cuiva.

Trebuia să-și cumpere ghete și pălărie.

Înapoi la Rîmnic! Ba nu, înainte la Buzău! N-ai noroc dacă te întorci!

Hai, Duțule, hai la Buzău! nu te uita că e lungă calea; așa numai, fără de osteneală, nu te faci om bogat.

Cum intri în oraș așa, boierește și cu opincile în picioare?

El se opri în viile despre deal, își dezbrăcă hainele și le ascunse dimpreună cu cîrpa, apoi intră așa-n cămașă, iar țanțoș, iar cu capul ridicat, ca tot omul care n-are de ce să se teamă.

Ce păcat că-și luase bilet de la Rîmnic! După ce își cumpără ghete și pălărie, mai rămase cu 3 lei și patruzeci de bani.

Acum era acum.

Nu i-ar fi trecut niciodată prin gînd că poate el, om bogat, s-ajungă în astfel de strîmtorare.

Dar nevoia e dascăl mare: Duțu se duse înapoi, însă nu înapoi, la Buzău, de unde venise, ci unde-și

lăsase hainele, se îmbrăcă din nou și plecă înainte la Ploiești, ca să aibă noroc. La Ploiești, da, acolo putea să înceapă cu prefacerea în bani a sculelor; cu totul altfel se simțea apoi după ce avea cîteva sute de lei la dînsul.

Deocamdată însă n-avea decît 3 lei și patruzeci de bani și se simțea foarte muiat, de tot plouat, deși era mare secetă, nesuferită arșiță, greu zăduf, ba-l mai strîngeau și-l ardeau la picioare și ghetele cele nouă.

Și totuși, mergînd așa singur și abătîndu-se mereu din drumul umblat de alții, el își dădea seamă că mare noroc a avut pîn-acum în drumul lui. Se-ncurcase la tot pasul, și numai norocul lui cel orb l-a scăpat. Dar așa se-nvață omul cu toate.

— N-am — zise el — să mă mai încurc de aci înainte: e greu să te deprinzi a minți pe alții; după ce te-ai deprins o dată, n-ai să-ți mai bați capul cum s-o ticluiești, căci vin toate de la sine.

Și mergea Duțu, mergea de la Buzău la Ploiești, cum venise de la Focșani la Rîmnic și de la Rîmnic la Buzău.

Iar Stanca-l aștepta acasă și era foarte strîmtorată cînd vecinii o întrebau unde i s-a dus bărbatul de nu s-a mai întors de patru zile. Îl aștepta, biata femeie, să se-ntoarcă, și el era încă tot în drum de ducă.

IV

De! ce să-i faci! oraș mare! Prea afară din cale prost ar trebui să fii ca să te temi pînă chiar și într-un oraș ca București.

După ce la Ploiești ai asudat, numai bunul Dumnezeu știe cît și cum te simți cînd te vezi odată urcat în tren, parc-ai scăpat de toată primejdia. Stai înghesuit între oameni care nu te cunosc și nici nu țin să afle cine ești, de unde vii și în ce treburi umbli, ci este[1] fiecare mulțumit dacă-și poate găsi vreun colțișor, ca

să nu stea-n picioare pînă la București. Chiar nici conductorul nu mai are vreme să se uite la tine.

Încetul cu încetul, însă, oamenii se încuibă, se potolesc, și, stînd odată fiecare la locul lui, ei se uită împregiur, te văd și pe tine, și apropierea lor te supără. Mai ales în fața ta e unul care se uită și iar se uită la tine, și zîmbește, și parcă totar voi să te întrebe ceva.

„Domnule — i-ar veni să-i zică — cum se face că d-ta ești îmbrăcat în haine boierești, ai ghete cu nasturi în picioare și pălărie fină-n cap, dar cămașa ți-e țărănească?

De ce n-ai cămașă scrobită? de ce n-ai pus guler călcat? cum umbli așa fără de legătoare la gît? D-ta trebuie să fii un om foarte zăpăcit: te-ai sculat, se vede, prea tîrziu, te-ai îmbrăcat, ca să nu pierzi trenul, foarte-n pripă și ai rămas în cămașa de noapte. Să nu fii, te rog, atît de țanțoș, fiindcă ești ridicol cu cămașa d-tale proastă și foarte nespălată."

Dacă el ți le-ar spune aceste, tu, om deștept, ai băga de seamă că alții au cămașa scrobită, guler călcat și legătoare de mătase la gît; el însă le gîndește numai, și astfel, tu, om zăpăcit, îți faci fel de fel de alte gînduri și te simți atît de strîmtorat, încît îți vine iar să sări pe fereastră din tren.

N-o faci nici acum aceasta; pare însă că ți se deschid porțile raiului cînd sosești, în sfîrșit, în gara Bucureștilor și vezi învălmășala și auzi zgomotul de aici.

Cei sosiți cu tine își adună bagajul și se înghesuiesc spre ieșire și aleargă pe-ntrecute, pentru ca nu cumva să rămîie fără de birjă. Alții, care pleacă cu trenul ce stă gata să iasă din gară, se înghesuie și aleargă și ei, ca să-și găsească locuri prin vagoane. Iar alții, mai potoliți, așteaptă trenul ce va sosi ori pe cel ce va pleca peste cîteva minute. Aici nu te mai bagă nimeni în seamă și, mai ales acum, în timp de noapte, singure felinarele cele multe te mai supără, ba chiar nici aceste nu te-ar supăra, dacă ochii tăi n-ar da pretutindeni de gardiști, de jandarmi și de ipistați, tot oameni care perd vremea căscînd gura degeaba.

Așa zicea și Duțu, care nu se simți ușurat decît din clipa în care se văzu urcat în birjă.

— La „Dacia"! strigă el.

Acolo, la „Dacia", era locul lui.

Fusese odată, cînd stetea la Cotroceni, ca să caute pe un ofițer care era tras la „Dacia", și se perduse prin gangurile cele multe, încît a umblat mai bine de un ceas căutînd ieșirea fără ca cineva să-l întrebe ce caută și în ce fel de treabă umblă. Așa ceva îi trebuia lui.

Apoi nici Piața Sf. Anton nu e pustie, ca să te sfiești a ieși pe poarta otelului: intri și ieși fără ca cineva să te bage-n seamă.

Vorba e numai să fii dezghețat, pentru ca nimeni să nu te simță că te temi de ceva, și să bagi bine de seamă ca să nu faci vreo prostie care te dă de gol.

Iar cît pentru asta, mai rar om ca Duțu! El nu se-ncurcă cu una, cu două!

Cine-l vedea cerîndu-și odaie și urcînd scările trebuia să creadă că e vreun pomojnic, dacă nu chiar mai mult, ba cînd chelnerul îl pofti să intre în odaie, el strîmbă din nas ca și cînd ar fi voit să zică: „Ei! e bună și asta! Ce să-i faci, dacă nu e alta!?"

Lucrurile se schimbară însă cînd chelnerul îi puse o hîrtie pe masă și-l rugă să-și scrie pe ea numele, domiciliul și scopul călătoriei.

Acum Duțu nu mai era țanțoș.

Știa, ce-i drept, să scrie, dar la una ca asta nu se gîndise și, nepregătit cum era, nu știa ce are să scrie pe afurisita aceea de hîrtie. De, e lucru foarte greu să spui cum te cheamă cînd nu-ți dă mîna să spui cine ești! Luase Duțu, nu-i vorba, deprinderea de a minți, dar una e să minți cînd ai vreme ca să ticluiești minciuna, și alta să-ți minți chiar numele cînd ești întrebat așa în pripă. Mare lucru n-ar fi fost să spună că-l cheamă Gheorghe ori Pavel. Cum rămînea însă lucrul dacă mîne ori poimîne întîlnea pe cineva care îi zicea „Duțule"? Ce răspundea el dacă-l întrebau: „De ce ai zis că te cheamă Gheorghe cînd știai prea bine că Duțu te cheamă!?"

La lucrul acesta ar fi trebuit să se gîndească de mai nainte, și fiindcă nu s-a gîndit, acum iar începu să asude.

— Lasă biletul — grăi dînsul strîmtorat — că am să-l scriu, să mai răsuflu puțin.

Chelnerul însă avea rînduiala lui, din care nu putea să iasă.

— Vă rog să-mi spuneţi — zise el — că scriu eu.

Duţu ar fi voit să-l ia de piept şi să-l arunce pe fereastră. Auzi obrăznicie! nici măcar timp de răzgîndire să nu-i lase! Trebuia cu toate aceste să-i răspundă iute, căci altfel se dedea de gol.

— Gheorghe Rîmniceanu, grăi dînsul.

Aşa era mai cuminte: nu-l chema, ce-i drept, Gheorghe, dar era de felul lui dintre Focşani şi Rîmnic.

— Gheorghe Rîmniceanu, repetă chelnerul scriind. Profesiunea d-voastre?

— Antreprenor, zise el cam în silă.

Duţu ar fi voit din nou să-l arunce pe fereastră, dar trebuia să-i dea răspuns.

Nu minţea, la urma urmelor, nici de astă dată, fiindcă tot un fel de antreprenor e şi cel ce cară cu metrul cubic.

— Antreprenor, repetă chelnerul, scriind mai departe. Locuinţa d-voastre?

— Din Dobrogea! răspunse Duţu mînios.

Chelnerul o mai scrise şi asta, apoi îi mulţumi şi se depărtă.

Duţu rămase cîtva timp nemişcat la locul lui.

„Cine păcatele mele m-a pus pe mine să intru în încurcătura aceasta!?“ grăi dînsul. Îl treceau fiorii cînd se gîndea c-ar putea să-ntîlnească pe cineva care-l cunoaşte, şi iar stetea la îndoială dacă nu cumva toate se petrec numai prin vis. Era însă obosit de abia-l mai ţineau picioarele, şi nu se poate să visezi cînd eşti obosit şi vezi patul aşternut în faţa ta.

„Fie ce-o fi! acum să-mi odihnesc ciolanele!“ grăi dînsul, apoi încuie uşa şi lăsă perdelele de la fereastră.

Începînd să se dezbrace, el scoase cîrpa cu banii.

Orişicît de obosit s-ar fi simţit, era peste putinţă să se culce mai nainte de a-şi fi făcut socoteala — acum, în toată tigna.

El se încredinţă dacă uşa e bine încuiată şi dacă perdelele sunt bine lăsate, apoi îşi vărsă comoara pe masă.

Era o brăţară cu pietri scumpe şi cu cinci mărgăritare mari, un lanţ de aur, trei inele şi două perechi de cer-

cei cu pietri strălucitoare, iar bani o mulțime și fel de fel, unii cam ca galbănul, alții ca lira otomană și iar alții cu mult mai mari decît lira.

Din aceștia vînduse la Ploiești trei bucăți, cu cîte șasezeci de lei bucata.

El îi alese acum la o parte și-i numără; mai erau însă cincizeci și patru de bucăți, peste trei mii de lei!

Numără pe cei de mărime mijlocie; erau o sută șaptesprezece bucăți, alte vreo trei mii!

Numără pe cele mici: erau șaptezeci și opt de bucăți.

Cum o să poată găsi el cumpărători pentru atîta sumedenie de bani? Ce să facă el cu atîta bănet? Cum să se încredințeze dacă cumpărătorii nu-l înșală?

Dar ceea ce mai era încă în cazan!?

Trecuse mezul nopții, și el, obosit cum era, tot se plimba neastîmpărat prin casă, mergînd din timp în timp la ușă ca să se încredințeze dacă e ori nu bine încuiată, și la perdele, ca să vadă dacă sunt bine lăsate. Cel mai mic zgomot îl făcea să tresară și să asculte cu răsuflarea oprită și cu inima încleștată; în fiecare clipă îl ispitea gîndul de a se întoarce cu cel mai apropiat tren la Focșani și de acolo în satul lui.

Ah! satul lui! Ce bine era în satul lui! Ce fericit era el în casa lui de om sărac!

În zadar însă, acum numai în zadar s-ar fi întors în satul lui, căci viața lui de mai nainte n-o mai putea găsi nici acolo; trebuia să meargă înainte, fără ca să știe pînă unde.

Stetea tremurînd în fața aurului risipit pe masă și-l cuprindeau fiorii cînd se gîndea că în fiecare clipă poate să se dea de gol, la fiecare pas se poate încurca.

Dar de ce să se teamă, la urma urmelor, cînd nici n-a furat aurul, nici n-a omorît pe nimeni, ca să se facă stăpîn pe el!?

Da, n-a omorît, dar știa că-n atîte rînduri a fost și simțea că ar fi și acum gata să omoare pe acela care, din întîmplare, ar vedea cu ochii lui aurul acesta.

Grozavă primejdie era pentru dînsul aurul acesta: îi venea să se repeadă la el, să-l ia cu pumnii plini și să-l arunce pe fereastră.

Îi venea s-o facă, dar nu putea — și nu putea. Un singur lucru îi rămînea: el scoase la o parte o brățară, două inele, o pereche de cercei, cinci bucăți din banii mari și cîte zece din ceilalți.

„Aceste rămîn la mine, grăi dînsul, iar celelalte le îngrop pe undeva pe la Cotroceni.

În zadar! În pămînt e mai bine decît orișiunde, și cu cît mai puțin ai la tine, cu atît mai micăți-e grija."

V

Pe dibuite umblă omul numai cîtă vreme nu și-a găsit drumul.

Duțu și-l găsise pe al lui. După ce și-a îngropat aurul la tulpina unui copac bine adăpostit, din jos de fîntîna Brîncovenesei, el s-a-ntors ușurat în oraș. Pentru banii ce lăsase la dînsul își cumpărase o pungă cu verigi: într-o parte se aflau cei mari, iar în cealaltă cei mici și cei mijlocii.

În dreptul Căzărmii Malmezon el scoase punga și luă din ea un ban mare, unul mijlociu și doi din cei mici. Pe aceștia trebuia să-i aibă la îndemînă, ca să n-aibă nevoia de-a mai scoate punga cînd va fi intrat la vreun negustor; îi puse dar în buzunarul jiletcei.

Luînd apoi Calea Plevnei, el ieși în cele din urmă la biserica Zlătari, iar de aici apucă spre stînga, unde știa că sunt mai mulți giuvaergii. Nici c-avea să caute mult pentru ca să-i găsească, fiindcă în fața prefecturii de poliție sunt nu mai puțin decît patru. Sunt și erau; dincolo însă, peste drum, în curtea poliției, steteau fără de nici o treabă cîțiva jandarmi, și Duțu nu îndrăzni să intre. Prea era în mijlocul orașului.

El își urmă cu toate aceste drumul mai spre mijloc, pînă la bulevard, și de aici înainte spre Piața Teatrului. Erau și aici giuvaergii, el însă nu îndrăznea să intre.

Cu totul altfel își închipuise el lucrurile: căuta locuri mai dosnice și prăvălii mai mici, ca cea de la Ploiești.

În fața bisericii Crețulescu el se opri mirat la o fereastră în care se aflau vreo cincizeci de bucăți de monede vechi, cele mai multe de argint, dar și cîteva de

aur, care semănau cu ale lui, parcă ar fi fost luate din același cazan.

El stete cîtva timp neastîmpărat pe gînduri: aici trebuia să intre! Prăvălia era îngustă și cam întunecoasă: strada părea și ea în această parte mai strîmtă și mai dosnică.

Duțu își luă inima în dinți, scoase banii din buzunarul jiletcei și intră cu ei în mînă.

— Am niște bani — zise apoi sfiicios — pe care un țăran vrea să mi-i vîndă; ați putea, vă rog, să-mi spuneți cam cît să dau pe ei?

În prăvălie se aflau doi domni, unul tînăr și altul bătrîn.

— Noi cumpărăm ori vindem, dar nu prețuim, răspunse domnul bătrîn cam supărat.

Duțu voi să iasă — cum ieși cînd scapi; domnul tînăr însă îl opri cu vorbele:

— Îmi dai voie să-i văd?

Ovreul din Ploiești pusese banii în cumpănă mai nainte de a le fi hotărît prețul. Domnul acesta însă nu-i mai cumpăni, ci se duse cu ei la fereastră ca să-i vadă bine, apoi îi arătă și bătrînului, care își îndoi ochelarii ca să-i vadă mai bine.

— Mai are țăranul acela bani de aceștia? întrebă el în cele din urmă.

— Nu știu! răspunse Duțu.

— Atunci nu putem nici noi să-ți spunem prețul, grăi bătrînul. Ăsta — urmă el arătînd la unul din banii cei mici — e ban foarte rar și cu două sute de ani mai vechi decît ceilalți, care sunt din timpul lui Hadrian; el se plătește dar scump. Dacă însă țăranul va fi avînd mulți și îi va vinde în curînd, prețul va scădea și ușor te poți înșela.

Duțu se uita la el cu ochii mari și cu gura căscată.

— Dar cel mare ce prețuiește? întrebă el cu jumătate de gură.

— Îți dau — răspunse bătrînul, înapoindu-i unul cîte unul banii — pentru acesta 200, pentru acesta 50, pentru acesta 40, iar pentru acesta 90 de lei, și puțin îmi pasă cu cît i-ai cumpărat d-ta.

Duțu era zăpăcit de îi era parcă lumea se învîrtè ca o moară cu dînsul.

De ce unul mai scump și altul mai ieftin? Ce fel de bani erau aceștia? De unde putea el să știe care dintre ei ce prețuiește? Era peste putință ca el să scoată la capăt lucrul de care se apucase! Un singur lucru era deslușit în capul lui: că trebuie să se întoarcă la „Dacia", să se încuie în odaia lui și să-și vadă bine banii, ca să aleagă la o parte pe cei de 200 lei. Pe aceștia trebuia să-i vîndă în aceeași zi la deosebiți negustători, însă nu cu 200 lei, ci mai scump.

Dus de gîndul acesta, el ieși din prăvălie; era însă atît de buiguit, încît numai cu anevoia putu să-și dea seamă dincotro a venit și încotro are să apuce spre a se duce la „Dacia".

Sosit sub poarta hotelului, el rămase și mai buiguit.

Venit noaptea și plecat în zori de zi, el nu-și mai aducea aminte pe care din cele două scări trebuie s-o urce ca să ajungă la odaia lui.

Văzînd că scara de la dreapta e curată și așternută cu preșuri, el nu îndrăzni s-o urce; apucă dar la stînga, spre sala de reprezentațiuni, care acum era deșartă, cu scena pustie în fundul ei. Și o mare sală deșartă, mai ales cînd are-n fundul ei și-o scenă cu decorațiuni aruncate de-a valma, produce chiar și asupra omului mai puțin buiguit o impresie foarte proastă. Duțu se opri pe o clipă, apoi își iuți pasul și peste puțin dete de gangul strîmt, dosnic și întunecat, care se afla în dosul sălii.

Aici nu putea să fie odaia lui, și chiar dac-ar fi fost, el nu putea să se oprească la ea: trebuia să treacă iute înainte, unde se vede mai multă lumină.

Aici se simți mai bine: dar ce folos? Tot ușă lîngă ușă și tot una ca alta, încît era peste putință să-și dea seamă care e de la odaia lui.

„Ptiu! păcatele mele!" suspină el deznădăjduit.

Vedea acum că fiecare ușă are numărul ei: cum să-și găsească el odaia dacă nu-i știe numărul?

Un gînd luminos!

Luase cheia cu dînsul: n-avea decît să încerce cheia, căci odaia lui era, fără îndoială, aceea pe care o putea descuia cu cheia de la dînsul.

Orișicît de luminos însă, gîndul acesta era cam îndrăzneț, fiindcă e lucru neobicinuit ca un pasager să umble-n hotel de la ușă la ușă încercînd cheia. Foarte ușor i se poate întîmpla ca cineva să-l întrebe: „Ce cauți, domnule?“ — un lucru de care Duțu se ferea.

Nu i s-a întîmplat lucrul acesta nici la ușa întîia, nici la ușa a doua, nici la a treia, care erau încuiate; la ușa a patra însă locuia domnișoara Lina, actriță, care se culcase tîrziu, după miezul nopții, și astfel acum, pe la orele 11, ajunsese să se scoale și să-și facă toaleta.

Obicinuită a primi vizite în timpul acesta, ea nu fu cîtuși de puțin mirată cînd auzi că cineva moșmolește la ușa ei. Ce-i drept, nu se îmbrăcase încă, dar fusta și-o pusese, părul îi era pieptănat și vizitele de la 11 le primea și în cămașă, căci n-avea cuvinte de a-și ascunde brațele și gîtul.

Ea-și aruncă deci o cîrpă peste umeri și grăbi la ușă ca să vadă cine vrea să intre.

Duțu rămase stean de piatră în fața ei.

Prin multe trecuse el de cînd era om bogat; asta însă punea vîrf la toate.

Se uita la el femeia aceea și-l măsura de jos pînă sus și de sus pînă jos, parc-ar fi voit să-i scoată sufletul din trup și comoara din pămînt.

— Ce doriți, mă rog? îl întrebă ea trăgănînd vorbele.

— Îmi caut odaia — răspunse el cu glas tînguios — și nu pot s-o găsesc.

— Care număr?

— Nu știu numărul! zise el deznădăjduit.

Nu se poate lucru mai hazliu decît un pasager care-și caută într-un hotel odaia și nu e în stare s-o găsească. Lina, cu toate aceste, nu rîse: era în fața bietului om ceva ce-o umplea de milă. Nu mai încăpea nici o îndoială că omul acesta nu mai umblase prin hoteluri. Femeie încă tînără, dar trăită-n lume, deschisă la cap și prin multe trecută, ea nu trecu cu vederea cămașa

lui țărănească, fața lui bătută de soare și de vînt și purtarea lui de om stîngaci și neumblat prin lumea în care se afla. Nu mai încăpea pentru dînsa nici o îndoială că-n fața ei se afla un țăran îmbrăcat în haine nemțești.

— Uite — grăi dînsa — să te duci la portar, să-ți spui numele și să ceri cheia, căci el are pe tablă și cheia, și numele d-tale la numărul odăii în care stai.

Duțu se făcu alb ca varul: i se tăiară picioarele; îi venea să leșine. Dacă i-ar fi pus cineva pistolul în piept, el tot nu și-ar fi putut aduce aminte cum și-a spus chelnerului numele.

Era perdut, dat de gol!

— E la mine cheia! gîngăni el arătînd cheia.

Prea era afară din cale!

În loc de-a rîde, Lina se dete puțin înapoi.

Omul acesta era ori nebun, ori vreun tîlhar ascuns în haine nemțești, ori cine știe ce!?

Aici era ceva la mijloc; ea dăduse de urma unei taine; trebuia să o descoase! De ce adecă să se teamă, aici în mijlocul lumii, de acest om care tremura de frică!?

Ea își schimbă deodată atitudinea, se apropie din nou de dînsul, îl luă cu brațul peste umăr, ca să-l aducă în odaie.

— Intră, te rog, grăi, și închise ușa.

Duțu nu mai era în stare să se împrotivească. Văzîndu-se singur cu dînsa, îi era ca și cînd ar fi căzut pe vecii vecilor sub stăpînirea ei.

— Uite — îi zise ea cu un fel de viclenie plină de dulceață — eu numaidecît am văzut că tu ești țăran: trebuie să-ți mai cumperi și o cămașă scrobită și să pui guler și legătoare la gît dacă vrei să nu te cunoască nimeni.

Duțu se uită la ea ca la un demon care-ți știe și cele mai ascunse gînduri și te are în deplina lui stăpînire.

— Ți-o spun aceasta pentru ca să vezi că nu-ți voiesc răul. Haid', șezi colea ca să vorbim ca doi prieteni.

Ea-l cuprinse apoi cu brațul și-l duse la canapea, se așează lîngă el, aproape, cu totul aproape, pentru ca cu atît mai vîrtos să-l încurce.

— Așa! grăi apucîndu-l de mînă. Să-mi spui acum ca la o soră de unde ești, cum te cheamă și ce cauți la București. Poate că pot să-ți fiu de ajutor.

Duțu se uită lung și îndrăzneț la ea.

Era prins de nu mai putea să scape, dar tocmai gîndul că e prins așa îi luminase deodată capul.

Ea lăsase cîrpa cu care-și acoperise umerii și ședea lîngă dînsul cu brațele goale, cu umerii dezveliți și cu sînul pe jumătate scos de sub cămașa cu horbotă. Nu era femeie grasă, dar avea o carne atît de fragedă, încît Duțu nu-și mai putea stăpîni degetele, pe care și le simțea intrînd în carnea ei. O dată să-i pună mîna pe gît, și nu mai crîcnește, nu mai răsuflă, e scăpat de ea!

Îi era foarte greu, dar trebuia să se stăpînească.

„Am s-o duc — își zise el în gîndul lui — mai la o parte, abunăoară-n pădurea de la Băneasa. Crezi tu că m-ai prins pe mine, dar însăți te-ai prins!"

Domnișoara Lina nu știa ce fel sunt gîndurile ivite-n capul lui; era însă-n ochii lui ceva ce-o făcu să simtă că tot nu-l stăpînește și ea se mai depărtă de dînsul.

— De ce să nu-ți spun adevărul? zise el. Am găsit, săpînd, niște bani de aur și umblu să-i vînd pe nesîmțite.

— Sunt mulți? întrebă ea, apropiindu-se iar de dînsul.

— Destui, răspunse el, și scoase banii din buzunar, ca să-i arăte. Uite, ca aceștia.

Lina se uită cu multă luare-aminte la ei.

— Aceștia sunt bani vechi, zise ea.

— Chiar foarte vechi; pentru aceste patru bucăți mi-a dat neguțătorul patru sute de lei, dar n-am voit să-i dau, grăi dînsul. Ca să-i fure apoi ochii, el scoase punga și trase inelele, ca să verse banii pe masă.

— Nu! strigă Lina cuprinsă de un fel de beție. Lasă-i! În fiecare clipă ar putea să intre cineva. Care va să zică, ai găsit o comoară!

— Cam așa ceva, răspunse el băgînd iar punga în buzunar. Aur mult și pietre scumpe și mărgăritare.

— Tu nu poți să le vinzi, grăi dînsa cuprinsă de o sinceră îngrijare. Ai să fii înșelat și o să te dai de

gol, cum te-ai dat acum. Uite, urmă stăruitoare și cu căldură, eu vînd mai ușor și n-am să te înșel. Sunt fată săracă și mă mulțumesc cu ceea ce-mi dai tu.

El iar se uită lung și desghețat la ea. Îi era milă de dînsa, care putea să-i fie de mare ajutor. Venise ca să-și numere banii și să aleagă pe cei de 200 lei; amîndoi împreună o făceau mai bine aceasta, și dînsa vindea fără îndoială mai ușor decît el. Ea era însă femeie, minte ușoară, gură slobodă!

— Să vedem! zise el chibzuit. Vii cu mine la noapte, ca să-ți arăt comoara?

— Unde?

— În pădurea de la Băneasa, răspunse el. Trebuie s-o vezi, ca să știi cum ai să te apuci de lucru. Vii cu birja pînă la Șosele, apoi îți urmezi drumul pe jos pînă în fața școlii de la Herăstrău, unde am să te aștept pe la zece, iar de acolo mergem împreună.

Lina stete cîtva timp pe gînduri.

Avea repetițiune după amiază și un rol în reprezentațiunea de seară. Putea să trimeată vorbă că e bolnavă, ceea ce mai făcuse și alte dăți. Nu se simțea însă în stare să meargă singură pînă în dreptul școlii de la Herăstrău și se temea să meargă cu el în pădurea de la Băneasa. Mai era însă mult pînă seara și n-avea nevoie să-i spună chiar de pe acum ce are și ce n-are să facă.

— Mă duc, zise ea. Deocamdată însă, acum după amiază, putem să facem încercare cu aceștia, care sunt la tine. Trebuie, înainte de toate, să-ți cumperi cămașă, gulere și legătoare.

— Da! strigă Duțu speriat. Și să-mi găsești odaia...

— Asta e lucru ușor — întîmpină dînsa — fiindcă numărul ei e pe cheie. Du-te însă să-ți cumperi cămașa, iar eu mă îmbrac pînă ce te întorci și apoi mergem împreună la tine ca să alegem banii.

Duțu se ridică gata de plecare, dar nu putu să se miște din loc.

Era peste putință ca el s-o lase singură. În fiecare clipă putea să vie cineva la dînsa: de unde știa el că ea n-are să spună ce-a aflat?

— E mai cuminte — zise el — să trimiți pe cineva să mi le cumpere și să mi le ducă-n odaie. Eu rămîn aci pînă ce te îmbraci și apoi mergem împreună și mă îmbrac și eu.

Domnișoara Lina era foarte strîmtorată. Prea afară din cale rușinoasă, ce-i drept, nu era, dar tot îi părea lucru curios să se îmbrace-n fața lui și să steie cu dînsul în vreme ce el își schimbă cămașa. Apoi, de ce ținea el să rămîie!?

— Dacă vine însă cineva și te vede aci? grăi dînsa. Ar fi, poate, mai bine ca nimeni să nu știe că noi ne cunoaștem.

Duțu-și încreți fruntea.

— Să-ncui ușa — zise el hotărît — și să nu lași pe nimeni să intre.

— Oamenii vor fi însă cu atît mai curioși — întîmpină ea — vor sta de pîndă, ne vor vedea cînd vom ieși și vor cerceta cine e omul cu care am stat încuiată în casă.

Duțu simți că iar i se răcește sîngele-n vine: era prins, și orișicum o sucea și-o-nvîrtea, nu mai putea să scape. Ea putea, la urma urmelor, să-l deie de gol și fiind de față.

Diavolul i-a scos femeia aceasta-n cale: nu-i rămînea decît să sară la ea și s-o gîtuie, să-i sucească gîtul ca la un pui de vrabie.

Ba nu!

Mai avea o scăpare.

Dacă pleca el acum și lua cel mai apropiat tren spre Giurgiu, pentru ca de acolo să se urce-n vapor și să meargă la Galați, nimeni nu-l mai căuta de urmă pînă la zece deseară, iar atunci se va afla pe Dunăre, cu urma perdută.

— S-o lăsăm pe mîne, grăi dînsul. Eu mă duc acum să-mi caut de alte trebi, și deseară, pe la zece, ne vedem în fața școlii de la Herăstrău.

Grăind vorbele aceste, el plecă iute ca descărcat din pușcă lăsînd pe domnișoara Lina zăpăcită în urma lui.

E uşor să iei hotărîri, dar cu cît mai uşor le iei, cu atît mai greu ţi-e să stărui în ele.

Mai nainte de a pleca din Bucureşti, Duţu trebuia să-şi cumpere cămaşă, guler scrobit şi legătoare, să se urce-n odaia lui şi să se schimbe, apoi să se ducă la Cotroceni, ca să-şi dezgroape odoarele. Toate aceste sunt lucruri care nu se pot face aşa deodată, cît ai bate în palme, şi multe se puteau schimba în gîndul lui în vreme ce le săvîrşea.

Om cu capul limpezit, el se uită, după ce ieşi de la domnişoara Lina, la numărul de pe cheie. Era 36. Trecînd apoi pe la portar, îl întrebă pe acesta cum se cheamă d-l ce şade la no. 36.

— D-l Gheorghe Rîmniceanu — îi răspunse portarul — antreprenor din Dobrogea.

— No. 36, Gheorghe Rîmniceanu, antreprenor din Dobrogea, repetă Duţu, ca să şi le întipărească toate bine.

Cîte însă şi iar cîte trebuia el să mai facă mai nainte de a pleca de la Bucureşti, şi bine trebuia să bage de seamă ca să nu se mai încurce.

Bine trebuia să bage de seamă!

Cămaşă, guler şi legătoare la gît.

N-avea să meargă departe ca să şi le cumpere.

Cîte încurcături însă şi aici!?

— Ce număr ai, domnule? îl întrebă fata care grăbi să-l servească.

— Numărul 36, răspunse Duţu, care-şi însemnase bine numărul.

Fata se uită cam mirată la el. Nu-i semăna de loc a om ce poartă cămăşi şi gulere numărul 36. Dar, în sfîrşit, asta pe dînsa n-o privea; avea să-i deie ceea ce cere; poate că nu le cumpăra pentru sine.

Ea îi dete trei cămăşi.

— Gulerele — întrebă apoi — le voiţi drepte ori îndoite?

Duţu era foarte strîmtorat.

Ce va să zică „drept“ şi ce „îndoit“?

Nu putea să răspundă și totuși se dedea de gol dacă nu-i răspundea fără întîrziere.

— Dă-mi — zise el — și drepte, și îndoite.

Fata îi dete jumătate de duzină gulere drepte și altă jumătate îndoite, toate numărul 36, cum le ceruse.

— Legătoare? întrebă apoi.

— Doriți plastron ori fundă?

— Dă-mi fundă, răspunse Duțu, ștergîndu-și sudorile.

— Cu, ori fără mașină?

— Cu mașină! răspunse el.

— Ce culoare?

Duțu ar fi voit să poată face ca la ovreul din Focșani.

— Cum vrei d-ta, răspunse el foarte grăbit.

Fata îi dete una de culoare vișinie.

— Manșete nu doriți? îl întrebă apoi.

— Nu mai vreau nimic! răspunse el. Fă-mi socoteala, ca să plătesc!

A plătit apoi ca tot omul ce are din ce să plătească și s-a întors în hotel, ca să se închidă în odaia lui și să se schimbe.

Îi părea lucru foarte curios că aici la București toate se potrivesc cu numărul odăii în care stai.

Și lucrul acesta era în adevăr foarte ciudat.

Știa că stă în odaia numărul 36, avea chiar cămeși și gulere numărul 36 și cu toate aceste îi era frică să vîre cheia în broasca ușii numărul 36. O pățise o dată și ținea mult să nu se mai dea de gol: el bătu la ușă o dată, de două, de trei ori și numai apoi se încumetă să vîre cheia în broască, să descuie și să intre.

Ah! ce bine era aici! mai ales după ce se-n cuie, se simțea ca departe-n pădurea de lîngă forturi, unde ochii nimănuia nu se mai îndreptau asupra lui.

Și totuși...

Nu era nimic mai firesc decît ca femeia cu carne fragedă să meargă la poliție și să spună că se află aici, la numărul 36, un om care a găsit o comoară.

El trebuia să grăbească, să scape cît mai curînd de aici. La Galați, acolo era cu totul altăceva. Avea acum cămașă și gulere, știa rostul numărului de pe cheie, trecuse prin multe: acum nu-l mai încurca nimeni!

Da! însă cămăşile erau prea mici şi gulerele prea scurte, numărul 36: foarte mici cămăşile şi foarte scurte gulerele.

„Ei, păcatele mele!“ zise el deznădăjduit.

Orişicum o sucea şi o învîrtea, nu era chip să pună aşa cămaşă şi aşa guler. Trebuia să le ducă înapoi şi să ceară altele mai mari.

Ferit-a Sfîntul!? Să mai deie el ochi cu fata aceea? niciodată!

El aruncă cămăşi şi gulere cît colo şi se duse să cumpere altele, din altă prăvălie.

„Puţin îmi pasă de numărul odăii — îşi zise el — numai să-mi fie destul de mari, potrivite cu grosimea gîtului meu.“

Atît de prost ca să nu ştie cumpăra cămăşi şi gulere tot nu era el.

Hotărît că nu era; dar nu e destul să ai cămăşile şi gulerele potrivite cu grosimea gîtului tău, ci trebuie să mai şi ştii a ţi le pune.

Abia acum, după ce, întors din nou la numărul 36, se-ncredinţă că-i sunt bune cămăşile şi gulerele, el îşi dete seamă că ele nu sunt nici ca cele ţărăneşti, nici ca cele milităreşti.

Tot găuri şi iar găuri fără bumbi şi fără chiotori; cum, păcate, se-ncheie cămaşa şi cum se pune gulerul la ea!?

El se lăsă istovit, frînt pe un scaun.

Peste putinţă să mai meargă înainte!

Degeaba! o singură mîntuire mai era pentru dînsul; să se deie legat acelei femei, care ştiuse să afle taina lui. De ce adecă să-l deie de gol? Prea ar trebui să fie proastă pentru ca să o facă aceasta, cînd ştie că, făcînd-o, perde cîştigul ce poate să aibă de la dînsul. Fie chiar în jumătate, tot e mai bine atîta decît nimic!

„Mă duc — zise el ridicîndu-se — la ea, ca să-mi arate cum am să-mi pun cămaşa şi gulerul, şi să-mi spună ce am să fac mai departe.“

Alta fără îndoială nu-i rămînea.

El însă nu ştia cine e femeia aceea, cum o cheamă, nu-şi notase numărul odăii şi nici tăiat nu mai era în

stare să-și dea seama încotro ar trebui să apuce ca să deie de odaia ei.

Să mai umble acum pe dibuite, de la ușă la ușă, ca să o caute, asta nu mai era cu putință.

De mult încă și de multe ori se ivise în inima lui simțămîntul că el nu mai e stăpîn pe sine, nu mai știa ce vrea și ce nu vrea, nu mai poate să voiască. Stăpînit acum cu desăvîrșire de simțămîntul acesta, el se întinse ca mort în pat și rămase așa pînă ce somnul nu lua-n stăpînire trupul lui obosit de atîtea frămîntări și de atîte zile petrecute în zadarnică alergătură.

Iară domnișoara Lina se zbătea în tot timpul acesta și nu putea nici ea să se hotărască într-un fel.

Erau la mijloc bani, poate chiar mulți bani, pe care putea să-i cîștige ușor, fără nici o primejdie și fără ca să-i facă vreo nedreptate cuiva în lumea aceasta.

Foarte mulți, foarte ușor! și acest „foarte", care-n graiul omenesc rămîne același, creștea-n închipuirea ei femeiască, mereu se umfla, încît ea se vedea în cele din urmă scăpată prin o norocoasă întîmplare de toate nevoile cu care se lupta, bogată nu, dar putînd să dispună ea însăși de sine, ba poate chiar și bogată. De ce nu!?

Iară ea l-a lăsat să se ducă așa, el singur, prost cum e, expus în fiecare clipă să se dea de gol și să scape din mînă norocul lui și pe al ei.

Ar fi voit să alerge, dar nu știa unde: așa deșteaptă cum era, tot a uitat să-i afle numele și numărul odăii. Își perduse capul și ea.

Cum s-alerge și să caute, dacă nu știa unde și pe cine!? Se dedea de gol.

Vreun făcător de rele, care a mințit-o. Nu! ea nu se putea înșela. Îl vedea în strîmtorarea lui, și o cuprindea simțămîntul de milă, pe care-l avuse atunci: așa nu pot să fie făcătorii de rele.

Dar nebun? Nu! nici nebun. Un biet de om zăpăcit, care nu mai știa încotro să apuce și ce să facă.

Trebuia să alerge... Unde?

Un singur lucru îi rămînea: să meargă deseară, pe la zece, ea singură...

Peste putință!

Altfel însă nu mai putea să facă.

Da, un lucru tot ar mai fi putut s-o ajute.

Şvarţ, samsarul, era om cinstit. S-a ajutat de multe ori cu el, şi niciodată el n-a înşelat-o, niciodată el n-a dat-o de gol. Şvarţ se pricepe la multe şi ştie să tacă ca mormîntul.

„Dacă mă duc la Şvarţ — îşi zise ea — şi-i spun să vie cu mine şi să mă urmărească din depărtare, el nu mai stăruie să-i spun de ce să vie şi să mă urmărească, ci-şi face gîndurile lui, de care mie puţin îmi pasă, şi vine şi tace. Trebuie să mă duc; alta nu-mi rămîne!"

Tot aşa zicea şi Duţu după ce s-a deşteptat şi a sărit speriat în picioare.

Era întunerec şi-n casă, şi afară, nu putea să-şi dea seamă dacă abia de curînd ori de mult acum s-a întunecat, nu mîncase astăzi, dar trebuia să se ducă, s-o mai încerce şi asta. Alta şi aşa nu-i rămînea!

Domnişoara Lina, care nu dormise şi venise-n nerăbdarea ei cu un ceas bun mai nainte, îşi perduse de mult şi răbdarea şi nădejdea, dar stătea şi aştepta plimbîndu-se în sus şi în jos şi aruncînd ochii cînd spre Băneasa, cînd spre Şvarţ al ei, care stetea mai spre Şosele, răzămat de un tei gros, liniştit, răbdător, cu nepăsare, ca omul care-şi face meseria şi nu vrea mai mult decît atît.

Duţu trecu pe lîngă el fără ca să-l bage-n seamă, apoi peste puţin el se opri pe o clipă şi dup-aceea îşi rări pasul.

Era pe la ora unsprezece, o noapte fără de lună, dar cu cer senin cam acoperit de ceaţă, prin care stelele licăreau numai. Lina, care stetea de vreo două ceasuri în întunerec, îl văzuse cu mult mai nainte de a o fi zărit el pe ea şi tresări cînd el se opri şi începu să-şi răreasră paşii. Nu putea să-i vadă faţa, dar îi era destul să vadă cum se apropie din ce în ce mai încet, pentru ca să simtă că el şi-a schimbat hotărîrea şi stă-n chibzuri ca să ieie alta.

Era ceva pînditor şi mişelesc în mersul lui din ce în ce mai anevoios, şi ea plecă spre dînsul, ca să fie mai aproape de Şvarţ.

Duţu iar se opri.

Unul era gîndul cu care venise și altul era acum în capul lui.

Începuse a-și perde nădejdea că o va mai găsi și-și urma drumul cu inima din ce în ce mai încleștată; tocmai de aceea însă, cînd o văzu, el zise-n gîndul lui: „Tot a venit!"

Ce-a făcut-o să vie, să steie, să aștepte, să înfrunte urîtul nopții!? Setea de bani, de banii lui!

El nu mai vedea-n fața lui pe femeia după care alerga, fiindcă putea să-i fie de mare ajutor, ci pe șerpoaica vicleană, care a prins taina lui, putea să-l deie de gol, umbla să-i ieie banii.

Ce căuta el aici? De ce a făcut-o să vie la Băneasa?

Ca să scape de ea!

E greu lucrul acesta!

Ușor îți trece prin gînd, dar cu anevoință te hotărăști!

Îi venea lui Duțu să fugă cînd văzu că dînsa vine spre el și nu-i lasă timp să se hotărască într-un fel.

— Începusem a crede că n-o să mai vii, grăi dînsa cu glasul înăbușit de o emoțiune vie.

El se opri și se uită mirat la ea.

Nu era, parcă, tot femeia pe care o știa el. Semăna, ce-i drept, cu ea, dar era mai înaltă, mai voinică, mai țeapănă; fără ca să-și deie seama despre ceea ce face, el puse mîna ca să-i pipăie umerii și brațele și să vadă dacă e tot fragedă și moale carnea.

Domnișoara Lina se dete speriată la o parte.

Nu doară că-i era greu, nu! De trei ani, de cînd era actriță, ba poate chiar și mai nainte, se obicinuise cu asemenea lucruri. Era însă în degetele lui ceva aspru și în felul lor de a pipăi ceva atît de neobicinuit, încît ea își perdu sărita.

Îl adusese pe Șvarț cu dînsa, pentru că îi era urît să vie singură, dar nici Șvarț n-avea să știe ce caută ea aici, nici Duțu n-avea să afle că ea n-a venit singură. Duțu avea însă dreptate: femeia tot femeie!

— Să știi că n-am venit singură! îi zise ea, stăpînită numai de gîndul că era un apărător în apropiere.

— N-ai venit singură!? întrebă el turburat.

— Mi-a fost urît — urmă ea — şi am luat cu mine pe Şvarţ, un samsar, un ovreu. El nu ştie însă nimic şi nici nu trebuie să-i spunem.

Duţu iar stetea la îndoială dacă nu cumva visează. Putea dînsa să-i spună cît vrea că nu ştie Şvarţ nimic; erau acum doi care ştiau, mîne aveau să fie patru, poimîne opt... Era prins, biet de el, încungiurat din toate părţile şi nu-i rămînea decît să se deie legat...

Şi totuşi... cînd strîmtorarea era mai mare, Duţu îşi găsea scăparea în gîndul că el e, la urma urmelor, om cu noroc şi că numai bine putea să iasă pe ce el punea mîna. N-ar fi găsit altfel comoara, cum atîta timp n-au găsit-o alţii; n-ar fi scăpat cum scăpase din o mulţime de ispitiri prin care trecuse. Chiar acum era să cadă într-un greu păcat, şi-ar fi căzut dacă norocul nu i-ar fi scos în cale pe Şvarţ.

Degeaba! orişicît de spurcat, ovreul e om de credinţă, care nu te dă de gol, om cu care poţi să faci orişice treabă, iară Şvarţ acela era ovreu!

— Unde e Şvarţ? întrebă Duţu.

— Lasă-l, răspunse ea. Să mergem numai înainte, ca să ne căutăm de treabă, că vine el după noi şi fără ca să ştie unde-l ducem. Îşi va fi făcînd el gîndurile lui, dar mie puţin îmi pasă. Mîne vine să-i plătesc şi nimeni nimic n-are să afle.

— Nu mai mergem, grăi Duţu. E prea tîrziu. Să ne-ntoarcem acasă şi să alegem banii pentru ziua de mîne.

Domnişoara Lina nu ţinea să mai meargă şi pe la Băneasa.

— Mergi tu înainte, că viu şi eu cu Şvarţ, zise ea. Nu vreau să te cunoască.

Voia să le facă toate aşa, ca Rigopulo al ei să nu simtă nimic. Era bătrîn grecul şi prepuielnic; nu putea să-i spună adevărul şi ţinea să nu se strice cu el mai nainte de a se fi asigurat.

Lui Duţu îi era acum mai greu să se despartă de dînsa: nu se mai simţea sigur decît fiind singur cu ea. Dar ce putea să facă!?

— Să nu mă laşi să aştept, grăi el, şi plecă înainte.

Peste jumătate de ceas apoi ei steteau amîndoi la masa pe care erau întinşi banii, cu uşa încuiată şi cu

perdelele lăsate, și-și dedeau silința să aleagă la o parte pe cei de 200 și pe cei de 90 lei, fiindcă cu aceștia voia Duțu să înceapă.

Cum rămînea însă cu cei de la fîntîna Brîncovenesei?

Alegerea trebuia să se facă chiar acum și din aceia.

Era pe la miezul nopții, și multe li se puteau întîmpla dacă plecau chiar acum ca să-i ridice. Domnișoara Lina îndeosebi, cum putea dînsa să meargă în cap de noapte, ea singură cu el, în pustietatea aceea? Foarte bine putea! De cînd văzuse aurul întins pe masă și-l trecuse printre degetele ei, nu mai putea nici ea să se despartă de Duțu; să temea că-l scapă, îl perde.

Se-nțeleseră dar să iasă unul după altul și să se-ntîlnească la colțul despre podul Dîmboviței, apoi să ieie o birjă și să iasă pînă la biserica Sf. Elefterie.

Așa și făcură.

La Sf. Elefterie ei se deteră din birjă și o luară pe jos, spuind birjarului să-i aștepte.

Cum să treacă însă înainte?

În strada Carol Davila se stîrniră niște cîini și începură să se ție după dînșii, iar sergentul de la casele generalului Davila, văzînd cele două mogîldețe prin întunerec, sună de cîteva ori și plecă spre dînșii.

Drept înainte, spre fîntînă, ei nu mai puteau să meargă, fiindcă ar fi trebuit să treacă prin grădinile de zarzavat și-i urmărea și sergentul; la dreapta dedeau în sergentul, care putea să-i oprească și să-i întrebe ce caută pe timpul acesta aici; o luară la stînga, spre bereria „Opler", și-și urmară drumul, așa, la un noroc, printre cîini, cu inima încleștată, uitîndu-se mereu înapoi, ca să vadă dacă sergentul îi urmărește ori nu.

Abia departe, la grădina Societății de dare la semn, ei se opriră și se uitară împregiurul lor. Era pustiu și liniște: numai despre oraș se mai auzea zuruitul trăsurilor.

Mai înainte de-a apuca spre fîntîna Brîncovenesei, care rămăsese departe înapoi, ei trebuiau să treacă peste un șanț plin de apă și printr-un gard viu destul de des, iar aceasta aveau s-o facă iute, fiindcă în toată clipa putea să se abată cineva pe acolo.

Duțu o luă deci pe Lina ca pe un copil în brațe și o trecu peste șanț, apoi îi făcu loc prin desiș și-și urmară drumul cu pas din ce în ce mai grăbit.

Doamne! cîte li se puteau întîmpla, și cîte li s-ar fi întîmplat dacă n-ar fi fost la mijloc norocul cel orb al lui Duțu, care, mergînd spre deal, zicea mereu „Ajută, Doamne! Doamne, ajută!"

Lina se ținea după el și se uita mereu cînd la dreapta, cînd la stînga, cînd înapoi, numai înainte nu: ar fi fost acuma gata să meargă cu el pînă-n fundul iadului; vorba era numai să scape nebăgați în seamă.

Ajuns la fîntînă, Duțu se opri, se uită o dată împregiur, apoi tuși și ascultă cu luare-aminte, ca să vadă dacă l-a auzit ori nu cineva, dacă se mișcă ori nu undeva ceva.

Nimeni! Nimic!

Acum era singur cu dînsa, neștiut de nimeni: putea să scape de ea. Altele erau însă gîndurile lui.

— Stăi aici, îi zise el, apoi se duse singur la copacul unde-și ascunsese banii.

De ce singur!? Nu-și dedea seamă! Atît de tare se-nfipsese-n mintea lui gîndul că nimeni nu trebuie să știe unde-și ascunde el banii, încît și acum numai pitiș se putea duce la locul unde-i ascunsese.

Domnișoara Lina, femeie, nu se putu stăpîni. Era întunerec și îndată ce-l perdu din vedere, ea lunecă oarecum ca un șarpe după el, ca să vadă ce face și de unde ia banii, apoi se trase iar înapoi, cînd văzu că el se ridică și se întoarce.

— Haid'! zise el, și o luă repede înapoi, dar nu pe drumul pe unde venise, printre cîni și prin fața sergentului, ci mai cu ocol, de la grădina Societății de dare la semn peste cîmp spre Dîmbovița și de acolo înapoi la birjă.

Domnișoara Lina se ținea și acum după el, dar gîndul ei era lăsat în urmă, la fîntîna Brîncovenesei; ar fi fost în stare să se întoarcă și singură, așa pe dibuite, ca să vadă ce-a mai rămas acolo.

Atît era de plină de gîndul acesta, încît ea uitase că ține să n-o vadă nimeni cu Duțu și, sosiți la „Dacia",

ea intră deodată cu el, urcă scările alături cu dînsul și-l însoți la numărul 36.

El încuie ușa, aprinse lumînarea, apoi răsturnă banii pe masă.

Domnișoara Lina se uită cu ochi mari la ei.

— Mai e încă pe atît? întrebă apoi cam sfiicioasă.

— Asta nu e nici a zecea parte, răspunse el.

Ea începu să tremure.

— Sunt mulți, de tot mulți, grăi dînsa, gîndindu-se mai ales la ceilalți. N-o să-i putem vinde pe toți aici; o să fim nevoiți să mergem cu ei mai departe, la Viena, la Paris.

— Să vedem mai nainte ce putem să facem aici, întîmpină el, începînd să caute pe cei de 200.

Gîndul lui era numai la aceștia, iar al ei numai la ceilalți.

Erau prea mulți, și aceasta îi buiguia capul.

Ea n-a fost fățarnică atunci cînd a zis că se mulțumește cu ceea ce el va voi să-i deie. Își închipuia că va putea să cîștige fără de greutate o mie, poate chiar două mii de lei, ceea ce era foarte mult pentru dînsa: putea să-și cumpere mobilă, să-nchirieze o casă, să scape de multe nevoi.

Acum însă vedea că poate să cîștige și zece, ba poate chiar și douăzeci de mii, ceea ce era puțin... Trebuia să aibă mai mult, ca să-și cumpere o căscioară la mahala și să-i rămîie și de cheltuială.

Grozav se temea ca nu cumva să piardă pe omul acesta, de la care atîrna soarta ei...

Și ce putea dînsa, o biată de femeie, să facă pentru ca să-l ție legat!?

Era tîrziu după miezul nopții, și ea nu putea să se despartă de el.

Își făcuseră și împărțirea, și socoteala; luaseră înțelegere cum au s-o pornească mîne; ea-i spusese că are să-și cumpere „butoni" și-i arătase cum să-și pună cămașa și gulerul și legătoarea. Dînsa se sculase pe la unsprezece și era obicinuită să se culce mai mult dimineața decît seara, iar el dormise pe-nserate: steteau fiindcă nu le era somn.

Mai luară dar înțelegere că vor merge împreună pe la giuvaergii, însă fără ca cineva să poată bănui ceva. Ea plecă înainte, iar el venea după dînsa și intră cu vreo altă treabă în prăvălie, ca să fie de față cînd ea vinde și ia banii. După ce știau apoi prețurile, ea îi dedea și lui Șvarț cîte ceva, însă fără ca el să afle de unde are ea banii. Și pentru el, și pentru ea, lucrul de căpetenie era ca ei amîndoi să se aibă unul pe altul mereu sub ochi.

Acum însă, acum trebuiau să se despartă, fiindcă nu mai aveau nici ce să facă, nici ce să vorbească, și e greu să stai cu cineva, mai ales noaptea, fără de nici o treabă.

Mai greu însă e să te desparți cînd ai ceva pe inimă.

„De unde știu eu ce face ea după ce pleacă de la mine!?" zicea el în gîndul lui.

„De unde știu eu ce face el după ce rămîne singur!?" zicea și dînsa în gîndul ei.

Cel mai cuminte ar fi fost să steie toată noaptea împreună: asta însă n-o voia dînsa, dar nici el.

Ea se ridică nu ca să plece, ci numai așa, ca să facă ceva.

— Vrei să pleci? întrebă el ca speriat.

Domnișoara Lina era foarte mulțumită.

— Ce să mai fac aici!? răspunse ea.

Dacă n-ar fi fost femeie, el i-ar fi zis să se culce și să doarmă; era însă femeie, și în femeie n-ai să-ți pui credința.

— Să mai stai așa, grăi el. Sunt mai liniștit dacă te văd colea înaintea mea.

Domnișoara Lina nu se mai temea c-o să-l peardă.

— Și adecă de ce să nu fii liniștit după ce plec eu? îl întrebă ea.

— Uite — zise el — nu-mi iese din minte gîndul c-ai putea să te mai întîlnești cu cineva.

Era un mare dispreț în vorbele aceste, și ea se simțea umilită; femeia e însă mlădioasă și se încovoaie ca șarpele.

— Ce minunat lucru ar fi — grăi dînsa — dacă am găsi două odăi una lîngă alta, c-o ușă la mijloc!

— Bun lucru ar fi, întîmpină el înviorat. Dar acum ce facem?

Ea se uită cîtva timp nedumerită la el. Ținea să nu-l supere.

— Dacă vrei, rămîn aici — răspunse ea — dar vorba era să nu știe nimeni că ne cunoaștem.

— Nu — zise el — aici nu poți să rămîi. Trebuie să te duci să te culci și să dormi, ca să te scoli devreme. Ar fi păcat să perdem mîne ziua degeaba. Dar — adăugă peste puțin — să mă lași să te încui în odaie și să iau cheia la mine.

Domnișoara Lina era încîntată! Nu! pe omul acesta nu mai putea să-l peardă.

— Prea bine! răspunse ea, apoi ieșiră amîndoi și se duseră tiptil la odaia ei, de unde el se întoarse peste puțin singur și cu cheia în mînă, uitîndu-se la numărul de pe ea, ca nu cumva să-l uite.

VII

Era samsar Șvarț, dar nu dintre cei pîrliți, și ținea să fie socotit în rîndul negustătorilor. N-avea, ce-i drept, prăvălie, dar poate omul să fie negustător și fără de prăvălie. Avea multe cunoștințe și printre negustători și printre boieri și printre cocoane, le afla toate și știa să tacă, iar tăcerea e o marfă care se plătește bine.

Însoțind pe domnișoara Lina la șosele, el dedea cu socoteală că dînsa are o întîlnire cu un domn oarecare, pe care numai ea are să-l știe. Se-ntîmplă adeseori așa ceva, mai ales la București — asta n-o știa nimeni mai bine decît Șvarț. Tocmai de aceea însă el ținea să-l vadă pe domnul acela. L-a și văzut, pe cît aceasta era, așa pe-ntunerec, cu putință.

Îi părea om necunoscut și nu tocmai de-acătarea.

De aceea dimineața s-a și dus cam în silă la dînsa, ca să-și ieie răsplata ostenelelor și a tăcerii. Spre marea lui mirare, ea ieșise, deși abia trecuseră nouă ceasuri.

El trecu pe la portar, ca să facă întrebare.

— A ieşit şi s-a şi întors — îi răspunse portarul — dar nu mai stă la numărul 22. S-a mutat la numărul 11.

„La numărul 11?“ zise Şvarţ în gîndul lui. Odaia de la numărul 11 era una dintre cele mai frumoase, elegant mobilată, cu ferestrele spre piaţă — şi Şvarţ ştia ce va să zică aceasta.

El urcă scările cu oarecare chibzuială şi bătu aproape cuviincios la uşă.

— Cine e? întrebă dînsa.

— Eu, Şvarţ! răspunse el.

— S-aştepţi puţin, că mă îmbrac, strigă dînsa hodorogind la dulapul în care-şi ţinea hainele.

Şvarţ dete din cap.

Nu se poate lucru mai firesc decît ca femeia care se îmbracă să hodorogească la dulap. Domnişoara Lina nu avea însă obiceiul de a ieşi înainte de nouă, nici de a se îmbrăca de mai multe ori pe zi, nici de a sta încuiată în casă şi îl primea mai înainte şi neîmbrăcată.

Aici trebuia să fie la mijloc ceva, şi Şvarţ era în stare să-şi închipuiască că dînsa ascunde pe cineva în dulap.

El rămase deci cam ruşinat după ce ea descuie şi-l pofti să intre.

Uşa dulapului era pe jumătate deschisă, încît el putea să vadă că nu e nimeni în dosul hainelor.

De unde ar fi putut să-i treacă lui prin minte că două din scîndurile din fundul dulapului sunt scoase din cuie?

El vedea uşa din dosul dulapului, dar dulapul era pus în uşă tocmai pentru ca să acopere trecerea în odaia de alături.

— E bine c-ai venit, Şvarţ, îi zise ea. Am să-ţi dau de lucru, dar să nu afle nimeni.

— Domnişoară Lină — o întrerupse el — îmi pare foarte rău. Parcă de azi ne cunoaştem!

Ea îi dete deocamdată numai patru monede, ca să le vîndă cît mai curînd, cu cel puţin 200 lei bucata.

Şvarţ se uită lung la ele.

Monede vechi din timpul romanilor, frumoase, foarte bine păstrate. Se pricepea el şi la asta.

El începu să le cîntărească în mînă. Aurul, la cîntar, nu preţuia mai mult decît patru napoleoni bucata.

— E mult două sute de lei, întîmpină el.

— Am vîndut eu patrusprezece bucăți, dintre care cinci chiar 230 lei bucata, răspunse ea.

Patrusprezece și cu patru fac optsprezece, de două ori optsprezece fac treizeci și șase: 3600 lei. Frumoși bani! Nu puteau să fie toți ai ei.

— Se poate că sunt raritățI, zise el. O să văd; mai sunt mulți?

La întrebarea aceasta domnișoara Lina nu putea să-i răspundă.

— Nu! grăi dînsa, dar ochii ei ziceau „da!".

Ieșind de la dînsa, el vedea lucrurile în cu totul altă față.

Nu mai încăpea nici o îndoială că monedele sunt ale domnului de la Șosele. Le va fi furat de undeva, va fi găsit vreo comoară, asta nu-l privea pe Șvarț: destul că era la mijloc ceva ce nu trebuia să se știe, ceva pentru dînsul. Păcat ar fi fost să mai alerge și domnișoara Lina, cînd ea putea să cîștige și altfel.

Mult ar fi dat să-l poată găsi pe domnul acela și să-i zică: „Nu te bizui pe femeie, fiindcă e proastă și se lasă să fie înșelată de negustători, e ușurică și te dă de gol, e rîvnitoare și te despoaie cu vicleșuguri femeiești: eu îți fac treabă mai bună."

Cine era însă domnul acela? unde putea să-l găsească? cum putea să-i vorbească?

La urma urmelor, tot cu dînsa trebuia să se pună la cale.

Dar deocamdată avea să se orienteze.

În timp de cîteva ceasuri, pînă la două după amiazăzi, el s-a dus și s-a întors de patru ori, i-a dat domnișoarei Linei peste trei mii de lei și din ochii ei vedea că tot mai sunt multe monede: așa nu mai mergea!

— Domnișoară Lină — îi zise el — ne încurcăm: mîne o să știe toată lumea c-avem o mulțime de monede vechi. Lasă, că n-o să ni le mai cumpere nimeni decît la cîntar, dar ne pomenim c-o să fim urmăriți. Cel mai cuminte lucru e să căutăm pe cineva, care le cumpără pe toate și se duce cu ele ca să le vîndă aiurea. Luăm mai puțin, dar mergem la sigur.

Domnişoara Lina, care se gîndea mereu la fîntîna Brîncovenesei, îi dedea dreptate. Vînduse şi ea cincizeci şi şase de bucăţi, abia cincizeci şi şase, cu cele douăzeci şi trei vîndute de dînsul, şaptezeci şi nouă, şi erau peste trei sute. Ce făcea cu celelalte? ce făcea cu sculele? ce făcea mai ales cu ceea ce mai era la fîntîna Brîncovenesei?

— Bine ar fi! grăi dînsa.

— Mai e mult? întrebă el. Cam cîţi bani intră în joc?

Ea rămase cîtva timp strîmtorată. Ar fi trebuit să-i spună că nu mai sunt, iar asta nu putea s-o facă.

— Nu ştiu — răspunse ea — dar îmi închipuiesc vreo douăzeci de mii de lei.

Şvarţ se uită lung la ea.

— N-aş putea eu să vorbesc cu el? întrebă dînsul cu jumătate de gură.

Domnişoara Lina dete — zîmbind cu vicleşug — din cap.

— Caută — zise apoi — găseşte şi mergem toţi trei împreună să ne înţelegem şi să luăm banii.

Cu toate aceste, după plecarea lui Şvarţ ea ieşi din nou, ca să mai vîndă şi să caute şi ea.

Duţu era şi el de părere că e mai bine cum zice Şvarţ: i se făcuse bietului om lehamite de atîta alergătură şi de atîta încordare sufletească.

Apoi de ce să mai şi alerge!?

Farmec a avut lucrul pentru el numai la început. Îndată ce-a trecut peste două mii de lei, el nu mai ştia să numere şi şi-a perdut socotelile. Cinci mii de lei erau pentru dînsul două mii şi încă ceva pe deasupra, iar zece mii cam tot atît ca cinci. Cu cît însă mai mult se aduna, cu atît mai vîrtos se temea ca nu cumva să-l apuce cineva şi să-l întrebe de unde are atîta bănet.

Pentru el lucrul de căpetenie era să scape cît mai curînd de aici şi să se-ntoarcă la Stanca lui: era peste putinţă să stea şi să aştepte pînă ce vine Şvarţ.

Abia pe-nserate, pe la opt ceasuri, ei se potoliră şi se-ncuiară în casă pentru ca să numere banii luaţi şi să-şi ia d-şoara Lina partea.

Nu era încă întunerec; domnişoara Lina însă dormise puţin noaptea trecută, alergase mult peste zi şi era ho-

tărîtă să se aşeze cît mai curînd la odihnă. Ea-şi scoase dar talia şi corsetul, puse un camizol şi se aşează lîngă dînsul pe canapea.

Duţu scoase hîrtiile din portofelul mare, pe care i-l cumpărase ea, şi începu a le număra.

Erau grozav de mulţi banii, şi ochii lor sclipeau în vederea lor. Acum se hotărî, la urma urmelor, soarta ei.

El puse la o parte trei hîrtii de cîte o mie, numără la altă parte şaizeci şi opt hîrtii de cîte o sută, dar teancul hîrtiilor de douăzeci îl lăsă în portofel. Aceştia erau bani adevăraţi, poli, cu care era deprins şi pe care voia să-i păstreze pentru sine: în celelalte hîrtii nu prea avea încredere.

El luă una din hîrtiile de o mie şi i-o dete d-şoarei Linei.

Mulţi bani o mie de lei, dar o singură hîrtie din atît de multe, şi ea se uită oarecum jeluitor în ochii lui, ca şi cînd ar fi voit să-i zică: „Numai atît!?"

El îi mai dete şi celelalte două mii.

La asta nu se aşteptase d-şoara Lina.

Trei mii de lei era mult pentru o singură zi.

Nu-i vorba, puţin pentru toată viaţa, dar mai rămînea şi ziua de mîne, mai era la mijloc şi fîntîna Brîncovenesei.

— Îţi mulţumesc! grăi dînsa înduioşată. Nu poţi să-ţi închipuieşti ce mare e binele pe care mi-l faci, de cîte nevoi mă scapi!

Ar fi fost gata să sărute mîna lui aspră şi, fiindcă aceasta nu putea s-o facă, ea îi apucă mîna şi i-o strînse, se alipi de el şi-l cuprinse ca un copil cu braţul stîng.

Duţu ar fi voit s-o deie la o parte. E greu să te vezi aşa deodată strîns şi să stai ca un buştean.

„Ştiu eu ce vrei tu", zise el în gîndul lui.

Ca să scape dar cu binele de ea, dînsul mai luă aşa, pe apucate, vreo cincisprezece din hîrtiile de o sută şi i le dete şi pe aceste. Puţină treabă era, la urma urmelor; tot avea el prea mult pentru dînsul.

Domnişoara Lina îi înţelese gîndul şi se simţea greu umilită.

— E prea mult! zise ea dîndu-se înapoi.

Ar fi voit să nu primească, dar n-o ierta firea.

— Puteai să nu mi-i dai — adause dar după ce îi luă — căci o să-mi dai şi mie, după ce vom fi vîndut pe ceilalţi.

Ceilalţi?

Duţu stete cîtva timp pe gînduri.

Să mai rămînă el şi mîne aici? Să meargă cu ea şi cu Şvarţ, ca să se tocmească? Să steie încuiat cu femeia aceasta în casă şi să împartă banii cu ea? Era peste putinţă!

„Ce nu e femeia aceasta în stare să facă — zise el în gîndul lui — ca să mă bage în slăbiciune şi să-mi stoarcă banii!?"

Cu totul altfel se închipuise el pe sine avînd bani mulţi. Acum, cînd îi avea, era despreţuit şi de ei, şi de lume, şi de sine însuşi, şi dispreţul acesta se oglindea în faţa lui nedeprinsă a ascunde adevărul.

Ea îi cumpărase pentru monede şi scule o pungă de piele.

— Ştii ce? zise el scoţînd punga şi aruncînd-o pe masă. Eu plec, dacă se poate, încă astă-seară; dă-mi ce ţi-am dat şi-ţi dau punga, să fie întreagă a ta.

Domnişoara Lina se uită ca ieşită din fire la el.

Să deie dînsa banii, pe care abia acum îi luase? Era peste putinţă.

Ştia ce preţuiesc monedele şi sculele, dacă pleca cu ele la Viena şi le vindea acolo; cînd se uita însă la hîrtiile ei, monedele îi păreau bucăţi de tinichea, iar pietrele scumpe beute din albia rîului.

— Mai lasă-mi ceva de cheltuială! grăi dînsa cu inima îndoită.

— Aşa să fie! răspunse el şi-i dete o mie şi patru sute, apoi strînse celelalte hîrtii în portofel şi se ridică de lîngă dînsa, ca omul căruia îi vine să fugă.

Acum domnişoara Lina ar fi putut în adevăr să-i sărute mîna. Ea însă nu vedea nici hîrtiile, nici punga, ci numai dispreţul din faţa lui şi, jignită în slăbiciunea ei de femeie, ar fi voit să rupă hîrtiile în bucăţi şi să-i arunce punga în faţă. Grozav de mult trebuia să aibă el, pentru ca să arunce astfel miile, şi în gîndul ei era lucru înverdat că el n-are să plece, ci umblă numai să scape

de ea, pentru ca să nu-i mai facă parte și din comoara rămasă la fîntîna Brîncovenesei.

Trebuia cu orice preț să-l oprească: ori mergeau împreună să ridice comoara, ori se ducea ea singură și pleca cu ea la Viena.

Luată o dată hotărîrea aceasta, ea se ridică zîmbind, se duse la el și iar îl cuprinse cu brațul.

— Chiar astă-seară n-o să poți pleca, îi zise. Lasă că e prea tîrziu, dar trebuie să rămîi, ca să te mulțumesc și eu cu ceva. Ar fi păcat să pleci, urmă ea cu glas ademenitor, fără ca să fi petrecut un ceas împreună. Nu-mi pasă acum dacă lumea mă vede cu tine și n-are să-ți pese nici ție, căci nimeni nu te cunoaște. Să facem o plimbare la Șosele, apoi să mergem să cinăm.

El stete la îndoială.

Om era, la urma urmelor, și el. Îi era lui însuși de sine milă, cînd se gîndea cîte a pățit, ce-a ostenit și prin ce fel de zbuciumări a trecut de cînd a găsit comoara: prea le-ar fi pus vîrf la toate, dacă acum, cînd avea atîta bănet, ar fi plecat flămînd și setos de la București. Da, ar fi vrut să tragă un chef mai nainte de a pleca, dar nu cu ea: de dînsa se temea chiar și acum, om cu capul limpede.

— Să nu zici ba — urmă ea stăruitor — că mă mîhnești pe toată viața. Uite, îi scriu lui Șvarț să nu mai caute, fiindcă omul cu monedele a plecat, iar tu te duci, mai nainte de a ieși la plimbare, îți plătești odaia și spui că pleci. Putem apoi să-l luăm cu noi și pe Șvarț, căruia îi spunem că tu ești d-l Cristescu, un vechi prieten al meu, arîndaș din județul Tutova.

Duțu se uită cu ochii mari la ea.

Erau toate minunat ticluite. De ce adecă ar fi mai avut să se teamă cînd îl aveau și pe Șvarț cu dînșii? Nu era nimic mai ușor decît s-o lase cu Șvarț și să plece drept la gară.

Nu putea să-i treacă omului prin minte că Lina vrea să-l lase pe el cu Șvarț și să plece ea la Cotroceni și de acolo la gară.

De aceea, ca s-o momească, o cuprinse, drept răspuns, și el cu brațul și o strînse puțin.

Putea acum s-o facă aceasta, fiindcă nu mai avea de ce să se teamă.

Domnişoara Lina se uita cu coada ochiului la el şi se suci oarecum, nu însă ca să iasă de sub braţul lui, ci ca să-l momească şi ea.

El o strînse mai tare şi, simţind carnea ei cea moale, începu s-o pipăie.

— Nu ţi-e ruşine!? grăi dînsa, lăsîndu-se în voile lui.

— De loc! răspunse el, rîzînd.

Ea se suci şi se răsuci cîtva timp ca fetele mari.

— Bagă de seamă — îi zise apoi — că te-ncurci şi n-o să pleci mîne, nici poimîne. Vrei!?

— Nu vreu! răspunse el hotărît şi cu inima deschisă.

— Atunci lasă-mă-n pace! se răsti ea supărată şi se desfăcu din braţele lui.

— Apoi nu-i aşa! grăi dînsul; o prinse cu toată puterea şi o trase lîngă sine pe canapea, unde şezuseră mai nainte. Nu eu m-am legat de tine, ci tu te-ai legat de mine. Nu sunt buştean nici eu: lasă-mă acum să mă dezmeticesc. Ce-o să-ţi fac adecă!? În fiecare clipă poate să bată cineva la uşă... Iacă mă joc şi eu, cum făceam cînd eram flăcău.

Domnişoara Lina se simţea iar stăpînă. Dar dacă era vorba să-l prindă bine, trebuia să-l ţie din scurt.

— După ce ne întoarcem — şopti dînsa — ne ducem, dacă nu vrei aici, aiurea, unde nu ne supără nimeni, şi te joci în toată tigna. Ţin şi eu! O să vezi tu atunci! adause ea cu glas tainic şi ademenitor, apoi se ridică.

El rămase nemişcat, cu capul dat puţin înapoi şi cu ochii pe jumătate închişi, ca omul care se lasă în voia întîmplării.

Şi iar stetea la îndoială dacă nu cumva visează. A văzut, ce-i drept, cu ochii lui carnea cea moale, a pipăit-o cu mînile lui, îi era buiguit capul şi i se turburase sîngele în vine; dar nu e altfel nici cînd visezi asemenea lucruri; tot aşa vezi, tot aşa pipăi, tot aşa te simţi. Fie-n aievea, fie prin vis, omul acelaşi rămîne, şi ţi-e greu să crezi c-ai putea să te visezi făcînd ceea ce firea nu te-ar ierta să faci şi în aievea.

— Ce am să văd atunci!? întrebă el cam aiurînd. Mult ar fi dat să n-aibă la el afurisiţii de bani!

El se ridică repede şi trecu prin dulap cu gîndul de a-şi regula socotelile mai nainte de a se fi îmbrăcat ea.

VIII

— Eşti un pungaş prost! grăi d-l Panaiot.

— Ba sunt om cuminte şi neguţător cinstit, întîmpină Şvarţ. Nu mă priveşte de unde are el monedele. Nu vreau să ştiu! Am cîştigat cu ele într-o singură zi patru sute de lei, şi nu-mi pasă de nimeni. Dacă aş şti ceva, m-aş teme şi de umbra mea. Am cîştiga cu mult mai mult dacă n-ar fi la mijloc şi ea. Trebuie dar s-o înlăturăm, şi d-ta poţi s-o faci aceasta. El se fereşte şi se ascunde în dosul ei: o iai cu binele şi faceţi mîne o plimbare la Sinaia, iar de el — grija mea!

— Dar dacă dînsa nu vrea!? îl întrerupse d-nul Panaiot.

— Aş! răspunse Şvarţ. Ştiu eu de ce am venit la d-ta! D-ta poţi să faci ceea ce vrei cu dînsa. Eu nu pot; alţii nu pot: d-ta însă...

D-l Panaiot, un om de vreo treizeci şi doi de ani, scurt şi cam pîntecos, se plimbă cîtva timp prin casă.

Putea Şvarţ să se mulţumească cu cîteva sute de lei. D-l Panaiot însă a cheltuit în timp de cîţiva ani o avere frumoasă şi nu s-ar fi putut mulţumi decît cu cîteva mii; el a fost timp de aproape un an comisar de poliţie şi se pricepea la lucruri de aceste: mai bine îi venea la socoteală să-l înlăture pe Şvarţ şi să rămînă el singur.

— N-ar fi oare mai cuminte să-l denunţăm? întrebă el.

— Asta ar fi cea mai mare prostie, răspunse Şvarţ. Ia-o d-ta pe dînsa, şi celelalte mă privesc pe mine: nu ştii nimic şi nu rişti nimic.

— Şi cînd crezi că e mai bine să mă duc la ea?

— Mai pe seară, căci acum n-o găseşti, răspunse Şvarţ.

Mai pe seară, însă, Şvarţ primi de la domnişoara Lina un bilețel.

„Nu mai căuta, îi scria dînsa; Rîmniceanu, supărat pentru că a găsit la mine pe un vechi prieten, pleacă astă-seară. Treci pe la Costică şi veniţi amîndoi la Herăstrău. Bun chilipir!"

Şvarţ citi bileţelul de mai multe ori. Trebuia să fie vreo cursă la mijloc. Ori, poate, o prostie!

El alergă la „Dacia".

Portarul îi spuse că domnişoara Lina a ieşit.

Nu mai încăpea îndoială că vechiul prieten e d-nul Panaiot.

— Singură? întrebă Şvarţ.

— Nu, răspunse portarul. Cu d-l Rîmniceanu de la nr. 11, care pleacă cu trenul de la nouă.

Şvarţ era foarte supărat.

— D-l Panaiot n-a fost pe aici? întrebă el iar.

— Nu! răspunse portarul. Singur d-l Costică a căutat-o, dar n-a vorbit cu ea, fiindcă dînsa mi-a zis că orişicui, afară de d-ta, să-i spun că a ieşit.

Şvarţ nu mai înţelegea nimic. Dacă n-ar fi fost la mijloc şi Costică, ar fi crezut că domnişoara Lina a plecat cu omul ei spre Viena.

Ea însă dorea să-l aibă pe Costică la Herăstrău, trebuia dar să fie la mijloc altăceva.

Costică avea rolul lui în lumea aceasta.

Mai ales în Bucureşti e greu pentru o femeie ceva mai tînără să iasă singură pe stradă; de aceea doamna Tereza Bodoni, care era nu numai tînără, ci totodată şi frumoasă şi nici n-avea, nici n-avusese bărbat, ieşea la plimbare cu băiatul ei Kalman, căruia îi zicea Costică, fiindcă suna mai bine. Mai tîrziu apoi Costică ieşea la plimbare cu verişoarele lui, care erau mai tinere, ba adeseori şi mai frumoase decît doamna Tereza. Aşa a crescut Costică şi aşa-şi petrecea viaţa şi acum, cînd era om de douăzeci şi şase de ani. Nu e dar minune că fetele-l răsfăţau, îşi împărţeau bucăţica cu el şi-i făceau toate voile, mai ales cînd era singur cu ele. Ce-i drept, ieşind la plimbare, el se întorcea de cele mai multe ori singur acasă, dar aceasta nu-l supăra, fiindcă aşa se obişnuise din copilărie şi cunoştea foarte bine stradele Bucureştilor. Îl cunoşteau însă şi bucureştenii bine pe el. Şvarţ ştia dar că e la mijloc cineva

care a umblat puțin pe la București. Cine era acest cineva?

El alergă la doamna Tereza, ca să afle urma lui Costică.

În vremea aceasta, domnișoara Lina îl trecuse pe Duțu la „Hotel Regal", no. 5. Lăsînd apoi geamantanul lui aici, ieșiră amîndoi pe jos pînă în Piața Teatrului, unde se urcară în o cupea ca să fie mai feriți de privirile trecătorilor.

Minunat lucru cupeaua! Să tot șezi și să te tot plimbi în ea: vezi, dacă vrei, pe toată lumea, iar pe tine nu te vede nimeni. Știa acum și Duțu la ce sunt banii buni și ar fi voit să fie plimbat toată noaptea așa.

— Eu zic să nu ne mai ducem nicăiri, grăi dînsul. Mă pomenesc că tot dau de cineva care mă cunoaște. E mai cuminte să ne-ntoarcem la odaie, unde suntem singuri.

Domnișoara Lina era foarte mulțumită. Ea însă nu degeaba se bucurase cînd portarul i-a spus că a căutat-o Costică. Nu știa, ce-i drept, ce voiește dînsul, dar îi era ieșit ca adus de noroc în cale. Dacă era vorba să-l ție pe Duțu legat, el trebuia s-o vadă cu altul, și Costică era făcut pentru aceasta.

— Și-acolo o să fim singuri, zise ea. Intrăm într-un ietăcel și facem tot ceea ce voim fără ca cineva să ne vadă. Iar de chelneri puțin îți pasă.

Duțu se mai liniști, ba parcă se simțea chiar mai bine decît în cupea după ce se văzu tolănit pe canapea alături cu domnișoara Lina, care comandă mîncare și băutură.

Îi trecu însă tot cheful cînd peste puțin ușa se deschide și Șvarț intră însoțit de Costică, un tînăr curățel și foarte obraznic, care nici nu așteptă să fie poftit, ci se tolăni și el pe canapea, la dreapta Linei, care-l primi foarte voioasă.

Duțu se simțea ca într-o cușcă de lei. Domnișoara Lina îi spuse, ce-i drept, că omul acesta e domnul Costică; dar ce știa el cine e Costică?

Apoi Costică acesta nu se mulțumi că e tolănit, ci se mai și plecă spre Lina și-i șopti la ureche:

— Panaiot te așteaptă astă-seară!

— E peste putință! îi răspunse ea supărată.

Nu-nțelesese Duțu vorbele șoptite de dînsul, dar înțelesese răspunsul ei, știa că el a cerut ceva ce e peste putință și-ar fi voit să-l apuce de pept și să-l deie afară.

În același timp însă Șvarț se uita la dînsa ca cel mai îndrăcit comisar de poliție și nu-ți prea vine să apuci pe alții de pept cînd te simți strîmtorat în colț.

— Nu vorbi prostii! șopti iar Costică. În trei sferturi de ceas te duci și te-ntorci, iar noi îl ținem în timpul acesta de vorbă.

— Nu! răspunse Lina cu îndărătnicie.

Chelnerul aduse mîncare și băutură. Erau bune mîncările și vinul luneca de minune; ce folos, însă, dacă Lina ședea ca pe spini și jeratec, iar Duțu se temea să beie!

Mîncau, nu-i vorba, și beau, se arătau voioși, dar nu-i era nici unuia de așta, și mai ales Duțu ar fi dat mult să poată scăpa de acolo.

Ea-l luă în cele din urmă de braț și ieși cu el afară, ca să-i vorbească în taină.

— Trebuie — îi zise încet — să scap de omul acesta, care se ține mereu de capul meu.

— Să ne întoarcem, răspunse el foarte mulțumit.

— Da — grăi dînsa — însă nu împreună. E mai cuminte să mă întorc eu singură. Tu mai stai apoi cîtva timp cu ei, iar după ce te întorci, vii singur la mine.

— Cum? nu mergi, cum a fost vorba, la odaia mea? întrebă el turburat.

— Nu se poate! răspunse ea. Așa singură, cum să mă duc?

— Dar eu am plecat de la „Dacia", întîmpină el.

— Ei — grăi dînsa — zici c-ai perdut trenul. Tot o să mai stai tu cîteva zile. Dacă e vorba, nici n-ai stat la București. Nu-i așa!?

Duțu nu putea să zică ba; o pornise o dată și nu se mai putea întoarce. Nu-i era oare destul că dînsa vrea să scape de Costică!?

El se întoarse dar mai voios înapoi la Șvarț și la Costică, care nu erau nici ei supărați cînd le spuse că domnișoara Lina a plecat și-o să trimită iar cupeaua.

Putea acum și el să beie, căci nu mai avea de ce să se teamă.

Băutura nu e făcută pentru ca omul să-și astîmpere setea cu ea. Vinul era al dracului de bun, și cu cît mai mult îl bea, Duțu cu atît mai vîrtos se înduioșa. Trecuseră șase zile de cînd el plecase de acasă; era peste putință să mai steie! Ce-o fi făcînd Stanca lui, care nu-l știa pe unde umblă... Și totuși, era prea de tot greu să plece.

— A dracului poamă femeia! zise el voios, după ce limba i se mai dezlegă. Om să fii, ca să nu-ți strice rostul.

— De ce-i făcută!? răspunse Costică. Dacă e vorba, tot noi alergăm după ea.

Pîndind apoi o clipă, cînd Șvarț nu-i observa, el îi șopti:

— Să scăpăm de el și te duc eu undeva!

Duțu se uită lung la dînsul. Îl înțelegea.

Ideea îi părea minunată: așa și numai așa putea să scape din mrejile în care-l încurcase domnișoara Lina.

El trase cu ochiul.

„M-am dus, își zise el mulțumit. Mîne dimineață m-am dus fără ca cineva în lumea aceasta să știe cine sunt și încotro am plecat. Poate Lina să mă aștepte!"

Peste puțin se-ntoarse apoi și cupeaua, care îi duse pînă-n fața teatrului, unde se despărțiră de Șvarț, și n-au fost în lumea aceasta doi prieteni mai buni decît Duțu și Costică. E mare lucru să ai a face cu oameni care nu te știu cine ești și în ce treburi umbli!

Doamna Tereza avea saloane elegante, unde serile se întîlnea cea mai bună societate la ceai. Duțu ținea să fie el singur cu prietenul său Costică, și doamna Tereza le făcu rost într-un iatac, unde nu-i supăra nimeni.

Fiindcă Duțu nu ținea la ceai, Costică îi comandă o sticlă de șampanie, apoi peste puțin încă două, căci erau cinci inși, ei doi și trei din verișoarele lui Costică, și șampania era rece și bună, al naibii de bună.

Duțu se răsfăța. Nu, abia acum vedea el ce mare lucru e să ai bani, mulți, de tot mulți, fie chiar de zece ori cîți avea el la rădăcinile celor doi copaci.

El puse mîna ca să-și pipăie portofelul tescuit cu hîrtii și să-l drăgostească oarecum.

O puse și se pipăi mai întîi c-o mînă, apoi cu amîndouă și se ridică alb ca varul: portofelul nu mai era la dînsu.

— Ce e? întrebă Costică părînd foarte îngrijat.

— Portofelul meu cu banii, grăi Duțu prăpădit. L-am perdut, mi l-a luat cineva...

El începu să caute deznădăjduit pe canapea și pe jos.

Fetele ieșiră speriate.

— Aș! nu se poate! zise Costică. Nu-l vei fi avut cînd ai venit aici.

— Știu foarte bine că l-am avut, întîmpină Duțu înrăit. Mi l-a furat vreuna dintre fete.

În clipa aceasta se ivi în ușă doamna Tereza c-o falcă-n cer, cu alta-n pămînt.

— Cum!? strigă ea. În casa mea să piară un portofel cu bani!? Asta nu s-a mai pomenit! Numaidecît să vie comisarul de poliție și să facă o cercetare: din fundul pămîntului trebuie să iasă banii! Casa mea e casă cinstită. La secție, să vie comisarul! strigă dînsa, și se depărtă.

Duțu alergă după dînsa.

— Cocoană, zise el umilit. Am avut în portofel peste zece mii de lei: lasă-mă să plec și apoi cheamă poliția, c-o să-i găsească. Ți-i las toți: ai d-tale să fie!

— Nu! întîmpină ea zîmbind. Așa nu mă înșală nimeni! Nu-mi trebuie banii nimănui: plătește ș-apoi fă ce-ți place.

Lui Duțu îi venea să-i deie o dată brînci, să treacă peste ea și s-o ieie la fugă, cum făcuse mai nainte cu cîteva zile la Focșani, dar îl treceau fiorii cînd se gîndea că stradele sunt pline de sergenți, care sună toți din fluier, și că-l iau la goană.

— Cocoană, zise el tînguios, plîngînd aproape, și-și dezbrăcă haina. Am dat, sunt acum patru zile, cinci poli pe hainele aceste: ți le las d-tale!

— Ce să fac eu cu hainele d-tale!? întîmpină ea. Bani să-mi dai! Eu nu fac negustătorie de vechituri!

El își mai scoase cu toate aceste și jiletca și începuse a-și scoate și pantalonii, cînd se ivi un sergent în ușa despre scară. Strașnică poliție! Te gîndești numai s-o chemi, și te și pomenești cu ea la fața locului.

— Ce-i aici? Ce gălăgie? întrebă sergentul cam răstit. Liniște să fie, că vine și d-l comisar în clipa aceasta.

— Nimic nu e, răspunse Duțu. Uite, ne-am înțeles. Nu mai e nevoie de comisar.

La București însă poliția e pretutindeni gata. Duțu nici nu rosti cea din urmă vorbă, cînd se ivi în ușă, din dosul sergentului, un domn ca de treizeci și doi de ani, scurt și cam pîntecos, d-l comisar de poliție.

Acum nu mai era nici o mîntuire pentru Duțu, care tremura mai rău decît cum tremurase în fața căpitanului de la forturi.

— Cine ești dumneata? întrebă comisarul scurt și rece. Cum te cheamă? De unde ești? Care ți-e profesiunea? Ce cauți aci?

Orișicît de scurte, întrebările aceste erau multe, și nici chiar un comisar de poliție nu putea cere ca Duțu să răspundă la toate deodată.

„Duțule — zise el în gîndul lui — ai mințit destul și-n rău hal ai ajuns; nu mai minți: orice-ar fi, spune adevărul, că nu e nimic mai bine decît asta!“

— Eu — îi răspunse apoi comisarului — sunt Duțu al lui Ene, țăran de lîngă Focșani.

— Ce cauți aici? De ce ți-ai lepădat portul? întrebă comisarul rîzînd pe sub mustăți, apoi intră cu el singur în iatac, ca să-i facă interogatorul între patru ochi.

— Uite, domnule comisar — grăi Duțu mai potolit — a căzut pe capul meu o nenorocire, mare nenorocire! Cărînd pămînt cu metru cubic pentru forturile de la Focșani, am dat peste o comoară afurisită, un cazan plin cu bani de aur și cu scule scumpe, și am venit aci să vînd o parte din comoara aceasta.

Ochii comisarului începură să scînteieze.

— Cu ce poți să o dovedești aceasta? întrebă el iar.

— Să vii, domnule comisar, cu mine, ca să-ți arăt comoara, răspunse Duțu cuprins de grijă.

Grozavă nenorocire ar fi fost pentru el dacă-n lipsa lui ar fi ridicat cineva comoara!

— Asta trebuie neapărat s-o facem — grăi comisarul — fiindcă comorile care se găsesc sunt ale statului. Ştii însă că ai să intri în temniţă pentru că ai ascuns comoara şi să-ţi ieie toată averea drept despăgubire pentru partea pe care ai prăpădit-o.

— Vai de sufletul meu! se tîngui Duţu; dar n-am avut nici un folos de ea. O parte a scos-o cu vicleşuguri o femeie de la „Dacia", iar cealaltă mi-au furat-o femeile de aici. Cum să piardă biata mea nevastă pînea din gura copiilor ei cînd numai altele s-au folosit!? Caută, domnule comisar, că găseşti banii, şi apoi să mergem şi la „Dacia", căci acolo sunt mulţi de tot.

— Ca să-ţi arăt că vreau să te scap — îi zise comisarul cu glas binevoitor — nu te iau la secţiune, ci vii la mine acasă, pentru ca să-ţi iau procesul-verbal. Să-mi spui însă tot adevărul, dacă e vorba ca să găsesc banii şi să te scap.

— Nu mai mint, domnule — răspunse Duţu — nici dac-aş şti că scap cu minciuna de spînzurători!

El plecă apoi pe urma d-lui comisar, aşa cu capul gol şi în cămaşă, fericit că poate să iasă la aer curat.

IX

Nu degeaba zice românul: „Fă-mă, mamă, cu noroc şi poţi să m-arunci în foc".

Prin toate a trecut Duţu, din toate a scăpat şi numai norocul lui cel orb l-a scos în larg, încît putea iar să se uite fără de sfială în ochii orişicui.

Îl treceau fiorii cînd îşi aducea una cîte una aminte faptele pe care era ispitit să le săvîrşească, dar nu le-a săvîrşit, fiindcă a intrat totdeauna la mijloc vreo întîmplare care i-a schimbat hotărîrea.

Şi tot numai norocul lui cel orb a depărtat de la el primejdiile.

Ce s-ar fi ales de capul lui dacă n-ar fi sosit comisarul la timp, tocmai cînd se afla în cea mai mare strîmtorare!?

Mare noroc!

Atît de mult se temuse de poliție și-n atîte rînduri era p-aci, p-aci să cadă-n mînile ei! Nu, însă, a trebuit să scape pînă ce nu-i iese-n cale un comisar, care e om cu frica lui Dumnezeu.

Auzi d-ta, comisar care nu te dă pe mîna sergenților, ca să te ducă în bătăi la secție și să te vîre-n vreo gaură mucigăită, ci te ia la el acasă, îți vorbește cu blîndețe și te ajută ca un părinte!

— Fii liniștit! îi zise comisarul după ce îi luă procesul-verbal, căci eu văd că ești un om cumsecade și n-am să te las. Plec mîne chiar eu cu tine la Focșani, fără de jandarmi, numai noi amîndoi. Pentru ca lumea să nu bănuiască nimic și pentru ca să nu se uite oamenii la tine, tu mergi cu mine ca și cînd n-aș fi comisar de poliție. Ai înțeles!?

— Să te trăiască Dumnezeu, coconașule! răspunse Duțu gata de a-i săruta mîna.

— Și dacă-mi vei preda cazanul, ca să-l dau în seama guvernului — urmă d-l comisar — îți dau drumul, te întorci la casa ta și nu are să ți se mai întîmple nimic: scot eu și banii furați, și pe cei lăsați la domnișoara de la „Dacia". Vorba e numai să fii om cuminte și să nu-ți umble gura.

— Vai de mine! grăi Duțu. N-am pățit oare destule de cînd cu afurisita asta de comoară!? Mă tem numai, domnule comisar, că n-o să mai scap de afurisenie după ce am atins o dată banii aceia...

— De! grăi d-l comisar pus pe gînduri. Ăsta e lucru cam greu... Uite — urmă apoi — un mijloc de scăpare tot ar fi: să nu mai păstrezi nimic din banii afurisiți, să lepezi hainele pe care le ai acum, să te speli cu agheasmă, să te afumi cu tămîie și să pui pe popa să-ți citească o moliftă de dezlegare.

— Așa o să fac, domnule — grăi Duțu — tocmai așa!

Și totuși... prea e greu să ai o comoară, fie ea chiar afurisită, și s-o dai din mîna ta, dacă nimeni nu te poate sili s-o faci aceasta.

Ce-ar fi fost adecă dacă el ar fi spălat banii cu agheasmă, i-ar fi afumat cu tămîie și ar fi pus pe popa să citească o moliftă de dezlegare pe ei!?

Cu totul altfel ar fi venit lucrurile!

Şi cu cît mai mult se apropia de Focşani, cu atît mai tare era în el hotărîrea de a nu da comisarului decît cazanul. Nu ştia comisarul că mai sunt bani şi la rădăcina celuilalt copac: de ce să i-o mai spună şi asta!? Nu mintea dacă tăcea şi tot rămînea om bogat.

Comisarul potrivise însă lucrurile astfel, ca ei să sosească-n pădure pe-nserate, şi asta-l zăpăcea pe Duţu.

— Ei, unde e cazanul? întrebă d-l comisar după ce sosiră la faţa locului.

Duţu era foarte strîmtorat.

Ştia el unde a îngropat cazanul, dar comoara era afurisită, se muta de la un loc la altul, şi o mai păţise o dată cu ea.

„Te pomeneşti — zise el în gîndul lui — c-o cauţi unde ai pus-o, şi o găseşti dincolo."

— Aici! răspunse dar, şi arătă unde n-a pus-o.

— Scoate-l! porunci d-nul comisar.

Neavînd nici sapă, nici cazma, Duţu începu iar să scurme cu ghearele pămîntul afînat, şi cum scurma, picăturile de sudori îi ieşeau din ce în ce mai mari pe frunte.

Blestematul de cazan rămăsese tot unde l-a pus.

— Ce-i l? întrebă d-l comisar răstit. Eu nu văd nici un cazan: nu cumva umbli să mă minţi!?

— Nu, domnule comisar — grăi Duţu tremurînd de frică şi de emoţiune — dar sunt bani şi aici. Cazanul e dincolo, şi voiam numai să ţi-i dau mai nainte pe aceştia, ca să-i treci în cazan.

El începu apoi să scoată banii şi să-i arunce în pălăria d-lui comisar, care se lăsase în genunchi lîngă groapă şi scurma şi el cu poftă nesăţioasă, ca nu cumva să rămîie ceva prin pămînt.

Erau duşi banii lui Duţu, dusă era bogăţia lui!

Tot nu toată însă. Dincolo nu era numai cazanul. Mai aruncase Duţu şi-n groapa aceea cîţiva pumni, care se aflau sub cazan.

„Am — îşi zise Duţu — să-i dau numai cazanul."

Trecînd apoi la cellalt copac, el scurmă pînă la buza cazanului, apucă mărginile lui cu putere şi ridică, pen-

tru ca pământul de dimpregiur să cadă peste banii ce se aflau dedesubt.

— Iată! grăi apoi aşezînd cazanul la depărtare de vreo trei paşi de groapă.

D-l comisar rămase cu ochii împăiengeniţi.

— E plin? întrebă el.

— Puţin lipseşte! răspunse Duţu ridicînd capacul; dacă mai pui şi pe cei din pălărie şi mai aduni şi ceea ce e la Bucureşti, îl împlineşti.

D-l comisar se plecă, pipăi şi puse mîna, ca să ridice. Nu, bogăţia aceasta întrecea toată închipuirea lui!

Era peste putinţă ca el să ducă cu el cazanul acesta: nu-i rămînea decît să ia o parte din el, apoi să-l îngroape aiurea şi să vină altădată ca să-l ridice.

— E bine, băiete! grăi dînsul. Acum te poţi duce. Dar du-te ca lăsat din puşcă, şi a ta o să fie vina, dacă nu-i tăcea şi vom trebui să trimitem iar după tine.

Duţu se depărtă, dar nu ca din puşcă, ci pas cu pas, mai mult de-a-ndoaselea, oprindu-se mereu.

El văzu cum d-nul comisar ridică cazanul şi pleca cu el, şi-i auzi paşii după ce nu-l mai văzu şi-i venea parcă să plece-n urma lui, ca să-l toace în cap şi să-i ia cazanul înapoi.

Dar tot mai rămăsese ceva în groapa din care scosese cazanul; el se-ntoarse înapoi şi începu să caute, să numere şi s-adune. Nu s-a bucurat de cazan cum se bucura acum de fiecare bucată pe care o găsea... Împlinise suta, şi tot mai erau, trecuse miezul nopţii, şi tot mai căuta! Nu mai găsea, şi tot nu se putea depărta de la cele două gropi.

„Am să mai vin o dată, în timpul zilei", zise el în cele din urmă, şi dete pămîntul la loc, ca să astupe gropile, şi aruncă frunze uscate pe deasupra ca să nu se cunoască urma.

X

Stanca lui Duţu era adevărată femeie, care nu zace cînd doarme ca un buştean, ci visează, iar visurile sunt şi ele de la Dumnezeu.

Erau, ce-i drept, de cele mai multe ori foarte încurcate lucrurile pe care Stanca le vedea prin vis. I se întîmpla însă cîteodată, ceea ce li se va mai fi întîmplînd şi altora, să viseze lucrurile cum ele se petrec în aievea. Vedea femeia locuri pe unde mai umblase şi oameni pe care îi cunoştea, făcea lucruri pe care-şi aducea aminte de a le mai fi făcut. Ea se încredinţă dar însăşi pe sine că nu mai visează, şi-abia după ce se deştepta îşi dădea seamă că a visat cele ce i se arătau ca-n aievea.

De cînd cu plecarea lui Duţu la Bucureşti, ea era neliniştită şi dormea atît de iepureşte, încît se deştepta de o sută de ori pe noapte şi aţipea de o sută de ori peste zi. Totdeauna apoi, mai nainte de a adormi, vedea ca prin vis, dar ştiind că nu visează, fel de fel de lucruri, acum un car cu boi, altă dată un colţ de pădure ori o vie întinsă, iar altă dată o babă bătrînă ori un cîne cu urechile tăiate. Erau vedenii fără de rost, închipuiri pe care le făcea fără ca să voiască, un fel de gînduri văzute, şi ar fi voit adeseori să ştie ce urmează mai departe, dar totdeauna acest început de vis se perdea în visul adevărat, de care numai arareori îşi mai aducea aminte, după ce s-a deşteptat din somn.

Aşa treceau zilele ei una după alta. Vecinii o întrebau mereu cînd are să se întoarcă Duţu al ei, şi ea era din ce în ce mai strîmtorată, căci nu ştia ce să răspundă.

A cincea zi, în sfîrşit, se pomeni cu vătăjelul, care veni s-o ducă la primărie.

— Bine, am să mă duc, îi zise ea cuprinsă de spaimă. Aşa cum mă vezi, nu pot merge. Să mă premenesc.

Nu se mai îndoia că primarul are să-i spună că Duţu a fost prins şi aruncat în temniţă.

Premenindu-se, ea rămase deodată pusă pe gînduri. Îi era parc-a mai păţit ea lucrul acesta. Nu ştia dac-a visat ori şi-a închipuit numai, dar îşi aducea aminte că s-a mai văzut ea însăşi pe sine îmbrăcîndu-se, ca să meargă la primărie, c-a mai simţit ceea ce simţea acum şi-l ştia pe Duţu legat cot la cot şi dus între doi călăraşi la subprefectură.

„Le voi fi visat — îşi zise ea — şi abia acum îmi aduc aminte, căci vede omul toate cele viitoare prin vis, dar uită cele visate."

Şi atît de tare era Stanca încredinţată că visurile nu pot să mintă, încît ea nu voia să-l creadă pe primar, cînd acesta îi spuse c-a chemat-o numai ca s-o întrebe unde s-a dus Duţu şi în ce treabă umblă de lipseşte atîta timp de la casa lui.

Ea spuse că el a luat cinci poli şi a plecat la Bucureşti, să-şi cumpere o pereche de boi.

N-o credea dînsa aceasta; dar aşa a zis el şi altfel nu putea nici dînsa să zică.

Primarul dete din cap.

Cinci poli? O pereche de boi? La Bucureşti? Nu credea nici el! Dar puţin îi păsa, la urma urmelor, dacă e ori nu adevărat ceea ce spune Stanca: el avea să-şi facă raportul, spuind în el ceea ce ştie şi ceea ce i s-a spus.

— Bine — îi zise el dar Stanchei — poţi să te duci.

Stanca era încredinţată că el o minte. Duţu al ei se afla pe acolo prin apropiere, legat cot la cot între doi călăraşi: altfel nu putea să fie.

— Ce aveţi cu el? întrebă ea luîndu-şi inima în dinţi. Ce vină îi găseşti?

Primarul se uită mirat la ea.

— Ce vină? întrebă şi el. O fi avînd el una. Eu văd numai că lipseşte din sat de atîte zile şi nu ştie nimeni unde se află.

— Nu umbla să mă înşeli, grăi dînsa; eu ştiu că l-aţi prins şi l-aţi legat cot la cot: de ce aţi făcut-o? unde voiţi să-l duceţi? Lasă-mă să vorbesc cu el.

Primarul se uită încă mai mirat la ea.

Nu-i părea nebună femeia, şi totuşi ea vorbea într-a-iurea.

„O fi ştiind ea ceva", îşi zise el. Dar nici asta nu-l privea: n-avea decît s-o mai pună şi asta în raportul lui.

— Du-te acasă şi stăi liniştită, îi zise el.

Stanca era mai tare în credinţa ei, dar ce putea să facă!? Ea se întoarse acasă. Îi venea pe drum să plîngă, dar îi era ruşine, ar fi vrut să plîngă după ce-a sosit acasă, dar nu-i veneau lăcrămile. Ştia că-l duc legat

cot la cot, dar inima ei îi spunea că el are să scape, și cu cît mai mult se gîndea, cu atît mai vîrtos o simțea aceasta.

Mare-i fu deci mirarea și spaima cînd, două zile în urmă, în revărsatul zorilor, el bătu la fereastră.

— Cum ai scăpat? îl întrebă ea buiguită de somn, după ce-i deschise ușa și-l trase iute în casă.

— Har Domnului, cu fața curată! răspunse el, răsuflînd din greu.

— Mulțumescu-ți ție, Maica Domnului! grăi dînsa, făcîndu-și de trei ori cruce. Mare minune visul! Dar cum și unde te-au prins?

Dacă n-ar fi fost întunerec, Stanca s-ar fi speriat văzînd roșața din obrajii lui.

Își pusese omul tare în gînd că n-o să mai mintă și-i era peste putință să spună adevărul.

— La București, zise el. Mă aflam într-un loc unde mă dusesem, așa, din întîmplare, și beam un pahar de vin, cînd deodată mă pomenesc că mi-au furat banii...

— Polii tăi, cei cinci poli!? strigă ea îngrozită.

— Da! răspunse el înecîndu-se și dîndu-se un pas înapoi, pentru ca nu cumva ea să sară la el și să-i scoată ochii cu ghearele.

Ce ar fi făcut ea dacă ar fi știut că nu cinci poli, ci mii de lei erau!?

— Da, cinci poli, repetă el.

— Te-ai îmbătat, ticălosule! îl înfruntă ea cu asprime.

— Zău că eram treaz, se dezvinovăți el.

— Atunci, cum i-au putut fura de la tine?

— Uite — grăi el strîmtorat — s-a apropiat careva de mine și-a pus mîna pe ei.

— Bine — zise ea luîndu-l de scurt — cum s-a putut apropia fără ca să simți?

— De — răspunse el mai strîmtorat — uite așa, s-a apropiat.

— Cine?

— Mai știu și eu!?

— Bine, dobitocule, să fi chemat poliția ca să caute și să-ți găsească banii!

— Heh! răspunse el suspinînd din greu. Unde să mai chem eu poliția? Au chemat-o ei și comisarul m-a scos pe mine vinovat, încît mulțumesc lui Dumnezeu, că mă văd scăpat. Așa-i în orașele mari: păgubașul pate rușinea!

Stanca tot nu putea să înțeleagă lucrul acesta.

— Cine era cu tine? întrebă ea aspru.

Duțu iar se dete un pas înapoi: era peste putință să-i spună el Stanchii cine era cu el.

— Ei, de! ce să zic!? gîngăvi el. Erau fel de fel... Omul nu se prea uită cînd merge la astfel de locuri...

— Unde aveai banii? urmă ea cu întrebările.

— Erau — zise el în pripa vorbei — în portofelul pe care-l aveam în buzunarul de dinlăuntru al hainei.

Stanca se uită cu ochii mari la el.

Portofel! în buzunarul dinlăuntru al hainei!

Ea băgă și așa prin întunerec de seamă că el era îmbrăcat nemțește și, dezmeticindu-se, abia acum își aduse aminte de starea în care se afla el în ajunul plecării lui și de banii de aur pe care-i găsise la căpătîiul lui.

— Duțule, Duțule! grăi dînsa cuprinsă de amărăciune, te bate Dumnezeu pentru că ai umblat cu minciuni și vrei să mă înșeli pe mine, care-ți sunt soție cu credință. De ce ți-ai lepădat portul? De ce ai îmbrăcat haine străine!?

Duțu era prăpădit: se dăduse de gol și nu-i mai rămînea decît să spună întregul adevăr.

— Uite — zise el înecîndu-se la fiecare vorbă — așa au venit lucrurile, și dacă-ți voi spune adevărul întreg, o să înțelegi și tu că așa au venit, că nu se putea altfel.

— Înțeleg eu și fără ca să-mi spui tu, căci nu sunt atît de proastă cum mă crezi, întîmpină dînsa. De unde aveai banii de aur pe care i-am găsit la căpătîiul tău?

Duțu se cutremură în tot trupul.

— Să vezi, răspunse el apropiindu-se puțin. Săpînd atunci cînd am trimis pe Dumitru la tine, am găsit o comoară, un cazan plin de bani și de scule.

— Minți! strigă ea. Să-mi pui sufletul în palmă, și nu te cred!

Era peste putință ca el să găsească o comoară și să nu-i spună și ei. Dar puțin îi păsa ei, la urma urmelor, de unde a luat el banii.

— Ce-ai făcut cu ei? întrebă ea cu patimă.

— I-am vîndut, bîlbîi dînsul, am luat hîrtii pentru ei, iar hîrtiile le-au furat de la mine din buzunar.

— Toate?

— Toate!

— Erau multe?

— Cîteva mii de lei.

Stanchii îi venea să se arunce la el și să-i scoată ochii cu ghearele. Nu credea că el a găsit o comoară, dar banii erau bani, de orișiunde i-ar fi luat: cum să-i fure de la el, din buzunarul de dinlăuntru? Se vede că se apropiase cineva foarte tare de dînsul.

— A fost — grăi dînsa cu mînie oarbă — vreo femeie care s-a gudurat pe lîngă tine. Nu minți, că știu c-așa a fost.

— Da, răspunse el. Eu nu voiam s-o las, ea nu se lăsa, și-n îmbrînceala asta a luat portofelul de la mine.

— Minți! strigă ea.

Asta n-o mai putea înghiți. Prea era afară din cale!

Fără ca să mai zică vreo vorbă, ea se îmbrăcă, luă din pat pe copilul mai mic, pe care-l avea la sîn, și plecă cu el în brațe la părinții ei.

Duțu se uită la ea și nu știa ce să facă.

Îi venea s-o roage și știa că numai degeaba ar face-o. Îi venea s-o oprească și simțea că nu poate. Îi venea s-o bată și nu îndrăznea.

— Ce faci? Unde te duci? întrebă el cînd văzu că dînsa pleacă.

— Eu nu pot să trăiesc cu un om ca tine, care s-a încărcat cu toate păcatele, grăi dînsa. Pe capul tău și numai pe al tău să cadă toate!

Duțu rămase încremenit în urma ei.

Crezuse c-a scăpat de toate și abia acum se-ncepeau cele grele.

De! Nu degeaba era afurisită comoara aceea!

Agheasmă, tămîie, moliftă: numai aceste puteau să-l mai scape.

XI

— Minte, maică, minte! strigă Stanca. A minţit cînd a zis că se duce la Bucureşti, ca să cumpere o pereche de boi; minte şi acum: nu-l răbda pe el inima să nu-mi spună mie dac-ar fi găsit vreo comoară; altfel mi-ar fi vorbit dacă i-ar fi furat în adevăr cineva banii! O spunea parcă-i părea rău c-a găsit comoara şi parcă se bucura că i s-au furat banii. Minte: cine ştie pe unde-a umblat şi ce-a făcut!?

— De! grăi bătrîna. O fi minţit şi cînd ţi-a spus că femeia aceea a umblat să-l momească.

— Fără doar şi poate! strigă iar Stanca. Nu mi-o spunea el aceasta dacă era adevărat.

— Atunci ce mai ai cu el!? întîmpină bătrîna. Orişice-ar fi făcut, ţi-e bărbat şi aveţi copii...

— Nu! o dată cu capul nu! o întrerupse Stanca. Cum să trăieşti cu un om care minte!? Stai mereu cu inima îndoită şi nu ştii clipa în care te bagă-n primejdie. Mi-e frică, mamă, să stau în casă cu el. Auzi d-ta! zice c-a scăpat cu faţa curată, şi eu îl văd că minte: le va fi dat călăraşilor ceva ca să-l facă scăpat, şi crede, prostul, că acum s-au mîntuit toate.

Atît de sigură era despre aceasta, încît nici nu se albise de ziuă cînd se duse la primarul acasă, pentru ca să ştiricească şi să afle cum a scăpat Duţu.

Primarul iar se uită lung la ea.

Ştia omul că el nu l-a dat pe Duţu legat în paza călăraşilor. Dacă era însă adevărat că Duţu a fost prins la Bucureşti, trebuia să fie ceva la mijloc.

— De ce l-o fi prins comisarul la Bucureşti? întrebă el. Ce crezi tu?

— Eu cred că minte, răspunse ea. Nici n-a fost el pe la Bucureşti.

— De unde o scoţi asta?

— Dacă zice el c-a fost — zise ea — se vede că n-a fost!

— Ei, bine — întrebă iar primarul — ți-a spus el că a scăpat din mîinile călărașilor?

— Nu — răspunse ea — dar tocmai asta dovedește că din mîinile călărașilor a scăpat.

Primarul stete cîtva timp pe gînduri. Cu femeia asta nu putea el să se înțeleagă. Nici că era aceasta treaba lui: îi era destul că-l știa pe Duțu întors la casa lui.

— Fii liniștită, că le descurc eu toate, îi zise dar Stanchei, apoi se duse la primărie și-i dete vătăjelului porunca să meargă cu doi oameni de caraulă, ca să-l ieie pe Duțu mort ori viu, legat ori nelegat, să-l ducă la subprefectură. Celelalte îl priveau pe subprefect.

Lui Duțu nici prin vis nu i-ar fi trecut una ca asta. Se știa omul pus la cale cu domnul comisar și curat ca lumina soarelui.

O singură grijă mai avea el: agheasmă, tămîie și moliftă.

Cît pentru agheasmă și tămîie, lucrul era lămurit: le găsea la popa fără ca să mai spună ce vrea cu ele. Cu molifta însă era încurcat. Nu putea să-i arate popii banii.

Un om deștept ca Duțu știe însă să iasă din toate încurcăturile. El își luă căciula mocănească, îi descusu puțin fundul, vîrî banii în ea și cusu iar fundul la loc.

„Așa! zise apoi. Am să i-o pun pe masă, ca să citească molifta pe ea, ca să-mi treacă durerea de cap. O să se întoarcă apoi și Stanca."

Așa-l găsi vătăjelul, care lăsase caraula la ușă.

Duțu nu se bucura de întîmplarea aceasta. Ar fi ținut să-i facă mai nainte rostul cu molifta. Dar, la urma urmelor, era numai prostia primarului la mijloc. Ce știa țopîrlanul de primar? N-avea decît să-i spună subprefectului cum s-au petrecut lucrurile cu domnul comisar, pentru ca mare rușine să pată primarul.

— Nu mai e nevoie să-și mai piardă și oamenii de caraulă ziua; mă duc de bunăvoie, zise el, și-și puse căciula în cap, ca să n-o lase acasă, deși mult ar fi dat să n-aibă banii la dînsul fără de moliftă.

— N-am zis eu că minte!? strigă iar Stanca cînd află că l-au luat pe Duțu să-l ducă la subprefectură,

ce-i drept, nu legat cot la cot, nici între călăraşi, dar nici cu faţa curată.

Trebuia să meargă şi ea, să ştiricească şi să afle adevărul. Îşi luă copilul în braţe, lăsă casa în grija bătrînilor, şi după el, ca să-l ajungă pe drum.

Nu l-a ajuns, dar sosi şi ea cînd vătăjelul îl dete în paza călăraşilor.

Stanca începu să plîngă. Nu era legat nici acum cot la cot, dar puţin numai lipsea, şi ea vedea cum călăraşii îl duc la Focşani.

Duţu se simţea foarte mîngîiat în sufletul lui.

Degeaba! Stanca lui, tot Stanca lui!

— Lasă — îi zise el — nu-ţi face inimă rea: o să vezi tu ce ruşine o să pată cu toţii!

— O să paţi tu ruşinea, răspunse ea. N-o să te ierte Dumnezeu c-ai umblat să mă înşeli pe mine.

Duţu începu să tremure.

„Da — îşi zise el în gîndul lui — n-oi fi avînd vina pe care mi-o dau, dar vinovat sunt — şi Dumnezeu le ştie toate."

Afurisita de căciulă! Îi venea să i-o deie Stanchei, dar era păcat s-o mai molipsească şi pe ea; îi venea s-o arunce cît colo, dar era păcat şi asta!

Nici că mai avea însă timp să se mai scape de căciulă, fiindcă-l luară şi-l duseră la domnul pomojnic, care citise raportul primarului şi hotărîse-n gîndul lui că lucrul nu-l priveşte pe el şi că trebuie să-l trimită pe Duţu la Focşani.

— Tu eşti Duţu al lui Ene? întrebă el scobindu-se cam obosit în nas.

— Să trăieşti, domnule subprefect, eu sunt! răspunse Duţu milităreşte.

D-l pomojnic se mai înveseli.

— Sergent în compania de geniu? urmă el.

— Da, domnule subprefect, în compania de geniu!

— Unde ai lipsit cele din urmă cîteva zile?

Duţu făcu un pas înainte, se uită împregiurul lui, apoi iar luă poziţiunea militărească.

Nu-l mai încurcau pe el asemenea întrebări.

Se-ncurcă cine nu ştie ce are să facă ori să zică: el ştia că are să spună adevărul — pînă la fundul căciulii.

Îl și spuse.

Pomojnicul își scoase briceagul și începu să-și curețe unghiile. Peste puțin însă el lăsă briceagul pe masă și ascultă mai cu luare-aminte.

Era o halima întreagă ceea ce-i spunea Duțu, și i le spunea toate ca și cînd le-ar fi învățat pe de rost, și cu atîta nepăsare, încît era peste putință să crezi că el e cel ce-a pățit cele povestite.

— Cine te-a pus la cale să-mi spui povestea aceasta? întrebă el în cele din urmă.

— Nu e poveste, domnule, întîmpină Duțu jignit; ți-am spus lucrurile așa cum ele s-au petrecut.

— Tare mai ești deștept și prea îi crezi proști pe alții ca să le spui lucrurile cum le-ai povestit tu. Dacă era adevărat, măi, că ai găsit o comoară, o parte din ea este a ta, ți-o dă legea: unde ți-e partea?

Era ceva în fundul căciulii pe care Duțu o ținea în mînă; despre asta însă el nu putea să vorbească nimic.

— Dacă nu mi-a dat-o domnul comisar, nu a mea e vina, răspunse el strîmtorat.

— Cum îl cheamă pe comisarul acela? întrebă pomojnicul rîzînd de strîmtorarea în care-l băgase pe Duțu.

— Nu știu, răspunse Duțu; nu mi-a spus.

— La care secție?

Duțu dete din umeri.

— Nu știu — zise el iar — căci m-a dus la el acasă, iar nu la secțiune.

— Vezi cum te-ncurci în minciunile tale? grăi pomojnicul. Ceea ce spui tu nu e cu putință. Dac-ar fi lucrurile cum zici, ar trebui să ai o hîrtie la mînă. Așa numai cu vorba zisă nu ia nimeni o comoară în primire. De, băiete, n-am ce să-ți fac, urmă el nepăsător. Să te descurci cum știi: mie nu-mi rămîne decît să te trimit la prefectură pentru ca prefectul să te deie în seama procurorului. O să scapi apoi dacă nu ești vinovat.

Duțu începu să se scarpine-n cap.

— Asta o să ție cam mult... zise el cuprins de grijă.

Nu-i era destul c-a perdut cei cinci poli; mai perdea acum și cîteva zile de lucru.

— Tocmai așa mult nu, îl mîngîie pomojnicul.

O săptămînă, două, pînă ce se face întrebarea la București și vine răspunsul.

Duțu se scărpină din nou în cap și iar stetea la îndoială dacă nu cumva visează:

— Domnule pomojnic — grăi el ca într-aiurea — mie-mi vine un gînd urît. Dar dacă comisarul acela nici nu era comisar, ci vreun pungaș!? Mare păcat! urmă el așa pentru dînsul. Costică acela și Lina și femeile acelea tare seamănă a ceată de pungași.

Pomojnicul rămase pus pe gînduri.

Lucrul acesta nu era peste putință.

— De! zise el, o s-o descurce procurorul și asta. Dacă-i dovedești, scapi tu, dar pînă atunci ai să stai la închisoare.

— Dar dacă nu-i pot dovedi? Cum să-i pot dovedi? întîmpină Duțu deznădăjduit.

— Nu știu, grăi pomojnicul. O să vezi cum îi face. Să știi numai că mare minune ar fi dacă ai scăpa pînă la toamnă. Prin multe ai să treci, băiete!

Duțu-și simți fruntea plină de sudori reci. Ștergîndu-le cu mîneca cămășii, el se uită la pomojnic parcă-i venea să stea la îndoială, dacă nu cumva și ăsta e tot vreun pungaș, care-i face spaimă, pentru ca să puie mîna pe fundul căciulii.

Cînd o să se sfîrșească aceste? Prin cîte o să mai treacă el? Nu mai încăpea nici o îndoială că astfel vor merge lucrurile cîtă vreme popa nu-și va fi citit molifta.

— Domnule subprefect — zise el — dacă-i așa și dacă nu mai e chip să scap, dă-mi voie să-i dau nevestei căciula aceasta ca să-mi aducă o pălărie în locul ei.

— Dă-i-o, băiete! răspunse pomojnicul, ca să se sfîrșească odată.

Duțu se duse pînă la ușă și-i făcu Stanchei semn ca să vie la dînsul.

— Pe mine o să mă ducă la Focșani, și numai bunul Dumnezeu știe cînd voi scăpa dacă nu mă ajuți tu, grăi dînsul muiat.

— Cum să nu te ajut, Duțule!? întîmpină ea speriată. Spune-mi, ce să fac?

— Uite — zise el încet — în fundul căciulii ăşteia sunt banii ce mi-au mai rămas din comoară. Să nu te pună păcatul să-i atingi, că sunt blestemaţi, şi mare năpaste o să-ţi cadă şi ţie pe cap. Ia căciula aşa cum o vezi şi du-te cu ea la popa, ca să citească pe ea o moliftă de dezlegare, apoi poţi să faci ce vrei cu banii. Dar nu cumva să-i spui popii ce ai în fundul căciulii.

Stanca se dete trei paşi îndărăt.

Care va să zică, asta era: a pus omul mîna pe bani legaţi cu blestem.

Acum le înţelegea toate.

— Ba să mă ferească Sfîntul! grăi dînsa îngrozită. Nu vezi tu ce-ai ajuns de cînd te-ai spurcat cu banii aceia!? Eu nu-mi dau Necuratului sufletul!

Luîndu-şi apoi avînt, ea intră făr' de sfială şi se duse la domnul pomojnic.

— Să nu-l crezi, domnule subprefect, căci orişice-ar zice, Necuratul vorbeşte printr-însul, şi orişice-ar face, Necuratul îl pune la cale.

Domnul pomojnic se uită sperios la ea.

— Nu te mira, urmă dînsa arătînd spre căciula din mîna lui Duţu. Uite acolo, în fundul căciulii! A călcat omul în urmă rea şi-a căzut în stăpînirea lui Ucigă-l-Toaca, care l-a dus la o comoară fermecată şi l-a purtat nu ştie nici el pe unde şi l-a pus să facă nu ştie nici el ce. Caută-n fundul căciulii: acolo e comoara!

Lui Duţu iar îi venea să fugă. Îi mai rămăsese şi lui un crîmpei din comoara lui: să-l peardă acum şi pe acesta!? Prea era de batjocură!

— Nu e comoara, domnule subprefect, grăi dînsul muiat. Sunt numai firimiturile ce-au rămas în groapă. Iac-un lucru de nimic. Cel puţin atît să-mi rămîie şi mie.

Domnul pomojnic începu să se dezmeticească.

Care va să zică, tot era ceva la mijloc.

El închise uşa, ca să fie mai adăpostit, apoi să ieie căciula de la Duţu.

— Nu pune mîna — îi zise Duţu — c-o să te căieşti!

— Nu te teme, băiete — întîmpină pomojnicul zîmbind — că de mine nu se prinde.

Luînd apoi căciula, îi desfăcu fundul cu briceagul și vărsă banii pe masă.

Erau peste o sută de monede, unele mai mici, altele mai mari. El începu să le examineze ca să vadă din ce timp sunt, și cu cît mai mult le examina, ochii îi erau tot mai împăingeniți.

— Erau mulți? întrebă el în cele din urmă.

— Un cazan întreg, tot bani de aceștia și scule, răspunse Duțu încă mai muiat.

Ochii pomojnicului se împăingeniră de tot.

— Uite, băiete — zise el — eu văd că ești nevinovat, dar n-am ce să-ți fac: trebuie să te trimit la Focșani, ca să se descurce lucrul. Dacă e adevărat comisar cel ce ți-a luat comoara, o să capeți și tu o parte din ea; iar dacă e vreun pungaș, i se va căuta urma, și tu tot îți capeți partea.

— Nu-mi trebuie, domnule, nu-mi trebuie; mulțumesc lui Dumnezeu c-am scăpat de ispită! grăi Duțu ușurat. Am fost om sărac, dar mulțumit cu sărăcia mea și nu mă dedeam pe nici un bogat, nu rîvneam la bogăție; de cînd am găsit comoara aceea, nu mai am liniște, mi-am perdut rostul, m-am smintit parcă. Nu-mi trebuie!

Ochii Stanchii se umplură de văpaie.

— Vezi, Duțule — grăi dînsa — a fost destul să dai căciula din mînă, pentru ca să fii om iar în toată firea.

— Ia-i, domnule subprefect, ia-i și pe aceia, dacă de d-ta nu se prinde blestemul!

— Dă-mi șapte poli, atît am cheltuit cu drumul — adăugă Duțu — și fă ce vrei cu ei.

— Lasă polii, Duțule, îl întrerupse Stanca. Tu i-ai făcut și iar o să faci alții. Nu degeaba i-ai cheltuit: ai umblat prin lume și ai învățat minte! Ia-i, domnule subprefect, și lasă-l să se-ntoarcă la sapa lui, ca să muncească mai departe!

— Asta nu merge așa, întîmpină pomojnicul. Lucrurile trebuie să se descurce.

— Descurcă-le d-ta — grăi Duțu — și ce-i găsi, să ai. Zi că d-ta ai găsit comoara. Du-te la „Dacia“ și ia-o pe Lina aceea de scurt, că te pune ea la cale; du-te la

d-na Tereza, c-o găsești d-ta, și afli cine-a fost comisarul.

Pomojnicul stete cîtva timp pe gînduri.

Da! era greu să nu-l asculte și ușor să facă ceea ce îi zicea el.

„Mă prefac bolnav — își zise el — și iau un concediu de vreo opt zile, ca să consult medicii de la București. Celelalte se fac ele de ele.“

— Bine — grăi dînsul — dar dacă lucrul se află, tot o să te poarte pe la Focșani și pe la București.

— Fă-l așa ca să nu se afle, întîmpină Duțu. D-ta n-ai de ce să te temi, fiindcă umbli după bani pe care ți i-am dat pentru că eu n-am ce să fac cu ei. Ei se tem, și n-au să spună nimănui nimic: o să le pară bine dacă-i faci scăpați ca pe mine.

— O să spuneți însă voi, grăi pomojnicul cu jumătate de gură.

Duțu se uită lung la Stanca.

— Ai auzit!? îi zise el. Eu nu pot vorbi; pe sufletul tău să cadă păcatul, dacă răsuflă ceva.

— Pe sufletul meu! răspunse Stanca.

Pomojnicul nu mai stete pe gînduri.

— Du-te, băiete, grăi dînsul. Ia-ți căciula și spune că ți-a povestit cineva ceea ce ai pățit.

Duțu-și făcu de trei ori cruce, apoi ieși lăsînd căciula molipsită pe masa cu banii.

— Ferește, Doamne, pe toată lumea de ispită! grăi Stanca, uitîndu-se cu milă la domnul pomojnic, apoi plecă și ea în urma soțului său.

XII

Viscolea de a i fi crezut că are să se prăpădească pămîntul, și d-l pomojnic, sculat abia de două zile din pat, ședea cu medicul plășii la gura sobei.

— Domnișoara Lina era plecată — zise el — și nu putea nimeni să-mi spună unde s-a dus și cînd se întoarce. Am căutat pe samsarul Șvarț. Ovreul nu știa nimic și zicea să-l duc la poliție, dacă-l bănuiesc de

ceva. Simțea, mișelul, că mă feresc de poliție. L-am întrebat dacă nu cumva cunoaște pe o damă Tereza. El se uită mirat la mine, încît puteam să văd că nu știa nimic despre cele petrecute, după ce el se despărțise de Costică. Îi povestii istoria cu portofelul și cu comisarul. Era furios și le știa acum toate. „Pungașul acesta nu poate să fie decît Ahil Panaiot", zise el. „Să te bizui, te rog, pe mine, că am să le deslușesc eu toate." Nici c-aș fi putut să fac altfel. Ne-am dat dar întîlnire, și peste cîteva ceasuri el a și venit să-mi spună că domnișoara Lina a și plecat cu Ahil Panaiot spre Predeal, doamna Tereza a plecat și ea cu două dintre nepoatele ei la Tușnad, iar Costică era, după toată probabilitatea, cu ele. Ce eram să fac?

— Eu m-aș fi mulțumit cu banii pe care mi-i lăsase țăranul — grăi medicul — și m-aș fi întors acasă.

— Te-nșeli, întîmpină d-l pomojnic; o crezi aceasta acum, dar făceai tot ca mine. Era peste putință să mă împac cu gîndul că oamenii aceștia scapă, după ce au făcut o pungășie atît de mare.

— Îi denunțam! grăi medicul.

— Nu — zise d-l pomojnic rîzînd — nici asta n-o făceai. Dacă-i denunțam, iar îl încurcam pe Duțu, și trebuia să dau din mînă și monedele primite de la el.

— Era însă o nebunie să-i urmărești, întîmpină medicul. Cum să-i găsești și ce să le faci!?

— Aibi răbdare — grăi d-l pomojnic — c-o să ți le spun toate. O nebunie ar fi fost dacă aș fi plecat singur: cu un om ca Șvarț te duci însă pînă în fundul iadului. Nu poate nimeni să-și închipuiască ce e în stare să dreagă și să învîrtă un om ca Șvarț, cînd i s-a vîrît dracul sub piele. M-a dus la un medic și mi-a scos adeverință că sunt greu bolnav și am neapărată nevoie de un concediu mai lung, mi-a obținut prelungirea concediului pe încă șase săptămîni, mi-a luat pașaport și mi-a vîndut monedele cu aproape patru mii de lei; n-aveam dar decît să-l însoțesc, căci toate celelalte le făcea el. Pe drum umbla din vagon în vagon, prindea vorbă cu călătorii, cu conductorii, cu funcționari de pe la gări, mai ales cu toți ovreii, și încă mai nainte de a fi sosit la Predeal, noi știam că Lina și Ahil au

trecut cu bilet luat pînă la Viena, doamna Tereza nu s-a dus cu nepoatele sale la Tușnad, ci la Pesta, iar Costică s-a dus singur la Triest. Trecuseră cinci zile la mijloc; nu ne-am mai oprit dar la Pesta, ci am trecut înainte spre Viena, pentru ca nu cumva să perdem urma lui Ahil Panaiot.

Cum să-i găsim însă aici pe fugari?

Am tras la „Hotel Metropole", și chiar în ziua sosirii noastre ne-am încredințat din listele de călători publicate prin ziare că în timpul celor din urmă opt zile nici un Ahil Panaiot n-a sosit la Viena. Șvarț era cu toate aceste sigur că Ahil Panaiot se află la Viena, însă sub un alt nume. El s-a pus dar în legătură cu ovreimea și mai ales cu samsarii, m-a purtat pe la toate localurile de petrecere, a știricit pe la neguțătorii de antichități și a treia zi noi știam că în timpul celor din urmă zile s-au vîndut multe monede vechi și că acela care le-a vîndut se numea Aristide Melioti și era om de vreo treizeci și cinci de ani, scurt, cam gros, însoțit de o damă tînără și cam plină la trup, fără îndoială Ahil al nostru. Poți să-ți închipuiești furia cu care-i urmăream acum după ce dăduserăm de urma lor. Ne aflam însă la Viena, și poliția simțise că urmăream pe cineva și ne urmărea și ea pe noi.

— Nu mai rămîne decît să vă văd arestați, grăi medicul rîzînd.

— Aibi răbdare — întîmpină pomojnicul — că o să le vezi toate. La Viena, unde Șvarț avea cele mai întinse legături, lucrul nu prea era cu putință. Abia începuse poliția să ne urmărească, și Șvarț nu numai a fost vestit despre aceasta, dar s-a și pus prin amicii săi în înțelegere cu agentul secret, care ne urmărea, și acesta, pentru 200 fl., s-a angajat să ne dea mînă de ajutor. Prin el am aflat apoi că acel Aristid Melioti a stat cu soția sa tot în „Hotel Metropole", unde eram trași noi, dar era plecat de două zile la Paris! Nu mai încăpea îndoială că grecul l-a văzut pe Șvarț și, dînd cu socoteală că e urmărit, a fugit din Viena.

— Voi după ei! strigă medicul rîzînd din nou. Mă rămășesc c-o să alergați astfel prin toate orașele mari din Europa.

— Şi ce pierdeam!? grăi pomojnicul. Riscam să cheltuiesc banii luaţi de la ţăran în o călătorie prin Europa, dar puteam s-ajung om bogat dacă-i găseam la timp.

— Vorba e însă că era o nebunie să crezi că-i poţi găsi!

— Te-nşeli, zise pomojnicul. Eram siguri că avem să-i găsim şi grija noastră era numai să-i ajungem cît mai curînd, fiindcă Panaiot, om uşuratic din fire, făcea cheltuieli nebuneşti şi, ştiindu-se urmărit, nu mai vindea monedele şi sculele, ci le dădea, aşa zicînd, de pomană. Am luat dar cele mai întinse măsuri de precauţiune. Şvarţ a primit o mulţime de recomandaţiuni, dintre care una pentru un agent al poliţiei din Paris, căruia i-am dat prin o depeşe signalmentele fugarilor. Eu urmăream, aşa ziceam în depeşe, pe soţia mea, Lina, care a fugit cu un amic al meu. Deoarece Panaiot n-avea decît să citească listele de călători pentru ca să ştie unde ne aflăm, am plecat din Viena, eu cu paşaportul unui anume Iosef Iacek, iară Şvarţ cu al unui oarecare Aron Blau.

— Aşa cred şi eu c-o să-i găsiţi, grăi medicul.

— Stăi să vezi! urmă d-l pomojnic. Ştiam că ei au luat bilet pînă la Paris, şi pe calea ferată i-am urmărit pînă la Passau. Aici însă le-am perdut urma. Nu mai ştia nimeni nimic despre un domn, care călătorea cu o damă ce nu ştia decît româneşte. Tot astfel, agentul nostru, care ne-a primit la gara din Paris, ne-a încredinţat că persoanele urmărite de noi n-au sosit la Paris. Ahil se afla cu toate acestea la Paris, nu însă însoţit de Lina. După unsprezece zile am aflat, în sfîrşit, că la Passau el a părăsit pe Lina şi a urmat călătoria cu o italiancă de la trupa de balet a operei din Viena, care plecase cîteva ceasuri mai nainte şi-l aşteptase la Passau. Acum însă el era plecat spre Italia.

Medicul începu să bănuiască pe d-l pomojnic că-i spune o istorie născocită de dînsul, spre a ascunde adevăratul scop al lungei sale călătorii. Îi era însă greu să mărturisească bănuiala aceasta.

— Dar domnişoara Lina ce s-a făcut? întrebă el eam în bătaie de joc.

— S-a întors la Viena și de acolo la București, răspunse pomojnicul. Eram hotărît să fac și eu tot ca dînsa. Lasă că concediul era pe sfîrșite, dar nici bani nu-mi rămăsese decît vreo mie cinci sute de lei. Șvarț însă era gata să-l urmărească și singur, și ar fi fost o nebunie să-l las pe el singur la cîștig, după ce cheltuisem peste două mii de lei. M-am învoit dar ca el să-mi obție o prelungire de concediu, și am subscris o poliță de două mii de lei, pe care el a scontat-o prin mijlocirea unui bancher din Viena.

Medicul nu se mai îndoia că d-l pomojnic spune povești, care nici nu s-au petrecut, nici nu se pot petrece.

— L-ai găsit ori nu? întrebă el nerăbdător.

— Da — răspunse d-l pomojnic — după aproape patru luni de zile, în decembrie, după ce am colindat în cîteva rînduri țările din Apus și după ce el schimbase patru femei, care toate l-au despuiat și jăfuit.

La Monte-Carlo, de unde Ahil ne scăpase într-un rînd, am găsit pe Costică, de la care am aflat că d-na Tereza are la Pesta un stabiliment foarte elegant, care merge foarte rău, iar Ahil Panaiot a deschis la Marsilia un tripou, cu care voia să cîștige ceea ce perduse. Era dusă comoara.

— Eu tot m-aș fi dus și la Marsilia, zise medicul cu ironie. Pe vorbele unui om ca Costică nu se poate pune nici un temei.

— Tot așa am rațional și eu, întîmpină d-l pomojnic zîmbind. Să meargă, mi-am zis, și suta unde s-a dus mia. Am plecat dar la Marsilia. Mișelul de Costică a vestit însă pe Panaiot și chiar în ziua sosirii noastre noi am fost arestați.

— De ce? întrebă medicul surprins.

— Pentru că umblam cu pașapoartele false, răspunse d-l pomojnic rîzînd. N-avea Panaiot decît să spună adevăratele noastre nume, pentru ca să ne bage în încurcătura aceasta.

— Și cum ați scăpat? întrebă medicul, care începu iar să creadă.

— Prin bunăvoința lui Ahil Panaiot, răspunse d-l pomojnic. Urmăream, precum știi, pe soția mea și pe

seducătorul ei. N-ar fi avut Ahil decît să spună că mințim, pentru ca să ne încurce și mai rău. Se bucura însă și el că poate scăpa, și a confirmat minciuna ticluită de noi. Era o frumusețe cînd comisarul m-a întrebat dacă nu cumva fugarii au luat cu dînșii bani, scule ori alte efecte, dacă n-am vreo pretențiune față cu Ahil Panaiot. „Nimic! nici una!" răspunsei lăpădîndu-mă ca de Satana și mulțumit că pot scăpa cu față curată.

Acum nu mai credea medicul nimic.

— Ceea ce dovedește — zise el în bătaie de joc — că avea țăranul dreptate cînd zicea că comoara era în adevăr blestemată, ca nimeni să n-aibă folos de ea.

— Te înșeli! răspunse pomojnicul. De orișicare bogăție se folosește numai cel ce știe s-o prețuiască: s-au folosit și de comoara aceasta mulți. Nu s-a folosit țăranul, pentru care bogăția era un fel de năpaste, nici Ahil Panaiot, care nu se simte bine cîtă vreme mai are vreun ban în pungă; se vor fi folosit însă femeile, care l-au despuiat pe Ahil, și s-a folosit îndeosebi domnișoara Lina, care s-a întors la București cu mulți bani, cel puțin patruzeci de mii de lei, precum a aflat Șvarț.

— Umblă să te despăgubești de la ea, grăi medicul începînd iar să creadă.

— Tocmai acesta e lucrul pentru care cer ajutorul tău, răspunse d-l pomojnic. Să vezi, urmă el. După întoarcerea mea la București, m-am înțeles cu Șvarț să mă duc la ea. Am fost și i-am povestit toate amănuntele și am sfătuit-o să intre la învoială cu el și să scape de un proces pe cît se poate de primejdios pentru dînsa. Putea să vadă că le știu toate foarte bine; negă cu toate aceste și zise că nimeni nu poate s-o dovedească.

— Pune-o față în față cu țăranul! strigă medicul aprins.

— Tocmai acesta e lucrul pentru care cer ajutorul tău! răspunse iar domnul pomojnic. Mă tem că el nu va voi să vie cu mine la București. Eu am trimis să mi-l aducă mîne aici; te rog să-l încurci, ca să-ți facă mărturisirea, căci nu-i mai rămîne apoi decît să intre în voile noastre.

— Sarcina nu-mi pare de loc grea, dacă-i vom face și lui parte! strigă medicul voios.

XIII

Domnul doctor, om în toată firea, își perduse cu desăvîrșire sărita.

Prietenul său, pomojnicul, i se plînsese în ajunul plecării sale că are grozave dureri de cap și nu poate dormi și-i ceruse o adeverință de boală, ca să-și ieie concediu. I-a dat adeverința. Nu prea semăna, ce-i drept, a om bolnav, dar e foarte greu să te dumirești asupra celor ce se petrec în capul unui om, și i-a dat adeverința nu pentru că îl știa bolnav, ci pentru că avea trebuință de ea. Se fac asemenea servicii prietenești.

Întorcîndu-se din lunga sa călătorie, d-l pomojnic a adus cu dînsul o mulțime de adeverințe de la medici de prin deosebite orașe: se constată în toate că sufere de o perturbațiune nervoasă. Luase și adeverințele acestea, fiindcă avea trebuință de ele, ca să justifice îndelungata sa absență.

Sosit acasă, d-l pomojnic s-a pus în pat și-a zăcut timp de șaptesprezece zile. D-l doctor l-a căutat și le spunea tuturor că e greu bolnav. Chiar dacă n-ar fi fost în adevăr, așa trebuia să pară, pentru ca omul să să nu-și peardă slujba.

Acum d-l pomojnic se simțea bine și se sculase din pat. Nu e, ce-i drept, greu lucru să dai sănătate unui om pe care nu-l socotești bolnav: d-l doctor era cu toate acestea foarte mulțumit că poate să le spună tuturora că el a obținut, prin procedura lui, în puține zile rezultate pe care celebrităţile din străinătate n-au putut să le obție în cinci luni.

Și asta era un fel de comoară.

Deodată comoara aceasta a început să sece.

Luase înțelegere cu prietenul său ca dimineața, cînd va sosi Duțu, să-l primească el singur, ca ținînd loc de subprefect. După planul pe care și-l făcuseră, avea să spună că d-l pomojnic a găsit în sfîrșit comoara, a prins

şi pe Lina şi pe comisar, şi-a venit acum ordin de la guvern ca Duţu să se legitimeze ca adevăratul descoperitor al comorii, pentru ca să-şi primească partea.

Duţu însă n-a venit nici de astă dată singur, ci însoţit de nevastă-sa, care era hotărîtă să nu-l lase singur.

— D-ta n-ai ce să cauţi aici, îi zise medicul. Eu am să vorbesc numai cu bărbatul d-tale!

— Nu se poate, domnule subprefect, răspunse Stanca foarte hotărîtă. El e soldat, se teme de cei mai mari decît dînsul şi nu îndrăzneşte să vorbească dezgheţat: eu nu mă tem de nimeni! Trebuie să ştiu de ce l-aţi chemat aici!

Medicul se uită mirat la ea. Îi venea, parcă, s-o ieie drept o smintită şi se temea s-o irite prin contraziceri.

— N-are să se teamă de nimic — zise el, ca s-o potolească — fiindcă nu la rău, ci la bine a fost chemat aici. Poţi să-l laşi liniştită!

— Ştiu eu binele acela, grăi Stanca. Să mă ferească Sfîntul de el!

Duţu-i făcu semn să iasă, ca să nu-l bage-n vreo nouă încurcătură.

— Mă duc — îi zise ea — dar tu ştii cum ne-am înţeles. Să nu-ţi fie frică de nimeni! Nu e vina ta, dacă e smintit şi vorbeşte-ntr-aiurea!

— Cine e smintit? întrebă medicul cam turburat, după ce Stanca ieşi.

— S-o ierţi, domnule subprefect, îi răspunse Duţu. E femeie şi vorbeşte şi ea fără ca să ştie de ce m-aţi chemat aici. Îşi închipuieşte un lucru şi ia închipuirea ei drept lucru adevărat.

„O vorbă foarte bine grăită, zise medicul în gîndul lui. Aşa e! Nici cel mai competent psihiatru n-ar putea să definească mai bine nebunia: îşi închipuieşte şi ia închipuirea drept adevăr. E deştept ţăranul!"

El rîndui cîteva hîrtii, pe care le avea pe masă înaintea sa, şi se uită prin ele ca şi cînd acele ar fi actele sosite de la guvern în chestiunea comorii.

— D-ta eşti Duţu al Enii, sergent în compania de geniu! întrebă apoi luîndu-şi aer oficial.

— Eu sunt, domnule, răspunse Duţu liniştit.

— Ai fost d-ta astă-vară la București? De ce te-ai dus?

— Să-mi cumpăr o pereche de boi.

— Unde ai tras?

— La „Dacia", răspunse Duțu cam strîmtorat.

— Ai făcut acolo cunoștința unei femei care se numea domnișoara Lina? întrebă medicul, uitîndu-se în ochii lui.

— Da, răspunse Duțu tot strîmtorat.

Medicul era foarte mulțumit. Nu-și închipuise c-o să-l prindă atît de ușor.

— Ea zice că nu te cunoaște, nu te-a văzut niciodată, grăi el zîmbind.

Duțu nu mai era acum strîmtorat. Atît voise să știe!

— De! domnule subprefect — zise el zîmbind — dac-ar fi nevasta mea de față, și eu aș zice că n-o cunosc pe domnișoara Lina, n-am văzut-o niciodată...

Medicul începu să se simtă cam strîmtorat.

— Bine — grăi el — ce-ai avut cu ea?

Duțu zîmbi mai cu dinadins.

— Păcate omenești! răspunse el, arătîndu-se foarte strîmtorat.

— Ceva bani nu erau la mijloc?

— Am plecat — zise Duțu — să-mi cumpăr boi și m-am întors fără boi și fără bani.

D-l doctor începu să-și peardă răbdarea.

— Bine — grăi el pripit — vreo comoară, bani mulți, scule cu petre prețioase n-au fost la mijloc?

Duțu se uită foarte mirat împregiurul său și dete din cap ca și cînd niciodată în viața lui n-ar fi auzit vorbindu-se de asemenea lucruri.

— Eu nu știu nimic! zise el în cele din urmă. O fi avut ea ce o fi avut, dar mie nu mi-a arătat nimic. Și cred că nu rîvnea la sărăcia mea, dacă le avea aceste.

Medicul își perdu cu desăvîrșire răbdarea: trebuia să-l apuce altfel.

— Ai venit aici — zise el uitîndu-se la una din hîrtiile de pe masă ca și cînd ar fi spuind ce stă-n ea — te-ai plîns d-lui pomojnic că ai găsit o comoară, te-ai dus cu o parte din ea la București, ca s-o vinzi, și femeia aceea te-a despuiat!

Duțu se dete un pas înapoi.

— Să-mi ierți, domnule subprefect, îndrăzneala — grăi el respectuos — dar tocmai asta era vorba nevestei mele. Dacă d-l pomojnic zice că i le-am spus aceste, eu nu pot să zic că nu i le-am spus. Așa trebuie să fie. Oi fi vorbit într-aiurea!

D-l doctor rămase ca trăsnit din senin.

Îi era parcă i se luminează deodată capul.

— Cum? întrebă el. N-ai găsit comoară și nici n-ai zis că ai găsit?

— Nu zic, răspunse Duțu, uitîndu-se cam cu coada ochiului la el. Dacă m-ar întreba d-l pomojnic, aș zice acum tot ceea ce vrea să zic.

Doctorul era pe deplin dumirit.

Pentru ca să facă ceva, el începu să răsfoiască prin hîrtiile din fața lui.

Cu cît mai mult se gîndea la cele povestite despre urmărirea lui Ahil Panaiot, cu atît mai stăruitor i se impunea gîndul că boala prietenului său nu era prefăcută. Îl examinase, ce-i drept, și n-a găsit nici un neîndoios semn de boală: nervii însă sunt lucru subțire și e foarte greu să știi ce se petrece într-înșii. Nu! durerile de cap nu erau prefăcute: prea vorbea prăpăstii!

Hotărît că întreaga istorie cu urmărirea lui Ahil Panaiot era numai o închipuire a lui.

— Nu cumva vrei să zici — grăi el — că pomojnicul e smintit?

— Ferit-a Sfîntul! răspunse Duțu. Dacă e vorba ca unul dintre noi să fie smintit, acela numai eu pot să fiu. Eu n-am zis că el nu spune adevărul, că eu voi fi vorbit într-aiurea.

D-l pomojnic, care asculta la ușă, își pierdu sărita și intră furios la dînșii.

— Bine, ticălosule — strigă el ca ieșit din fire — ce fel de într-aiurea!? Nu mi-ai dat banii de aur pe care-i aveai în fundul căciulii!?

— N-am zis niciodată că nu ți i-am dat, răspunse Duțu, dîndu-se încă un pas înapoi.

D-l doctor se puse la mijloc între amîndoi, pentru ca nu cumva să se întîmple vreo nenorocire.

Nu! Banii de aur în fundul căciulii: asta le punea vîrf la toate.

— Lasă-l — îi zise prietenului său —nu te mai irita. Nu vezi că e smintit?

— Ba eu văd că vreți să mă faceți pe mine smintit! strigă d-l pomojnic.

Doctorul se uită lung la el. În zadar: era om în toată firea. Și totuși, nervii sunt lucru subțire.

— Spune-mi drept — întrebă el cu glas stăruitor — e ori nu adevărat ceea ce mi-ai povestit despre comoară și despre urmărirea lui Ahil? Eu încep să cred că totul e o farsă bine jucată!

D-l pomojnic rămase cîtva timp uitîndu-se cu ochi mari cînd la unul, cînd la altul.

Lucrul era lămurit. El însuși amenințase pe Duțu că va intra în mari încurcături dacă va spune adevărul. Zadarnice-i erau acum silințele. El n-avea martori, și dacă toți tăgăduiau, el nu putea dovedi nimic, și orișicine-l putea lua drept un smintit.

— Întreabă-l pe el, răspunse arătînd la Duțu. Spune, ai găsit ori nu comoară? mi-ai dat ori nu o parte din ea?

— Am găsit; ți-am dat, răspunse Duțu; ce să fac însă, dacă d-sa nu mă crede?

— Nici un om în toată firea n-o să creadă ceea ce spuneți voi, răspunse medicul strîmtorat.

— Și tu totuși ai crezut — grăi pomojnicul — căci altfel nu intrai în dandanaua asta.

D-l doctor era foarte strîmtorat, foarte rușinat, foarte supărat.

— N-am crezut — zise el — dar nu voiam să te supăr mărturisindu-ți că nu cred.

— Și cu toate aceste, toate sunt adevărate, întîmpină d-l pomojnic.

— Dacă nu vrea să creadă — adause Duțu — nu poți să-i faci silă! Adevărat ți-e numai ceea ce crezi.

REPERE ISTORICO-LITERARE

NICU XENOPOL: După opiniunea noastră novelele d-lui Slavici alcătuiesc cel dintîi pas serios ce s-a făcut pînă acum pentru întemeierea nuvelei și a romanului nostru național. Nu e vorbă, afară de d-l Slavici se mai află și alți autori, care au lucrat în acest sens, precum d-nii I. Creangă, Iacob Negruzzi și N. Gane [...].

D. Ioan Slavici a făcut un pas mai departe; d-sa e un adept al realismului; în toate nuvelele sale nu găsești nimic afară de marginile observațiunii și stilul său nu se înlătură niciodată din mersu-i liniștit. Fraze ca aceasta: „cu doi ochi mari albaștri ca fața cerului privită de pe culmea muntelui "(p. 45), se găsesc foarte rar în nuvelele din popor. Stilul său nu numai că e popular, dar mai are și ceea ce am putea numi o caracteristica personală, o întorsătură care e numai a d-lui Slavici și pe care am putea s-o recunoaștem ori și unde fără a-i vedea semnătura [...]. Istorioarele sale nu ne înfățișează o înșirare repede de fapte; d-sa nu zugrăvește nimic în trăsături mari și-n stil curgător; descripțiile sale, ca acele ale lui Stendhal, sînt alcătuite din nenumărate amănunțimi, nici o icoană nu ne-o înfățișează deodată înaintea ochilor, ci mii de trăsături, adeseori d-abia băgate în seamă, o deșteaptă încetul cu încetul în mintea noastră. D-aceea lucrurile istorisite de d. Slavici se prezintă închipuirei noastre c-o tărie neobicinuită și că d-sa prin puterea realismului de care sunt însuflețite nuvelele sale, reușește să ne miște, suntem mișcați pînă-n adîncul sufletului.

Un asemenea talent a cercat să pătrundă în viața intimă a poporului român, ș-a pătruns astfel precum n-a izbutit nimeni s-o facă încă pînă astăzi. Cu d. Slavici te simți într-o lume, pe care puțini au cunoscut-o pînă acum, într-o lume deosebită de toate celelalte, într-o lume, în sfîrșit, despre care cu drept poți zice: aceștia sunt țăranii români, așa trăiesc, așa simțesc, așa gîndesc ei.

În toate nuvelele nu vezi cel mai mic artificiu de romancier; istorisirile se desfășoară naturale c-o legătură ferită de orice meșteșugire, precum e viața însăși [...].

Cele două nuvele de căpetenie ale d-lui Slavici sunt: *La crucea din sat* și *Gura satului*. În aceasta din urmă mai cu seamă defectele autorului ies mai puțin la iveală, pe cînd calitățile lui dau roadele cele mai minunate. Nenea Mihu, Cosma Florii Cazacului, Marta, Miron sunt tot atîtea tipuri zugrăvite c-o măestrie rară. Scena peștitului, cearta dintre Mihu și Cosma, dispariția lui Miron sunt descrise cu o cunoștință adîncă a poporului, cu un realism și cu o putere de observațiune de bun augur pentru tînăra literatură română. *(Bibliografie,* în „Românul", an. XXVI, 7 febr. 1882, p. 3.)

M. EMINESCU: [Ioan Slavici] e înainte de toate un autor pe deplin sănătos în concepție; problemele psicologice pe cari le pune sunt desemnate cu toată finețea unui cunoscător al naturii omenești; fiecare din chipurile cari trăiesc și se mișcă în novelele sale e nu numai copiat de pe ulițele împodobite cu arbori ale satului, nu seamănă în esterior cu țăranul român, în port și în vorbă, ci au fondul sufletesc al poporului, gîndesc și simt ca el.

Poate nu e o idee nouă dacă spunem că orice lucrare literară însemnată cuprinde, pe lîngă actul intelectual al observației și conceperei, o lucrare de resumțiune a unor elemente preexistente din viața poporului. Sunt scriitori — și numărul lor e legiune — cari, sugîndu-și condeiul în gură, scornesc fel de fel de cai verzi, creațiuni ale fantaziei pure fără corelațiune cu realitatea, creațiuni ce, prin noutatea lor, atrag poate cîtva timp publicul și sunt la modă. Descriind situații factice, personaje factice sau manierate, sentimente neadevărate sau simulate, umflînd un sentimentalism bolnav — în volume întregi, acești autori — numărul lor în străinătate e foarte mare — au un public mai numeros de cum ar merita și primejduiesc, în mare grad, gustul, sentimentul adevărului și bunul-simț.

Credem că nici o literatura puternică și sănătoasă, capabilă să determine spiritul unui popor, nu poate exista decît determinată ea însăși la rîndul ei de spiritul acelui popor, întemeiată adecă pe baza largă a geniului național. [...]

Alecsandri numai e în generația veche acela care și-au încuscrit din capul locului talentul său individual cu geniul poporului românesc și de-aceea el, împreună cu Negruzzi, Donici ș.a. e întemeiatorul unei literaturi, nu copiate, sau imitate după lord Byron și Lamartine, ci în adevăr naționale. Tot această cale, care rezumă poporul nostru pentru a-l reda ca-ntr-o oglindă șie însuși, o urmează și Slavici.

Popa Tanda e un mărgăritar de popă românesc, vrednic a figura în orice carte de citire pentru sate, un popa cu gura de lup și inima de miel care, mai cu bătaia de joc, mai cu sfatul, dar cu pilda proprie mai cu seamă, ridică nivelul moral și material al unei pustietăți cum i-a Săracenilor.

O viață pierdută descrie traiul unui țaran ardelean care, naiv și onest, vine în mlaștina morală a Bucureștilor, unde pierde tot ce un om are mai scump. Înavuțit în adevăr prin muncă, el dă foc casei și averei lui, și părăsește mocirla morală într-același cărucior sărac, șezînd pe aceeași ladă de Brașov, fără să se uite îndarăt, nevoind să ia nimic de la pămîntul care-i mîncase copilul. El se-ntoarce în Ardeal, tot atît de vesel precum venise odinioară, lăsînd în urmă-i tot, tinerețe, avere și mormintele familiei.

La crucea din sat și *Scormon* sunt două gingașe idile cîmpenești ; iar *Budulea Taichii* — poate nu atît de sobră în formă ca *Popa Tanda* — e de-o adîncime psicologică mai mare încă. Scrisă cu umor, e de-un gen necunoscut pan-acum la autorii români. Adîncimea marii seriozități morale a autorului e acoperită cu bruma ușoară a bătaii de joc și a comicului. S-ar fi crezut că „umorul", întristarea și patimele îmbrăcate în haina comică a glumei și a ridicolului, e străină geniului nostru popular și proprie numai englejilor și germanilor — *Budulea* d-lui Slavici e o dovadă învederată de contrariu. Se poate scrie umoristic și românește. (*„Novele din popor" de Ioan Slavici*, în „Timpul", an. VII, 28 martie 1882, nr. 69, p. 1—2.)

N. IORGA : Cine ar crede însă, că numai lucruri blînde, liniștite, se întîlnesc în nuvelele d-lui Slavici s-ar înșela : din dragoste pentru îngrozitor, din dorința de a fi exact — fie viața pe

care o zugrăvește, cît de crudă și nesimpatică — ori din admirație pentru operele de asemenea natură din literatura germană, autorul a scris și lucruri înfiorătoare — *O viață pierdută*, *Moara cu noroc* — și lucruri cuprinzătoare de multe dureri : *Vecinii*. Ce poate fi mai teribil decît sămădăul Lică, asasinul fără patimă, isteț, cumpătat și prudent. Ce împrejurări mai înspăimîntătoare decît acele, pe care le descrie nuvela, cu atîtea omoruri, cu dragostea-i sîngerată, cu sinuciderea, fantastic de barbară a eroului, cu toată atmosfera de groază, în care se petrece acțiunea ? Un altul s-ar fi mărginit la momentele mari, care explică pe celelalte, și le-ar fi prezentat pe acestea din urmă în povestire. Autorul nu lucrează așa. Spaima lui Lică în biserică, unde și-a căutat adăpost de vreme rea și de urmărire, neînchipuitele chinuri ale lui Ghiță, care se vede sosit *prea* tîrziu, cînd iremediabilul s-a întîmplat, sînt analizate cu tot atîta atenție, tot atît de aproape ca și cel mai puțin însemnate din mișcările sufletești ale eroilor [...]. Lică e cel mai viu din toate figurile nuvelei, cel mai bine prezentat și cel mai inteligibil, cu oarecari nedumeriri la început, datorite poate obiceiurilor cu totul speciale, pe care le descrie autorul, nu sîntem nicăiri opriți în loc, pentru a-i înțelege caracterul. Aceasta poate, fiindcă el apare mai rar și se schimbă mai puțin. Cu totul altfel stau celelalte personagii de căpetenie : Ana și Ghiță. După ce s-a mîntuit povestirea, atunci și *numai* atunci, chipul celui din urmă se desface înaintea noastră : e omul slab din fire și sentimental, legat de dragostea pentru bani și dragostea pentru femeie. Lică a pus mîna pe el de la început și, oricît l-ar urî, pentru sclavia în care-l ține, întîi, pentru necinstea, pe care i-o dă, apoi, pentru răpirea femeii, la urmă, Ghiță nu va putea învinge pe omul calculat, stăpîn pe sine, fără inimă. În nuvelă însă nicăiri autorul nu insistă asupra unei situații decisive, care să fixeze existența sentimentelor sale sau să arate schimbarea lor, pe cînd ne dă cu prisosință momente neînsemnatoare. Purtarea cu Ana rămîne înegurată de la un capăt la altul, ca și purtarea Anei față cu dînsul. Aceasta l-a părăsit pentru Lică, fiindcă acela e om tare, fiindcă Ghiță îi pare amestecat în tîlhării, fiindcă Uța o face să-l teamă, dar niciodată nu pătrundem pe deplin în sentimentele sale, care se desfac necomplect și fragmentar, din situații rău alese [...].

Odată *numai* din nenorocire d. Slavici n-a uitat că „maiestrul se arată în mărginire". Atunci a scris [...] *Popa Tanda*. Atît de limpede și de simpatic se desface chipul preutului înțelept și binefăcător, care schimbă prin exemplul muncii sale fața Sărăcenilor !

Legătura e strînsă, şi autorul nu face greşala de a ne prezenta satul întreg, cu toate ale lui, chiar cînd nu au nimic a face cu acţiunea. Şi puţine lucruri, în orice literatură, îţi lasă o impresie mai liniştitoare şi mai luminoasă, decît tabloul de fericire casnică, prin care se mîntuie nuvela. *(Schiţe din literatura română*, vol. II, Iaşi, Editura Librăriei Fraţii Şaraga, 1894, p. 123—125, 127—128, 130.)

Din noile scrieri, *Convorbirile* dau încă din novembre 1875 *Scormon*, care e cea mai bună povestire de imaginaţie ce se scrisese în româneşte. Atmosfera rurală apare, tot aşa, plină de cele mai bine prinse amănunte, şi figura eroinei ţărăneşti, Sanda, e de o extremă gingăşie : ea „cîntă, întinde firul, descurcă jirebie şi se pierde în tinereţea sa" : e cu neputinţă a reda mai scurt şi mai deplin toată această harnică nevinovăţie. Între idila ei cu Pascu cel plecat în cătănie de trei ani şi pe care i-l aminteşte neaşteptata ivire a cînelui Scormon şi între ce căuta a se crea din alintările puse la modă, de la curtea boierească, de Alecsandri, e o enormă deosebire. Vechea notă din comedia de primă tinereţă revine, dar strecurată prin experienţa tristă, prin multe dureri şi prin atîta reflexie a anilor din urmă. Şi dialogul dintre cei doi tineri are aceeaşi discreţie ca în acea comedie : „Eu mă duc acasă. — Te duci acasă ? — Da, mă duc. — Dar unde ai plecat ? — Am fost numai iac-aşa. — Ce duci în cîrpă ? — Ţi-am adus nişte struguri". Şi sfîrşitul, aceeaşi simplă prezentare scurtă, la cîtăva vreme, a ceea ce s-a desfăcut din mersul împrejurărilor : „În toamna viitoare peste trei dealuri şi trei văi în umbra unui tei era o trochiţă. Scormon e culcat lîngă ea şi priveşte în tăcere cum copilul se joacă cu mînuţile sale, bombănind vorbe de tainic înţeles". [...]

Gura Satului e cea mai deplină, mai adînc cercetată înfăţişare a mediului sătesc în părţile mureşene, o lume întreagă răsărind pentru a determina sau sublinia acţiunea, în jurul fetei disputate de două peţiri : a fiului de bogat şi a ciobanului. Iubirea dintre Marta şi păstorul cu fluierul fermecat e de cea mai delicată şi mai pură poezie, şi e unic ca gingăşie momentul cînd fata, căreia i se aruncă în obraz aplecarea pentru Miron, socotit ca un ticălos, zice atîta : „Taică, nu zice că e ticălos, căci îţi batjocureşti fata". După lungile îndoieli şi suferinţi nimic nu poate fi mai elocvent decît cuvîntul cu care Marta aduce pe iubitul regăsit : „Tată, iaca Miron", şi acela cu care tatăl primeşte pe viitorul ginere : „Nepoate, iartă-mă". Iar în *Budulea Taichii*, sprijinită pe amintiri, înduioşate şi glumeţe în acelaşi timp, e întreaga viaţă a primei tinereţi

a autorului. *(Istoria literaturii românești contemporane, I, Crearea formei*, București, Editura Adevărul, 1934, p. 226—227.)

M. DRAGOMIRESCU : Deși Slavici este un scriitor clasat și intrat în literatură, totuși, sau mai bine tocmai pentru aceasta, e bine să ne aducem aminte de dînsul, ca și de alți înaintași a generațiunii de astăzi, pentru că studiindu-l în ceea ce are mai bun, să avem curajul și dreptul de a reduce unele din pretențiile prea timpurii ale triumfătorilor de astăzi. Și, mai întîi, în ce privește fundamentul sufletesc al expresiunii, egalitatea de *intuiție*, sufletul scriitorului întrucît resfrînge personagiile și acțiunile lor — care dintre nuveliștii ce se ridică, fie acela Brătescu-Voinești sau Sadoveanu pot zice că au un umor mai limpede, mai consistent, mai natural, mai cald și pătrunzător decît Slavici în *Popa Tanda* și mai cu seamă în *Budulea Taichii ?* Iar în ce privește puterea de plăsmuire, originalitatea plastică, prin care un scriitor, dintr-un material cunoscut, creează personagii noi, în carne și oase, — care dintre aceiași scriitori au putut plăsmui o figură atît de adîncă, puternică și de întreagă, ca acea a lui Lică Sămădăul din *Moara cu noroc ?* sau un personagiu atît de complicat și atît de profund omenesc ca acela al cîrciumarului, sau un personagiu cu o țesătură atît de delicată și completă, în desfășurarea ei, ca a cîrciumăresei din aceeași nuvelă. Și al doilea, care dintre ei a putut înnoda o intrigă dramatică mai în stare să pună în relief stările fundamentale sufletești ale personagiilor așa cum o întîlnim în aceeași nuvelă ? Descrierile încărcate ale lui Sadoveanu, amploarea afînată a imaginațiunii lui, mascarea lirismului lui prin bogăția superficială a elementelor epice ce întrebuințează, ne-au orbit și ne-au făcut să trecem cu vederea înțepenirea într-o atitudine a personagiilor lui, lipsa de desen și adîncime în arătarea abstracțiunei lor sufletești, slăbiciunea imaginațiunii cînd e vorba de plăsmuit o intrigă care să evidențieze evoluțiunea caracterelor în ceea ce au ele mai adînc și mai omenesc, — adică ne-au orbit tocmai în ceea ce trebuie să cerem de la un nuvelist sau un romancier adevărat. Cine va citi *Moara cu noroc* (lăsînd la o parte cîteva cruditați care complică inutil intriga : omorul din pădure făptuit de oamenii Sămădăului), își va mai potoli entuziasmul pentru literatura nouă și va cere fecunzilor noștri scriitori ceva mai multă adîncime și ceva mai multă intuițiune pe temeiul etern

și totuși veșnic mișcător al vieții. (*„Nuvele" de I. Slavici*, în „Convorbiri critice", an. II, 15 martie 1908, nr. 6, p. 250—251.)

G. TOPÎRCEANU : Adevăratul Slavici se găsește numai în cele două volume de *Nuvele* cu care a debutat. Acolo e *Popa Tanda*, acolo e *Budulea Taichii*, acolo sînt *Scormon*, *O viață pierdută* și *Moara cu noroc*. Cine nu cunoaște mai cu samă această din urmă nuvelă nu cunoaște pe Slavici și nu cunoaște una din cele mai puternice creațiuni ale literaturii române în acest gen.

Ne-am delectat în copilarie cu *Budulea Taichii* și cu *Popa Tanda* și le-am recitit mai tîrziu, cu acea indulgență și lipsă de rezerve mintale cu care răsfoim cărțile îmbibate de farmecul unor amintiri personale, deci cu aceeași plăcere. Dar aceste două nuvele, de care pomenesc predilect toți criticii lui Slavici, nu mi se par totuși cele mai izbutite creațiuni ale lui. Genul în care a excelat talentul lui Slavici este, fără îndoială, nuvela tragică. *Moara cu noroc*, care nu poate sa placa atîta în copilărie, recitită de cîteva ori mai tîrziu, la intervale, cu toată blazarea necruțătoare a unui spirit saturat de literaturism, lasă aceeași impresie puternică. E povestirea unor fapte dramatice pe care autorul le plasează cu vreo cincizeci de ani în urmă, în preajma unui orășel din Ardeal, într-un colț de lume evocat cu o mare putere de sugestie. Caractere tari, de oameni primitivi, se ciocnesc violent într-o atmosfera tragica impresionantă, zugrăvite viguros și nuanțat în același timp, cu o patrundere psihologică surprinzătoare. Intriga e condusă cu aceeași maiestrie. Toate sînt fericit îmbinate, — pînă și tonul sfatos și stilul cam greoi al scriitorului ardelean pare potrivit anume ca să contribuie la impresia aceea de tragic, de trecut, de fapte întîmplate aievea, de „viață adevărată" intensă. Locurile și personagiile îți rămîn pentru totdeauna în minte. Drumul care urcă dealul dinspre Ineu, hanul acela izolat, frecventat de drumeți pitorești la anumite epoce ale anului și la anume ceasuri ale zilei, Ghiță hangiul și soția lui Ana, Pintea caprarul de jandarmi, fost tîlhar, Săilă boarul și Buză-Ruptă — și mai cu samă acel neuitat, cinic și inteligent Lică *sămădăul*, personagiu unic în literatura noastră, exemplar de om straniu, care te urmărește ca enigmaticul Svidrigailof din *Crimă și Pedeapsă*. *Moara cu noroc* nu-i numai o nuvelă bogată, e în același timp un mic roman de moravuri, tot atît de interesant, — prin fondul de viață locală pe care e proiectată acțiunea principală, prin tipurile

de al doilea plan sau abia întrezărite, prin *pitorescul* lui special, — ca și *Bordeenii* d-lui Sadoveanu.

Slavici are meritul că a inaugurat în literatura noastră nuvela realistă. (*Ioan Slavici*, în „Viața românească", an. XVII, septembrie 1925, nr. 9, p. 446—447.)

POMPILIU CONSTANTINESCU: Prin subiectele abordate, prin ideologie și expresia ei literară, opera lui Slavici s-a dezvoltat în atmosfera curentului poporanist; nu e vorba de poporanismul militant al *Vieții românești*, ci de o categorie de sensibilitate legată de începuturile rurale ale literaturii noastre. Maiorescu însuși, care face pentru prima oară distincția între etnic și estetic, a fost teoreticianul ei, în baza unei considerații de natură sociologică ce reducea, evolutiv, prima treaptă de capacitate artistică a sensibilității naționale la domeniul rural, la poezia primitivului.

Ardelean de origine, Slavici aduce un spirit comun multor scriitori de peste Carpați, rezultat poate și al temperamentului etnic al condițiilor locale de viață, dar și al ambianței culturale de origine germană. Tendința moralizatoare, exploatarea motivelor mai mult etnografice, limitate, decît umane, lipsa de fantezie poetică, liberă, creatoare, și tonul de auster pastor ce propovăduiește principii etice prin intermediul literaturii îl situează în tovărășia lui Agârbiceanu, a scriitorilor poporali ca Ion Pop-Reteganul, Grigoroviță, Bulicescu, Păcățianu și alții [...].

Armă de luptă, literatura ardeleană s-a ridicat la valoare estetică numai prin idilele lui Coșbuc, prin romanele d-lui Rebreanu și poezia d-lui Blaga, opera d-lui Goga, de o mare valoare de expresie, fiind o revărsare de preocupări sociale practice. În clasicismul armonios al lui Coșbuc, în realismul lucid al d-lui Rebreanu și în obsesia ideologică a d-lui Blaga se poate întrezări, desigur, o categorie vagă, ce însumează o anume caracteristică a temperamentului ardelean transpus în planul estetic; acești scriitori, prin realizările de frumos, trec însă peste domeniul considerațiilor de psihologie etnică.

Opera lui Slavici e marturia unui literat minor: cufundată în pîcla abstractelor conflicte etice, o considerăm, de pe acum, un document al istoriei literare; perpetuarea unui anacronism nu-i poate justifica nici o pietate rău înțeleasă, nici evoluția estetică a sensibilității noastre.

De o valoare creatoare submediocră, *Nuvelele*[1] lui Slavici atestă numai un didactic povestitor de istorioare morale, un dibaci mînuitor de marionete ce reprezintă principii etice, ilustrate narativ, un psiholog nul şi un creator de viaţă iluzoriu. Oriunde vom poposi, procedeul e acelaşi. Conflictele de conştiinţă nu evadează din sfera morală în sfera artistică ; două lumi diferite, la intersecţia cărora scriitorul îşi frînge închipuirea prin permanenta preocupare de a ilustra un precept, de-a pune în lumină o maximă, de a exemplifica o lege etică [...].

Populată de o lume vegetativă, opacă şi fără iniţiativă individuală, literatura lui Slavici se reduce la povestirea etică şi didactică ; fără fantezie şi omenesc, convenţională şi rigidă ca o predică teologală, înăbuşită în platitudini optimiste, ea rezolvă conflictele interioare prin maxime abstracte şi situaţii melodramatice de un simplism ofensator.

Cu o neguroasă ideologie etică, fără viziune creatoare, fără simţ artistic, fără analiză psihologică, artificială în concepţii şi sentimente, cu expresia voluntar poporană, proza lui Slavici e un anacronism cu prestigiul hrănit de fetişismul trecutului.

Dacă poporanismul şi sămănătorismul reprezintă latura de exaltare romantică a instinctelor primare şi a naturii, poetic integrate, poporanismul lui Ioan Slavici reprezintă latura de comprimare a esteticului elementar sub pînza rece a rigorismului etic şi didactic. *(Ioan Slavici : Nuvele, IV,* în „Viaţa literară", an. I, 23 octombrie 1926, nr. 24, p. 3.)

AL. PHILIPPIDE : Ceea ce loveşte pe oricine recitеşte astăzi pe Slavici este în primul rînd o completă lipsă de preocupare stilistică. Este o dezinteresare de frumuseţea formală care nu frapează atît prin compararea cu literatura de azi cît prin raportarea la preocupările contemporanilor lui Slavici, în special ale celor din cercul *Convorbirilor literare* şi al Junimii. Slavici e departe de a avea ceea ce se numeşte nu numai stil frumos, dar chiar stil îngrijit. Îi lipseşte cadenţa frazei, armonia perioadelor, rotunjimea vorbelor ; n-are nici imagini, nici culoare, nu ştie să descrie un peisagiu, e lipsit de orice pitoresc în zugrăvirea fizică a personagiilor ; are lungimi şi insistenţe inutile şi cîteodată nu respectă

[1] E vorba de cele cuprinse în vol. IV al ediţiei începute de scriitor (n. ed.).

nici regulile elementare ale naraţiunii, întrebuinţînd greşit timpurile. Lui Slavici îi sunt străine teoriile despre fond şi formă ale contemporanului său Maiorescu. Nuvelele lui sunt departe de cursivitatea dulce a lui Creangă şi horbota îngrijită a frazei lui Caragiale. Totuşi, ce-l făcea să fie apreciat de tovarăşii lui de la *Convorbiri* şi în special de Maiorescu ? [ ] În primul rînd puritatea vocabularului. Pentru că cu toate stîngăciile lui şi stilul lui neîndemînatic, Slavici are o curată şi aspră limbă românească. O limbă, poate, cam necioplită, colţuroasă şi dură dar lipsită de neologisme şi perfect armonizată cu personagiile lui Slavici şi cu lumea pe care el o descrie. Această lume e aceea a satelor din Ardeal. Că Slavici numai pe această lume s-a priceput s-o descrie o dovedesc tocmai nuvelele lui cu subiect orăşenesc, bucureştean, cum e *Norocul*, unde tonul e melodramatic, situaţiile cam false, limba forţată. Într-o vreme cînd poporanismul nu exista ca şcoală literară, Slavici şi-a pus ţăranii să vorbească simplu, a descris mediul satelor fără prea multă idealizare, a observat just şi a redat fără multă artă dar şi fără înconjur acest mediu. Fără îndoială, de atunci încoace literatura noastră s-a îmbogăţit cu minunate opere de inspiraţie rurală. Am avut ţăranii idealizaţi ai sămănătorismului, ţăranii lui Sadoveanu, pe *Ion* al lui Rebreanu. Dar ar fi nedrept să uităm că lumea satelor a găsit în Slavici unul dintre cei dintîi cronicari fideli şi realişti.

Într-una măcar din nuvelele sale, Slavici a izbutit, în ciuda compunerii cam dezlînate, să creeze o atmosferă. Această nuvelă e *Moara cu noroc*. Sunt aici tipuri expresive şi tari, caractere bine închegate şi o zugrăvire atentă şi evocatoare a dorinţei de cîştig din sufletul ţărănesc, care anunţă şi egalează în multe locuri pasagiile cele mai caracteristice din *Ion*. Hangiul Ghiţă din *Moara cu noroc*, frămîntat între dragostea de soţie şi pasiunea banului, dominat de puterea diabolică a tîlharului Lică, poate sta ca putere de expresie pe aceeaşi linie cu celălalt hangiu al literaturii române, cu Leiba Zibal de la Podeni.

Despre o influenţă oarecare a lui Slavici cu greu poate fi vorba. Opera lui n-a lăsat nici o înrîurire. Totuşi, exemplul lui n-a fost fără folos, desigur, pentru literatura cu subiect rural de la *Semănătorul*. Poporaniştii, fără îndoială, au avut în el un înaintaş. Dar deosebirea între ei şi Slavici e apreciabilă. Spre deosebire de poporanişti, Slavici n-a făcut literatură ţărănească cu program. Om al satului, el a descris satul cu simplitate, dragoste, voie bună şi rîvnă.

Aș recunoaște la Slavici un ansamblu de însușiri care ar putea constitui în literatura noastră din ultimii șaizeci de ani o manieră ardeleană. *(Slavici și stilul ardelean*, în „Adevărul literar și artistic", an. XIV, 1 decembrie 1935, nr. 782, p. 1.)

G. CĂLINESCU : Opera este remarcabilă. Cu percepția justă numai cînd se aplică la viața țărănească, ea nu idealizează și nu tratează cazuri de izolare. Oamenii sînt dîrzi, lacomi, întreprinzători, intriganți, cu părți bune și părți rele așa cum trebuie să fie o lume comună. Dacă ar fi avut mai multă capacitate de lucru, Slavici ar fi putut da o comedie umană a satului. Limba de obicei împiedicată și ridicul de neaoșe, atunci cînd tratează idei, e un instrument de observație excelent în mediul țărănesc. Împrumutînd graiul eroilor, scriitorul deschide nuvelele printr-un fel de acord stilistic :

„Ierte-l Dumnezeu pe dascălul Pintilie ! Era cîntăreț vestit. Și murăturile foarte îi plăceau. Mai ales dacă era cam răgușit le bea cu gălbenuș de ou, și i se dregea organul, încît răsunau ferestrile cînd cînta «Mîntuiește Doamne norodul tău !» Era dascăl în Butucani, bun sat și mare, oameni cu stare și cu socoteală, pomeni și ospețe de bogat. Iară copii n-avea dascălul Pintilie decît doi : o fată, pe care a măritat-o după Petrea Țapului, și pe Trandafir, părintele Trandafir, popa din Săraceni.

De părintele Trandafir, să-l țină Dumnezeu ! Este om bun ; a învățat multă carte și cîntă mai frumos decît chiar și raposatul tatal său, Dumnezeu să-l ierte ! și totdeauna vorbește drept și cumpănit ca și cînd ar citi din carte. Și harnic și grijitor om este părintele Trandafir. Adună din multe și face din nimica ceva. Strînge, dregе și culege, ca să aibă pentru sine și pentru alții."

Tratarea e totuși severă, fără excese artistice. *Popa Tanda* ascunde o intenție de economie politică (aceea de a arăta căile posibile de înrîurire asupra țăranului) complet absorbită în ficțiune ca și filosofia din *Robinson Crusoe*. Părintele Trandafir, picat într-un sat de leneși săraci, încearcă să-i îndrepte prin predici. Norodul îl ascultă și-și vede de treabă. Apoi trece la invectivă, și lumea îl ocolește. Popa Tanda își cată atunci și el de treburile lui, devine el gospodarul model al satului, făcîndu-și grădinărie, împletind lese, scoțînd tot ce e cu putință prin muncă din condițiile locului. Acum oamenii încep să prindă respect pentru el și să-l imite :

„Plugul Marcului era bun pentru început. Un cal cumpărat popa de la Mitru; alt cal se afla la un om din Valea-Răpiții; Stan Șchiopul avea un car cu trei roate. Popa îl cumpără, fiindcă a cîștigat o roată de la Mitru ca adaus la calul spetit.

Cozonac Clopotarul se prinse să fie sluga la popa, fiind casa lui numai la o săritură de aici. Popa bătu apoi patru stîlpi la capătul casei, doi mai înalți, doi mai scurți, alcătui trei pereți de nuiele, făcu acoperiș de șovar și grajdul fu gata.

În vremea asta părintele Trandafir a îmbătrînit cu zece ani; dar întinerea, cînd încărca preoteasa și copiii în trăsură, da bici la cai și mergea ca să-și vadă holdele.

Sătenii îl vedeau, clătinau din cap și iarăși ziceau: «Popa e omul dracului!»"

Întrupare a spiritului de colonizare, Popa Tanda e o figură de neuitat. Tot așa de vii sînt Budulea Cîmpoierul cu Huțul lui. Aci se tratează misterul psihologic al unor ființe cu înfățișare neînsemnată în copilărie și un caz de ambiție în clasa de jos. Pe Huțu, care ținea cîmpoaiele tatălui său, învățătorul îl îndeamnă să meargă la școală, și copilul prinde gust. Apoi, i se naște dorința de a ajunge învățător în sat și merge să învețe la școala la oraș, acolo îi vine gustul să se facă institutor și deci intră la gimnaziu, de la care capătă ispita de a se face profesor. Merge dar la seminar. Iată-l ajuns om mare, putînd fi protopop, însurat cu fata unui prelat de vază. Ambiția crește vertiginos și Huțu renunță la Livia, fata dascălului din sat, deși o iubește, fiindcă acum vrea să se călugărească spre a ajunge mitropolit. Slavici putea să facă din această nuvelă un mare roman balzacian, zugrăvind marile energii reci. Toate elementele sînt întrunite, nelipsind mai ales acel tic fundamental, revelator al unei firi imperturbabile în hotărîre: „îndată ce sosea acasă, el se dezbrăca, își curăța hainele, le îndoia cu multă băgare de seamă și le punea în ladă, apoi lua cartea și învăța lecția". Bătrînul Budulea slujește ca piesă de verificare în ereditate a eroului. Aceeași încetineală în convingere și vigoare în ambiție, după deșteptarea ei, se observă și la cîmpoier. La început el respinge cu hotărîre ideea dării la carte a lui Huțu: „Nu se poate, zise el. Huțu e prost; îl știu eu: e copilul meu". Apoi susține morțiș că fiul lui știe și ungurește. Pentru a da satisfacție etică cititorului, întrerupînd desfășurarea normală a personagiului, care înclina spre o ambiție devorantă, el îl pune să se răzgîndească în cele din urmă și să se mulțumească cu protopo-

pia. căsătorindu-se din dragoste cu sora acelei fete pe care, iubind-o, o sacrificase planurilor lui măreţe.

Mai puţin compusă, şi de aceea trecută cu vederea, *Moara cu noroc* e o nuvela solidă, cu subiect de roman. Marile crescătorii de porci în pusta arădană şi moravurile sălbatece ale porcarilor au ceva din grandoarea istoriilor americane cu imense prerii şi cete de bisoni :

„Cît ţin luncile, ele sînt pline de turme de porci, iară unde sînt multe turme, trebuie să fie şi mulţi păstori. Dar şi porcarii sînt oameni, ba între mulţi, sînt oameni de tot felul, şi de rînd, şi de mîna doua, ba chiar şi oameni de frunte.

O turmă nu poate să fie prea mare, şi aşa, unde sînt mii şi mii de porci, trebuie să fie sute de turme, şi fiecare turmă are cîte un păstor şi fiecare păstor e ajutat de către doi-trei băieţi, boitarii, adeseori şi mai mulţi, dacă turma e mare. E dar pe lunci un întreg neam de porcari, oameni, cari s-au trezit în pădure la turma de grăsuni, ai caror părinţi, buni şi străbuni tot păstori au fost, oameni, cari au obiceiurile lor şi limba lor păstorească, pe care numai ei o înţeleg.

Şi fiindcă nu-i negustătorie fără de pagubă, iară pastorii sînt oameni saraci, trebuie să fie cineva care să răspunda de paguba ce se face în turmă : acest cineva e «Sămădăul», porcar şi el, dar om cu stare, care poate să plătească grasunii pierduţi ori pe cei furaţi. De aceea Sămădaul nu e numai om cu stare, ci mai ales om aspru şi neîndurat, care umblă mereu călare de la turmă la turmă, care ştie toate înfundaturile, cunoaşte pe toţi oamenii buni şi care ştie să afle urechea grasunului pripăşit chiar şi din oala cu varza."

Ca în toate mediile pastorale, ordinea socială se separă de civilizaţia de stat şi se bizuie pe pacte proprii. Sămădăul Lică este un hoţ şi un uigaş, acoperit de persoane tari, interesate să aibă un om cu experienţa. Cîrciumarul Ghiţă se aşează în drumul porcarilor, unde se cîştigă bani mulţi, şi se pune la mijloc între ordinea juridică a statului şi legislaţia mutuală a hoţilor. Drama lui complexă e analizată magistral. Ghiţă vrea să strîngă bani şi înţelege sa nu se pună rău cu sămădăul care-i cere complicitatea pîna la un punct şi-l ameninţă cu izgonirea din moara-cîrciumă. În acelaşi timp ar voi să rămînă om cinstit şi se pune în legătură, fără completa sinceritate, cu jandarmul Pintea. Moment tipic de duplicitate este acela al trădării hoţului. Cîrciumarul schimbînd mereu banconotele de furat ale lui Lică, le duce lui Pintea să i le

arate și să le prefacă în mărunțiș, procurînd autorităților dovada crimei, fără a mărturisi că jumătate din suma schimbată la jandarm o oprește el drept plată pentru oficiul de petrecere a bunurilor furate. Excesul de șiretenie pierde pe cîrciumar. *Scormon*, *La crucea din sat*, *Gura satului*, *Vecinii* alcătuiesc un tablou etnografic al satului, observat în clipele lui rituale, logodnă, praznic, clacă. Psihologia stereotipă a colectivității e trasă cu o mînă sigură. Cea mai bună nuvelă de acest fel, *Gura satului*, nu cuprinde decît banale discordii și împăcări în legătură cu măritarea unei fete de țară. Banalitatea aici înseamnă atitudine arhaică, și scena meticuloasă a pețirii, cu întîrzieri calculate și ocoliri șirete, constituie un document eminent de arhivă etnografică și o mare pagină literară. (*Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1941, p. 449—450.)

Slavici e un observator al sufletului disimulat și mut. Iubirile, dușmăniile se desfășoară în stilul tăciunilor sub cenușă. Baden Mitru și Naica Floarea, oameni cu dare de mînă, au jignit cu vorba „slugă" pe Bujor, feciorul pe care l-ar dori ginere pentru fata lor Ileana. Apoi vine și împăcarea, cu multe formalități (*La crucea din sat*). Cu greu se-mpacă și Andreiu cu Baciu după ce acesta din urmă a pîrît pe cel dintîi, pe nedrept, de a fi dat foc casei sale (*Vecinii-I*). Iorgovan, feciorul lui Busuioc bogătoiul, iubește pe Simina din Păduri, pe care asemeni o voiește drept nevastă și sluga Șofron. Expresia sentimentelor e plină de dificultăți, tradusă în scene mute :

„Iorgovan era feciorul lui Busuioc și putea să facă ce vrea el cu caii tătîne-său ; însă sluga avea dreptate, sluga era mai cu băgare de seamă decît chiar fiul stăpînului. El se duse dar, desprinse caii de la căruța slugii, îi luă de căpăstru și începu și el să-i plimbe.

Astfel se plimbau amîndoi prin curte, privind mereu, cînd unul, cînd altul, la scările casei, ca să o vadă pe Simina ieșind."

Protocolul rural sfîrșește efuziunile între Simina și tată-său :

„Simina ar fi voit să-și pue capul pe umărul lui, dar ăsta nu era obicei la dînșii".

Cazuistica se complică înceată și acoperită, pînă la moartea prin accident a lui Iorgovan. Ca un comentariu etnografic la o

astfel de psihologie rituală poate sluji evocarea tîrgului de oameni pentru seceriș din ținutul Aradului *(Pădureanca)*:

„Oprind caii, Iorgovan se uită ameţit împrejur.

Lume, lume și iar lume, sute și sute, mii de oameni, un bîlci întreg și tot nu era bîlci, fiindcă la bîlci sînt și care, sînt și șetri, iar aici nu erau decît oameni vii, o oaste întreagă, și tot nu era oaste, fiindcă aici erau pe cîți flăcăi, pe atîte fete. Și precum privea și precum asculta din drum, el nu putea să înțeleagă nimic: pe ici, pe colo cîte un foc, și oameni grămezi-grămezi, unii întinși pe jos, alții înghesuindu-se, cei mai mulți jucînd, — cimpoi, lăutari fluerași, cîntece, chiote și vorbă, vorbă, vorbă, care le leagă toate și le împreună în o singură bîjbîitură." *(Material documentar. Ioan Slavici,* în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", an. IX, 1960, nr. 4, p. 766.)

TUDOR VIANU: Ion Slavici introduce oralitatea populară în scrierile sale înaintea lui Creangă. În *Popa Tanda,* care apare în 1874, prin urmare cu un an mai înainte de *Soacra cu trei nurori,* prima povestire a lui Creangă, și cu șapte ani mai devreme decît *Amintirile* aceluiași, întîmpinăm formele orale și zicerile tipice care alcătuiesc pecetea stilistică a povestitorului moldovean: „Pe părintele Trandafir să-l țină Dumnezeu! Este om bun; a învățat multă carte și cîntă mai frumos decît chiar și răposatul tatăl său, Dumnezeu să-l ierte! și totdeauna vorbește drept și cumpănit ca și cînd ar citi din carte... Mult s-a ostenit părintele Trandafir în tinerețea lui. Școlile cele mari nu se fac numai iac-așa, mergînd și venind. Omul sărac și mai are și mai rabdă... Minunat om ar fi părintele Trandafir, dacă nu l-ar strica un lucru. Este cam greu la vorbă, cam aspru la judecată: prea de-a dreptul, prea verde-fățiș" *(Nuvele,* vol. I, ed. VII-a, pag. 7—8). Pentru desăvîrșita stăpînire a acestei unelte stilistice îi lipsește însă lui Slavici jovialitatea și verva lui Creangă. El întrebuințează de altfel oralitatea populară nu ca un mijloc permanent al manifestării sale, ci ca un instrument în vederea picturii mediului rural. Astfel, chiar în cuprinsul nuvelei *Popa Tanda,* cînd, după ce evocase împrejurările din Sărăceni, ajunge să împingă în primul plan al povestirii pe preotul însuși, istorisirea continuă din punctul acestuia de vedere și cu mijloacele stilistice ale unei adevărate predice preoțești: „Sfînta Scriptură ne învață, că întocmai

precum plugarul trăiește din rodul muncii sale, și păstorul sufletesc, care slujește altarului din slujba sa, de pe altar să trăiască. Și părintele Trandafir și într-asta era credincios către sfînta învățătură ; el totdeauna a lucrat numai pentru povățuirea sufletească a poporenilor săi, așteptînd ca aceștia, drept răsplată, să se îngrijească de traiul lui zilnic" etc. *(ibid.*, pag. 17). Este în această variere a tonului o dovadă de plasticitate pe care trebuie să i-o recunoaștem cu toată hotărîrea lui Slavici.

Ceea ce apare nou și fără asemănare în epoca începuturilor lui, este analiza psihologică pe care Slavici o practică într-un limbaj abstract : „Ca în deobște oamenii, părintele Trandafir niciodată nu și-a dat seama despre cele ce făcea. Era preot și era bucuros. Îi plăcea să cînte, să învețe creștinii, să mîngîie și să dea ajutor sufletesc celor rătăciți. Mai departe nu se gîndea. De s-ar fi întrebat cîndva, dacă cuprinde el și înalta Sfințenie, tainicul înțeles al chemării sale, ar fi rîs poate în tăcere de toate acele, pe care omul numai în momentele grele le pricepe" etc. *(ibid.*, pag. 16). Rareori se ridică Slavici peste cenușiul acestui limbaj : „a da ajutor sufletesc celor rătăciți... tainicul înțeles al chemării... momentele grele" și altîtea alte expresii din aceeași categorie uzată, cîte se pot spicui în paginile sale. Dar chiar cu aceste mijloace sărace, izbutește Slavici să dea personagiilor lui o viață interioară, surprinsă într-o adîncime care nu-l ispitise niciodată pe Creangă. Povestitorul vede oamenii lui dinăuntru, în sentimentele sau în crizele lor morale, ba chiar în procesele lor intelectuale, ca în cazul neuitatului Budulea, care descopere înțelesul, mecanismul și foloasele scrisului și ale cititului : „Budulea asculta cu mare băgare de seamă, deși nu înțelegea nimic. Dar, după ce s-a văzut singur, el a luat plumbul și a început să învețe a-și scrie numele. L-a scris o dată, l-a scris de două, de zece, cu atît mai bine înțelegea, că se poate să înțeleagă și altul ceea ce scrie, pentru că de cîte ori suna într-un fel el scria aceeași slovă. El a luat apoi caietul lui Huțu și cu mare părere de bine a văzut, că slovele, pe care le-a scris, sunt și în caiet. Acu parcă înțelegea, că este cu putință, ca unul să citească ceea ce au scris alții, fiindcă toți cărturarii scriu într-un fel. Dar tocmai pentru aceea iar îl cuprinse amețeala. Această înțelegere între un număr nesfîrșit de oameni îi părea un lucru mai presus de închipuirea omenească. Era dar cu putință, ca ceea ce a scris unul acum o sută de ani, alții să citească astăzi ? La asta nu s-a gîndit niciodată. Era cu putință, ca doi oameni, care nu se pot înțelege prin grai viu, să se înțeleagă

în scris, și dacă ungurul ori neamțul nu știe românește, el nu are decît să scrie, pentru ca să-l înțeleagă ce vrea să zică ?" *(ibid.*, pag. 117—8.)

Cînd însă moralistul și logicianul privește la spectacolul lumii externe, pana sa devine mai puțin ingenioasă. Descrieri ca acelea care așternotații, precum : „nu e negură ; cerul e senin ; vîntul se mișcă leneș în răcoarea dimineții" (pag. 49), nu sînt ale unei imaginații înzestrate. Scriitorul reintră, așadar, în sine și mișcarea aceasta este atribuită personagiilor lui, pentru că scriitorul o trăise adeseori el însuși : „Luna plină grăbea repede spre un nour rătăcit ; el o urmă cu privirea, iară cînd nu se mai văzu decît în marginile argintate ale nourului, el închise ochii, ca mai bine să vadă icoanele ce se dezvoleau din sufletul său, părîndu-i ca niște vedenii fără de trup, care se leagănă în văzduh". La drept vorbind însă nu icoane se năzare ochiului său lăuntric, ci șirul gîndurilor prinse în latura lor lipsită de amintirea sensibilă : „Așa se năștea un gînd pe altul în sufletul lui ; intra tot mai adînc în această lume, pînă nici nu mai știa, dacă se află aici ori acolo" *(ibid.*, pag. 55).

Imaginația lingvistică a lui Slavici este deopotrivă cu fanlazia lui vizuala. Puține cuvinte îi stau la dispoziție, cu toate împrumuturile pe care se întîmpla a le face zicerilor populare. În genere el evită însa cuvîntul particular. Nici provizia de termeni ai regiunii in care copilarise și din care păstra atîtea amintiri, nici indeletnicirile oamenilor de pe acolo nu îmbogățesc vocabularul lui Clarităteа fiind ținta pe care o urmărește mai adese, Slavici va întrebuința de preferință cuvîntul general, repetîndu-l ori de cîte ori va fi nevoie, chiar înlăuntrul acelorași fraze, fără să se lase stînjenit de ucigătoarea monotonie care rezultă. Astfel ni se povestește că Huțu voia s-o „prindă" pe Lina, în timp ce toata lumea rîdea că nu putea s-o „prindă", după cum pe Veturia nu putea s-o „prindă" niciodată, în timp ce pe Mili o „prindea" pe loc (pag. 139). Creangă ar fi găsit aci patru cuvinte deosebite sau ar fi variat termenul propriu prin metafora lui. Slavici se mulțumește însă cu un singur termen general. Paginile lui ne prezintă la fiece pas exemple din aceeași categorie, pe care modestia conștiincioasă a scriitorului n-a căutat nicidecum să le înlăture cu prilejul numeroaselor reeditări ale operelor sale. *(Arta prozatorilor români*, București, Editura Contemporană, 1941, p. 119—123.)

Conflictul social în *Pădureanca* nu se reliefează însă numai prin relațiile dintre Iorgovan și Simina, ci și prin locul pe care-l ocupă în intrigă Șofron, pădurean și el, argat la Busuioc. El luptă din greu pentru a-și face o stare. Aceasta îl înzestrează cu tărie de caracter de care e lipsit Iorgovan. Se îndrăgostește și el de Simina și, cum sentimentele lui sînt puternice, ar fi în stare să suprime pe Iorgovan. Cînd fata îi mărturisește că îl iubește pe acesta, are puterea de a se opri de la o crimă, de a o ajuta chiar pe Simina în dragostea ei. Știe deci să se și înfrîneze. Și el este un ideal etic pentru Slavici. Scriitorul zugrăvește cu dragoste chipul lui bărbătesc, punîndu-l în contrast nu numai cu Iorgovan, ci și cu tatăl acestuia, fudul din pricina bogăției, meschin, gata să profite pînă și de pe urma simbriei acestui argat.

Un ideal etic este și Neacșu, tatăl Siminei, țăran de o înțelepciune cumpătată, resemnată, lipsit cu desăvîrșire de patimi. El își dă seama că între Simina și Iorgovan stă prapastia bogăției: „Nu te face, fata mea, pui de cuc în cuib de cioară" — îi spune el acesteia. Mai presus de orice pune și el tăria de caracter. Tocmai de aceea îl preferă pe Șofron lui Iorgovan. Toate acestea sînt însă numai sfaturi, pe care le dă fetei. El o lasă cu răspunderea propriilor ei fapte. Neacșu este o variantă a bătrînei din *Moara cu noroc*.

Pădureanca este tot așa de întinsă ca și această nuvelă. Caracterele și conflictele din ea nu sînt însă zugrăvite cu o mînă așa de sigură. Pînă la capitolul al V-lea, cînd crește complicațiile psihologice, ritmul povestirii e viu, sigur, ceea ce îi dă un larg suflu epic care cucerește pe cititor. El se dezacordează însă și povestirea lîncezește, se mișcă greu.

Întîmplările, nepreväzutul vieții, joacă și aici un rol însemnat. În ciocnirea cu ele, oamenii se schimbă, se desăvîrșesc sau cad. Totuși, evoluția caracterelor, dezvoltarea conflictului și îndeosebi deznodămîntul nu sînt suficient de clare. Dramaticul din povestire nu se înalță la sublimul tragicului ca-n *Moara cu noroc*. Pasta sufletească a personajelor nu e îndeajuns de modelată. Avem impresia că prea îi încurcă Slavici pe acești țărani în subtilitățile eticii lui. Autorul însuși a avut sentimentul nedesăvîrșirii povestirii, în momentul publicării ei: „*Pădureanca* am terminat-o, cum am terminat-o. Moartă o fi, vie o fi, așa e, cum este, îi scrie el lui Maiorescu. Dacă ar fi să fie un păcat literar, iertați-l și pe acesta".

Fundalul social al nuvelei e mult mai larg decît în *Moara cu noroc*. Scriitorul se oprește apoi la povestirea unor episoade, cum

este de exemplu secerișul, eveniment capital pentru aceasta regiune cu lanuri mănoase. El e prezentat nu numai pentru aspectul lui etnografic, ci și pentru că prilejuiește contactul dintre cele două lumi din nuvelă. Asistăm de astă dată și la două înmormîntări în mediul rural, a lui Pupăză și a lui Neacșu, prezentate de asemenea cu caracteristicul lor. Prin baza ei socială mai largă, prin ritmul ei mai potolit, *Pădureanca* e mai degrabă un mic roman, sau o narațiune, decît o nuvelă. Este un exercițiu pentru *Mara*, singurul roman realizat al scriitorului. (*Prefață*, în *Ioan Slavici: „Nuvele"*, vol. I, Editura de stat pentru literatură, 1958, p. 34—38.)

ION DODU BĂLAN: În cazul lui Slavici, studiul operei dramatice ne înlesnește stabilirea unor relații interne în cadrul creației sale, ne îndrituiește să explicăm anumite trăsături stilistice din nuvele, să le intuim specificitatea, structura temperamentului său artistic. Cunoscînd marea pasiune a lui Slavici pentru genul dramatic și avînd în vedere prezența masivă a dialogului în proza sa, la o privire superficială am fi ispitiți să credem că înclinarea spre dramaturgie se manifestă la el și în opera epică. Astfel, dacă am lua, de pildă, un exemplu din nuvela *Gura satului*, în care se redă o împrejurare oarecum asemănătoare cu aceea din piesa *Fata de birău*, am fi surprinși de utilizarea abundentă, aproape exclusivă, a dialogului cu caracter dramatic și-am avea pentru moment senzația că partea propriu-zis descriptivă nu reprezintă decît simple indicații scenice:

„[Cînd Mihu văzu pe Simion și pe Mitrea intrînd pe poartă, el plecă spre dînșii cu capul ridicat și legănîndu-și alene trupul la fiecare pas.]

— Bine te-am găsit! Bine te-am găsit! [grăi Mitrea cu fața deschisă.]

— Bine să fiți primiți la casa noastră! [le răspunse Mihu, întinzîndu-le mîinile.] Dar cum și unde și în ce treabă?

— Umblăm și noi, [răspunse Simion], mai încoa, mai încolo.

— Iar treaba ne este mare și binecuvîntată, numai noroc să avem la dînsa, [adause Mitrea, privind cu mare băgare de seamă în ochii lui Mihu].

— Norocul, [zice Mihu], vine de la Dumnezeu.

— Amin! [răspund amîndoi.]

[După ce-şi făcură astfel bineţele cuvenite, toţi trei înaintară spre scările casei. Mitrea, însă, ca om cu multă chibzuială, peste puţin se opri şi îşi aruncă privirea peste curte.]

— Precum văz, aţi fost astăzi la plug, [zise el, ca din întîmplare]. Unde-aţi arat ?

— Nici n-aş şti să-ţi spun bine, [răspunse Mihu, întorcîndu-se spre curte]. Ştiţi cum e omul cînd îi cresc feciorii. Abia-i creşte musteaţa, şi te scoate din gospodărie. Măi Vasile ! [urmă el apoi, chemînd pe fiul său]. Unde-aţi arat astăzi ?

— În Dosul Plopului, [răspunse flăcăul, apropiindu-se].

— Bune pămînturi ![zise Mitrea,] şi, dacă nu mă înşel, erau ogoare.

— Da, sunt bune ! [grăi Mihu, dînd din umeri.] Dar sunt mai slabe decît cele de la Vadul-Tătarului."

Urmează o scenă plină de mişcare, care pare indiscutabil o secvenţă de scenariu cinematografic, sau o lungă indicaţie scenică :

„[Pentru ca să-i lămurească, Mihu le spune apoi cîte şi unde-i sunt pămînturile, care sunt moştenite de la bunicul său, care sunt cîştigate de tatăl său şi care sunt agonisite de dînsul, şi le spune cît rod a adunat estimp, cît an şi cît anţărţ.

Pe cînd să sfîrşească, Simion priveşte la boi şi zice că sunt frumoşi, apoi pleacă toţi trei ca să-i vază mai de-aproape.

De la boi trec în urmă la vaci, la porci, la oi şi la cai. Pretutindenea Mihu le face împărtăşirea despre cum şi cînd şi în ce chip, le spune preţul şi vremea cumpărării, laudă soiul şi scoate la iveală buna prăsilă ieşită din gospodăria sa.

Sosind la vravul de saci, el dezleagă gura unui sac, pentru ca fiecare dintre cei de faţă să poată lua un pumn şi să laude bobul plin. El însuşi ia un pumn, îl scutură, îl priveşte, zice c-a ieşit bine, îl aruncă jos, apoi leagă gura sacului.

Simion ţine pumnul plin la gura unui bou apropiat, iar Mitrea ia cîteva boabe între dinţi şi aruncă prisosul între saci, ca să găsească şi pasările ceva.]

— Rău al brodit-o, [îi zice Simion], căci aici ele găsesc în de prisos.

[Cînd se îndreptară din nou spre casă, Safta se iveşte, ca din întîmplare, la capul scărilor :]

— Vai de mine ! Cum ne-aţi găsit ! [le zise ea.] Dar să iertaţi. Aşa-i omul cu gospodărie ! Oricît te trudeşti, n-o scoţi la cale.

— Lasă, că te ştim cît eşti de harnică, [îi zise Mitrea.]

Dar uită ce velințe ! Unde le-ai cumpărat, de-ți sunt atît de frumoase ?

Vai de mine ! Eu, să cumpăr ? [strigă Safta.] M-a ferit Dumnezeu ! Tot din casa mea !

Nu te cred, [grăi Mitrea cu răutate]. Pre sunt de-a degete lucrate.

Și oare nu am fată mare ? [zise leica Safta.]

Ei, [grăi acum Simion]. Ai brodit-o, vere Mitre. Ai brodit-o !

Așa mai înțeleg și eu, [glumi acesta]. Dacă e vorba de fată mare, apoi, noroc să aibă !

Norocul vine de la Dumnezeu ! [le răspunse și leica Safta.]

Amin ! [ziseră amîndoi, schimbînd o privire plină de înțeles.]"

E adevărat, proza lui Slavici evoluează pe niște coordonate care apelează insistent la dialog, dar asta nu-i suficient pentru a acredita că are o structură dramatică. Nuvelele sale sînt vorbite, au caracter oral, dar viziunea — și acesta constituie lucrul principal — nu este propriu-zis dramatică. *Slavici e epic prin excelență chiar în dialogul său.*

Epicul la Slavici nu e numai un procedeu, ca în teatrul romanțat într-un fel, sau ca în cel antic, într-altul ; epicul la el este o chestiune de structură și de temperament artistic.

Slavici s-a născut povestitor. De aceea, peste toată opera lui dramatică plutește o adîncă înțelegere epică. [...] Orice s-ar spune, paralelismul cu expresia memorabilă a lui Dostoievski cu privire la *Mantaua* lui Gogol pentru literatura rusă, înclinăm să credem că aproape toți prozatorii ardeleni de la Liviu Rebreanu, Ion Agârbiceanu, Pavel Dan, pînă la Titus Popovici și cei mai tineri decît ei, cu toții au ieșit — exprimîndu-ne metaforic — din *Moara cu noroc* a lui Slavici. *(Opera dramatică a lui Ioan Slavici*, în „Viața românească", an. XVI, ianuarie 1963, nr. 1, p. 81—83.)

În domeniul epicii, Slavici a început prin a scrie basme (adunate în *Povești*, vol. I—II), dînd, astfel, mișcării literare ardelene o direcție nouă, care marchează, de fapt, o întoarcere organică a artei spre popor. Scriitorul își dădea seama din propria-i experiență că eposul popular constituie școala cea mai indicată pentru formarea unui prozator, hotărît să cultive o literatură robustă și optimistă.

Trebuie subliniat faptul că importanța basmelor și a poveștilor lui Slavici nu se limitează doar la valoarea lor literară în-

trinsecă, independentă de restul operei scriitorului. Ele constituie o adevărată școală la care scriitorul și-a făcut ucenicia. În procesul de prelucrare a basmului popular, Slavici și-a format un stil oral, și-a însușit procedee stilistice, abundînd în proverbe, zicători, formule tipice etc., capabile să exprime în chip veridic imaginea satului, care, în fond, le-a și creat.

E, de asemenea, neîndoios faptul că epicul viguros, care i-a permis lui Slavici să înfățișeze țăranul într-un mod atît de obiectiv, își are, la fel, sursa, într-o bună măsură, în eposul popular. Masivitatea eroilor săi nu e nici ea străină de uimitoarea vitalitate a lumii basmului, unde totul capătă proporții și dimensiuni fantastice [...].

Efortul scriitorului de a ilustra un precept, de a pune în lumină o maximă, de a exemplifica o lege etică, nu frînge fantezia artistică, nu schematizează imaginea. Luarea de atitudine, elementara răzvrătire împotriva forței destructive a banului necîștigat prin muncă, se materializează excelent în nuvela *Moara cu noroc*, unde caractere vijelioase se înfruntă năprasnic, dînd naștere unei tensiuni crescînde, ce se precipită într-un final de un tragism negru. În *Moara cu noroc*, Lică Sămădăul, hoțul de porci din pusta Banatului, cu energia diabolică a făcătorului de rele „hipnotizează" pe hangiul Ghiță, un suflet obișnuit, care se va prăbuși pînă la urmă ca o pasăre sub privirea șarpelui. Sub robia banului, Ghiță dezertează de la principiile morale, primește bani nemunciți și-și vinde, pur și simplu, nevasta Sămădăului. La un moment dat, cuprins de gelozie, își denunță complicele și își ucide nevasta. Dar Lică Sămădăul mai are timpul necesar pentru a-l ucide pe Ghiță și a se sinucide, în clipa în care era să fie prins. Deznodămîntul nuvelei, cu alîtea morți tumultuoase, nu are nimic melodramatic, el încolțește în sufletul cititorului ca o firească ispășire tragică a oamenilor care s-au dezumanizat sub puterea fascinantă a banului, care au dezertat de la elementarele principii de conduită etică.

Conflicte puternice, pline de dramatism, determinate de raporturi inegale față de proprietate și de dezumanizare sub mirajul înavuțirii, întîlnim și în nuvelele de o rară frumusețe artistică: *Gura satului*, *Pădureanca*, *Vatra părăsită*, *Comoara* etc. [...]

Slavici a scris peste 80 de nuvele și schițe și ne-ar fi greu să vorbim despre fiecare. Nu putem însă să nu amintim măcar cîteva care nu-s cu nimic mai prejos de capodoperele pomenite. Ne gîn-

dim între altele la *Scormon* și *Gura satului*, în care autorul construiește siluete de țărani în sufletul cărora așază o profundă onestitate cu toată umanitatea primitivă a vieții țăranilor din acele timpuri. Slavici mișcă oameni animați de sentimente alese, pe căi în care se întîlnesc cu focul orb al soartei și cu strîmbe orînduieli sociale, peste care ei trec, căci cea mai profundă parte a sufletului lor a rămas neîntinată. În opera sa nuvelistică, Slavici a realizat ca nimeni altul o amplă frescă a satului ardelean din ultimele decenii ale veacului al XIX-lea, cu pătrunderea noilor relații de producție capitalistă, cu relațiile dintre oameni, cu toate tradițiile și obiceiurile lor, cu folclorul și etnografia specifică, cu durerile și idealurile lor reale. *(Ioan Slavici*, în vol. *Ethos și cultură sau vocația tinereții*, București, Editura Albatros, 1972, p. 304—310.)

POMPILIU MARCEA: Slavici a dat literaturii noastre o capodoperă umoristică, dovedindu-se, și aici, un pionier. Este vorba de *Budulea Taichii*. Nuvela este compusă memorialistic, sub forma unor amintiri despre Huțu, fiul lui Budulea, cimpoierul din Cocorăști, prieten al autorului, în copilărie. De aici unda nostalgică ce însoțește permanent evocarea, dîndu-i o mișcătoare coloratură lirică, așa cum se întîmplă la Slavici, și nu numai la el, atunci cînd reînvie copilăria. E ușor de presupus că anumite momente și personaje sînt autentice, poate chiar eroul principal face parte dintre acestea. Autorul și-l amintește pe Huțu ca pe un școlar „așezat, retras și totdeauna înțelept", și bănuim din această precizare că băiatul va deveni cineva. Începuse deja să constituie un model pentru ceilalți, și mai cu seamă pentru cei mici, care-i admirau ținuta autoritară, mai ales cînd stătea cu bățul monitorial în mînă, pentru că Huțu, ca cel mai harnic și cuminte, era monitor. Povestitorul declară că, din neastîmpărat ce era, imitîndu-l cu venerație pe Mihai Budulea (acesta era adevăratul său nume), începuse să devină cuminte și înțelept ca Huțu. Autoritatea îi crescuse mai ales de cînd citea la biserică *Tatăl nostru*, sau *Apostolul*, cinste rîvnită de toți colegii. Faptul că intrase în grațiile dascălului Clăiță nu este întîmplător. Clăiță ține ca băiatul să capete ceva învățătură, să-i ia locul și să-l căpătuiască cu una din cele cinci fete ale sale. Și așa ajunge feciorul cimpoierului din Cocorăști la școli. Mai întîi la cea a dascălului Wondracek, pe care-l cucerește prin corectitudinea și silința sa, astfel încît devine un

fel de valet la casa acestuia, curățindu-i ghetele, hainele, umplîndu-i pipele cu tutun și măturînd prin școală. În acest fel scutește pe Cimpoieș de multe cheltuieli. Înainte de a intra în slujba lui Wondracek, stătuse în gazdă la o sîrboaică, negustoreasă de pește, Seca Lena, unde slujise de asemenea ca să ușureze cheltuielile bătrînului. Drumul anevoios al lui Budulea prin școli este tipic pentru atîția dintre intelectualii din trecut, care s-au ridicat la lumină cu prețul unor aspre privațiuni, datorită hărniciei și perseverenței. Este, Mihai Budulea, un autentic fiu de țăran pornit pe calea spinoasă a învățăturii, pe care o va cuceri.

Întrucît plecarea la învățătură era un fenomen neobișnuit pentru mijlocul secolului trecut într-un sat românesc din Ardeal, Budulea și feciorul său intră în centrul atenției generale, iar venirea lui Huțu, în prima vacanță de Crăciun, capătă proporțiile unui adevărat eveniment în Cocorăști. Mai ales faptul că învățase și alte limbi decît cea românească, și în primul rînd latinește. Îi și recită lui Clăiță : „Hic gallus cantans, in arbore sedens, pira poma comedens, chichirichi dicens", după care dascălul conchide că latineasca este „o românească stricată".

Prinzînd gustul învățăturii, Huțu depășește dorința de a se face dascăl, dorind acum să se preoțească. E numit funcționar consistorial după terminarea școlii de popi, dar nu se mulțumește nici cu atît, și pleacă să studieze teologia în străinătate. Evoluția mentalității elevului este cu totul interesantă : la-nceput modelul pe care vrea să-l egaleze este Clăiță, modestul dascăl din Cocorăști ; cînd ajunge la oraș, la școala de dascăli, idealul său devine domnul Wondracek ; iar la școala de popi, găsește că trebuie să-și ajungă superiorii ecleziastici. Extrem de silitor și perseverent, disciplinat și cuminte, Mihai Budulea, feciorul Cimpoieșului, ar fi putut deveni, fără nici o îndoială, o înaltă față bisericească. Începutul fusese mai greu, restul urma de la sine. Drumul ascendent al eroului este însă brusc întrerupt de o scrisoare primită din partea tatălui, în care acesta își exprimă îngrijorarea și teama depărtării de părinți, de sat, de locurile și oamenii în mijlocul cărora se născuse. Și Mihai, băiatul așa de perseverent și de ambițios, cedează rugăminții și se înapoiază în Cocorăști, unde-și statornicește viața, căsătorindu-se cu una dintre fetele lui Clăiță. Devine un vrednic protopop în satul natal, spre fericirea familiei și mîndria consătenilor.

Mihai Budulea este idealul intelectualului rural, așa cum era conceput de Slavici, al acelui intelectual care, după ce a culeș

învățătură, revine în mijlocul alor săi spre a le fi de folos, spre a-i îndruma sufletește. Huțu nu s-a „dezrădăcinat", nu s-a „înstrainat", n-a devenit un surtucar care-și neagă obîrșia, ca atîția alții. Este un intelectual visat și de poporaniștii propovăduitori ai mersului „în popor". Se poate spune că, cu aproape doua decenii înainte de ivirea poporanismului, Slavici a oferit acestui curent un model de intelectual care nu și-a uitat „datoriile". [...]

Modul în care Huțu abandonează ierarhia pe care era hotărît s-o asalteze este însă destul de facil, căci o scrisoare, oricît îndulșare ar fi trezit, nu putea duce la răsturnarea unei hotăriri luate după îndelungă chibzuială și ambiție. Presupunem însă ca, pe măsură ce evolua, eroul însuși încerca sentimentul dureros al dezrădăcinării, așa încît scrisoarea n-a fost decît un prilej așteptat. Astfel renunțarea ne apare neîntemeiată, și personajul nu are suficientă logică. Oricum, simțim că finalul nuvelei conține o anumită doză de tezism, scriitorul ilustrînd ideea, scumpă tuturor ardelenilor, a necesității reîntoarcerii în popor a intelectualilor proveniți din sînul lui.

Personajul cel mai izbutit nu este însă Huțu, ci tatăl său, Budulea Cîmpoiești, construit în afara oricarei teze, și de aceea beneficiind de o autenticitate cuceritoare. Budulea cel bătrîn este unul dintre primele personaje țărănești izbutite în literatura noastră, de o valoare artistică ce egalează cele mai reușite tipuri de țarani din opera lui Creangă, mai ales din *Amintiri*, dar creat mai întîi eroilor humulești anului. Personajul este văzut mai cu seamă sub aspectele sale comice, și caracterul de nuvelă umoristică atribuit lui *Budulea Taichii* trebuie pus în legatura cu el. Nea Budulea este cunoscut în tot satul, deoarece îi întrece pe toți la cîntatul din vioară, cîmpoi și fluier. Este extrem de interesantă evoluția mentalității eroului, care, deși om virstnic, crește odată cu fiul său, într-o asemenea măsură, încît îl depășește pe dascălul Vlaiță [...].

Treptat, începe să aibă încredere în Huțu și să fie mîndru că băiatul său, învățînd carte, nu va fi înșelat de nimeni și că „va putea chiar să adune biruri de la sateni". Ceea ce spunea și David Creangă din Pipirig lui Ștefan a Petrei, spre a-l îndupleca să-și dea copilul la școli : „Omul învățat înțelept va fi, și pe cel neînvățat slugă-l va avea". Lumina învățăturii i se releva dintr-o dată bătrînului cîmpoieș ca o mîntuire ce răzbună parcă ignoranța generațiilor anterioare. Din țaranul sceptic, Budulea devine, brusc și surprinzător, un apărător pasionat al învățăturii. Se trezise parca

în el toată setea de învățătură a strămoșilor ținuți în bezna neștiinței. Eroul devine un simbol al aspirației de totdeauna spre cultură a omului simplu. [...]

Dar desigur că Budulea Cimpoieșul, ca un țăran veritabil, tipic pentru mijlocul secolului trecut, nu putea merge prea departe cu înțelegerea științei de carte. A ajuns să nu mai priceapă faptul că fiul său stă mai mult singur cu cărțile decît cu părinții, și, tată grijuliu, îi e teamă să nu i se strice băiatul de atîta carte. Este mai ales tulburat că Huțu caută pe cer „Cornu Caprii" și susține că pămîntul se învîrtește: „Huțule, dragul tatii, ce vorbești? Nu vezi că lumea e mare și că pămîntul stă locului?" De aceea îl și cheamă repede cînd feciorul vrea să-și continue studiile. Cu inteligența, dar și mărginirea sa, cu duioșia și umorul specific țăranului nostru, cu pasiunea, dar și cu aprehensiunea față de învățătură, aceasta din urmă datorită secolelor de întuneric, bătrînul Budulea rămîne un erou memorabil în literatura noastră, ilustrînd aceleași deziderate ale realismului autentic popular.

Deși sumar conturate, se rețin și alte personaje, în special dascălul Claița și Wondracek. Primul mai ales, văzut în preocupările sale casnice, cu grija pentru familia împovărată, dar vrednic și atașat față de țărani, anticipează îndeaproape pe Zaharia Herdelea din *Ion* al lui Rebreanu. Slavici știe să-și urmărească personajele, să le observe reacțiile în funcție de împrejurări, dezvăluindu-le trăsături inedite, dar caracteristice. Este admirabilă scena în care Huțu, îmbrăcînd niște haine ponosite ale lui Claiță, cînd merge la oraș, devine extrem de fîstîcit, îl pătrund fiorii de emoție, pășește lat și-și ține mîinile depărtate de trup ca să nu strice, cumva, hainele. Sau momentul în care bătrînul Budulea pășește în casa lui Wondracek: văzînd că a călcat pe-un covor și nebănuind că pentru aceea-i pus acolo, omul sare, speriat, la o parte. Se exprimă aici, într-un fel, granițele severe dintre diversele stări sociale, lipsa totală de comunicare între ele, pe de altă parte, sfiala specifică omului simplu față de ceea ce-l depășește, sfială care de fapt este un indiciu al delicateței sale.

Cerîndu-i-se părerea despre *Budulea Taichii*, Creangă istorisește povestea cu fata „spelcuită", pe care iubitul n-a mai recunoscut-o — hotărîndu-se să scrie el „una mai bună". Așa au apărut, relatează deseori Slavici, *Amintirile din copilărie*. Așa încît, lăsînd la o parte aspectul de butadă al opiniei lui Creangă, la importanța nuvelei lui Slavici, excepțională în sine, trebuie adău-

gata și valoarea de stimulent al genialei opere a humuleșteanului. *(Ioan Slavici*, București, Editura pentru literatură, 1965, p. 246—252.)

GEORGE MUNTEANU : Despre *Moara cu noroc* s-a spus mereu că evidențiază plenitudinar capacitatea analitică a scriitorului, o fericită spontaneitate compozițională, posibilități remarcabile în pictarea caracterelor. Ceea ce este, desigur, adevărat. Înrudit oarecum cu Dragomir din *Năpasta*, care numai tot zice că pleacă în lume, dar n-o face, Ghiță — unul din protagoniștii nuvelei — ar voi și el să se smulgă de la hanul „Moara cu noroc", însă nu izbutește. Pricina vizibilă (și unilateral subliniată pînă acum) sînt banii, considerați la început doar ca mijloc pentru o viață mai cuprinsă, însă transformîndu-se pînă la urmă în scop tiranic, care anulează — cu toate împotrivirile spectaculoase de la nivelul vieții conștiente a eroului — omenia din el. Devenit complice al lui Lică, ajungînd pînă la acoperirea crimelor acestuia, împingîndu-și într-un mod cvasi-lucid pînă și soția în brațele Sămădăului, Ghiță este alcătuit dintr-un foarte original amestec de lucie și slabiciune, care ne obligă la o reconsiderare integrală a datelor sale, așa cum au fost ele utilizate de comentatori.

Vorbeam de pricina vizibilă a evoluției lui catastrofice, adică de faptul că obsesia banilor, pe care i-o cultiva diabolic Lică Sămădăul, îi convertește vrednicia, destoinicia etică — într-un cuvînt, tăria — în slăbiciune. Dacă aceasta e cauza vizibilă, înseamnă că există și una ascunsă? Fără îndoială. Există o cauză ascunsă și lui, și autorului, și cititorului neobișnuit să mediteze pe marginea lecturilor sale, a implicațiilor lor. În această cauză ascunsă (și, ca atare, operantă într-un chip simili-magic asupra cititorului prevenit sau nu) stă tot farmecul nuvelei, sugestivitatea ei latentă, romantismul ei singular, drapat în haina observației exacte.

Care poate fi cauza ascunsă a prăbușirilor eroului? Ea rezidă în cel de adîncime (în terminologie freudistă : *sinele)* pe care Ghiță, ca și Ana, și-l ascunde sieși, nuvela dobîndind mai ales prin acești doi eroi semnificația foarte modernă a unui veritabil studiu de psihologie abisală, de psihologie a refulării. În intenția — străveziu etică și aici — a autorului, nuvela trebuia să fie o exemplificare a tezei de reminiscență confucianistă potrivit căreia o căsnicie, oricît de armonioasă, se destramă atunci cînd dispare încrederea între soți și viețuirea cumpătată, după posibilități.

Ghiță și Ana, argumentează din culise autorul, sfîrșesc tragic pentru că s-au abătut de la aceste precepte etern valabile. Eroii își au însă logica proprie, ce scapă lui Slavici, — o logică după care ei termină rău nu pentru că se abat de la asemenea lăudabile precepte, ci pentru că trebuiau cu necesitate să se abată, în virtutea firii adevărate a fiecăruia, ascunse și lor și autorului. De ce și-au schimbat traiul atît de liniștit, de armonios, dinainte, după cum ne sugerează autorul în preambul? Și de ce nu se retrag din fața pericolului, cînd el se ivește și le amenință vizibil „fericirea", verificată suficient odinioară? Autorul dă la aceste întrebări — în comentariul epic — răspunsuri plate, superficiale, precum am văzut, punînd totul pe seama lăcomiei de bani a lui Ghiță, care determină reacții în lanț. Cu puțină băgare de seamă, vom observa că nu e chiar așa. Eroii își schimbă „fericirea" inițială, simplă, pentru că în ea există destule fisuri. Pentru că ea nu-i „exprimă". Pentru că dincolo de profilul lor etic onorabil, aproape angelic, dăinuia o demonie potențială, avidă inconștient, în cazul fiecăruia, să se afirme împotriva acestei fericiri domestice mediocre. Nu doar împrejurările de la hanul „Moara cu noroc" aduc catastrofa, ci firea adîncă a eroilor este cea care cheamă imperios aceste împrejurări catastrofice. În raport cu adevărata natura a protagoniștilor, aceste împrejurări au rolul de *cauză imediată*, de *ocazie* (cu urmări hotărîtoare, desigur, în condițiile respective, pentru că ele transformă ***posibilitatea*** de a se manifesta a pornirilor din adînc în *realitate*). Tragedia pașnicului (pînă la un timp) cizmar și a soției sale derivă din faptul că ei au firi iremediabil scindate și, în consecință, nu izbutesc să-și pună în acord esența cu aparența existențială decît cu prețul vieții.

Ghiță nu are vocația marelui amorez, a amantului ideal, fatal, după care intuiește el nelămurit că aspiră Ana. Stimat aparent de către aceasta, pentru aratoșenia fizică și destoinicia lui domestică, Ghiță își simte un deficit al însușirilor care i-ar face într-adevăr plenară viața, l-ar ridica realmente în ochii lui și ai Anei pînă la ipostaza dorită obscur de amîndoi. Nu este însă edificat asupra a ceea ce-i lipsește (farmecul bărbătesc după care tînjește Ana) și atunci își inventează o mare vocație, în lipsa celei reale, cînd împrejurările i-o permit, adică după întîlnirea lui Lică la „Moara cu noroc". Această vocație este a unui ratat de tip „superior", a cărui „tărie" relativă e în a nu-și recunoaște ratarea, a o refula continuu și a o converti în altceva. Obiectiv, prin înzestrare, Ghiță e un Charles Bovary, după cum Ana e o Emma. Însă

domnul Bovary e un ratat erotic neproblematic, pătruns de umilitatea condiției sale ; el o iubește pe Emma în orice condiții, pînă la capăt, pentru că în privința personalității e neantul pur, n-are un eu. În schimb, Ghiță are un eu de care fuge și unul himeric, pe care și-l caută. Iată sciziunea lui adîncă, încarnată pînă la urmă într-o vocație a marilor combinații, care este metafora dihotomiei sale lăuntrice și, prin asta, a neputinței sale funciare de a se autoconstrui în vreun fel stimabil.

În virtutea acestei logici paradoxale, asupra căreia autorul nu e decît vag avertizat, Ghiță face mereu joc dublu, — însă îl face prost. Simulează alianța cu Lică, dar și cu Pintea, continuă să joace față de familie și față de propria-i conștiință rolul onorabilității, dar pe Ana o împinge încet-încet în brațele Sămădăului, iar pe sine în făgașul deplinei ambiguități de situații. Acesta e simulacrul lui de catharsis, încercarea lui (sortită dinainte eșecului) de a se elibera de refulările pe care-i este clădită ființa. Ghiță nu poate păstra nimic, pentru că nu poate opta realmente pentru nimic. În aceasta e semnul ratării lui funciare, căci ratarea este imposibilitatea opțiunii fecunde. Singura „opțiune" aparent mai durabilă, acționînd în ochii săi ca un simulacru al salvării de fatumul din el, e Ana. De aceea o și ucide ; nu din pasiune reală, căci nu o are (și Ana simte de la o vreme asta), ci pentru că, prin pierderea dragostei Anei, își pierde ultima iluzie despre sine. Ucigînd-o pe Ana, își consfințește simbolic imposibilitatea de a opta durabil, și-o recunoaște, privește pentru prima dată fățiș în lăuntrul său lăuntric. Prin aceasta însă se autoanulează înainte de a fi ucis fizicește de un om al Sămădăului, consfințindu-și astfel printr-un suprem act ratarea. (Căci altă iluzie a opțiunii nu-i mai rămîne.) Acesta e, urmărit de la un nivel al adîncurilor, Ghiță, adevăratul personaj tragic al nuvelei, însă de o tragedie fără nimic măreț.

Cu totul altfel apare Ana, în raport cu Ghiță. Ana are vocația marii pasiuni, mistuitoare, care poate angaja integral ființa. Iar „înțelepciunea" de care vorbește autorul la început, „cumințenia" ei, „lipsa ei de minte" (adică de experiență) nu reprezintă decît tot o refulare, sau mai curînd dormitarea „demonului" din ea, — un bovarism în stare de repaos, fiindca nu și-a găsit încă obiectul. Că aceasta e logica ascunsă a personajului, mai puternică decît schema etică prestabilită după care crede a-l plăsmui Slavici, o arată reacțiile Anei într-o vreme cînd Ghiță nu se înstrăinase vi-

tească, proiectîndu-le în afară sub forma sublimată a artei. În sfîrșit, nuvela aceasta arată că psihanaliza, bine înțeleasă, nu duce la o interpretare amorală a faptului artistic — cum mai pot crede unii —, ci la evidențierea unei lecții și terapeutici morale mai profunde decît aceea pe care o poate avea în vedere uneori autorul, oricît de bine intenționat ar fi. Catastrofele din *Moara cu noroc* demonstrează că, exceptîndu-l pe Pintea, protagoniștii se pierd pentru că nu ajung să dea o întrebuințare fecundă tendințelor de refulare, nu ajung să-și pună în acord *sinele* cu *supracul* — cum se zice în termeni psihanalitici. Și nu ajung la aceasta pentru că se cunosc precar pe sine. De și-ar fi cunoscut mai temeinic „demonul" din adîncuri, nici n-ar fi trebuit să recurgă la lunecoasele tehnici ale refulării. (Amintiți-vă, între altele, de fondul sufletesc profund superstițios al lui Lică Sămădăul.) Lecția nuvelei se concretizează astfel, pînă la urmă, printr-un îndemn care nu e decît vechiul adagiu socratic „cunoaște-te pe tine însuți" (la care se asociază firesc un precept difuz al epocii Luminilor, potrivit căruia nimic nu e mai imoral decît ignoranța). *(Slavici necunoscutul*, în „Gazeta literară", an. XV, 30 mai și 6 iunie 1968, nr. 22—23.)

ION ROTARU : Nuvela *Popa Tanda*, scrisă în 1874, la Viena, e purtată în „desagă" și trecută la „corectură", cînd la Eminescu, cînd la Maiorescu, cînd la Iacob Negruzzi, timp de un an întreg, pînă să apară în *Convorbiri*. Se pare că trebuiau scoase anume încărcături moralizatoare și polemice. [...]

Părintele Trandafir este un apostol al ridicarii satelor neștiut nici chiar de sine însuși. Perseverența lui în a face oameni cu stare din săraceneni este cu totul ieșită din comun. Firește, ca preot, începe cu predica, dar, cum se întîmplă de obicei la oamenii leneși, tocmai predica hărniciei nu prinde. Apostolul trece apoi la mustrarea grea și la ocară, ieșind din biserică și urmărind pe săraceneni peste tot. Încăpățînarea și energia popei sînt prinse în mișcare și — lucru foarte important — exprimate stilistic din unghiul de vedere al poporenilor, cărora li se făcuse lehamite de gura prelatului. Dintr-o dată, virtuțile limbii își fac apariția în toată acurateța. [...]

Tactul artistului moralist, dar fin psiholog, lasă inerția obștei să învingă provizoriu încăpățînarea și dîrzenia apostolului. Eroul nu este idealizat cîtuși de puțin. Părintele Trandafir nu acționa

total dezinteresat, căci venise în Săräceni adus cu sila de forurile eclesiastice, cu care era în conflict şi, om sărac el însuşi, cu nevastă şi copii, căuta un mijloc de îmbunătăţire a propriei sale stări economice, dependentă totdeauna, în asemenea cazuri, de bunăstarea poporenilor.

În cele din urmă, lăsînd predicile şi ocările încolo, nevoia îl învaţă să fie om practic şi să-şi caute de ale sale : îşi întocmeşte o casă, mai arătoasă decît toate celelalte din Săräceni, împrejmuieşte locul cu gard şi sădeşte straturi, lucru nemaipomenit prin partea locului, valorifică răchitele şi rogozul din baltă, împletind rogojini şi lese, pe care le vinde la tîrg etc. E mîndru de lucrul mîinilor sale şi îi place să afişeze prosperitatea în văzul lumii. Oamenii clatină din cap şi zic : „Popa e omul dracului !" Însă ironia, şi pasivitatea nu pot ţine mult în faţa muncii încăpăţînate, şi ceea ce nu putuse fi realizat cu sfatul şi cu ocara, se înfăptuieşte prin puterea exemplului. [...]

Aşa cum se prezintă, povestirea stă sub o cheie stilistică bine definită, vigoarea prozatorului şi originalitatea, indiscutabile, sînt date de un ritm susţinut, iar intenţia moralizatoare rămîne complet subsumată esteticului, absorbită în relatare. *(O istorie a literaturii române,* vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. 487—488.)

DUMITRU MICU : Noutatea cea mare a nuvelisticii lui Slavici consistă însă în conţinut, în fenomenele de viaţă pe care le explorează, şi în vigoarea cu care le expune. Nimeni, pînă la acest scriitor, n-a cercetat cu atîta pătrundere şi perseverenţă aspectul social, condiţiile vieţii materiale ale lumii săteşti, nimeni n-a înfăţişat în aceeaşi măsură strînsa corelaţie între fenomenologia vieţii sufleteşti şi modul de a trăi, poziţia economică, existenţa socială într-un cuvînt. Lupta pentru existenţă, cu implicaţiile ei complexe, imprevizibile, raporturile de clasă, contradicţiile de interese economice sînt scoase, în proza lui Ioan Slavici, în prim-plan, devenind substanţa însăşi a unor nuvele, ca şi a romanului *Mara.* Cu o deplină veridicitate, scriitorul născut în cîmpia Aradului relevă diferenţierea de clasă în lumea ţărănească ardeleană din ultimele decenii ale secolului trecut, diferenţiere ce afectează psihologia, relaţiile de ordin intim dintre oameni [...].

Observator tenace al realităţii, scriitor deprins să prezinte viaţa aşa cum e, fără înfrumuseţări convenţionale, fără idealizări,

văzînd în interesul economic mobilul esențial, factorul determinant al întregii existențe umane, așezînd în centrul narațiunilor oameni care luptă pentru a trăi mai bine, cred că n-am greși considerîndu-l pe Slavici un Balzac al satului românesc. Recrutați din straturile populare sau din sînul tinerei burghezii rurale ardelene, eroii săi sînt oameni ambițioși, harnici, întreprinzători, răzbătători, plini de vigoare, clocotitori de sănătate. Ei diferă profund, sub aspect caracterologic, de personajele altor scriitori de seamă din aceeași perioadă, chiar dacă scopurile urmărite și de unii și de alții sînt aceleași. Un Tănase Scatiu, de pildă, parvine prin diverse manevre de culise, prin specularea slăbiciunilor și declinul ineluctabil al boierului Dinu Murguleț. Mitiții lui Caragiale recurg, în vederea căpătuirii, la felurite mașinațiuni levantine, practică lichelismul în toate variantele, sînt niște „învîrtiți". Oamenii lui Slavici uzează de cu totul alte arme. Ei acaparează bogăția fie prin muncă sălbatecă, încăpățînată, fie prin acumulare primitivă, prin violență, ferocitate, ciocniri sîngeroase ; în tot cazul, nu pe căi ocolite, ci prin asalt fățiș, la lumina zilei, expunîndu-se primejdiilor, riscîndu-și existența. În tot ce întreprind ariviștii lui Slavici e o grosolănie masivă, un elan de brute flămînde, o explozie de energie elementară, o patimă a muncii fanatică. Personajele scriitorului ardelean întruchipează, asemenea lui Parsifal, forța telurică, iar această forță e pusă, date fiind circumstanțele istorico-sociale în care a fost declanșată, în serviciul interesului personal îngust, manevrată fiind de calcul egoist, rece. Fără a suporta, desigur, o comparație valorică cu Balzac, care e un titan, am putea spune despre Ioan Slavici ceea ce întemeietorii marxismului spuneau despre autorul „Comediei umane" ; anume că opera lui este mai edificatoare sub un anume aspect în ce privește cunoașterea procesului de formare a relațiilor capitaliste, decît studiile tuturor economiștilor, istoricilor și sociologilor [...].

Prin ascuțitul simț realist, Ioan Slavici a inaugurat în literatura română o puternică direcție, care atît prin el, cît și prin continuatori de talia lui Liviu Rebreanu, Agârbiceanu sau a unor nuveliști și romancieri din generația următoare — de la Pavel Dan și Al. Sahia la Titus Popovici și Ion Lăncrănjan — brăzdează adînc epica, pînă în zilele noastre. (*Din Balzac al satului ardelean*, în „Convorbiri literare", 15 august 1972, nr. 15, p. 4—5.)

IOSIF PERVAIN: Pentru cercetătorul preocupat de geneza nuvelei *[Popa Tanda]*, o chestiune greu de ocolit este aceea a descoperirii elementelor livreşti, străine şi autohtone, care l-au ajutat pe Slavici să creioneze planul scrierii şi să o structureze în modul ştiut. [...]

Prototipul autohton al personajului Popa Tanda [...] apare la noi către sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Atunci, ardelenii au făcut primele încercări de a scoate un ziar în limba română, destinat ţăranilor, populaţiei rurale. În cererea prin care iniţiatorii solicitau — pentru a doua oară — aprobarea înfiinţării ziarului (datată: 30 iulie 1789), se spune că redacţia intenţionează să deschidă „foaia" cu zugrăvirea unui preot vrednic, *Popa Miron* din *Valea Frumoasă*, arătînd viaţa sa în sînul familiei, relaţiile cu vecinii, chipul în care îşi chiverniseşte gospodăria (în anii de belşug şi în cei secetoşi), dacă ajută sau nu sărăcimea, dacă îşi povăţuieşte cum se cuvine, părinteşte, poporenii, atitudinea sa faţă de autorităţile ecleziastice şi civile etc.

În contrast cu Popa Miron, ziarul va înfăţişa un alt om din Valea Frumoasă, plin de vicii: beţiv, certăreţ, iubitor de tovărăşii dubioase, leneş, nerespectuos faţă de „cei mari" etc. Toate aceste mari cusururi îl dărapănă pe încetul, ducîndu-l la sapă de lemn.

Cititorul, se specifică în prospectul ziarului, îl va îndrăgi, cu siguranţă, pe Popa Miron şi-i va urma exemplul, iar pe celălalt îl va urî ca pe o iasmă [...].

Tipul *Popa Tanda* este, aşadar, o plăsmuire a epocii iluministe, creată în contextul larg dimensionat al curentului de „deşteptare" a maselor producătoare de bunuri materiale şi spirituale. În cultura noastră, el va fi revitalizat de generaţia prepaşoptistă şi paşoptistă, de exemplu, de către Petrache Poenaru, care în articolul-program la *Învăţătorul satului* (octombrie 1843 — decembrie 1852), intitulat *Despre întocmirea acestei foi*, scrie: „Învăţătorul de sat cearcă una, moş popa alta [...] din poveţuirile ce citesc în foaie, apoi văzînd că le merge bine, ei mai cearcă şi altele. Atunci sătenii ceilalţi să îndeamnă şi ei după pilda vecinului şi fac şi ei asemenea". Pentru că revoluţionarii au transmis deceniilor de după 1848 şi sarcina luminării în continuare a mulţimilor de la sate, figura preotului sau a învaţatorului destinat să fie un agent de culturalizare, în multiple direcţii, a ţăranului îşi păstrează viabilitatea, pe tot cuprinsul ţării, şi în beletristica anilor 1848—1870. Ea va fi imortalizată, în 1873—1875,

de Slavici în *Popa Tanda*. De la apariția nuvelei încoace, viața socială și literară a *Popii Miron* intră într-o nouă fază, de epigonism. (*Popa Tanda*, în „Tribuna", an. XVII, 15 martie 1973, nr. 11, p. 3.)

EUGEN TODORAN : Realitatea socială pe care I. Slavici o înfățișa în proza lui, privită ca moment al dezvoltării unor relații de tip capitalist în mediul sătesc, îi oferea o lume de oameni ce se chinuie pe ei înșiși, chinuiți de alții, sau chinuind pe alții, strîmtorați de legile morale pe care cele sociale le contrazic și le modifică într-un profil dramatic în care căderea personajelor, ce merge pînă la tragic, este totdeauna *inumană* pentru cel ce o suferă. Aceasta este însă altceva decît „dezumanizarea" lor, de care se vorbește într-o formulă generalizată pentru caracterizarea acestora în opera scriitorului, căci măreția tragică tocmai în încercarea de salvare a *umanului* constă, cînd dincolo de căderea fiecăruia vedem o lume obiectiv existentă, copleșitoare, acționînd asupra lor cu puterea unui destin.

Recunoscînd tema socială a operei lui Slavici sîntem încă numai la punctul de plecare al explicării tragicului ca rezultat al interacțiunii dintre împrejurări și caracter, căci este simplistă aprecierea tragicului numai după sensul unui presupus ideal social al personajelor, cît și reducerea căderii lui la aspectul moral al „dezumanizării", ca rezultat al căutării acestui ideal. Mai toate nuvelele construite după schema necesității tragice, înțeleasă ca necesitate morală, au o introducere în care sînt fixate condițiile interioare ale acțiunii, prin transformarea fatalității exterioare într-o libertate interioară, care face ca acțiunea să se concentreze în om.

În *Moara cu noroc* : „Omul să fie mulțumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăția, ci liniștea colibei tale te face fericit" este preceptul moral sub care personajele se zbat ca sub un blestem, ca urmare a condițiilor vieții. Destinul tragic ia forma complexă a compoziției de cea mai autentică tragedie, prin intriga și deznodămîntul acțiunii, deși aceasta e construită pe un subiect de roman, modest socotită de scriitor o nuvelă. Gradarea acțiunii motivează pasiunea crescîndă pentru bani la un om care nu poate opri deznodămîntul decît provocîndu-l el însuși așa cum nu-l dorea, demonstrîndu-se astfel un adevăr istoric recunoscut : patima banului devine o forță independentă de voința celui stăpînit

de ea, într-o societate distrugătoare a oricărei măsuri etice, atunci cînd omul i se opune în conflictul între a voi şi a trebui. Dar conflictul tragic abia de aici începe, într-o interiorizare care umanizează personajele, îndreptate, prin propria lor voinţă, spre inumanitatea supremă. Există nu numai tragicul marilor destine, ci şi unul al destinelor mărunte, al întîmplării individuale, în care omul trebuie să fie mare, cu riscul căderii lui. Din moment ce eroul este singur în faţa propriului său destin, atras de propria sa vină, este tragic în prăbuşirea lui, indiferent de condiţia exterioară a destinului său, răul fiind şi pentru omul mărunt, ca şi pentru cei din poziţia superioară a gradării sociale, dincolo de drept şi nedrept, întrucît „demonii" prăbuşitori, ce depăşesc obişnuitul, pot apărea şi în pornirile oamenilor obişnuiţi, cînd sînt puşi în condiţii neobişnuite de viaţă. Şi acesta este semnul „omenescului", care răzbate în destinul tragic al eroului, chiar cînd în înjosirea şi nefericirea lui pare că nu mai este purtătorul unei valori, în imposibilitatea contemplatorului de a localiza vina.

În *Moara cu noroc*, conflictul tragic în această direcţie este construit. Ghiţă, om sărac din podgorie, nu înţelege sfatul soacrei lui că sărăcia şi liniştea colibei tale te fac fericit, de aceea îşi schimbă viaţa, căutînd un drum de scăpare la „moara cu noroc". Un drum dinainte închis prin inevitabilul ce se iveşte în viaţa lui de cîrciumar, supusă la primejdii în faţa cărora nu numai el, ca om „slab", ci oricine rămîne singur, lipsit de apărare. Rolul lui Lică Sămădăul, păzitorul turmelor de porci din părţile locului, este acela de a arăta inevitabilitatea catastrofei, punîndu-l pe Ghiţă să aleagă între două soluţii — de a rămîne sau de a pleca, amîndouă fără ieşire, într-o dilemă tragică. Întreaga acţiune a nuvelei este construită pe această dilemă, şi tragică este evoluţia ei spre deznodămînt din treaptă în treaptă, în caracterul personajului care astfel, mereu neputîndu-se decide, este totuşi activ în pregătirea soluţiilor, fiind el însuşi, în condiţiile date, izvorul faptelor sale, prin care se pregăteşte catastrofa finală, deşi prin condiţia socială este mai degrabă pasiv, pus de la început sub stăpînirea împrejurărilor ca sub o fatalitate, cum spunea Maiorescu despre eroul romanului poporan.

„Pentru ca să poţi sta la Moara cu noroc, mai trebuie să te faci şi om al lui Lică", gîndea Ghiţă, dar rămînerea la crîşmă îl obliga la concesii tot mai mari. Ar trebui să-l silească cineva să plece, dar soţia lui, neştiind motivele îngrijorării, îl îndeamnă să rămînă. Tovărăşia cu Lică îi este fatală, pentru că acesta este un

om pătimaș, rău și primejdios. Nu o dată se gîndea că a venit vremea să se răfuiască cu el, dar nu se simțea în stare, oricît ar fi vrut sa-i țină piept. Din dragoste pentru soție și copii venise la „Moara cu noroc" și tot pentru ei se băgase în strîmtoarea în care se afla, dar pentru că el își ascunde necazul rămîne singur și părăsit.

În această neputință se ivește o altă alternativă, consecință a celei dintîi, dar care se agrava prin propria vină a lui Ghiță : îi venea să se bucure dacă Lică îl scoate fără voie de la „Moara cu noroc", dar simțea, ca om cuminte, că toată viața îi va părea rău daca va pleca, pentru că banii cîștigați erau cu venit bun pentru el, cum se gîndise de la început. Și numai aparent această dorință de cîștig se substituie moralei pe care el era îndemnat să o urmeze, ca om sărac, căci nu patima banului, ci cîștigul onest îl îndemnase sa plece din sat, iar acum motivul devine independent de el, pentru a-l hotărî să rămînă la crîșmă, cu orice risc.

Hotărîrea lui Ghiță de a-l înfrunta pe Lică nu era a unui om cu patimi, pentru bani sau pentru femei, gata să sacrifice orice pentru acestea, ci a unui om cu respectul valorii morale, pe care o punea în joc în alegerea lui, transpunînd în el însuși și transformînd în altceva decît patima, ca izvor totodată al acțiunii tragice, ceea ce de fapt aparține realității exterioare, ca o constituție a lumii însăși, în care el se găsește, determinabilă prin propria lui vină.

Cercul vinei lui Ghiță se închide aici, căci fiind nevoit să intre în încurcăturile lui Lică de dragul nevestei și al copiilor, tocmai nevasta, și deci și copiii, vor fi victimele nevinovate ale acțiunilor lui, cînd el este gata să sacrifice totul, pentru a scăpa cu totul. Orice, pentru totul, dar nu înainte de a-și fi luat tot ceea ce i se cuvenea după ce el făcuse, pînă atunci, de nevoie, în tovărășia lui Lică. Așa devine independentă de om, de voința lui, pasiunea lui, după o lege a libertății, într-o tragedie ce se va juca deasupra omului într-un conflict cu o fatalitate care se coboară în om. Personajul, prin voința sa pasionată, transformă libertatea lui de a acționa într-o necesitate, o necesitate tragică, în măsura în care îl proiectează spre inumanitatea distrugătoare a omului, nu ca o fatalitate exterioară, ci ca una pe care el însuși și-a creat-o, cu gîndul de a o evita.

Dar aici se impune o distincție între vina tragică a personajului și vina morală a lui. Eroul lui Slavici, pentru a-și ușura vina sub aspect moral, o exteriorizează, considerînd-o dată ca o fatali-

late, independentă de voința lui : „Ce să-mi fac dacă e în mine ceva mai tare decît voința mea ?!". Însă astfel gîndită vina, ea se dovedește tragică pe măsură ce, justificînd-o ca obiectivă, el va dovedi-o ca a lui proprie. Planul exterior al acțiunii este construit pentru a corespunde celui interior. Deznodămîntul este grăbit de această interiorizare a vinei. Vrînd să plece, dar nu înainte de a-i lua lui Lică toți banii care-i împărțise cu el, trebuie să-i arate acestuia că nu are patimă pentru femeie, pentru singura femeie, soția lui. Numai bătrîna cu copiii a vrut să plece, de sărbătorile Paștelui, la rude, nu și soția lui. Iar el atît se simte de ticăloșit și copleșit de slăbiciunea lui, că se lăsă în voia sorții, așteptîndu-l pe Lică. După învoiala dinainte, a lăsat-o pe femeie să-și petreacă cu el, avînd deplină încredere în ea. Ba chiar se gîndea, văzîndu-i jucînd împreună, că e vai și amar de bărbatul care trebuie să-și păzească nevasta, și era vesel, ca să arate că el nu este un asemenea bărbat. Deci nu o vină morală are el, ci se gîndea ca prin acest ultim și total act să scape de toate, împreună cu soția lui, pe care o iubea, pregătindu-și însă astfel propria sa cadere tragică, pierzînd totul. Căci femeia, care nu-i știa gîndurile, a rămas la han numai din presimțirea unui rău ce ar fi dorit să-l evite. Și a acceptat să joace cu Lică văzînd cît de ușor o oferă soțul său, și a acceptat să joace cum Lică dorea, pentru a provoca gelozia soțului său.

Ura ajungînd la paroxism, acum era momentul ca Ghiță să răzbune totul. Este nodul tragic în motivarea inevitabilei căderi prin acțiunea exterioară, cerută de construcția interioară. Pentru că și patima banului acum era mai aprinsă, tocmai acum cînd, prin denunțarea lui Lică, se vedea scăpat cu tot ce adunase pînă atunci ; pentru a nu stîrni bănuiala și a strica totul, Ghiță e nevoit să facă ultimul act ce l-ar fi putut face, să asculte de Lică și să-l lase singur cu nevasta lui la han, între timp el putînd merge după jandarm. Nici femeia nu are vină morală, pentru că era credincioasă bărbatului, dar se lasă în brațele lui Lică pentru că nu știa ce rol trebuia să aibe ea, ținîndu-l pe acesta pînă ce soțul său se întoarce, și o ură se trezește față de cel ce voia să o salveze, producînd astfel, fără să știe, deznodămîntul tragic.

Tragic în hotărîrea lui Ghiță, în toată acțiunea pusă în alternativa de a pleca sau a rămîne, este că el nu poate evita catastrofa, tocmai datorită acțiunilor întreprinse pentru evitarea ei, în permanenta șovăială între intenția de a fugi de la „Moara cu

noroc", pentru a scăpa de pacostea în care intrase, și ispita ascunsă a cîștigului, pe care voia să-l mărească amînînd mereu fuga, căci Lică, în alternativa tragică, liber fiind, nu-l lasă să trăiască liniștit nici dacă fuge, nici dacă rămîne. Sfîrșitul este așadar unul singur. Întors la han, nu mai are nici justificarea a ceea ce face, silit de împrejurări, în locul a ceea ce ar fi dorit să facă : să-și ucidă soția. Și pentru că nu vina morală, ci vina tragică a personajelor este cauza căderii lor, moartea unuia o provoacă pe a celuilalt, pînă la ultimul, fiecare pentru vina lui, legată de a tuturor, ca în orice adevărată tragedie. În final, Ghiță este omorît de oamenii lui Lică pentru a dispare martorul fărădelegii lui, iar acesta, fugind, lipsit de armă și de cal, se izbește cu capul de tulpina unui stejar, pentru a nu fi prins de Pintea jandarmul. Epilegul este o scenă dureroasă, în contrast cu ceea ce pentru bătrîna întoarsă acasă, împreună cu copiii, pare a se fi întîmplat. În fața dărîmăturilor arse ale hanului, aceasta plînge cu „lacrimi alinătoare" : „Se vede c-au lăsat ferestrele deschise ! zise ea într-un tîrziu. Simțeam eu că nu are să iasă bine : dar așa le-a fost data !... Apoi ea luă copiii și plecă mai departe".

Finalul nu este o sancțiune morală, cum ar părea, căderea personajelor nu provoacă o satisfacție, cum se pretinde, cît milă și compătimire, mai grave decît orice sancțiune. Judecata bătrînei este un văl sub care vor continua să se desfășoare multe drame de acest fel, căci deznodămîntul acțiunii indică exact izvorul întregii tragedii pe care oamenii nu o pot evita în condițiile date. Concluzia lui Slavici este, astfel, un protest moral, redactat într-un document de mare valoare artistică, într-o tragedie în care observatorul realist identifică destinul personajelor sale cu o anumită formă a vieții sociale, specifică temelor prozei sale. (*Tragicul în „Moara cu noroc"*, în „Tribuna", an. XVII, 15 martie 1973, nr. 11, p. 5.)

OVIDIU PAPADIMA : Începîndu-și cariera de prozator prin povești — la care știm cît ținea — nuvelele lui de pînă la 1881 nu reprezintă o ruptură cu lumea de „vis limpede" a basmelor. Cu excepția a două dintre ele — *O viață pierdută* și mai ales *Moara cu noroc* — nuvelele lui Slavici, chiar și cele de mai tîrziu încă, au structura luminoasă și finalitatea compensatoare a bas-

mului. Sînt povești în care eroii, trecînd prin grele încercări, ajung în final la fericirea concretizată mai ales prin căsătoria cu ființa dorită. Chiar și *Popa Tanda*, cu aparentul ei idilism, e tot o poveste, în care eroul — după ce realizează aparent imposibilul transformarea satului Sărăceni într-o așezare rurală aproape utopică pentru vremile de atunci, în frumusețea ei feerică — în final, trecînd dincolo de pragul obișnuit al basmului, rămîne totuși în lumina fericirii familiale. Cele două nuvele amintite ar părea că vin în contrazicere cu aceste afirmații. Dar să nu uităm că — după cum există în folclor dubletul legendă și antilegendă — la fel se îmbină și basmul cu antibasmul, nu ca o opoziție ci ca o împlinire a lui, înlocuind albul cu negrul, dar tot cu aceeași finalitate etică : a demonstrării forței binelui prin spectacolul nimicirii acelora care îl calcă în picioare. Folcloriștii germani numesc astfel de antibasme — de tipul *Scufiței roșii* sau al *Caprei cu trei iezi* — *Warnungsmärchen*, povești-avertisment. *Moara cu noroc* crește firesc din complexul de credințe populare despre comori și despre blestemele cu care au fost îngropate, aducînd nenorocirea celor care nu aveau drept asupra lor. Și nu e o întîmplare faptul că, în *Novelele* adunate în două volume, în anii 1892 și 1896, *Moara cu noroc* e urmată de lunga nuvelă *Comoara*, unde tema e aceeași, numai că strămutarea acțiunii în București implică o altă mișcare psihică eroului ei. După cum iarăși nu e o simplă întîmplare că *Paraschiv Ciulic* — a doua parte a nuvelei *Vecinii* din aceeași ediție — are mai mult decît un final luminos, deși iarăși întîmplările nu se mai petrec în satele transilvănene. Desigur, ceea ce dă primelor nuvele ale lui Slavici un aer comun cu poveștile sale nu e propriu-zis respectarea structurii specifice a basmului — care persistă totuși a fi, în amănuntele ei, cea a nuvelei — cît optimismul lor luminos și, în ultimă instanță, cînd eroul nu mai e un om de bine, finalitatea lor etică : credința că binele trebuie să învingă în lume, chiar cînd temporal pare înfrînt. Respectîndu-i finalitatea, nuvelele dintîi ale lui Slavici încorporează însăși esența umană a poveștii. La această apropiere contribuie — așa cum s-a remarcat de la început — solemnul cadru etnografic, plin de amănunte semnificative din viață, atunci cînd e vorba de lumea satelor transilvănene. Aceasta nu înseamnează că nuvelele lui Slavici ar fi mai mult expoziții etnografice, așa cum nuvelele istorice ale lui Odobescu par mai mult file de cronică și evocări de erudit. Ceea

ce dă nuvelelor lui Slavici o puțin obișnuită plinătate și forță de viață este profunda cunoaștere a sufletului omenesc în complexitatea lui și în mișcările lui contradictorii. Această cunoaștere funcționează în modul cel mai firesc, dînd impresia că Slavici își creează personajele văzîndu-le din lăuntrul lor. Comportamentul lor nu e întotdeauna logic — adesea chiar dimpotrivă, mai ales în ceea ce privește analiza sufletului feminin, în care Slavici rămîne un maestru — dar aproape niciodată, în marile lui reușite artistice, nu dă impresia că ar putea să fie altul. Slavici se identifică cu personajele sale, fiind legat cu lăuntrul lor, cu felul lor de a gîndi și de a simți, prin intime fire simpatetice. Iar acest fel de a gîndi și de a simți e rezultatul unei observații și meditații multiseculare asupra naturii umane. Slavici înfățișează cu mijloacele artistice ale scriitorului citadin, analitic, ceea ce poporul exprimă aforistic prin zicătorile și proverbele sale [...].

Datorită acestei identificări, acolo unde ea funcționează, Slavici merge direct la resorturile intime ale vieții sufletești, cu o siguranță care e a vieții însăși. Mișcarea greoaie a intelectului său, expresia apropiată de tonul plat al observației firești, nu numai că nu reduc efectul artistic, dar îl potențează chiar, fiindcă sînt aidoma cursului vieții eroilor săi, în lumea satului transilvănean de atunci, în care istoria se desfășura atît de lent și de chinuit. Oamenii se schimbau în interiorul lor foarte puțin, dar meditau îndelung asupra constantelor vieții. Acest ton meditativ al povestitorului popular constituie încă unul dintre efectele artistice ale prozei lui Slavici. [...] Complexitatea sufletească a lui Slavici, finul său instinct de detectare a zonelor obscure ale psihicului uman, l-au făcut să fie pe măsura acestei dificile întreprinderi, de a îmbrățișa în aceeași viziune a lumii și tragicul și luminosul din lumea lui contemporană. Iar înalta și niciodată uitata lui conștiință etică a dat destinului eroilor săi acea aură fără de care oamenii nu ar fi decît bieți viermi striviți sau ocoliți de pasul unei ființe uriașe și nevăzute pentru ei. S-a afirmat de multe ori că eșecurile lui Slavici — care sînt și ele numeroase în epica lui — s-ar datora imixtiunii eticului, voinței lui de a-și demonstra convingerile morale. Dar marile lui reușite — *Moara cu noroc*, *Popa Tanda*, *Pădureanca*, *Budulea Taichii* — stau toate sub același semn neclintit al meditației asupra atitudinii etice a omului în lume. (*Ioan Slavici*, în *Istoria literaturii române*, vol. III, Bucu-

rești, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, p. 412—414.)

MIRCEA ZACIU: În *Moara cu noroc* se pot separa cu ușurință trei straturi tematice. Cel dintîi, care trebuie considerat și o „supratemă", deschide fără echivoc nuvela, prin cuvintele bătrînei: „Omul să fie mulțumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăția, ci liniștea colibei tale te face fericit". Monologul liminar poate fi interpretat și ca o parataxă a naratorului, drama fiind proiectată în spațiul unei dezbateri morale general-umane, în deplin spirit slavician. În final însă, bătrîna meditează din nou pe marginea celor petrecute la han, subliniind amar-ironic ideea unei fatalități oarbe: „Simțeam eu că nu are să iasă bine; dar așa le-a fost data". Concluzia distinge aparența-intenție moralizatoare, căci autorul sugerează subtextual incapacitatea psihologiei comune de a înțelege mobilurile reale ale catastrofei. Al doilea strat, sociologic, vizează procesul dezumanizării prin „chivernisire" malonestă, idee din care s-a bătut monedă curentă în toate interpretările secvente celei călinesciene. Observația realistului Slavici urmărește neîndoios și un atare mecanism economico-social, fără ca acesta să fie dominant. El rămîne mai degrabă pretextul anecdotei tragice. Conținutul ei trebuie căutat în altă parte: în fascinația ideii de forță, în simbolul *puterii*, pe care-l reprezintă Lică Sămădăul. Personajul este polul de referință al problematicii autentice a operei: Lică reprezintă forța în stare să sfideze legile divine și umane, sigur în toate acțiunile ce întreprinde, acoperit de tutela complice a unui sistem social determinant istoricește, eliberat de orice cenzură interioară cît și de teama oricăror precepte morale, de ideea „sancțiunii" sau a pedepsei instituționalizate. Virulentă și dezlănțuită, ascultînd numai de impulsuri elementare, vitalitatea sa agresivă vrea să întîrzie cît mai mult pragul stingerii, singurul de care simte o spaimă obscură, animalică și pentru evitarea căruia nici o crimă nu-i pare zadarnică [...]. Legea forței e dominarea prin forță, strivirea personalității celuilalt, declanșarea terorii, stăpînirea prin frică. Cînd descoperă slăbiciunea lui Ghiță, cînd știe că celălalt nu mai e decît o fantoșă în mîinile lui, îi strigă cinicul adevăr: „acu nu te mai las să pleci; ai stat pînă acum din încăpățînare; trebuie să stai de aici înainte de frică". Toate celelalte personaje trăiesc rînd pe rînd seducția demonică a lui Lică Sămădăul, care-i atrage și-i respinge

deopotrivă, diclîndu-le comportamentul și angajîndu-le destinul. Pentru Ghiță el reprezintă ispita malefică, tentația bogăției blestemate căreia inima lui slabă și șovăitoare, unde scrupulele și lăcomia se anulează reciproc, îi prescriu cercul vicios al unei zbateri fără ieșire. Pentru întîia oară în literatura noastră un raport existențial „călău-victimă", cu jocul complicat al imponderabilelor psihologice de o parte și de alta, e rostit într-o analiză de o finețe a intuiției magistrală, răscumpărînd expresia bolovănoasă, asperitățile termenilor discursului. Ana trăiește și ea, prin Lică, revelația virilității subjugătoare, o atracție frenetică și irațională, dezlegînd-o pentru un moment de abandon din amara experiență alături de un bărbat nevolnic [...]. Pentru Pintea însuși, Lică apare ca proiecția propriei sale imagini reale, totodată prin conformism, în momentul cînd fostul pușcăriaș acceptase ordinea stabilită și se făcuse — din teamă — instrumentul ei. Pintea urmărește pe Lică cu o ură rece și calculată, vrînd să distrugă în celălalt imaginea virtuală a altui eu, mai autentic. Gîndul nebunesc că Lică își asumase — sfidînd cerul și pămîntul — un destin în care el, Pintea n-avusese tăria să se avînte îi ghidează acțiunile, dar îi explică și eșecurile.

Nu interesează aici dacă Slavici a pornit în construcția personajului de la un caz real, dacă s-a inspirat (și cît anume) din întîmplări consemnate în dosarele despre „lotrii" acelor vremuri. Intuind în Lică Sămădăul un simbol al forței sălbatice, scăpată oricărui control, protejată de însăși comunitatea care o generează, el viza mult mai departe. În mecanismul relației Lică—Ghiță, descifrăm o fabulă ce are pentru noi un alt ecou de experiență istorică decît putea să trezească în cititorul de la 1881. Frica este liantul — magistral analizat — al tuturor personajelor nuvelei; ea se insinuează pe nesimțite în relațiile umane, le deteriorizează, le pervertește, introducînd suspiciunea, reacțiile paradoxale, rezolvările violente. Însuși raportul dintre Lică și grupul social se explică prin teama misterioșilor săi protectori de rețeaua de complicități și culpabilități a unei „mafii" locale. Studiul lui Slavici surprinde explozia violenței, ca fenomen social, dincolo de „anecdotă". Ravagiile forței și duplicitatea lașității fricoase și cupide se convertesc într-un simbol de premonitorii intuiției. Viziunea slaviciană ar fi putut să ia drept epigraf cuvintele marchizului de Cusine: „Frica e molipsitoare, ca tristețea", întregind imaginea unei societăți căreia colegii de generație ai prozatorului ardelean